श्रीजिनदत्तसूरिप्राचीनपुस्तकोद्धारफण्डग्रन्थाङ्कः—४१

अर्हम् ।

श्रीमत्खरतरगच्छाधीश्वर-श्रीअकब्बरसाहिजलालुद्दीनप्रतिबोधक—जङ्गम—युगप्रधान-भट्टारक—श्रीमज्जिन-चन्द्रसूरिशिष्य—पण्डितप्रवर—सकलचन्द्रगणिशिष्यवाचक**समयसुन्दर**गणिविरचितम्

श्रीसामाचारीशतकम् ।

जङ्गमयुगप्रधान—भट्टारक—श्रीमज्जिनकृपाचन्द्रसूरीश्वराणां शिष्यरत्नोपाध्यायमुनि**सुखसागरोपदेशात्**

जव्हेरी—**प्रेमचन्द्र कल्याणचन्द्र**विहितद्रव्यसाहाय्येन

मुम्बय्यां निर्णयसागराख्यमुद्रणयन्त्रालये मुद्रापयित्वा प्रकाशितम् ।

प्रकाशकः—श्रीजिनदत्तसूरिज्ञानभंडारकार्यवाहकः जव्हेरी—**मुलचंद हीराचंद भगत, मुम्बई.**

विक्रमसंवत् १९९६. (प्रतयः—३७५ मेट.) ईस्वीसन् १९३९.

विषयानुक्रमः ॥

संख्या	विषयः	पत्राङ्कः
१	पूर्वं करेमि भंते ! पश्चात् इर्यापथिकी—अधिकारः ।	१
२	पर्वदिने एव पौषधाचरणाधिकारः ।	६
३	श्रीमहावीरदेवस्य षट्कल्याणकाधिकारः । ...	१६
४	श्रीअभयदेवसूरेः खरतरगच्छेशत्वाधिकारः । ...	१९
५	आयरिय उवज्झाए श्रावकपठनाधिकारः । ...	२९
६	साधूनां साध्वीभिः समं विहारनिषेधाधिकारः । ...	३०
७	पर्युषितद्विदलमण्डकग्रहणविचाराधिकारः । ...	३५
८	पूर्वं पाक्षिकप्रतिक्रमणं पञ्चदश्यां आसीदित्यधिकारः	३९
९	कसेल्लकपानीयाधिकारः ।	४४
१०	आचाम्ले द्रव्यद्वयग्रहणाधिकारः ।	४७
११	अपक्वदुग्धमध्ये द्विदलग्रहणनिषेधाधिकारः । ...	४९
१२	सङ्गरप्रमुखाणां द्विदलत्वाधिकारः ।	४९
१३	श्रावकाणां पानकागार—निषेधाधिकारः । ...	५०
१४	तरुणस्त्रियाः मूलप्रतिमा—पूजानिषेधाधिकारः । ...	५१
१५	श्रावकाणां एकादशप्रतिमावहननिषेधाधिकारः । ...	५२
१६	अनेकोपवासप्रत्याख्याननिषेधाधिकारः । ...	५४
१७	सामायिकदण्डको वारत्रयं वाच्य इत्यधिकारः । ...	५६
१८	श्रावकाणां चलवलकं नैश्चयिकं न भवतीत्यधिकारः ।	५७
१९	पौषधिकानां पश्चिमरात्रौ नवीनसामायिकग्रहणाधि.	५९
२०	उग्घाडापोरिसी—भणनाधिकारः ।	५९
२१	जातमृतकसूतकपिण्डनिषेधाधिकारः ।	६०
२२	तस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्स कथननिषेधाधिकारः ।	६२

संख्या	विषयः	पत्राङ्कः
२३	श्रावणभाद्रपदयोः वृद्धौ ५० दिनैः पर्युषणा कार्या० ...	६३
२४	कल्पसूत्रवाचने नववाचनानियमाभावाधिकारः । ...	६५
२५	पौषधमध्ये उपधानं विना भोजननिषेधाधिकारः ...	६६
२६	सूरेरेव जिनप्रतिमाप्रतिष्ठाधिकारः ।	६७
२७	चतुर्दशीहानौ पूर्णिमायां पौषधादिकार्यकरणाधिकारः ।	६८
२८	तिथिवृद्धौ प्रथमा तिथिः मान्या इत्यधिकारः । ...	६९
२९	भोजनानन्तरं पौषधग्रहणनिषेधाधिकारः । ...	७०
३०	उपधानमध्ये पौषधग्रहणाधिकारः ।	७१
३१	सामायिकग्रहणे ८ नमस्कारैः स्वाध्यायकरणाधिका.	७१
३२	कम्बलवस्त्रादिप्रतिलेखने प्रभाते सन्ध्यायां च विशे.	७२
३३	सामायिकग्रहणे प्रभाते पूर्वं बइसणं ततः स्वाध्यायं.	७२
३४	सामायिकादौ उत्सर्गतः प्रावरणनिषेधाधिकारः ।	७२
३५	प्रतिक्रमणस्थापने क्षमाश्रमणचतुष्कं एव न पञ्चकम्	७३
३६	कार्तिकवृद्धौ प्रथमकार्तिके चातुर्मासिकप्रतिक्रमणाधि.	७४

संख्या	विषयः	पत्राङ्कः
३७	अनुत्कालितगोरसेन समं मीलिते द्विदलान्ने दोषाधि.	७५
३८	४५ आगमस्थापनाधिकारः ।	७६
३९	आगमे जिनप्रतिमापूजाधिकारः ।	८१
४०	जिनप्रतिमास्थापना जिन इत्यधिकारः । ...	९५
४१	जिनप्रतिमापूजाफलाधिकारः ।	९९
४२	आज्ञासहितदयाधर्माधिकारः ।	१०१
४३	देवानां विरतिधर्मं विना सर्वे धर्माः । ...	१०६
४४	देवस्थितेरपि पुण्यत्वाधिकारः ।	१०९
४५	योगोपधानवहनाधिकारः ।	११२
४६	साधूनां दण्डग्रहणाधिकारः ।	११३
४७	पञ्चचत्वारिंशदागममाननाधिकारः ।	११४
४८	जिनप्रतिमापूजाया जिनप्रतिमापूजाफलस्य चाऽधिका.	११५
४९	श्रावकाणां मुखवस्त्रिकाधिकारः ।	११८
५०	द्वितीयवन्दनकमुत्थाय दातव्यमित्यधिकारः । ...	१२१

2

संख्या	विषयः	पत्राङ्कः
५१	साधूनां भक्तपानग्रहणाय योग्यायोग्याधिकारः । ...	१२२
५२	"होइ मंगलं" इति पाठनिषेधाधिकारः । ...	१२३
५३	अशनादिनिर्णयाधिकारः ।	१२५
५४	शृङ्गाटकानामभक्ष्यत्वाधिकारः ।	१२८
५५	लवणादिसप्तानां प्रासुकाधिकारः ।	१२९
५६	सचित्ताचित्तचूर्णविचाराधिकारः ।	१३१
५७	प्रासुकमपि पानीयमियता कालेन सचित्तं भवतीत्यधि.	१३१
५८	जीर्यादिपक्वान्नप्रमुखाणां ग्राह्याग्राह्याधिकारः । ...	१३२
५९	दैवसिकरात्रिकप्रतिक्रमणं कियत्कालं यावच्छुध्यतीत्य.	१३३
६०	पञ्चम्याः पर्वत्वाधिकारः ।	१३४
६१	चतुर्थ्यां श्रीपर्युषणापर्वकरणाधिकारः । ...	१३५
६२	श्रीजिनवल्लभसूरिसामाचार्यधिकारः ।	१३७
६३	श्रीजिनदत्तसूरिसामाचार्यधिकारः ।	१३८
६४	श्रीजिनपतिसूरिसामाचार्यधिकारः ।	१३९
६५	व्यवस्थापत्राधिकारः ।	१४१
६६	पाक्षिकप्रतिक्रमणे क्षामणायां न आन्तरीणानामकः छन्दनादोष इत्यधिकारः ।	१४२
६७	दैवसियं राइयं पाठकालाधिकारः ।	१४२
६८	एकपट्टमुखवस्त्रिकोपरि चन्दनकदानाधिकारः । ...	१४३
६९	पदस्थानां व्यवस्थाविधिरधिकारः ।	१४३
७०	अनुयोगदानविसर्जनविधिरधिकारः । ...	१४४
७१	पर्युषणपर्वणि भवनदेवताकायोत्सर्गाधिकारः । ...	१४४
७२	पाक्षिकसूत्रभणने श्रुतौ च पूर्वपाठकमाधिकारः ।	१४६
७३	लोचकारापणविधिरधिकारः ।	१४६
७४	श्रावकाणामतिचारचिन्तनपाठाधिकारः ...	१४७
७५	घृतपतने तद्दोषनिवारणविधिरधिकारः । ...	१४७
७६	क्षुतकरणे तद्दोषनिवारणविधिरधिकारः । ...	१४८

संख्या	विषयः	पत्राङ्कः
७७	मार्जारीमण्डलीप्रवेशनदोषनिवारणविधिरधिकारः	१४८
७८	सामायिकग्रहणे त्रयोदशश्राद्धश्रमणाधिकारः । ...	१४८
७९	अस्वाध्यायविचाराधिकारः ।	१४९
८०	चैत्रीपूर्णिमा देववन्दनविधिरधिकारः । ...	१५२
८१	गुरुस्तूपप्रतिष्ठाविधिरधिकारः ।	१५२
८२	श्रावकाणां देवतावसरस्थापनापूजाविधिरधिकारः ।	१५३
८३	कल्पत्रेपोत्तारणविधिरधिकारः ।	१५४
८४	श्रावकप्रतिक्रमणविधिरधिकारः ।	१५५
८५	पौषधग्रहणाधिकारः ।	१६७
८६	दीक्षादानविधिरधिकारः ।	१७०
८७	उपधानविधिरधिकारः ।	१७२
८८	उत्कटद्रव्याधिकारः ।	१७७
८९	साध्वीनाम्—स्वतः कल्पसूत्रवाचनाधिकारः । ...	१७९
९०	षडावश्यकानामाद्यन्तव्यवस्थाधिकारः । ...	१७९
९१	विंशतिस्थानकतपो विधिरधिकारः ।	१७९
९२	भोजने वन्दनाधिकारः ।	१८०
९३	अस्वाध्यायमेलनउत्तारणाधिकारः ।	१८१
९४	पंचतिथीनां नामाधिकारः ।	१८२
९५	प्राभातिकप्रतिक्रमणप्रान्तताधिकारः ।	१८३
९६	साधूनां—उत्सर्गे—अपवादे वस्त्रग्रहणाधिकारः । ...	१८३
९७	स्थापनायां पंचपरमेष्ठी—अधिकारः ।	१८५
९८	श्रुतदेवता—कायोत्सर्गाधिकारः ।	१८६
९९	सूतिकापानीयघटिकारक्षणाधिकारः । ...	१८९
१००	शान्तिकविधिरधिकारः ।	१८९

॥ अर्हम् ॥

श्रीस्तम्भनपार्श्वनाथाय नमः ।

श्रीमदकब्बरपातिशाहप्रतिबोधक-जङ्गमयुगप्रधान-भट्टारक-श्रीजिनचन्द्रसूरि-मुख्यशिष्य-महोपाध्याय-श्रीसकलचन्द्रगणि-शिष्य-अष्टलक्ष्याद्यनेकग्रन्थप्रणेतृ-उपाध्याय-श्रीसमयसुन्दरगणि-विरचितम्

सामाचारीशतकम् ।

श्रीवीरं च गुरुं नत्वा, स्मृत्वा गच्छपरम्पराम् । प्रश्नोत्तरशतं ग्रन्थं, वक्ष्ये शास्त्रानुसारतः ॥ १ ॥
नानाप्रकाराः सन्देहा, उत्पद्यन्तेऽल्पमेधसाम् । सूत्रप्रकरणस्वीय-गच्छाचारानुगामिनः ॥ २ ॥
स्यात्सन्देहेन मिथ्यात्वं, मिथ्यात्वेन भवभ्रमिः । तस्मात्तस्य व्यपोहाय, प्रक्रमः क्रियते मया ॥ ३ ॥
सूत्र-निर्युक्ति-तद्वृत्ति-चूर्णिप्रकरणादिषु । वीक्ष्याऽक्षराणि वक्ष्येऽहं, स्वगच्छाम्नायपूर्वकम् ॥ ४ ॥
रागद्वेषौ परित्यज्य, स्वपरस्मृतिहेतवे । सुगमं सोपयोगं च, कुर्वे प्रश्नोत्तरक्रमम् ॥ ५ ॥

प्रश्नोत्तरमयं सामाचारी नामेदमद्भुतम् । शास्त्रं सुविहिताचार-विचारप्रतिपादकम् ॥ ६ ॥
श्रीमत्खरतरे गच्छे, श्रीजिनचन्द्रसूरयः । युगप्रधाना इत्याख्यां, प्रापिताः पातिसाहिना ॥ ७ ॥
तत्पट्टाम्बुजमार्त्तण्डा, महाभाग्या बहुश्रुताः । श्रीजिनसिंहसूरीन्द्रा, विजयेते उभौ गुरू ॥ ८ ॥
श्रीजिनचन्द्रसूरीणां, विनेयः प्रथमोऽभवत् । गणिः सकलचन्द्राख्यो, गोत्र'रीहड'भूषणम् ॥ ९ ॥
तेषां प्रसादमासाद्य, शिष्यः समयसुन्दरः । प्रश्नोत्तरशते पञ्च, प्रकाशाँस्तनुते क्रमात् ॥ १० ॥

तत्र-प्रथमं श्रीमद्बृहत्खरतरगच्छे क्रियमाणसामाचारीक्रियानुष्ठानानि शास्त्रसम्मत्या शिष्यप्रश्नोद्देशेन समर्थयन्नाह—ननु-श्राद्धानां सामायिकग्रहणे सामायिकदण्डकोच्चारानन्तरम् ईर्यापथिक्याः प्रतिक्रमणम्, उत पूर्वमीर्यापथिक्याः प्रतिक्रमणं, पश्चात् सामायिकदण्डकोच्चारः ? उच्यते-सामायिकदण्डकोच्चारानन्तरं ईर्यापथिक्याः प्रतिक्रमणं सङ्गतिमङ्गति । तथैव सर्वत्र शास्त्रेषु दृश्यमानत्वाद्, यदाहुः श्रीहरिभद्रसूरयः श्रीआवश्यकबृहद्वृत्तौ—(पत्रं ८३२)

एत्थ पुण सामायारी-सामाइयं सावगेण कहं कायव्वं ? ति, इह सावगो दुविहो इड्ढिपत्तो अणिड्ढिपत्तो अ, जो सो अणिड्ढिपत्तो सो चेईअघरे १ साहुसमीवे वा २ घरे वा ३ पोसहसालाए वा ४ जत्थ वा-वीसमइ अच्छते वा निव्वावारो सव्वत्थ करेइ तत्थ, सव्वं चउसु ठाणेसु नियमा कायव्वं-चेईअघरे-साहुमूले-पोसहसालाए वा-घरे, आवस्सगं करेंतोत्ति । तत्थ जइ साहु-सगासे करेइ तत्थ का विही ?, जइ परंपरभयं नत्थि, जइवि य केणइ समं विवाओ नत्थि, जइ कस्सइ ण धरेइ, मा तेण अंच्छविअच्छियं कज्जिहिसि, जइ य धारणगं दट्ठूण न गेण्हइ, मा णिज्जिहिसि । जइ वावारं न वावारेति ताहे घरे चेव

सामाइयं कातूणं वच्चति। पंचसमिओ तिगुत्तो इरिआए उवजुत्ते जहा साहू भासाए सावज्जं परिहरंतो एसणाए कट्ठं लेट्ठुं वा पडिलेहिउं पमज्जेत्तुं, एवं आयाणे निक्खेवणे खेलसिंघाणे ण विगिंचति विगिंचंतो वा पडिलेहेति य पमज्जति अ, जत्थ चिट्ठति तत्थवि गुत्तिणिरोहं करेइ। एयाए विहीए गत्ता तिविधेण णमित्तु साहुणो पच्छा सामाइयं करेइ। 'करेमि भंते! सामाइअं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि दुविहं तिविहेणं जाव साहू पज्जुवासामित्ति' कातूणं, पच्छा इरिआवहिआए पडिक्कमति, पच्छा आलोएत्ता वंदति आयरिआदि, जहा रायणिआ पुणोऽवि गुरुं वंदित्ता पडिलेहित्ता णिविट्ठो पुच्छति पढति वा। एवं चेइआइए सुवि जया सगिहे पोसहसालाए वा आवासए वा। तत्थ णवरि गमणं नत्थि, जो इड्ढिपत्तो सो सव्विड्ढीए एति, तेण जणस्स अत्था होइ, (उच्छाहो), आढिया य साहुणो सुपुरिसपरिग्गहेणं जइ सो कयसामाइओ एति, ताहे आसहत्थिमाइणा, जाणेण य अहिगरणं वट्टति ताहे न करेइ, कयसामाइएण य पाएहिं आगंतव्वं तेणं न करेइ, आगओ साहुसमीवे करेति-जइ सो सावओ तो ण कोइ उट्ठेइ, अह अहाभद्दओ ता पूआ कया 'होउत्ति' भण्णति, ताहे पुव्वरइअं आसणं कीरइ, आयरिया उट्ठिआ य अच्छंति, तत्थ उट्ठतमणुट्ठंते दोसा विभासिअव्वा। पच्छा सो इड्ढिपत्तो सामाइयं करेइ अणेण विहिणा-'करेमि भंते! सामाइयं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि, दुविहं तिविहेणं जाव निअमं पज्जुवासामित्ति, एवं सामाइयं काउं पडिक्कंतो वंदित्ता पुच्छति, सो अ किर सामाइअं करेंतो मउडं अवणेइ, कुंडलाणि-नामामुद्दं-पुप्फ-तंबोल-पावारगमाइ वोसिरति, एसा विही सामाइअस्स।

अत्र चतुर्ष्वपि सामायिकस्थानकेषु सामायिकात् पश्चादेव ईर्यापथिक्याः प्रतिक्रमणं स्पष्टीकृतम् ॥ १ ॥

पूर्वं करेमिं भंते ! पश्चात् इरियावहियं अधिकारः १

एवमेव श्रीश्रावकधर्मप्रकरणेऽपि । तथाहि—

चैत्यालये १, स्वनिशान्ते २, साधूनामन्तिकेऽपि वा ३ । कार्यं पौषधशालायां ४, श्राद्धैस्तद्विधिना सदा ॥ १ ॥

व्याख्या—चैत्यालये=विधिचैत्ये १ स्वनिशान्ते=स्वगृहेऽपि, विजनस्थाने इत्यर्थः २, साधूनामन्तिके=साधुसमीपे ३, पोषो ज्ञानादीनां धीयतेऽनेनेति पौषधं=पर्वानुष्ठानम्, उपलक्षणत्वात्सर्वधर्मानुष्ठानार्थं शालागृहं=पौषधशाला तत्र वा ४, तत्सामायिकं कार्यं श्राद्धैः सदा नोभयसन्ध्यमेवेत्यर्थः । कथम्? विधिना 'खमासमणं दाउं इच्छाकारेण संदिस्सह भगवन्! सामाइय मुहपत्तिं पडिलेहेमि'त्ति, भणिअ बीअखमासमणपुव्वं मुहपुत्तिं पडिलेहिअ खमासमणेण सामाइअं संदिसाविअ, बीअखमासमणपुव्वं सामाइअं 'ठामि'त्ति वुत्तं खमासमणदाणपुव्वं अद्धावणयगत्तो पंचमंगल कड्ढित्ता—'करेमि भंते! सामाइअं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि जाव निअमं पज्जुवासामि दुविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करेमि न कारवेमि तस्स भंते! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥' इति सामाइअ सुत्तं भणइ, तओ पच्छा इरिआवहियं पडिक्कमइ ॥ इत्यादि ॥ २ ॥

एवमावश्यकलघुवृत्तावपि । तथाहि—शिक्षाव्रतेषु आद्यव्रतमाह—

सामाइयं नाम सावज्जजोगपडिवज्जणं निरवज्जजोगपरिसेवणं च । इह श्रावको द्वेधा,—श्रीमान् दरिद्रश्च, द्वावपि निरपायौ चैत्ये १ साधुसमीपे २ स्वगृहे ३ पौषधशालायां वा ४ सामायिकं प्रतिपद्येते—

॥ २ ॥

'करेमि भंते ! सामाइयं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि, जाव निअमं पज्जुवासामि दुविहं तिविहेणं'त्ति, पश्चात् ईर्यापथिकीं प्रतिक्रमतः, ततः स्वाध्यायं कुरुत इति ॥३॥ पुनरत्रार्थे पूर्वाचार्यविनिर्मिता श्रीआवश्यकचूर्णिरपि तथैव (पृ० २९९)। तथाहि—

एआए विहीए गंता तिविहेण साहुणो नमिऊण पच्छा साहुसक्खिअं सामाइअं करेइ-'करेमि भंते ! सामाइयं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि दुविहं तिविहेणं जाव साहु पज्जुवासामि' त्ति काऊण जइ चेइआइं अत्थि तो पढमं वंदति, साहूणं सगासाओ रयहरणं निसिज्जं वा मग्गत्ति, अह घरे तो से उवग्गहिअं रयहरणं अत्थि। तस्स असति पोत्तस्स अंतेणं पमज्जइ, पच्छा इरियावहिआए पडिक्कमति, पच्छा आलोएत्ता वंदति आयरियाई जहा रायणियाए त्ति' ॥ ४ ॥

इत्थमेव श्रीपञ्चाशकवृत्तावपि श्रीमदभयदेवाचार्याः सामायिकाधिकारे सामायिकदण्डकोच्चारादनु एव ईर्यापथिकी-प्रतिक्रमणं निजगदुः (पृ० २३)। तद्यथा—

अनेन विधिना गत्वा त्रिविधेन साधून् नत्वा सामायिकं करोति—'करेमि भंते ! सामाइअं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि जाव साहु पज्जुवासामि दुविहं तिविहेण' इत्याद्युच्चारणतः। तत ईर्यापथिक्याः प्रतिक्रामति, पश्चादालोच्य वन्दते आचार्यादीन्, यथाऽऽरात्निकतया, पुनरपि गुरुं वन्दित्वा प्रत्युपेक्ष्य निविष्टः, पृच्छति वा पठति वा, एवं चैत्येष्वपि। यदा तु स्वगृहे, पौषधशालायां वा तदा गमनं नास्ति, यः पुन ऋद्धिप्राप्तः स सर्वर्द्ध्या याति, तेन जनस्याऽऽस्था भवति। आदृताश्च साधवः सुपुरुषपरिग्रहेण भवन्ति, यदि तु असौ कृतसामायिक एति, तदाऽश्वहस्त्यादिभिरधिकरणं स्यात्, तच्च न वर्त्तते कर्तुम्—इति असौ तन्न करोति। तथा कृतसामायिकेन पदाभ्यामेव गन्तव्यमिति च तन्न करोति। तथा यदि असौ श्रावकः तदा तन्न कोऽप्यभ्युत्तिष्ठति, अथ यदा भद्रकः तदा पूजा कृता भवतु इति पूर्वरचितमासनं क्रियते, आचार्याश्चोत्थिता एवाऽऽसते, मोत्थानानुत्थानकृता दोषा अभूवन्, पश्चादसौ ऋद्धिप्राप्तः श्रावकः सामायिकं करोति। कथं? 'करेमि

भंते ! सामाइअं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि दुविहं तिविहेणं जाव निअमं पज्जुवासामि ।' इत्यादि, एवं सामायिकं कृत्वा ईर्यां प्रतिक्रान्तो वन्दित्वा पृच्छति पठति वा, स च किल सामायिकं कुर्वन् मुकुटं कुण्डले नाममुद्रां चाऽपनयति, पुष्पताम्बूलप्रावारादिकं च व्युत्सृजति, एष विधिः सामायिकस्येति ॥ ५ ॥

पुनः श्रीयशोदेवोपाध्याया अपि श्रीनवपदप्रकरणविवरणे प्रोचिवांसः । (पृ० २४३) तथाहि—

आगतश्च त्रिविधेन साधून् नमस्कृत्य तत्साक्षिकं सामायिकं पुनः करोति—'करेमि भंते ! सामाइयं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि दुविहं तिविहेणं जाव (साहु) पज्जुवासामि'इत्यादि सूत्रमुच्चार्य तत ईर्यापथिकीं प्रतिक्रमति आगमनं चालोचयति । तत आचार्यादीन् यथा रत्नाधिकतया अभिवन्द्य सर्वसाधून् उपयुक्तोपविष्टः पठति, पुस्तकवाचनादि करोति, चैत्यगृहे तु यदि साधवो न भवन्ति, तदा ईर्यापथिकीप्रतिक्रमणपूर्वकं आगमनालोचनां विधाय चैत्य'गृहे' वन्दनां करोति, ततः पठनादि विधत्ते । साधुसद्भावे तु पूर्व एव विधिः । एवम् पौषधशालायामपि केवलं यथा गृहे आवश्यकं कुर्वाणो गृह्णाति, तथैव गमनविरहितं, न चाऽऽवश्यकं श्रावकस्य न सम्भवतीति वाच्यम्—"समणेण सावएणय अवस्सकायव्वं हवइ जम्हा ।" इत्यादिवचनप्रतिष्ठितत्वात् अस्य मुखवस्त्रिकाप्रत्युपेक्षणपूर्वं च सर्वत्र सामायिकं साध्वादिसमीपे विधिना ग्राह्यमिति । ऋद्धिप्राप्तस्तु चैत्यगृहं साधुमूलं वा महर्द्ध्या इति येन लोकस्याऽऽस्था जायते । चैत्यानि साधवश्च सत्पुरुषपरिग्रहेण विशेषपूज्यानि भवन्ति, पूजितपूज्यत्वात् लोकस्य, अतः तेन गृह एव सामायिकमादाय न गन्तव्यम्, अधिकरणभयेन हस्त्यश्वादिना अयतनाप्रसङ्गात्, आयातश्च चैत्यालये विधिना प्रविश्य चैत्यानि च द्रव्यभावस्तवेनाऽभिष्टूय यथासम्भवं 'साधु-

पूर्वं करेमि भंते! पश्चात् इरियावहियं अधिकारः १

समीपे मुखपोतिकाप्रत्युपेक्षणपूर्वं 'करेमि भंते ! सामाइयं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि दुविहं तिविहेणं जाव नियमं पज्जुवासामि' इत्यादि उच्चार्येर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य यथाराज्ञिकतया सर्वसाधूंश्च अभिवन्द्य पृच्छनादि करोति, अत्रोभयोरपि ऋद्धि-प्राप्तानर्द्धिप्राप्तयोः श्राद्धयोश्चतुर्ष्वपि स्थानेषु सामायिकदण्डकोच्चारात् पश्चादेवेर्याप्रतिक्रमणं प्रतिपादितम् ॥ ६ ॥

एवं नवपदप्रकरणस्य स्वोपज्ञलघुवृत्तौ–सं० १०७३ त्रिसप्तत्यधिकसहस्रवर्षकृतायां श्रीदेवगुप्तसूरयोऽपि प्राहुः (पत्रं ४२) । तथाहि—

सो अ सावओ दुविहो, इड्ढिपत्तो आणिड्ढिपत्तोय, जो सो इड्ढिपत्तो जो सो गओ साहुसमीवे करेइ । जो पुण अ-णिड्ढिपत्तो सो घराओ चेव सामाइयं काऊण पंचसमिओ तिगुत्तो जहा साधू तहा अगच्छइ, साहुसमीवे पत्तो पुणोऽवि सामाइअं करेइ इरियावहियाए पडिकमइ, जइ चेइयं अत्थि तो पढमं चेइयाइं वंदइ, पच्छा पढइ सुणइ वा ॥ ७ ॥

पुनरुत्यशीत्यधिकैकादशशत ११८३ वर्षे चन्द्रगच्छीयश्रीविजयसिंहाचार्यैः कृतायां श्रावकप्रतिक्रमणचूर्णौ (पत्रं २४३) वंदिऊण य गुरुणो छोभावंदणएण संदिसाविय सामायिकदंडकमणुकड्ढइ, जहा—'करेमि भंते ! सामाइयं सावज्जं जोगं पच्च-क्खामि जाव नियमं पज्जुवासामि दुविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करेमि न कारवेमि तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि' तओ इरियावहियाए पडिक्कमिउं आगमणं आलोइए, पच्छा जहाजेट्ठं साहुणो वंदिऊण पढइ सुणइ वा इति ॥ ८ ॥ श्रीयशोदेवसूरिभिः कृतायां पञ्चाशकचूर्णौ; तथाहि—अणेण विहिणा गंतूण तिविहेण साहुणो नमिऊण सामाइयं करेइ, 'करेमि भंते ! सामाइयं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि जाव साहुणो पज्जुवासामि दुविहेणं तिविहेणं'

सामाचा-
रीशत-
कम् ।

॥ ४ ॥

एवमाइ उच्चरिऊण ततो इरियावहियाए पडिक्कमइ, पच्छा आलोएत्ता वंदित्ता आयरीयमादी जहारायणिए, पुणरवि गुरुं वंदित्ता पडिलेहित्ता भूमिं निविट्ठो पुच्छति पढति वा, एवं चेइएसु वि, असइ साहुचेइयाणं पोसहसालाए सगिहे वा सामाइयं आवस्सगं करेइ, तत्थ नवरि गमणं नत्थि। एवं भणइ जाव नियमं पज्जुवासामि त्ति, पच्छा सो इड्ढिपत्तो सावगो सामाइयं करेइ, 'करेमि भंते! सामाइयं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि दुविहं तिविहेणं जाव नियमं पज्जुवासामि एवमाइ, एवं सामाइयं काऊण ईरियावहियं पडिक्कंतो वंदित्ता पुच्छति पढति वा ॥ ९ ॥ श्रीहेमाचार्यकृतयोगशास्त्रवृत्तौ (पत्रं १७६); तथाहि-एवं कृतसामायिकेर्यापथिकायाः प्रतिक्रामति, पश्चादागमनमालोच्य यथाज्येष्ठमाचार्यादीन् वन्दते ॥ १० ॥ ननु श्रीआवश्यकबृहद्वृत्ति-प्रमुखग्रन्थेषु विधिवादेन सामायिकदण्डकोच्चारादनु ईर्यापथिकीप्रतिक्रमणं दर्शितं, परं क्वाऽपि चरितानुवादेनाऽपि एवं सामायिकदण्डकोच्चारेर्यापथिकीप्रतिक्रमणयोः पौर्वापर्यं लिखितमस्ति ? उच्यते—

नवाङ्गीवृत्तिकारक-श्रीअभयदेवसूरिपदाब्जभृङ्गश्रीवर्धमानसूरिभिः सं० ११४१ मिते कृते कथाकोशग्रन्थे पञ्चमाणुव्रतफलवर्णनाधिकारे एवमुक्तमस्ति-"जिणगुत्तो नवकारपुरस्सरं काऊण निसीहिअं पविठ्ठोपासाए कयसामाईओ ईरियावहियं पडिक्कमिऊण जो कोइ इत्थ अच्छइ देवो दाणवो वा भूओ वा सो मज्झ अणुजाणेउ भवणमिणंति भणिऊण सज्झायं काउमाढत्तो इति" ॥ ११ ॥

आह शिष्यः—ननु-श्रीआवश्यकवृत्त्यादौ विधिवादेन सामायिकदण्डकोच्चारानन्तरं साक्षादेव ईर्यापथिकीप्रतिक्रमणं लिखितम्। श्रीआवश्यकचूर्ण्यादौ तु— ४

पूर्वं करेमि
भंते! प-
श्चाद् इरि-
यावहियं
अधिकारः
१

॥ ४ ॥

"जइ चेइआइं अत्थि तो पढमं वंदइ।" इति वाक्येन सामायिकदण्डकात् चैत्यवन्दनान्तरिता ईर्यापथिकी प्रोक्ता, तत् कथम् ? उच्यते—

तत्र सामायिककरणे चैत्यवन्दनायाः सामाचारीविशेषात् नानात्वमवसेयम्, न व्यामोहो विधेयः। नानात्वेऽपि सर्वत्र सामायिकदण्डकोच्चारादनन्तरम्, एवम् ईर्यापथिकीप्रतिक्रमणं प्रतिपादितं, न सामायिकदण्डकात् प्राक्, पुनस्तु चर्चा-विस्तरो नवपदप्रकरणवृत्त्यादिभ्यो ज्ञेयः।

ननु—"अपडिक्कंताए इरियावहियाए न कप्पइ चेव काउं किंचिवि चिअवंदण १ सज्झायझाणाइअं २ फलासायमभिक्खु-गाणं॥" इत्यादि श्रीमहानिशीथसिद्धान्ताक्षरदर्शनात् ईर्यापथिकीप्रतिक्रमणमकृत्वा च न किञ्चिदन्यत्कुर्यादशुद्धतापत्तेरिति। दशवैकालिकवृत्तिपाठबलाच्च ईर्यापथिक्यामप्रतिक्रान्तायां न कल्पते एव, किञ्चिच्चैत्यवन्दनास्वाध्यायादि ततो ज्ञायते चैत्य-वन्दनकादिवत्, किञ्चित्शब्दसूचितानि अन्यान्यपि सर्वाणि सामायिकादीनि धर्मकार्याणि अप्रतिक्रान्तायामीर्यापथिक्यां न शुद्ध्यन्तीति पूर्वपक्षः?, तत्रोत्तरमिदम्, सत्यं—परं महानिशीथवाक्यं चैत्यवन्दनस्वाध्याय—ध्यानप्रतिक्रमणादिरूपबहुक्रि-यागोचरत्वेन बहुविषयत्वात् सामान्यम्, आवश्यकादिवाक्यं तु केवलसामायिकगोचरत्वेनाऽल्पविषयत्वात् विशेषः, सामान्याच्च विशेषो बलीयानिति। यदुक्तं वैयाकरणे 'सामान्यशास्त्रतो नूनं विशेषो बलवान् भवेदिति' यथा दधि इहेति स्थाने "इयं स्वरे" इति सामान्यसूत्रस्य बाधकं "सवर्णे दीर्घः सह" इति विशेषसूत्रं। भवतु नाम महानिशीथवचनप्रामाण्यात् चैत्यवन्दनस्वाध्यायादौ प्रथमम् ईर्यापथिकीप्रतिक्रमणं, परं सामायिकग्रहणविधौ तु नामग्राहं विधिवादेन चरितानुवादेन सर्वत्र सामायिकदण्डकोच्चा-

रादनन्तरमेव ईर्यापथिकीप्रतिक्रमणं निर्दिष्टं शिष्टैः । पुनरपि श्रूयताम्-यदि प्रथममीर्यापथिकीप्रतिक्रमणमन्तरेण किञ्चिदपि धर्मकर्त्तव्यं न शुद्ध्येत, तदा प्रत्यक्षं विरोधः समापद्येत । यतः ईर्यापथिकीप्रतिक्रमणमन्तरेण देवगृहे साधुसाध्वीश्रावकश्राविकाभिः सदैव देववन्दना क्रियते ॥ १ ॥ धर्मशालायामागत्य मार्गे वा साधुसाध्वीनां साधुश्रावकैर्वन्दना विधीयते । २ । श्रावकैर्यत्र तत्र स्थित्वा पञ्चपरमेष्ठीनमस्कारा गुण्यन्ते । ३ । श्रावकैः साधुसाध्वीसमीपे प्रत्याख्यानं प्रत्याचक्ष्यते । ४ । श्राद्धैः साधुभ्यो दानं दीयते । ५ प्रथमोपधानं वाह्यते । ६ । तत्र सर्वत्र सर्वेषामपि धर्मकर्त्तव्यत्वात् कथं तेषां शुद्धिः, तत ईर्यापथिकीप्रतिक्रमणं विना न किञ्चिदपि शुद्ध्यतीति वचनं न सहृदयानां हृदयङ्गमम् । पुनरपि रे शिष्य ! शृणु महानिशीथवाक्यम् । श्रीदेवेन्द्रसूरिभिरपि विशेषविषयं लिखितं श्रीषडावश्यकवृत्तौ दिनकृत्यवृत्तौ च, तथाहि—(पत्रं २४)

सम्प्रदायात् उत्कृष्टं चैत्यवन्दना ईर्यापथिकीप्रतिक्रमणपुरस्सरं विधेया इति अतः सदैवाऽऽदौ व्याख्यायते, इति । श्रीदेवेन्द्रसूरिशिष्यैर्महोपाध्याय-श्रीधर्मकीर्त्तिभिरपि चैत्यवन्दनकभाष्यवृत्तौ सङ्घाचाराभिधानायां प्रोचे, तथाहि—

"यच्-अत्र-ईर्यापथिक्या अपि फलमुपदर्शितं तदीर्यापथिकीप्रतिक्रमणपूर्विकैव परिपूर्णचैत्यवन्दनेति प्रतिपादनार्थम्, इति तावत् प्रोक्तम् ।" पुनरप्यग्रे वृद्धाः पुनरेवमाहुः, उत्कृष्टा चैत्यवन्दना ईर्यापथिकीप्रतिक्रमणपुरस्सरैव कार्या, अन्यथापि जघन्या मध्यमेति इति, ततः सामान्योक्तावपि यो विधिर्यत्र नामग्राहं प्रोक्तः स तत्र कार्य इति तत्त्वम् । ननु-तपाग-

च्छीयसूरिभिरपि क्वापि सामायिकदण्डकाऽनन्तरं ईर्यापथिकीप्रतिक्रमणं निगदितमस्ति ? उच्यते-श्रीदेवेन्द्रसूरिभिः श्रावकदिनकृत्यसूत्रवृत्तौ तथैव प्रतिपादना कृताऽस्ति, तथाहि—

तओ वियालवेलाए, अत्थमंते दिवायरे । पुव्वुत्तेण विहाणेण पुणो वंदे जिणोत्तमे ॥ २२८ ॥

तओ पोसहसालं तु, गंतूणं तु पमज्जए । ठावित्ता तत्थ सूरिं तु, तओ सामाइअं करे ॥ २२९ ॥

काऊण य सामाइयं, इरिअं पडिक्कमिअ गमणमालोए । वंदित्तु सूरिमाई, सज्झायावस्सयं कुणइ ॥ २३० ॥

साम्प्रतम्-अष्टादशसत्कारद्वारमाह—'तओ वि०' ततो वैकालिकानन्तरं=विकालवेलायां अन्तर्मुहूर्त्तरूपायां, तामेव व्यनक्ति, अस्तमयति दिवाकरे=अर्द्धबिम्बादर्वाक् इत्यर्थः, पूर्वोक्तेन विधानेन पूजां कृत्वेति शेषः, पुनर्वन्दते—जिनोत्तमान् प्रसिद्धचैत्यवन्दनविधिनेति ॥ २२८ ॥ अथैकोनविंशं वन्दनोपलक्षितमावश्यकद्वारमाह—

'तओ०' ततः तृतीयपूजाऽनन्तरं श्रावकः पौषधशालां गत्वा यतनया प्रमार्ष्टि, ततो नमस्कारपूर्वकं व्यवहितः, 'तु'शब्दस्य एवार्थत्वात् स्थापयित्वैव, तत्र सूरिस्थापनाचार्यं ततो विधिना सामायिकं करोति ॥२२९॥ अथ तत्र साधवोऽपि सन्ति श्रावकेण गृहे सामायिकं कृतं, ततः सोऽसौ साधुसमीपे गत्वा किं करोतीत्याह—

'काऊण०' साधुसाक्षिकं पुनः सामायिकं कृत्वा-ईर्यां प्रतिक्रम्य आगमनमालोचयेत्, तत्र आचार्यादीन् वन्दित्वा स्वाध्यायकाले चावश्यकं करोति ॥ २३० ॥

अत्र उभयत्र सामायिकानन्तरमीर्याप्रतिक्रमणं निवेदितम् । एवं कुलमण्डनसूरिकृतग्रन्थेऽपि । ननु-यदि तपागच्छी-

यसूरिभिरप्येवं प्रतिपादितम्, तर्हि साम्प्रतं तपागच्छीयश्रावकाः कथं पूर्वम् ईर्यां प्रतिक्रम्य पश्चात् सामायिकदण्डकोच्चारं कुर्वन्ति, गुरवश्च कारयन्ति ?। उच्यते—

तत्कर्तव्यतां त एव जानन्ति, तत्रार्थे त एव प्रष्टव्याः सम्यक्, अस्माभिस्तु पूर्वोक्तागमाक्षरैः, इमाभिश्च युक्तिभिः, अनेन च गुरुपारम्पर्येण सामायिकोच्चारानन्तरमीर्याप्रतिक्रमणं ज्ञातमस्ति, पश्चाद्यथाऽस्ति तत्सर्वविद्वेद्यं नास्माकं कोऽपि कदाग्रहः॥

॥ इति सामायिकाधिकारः ॥ १ ॥

ननु–आत्मनां गच्छे पौषधः चतुःपर्व्यामेव चतुर्दशी–अष्टमी–अमावसी–पूर्णिमारूपायां क्रियते, तत्र सिद्धान्ताक्षराणि सन्ति, किं वा गच्छपरम्परा? उच्यते—

सूत्र–वृत्ति–चूर्णि–प्रकरणादिषु पौषधस्य चतुःपर्व्यामेव भणितत्वात् सिद्धान्ताक्षराणि एव न गच्छपरम्परा, तत्र प्रथमं विधिवादेन येषु शास्त्रेषु पौषधश्चतुःपर्व्यां प्रतिपादितः । तानि आह—

"जत्थविअ णं चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं सम्मं अणुपालेइ । तत्थवि अ से एगे आसासे पण्णत्ते ॥" इति श्रीस्थानाङ्गसूत्रे चतुर्थस्थाने (पत्रं २३६)। १ । एवं सूत्रकृतामष्टादशाध्ययनेऽपि (पत्रं ३२५)

से जहानामए समणोवासगा भवन्ति, अभिगयजीवाजीवा उवलद्धपुण्णपावा आसवसंवरवेअणानिज्जराकिरिआहिगरण बंधमोक्खकुसला असहिज्जदेवासुरनागसुवण्णजक्खरक्खसकिंनरकिंपुरुसगरुलगंधव्वमहोरगाइएहिं देवगणेहिं निग्गंथाओ पावयणाओ अणतिक्कमणिज्जा, इणमेव निग्गंथे पावयणे, निस्संकिआ निक्कंखिआ निव्वितिगिच्छा, लद्धट्ठा गहिअट्ठा पुच्छि-

अट्ठा विणिच्छिअट्ठा अभीगयट्ठा अट्ठिमिंजपेमाणुरागरत्ता, अयमाउसो ! निग्गंथे पावयणे अट्ठे अयं परमट्ठे सेसे अणिट्ठे, उसिअफलिहा अवंगुअदुवारा अचिअत्तंतेउरघरपवेसा, चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणे, समणे निग्गंथे फासुअएसणिज्जेणं, असण–पाण–खाइम–साइमेणं वत्थ–पडिग्गह–कंबलपायपुंछणेणं, ओसह–भेसज्जेणं, पीठ–फलग–सेज्जासंथारएणं, पडिलाभेमाणा, बहूहिं सीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं, अहा परिग्गहिएहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणा विहरंति ॥ २ ॥ इत्यादि ।

पुनः श्रीसूत्रकृताङ्गे एवं त्रयोविंशाध्ययने, (पृष्ठम् ४१९) तथाहि—

भयवं ! च णं उदाहु संतेगईआ समणोवासगा भवंति, तेसिं च णं एवं वुत्तं पुव्वं भवइ ? नो खलु वयं संचाएमो मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारिअं पव्वइत्तए । वयं च णं चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णिमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणा विहरिस्सामो ॥ ३ ॥

एयमेव श्रीउत्तराध्ययने पञ्चमाध्ययने २३ गाथायां (पृष्ठम् २५१)

"अगारिसामाइअंगाइं, सड्ढी काएण फासई । पोसहं दुहओ पक्खं, एगराइं न हावए ॥ १ ॥"

अथ एतद्बृहद्वृत्तिशान्त्याचार्यकृता–'अगारिणो' गृहिणः सामायिकसम्यक्त्वश्रुतदेशविरतिरूपं तस्याङ्गानि=निःशङ्कितः=शङ्कारहितः सन् कालाध्ययनाणुव्रतादिरूपाणि अगारिसामायिकाङ्गानि 'सड्ढि'त्ति सूत्रत्वात् श्रद्धा-रुचिः अस्याऽस्तीति श्रद्धावान् कायेनेत्युपलक्षणान्मनसा वाचा च 'फासइ'ति स्पृशति–सेवन्ते पोषणं=पोषः, स चेह धर्मस्य तं धत्ते इति

पौषधः=आहारपौषधादिः तं 'दुहउपक्खं'ति तत एव द्वयोरपि सितेतररूपयोः पक्षयोश्चतुर्दशीपूर्णमास्यादितिथिषु 'एगराइयं' अपेर्गम्यमानत्वादेकरात्रमपि-उपलक्षणत्वाच्चैकदिनमपि 'न हावयंति, न हापयंति=न हानिं प्रापयति, रात्रिग्रहणं च दिवा व्याकुलतया कर्तुमशक्नुवन् रात्रावपि पौषधं कुर्यात् ॥ ४ ॥ एवं लघुवृत्तौ-तथाहि-पौषधम्=आहारपौषधादिः 'दुहओ पक्खंति' प्राकृतत्वात् द्वयोः पक्षयोः सितेतररूपयोः, अष्टमी-चतुर्दश्यादिषु तिथिषु, रात्रिग्रहणं दिवा व्याकुलतया कर्तुमशक्नुवन् रात्रावपि पौषधं कुर्यात् ॥ ५ ॥ तथा हेमाचार्यकृतयोगशास्त्रे तृतीयप्रकाशे चतुष्पर्व्यामेव पौषधकरणं प्रत्यपादि (पृष्ठम् १७८) तथाहि—"चतुष्पर्व्यां चतुर्थादि-कुव्यापारनिषेधनम् । ब्रह्मचर्यक्रियास्नानादि-त्यागः पौषधव्रतम् ॥८५॥"

व्याख्या—चतुष्पर्वी अष्टमी-चतुर्दशी-पूर्णिमा-अमावास्यालक्षणा, चतुर्णां पर्वाणां समाहारः चतुष्पर्वी, पर्वशब्दोऽकारान्तोऽप्यस्ति, तस्यां चतुर्थादिकं तपः, कुव्यापारस्य सावद्यव्यापारस्य निषेधः, ब्रह्मचर्यक्रिया=ब्रह्मचर्यस्य करणं, स्नानादेः शरीरसत्कारस्य त्यागः, आदिशब्दादुद्वर्तन-वर्णकविलेपन-पुष्पगन्ध-विशिष्टवस्त्राभरणादिपरिग्रहः, पोषं=पुष्टिं प्रक्रमात् धर्मस्य धत्ते इति पौषधः, स एव व्रतं पौषधव्रतं, सर्वतः पौषध इत्यर्थः ॥ ६ ॥ तथा-औपपातिकोपाङ्गे (पत्रं १०५) तथाहि— "जे इमे समणोवासगा भवंति, अभिगयजीवाजीवा" इत्यादि "चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु सम्मं पोसहमणुपालेमाणा" इत्यादि ॥ ७ ॥ एवं श्रीठाणावृत्तावपि सं० ११०० वर्षे श्रीहेमाचार्यगुरुश्रीदेवचन्द्रसूरिकृतायां पर्वदिवसेषु एव पौषधः प्रतिपादितः । तथाहि—"सुवति जिणभासियाइ, सेविज्जए सामाइयाइयसावस्सयं घिप्पए पवदियहेसु पोसहं, किं बहुणा" (देवधरप्रबन्धवाक्यात्) ॥ ८ ॥ इत्थमेव श्रीधर्मबिन्दुवृत्तावपि (पत्रं ३५) श्रीमुनिचन्द्रसूरिकृतायां, तथाहि-"पोषं

॥ ७ ॥

धत्ते पौषधः=अष्टमी-चतुर्दश्यादिः पर्वदिवसः, उपेति-सह उपावृत्तदोषस्य सतो गुणैः आहारपरिहारादिरूपैः वासः उपवासः, यथोक्तम्-'उपावृत्तस्य दोषेभ्यः, सम्यग्वासो गुणैः सह । उपवासः स विज्ञेयो, न शरीरविशोषणम्' ॥ १०२ ॥ ततः पौषधेषूपवासः पौषधोपवास" इति ॥ ९ ॥ तथा नवपदप्रकरणबृहद्वृत्तौ अपि सं० ११५० श्रीउपकेशगच्छीयककसूरिसन्तानीयोपाध्याययशोदेवकृतायां (पृष्ठम् २७१) 'कर्तव्यः' विधेयः स 'नियमात्' नियमेन 'अष्टम्यादिषु पर्वसु' अष्टमीचतुर्दश्यादिषु उत्सवतिथिषु ॥ १० ॥ एवं श्रीदेवेन्द्रसूरयोऽपि धर्मरत्नप्रकरणबृहद्वृत्तौ प्रोचुः । तथाहि—"पोषं पुष्टिं प्रक्रमात् धर्मस्य धत्ते करोतीति पौषधः=अष्टमी–चतुर्दशी–पूर्णिमा–अमावास्यादिपर्वदिनानुष्ठेयो व्रतविशेषः" (पत्रं ६४) ॥ ११ ॥ एवं समवायाङ्गसूत्रवृत्त्योरेकादशस्थाने, श्रावकैकादशप्रतिमाधिकारे (पृष्ठम् १९);–तथाहि—"पोसहोववासनिरए"–व्याख्या—पोषं पुष्टिं कुशलधर्माणां धत्ते यत् आहारत्यागादिकं अनुष्ठानं तत् पौषधं, तेन उपवसनं अवस्थानं अहोरात्रं यावत्, इति पौषधोपवास इति, अथवा पौषधं पर्वदिनं अष्टम्यादि, तत्र उपवासः अभक्तार्थः पौषधोपवास इति, इयं व्युत्पत्तिरेव । प्रवृत्तिस्तु-अस्य शब्दस्य आहार–शरीरसत्कारा-ऽब्रह्मचर्यव्यापारपरिवर्जनेषु अपि, तत्र—पौषधोपवासे निरतः आसक्तः पौषधोपवासनिरतः, स एवंविधश्च श्रावकस्य चतुर्थी प्रतिमा इति प्रक्रमः । अयम् अत्र भावः—पूर्वप्रतिमात्रयोपेतस्य अष्टमी–चतुर्दशी–अमावास्या–पूर्णमासीषु आहारपौषधादि चतुर्विधं पौषधं प्रतिपद्यमानस्य चतुरो मासान् यावत् चतुर्थी प्रतिमा भवति ॥ १२ ॥ एवं पञ्चाशकवृत्तौ अपि श्रीअभयदेवसूरिकृतायां (पृष्ठम् २५)—पौषधः=पर्वदिनानुष्ठानमिति व्याख्यातं तथाहि–"पोषं पुष्टिं प्रक्रमात् धर्मस्य धत्ते करोतीति पौषधः=पर्वदिनानुष्ठानम्" इति ॥ १३ ॥

पुनः श्रीआवश्यकचूर्णिर्यथा देवर्द्धिकृता-(पृष्ठम् २०४)

"पोसहोपवासो पोसहे उववासो, पोसहोचउविहो-सरीरपोसहो देशे अमुगं ण्हाणादि न करोति, सव्वे ण्हाण-मद्दण-वन्नग-विलेवणपुप्फगंधाणं तहाऽऽभरणाण य परिच्चाओ, अव्वावारपोसहो नामदेसेअ सव्वे अ, देसे अमुगं वावारं न करेइ, सव्वे ववहारसेवा हल-सगड-घरपरिकम्ममाइओ न करेइ, बंभचेरं देसे दिवा रत्तिं वा इक्कसं दो वा सव्वे अहो रत्तिं बंभयारी आहारे (२) देसे अमुगा (२) विगई आयंबिलं वा इक्कसिं वा सव्वे चउविहोऽवि आहारो अहोरत्तिं जो देसे पोसहं करेइ सो सामाइयं करेइ वा न वा जो सव्वपोसहं करेइ सो नियमा करेइ जदि ण करेइ तो वंचिज्जइ तं कहिं चेइअघरे १ साहूमूले वा २ घरे वा ३ पोसहसालाए वा ४ तो मुक्कमणिसुवण्णो पढंतो पोत्थगं वा वायंतो धम्मज्झाणं वा काअई, जदा एते साहुगुणा अहं मंदभागो असमत्थो त्ति विभासा तं सत्तितो करिज्जा, तवो उ जो वण्णिओ समणधम्मे देसावगासिएण वहु जुत्तो सामाइएणं वा ॥ १४ ॥

सव्वेसु कालपव्वेसु, पसत्थो जिणमए तवो । जोगो अट्ठमिपण्णरसीसु अ, निअमेण हविज्ज पोसहिओ ॥ २ ॥

एवं प्रतिपन्नपौषधप्रतिमानां उत्कृष्टश्रावकाणामपि पौषधव्रतं पर्वतिथिष्वेव श्रीदशाश्रुतस्कन्धे समुपादिष्टम् ।" तथाहि-

"चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहमणुपालेत्ता भवतीति ।"

इत्यादि सूत्र-वृत्ति-चूर्णि-प्रकरणादिशास्त्रसम्मत्या चतुष्पर्व्यामेव पौषधकर्त्तव्यता दृश्यते, न सामायिकवत् सर्वदा सर्वतिथीनां आदित्वेऽपि प्रतिपदादितिथीनां पौषधकर्त्तव्यतायां अभणनात् । एवं चरितानुवादेऽपि स्थाने स्थाने चतुष्पर्वी एव सर्वत्र

प्रतिपादिता, यदुक्तं श्रीभगवतीसूत्रे द्वितीयशतके तुङ्गिकानगरीवास्तव्यश्रावकाधिकारे (पृष्ठम् १३४)। तथाहि—"सीलव्वय-गुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं, चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु पडिपुन्नं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणे।" व्याख्या—अत्र तुङ्गिकानगरीवासिश्रावकैरपि चतुर्दश्यादिपर्वदिवसेषु एव पौषधश्चक्रे, न प्रतिपदादिसर्वतिथिषु ॥ १ ॥ पुनर्द्वादशशते प्रथमोद्देशे शङ्खश्रावकाधिकारे (पत्रं ५५२) "तए णं से संखे समणोवासए ते समणोवासए एवं वयासी–तुम्हेणं देवाणुप्पिया! विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवक्खडावेह, तए णं अम्हे तं विपुलं असणं पाणं खाइमं साइमं आसाएमाणा विसाएमाणा परिभुंजेमाणा परिभाएमाणा पक्खियं पोसहं पडिजागरमाणा विहरिस्सामो।" व्याख्या—पक्षे=अर्धमासि भवं पाक्षिकं 'पौषधं' अव्यापारपौषधं 'प्रतिजाग्रतः' अनुपालयन्तः 'विहरिष्यामः' स्थास्यामः, यच्चेह अतीतकालीनप्रत्ययान्तत्वेऽपि वर्तमानिकप्रत्ययोपादानं तद्भोजनानन्तरमेवाऽऽक्षेपेण पौषधाभ्युपगमप्रदर्शनार्थम्, एवं उत्तरत्राऽपि गमनिका कार्या इत्येके, अन्ये तु व्याचक्षते–इह किल पौषधं=पर्वदिनानुष्ठानं, तच्च द्वेधा–इष्टजनभोजनदानादिरूपं, आहारादिपौषधरूपं च, तत्र शङ्ख इष्टजनभोजनदानरूपं पौषधं कर्तुकामः सन् यदुक्तवान् ॥ २ ॥ एवं श्रीविपाकश्रुते द्वितीयश्रुतस्कन्धे (पत्रं ९३) सुबाहुश्रावकेणाऽपि चतुर्दश्यादिपर्वदिवसे पौषधोऽकारि, तथाहि तत्पाठः–"तते णं से सुबाहुकुमारे अण्णया कयाइं चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ २ त्ता पोसहसालं पमज्जइ २ त्ता उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ २ त्ता दब्भसंथारं संथरइ २ त्ता दब्भसंथारं दुरूहति २ त्ता अट्ठमभत्तं पगिण्हति २ त्ता पोसहसालाए पोसहिए अट्ठमभत्तिए पोसहं पडिजागरमाणे २ विहरइ" ॥ ३ ॥ एवमेव श्रीउपासकदशासूत्रवृत्तौ आनन्दश्रावकाधिकारे श्रीअभय-

देवसूरिभिः व्याख्यातं (पत्रे ६) तथाहि–"तयाणंतरं च णं पोसहोववासस्स समणोवासएणं पंच अइयारा जाणिअव्वा न समायरिअव्वा । व्याख्या—'पोसहोववासस्स त्ति' इह पौषधशब्दो अष्टम्यादिपर्वसु रूढः, तत्र पौषधे उपवासः पौषधोपवासः, स च आहारादिविषयभेदात् चतुर्विध इति ॥ ४ ॥ इत्थमेव श्रीसूत्रकृताङ्गे त्रयोविंशाध्ययने लेपश्रावकाधिकारे प्रत्यपादि (पत्रे ४०८); तथाहि–"चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु पडिपुन्नं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणे विहरति" इति ॥ ५ ॥ एवमेव श्रीराजप्रश्नीयोपाङ्गे चित्रोपासकवर्णने (पत्रं १२२) तथाहि–चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं अणुपालेमाणे इति सूत्रं, वृत्तिरपि चतुर्दश्यां अष्टम्यां उद्दिष्टायां इति अमावास्यां च प्रतिपूर्णं अहोरात्रं यावत् पौषधं इति ॥ ६ ॥ स्थानाङ्गवृत्तौ चतुर्थस्थाने चेटकराजवर्णने यथा "चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं अणुपालेमाणे विहरति" एतद् व्याख्येयं 'उद्दिट्ठ'त्ति अमावास्या 'पुण्णमासिणी'त्ति पूर्णमासी इति, (पृष्ठम् २३६) ॥ ७ ॥ उत्तराध्ययनसूत्रवृत्तौ नवमाध्ययने; तथाहि–"इहेव पोसहरओ" पौषधो अष्टम्यादितिथिषु अनुष्ठेयो व्रतविशेष इति, "पुनः श्रीउत्तराध्ययनवृत्तौ श्रीशान्त्याचार्यकृतायां, तथाहि–"इह अस्मिन् एव गृहाश्रमे स्थितः इति गम्यते, पोषं=धर्मपुष्टिं धत्ते इति पौषधः अष्टम्यादितिथिषु व्रतविशेषः, तत्र रतो आसक्तः पोषधरतः 'भवाहि'त्ति भव, अणुव्रताद्युपलक्षणं एतद्, अस्य एव च उपादानं पौषधदिनेषु अवश्यभावतः तपोनुष्ठानाख्यापकं, यत आह असस्सेनः–"सर्वेष्वपि तपोयोगः, प्रशस्तः कालपर्वसु । अष्टम्यां पञ्चदश्यां च, नियतः पौषधं वसेत् ॥ १ ॥" इत्यादि (पत्रं ३१५) ॥ ८ ॥ धर्मविधिप्रकरणवृत्तौ कामदेवाधिकारे पर्वणि एव पौषधग्रहणं लिखितं। तथाहि "सामाइअप्पमाणं करेइ देसावगासिअं निच्चं । पव्वे पोसहगहणं अतिहि

विभागं च मुणिजोगे ॥ १ ॥" इत्यादि (पत्रं २६) ॥ ९ ॥ विजयसिंहाचार्यकृतप्रतिक्रमणचूर्णौ तथाहि—"पव्वदिहयंमि तम्हि अट्ठमभत्तं पगिण्हई णंदो । पोसहसालं पविसइ, पोसहमादाय वट्टइ अ ॥ १ ॥" इति ॥ १० ॥ पुनः श्रीभगवतीसूत्रे वरुणाधिकारे (पृष्ठम् ३२०) ॥ ११ ॥ आलभिकानगर्युपासकवर्णनाधिकारे (पत्रं ८८८) ॥ १२ ॥ जयन्तीश्राविकावर्णनाधिकारे ॥ १३ ॥ ऋषभदत्तोपासकवर्णनाधिकारे ॥ १४ ॥ कार्त्तिकश्रेष्ठिवर्णनाधिकारे ॥ १५ ॥ उदायनराजाधिकारे ॥ १६ ॥ सोमलाधिकारे ॥ १७ ॥ श्रीज्ञाताधर्मकथायामरहन्नगश्रावकवर्णनाधिकारे ॥ १८ ॥ सुबुद्धिश्राद्धसम्बन्धे ॥ १९ ॥ नन्दमणिकारवर्णके (पत्रं १७८) ॥ २० ॥ श्रीऔपपातिकोपाङ्गेऽम्बडोपासकवर्णके (पृष्ठम् १०५) एवं सर्वत्र 'चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु' इत्यादिपाठसद्भावेन पर्वदिवसेषु एव पौषधकर्त्तव्यता प्रतिपादिता । अत्राऽऽह कश्चिच्चर्चाचञ्चुः—

ननु—पूर्वोक्तग्रन्थानुसारेण पौषधस्य पर्वदिवसेषु कर्त्तव्यता समायाता, परं पर्वदिवसान् विना अन्यदिवसेषु न कार्यः पौषध इति निषेधाक्षराणि स्पष्टं क्वापि सन्ति ? उच्यते—

सन्तीति ब्रूमः, तथाहि—

इत्थं पुण समणोवासावगधम्मे पंचअणुव्वयाइं तिन्नि गुणव्वयाइं आवकहिआइं, चत्तारि सिक्खावयाइं इत्तरिआइं ।

व्याख्या—अत्र पुनः श्रमणोपासकधर्म्मे पुनःशब्दोऽवधारणार्थः । अत्रैव न शाक्यादिश्रमणोपासकधर्म्मे, सम्यक्त्वाभावेन अणुव्रताद्यभावादिति, वक्ष्यति च—'इत्थ पुण समणोपासगधम्मे मूलवत्थूं सम्मत्तं'इत्यादि, पञ्चाणुव्रतानि प्रतिपादितस्वरूपाणि, त्रीणि गुणव्रतानि इत्युक्तलक्षणान्येव 'यावत्कथिकानी' ति सकृत्गृहीतानि यावज्जीवमपि भावनीयानि,

सामाचारीशतकम् । ॥ १० ॥

पर्वदिने पौषधस्य अधिकारः २

चत्वारीति सङ्ख्या, शिक्षापदव्रतानि शिक्षा–अभ्यासः तस्य पदानि–स्थानानि तान्येव व्रतानि शिक्षापदव्रतानि, 'इत्वराणी' ति । तत्र प्रतिदिवसानुष्ठेये द्वे सामायिकदेशावकाशिके पुनः पुनरुच्चार्ये इति भावना, पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसाऽनुष्ठेयौ न प्रतिदिवसाऽऽचरणीयौ इति श्रीहरिभद्रसूरयः श्रीआवश्यकवृत्तौ प्रोचिवांसः (पत्रं ८३८) । अत्र साक्षात्–प्रकटमेव पौषधकर्त्तव्यतायाः प्रतिदिवसं निषेधः प्रोक्तोऽस्ति । १ एवमेव श्रीहरिभद्रसूरयः श्रावकप्रज्ञप्तिवृत्तावपि उक्तवन्तः (पत्रं १८२) । तथाहि—

तत्र प्रतिदिवसानुष्ठेये द्वे सामायिकदेशावकाशिके पुनः पुनरुच्चार्ये इति भावना, पौषधातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ न प्रतिदिवसाचरणीयौ इति । २ । एवं तत्त्वार्थवृत्तौ अपि यथा (द्वितीयभागे पत्रं ८८) व्रती-अगारी अनगारश्च, अणुव्रतोऽगारी, सूत्रं–"दिग्देशानर्थदण्डविरतिसामायिक-पौषधोपवासोपभोगपरिभोगपरिमाणातिथिसंविभाग-व्रतसंपन्नश्च शीलसंपन्नश्च" कृतद्वन्द्वा दिगादयस्तैः संपन्नः=समृद्धः संयुक्तः, चशब्दः समुच्चयवचनः, प्रतिपन्नाणुव्रतस्य अगारिणः तेषामेव अणुव्रतानां दार्ढ्यापादनाय शीलोपदेशः, शीलं च गुणशिक्षाव्रतमयं, तत्र गुणव्रतानि त्रीणि, दिगुपभोगपरिभोगपरिमाणानर्थदण्डविरतिसंज्ञानि अणुव्रतानां भावनाभूतानि यथा अणुव्रतानि तथा गुणव्रतानि अपि सकृद्गृहीतानि यावज्जीवं भावनीयानि, शिक्षाव्रतपदानि सामायिक–देशावकाशिक–पौषधोपवासा-ऽतिथिसंविभागाख्यानि चत्वारि, तत्र प्रतिदिवसानुष्ठेये द्वे सामायिक–देशावकाशिके पुनः पुनः उच्चार्येते इति यावत् ॥ ३ ॥ पञ्चाशकसूत्रस्य चूर्णिः यथा–"एत्थओ सावगधम्मे पायमणुव्वयाइं च आवकहिआइं सिक्खावयाइं पुण इत्तरिआइं" व्याख्या—'एत्थ'त्ति पुव्वभणिए 'तु' सद्दो

विसेसं करेइ, तथाहि—जइ धम्मे महव्वयाणि आवकहियाणि चेव भवंति, एत्थ पुण सी सावगधम्मे पायमणुव्वयाणि अ गुणव्वयाइं च जावज्जीविआणि भवंति, पायं गाहणाउ पुण चाउम्मासाई कालपमाणेण वि भवंति, सिक्खावयाणि पुण 'इत्तरिआणि' अप्पकालिआणि तत्थ पइदिवसाणुट्ठेआणि सामाइअ १ देसावगासिआणि २ पुणो पुणो उच्चारिज्जंति त्ति भणिअं होइ, पोसहोववासअतिहिसंविभागा पुण पतिनिअयदिवसाणुट्ठेआ ॥ ४ ॥ एवमेव पञ्चाशकवृत्तिः (पत्रं ३०) अपि नित्यपौषधप्रतिषेधकरी । तथाहि—'तत्र प्रतिदिवसानुष्ठेये सामायिकदेशावकाशिके पुनः पुनः उच्चार्येते इति भावना, पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ, न प्रतिदिवसाचरणीयौ इति अत्र 'सी' शब्दः प्रस्तुतार्थपरिसमाप्त्यर्थः ॥ ५ ॥ श्रीचन्द्रसूरिकृतषडावश्यकवृत्तावपि च । ६ । इत्यादिग्रन्थेषु प्रतिनियतपर्वरूपदिवसेषु एव पौषधो दृश्यते, परं न प्रतिदिनं निषेधाक्षराणां प्रकटमुपलभ्यमानत्वादिति ॥ इत्यादि, प्रतिदिवसं पौषधनिषेधपाठो ज्ञातव्यः ।

पुनरप्याह चर्चाचणः शिष्यः—ननु-यदि चतुष्पर्वीरूपप्रतिनियतदिवसेषु एव पौषधकर्त्तव्यता विधिवादचरितानुवादाभ्यां दर्शिता, तर्हि कल्याणकदिवसेषु पौषधो ग्राह्यते, तत्कथं घटामाटीकते ? उच्यते—कल्याणकदिवसेषु अपि पुण्यतिथित्वेन पौषधकरणं श्रीशीलाङ्काचार्येण श्रीसूत्रकृताङ्गद्वितीयश्रुतस्कन्धे सप्तमाध्ययने लेपश्रावकाधिकारे 'उद्दिष्ट'शब्दव्याख्याने अनुज्ञातम् (पृष्ठम् ४०८) । तथाहि—

"तत्थ णं नालंदियाए बहिरियाए लेपनाम गाहावती होत्था, + + जाव अहिगयजीवाजीवे + + चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहमणुपालेमाणे विहरति ।"

व्याख्या—चतुर्दशी-अष्टम्यादितिथिषु उद्दिष्टासु महाकल्याणकसम्बन्धितया पुण्यतिथित्वेन प्रख्यातासु, तथा पौर्णमासीषु चतसृषु अपि चतुर्मासिकतिथिषु इत्यर्थः, एवंभूतेषु धर्मदिवसेषु सुष्ठु=अतिशयेन प्रतिपूर्णो यः पौषधो व्रताभिग्रहविशेषः तं प्रतिपूर्णम् आहार-शरीर-सत्कार-ब्रह्मचर्याव्यापाररूपं पौषधम् अनुपालयन् श्रावकधर्मम् आचरतीति । अत्र श्रीशीलाङ्काचार्येण लेपश्रावकस्य जिनच्यवन १ जन्म २ दीक्षा ३ ज्ञान ४ निर्वाण ५ दिनेषु अपि पौषधकर्तव्यता दर्शिता 'उद्दिष्ट'शब्देन ननु युक्तं उक्तं, उक्तदर्शनेन कल्याणकतिथिषु नामग्राहं पुण्यतिथित्वेन पौषधकरणं तत्प्रतिपादनेन च पर्युषणापर्वणि अपि भाद्रपदसुदिपंचम्यां आचरणया तच्चतुर्थ्यां लोकोत्तरज्येष्ठपर्वत्वात् विशेषतः पुण्यतिथित्वेन पौषधकरणमावेदितमेव, परं नामग्राहं क्वापि ग्रन्थे पर्युषणापर्वणि पौषधकरणं निवेदितमस्ति ? उच्यते—अस्तीति, तथाहि—"चतुर्विधेन शुद्धेन, पौषधेन समन्वितः । तत्पर्वदिवसे कृत्य-मतिचारविवर्जितम् ॥ ११० ॥ व्याख्या—पर्वदिवसे अष्टमी-चतुर्दशी-पूर्णिमा-अमावस्या-पर्युषणादिपुण्यवासरे तत्सामायिकं कृत्यं कार्यं, कीदृक्समन्वितं ? केन पौषधेन ? इत्यादि श्रावकधर्मप्रकरणे—जिनेश्वरसूरिः । तथा नवपदप्रकरणवृत्तौ अपि (पत्रं २७१)—

"पोसहोववासो पुण अट्ठमिचउद्दसीसु जम्मदिणे । नाणे निवाणे चाउम्मास अट्ठाहि पज्जुसणे ॥ १ ॥"

एवमेव श्रीजिनवल्लभसूरिकृतपौषधविधिप्रकरणेऽपि । तथाहि—(पृष्ठम् १२)

"तं च चउद्दसि-अट्ठमि-पज्जोसवणादिपवदिवसेसु । साहुसगासे पोसहसालाए घरे व इय कुज्जा ॥ ५॥" इत्यादिग्रन्थेषु पर्युषणापर्वतिथेः नामग्राहम् उक्तत्वात् । एवं विचारसारग्रन्थेऽपि । तथाहि—

"पौषधं पर्वदिनानुष्ठानमेव" इति श्रुतधरवचनानुसारेण अष्टमी–चतुर्दशी–पूर्णिमा–अमावास्या–पर्युषणापर्वदिवसेषु एव पौषधं सामायिकयुक्तं कार्यमिति। पुनरप्याह परः—ननु–सोऽष्टमी-चतुर्दशी-पञ्चदशीषु अन्यतमां वा तिथिमभिगृह्य चतुर्थ्याद्युपवासिना इति भाष्यम्, व्याख्यानयता वृत्तिकारेणान्यास्वपि प्रतिपदादितिथिषु पौषधो विधेयतया उक्तः। तथाहि–"सोऽष्टमीमित्यादि", स पौषधोपवास उभयोः पक्षयोः अष्टम्यादितिथिम् अभिगृह्य निश्चित्य बुद्ध्या अन्यतमां वेति प्रतिपदादितिथिं, अनेन चान्यासु तिथिषु अनियमं दर्शयति, न अवश्यतया अन्यासु कर्त्तव्यः, अष्टम्यादितिथिषु तु नियमेन कार्यः, प्रतिपदादितिथिषु अनियमेन कार्यः, परमत्र प्रतिपदादितिथिषु अपि पौषधकर्त्तव्यता समागता, तस्यां च सत्यां सर्वं पूर्वोक्तं व्यर्थतां अगमत् प्रतिदिवसं पौषधसद्भावात्, नैवं अन्यासु तिथिषु अनियमं दर्शयति। एतद्वाक्यस्य अभिप्रायापरिज्ञानात्, यत एतस्य अन्यपूर्वोक्तशास्त्रमिति तत्त्वेन। अयं परमार्थः—यदि प्रतिपदादितिथयो महाकल्याणकसम्बन्धितया पुण्यतिथयो भवन्ति तदा पौषधं क्रियत एव, एतत्तु अस्माभिरपि परमसम्मतत्वेन पूर्वं प्रपञ्चितम्, अथ यदि प्रतिपदादितिथयः पुण्यतिथयो न स्युः, किन्तु कल्याणकाद्यभावेन सामान्यतिथयः स्युः, तदा तासु पौषधो न कर्त्तव्यः, अन्यथा एतदर्थं विना सर्वेऽपि पूर्वोक्तग्रन्था गणधरादिकृता विसंवादिनः स्युः, न च गणधरादिवाक्यं विसंवादि, अत एतद्वाक्यस्य तदभिप्रायज्ञसौ सर्वं पूर्वोक्तं सङ्गतिमङ्गति स्मेति, न च वक्तव्यं पर्वदिवसेषु अपि निश्चयेन श्रावकैः पौषधः कार्यः, एवं चरितानुवादेऽन्यथाऽपि दर्शनात्। यदुक्तं श्रीभगवतीसूत्रे–

पाक्षिकपर्वण्यपि शतकादिश्रावकैर्भुक्तं, परं नोचाररूपपौषधो व्यधायि, तत इयता किमागतम्?, अष्टमी–चतुर्दशी–

अमावस्या–पूर्णिमातिथिषु पर्युषणापर्वणि कल्याणकतिथिषु च सति सामर्थ्ये सत्यवकाशे पौषधः कार्यः शङ्खादिवत्, तदभावेऽपि न कर्त्तव्योऽपि शतकादिवत्, परमेता अष्टम्यादितिथयः पौषधकर्त्तव्यतायां सन्ति, न अन्याः ।

ननु–यदि पर्वदिवसेषु एव पौषधकरणं न अन्येषु, तदा नन्दमणिकारेण श्रीज्ञाताधर्मकथायां, उदायनभूपेन श्रीभगवत्यां कथं पर्वान्यदिवसेषु अपि पौषधो व्यधायि ? । तथा च तत्पाठः–(पृष्ठम् १७८)

"तएणं नंदमणिआरसेट्ठी अण्णया गिम्हकालसमयंसि जेट्ठामूलमासम्मि अट्ठमभत्तं परिगिण्हंति परिगिण्हित्ता पोसहसालाए जाव विहरति" इति । श्रीज्ञाताधर्मकथायां त्रयोदशाध्ययने । भगवत्यामुदायनपाठो यथा–(पृष्ठम् ६१८)

"तएणं से उदायणे राया अण्णयाकयाइ जेणेव पोसहसाला पोसहिए एगे अबीए पक्खिअं पोसहं पडिजागरमाणे विहरति ।" इति ? ।

उच्यते–यद्यपि अत्र उभयत्र आलापकेषु पर्वपदं नास्ति, तथापि अशीत्यधिकैकादशशत ११८० प्रमितवर्षे वर्त्तमाने श्रीविजयसिंहाचार्यकृतायां श्रीश्रावकप्रतिक्रमणचूर्णौ नन्दमणिकारस्य अधिकारे पर्वपदप्ररूपितमस्ति । तथाहि–

"पव्वदिहयम्मि कम्मि, अट्ठमभत्तं पगिण्हइ नंदो । पोसहसालं पविसइ, पोसहमादाय वट्टइ अ ॥" इति ॥ १ ॥

तथा उदायनभूपाधिकारेऽपि श्रीउत्तराध्ययनवृत्तौ (पृष्ठम् ६१८) 'पक्खिअं पोसह'मिति पाठेन पक्षिकायां पर्वभूतायां पौषधकरणं सूचितं, तथा च तत्पाठः—

"तएणं से उदायणे राया अण्णया कयाइ जेणेव पोसहसाला पोसहिए एगे अबीए पक्खिअं पोसहं पडिजागरमाणे विहरति" इति। एवमेव श्रीसद्धाचारवृत्तौ श्रीधर्मकीर्त्त्युपाध्याया अपि निजगदुः। तथाहि—

'कइआवि पक्खिअं पोसहं निवो लेई, वीअभयसामी। रयणीए चरमजामे सुहलेसो इय विचिंतेइ'। इति।

तत उभयोरपि नन्दोदायनयोः पर्वदिवसेषु एव पौषधकरणमागतम्। ननु—भवतु नाम पर्वदिवसेषु एव पौषधकरणं, परं नन्दकृतपौषधस्य अष्टमरूपस्य दिनत्रयात्मकत्वाद्दिनत्रयस्य कथं पर्वदिनत्वं उच्यते? रे शिष्य! एतदालापकाभिप्रायं शृणु—पूर्वोक्तग्रन्थसम्मत्या ज्ञायते नन्दमणिकारेण ज्येष्ठामूलमासे ज्येष्ठमासे चतुर्दश्यपेक्षया पुरा द्वादशीत्रयोदशीरूपे दिनद्वये उपवासद्वयं चक्रे, तृतीयेचतुर्दशीदिने पर्वरूपे पौषधं जगृहे, अथवा द्वादश्यां श्रीसुपार्श्वजन्म, त्रयोदश्यां श्रीसुपार्श्वदीक्षा, ततो द्वादशीत्रयोदशीदिनद्वयस्य ज्येष्ठमासे शुक्लपक्षे कल्याणकतिथित्वेन पर्वत्वं, चतुर्दशी तु पर्वैवाऽस्ति, अतो दिनत्रयमपि पर्व भूतं, पर्वणि तु दिनत्रयेऽपि पौषधकरणं नन्दमणिकारस्य सङ्गतिमङ्गति एव। ननु—पञ्चाधिकैकादशशत ११०५ प्रमितवर्षे वर्तमानोपकेशगच्छीय—श्रीकक्काचार्यसन्तानीयोपाध्यायश्रीयशोदेवकृतायां श्रीनवपदप्रकरणवृत्तौ (पृष्ठम् ५४) नन्दमणिकारस्य कृतचतुर्दशीरजनीपौषधव्रतस्य तृषा प्ररूपिता, पौषधव्रतं तिष्ठदपि चतुर्दश्यामेव। तथाहि—"अन्यदा च त्रैलोक्यबान्धवे भगवति सिन्धुविषयमुदायनराजश्रावकस्य प्रव्राजनार्थं गतवति नन्दमणिकारश्रावको ग्रीष्मचतुर्दश्यां पौषधिको बभूव, अस्तंगते रवौ विहितः सायंतनसन्ध्यावश्यकविधेः धर्मध्यानरतस्य अस्य कस्यांचित् वेलायां पिपासावेदना प्रादुरभूत्, ततस्तया बाध्यमानः चिन्तयामास इति वाक्येन नन्दमणिकारस्य कृतचतुर्दशीरजनीपौषधव्रतस्य तृषा प्ररूपिता",

तस्मात् हेतोः पर्वणि एव तस्य पौषधव्रतस्य निष्ठा अपि परिपूर्णत्वं समभूत्, तथा च नन्दस्य पर्वणि एव पौषधव्रतस्य निष्ठे समुपदिष्टे । अथवा सन्देहदोलावलीबृहद्वृत्तौ तु श्रीजिनपालोपाध्यायाः ज्येष्ठपूर्णिमायां पौषधव्रतनिष्ठत्वं प्राहुः (पत्रं ५८) तथाहि–"जेट्ठा=मूलंसि मासंसी" इति, ज्येष्ठपूर्णिमायां अष्टमे भक्ते तृतीयदिवसे पर्वणि एव त्रिदैवसिके प्रतिमान्त्यरात्री कायोत्सर्गवत् पौषधस्य संभवात्, कथं नन्दमणिकारदृष्टान्तेन पौषधस्य अपर्वानुष्ठानता ? इति, अत्र एकत्रनिष्ठाकालः चतुर्दश्याम् अन्यत्र तु पञ्चदश्यां, ततः कथं न विरोधः ? उच्यते–भवतु नाम चतुर्दशी वा पूर्णिमा वा निष्ठाकाले, परं उभयत्राऽपि पर्वदिनत्वं तु वर्तते एव, अस्माकं न अत्र विचारः । ननु विपाकसूत्रे प्रथमाध्ययने (पृष्ठम् ९२) "तते णं से सुबाहुकुमारे अन्नया कयाइं चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता पोसहसालं पमज्जति, पमज्जित्ता उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहति, पडिलेहित्ता दब्भसंथारगं संथरति, संथरित्ता दब्भसंथारं दुरुहइ, दुरुहित्ता अट्ठमभत्तं पगिण्हइ, पगिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहिते अट्ठमभत्तिए पोसहं पडिजागरमाणे विहरति" इति ॥ सुबाहुकुमारस्य अष्टमः प्रतिपादितः तत्र किं समाधानं ? उच्यते–श्रूयतां नन्दमणिकारोदायनवत् सुबाहोरपि अष्टमस्य संभवात् न दोषः, सुबाहुः अन्यदा कस्मिंश्चित् काले अष्टमेन उपवासत्रयेण युतः सन् चतुर्दशी–अष्टमी-उद्दिष्टा-पौर्णमासी-रूपपर्वदिवसेषु पौषधव्रतं अकार्षीत् । पर्वदिनतः प्रागुपवासद्वयं कृतं, चतुर्दश्यादिपर्वदिने तु पौषधव्रतं, न तु चतुर्दश्यादिपर्वदिनं आदितः कृत्वा एकदिनकृतं पौषधं दिनत्रयेऽपि अनुवर्त्तयति, सर्वगच्छीयगीतार्थानां अनभिमतत्वात्, यतः–पौषधस्तु सामायिकाऽवियुतः सामायिककालस्तु उत्कृष्टतोऽपि अष्टप्राहरिकः, यदुक्तं–श्रीश्रीचन्द्रसूरिभिः प्रतिक्रमणसूत्रवृत्तौ सामायिकाधि-

कारे, तथाहि—"जाव निअमं पज्जुवासइ" इति, नियमश्च जघन्यतो मुहूर्त्तमानः, उत्कृष्टतोऽहोरात्रमानकाल इति, पौषधश्च शास्त्रे त्रिधा व्याख्यातः, तथाहि–'पडिपुन्नं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणे'त्ति, प्रतिपूर्णमहोरात्रं यावत्तृतीयाङ्गे तृतीयाश्वासाधिकारे (पृष्ठम् २२७) अन्यत्रापि ग्रन्थे 'पडिपुण्ण'पदव्याख्याने अयमेवार्थो व्याख्यातोऽस्ति, ततोऽयमहोरात्रमान उत्कृष्टः पौषधः १, तथा–'पोसहं दुहओ पक्ख एगरायं न हायए।' इत्यत्र रात्रिग्रहणं दिवाव्याकुलतया कर्तुमशक्नुवन् रात्रावपि पौषधं कुर्यादिति श्रीउत्तराध्ययनवृत्तौ व्याख्यानात् रात्रिपौषधोऽपि द्वितीयः २, सर्वगच्छीयगीतार्थाचरणया साम्प्रतं क्रियमाणो दैवसिकपौषधस्तृतीयः ३, ननु–भवतु नाम सुबाहोरधिकारेऽपि पर्वान्यदिवसेषु पौषधप्रतिषेधः, परं अभयकुमारेण पर्वदिनानि विनापि पौषधत्रयं व्यधायि। तत्र का वार्त्ता ?, तथा च श्रीज्ञातासूत्रे (३० पत्रे) तत्पाठः—

"अत्थि णं मज्झ सोहम्मकप्पवासी पुव्वसंगतिए देवे महिड्ढीए जाव महासोक्खे, तं सेयं खलु मम पोसहसालाए पोसहियस्स बंभचारिस्स उम्मुक्कमणिसुवन्नस्स ववगयमालावन्नगविलेवणस्स निक्खित्तसत्थमुसलस्स एगस्स अबीयस्स दब्भसंथारोवगयस्स अट्ठमभत्तं परिगिण्हित्ता पुव्वसंगतियं देवं मणसि करेमाणस्स विहरित्तए, तते णं पुव्वसंगतिए देवे मम चुल्लमाउयाए धारिणीए देवीए अयमेयारूवे अकालमेहेसु डोहलं विणेहिति, एवं संपेहेति संपेहित्ता जेणेव पोसहसाला तेणामेव उवागच्छति उवागच्छित्ता पोसहसालं पमज्जति, पमज्जित्ता उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ पडिलेहित्ता दब्भसंथारगं पडिलेहेइ पडिलेहित्ता दब्भसंथारगं दुरूहइ दुरूहित्ता अट्ठमभत्तं परिगिण्हइ परिगिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव पुव्वसंगतियं देवं मणसि करेमाणे करेमाणे चिट्ठइ" इत्यत्र। उच्यते–अत्र 'अट्ठमभत्तं' इति पाठात् अभयकुमारेणापि,

'अष्टमभत्तं' अष्टमभक्तशब्दवाच्यम् उपवासत्रयमेव व्यधायि, न पौषधव्रतत्रयम्, कुतः?, पौषधव्रते तु "तम्मिकए पढइ पोत्थयं वा वाएइ, धम्मज्झाणं वा झीआयइ, जहा एए सावगुणा अहं मंदभग्गो न समत्थो धारेउं एवमाइ विभासेति ।" श्रीआवश्यकचूर्णिपाठात् (पृष्ठम् २०४) धर्मध्यानं ध्यातव्यम् । अनेन तु अकालमेघवृष्ट्याशंसारूपसावद्यव्यापारचिंतनेन आर्त्तध्यानं ध्यातम् । ततो नेदं व्रतरूपपौषधत्रयं, तदङ्गीकारे तु श्रीज्ञातायां षोडशाध्ययने (पत्रं २१४) "तते णं से पउमनाभे राया कच्छुलनारयस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म दोवईए देवीए रूवे य मुच्छिए दोवईए अज्झोववन्ने जेणेव "पोसहसाला तेणेव उवागच्छई उवागच्छित्ता पोसहसालं जाव पुव्वसंगइअं देवं"इत्यादिपाठात् पद्मनाभकृतपौषधस्यापि पौषधव्रतत्वापत्तिः, सा च न कस्यापि इष्टा, जिनधर्मवासनाया अपि तस्मिन् अभावात् । एवं ठाणावृत्तौ–"समयम्मि तओ कण्हो, पोसहसालाए अट्ठमं भत्तं । हरिणेगमेसिदेवं, मणम्मि काउं पगिण्हेइ ॥ १ ॥ उम्मुक्कमणिसुवण्णो, ववगयमाला विलेवणो तत्थ । तणसंथारनिसण्णो, चिट्ठइ जा अट्ठमं पुण्णं ॥ २ ॥" इति वाक्यात् श्रीकृष्णस्य पौषधशब्दवाचकत्वमष्टमं मान्नैव दर्शितम्; अपि वा सो जनाभावे प्रत्याख्यानमन्तरेणाऽपि तृतीयदिने अष्टमः स्यादेव, यदुक्तं–श्रीहरिभद्रसूरिभिः श्रीआवश्यकबृहद्वृत्तौ (पत्रं २२२); तथाहि–"तत्थ सामी पोसबहुलपाडिवए इमं एयाणुरूवं अभिग्गहं अभिगिण्हइ चउविहं दव्वओ १ खित्तओ २ कालओ ३ भावओ ४ दव्वओ कुम्मासे सुप्पकोणेणं, खित्तओ एलुयं विक्खंभइत्ता, कालओ नियत्तेसु भिक्खायरेसु, भावओ जहा रायधुया दासत्तणं पत्ता, नियडबद्धा, मुंडियसिरा, रोयमाणी, अट्ठमभत्तिया एवं कप्पति सेसं न कप्पति" अत्र चन्दनया न स्वयं अष्टमप्रत्याख्यानं कृतं, १ नाऽपि कस्याऽपि समीपे प्रत्याख्यातं, २ किन्तु यद्दिने भगवान्

प्रतिलाभितः तद्दिने तस्याः दिनत्रयं अभक्तार्थत्वात् अष्टमोऽभूत् । ३ ननु–भवतु नाम श्रीअभयकुमारस्य सावद्ययोगप्रवृत्तत्वेन अष्टमे पौषधव्रतत्वाभावः, परं श्रीविजयेन राज्ञा सप्तदिवसानि यावत् पौषधः पालितः श्रूयते, तत्र किं कर्तव्यं ?, तदधिकारः श्रीवसुदेवहिण्डौ एकोनविंशतिलम्भे (पत्रं ३१६) यथा "चउत्थेण भणियं–माहणेण आइट्ठो पोयणाहिवस्स असणिघाओ, न सिरिविजयस्स रण्णो, तं सेयं णे सत्तरत्तं अण्णं रायं ठावेउं ति, ततो निमित्तिणा भणियं, 'साहु भो महामंती ! त्ति, एयं कायव्वं, रण्णो जीवियपरिरक्खणनिमित्तं अहमवि आगओ, नियमजुत्तो राया नित्थरिहिति उवसग्गं, निमित्तिवयणं च परिग्गहेऊणं राया जिणायतणमागतो सउरोहो, मंतीहि वि से वेसमणपडिमा पगइसमग्गेहिं अहिसित्ता सेविजए रावोवयारेण, सिरिविजयो वि दब्भसंथारोवगतो सत्तरत्तं परिचत्तारंभपरिग्गहो बंभयारी संविग्गो पोसहं पालेइ, सत्तमे य दिवसे समंततो मेहा पाउब्भूया सलिलभारग(रु)या पवणवेगपवित्थरमाणा विज्जुज्जोइयपासा भयजणणनिठुरगज्जियऽसणा, ततो मज्झण्हकाले महयासद्देण पासादं वेसमणपडिमं च चुण्णयंती इंदासणी पडिया, राया अभिनंदिओ पगतीहिं 'नमो अरिहंताणं' ति निग्गतो पोसहसालाओ त्ति, "दिट्ठो य तुट्ठेण परियणेण" इति। अत्र उच्यते–श्रीविजयेन सप्ताहं पौषधो गृहीतः, स च इहलोकार्थं विद्युत्पातलक्षणोपद्रवटालनबुद्ध्या प्रवृत्तत्वात् परं न मोक्षार्थं, तत्राऽपि न स पौषधो व्रतरूपः सोचारः तस्य, यतस्तेन मध्याह्ने एव विद्युत्पातानन्तरं 'नमोऽर्हद्भ्यः' इत्युक्त्वा पौषधं पारयित्वा तदैव पौषधागारान्निर्गमनं व्यधायि, पौषधपारणविधेस्तु भिन्नत्वात्, अहोरात्रावसाने च पौषधपारणसमयत्वाच्च न व्रतरूपः पौषधः, तेन सप्ताहं पौषधविधानेनाऽपि न दूषणावकाशः ॥ ४ ॥

ननु–यदि पर्वदिवस १ कल्याणक २ पर्युषणापर्व ३ तिथिर्विना पौषधग्रहणं निषेधश्चक्रे । तर्हि उपधानतपोवाहनमध्ये किमिति पौषधग्रहणं सदा कार्यते ? उच्यते–तत्र यद्यपि महानिशीथादौ उपधाने सदा पौषधग्रहणं नोक्तं, तथापि सर्वगीतार्थैः सर्वगच्छीयगीतार्थसम्मततया सर्वेष्वपि सुविहितगच्छेषु नियततया स्वस्वोपधानदिनप्रमाणविधितया स्वस्वतपोयोगविधिप्रकरणेषु निबद्धं दृश्यते, तथैव च तद्गच्छीयोपासकैः क्रियते च । तथाहि–श्रावकश्राविकाणां तु एकस्मिन्नुपधानेऽगृहेऽपि गुर्वाज्ञया अनुज्ञानन्दी विधीयमाना दृश्यते, परमेतैरहोरात्रपौषधदिनानि पश्चादपि शीघ्रं सविशेषं पूरणीयानि, इति श्रीचन्द्रगच्छीय–श्रीअजितसूरयः त्रिसप्तत्यधिकद्वादशशत १२७३ वर्षकृते योगविधिप्रकरणे प्रोचुः । १ । पुनरपि पौषधग्रहणपुरस्सरं उपधानतपो विधेयमिति उपधानविधिरुच्यते, इति श्रीअभयदेवसूरिशिष्यपरमानन्दसूरिकृतसामाचारीग्रन्थे ।२। तथाहि "पौषधक्रिया तु यद्यपि महानिशीथे साक्षान्नोक्ता तथापि यथा साधोर्योगेषु अतिशायि क्रियावत्त्वं सर्वप्रतीतम्, तथा श्राद्धानामपि उपधानेषु विलोक्यते" इति श्रीतपागच्छीयश्रीरत्नशेखरसूरिकृते श्रीआचारप्रदीपे (पत्रे १९) । ३ । एवं श्रीबृहद्गच्छीयसामाचार्याम् । ४ । श्रीमानदेवसूरिकृते कुलके । ५ । श्रीखरतरगच्छीय–श्रीजिनपतिसूरिकृतद्वादशकुलकवृत्तौ । ६ । श्रीजिनप्रभसूरिकृतविधिप्रपायाम् । ७ । अन्येष्वपि सामाचारीग्रन्थेषु, आचरणया उपधाने पौषधग्रहणं प्रमाणीकृतमस्ति, अत्राऽयं भावार्थः,–श्रीस्थानाङ्ग १ सूत्रकृताङ्ग २ श्रीउत्तराध्ययनलघुबृहद्वृत्ति ३ योगशास्त्रवृत्ति ४ श्री औपपातिकवृत्ति ५ ठाणावृत्ति ६ प्रमुखग्रन्थेषु पर्वदिवसेषु पौषधः प्रतिपादितः ॥ १ ॥ तथा–आवश्यकबृहद्वृत्ति १ श्रावकप्रज्ञप्तिवृत्ति २ पञ्चाशकचूर्णिवृत्ति ३ प्रमुखग्रन्थेषु पर्वान्यदिवसेषु पौषधनिषेधः प्रत्यपादि ॥ २ ॥ तथा शीलाङ्काचार्यकृत-

सूत्रकृताङ्गवृत्तौ 'उद्दिष्ट'शब्दव्याख्याने कल्याणकदिवसेषु पौषधो दर्शितः ॥ ३ ॥ सर्वगच्छीयगीतार्थाचरणया च उपधानतपोवहने पौषधग्रहणं लिखितम् ॥ ४ ॥ एवमेतैः सूत्रवृत्त्याद्यक्षरैः इमाभिः पूर्वोक्तयुक्तिभिः अनेन च गुरुसम्प्रदायेन पौषधग्रहणनिरूपणं लिखितम् । पुनर्यद्भगवदुक्तं तत्प्रमाणमिति ॥

॥ इति पर्वदिने एव पौषधाचरणाधिकारः ॥ २ ॥

ननु–श्रीमहावीरदेवस्य कैश्चित् कल्याणकपञ्चकमेव प्रोच्यते, श्रीखरतरगच्छे तु कल्याणकषट्कं, तत्र किं सिद्धान्तादिसाक्ष्यम् ? उच्यते—सर्वत्र-सूत्र-चूर्णि-वृत्तिस्वपरगच्छीयप्रकरणादौ कल्याणकषट्कस्य एव प्ररूपणात् कल्याणकषट्कमेव ।

यदुक्तं–श्रीआचाराङ्गद्वितीयश्रुतस्कन्धे भावनाऽध्ययने–(पत्रं ३८७) तथाहि—

"तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे पंचहत्थुत्तरे यावि होत्था, तंजहा–हत्थुत्तराहिं चुए चइत्ता गब्भं वक्कंते १ हत्थुत्तराहिं गब्भाओ गब्भं साहरिए २ हत्थुत्तराहिं जाए ३ हत्थुत्तराहिं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए ४ हत्थुत्तराहिं कसिणे पडिपुण्णे निव्वाघाए निरावरणे अणंते अणुत्तरे केवलवरनाणदंसणे समुप्पण्णे ५ साइणा भगवं परिनिव्वुडे० ६ ।" इति सूत्रम् । तद्वृत्तिरियम्–'तेणं कालेणं'मित्यादि 'तेन कालेने'ति दुःषमसुषमादिना 'तेन समयेन'इति विवक्षितेन विशिष्टेन कालेन सता उत्पत्त्यादिकमभूदिति सम्बन्धः । तत्र "पंचहत्थुत्तरे आऽवि होत्था" इत्येवमादिना "आरोग्गारोग्गं पसूया" इत्येवमन्तेन ग्रन्थेन भगवतो श्रीवर्द्धमानस्वामिनो विमानच्यवनं ब्राह्मणीगर्भाधानम् १ ततः शक्रादेशात् त्रिशलागर्भसंहरण २ मुत्पत्ति ३ श्चाभिहिताः, 'तत्थ पंचहत्थुत्तरे होत्थ'त्ति, हस्त उत्तरो यासामुत्तरफाल्गु-

नीनां ता हस्तोत्तराः ताश्च पञ्चसु स्थानेषु गर्भाधान १ संहरण २ जन्म ३ दीक्षा ४ ज्ञानोत्पत्ति ५ रूपेषु संवृत्ताः, अतः पञ्चहस्तोत्तरो भगवानभूदिति ॥ १ ॥

एवं-श्रीस्थानाङ्गसूत्रवृत्तौ पञ्चमस्थानप्रथमोद्देशकेऽपि (पत्रं २०७), तथाहि-"समणे भगवं महावीरे पंचहत्थुत्तरे होत्था, तं जहा-हत्थुत्तराहिं चुए चइत्ता गब्भं वक्कंते १ हत्थुत्तराहिं गब्भाओ गब्भं साहरिए २ हत्थुत्तराहिं जाए ३ हत्थुत्तराहिं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारिअं पव्वइए ४ हत्थुत्तराहिं अणंते अणुत्तरे जाव केवलवरनाणदंसणे समुप्पन्ने। ५। साइणा भगवं परिनिव्वुडे। ६।" वृत्तिर्यथा—"समणे"इत्यादि, हस्तोपलक्षिता उत्तरा हस्तोत्तरा, हस्तो वा उत्तरो यासां ता हस्तोत्तराः-उत्तराफाल्गुन्यः, पञ्चसु च्यवनगर्भापहरणादिषु हस्तोत्तरा यस्य स तथा 'गर्भात्, गर्भस्थानात्, गर्भ'न्ति गर्भे=गर्भस्थानान्तरे, संहृतो=नीतः, निर्वृत्तस्तु स्वातिनक्षत्रे कार्त्तिकामावास्यायामिति ॥ २ ॥

इत्थमेव दशाश्रुतस्कन्धचूर्णावपि अष्टमाध्ययने कल्याणकषट्कमेवाभाणि। तथाहि—

"तेणं कालेणं तेणं समएणं जो भगवता उसभसामिणा सेसतित्थंकरेहि य भगवओ वद्धमाणसामिणो चवणादीणं छण्हं वत्थूणं कालो णाओ दिट्ठो वागरिओ अ।"

"तेणं कालेणं तेणं समएणं"ति कालान्तर्गतः समयः, समयादिश्च कालः सामण्णकालओ एस विसेसकालो, समओ हत्थस्स उत्तराओ जाओ हत्थुत्तराओ गगणं च पडुच्च हत्थुत्तरो जासिं तातो हत्थुत्तराओ उत्तरफग्गुणीओ छट्ठी अहोरत्तस्स रत्तीए पुव्वरत्तावरत्तंसि" ॥ ३ ॥

ननु–अत्र पूर्वलिखितालापकेषु क्वापि स्थानषट्कमुक्तं, क्वापि च वस्तु षट्कं, परं क्वापि च्यवनगर्भापहारादीनां नामग्राहं कल्याणकशब्दाभिधेयत्वं स्पष्टमुद्दिष्टमस्ति ?, उच्यते–अनेकशः तत्प्रतिपादनात्, यदुक्तं–श्रीचन्द्रकुलाम्बरतरणि–श्रीशीलभद्रसूरिः तच्छिष्यशाकम्भरीयनृपप्रतिबोधकश्रीधर्मघोषसूरिः–तच्छिष्यः श्रीयशोभद्रसूरिः तच्छिष्यः श्रीदेवसेनगणिः तच्छिष्यः श्रीपृथ्वीचन्द्रसूरिः तद्विरचिते श्रीपर्युषणाकल्पटिप्पनके। तथाहि—"हस्त उत्तरो यासां ताः, बहुवचनं बहुकल्याणकापेक्षं" इति ॥ १ ॥ पुनरपि श्रीपर्युषणाकल्पाध्ययननिरुक्ते श्रीविक्रमात्तत्त्वगुणेन्दुवर्षे १३२५ निर्मिते श्रीविनयेन्दुसूरयोऽप्यवोचन्। तथाहि–"तेणं कालेणं" इति तस्मिन् काले यः पूर्वतीर्थङ्करैः श्रीवीरस्य च्यवनादिहेतुर्ज्ञातः कथितश्च, यस्मिन् समये तीर्थङ्करच्यवनं स एव समय उच्यते, समयः–कालनिर्द्धारणार्थः, यतः–कालो वर्णोऽपि, तथा "हस्त उत्तरो यासां ता हस्तोत्तरा उत्तराफाल्गुन्यः, बहुवचनं बहुकल्याणकापेक्षं, तस्यां हि विभोश्च्यवनम् १, गर्भाद्गर्भसङ्क्रान्तिः २, जन्म ३, व्रतं ४, केवलं ५, चाऽभवत्, निर्वृतिस्तु स्वातौ ६, ॥ २ ॥ एवं श्रीजिनप्रभसूरयोऽपि सन्देहविषौषध्यां कल्याणकशब्दं प्रोचुः (पत्रं २), तथाहि–

"पञ्चसु च्यवन १ गर्भापहार २ जन्म ३ दीक्षा ४ ज्ञान ५ कल्याणकेषु हस्तोत्तरा यस्य स तथा, च्यवनादीनि पञ्च उत्तरफाल्गुनिषु जातानि, निर्वाणस्य स्वातौ संभूतत्वादिति भावः" ॥ ३ ॥ एवं श्रीसङ्घपट्टकबृहद्वृत्तौ (पत्रं ५१६) चैत्र कूटीयप्रशस्तिसत्ककाव्यव्याख्यानावसरे। तथाहि–"क्षुद्राणां लिङ्गिनां आचीर्णानि सिद्धान्तोक्तमपि श्रीमहावीरस्य षष्ठं गर्भापहारकल्याणकं लज्जनीयत्वात् न कर्त्तव्यमित्यादिका आचरणाः" ॥ ४ ॥ पुनरेतत्सम्मतिप्रतिपादिकं गुणचन्द्रकृतप्राकृतवीरचरित्रम्

॥ ५ ॥ प्रवचनसारोद्धार ॥ ६ ॥ श्रीआवश्यकसूत्रवृत्ति ॥ ७ ॥ प्रमुखग्रन्था बहवः सन्ति, तदर्थिना ते विलोकनीयाः ।

अथ च श्रीपञ्चाशकसूत्रे श्रीहरिभद्रसूरिकृते (पत्रं १५८) "इय ते दिणा पसत्था" इत्यादिगाथात्रिके श्रीमहावीरस्य कल्याणकपञ्चकमेवोक्तम्, श्रीअभयदेवसूरिणाऽपि तत्तथैव व्याख्यातम्, न तु नाऽस्तीति निषेधपरं वचनं, तदभिप्रायं तु त एव बहुश्रुता वा जानन्ति ।

अत्र प्रवादीत् कोऽपि प्रतिवादी–ननु च्यवनादीनां चतुर्णां कल्याणकत्वं भवतु, परं गर्भापहारस्य नेति । नैवम्—यतः, उक्तपूर्ववक्ष्यमाणसूत्र-वृत्ति-चूर्णि-प्रकरणादिषु कुत्रापि एवं विवेचनं पूर्वसूरिभिः पापभीरुभिर्नोक्तं, यदुत श्रीमहावीरस्य च्यवनादीनां कल्याणकत्वं गर्भापहारस्य नेति, तर्हि स्वचित्तविकल्पितकुविकल्पेन केन उत्सूत्रवादिना ? उच्यते–अपि च च्यवनाद्यन्तर्वर्त्तिनो गर्भापहारस्य कल्याणकत्वे तत्समुदायाद् अपनीयमाने च्यवनादीनामपि अकल्याणकत्वापत्तिरापद्येत । तथा च हैमन्यायसूत्रम्–'सन्नियोगशिष्टानामेकापायेऽन्यतरस्याप्यपायः ।' अतो हेतोः पञ्चहस्तोत्तरो भगवानभूत् इत्युक्तत्वाच्च (च्यवन)भवनक्रियायाः सर्वत्र समानत्वात् । यदि च्यवनादीनि चत्वारि कल्याणकानि, तर्हि गर्भापहारस्य कल्याणकत्वं निराकर्तुं साक्षादिन्द्राणामपि अशक्यं, न च वाच्यं गर्भापहारस्य आश्चर्यभूतत्वाद् अनाराध्यत्वम्, एवं चेत्तर्हि मल्लिजिनस्यापि स्त्रीत्वे तीर्थङ्करस्य आश्चर्यभूतत्वेन अमान्यत्वं भावि । तथा च सति श्वेताम्बरधर्मेऽपि दिगम्बरधर्मत्वाभ्युपगमः स्यादिति १ । पुनरपि एकसमये ऋषभाद्यष्टोत्तरशतं सिद्धं, तस्यापि उत्कृष्टावगाहनायां सिद्धत्वेन आश्चर्यभूतत्वात् अनाराध्यत्वेन अवन्द्यत्वापत्तिः स्यात् २ ततश्च्यवनादिवत् गर्भापहारस्यापि कल्याणकत्वं आराध्यत्वं युक्तिमत् ।

तथैव श्रीआगमिकगच्छीय-श्रीजयतिलकसूरयोऽपि सम्यक्त्वसम्भवनाम्नि महाकाव्ये सुलसाचरित्रे (पत्रं ८६) सप्तश-तश्लोकग्रन्थाग्रे सम्यक्त्वपरीक्षणनाम्नि षष्ठे सर्गे अम्बडमुनिकृतवर्द्धमानस्वामिषट्कल्याणकस्तवनाधिकारे षट्कल्याणकानां आराध्यत्वेन स्तुतिश्चक्रिरे । तथाहि—

"देवानन्दोदरे श्रीमान्, श्वेतषष्ठ्यां सदा शुचिः । अवतीर्णोऽसि मासस्याषा-ऽऽढस्य शुचिता ततः ॥ १ ॥ त्रिशला सर्वसिद्धेच्छा, त्रयोदश्यामभूद्यतः । तवावतारसैनेश, सर्वसिद्धा त्रयोदशी ॥ २ ॥ शुक्लत्रयोदश्यां यश्चाऽचलं मेरुं प्रचालयन् । चित्रं कृतवाँस्तद्योगाच्च, चैत्रमासोऽपि कथ्यते ॥ ३ ॥ यस्माद्दशम्यां दुर्ग-मोक्षमार्गस्य शीर्षकम् । चारित्रमाहृतं युक्ता, मासोऽस्य मार्गशीर्षता ॥४॥ दशम्यां यस्य शुक्लायां, केवलश्रीरहो त्वया । श्चादत्ता तेन मासोऽस्य, युक्ता माधवता प्रभो ! ॥ ५ ॥ तव निर्वाणकल्याणं, यदिमं आगमिष्यति । ततो न वेद्मि नाथोऽहं, मादृशोऽध्यक्षवेदिनः ॥ ६ ॥ सिद्धार्थराजाङ्गजदेवराज !, कल्याणकैः षड्भिरिति स्तुतस्त्वम् । तथाविधे ह्यन्तरवैरिषट्कं, यथा जयाम्याशु तवप्रसादात् ॥ ७ ॥ इति स्तुत्वा जिनाधीशं, त्रिः प्रणम्याऽम्बडो मुनिः । विस्मितास्यः सभासीनोऽश्रौषीच्च धर्मदेशनाम् ॥ ८ ॥" इति ॥ १ ॥

तथा कोटिमितसमवायाङ्गसूत्रे (पत्रं १०५) श्रीअभयदेवसूरिकृततट्टीकायां च श्रीमहावीरस्य गर्भापहारस्य पोट्टिलभवात् पञ्चमभवत्वेन प्रमाणीकृतत्वात् । तथाहि—"समणे भगवं महावीरे तित्थगरभवग्गहणाओ छट्ठे पोट्टिलभवग्गहणे एगं वासकोडिं सामण्णपरिआगं पाउणित्ता सहस्सारे कप्पे सव्वट्ठे विमाणे देवत्ताए उववण्णे ।"

वृत्तिर्यथा—'समणे'त्यादि, यतो भगवान् पोट्टिलाभिधानो राजपुत्रो बभूव, तत्र च वर्षकोटिं प्रव्रज्या पालितवान् इत्येको भवः

। १ । ततो देवोऽभूदिति द्वितीयः । २ । ततो नन्दनाभिधानो राजसूनुः 'छत्राग्र'नगर्यां जज्ञे इति तृतीयः । ३ । तत्र भवे वर्षलक्षं सर्वदा मासक्षपणेन तपस्तप्त्वा दशमे देवलोके पुष्पोत्तर-प्रवरविजयपुण्डरीकाभिधाने विमाने देवोऽभवदिति चतुर्थः । ४ । ततो ब्राह्मणकुण्डग्रामे ऋषभदत्तस्य ब्राह्मणस्य भार्याया देवानन्दाऽभिधानायाः कुक्षौ उत्पन्न इति पञ्चमः । ५ । ततः त्र्यशीतितमे दिवसे क्षत्रियकुण्डग्रामे नगरे सिद्धार्थमहाराजस्य त्रिशलाभिधानभार्यायाः कुक्षौ इन्द्रवचनकारिणा हरिणेगमेषिनाम्ना देवेन संहृतः, तीर्थकरतया जात इति षष्ठः । ६ । उक्तभवग्रहणं विना हि नान्यद्भवग्रहणं षष्ठं श्रूयते भगवत इति, एतदेव षष्ठभवग्रहणतया व्याख्यातं, यस्माच्च भवग्रहणादिदं षष्ठं तदपि एतस्मात् षष्ठमेव इति सुष्ठु उच्यते, तीर्थकरभवग्रहणात्षष्ठे पोट्टिलभवग्रहणे इति ॥ २ ॥

ननु—तपागच्छीयप्राक्तनसूरिकृतग्रन्थेऽपि क्वापि गर्भापहारस्य कल्याणकता प्रतिपादिताऽस्ति ? उच्यते—तपागच्छीयश्रीकुलमण्डनसूरिणा कल्पसूत्रावचूरौ स्पष्टं तद्भणनात्; तथाहि—"पंच हत्थुत्तरे होत्थ त्ति" हस्तादुत्तरस्यां दिशि वर्त्तमानत्वात् हस्तोत्तरा हस्त उत्तरो यासां ता हस्तोत्तरा=उत्तराफाल्गुन्यः, बहुवचनं-बहुकल्याणकापेक्षं पञ्चसु च्यवन १ गर्भापहार २ जन्म ३ दीक्षा ४ ज्ञान ५ कल्याणकेषु हस्तोत्तरा यस्य सः, तथा निर्वाणस्य स्वातौ जातत्वादिति ६ ॥ ३ ॥

पुनः श्रीकुलमण्डनसूरिकृतटिप्पनकेऽपि, तथाहि—

पञ्चहस्तोत्तर आसीत्, हस्त उत्तरोऽग्रेसरो यासां ता उत्तरफाल्गुन्यः, बहुवचनं=बहुकल्याणकापेक्षं, तस्यां हि विभोश्च्यवनम् १, गर्भाद्गर्भसङ्क्रान्तिः २ जन्म ३ व्रतं ४ केवलं ५ चाभवत् निर्वृतिस्तु स्वातौ ६ ॥ ४ ॥

ननु-तर्हि कथं तपागच्छीया गुरवो गर्भापहारस्य कल्याणकत्वं न श्रद्दधन्ति ? उच्यते—ते एव जानन्ति-तेषामेव च जिनवचनलोपस्य निजगुरुपारम्पर्यलोपस्य च दोषो भावी, का हानिः अस्माकं इति ॥

॥ इति श्रीमहावीरदेवस्य षट्कल्याणकाधिकारः ॥ २ ॥

ननु-केऽपि परविघ्नसन्तोषिणः प्रलपन्ति यदुत नवाङ्गीवृत्तिकारकः श्रीस्तम्भनकपार्श्वनाथप्रकटकः श्रीअभयदेवसूरिः श्रीखरतरगच्छे न बभूव, किन्तु अन्यगच्छे इति, तत्र केषां ग्रन्थानां सम्मत्या एतादृशः प्रभावकः श्रीअभयदेवसूरिः श्रीखरतरगच्छे एव बभूवेति निश्चीयते ?, उच्यते—येषां गच्छे श्रीअभयदेवसूरीणां गुरुशिष्यपरम्परा मिलति तेषामेव गच्छे श्रीअभयदेवसूरिर्जात इति, सा तु तस्य परम्परा श्रीखरतरगच्छे एव, नाऽन्यगच्छेषु । यदुक्तं गुणचन्द्रगणिना एकोनचत्वारिंशदधिकैकादशशतवर्षे ११३९ निर्मितस्य पञ्चविंशत्यधिकद्वादशसहस्र १२०२५ प्रमाणस्य श्रीवीरचरित्रस्य प्रशस्तौ, (३३९ पत्रे) तथाहि—

इय सुक्कज्झाणाणल-निदड्ढघणघातिकम्मदारुस्स । गोयमपहुस्स सहसा, उप्पन्नं केवलं नाणं ॥ १ ॥ बारसवासाणि वि-बो-हिऊणभवे सिवं गए तंमि । भयवं सुहम्मसामी, निव्वाणपहं पयासेइ ॥ २ ॥ तम्मि वि चिरकालं विहरिऊण सिरिजंबु-सामिणो दाउं । गच्छगणागमणुन्नं, संपत्ते सिद्धिवसम्मि ॥ ३ ॥ एवं विज्जाहरसुरनर-सुरिंदसंदोहवंदणिज्जेसु । कय-इक्कंतेसु महापहूसु सेज्जंभवाईसु ॥ ४ ॥ अइसयगुणरयणनिही मिच्छतमंधलोयदिणनाहो । दूरुज्झारिअपमाओ, वइर-स्सामी समुप्पन्नो ॥ ५ ॥ साहाइ तस्स चंदेकुलम्मि निप्पडिमपसमकुलभवणं । आसि सिरिवद्धमाणो, मुणिनाहो संजमनि

हिव ॥ ६ ॥ बहलकलिकालतमपस-रपूरिआसेसविसमसमभागो । दीवेणं व मुणीणं, पयासिओ जेण मुत्तिपहो ॥ ७ ॥ मुणिवइणो तस्स हरि-हहाससिअजसपसाहिआसस्स । आसि दुवे वरसीसा, जयपयडा सूरससिणोव ॥ ८ ॥ भवजलहिवी-इसंभं-तभविअसंताणतारणसमत्थो । बोहित्थोव्व महत्थो, सिरिसूरिजिणेसरो पढमो ॥ ९ ॥ गुरुसाराओ धवलाओ, 'सुविहिआ' [1]खरयसाहुसंतई जाया । हिमवंताओ गंग-व्व निग्गया सयलजणपुज्जा ॥ १० ॥ अण्णो अ पुण्णिमाचं-दसुंदरो बुद्धिसागरो सूरी । निम्मविअपवरवागरण-छंदसत्थो पसत्थमई ॥ ११ ॥ एगंतवायविलसिर-परवाइकुरंगभंगसीहाणं । तेसिं सीसो जिणचं-दसूरिनामा समुप्पण्णो ॥ १२ ॥ संवेगरंगसाला, न केवलं कहविरइया जेण । भव्वजणविम्हयकरी, विहिया संजमपवित्तीऽवि ॥ १३ ॥ ससमयपरसमयन्नू, विसुद्धसिद्धंतदेसणाकुसलो । सयलमहिवलयवित्तो अन्नोऽभयदेवसूरित्ति ॥ १४ ॥ जेणालंकारधरा, सलक्खणा वरपया पसन्ना य । नवंगवित्तिरयणे-ण भारई कामणिव कया ॥ १५ ॥ तेसिं अत्थि विणेओ, समत्थसत्थत्थबोहकुसलमई । सूरी पसण्णचंदो, चंदो इव जणमणाणंदो ॥ १६ ॥ तव्वयणेणं सिरिसुम-इवाइ-गाणं विणेअलेसेण । गणिणा गुणचंदेणं, रइअं सिरिवीरचरिअमिमं ॥ १७ ॥ अग्रे २३ पद्यानि सन्ति—नंद सिहिरुद्द-संखे, ११३९ वोकंते विक्कमाउ कालम्मि । जेट्ठस्स सुद्धतइआ, तिहिम्मि सोमे समत्तमिमं ॥ ५० ॥—अत्रेयं गुरुशिष्य-परम्परा—चान्द्रे कुले श्रीवर्द्धमानसूरिर्बभूव, तस्य शिष्यद्वयम्, प्रथमः श्रीजिनेश्वरसूरिः, द्वितीयो बुद्धिसागरश्च, तयोः

---

1 देवचन्द-लालभाई-जैनसंस्थाद्वारा मुद्रितपुस्तके तु 'खरयसाहुसंतई जाया' इत्यत्र 'सुविहिया (निम्मला पु.) साहुसंतई जाया' इति परिवर्त्तितपाठः लभ्यते, किं तु स नासमीचीनः, डॉ. पी. पीटर्सन् रिपोर्टस्य ३०५ पृष्ठेऽपि उपरिस्थमूलपाठ एव पठितत्वात् ।

शिष्यद्वयं श्रीजिनचन्द्रसूरिः नवाङ्गीवृत्तिकारकः श्रीअभयदेवसूरिश्च, तयोः शिष्यः श्रीप्रसन्नचन्द्राचार्यः तद्वचनेन श्रीसुमतिवाचकशिष्येण पं० गुणचन्द्रगणिना इदं श्रीवीरचरित्रं रचितम् इति ॥ १ ॥

पुनरपि श्रीअभयदेवसूरीणामेव शिष्याः वर्द्धमानसूरयः षष्ठ्यधिकैकादशशत ११६० वर्षकृतैकादशसहस्र ११००० मिते श्रीआदिनाथचरित्रे प्रशस्तौ प्रोचुः, तथाहि–"खमदमसंजमगुणरोहणो विजिअदुज्जयाणंगो । आसी सिरिवद्धमाणो, सूरी सवत्थसुपसिद्धो ॥ १ ॥ सूरिजिणेसरसिरिबु-द्धिसागरा सागरोव गंभीरा । सुरगुरुसुक्कसरित्था, सहोअरा तस्स दो सीसा ॥ २ ॥ वागरणछंदनिघंटु–कव्वनाडयपमाणसमएसु । अणिवारिअप्पआरा, जाणमईसव्वसत्थेसु ॥ ३ ॥ ताण विणेओ सिरिअभ–यदेवसूरित्ति नाम विक्खाओ । विजयक्खो पच्चक्खो, कयविक्कयसंगहो धम्मे ॥ ४ ॥ जिणमयभवणब्भंतर–गूढपयत्थाण पयडणे जस्स । दीवयसिहिव विमला, विसुद्धबुद्धी पवित्थरिआ ॥ ५ ॥ ठाणाइनवंगाणं, पंचासयपमुहपगरणाणं च । विवरणकरणेण कओ, उवयारो जेण संघस्स ॥ ६ ॥ इक्कोव दोव तिन्निव, कहवि तु लब्भेण जइगुणा हुंति । कलिकाले जंमि पुणो, तुच्छं स सवेहि वि गुणेहिँ ॥ ७ ॥ सीसेहिँ तस्स रइअं, चरिअमिणं वद्धमाणसूरीहिँ । होउ पढंत सुणंता–ण कारणं मोक्खसुक्खस्स ॥ ८ ॥ विक्कमनिवकालाउ, सएसु एक्कारसेसु सट्ठेसु । सिरिजयसिंहनरिंदे, रज्जं परिपालयंतम्मि ॥ ९ ॥ खंभाइत्थठिएहिं, सियपक्खे चित्तविजयदसमीए । पुस्सेणं सुरगुरुणो, समत्थियं चरियमियं ति ॥ १० ॥ लोगुत्तमचरियमिणं, काऊण जमज्जियं सुहं किं पि । उत्तमगुणाणुराओ, भवे भवे तेण मह होज्ज ॥ ११ ॥ पुवा-

---

१ पत्तनस्थप्राच्यजैनभाण्डागारीयग्रन्थसूच्यां प्रथमायां (३५० पत्रे) ३९

वरेण गणिय–स्स सब्वसंखा इमस्स गंथस्स । एकारस य सहस्सा, सलोगसंखाइ नायव्वा ॥ १२ ॥ अत्राऽपि गुरुशिष्य-पारम्पर्यं इदं–चान्द्रे कुले श्रीवर्धमानसूरिः बभूव, तस्य शिष्यौ श्रीजिनेश्वरसूरि-श्रीबुद्धिसागरौ, तयोः विनेयः स्थानाङ्गादि-नवाङ्गीवृत्तिकारकः श्रीअभयदेवसूरिः, तस्य शिष्यैः श्रीवर्धमानाचार्यैः इदं श्रीआदिनाथचरित्रं रचितमिति ॥ २ ॥

तथा तथैव गुरुशिष्यपारम्पर्यं, श्रीछत्रापल्लीयश्रीविबुधप्रभसूरिशिष्य–श्रीपद्मप्रभसूरिभिरपि चतुर्नवत्यधिकद्वादशशत-वर्षे १२९४ विनिर्मिते श्रीमुनिसुव्रतस्वामिचरित्रे भवत्रयनिबद्धे पर्वत्रितयप्रमाणे पञ्चदशप्रस्तावे स्पष्टीकृतं; तथाहि—"पूर्वं चान्द्रकुले बभूव विपुले श्रीवर्धमानप्रभुः, सूरिर्मङ्गलभाजनं सुमनसां सेव्यः सुवृत्तास्पदम् । शिष्यस्तस्य जिनेश्वरः समजनि स्याद्वादिनामग्रणीः, बन्धुस्तस्य च बुद्धिसागर इति त्रैवेद्यपारङ्गमः ॥ १ ॥ सूरिः श्रीजिनचन्द्रो–ऽभयदेवगुरुर्नवाङ्गवृत्तिकरः श्रीजिनभद्रमुनीन्द्रो, जिनेश्वरविभोस्त्रयः शिष्याः ॥ २ ॥ चक्रे श्रीजिनचन्द्रसूरिगुरुभिर्धुर्यैः प्रसन्नाभिध–स्तेन ग्रन्थच-तुष्टयीस्फुटमतिः श्रीदेवभद्रप्रभुः । देवानन्दमुनीश्वरोऽभवदतश्चारित्रिणां ग्रामणीः, संसाराम्बुधिपारगामिजनताकामेषु कामं सखा ॥ ३ ॥ यन्मुखावासवास्तव्या, व्यवस्यति सरस्वती । गन्तुं नाऽन्यत्र स न्यायः, श्रीमान् देवप्रभः प्रभुः ॥ ४ ॥ मुकु-रतुलामंकुरयति, वस्तुप्रतिबिम्बविशदमतिवृत्तम् । श्रीविबुधप्रभचित्तं, न विधत्ते वैपरीत्यं तु ॥ ५ ॥ तत्पदपद्मभ्रमर–श्चक्रे पद्मप्रभश्चरितमेतत् । विक्रमतोऽतिक्रान्ते, वेदग्रहरवि १२९४ मिते समये ॥ ६ ॥ इत्यादि ॥ अत्राऽपि चान्द्रे कुले श्रीव-

१ जेसल्मेरभाण्डागारीयग्रन्थानां सूच्यां (३० पत्रे) ।

५०

र्धमानसूरिः बभूव, तस्य द्वौ शिष्यौ–श्रीजिनेश्वरसूरिः श्रीबुद्धिसागरश्च, श्रीजिनेश्वरसूरेः त्रयः शिष्याः–श्रीजिनचन्द्रसूरिः, नवाङ्गवृत्तिकारकः श्रीअभयदेवसूरिः, श्रीजिनभद्रसूरिश्च इत्यादि ॥ २ ॥

एवमेव गुरुपरम्परायां श्रीरुद्रपल्लीयगच्छीयश्रीसङ्घतिलकाचार्या अपि सप्तविंशत्यधिकचतुर्दशशत १४२७ वर्षे कृतायां सम्यक्त्वसप्ततिकावृत्तौ (२२७ पत्रे) प्रोचिवांसः, तथाहि—

'श्रीवीरशासनमहोदधितः प्रसूतः, प्रोद्यत्कलाभिरभितः प्रथितः पृथिव्याम् । माद्यन्महःप्रसरनाशिततामसोऽस्ति, श्रीचन्द्रगच्छ इति चन्द्र इवाऽद्भुतश्रीः ॥ १ ॥ तत्राऽऽसीद्धरणेन्द्रवन्द्यचरणः श्रीवर्धमानो गुरु–स्तत्पट्टे च जिनेश्वरः सुविहितश्रेणीशिरःशेखरः । तच्छिष्योऽभयदेवसूरिरभवद्‌ङ्गनवाङ्गीमहा–वृत्तिस्तम्भनपार्श्वनाथजिनराड्मूर्त्तिप्रकाशैककृत् ॥ २ ॥ तत्पट्टपूर्वाचलचूलिकायां, भास्वानिव श्रीजिनवल्लभाख्यः । सच्चक्रसम्बोधनसावधान–बुद्धिः प्रसिद्धो गुरुमुख्य आसीत् ॥ ३ ॥ तच्छिष्यो जिनशेखरो गणधरो जज्ञेऽतिविज्ञाग्रणीस्तत्पादाम्बुजराजहंससदृशः श्रीपद्मचन्द्रः प्रभुः । तत्पट्टाम्बुधिवर्धने कुवलयप्रोद्यत्प्रबोधैकधीः, श्रीमान् श्रीविजयेन्दुरिन्दुवदभूच्छश्वत् कलालङ्कृतः ॥ ४ ॥ पट्टे तदीयेऽभयदेवसूरि–रासीद्द्वितीयोऽपि गुणाद्वितीयः । जातो यतोऽयं जयतीह रुद्र–पल्लीयगच्छः सुतरामतुच्छः ॥ ५ ॥ तत्पादाम्भोजभृङ्गोऽजनि जिनसमयाम्भोजपाथोधिजन्मा, सूरीन्द्रो देवभद्रोऽनुपमशमरमारामसेयोपमानः । तस्याऽन्तेवासिमुख्यः कुमतमतितमश्चण्डमार्तण्डकल्पः, कल्पद्रुः कल्पितार्थप्रवितरणविधौ श्रीप्रभानन्दसूरिः ॥ ६ ॥ ज्योतिस्तोमैरमानैः प्रतिहतजगतीवर्तिवैरिव्रजौ तेज–स्फूर्त्तौ तत्पट्टपूर्वाचलविमललसन्मौलिमौलीयमानौ । श्रीमान् श्रीचन्द्रसूरिर्विमलशशिगुरुश्चाऽप्रमेयप्रभावौ, जातौ

श्रीराजहंसाविव भविकजनव्यूहबोधैकदक्षौ ॥ ७ ॥ आकाश्मीरमरीणचारुधिषणान् वादीन्द्रवृन्दारकान्, माद्यद् वादविधौ विजित्य जगति प्राप्तप्रतिष्ठोदयाः ॥ सूरीन्द्रा गुणशेखराः स्वयद्वराः श्रृंगारचन्द्रक्षमाधीशा-भ्यर्च्यपदाम्बुजाः समभवंस्तत्पट्ट-श्रृंगारिणः ॥ ८ ॥ श्रीसंघतिलकाचार्या-स्तत्पदाम्भोजरेणवः ॥ सम्यक्त्वसप्ततेर्वृत्तिं, विदधुस्तत्त्वकौमुदीम् ॥ ९ ॥ अस्म-च्छिष्यवरस्य सोमतिलकाचार्यानुजस्याधुना, श्रीदेवेन्द्रमुनीश्वरस्य वचसा सम्यक्त्वसत्सप्ततेः ॥ श्रीमद्विक्रमवत्सरे द्विनयना-म्भोधिक्षपाकृत्(१४२२)प्रमे, श्रीसारस्वतपत्तने विरचिता दीपोत्सवे वृत्तिका ॥ १० ॥ सा सोमकलशवाचक-वरानुजैरत्र विहित-सा-हाय्यैः ॥ प्रथमाऽऽदर्शे लिखितो-पाध्यायैः श्रीयशःकलशैः ॥ ११ ॥ मेधामान्द्यात्प्रमादाच्च, यदवद्यमिहाजनि ॥ तत्प्रसद्य महाविद्याः, शोधयन्तु विशारदाः ॥ १२ ॥ द्वादशात्मेव सद्वारै-र्द्वादशात्मेव बोधकृत् ॥ इयं सम्यक्त्वतत्त्वानां, कौमुदी द्योततां भुवि ॥ १३ ॥ इत्यादि ॥ ४ ॥

पुनः श्रीरुद्रपल्लीयखरतरकृतप्रबन्धे एषा एव परम्परा । तथाहि-चान्द्रे कुलेऽस्मिन्नमलश्चरित्रैः, प्रभुर्बभूवाऽभयदेव-सूरिः । नवाङ्गवृत्तिच्छलतो यदीय-मद्यापि जागर्त्ति यशःशरीरम् ॥ १ ॥ तस्मान्मुनीन्दुर्जिनवल्लभो यस्तथा प्रमामाप निजैर्गुणौघैः । विपश्चितां संयमिनां च वर्ये धुरीणता तस्य यथाऽधुनाऽपि ॥ २ ॥ तेषामन्वयमण्डनं समभवत् संजीवनं दुःखमा-मूर्छालस्य (?) मुनिव्रतस्य भवनं निःसीमपुण्यश्रियः । श्रीमन्तोऽभयदेवसूरिगुरवस्ते यद्वियुच्चैर्गुणैः, दृष्टं तादृश-माद्-शान्तरमहो दिक्चक्रमाक्रम्यते ॥ ३ ॥ यतिपतिरथ देवभद्रनामा, समजनि तस्य पदावतंसदेश्यः । दधुरधरितभाव-रोगयोगा-ज्जगति रसायनता यदीयवाचः ॥ ४ ॥ तदीयपट्टे प्रतिभासमुद्रः, श्रीमान् प्रभानन्दमुनीश्वरोऽभूत् । स वीतराग-

स्तवनेष्वमीषु, विनिर्ममे दुर्गपदप्रकाशम् ॥ ५ ॥ 'एवं सपादशतयुत–विंशतिशतपरिमितप्रबन्धोऽयम् । लिखितः प्रथमादर्शे, गणिना हर्षेन्दुना शमिना' ॥ ६ ॥ अत्राऽपि शिष्यपरम्परा एवं–चन्द्रकुले नवाङ्गीवृत्तिकारकाः श्रीअभयदेवसूरयोऽभूवन्, तेषां शिष्यः श्रीजिनवल्लभसूरिः, तदन्वयेऽभयदेवसूरिः, तत्पट्टे श्रीदेवभद्रसूरिः, तत्पट्टे प्रभानन्दसूरिः, इत्यादि इति ॥ ५ ॥

तथा श्रीजिनपतिसूरिविनिर्मितपञ्चलिङ्गीविवरणप्रशस्तौ (पत्रे १८६) अपि च इत्थमेव गुरुशिष्यपरम्परा अस्ति, तथा-हि–'न रजनिकृतसाफल्यं, सदा न नक्षत्रबुधपरिगृहीतम् । अस्ति कुलं चान्द्रमहो, न तमो हत्वा येन प्रथितम् ॥ १ ॥ तत्र न वियति प्रसितो, बुधो नवीनो न सूर्यसहचरितः । अनिशापतितनयः श्री-जिनेश्वरः सूरिरजनिष्ट ॥ २ ॥ यस्मिन् गोष्ठ्यां कलयति कलां हेलया जल्पकेलौ, कण्डूलानामपि निरवधिस्वेदधाराप्रवाहम् । शङ्के सारस्वतरसरयं शोभतापानुषङ्गा–दङ्गान्यन्तःप्लवनशुभगं वादिनामुद्वमन्ति ॥ ३ ॥ संप्राप्तेऽनुविधेयतापदमिति चौलुक्यमाणिक्यतां, श्रीमद्दुर्लभराजि जल्प-कथया वल्गद्विकल्पस्पृशा । प्रत्याख्यायत दैवदैवकुलिकान् दर्पान्नमत्कन्धरान्, संविग्नव्रतिनां विहारपदवीं श्रुत्वा समा-धत्त यः ॥ ४ ॥ शिष्यौ बभूवतुरमुष्य मनुष्यमौलेर्दिक्कूलमुद्वहयशःप्रवहप्रबन्धौ । आद्यस्तयोः प्रतिकलं स्वनिवेशसिद्ध्यै, विद्याप्रसादवदनो जिनचन्द्रसूरिः ॥ ५ ॥ नर्तयितुं संवेगं, पुनर्नृणां लुप्तनृत्यमिव कलिना । संवेगरङ्गशाला, येन विशाला व्यरचि रुचिरा ॥ ६ ॥ द्वितीयः प्रज्ञातोऽभवदभयदेवो मुनिपति–र्विविक्तादेयायास्त्वरितमपनीयान्तरपटीम् । अकार्षीद् यो गुह्यस्वरसरससंवेदनकृते, नवाङ्ग्यास्तन्वङ्ग्यास्तनुविवरणं कामुक इव' ॥ ७ ॥ इत्यादि ॥ ६ ॥

इत्थमेव श्रीरुद्रपल्लीयखरतरगच्छमण्डनश्रीतिलकोपाध्यायविरचितगौतमपृच्छाप्रकरणप्रशस्तौ गुरुपरम्परा दर्शिताऽस्ति । तथाहि–'श्रीवर्धमान इति चन्द्रकुलाम्बरार्क–स्तस्माज्जिनेश्वरमुनीश्वर एव जज्ञे । रङ्गन्नवाङ्गविवृतिप्रथनप्रसिद्ध–माहात्म्यभूरभयदेवगुरुस्ततश्च ॥ १ ॥ सूरिर्बभूव जिनवल्लभनामधेय–स्तत्पादपद्ममधुकृज्जिनशेखराख्यः । पद्मेन्दुरिन्दुनिभकीर्त्तिभरो बभूव, सूरिस्ततो यतिपतिर्विजयेन्दुनामा ॥ २ ॥ तस्माद्बभूवाऽभयदेवसूरि–र्विध्वस्तविस्तारिकुवादिगर्वः । श्रीदेवभद्रोऽथ कृतोरुभद्र–स्ततः प्रभानन्दमुनीश्वरश्च ॥ ३ ॥ श्रीचन्द्रसूरिः सुगुरुस्तदीये, पट्टावतंसप्रतिमोऽधुनाऽस्ति । अस्य द्वितीयस्तु धियाऽद्वितीयो, जज्ञे मुनीन्द्रो विमलेन्दुनामा ॥ ४ ॥ आचार्यधुर्यत्वमवापिताः श्री–श्रीचन्द्रसूरिप्रवरैस्त्रयोऽमी । श्रीचारुचन्द्रो जिनभद्रसूरि–र्गुणाम्बुधिः श्रीगुणशेखरश्च ॥ ५ ॥ एतैरेव वितीर्णो–पाध्यायपदो मुनीश्वरोत्तंसैः । श्रीदेवभद्रयतिपति–शिष्यः श्री-श्रीतिलकनामा ॥ ६ ॥ गौतमपृच्छाप्रकरण–विवरणमिदमल्पबुद्धिविभवोऽपि । भव्यजनोपकृतिकृते, कृतवानभ्यर्थितः कृतिभिः ॥ ७ ॥ छन्दोलङ्कृतिलक्षण–दोषैर्दुष्टमस्ति किमपीह । तदखिलमपि मदनुग्रह–बुद्ध्या शोध्यं विमलधीभिः ॥ गगनतले परिखेलति० ॥ ९ ॥ कल्याणाचलभूर्विका० ॥ १० ॥ इत्यादिद्वादशपद्यानि, अत्राऽपि गुरुपरम्परा इयं–चन्द्रे कुले वर्धमानसूरिः बभूव, तत्पट्टे श्रीजिनेश्वरसूरिः, तस्य शिष्यो नवाङ्गीवृत्तिकारकः श्रीअभयदेवसूरिः तत्पट्टे श्रीजिनवल्लभसूरिः इत्यादि ॥ ७ ॥

---

१ संस्कृत ऍण्ड प्राकृत मॅन्युस्किप्ट्स इन् लायब्रेरी ऑफ् दि बॉम्बे ब्रँच ऑफ् दि रॉयल एसिआटीक सोसायटी (४१०–११ पत्रयोः)

अपि च रुद्रपल्लीयखरतरगच्छाधिपति–श्रीअभयदेवसूरयोऽपि अष्टसप्तत्यधिकद्वादशशत १२७८ वर्षकृतद्वाविंशति-शतश्लोकमानजयन्तविजयकाव्यप्रशस्तौ (१३८ पत्रे) अमुमेव परम्परां कथयामासुः। तथाहि—

"आसीच्चन्द्रकुलाम्बराम्बरमणिः श्रीवर्धमानप्रभोः, पादाम्भोरुहचञ्चरीकचरितश्चारित्रिणामग्रणीः। स श्रीसूरिजिनेश्वरस्त्रिपथगापाथःप्रवाहैरिव, स्वैरं यस्य यशोभरैस्त्रिजगतः पावित्र्यमासूत्रितम् ॥ १ ॥ अभवदभयदेवः सूरिरस्मात् स यस्य, प्रभुरभजत तोषं स्तम्भने पार्श्वनाथः। प्रकटितविकटार्था सङ्घसाम्राज्यवृद्ध्यै, व्यधित निधिसमानां यश्च वृत्तिं नवाङ्ग्याः ॥ २ ॥ तच्छिष्यो जिनवल्लभः प्रभुरभूद्विश्वम्भराभामिनी–भास्वद्भालललामकोमलयशःस्तोमः शमारामभूः। यस्य श्रीनरनाथभूपतिशिरःकोटीररत्नाङ्कुर–ज्योतिर्जालजलैरपुष्यत सदा पादारविन्दद्वयी ॥ ३ ॥ अत्रापि सूरिगुरुपरंपरायामेव चन्द्रकुले श्रीवर्द्धमानसूरिर्बभूव, तच्छिष्यः श्रीजिनेश्वरसूरिः तस्य शिष्यः श्रीस्तंभनपार्श्वनाथमूर्तिप्रकटको नवांगीवृत्तिकारकः श्रीअभयदेवसूरिः, 'तच्छिष्या श्रीजिनवल्लभसूरिः' इत्यादिनवपद्यानि ॥ ८ ॥

पुनः श्रीरुद्रपल्लीयखरतरगच्छाधिपति–श्रीदेवेन्द्रसूरयोऽपि गुरुशिष्यक्रमं तथैवाऽऽहुः श्रीप्रश्नोत्तररत्नमालावृत्तौ एकोनत्रिंशदधिकचतुर्दशशत १४२९ वर्षकृतायां (पत्रं ५६७); तथाहि–"श्रीवर्धमानजिनशासनमेरुभूषा–भूते सुधर्मगणनायकभद्रशाले। श्रीकोटिकाख्यगणकल्पतरौ सुवज्र–शाखेऽत्र गुच्छ इव राजति चन्द्रगच्छः ॥ १ ॥ तस्मिन् महोज्ज्वलफलोपमितिं दधानः, श्रीवर्धमान इति सूरिवरो बभूव। यस्याऽग्रतः समगुणोद्धरणोरगेन्द्रः, सूरीन्द्रमन्त्रविविधोपनिषत्प्रकारान् ॥ २ ॥ ततोऽस्तदोषो नियतं विवस्वान्, जिनेश्वरः सूरिवरः समासीत्। नो चेत्कथं श्रीधनपालचित्ता–म्भाहम-

स्तोममपाकरोद्राक् ॥ ३ ॥ तस्माद्बभूवाऽभयदेवसूरि-र्यः स्तम्भने पार्श्वजिनेन्द्रमूर्त्तिम् । प्रकाश्य शस्याश्च नवाङ्गवृत्तीः कृत्वा कृतार्थं स्वजनुस्ततान ॥ ४ ॥ तदनु जिनवल्लभाख्यः, प्रख्यातः समयकनककषपट्टः । यत्प्रतिबोधनपटहो,-ऽधुनाऽपि दन्ध्वन्यते जगति" ॥ ५ ॥ इत्यादित्रयस्त्रिंशत्पद्यानि सन्ति ॥ ६ ॥

एवं पुनः श्रीदशगणधरसंबन्धगर्भित-श्रीपार्श्वनाथचरित्रे १२१६७ श्लोकमिते वसुरसरुद्र ११६८ वर्षे श्रीदेवभद्राचार्यैः अपि प्रशस्तौ प्रोक्तं । तथाहि—

"तित्थंमि वहं(त)ते तस्स, भगवओ तियसवंदणिज्जंमि । चंदकुलंमि पसिद्धो, विउलाए वइरसाहाए ॥ १ ॥ सिरिवद्धमाणसूरी-अहेसि तवनाणचरणरयणनिही । जस्सचि सुमरंतो, लोगो रोमं च मुबहइ ॥ २ ॥ तस्साऽसि दोन्नि सीसा, जयविक्खाया दिवायरससिव्व । आयरिअजिणेसरबुद्धिसागरायरिअनामाणो ॥ ३ ॥ तेसिं च पुणो जाया, सीसा दो महियलंमि सुपसिद्धा । जिणचंदसूरिनामो, बीओऽभयदेवसूरित्ति ॥ ४ ॥ सिद्धंतवित्तिविरयण-पगरणउवयरियभवलोयाण । को ताण गुणलवं पि हु, होज्ज समत्थो पवित्थरिउं ॥ ५ ॥ तेसिंविणेअस्स पसन्नचंदसूरिस्स सव्वगुणनिहिणो । पयपउमसेवगेहिं, सुमइउवज्झायसिस्सेहिं ॥ ६ ॥ संवेगरंगसाला-राहणसत्थं जगंमि वित्थरिअं । रइअं च वीरचरिअं, जेहिं कहारयणकोसो(सा)य ॥ ७ ॥ सोवन्निंडियमंडिअ-मुणिसुव्वयवीरभवणरमणीए । भरुअच्छे तेहिं ठिए, सुमंदिरे

---

१ डॉ० पिटर्सन् रिपोर्ट नं. ३ पत्रं ६४ ।

आमदत्तस्स ॥ ८ ॥ सिरिदेवभद्दसूरिहिं, विरइअं पासनाहचरिअमिमं । लिहियं पढमिल्लुय पोत्थयंमि गणिअमलचंदेणं" ॥ ९ ॥ इत्यादि ॥ १० ॥

एवं श्रीअर्बुदाचले श्रीवस्तुपालवसतौ देवकुलिकाप्रशस्तौ अपि लिखितमस्ति ॥

स्वस्ति श्रीनृपविक्रमसं० १२९३ मिति वैशाखशुक्ल १५ दिने शनौ, अद्येह श्रीअर्बुदाचलमहातीर्थे अणहिल्लपुरवास्तव्यप्राग्वाड्ज्ञातीय-श्रीचन्द्र० इत्यादिबहुनामानि सन्ति, ततः श्रीशान्तिनाथबिम्बं कारितं, प्रतिष्ठितं च नवाङ्गीवृत्तिकारक-श्रीअभयदेवसूरिसन्तानीयैः श्रीधर्म्मघोषसूरिभिः इत्यादि। अत्र मधुकरश्रीखरतरगच्छीय-श्रीधर्मघोषसूरयो ज्ञेयाः ॥ ११ ॥

एवमेव श्रीद्वीपासन्न-श्रीउनानगरे भूमिगृहान्तर्वर्त्तिप्रतिमाप्रशस्तौ अपि लिखितमस्ति, यथा "नवाङ्गीवृत्तिकारकश्रीअभयदेवसूरिसन्तानीयैः श्रीधर्मघोषसूरिभिः प्रतिष्ठितं" ॥ १२ ॥

एवं श्रीवीजापुरनगरे खरतरश्रावकहम्मीरपुरनरेश्वरमन्त्रिविजयपालपुत्रमन्त्रिदेवाकारितदेवगृहपट्टिकायां बहूनि प्रशस्तिकाव्यानि लिखितानि सन्ति, तत्र श्रीवर्धमानसूरित आरभ्य लघुजिनेश्वरसूरिं यावत् एकैकेन काव्येन श्रीवर्धमानसूरि १ श्रीदुर्लभराजपर्षत् खरतरविरुदप्रापक-श्रीजिनेश्वरसूरि २ श्रीजिनचन्द्रसूरि ३ नवाङ्गीवृत्तिकारक-श्रीअभयदेवसूरि ४ श्रीजिनवल्लभसूरि ५ श्रीजिनदत्तसूरि ६ प्रमुखा वर्णिताः सन्ति, सा पट्टिका श्यामवर्णा सांप्रतं वीजापुरे संयतशालामध्ये भित्तौ स्थापिताऽस्ति स्वयं मया दृष्टा च, पुनः कौतुकिना तत्र गत्वा द्रष्टव्या ॥ १३ ॥

---

१. श्रीमद्बुद्धिसागरसूरिकृतविजापुरवृहद्वृत्तान्तग्रन्थस्य प्रस्तावनायां '५ पत्रे, ९२' श्लोकात् १३५ श्लोकपर्यन्तम् ।

ननु–श्रीअभयदेवसूरिभिरपि स्वयं क्वापि ग्रन्थे पूर्वोक्तगुरुशिष्यपरम्परा प्रोक्ताऽस्ति ? उच्यते–बहुशो यतः श्रीस्थानाङ्गवृत्तौ विंशत्यधिकैकादशशतवर्षे ११२० कृतायां द्विशतद्विपञ्चाशदधिकचतुर्दशसहस्र १४२५२ प्रमाणायां प्रान्ते (पत्रं ५२७) उक्तम्, तथाहि–"श्रीस्थानाङ्गस्य महानिधानस्य इव उन्मुद्रणमिव अनुयोगः प्रारभ्यते इति । तच्चन्द्रकुलीनप्रवचनप्रणीताः प्रतिबद्धविहारहारिचरित्र–श्रीवर्द्धमानमुनीन्द्रपादोपसेविनः प्रमाणादिव्युत्पादनप्रवणप्रकरणप्रबन्धप्रणायिनः प्रबुद्धप्रतिबन्धकप्रवक्तृप्रवीणाप्रतिहतप्रवचनार्थप्रधानवाक्प्रसरस्य सुविहितमुनिजनमुख्यस्य श्रीजिनेश्वराचार्यस्य तदनुजस्य च व्याकरणादिशास्त्रकर्तुः श्रीबुद्धिसागराचार्यस्य चरणकमलचञ्चरीककल्पेन श्रीमदभयदेवसूरिनाम्ना मया महावीरजिनराजसन्तानवर्त्तिना महाराजवंशजन्मनेव संविग्नमुनिवर्गप्रवरश्रीमदजितसिंहाचार्यान्तेवासि–यशोदेवगणिनामधेयसाधोः उत्तरसाधकस्य इव विद्याक्रियाप्रधानस्य साहाय्येन समर्थितम् ॥ १४ ॥ एवमेव श्रीसमवायाङ्गसूत्रवृत्तिप्रशस्तौ (१६० पत्रे) अपि पट्टानुक्रमोऽस्ति, तदर्थिना ते ग्रन्था विलोकनीयाः ॥ १५ ॥ एवमेव श्रीभगवतीवृत्तिप्रशस्तौ (९८० पत्रे) अपि ॥ १६ ॥ एवमेव श्रीज्ञाताधर्मकथावृत्तिप्रशस्तौ (२५४ पत्रे) अपि ॥ १७ ॥ एवमेव श्रीअनुत्तरोपपातिकदशावृत्तिप्रशस्तौ (८ पत्रे) अपि ॥ १८ ॥ एवमेव श्रीप्रश्नव्याकरणवृत्तिप्रशस्तौ (१६५ पत्रे) अपि ॥ १९ ॥

एवमेव श्रीपञ्चाशकवृत्तौ (३०१ पत्रेऽपि) सा एव गुरुपरम्परा, तथाहि–"यस्मिन्नतीते श्रुतसंयमश्रिया–वप्राप्नुवत्यावपरं तथाविधम् । स्वस्या(स्था) श्रयं संवसतोऽतिदुःस्थिते, श्रीवर्धमानः स यतीश्वरोऽभवत् ॥ १ ॥ शिष्योऽभवत्तस्य जिनेश्वराख्यः, सूरिः कृतानिन्द्यविचित्रशास्त्रः । सदा निरालम्बविहारवर्ती, चन्द्रोपमश्चन्द्रकुलाम्बरस्य ॥ २ ॥

अन्योऽपि विर्त्तो भुवि बुद्धिसागरः पाण्डित्यचारित्रगुणैरनो(नू)पमैः । शब्दादिलक्ष्मप्रतिपादकानघ-ग्रन्थप्रणेता प्रवरः क्षमावताम् ॥ ३ तयोरिमां शिष्यवरस्य वाक्याद्, वृत्तिं व्यधात् श्रीजिनचन्द्रसूरेः । शिष्यस्तयोरेव विमुग्धबुद्धि-ग्रन्थार्थ-बोधेऽभयदेवसूरिः ॥ ४ ॥ बोधो न शास्त्रार्थगतोऽस्ति तादृशो, न तादृशी वाक्पटुतास्ति मे तथा । न चास्ति टीकेह न वृद्धनिर्मिता, हेतुः परं मेऽत्र कृतौ विभावँचः ॥ ५ ॥ यदिह किमपि दृब्धं बुद्धिमान्द्याद्विरुद्धं, मयि विहितकृपास्तद्धी-धनाः शोधयन्तु । निपुणमतिमतोऽपि प्रायशः सावृतेः स्यात्, न हि न मतिविमोहः किं पुनर्मादृशस्य ॥ ६ ॥ चतुरधिकविंशतियुते, वर्षसहस्रे शते च सिद्धेयम् । धवलकपुरे वसतौ, धनपत्योर्बकुलचंदिकयोः ॥ ७ ॥ अणहिलपाटकनगरे, संघवरैर्वर्तमानबुधमुख्यैः । श्रीद्रोणाचार्यैं-विद्वद्भिः शोधिता चेति" ॥ ८ ॥ इत्यादि । एवं एषा एव गुरुपरम्परा श्रीअभयदेवसूरिभिः स्वकृतानेकग्रन्थप्रशस्तौ लिखिताऽस्ति, जिज्ञासुभिः ते ग्रन्था विलोकनीयाः ॥ २० ॥

ननु-अन्यगच्छीयसूरिभिः अपि इदमेव गुरुशिष्यपारम्पर्यं श्रीअभयदेवसूरीणां क्वापि ग्रन्थे लिखितमस्ति ? उच्यते-अनेकेषु ग्रन्थेषु अनेकैः लिखितं वरीवर्ति । तथाहि-

"जिणवल्लहगणिलिहियं, सुहुमत्थवियारलवमिणं सुयणा । निसुणंतु मुणंतु सयं, परे वि बोहिंतु सोहिंतु ॥ १५२ ॥"

व्याख्या-'जिनवल्लहगणि'त्ति श्रीजिनवल्लभगणिनामकेन मतिमता सकलार्थसङ्ग्राहिस्थानाङ्गाद्यङ्गोपाङ्गपञ्चाशकादिशास्त्र-वृत्तिविधानावाप्तावदातकीर्त्ति-सुधाधवलितधरामण्डलानां श्रीमदभयदेवसूरीणां शिष्येण लिखितं कर्म्मप्रकृत्यादिगंभीर-

शास्त्रेभ्यः समुद्धृत्य इत्थं जिनवल्लभगणिलिखितम्। इति सार्द्धशतकवृत्त्यां (९९ पत्रे) एकसप्तत्यधिकैकादशशतवर्षे ११७१ कृतायां श्रीचित्रावालगच्छीय-श्रीधनेश्वरसूरयः प्राहुः ॥ २१ ॥

ननु-तपागच्छीयसूरिभिः अपि श्रीअभयदेवसूरीणां पूर्वोक्ता गुरुशिष्यपरम्परा क्वापि प्रोक्ताऽस्ति? उच्यते-श्रीकल्पान्तर्वाच्ये तपागच्छीयश्रीहेमहंससूरिभिः भिन्नभिन्नगच्छप्रभावकाधिकारे तथैव प्रतिपादिताऽस्ति, तथाहि—'श्रीउपकेशवंशे श्रीरत्नप्रभसूरि हुया, जिये कोरंटै नगरइं अनइं ओसिंए समकालै एकसमै एकलग्नै प्रतिष्ठा कीधी १। चित्रावालगच्छीय-श्रीवादिदेवसूरि हुआ। जीए हेमराज अनातणै, आस्थानिं गुणचन्द्र दिगम्बर जीतौ २। नवाङ्गीवृत्तिकारक श्रीअभयदेवसूरि जिणे थंभणै सेढी नदीनैं उपकंठि श्रीपार्श्वनाथतणी स्तुति करी, धरणेन्द्रसाहाय्यै श्रीपार्श्वबिम्बप्रत्यक्ष कीधो, शरीरतणौ कोढरोग उपसमाव्यौ, तच्छिष्य श्रीजिनवल्लभसूरि हुआ, चारित्रनिर्मल अनेक ग्रन्थ तणौ निर्माण कीधौ। इणे अनुक्रमइं श्रीखरतरपक्षइं सूरिवर अनेक हूआ सातिशय' इत्यादि ॥ २२ ॥

पुनः तपागच्छनायक-श्रीसोमसुन्दरशिष्यमहोपाध्याय-श्रीचारित्रगणिविनेय पं० श्रीसोमधर्मगणिविरचितायां (सं० १५०३ वर्षे) श्रीउपदेशसप्ततिकायां निष्पन्नायां द्वितीयाधिकारे सप्तमोपदेशे (पत्रं ४३), तथाहि—

"जयत्यसौ स्तम्भनपार्श्वनाथः, प्रभावपूरैः परितः सनाथः। स्फुटीचकाराभयदेवसूरि-र्यो भूमिमध्यस्थितमूर्त्तिमिद्धम् ॥ १ ॥ पुरा श्रीपत्तने राज्यं, कुर्वाणे भीमभूपतौ। अभूवन् भूतले ख्याताः, श्रीजिनेश्वरसूरयः ॥ २ ॥ सूरयोऽभयदेवाख्या-स्तेषां पट्टे दिदीपिरे। येभ्यः प्रतिष्ठामापन्नो, गच्छः खरतराभिधः ॥ ३ ॥" इत्यादि ॥ २३ ॥

पुनः उपदेशतरङ्गिण्यां श्रीमुनिसुन्दरसूरयोऽपि प्रोचुः । तथाहि—"व्याख्याताभयदेवसूरिरमलप्रज्ञो नवाङ्ग्याः पुन-र्भव्यानां जिनदत्तसूरिरददाद्दीक्षां सहस्रस्य तु । प्रौढः श्रीजिनवल्लभो गुरुरभूद् ज्ञानादिलक्ष्म्या पुन-र्ग्रन्थान् श्रीतिलकश्चकार विविधाँश्चन्द्रप्रभाचार्यवत् ॥ १ ॥" इति ॥ २४ ॥

एवं श्रीअणहिलपत्तने सं० १६१७ मिते युगप्रधानश्रीजिनचन्द्रसूरिभिः समं श्रीअभयदेवसूरिं आश्रित्य तपागच्छीयधर्मसागरेण विवादे प्रारब्धेऽनेकग्रन्थदर्शनपूर्वं चतुरशीतिगच्छाचार्यैः एकीभूय धर्म्मपक्षं कक्षीकृत्य—अङ्गीकृत्य च सर्वगच्छीयसङ्घसमक्षं साक्ष्यं प्रदत्तं स्वहस्ताक्षरैः मतानि लिखितानि । यदुत श्रीस्तम्भनकपार्श्वनाथमूर्त्तिप्रकटको नवाङ्गीवृत्तिकारकः श्रीअभयदेवसूरिः श्रीखरतरगच्छे एव नाऽन्यत्र गच्छे बभूव इति । इयं वार्त्ता आबालगोपालं प्रसिद्धा अस्ति, पुनस्तदर्थिना इदं मतपत्रं द्रष्टव्यम्—

अत्र मतपत्रमिदम्—

"सं० १६१७ मिते कार्त्तिक सुदि ७ दिने शुक्रवारे श्रीपाटणनगरे श्रीखरतरगच्छनायकवादिकन्दकुद्दालभट्टारक-श्रीजिनचन्द्रसूरि चौमासी कीधी । तिवारइ ऋषीमती धर्मसागरै कुडी चरचा मांडी, ज उ अभयदेवसूरि नवाङ्गीवृत्तिकर्त्ता श्रीथंभणापार्श्वनाथप्रकटकर्ता, ते खरतरगच्छे न हूआ । एहवी वात सांभली तिवारै श्रीजिनचन्द्रसूरि समस्तदर्शन एकठा कीधा, पछै समस्त दर्शन नइ पूछ्यो, जे श्रीअभयदेवसूरि नवाङ्गीवृत्तिकर्त्ता थंभणपार्श्वनाथप्रकटकर्ता किसै गच्छइ हूआ ? तिवारैं समस्त दर्शन मिली अनै घणा ग्रन्थ जोया । पछै इम कह्यो—जे श्रीअभयदेवसूरि खरतरगच्छे

हूवा सही, सत्यं समस्त दर्शन घणा ग्रंथ जोई नई सही कीधी, सही वार १०८ ॥ अत्र साखिभट्टारककर्मसुन्दरसूरिमतं १, सिद्धान्तीया–वडगच्छा–श्रीथिरचन्द्रसूरिमतं २, जात्रडीयागच्छे श्रीहर्षविनयमतम् ३, नीगमीया–तपागच्छे श्रीकल्याणरत्नसूरिमतं ४, बृहत्तपागच्छे श्रीसिद्धसूरिमतम् ५, विवंदणीक बारे जिया-खडखडता–तपागच्छे श्रीपरमानन्दसूरिमतं ६, सिद्धान्तीया–वडगच्छा-श्रीमहीसागरसूरिमतम् , ७ काछेला–पुनमीयागच्छे उदयरत्नसूरिमतम् ८, पीपलियागच्छे विमलचन्द्रसूरिमतम् ९, त्रांठाडीआ–पूनमिआगच्छे श्रीविद्याप्रभसूरिमतं १०, ढंढेरिया–पुनमीयागच्छे श्रीसंयमसागरसूरिमतम् ११, कुतबपुरा–तपागच्छे श्रीविनयतिलकसूरिमतम् १२, बोकडियागच्छे देवानन्दसूरिमतं १३, सिद्धान्तीयागच्छे पंन्यासप्रमोदहंसमतम् १४, पाल्हणपुरागच्छे वादिनयकीर्त्तिमतम् १५, पाल्हणपुरीशाखातपागच्छे वा० रंगनिधानमतं १६, अंचलगच्छे पं० भावरत्नमतं १७, छापरियापुनमीयागच्छे पं० उदयराजमतं १८, साधुपुनमीयागच्छे पं० वा० नगामतं १९, मलधारीगच्छे पं० गुणतिलकमतं २०, ओसवालगच्छे पं० रत्नहर्षमतं २१, धवलपर्वीयाआंचलीयागच्छे पंन्यास रंगामतं २२, चित्रावालगच्छे वा० क्षेमामतं २३, चिन्तामणीया पाडा वा० गुणमाणिक्यगणिमतं २४, आगमीया उपाध्यायसुमतिशेखरमतम् २५, वेगडाखरतर पं० पद्ममाणिक्यमतं २६, बृहत्खरतर वा० मुनिरत्नमतम् २७, चित्रावालजोगीवाडई पं० राजामतं २८, कोरण्टवालगच्छे चेला–हासामतं २९, विवंदणीक–खिरालुआमतं ३०, आगमीया मोकलमतं ३१, खरतर-उपाध्याय श्रीजयलाभमतं ३२, कार्त्तिकसुदि ७ शुक्रवारे सर्वदर्शनी मिली, मजलस कीधी, धर्मसागर ऋषिमती तेडाव्यौ, पुणि धर्मसागर दर्शनमांहि न आव्यउ, वार तीन मजलस करी तेडाव्यो, पछै

छिपी रह्यो, पण न आवे, तिवारैं काती सुदि १३ दिने सर्वदर्शन मिली चरचाये षोटो जाणीने निह्नव थाप्यौ, जिनदर्शन बाहिर कीधौ सही । सही १०८ । सर्वदर्शनसम्मत श्रीअभयदेवसूरि नवाङ्गीवृत्तिकर्त्ता थंभणा पार्श्वनाथ प्रकटकर्त्ता ते खरतर गच्छइ हुआ, पत्तनीयसमस्तदर्शनिभिः विचार्य मतं लिखितम्" ॥

अथ ग्रन्थसाक्ष्यं लिख्यते–श्रीतपागच्छीय–हेमहंससूरिकृतकल्पान्तर्वाच्ये १, भावहडाकृत–गुरुपर्वप्रभावकग्रन्थे २, तपालघुशालालघुपट्टावल्यां ३, तपाकृते आचारप्रदीपे ४, सन्देहदोलावलीखरतरग्रन्थप्रामाण्यसाधके ५, कुमरगिरिस्थिततपासामग्रीसाधुपट्टावल्यां ६, श्रीजिनवल्लभसूरिकृत–सार्द्धशतककर्म्मग्रन्थमध्ये ७, श्रीचित्रावालगच्छीयश्रीधनेश्वरसूरिकृत–वृत्तिपरम्परासाधके ८, तपाकल्याणरत्नसूरिचिरन्तनटिप्पनकद्वये ९, छापरीया–पुनमीया–पट्टावल्यां १०, साधुपुनमीयापट्टावल्यां ११, गुर्वावलीग्रन्थे १२, प्रभावकचरित्रे चन्द्रप्रभसूरिप्रणीते १३, सर्गे (१६१ पत्रे) श्रीअभयदेवसूरिचरित्रे १३, पल्लीवालगच्छीय भ० श्रीआमदेवसूरिकृतप्रभावकचरित्रे १४, पीपलीया–उदयरत्नप्रारम्भेण जीवानुशासने १५, तथा तपा–श्रीसोमसुन्दरसूरिराज्ये कृतोपदेशसप्ततिग्रन्थे १६, किं बहुना ४१ ग्रन्थमध्ये । हुंडी–श्रीअभयदेवसूरिः नवाङ्गीवृत्तिकर्त्ता श्रीस्तम्भनकपार्श्वनाथप्रकटकर्त्ता खरतरगच्छे बभूव–सर्वदर्शनिमतोपेतं मूलपत्रं अणहिल्लपत्तनभाण्डागारे मुक्तं अस्ति, तद् आलोक्य एतल्लिखितं अस्ति, ये च न मन्यन्ते ते निह्नवाः ।

अथ स्तम्भतीर्थमतानि लिख्यन्ते–स्वस्ति श्रीस्तम्भनाधीशं नत्वा श्रीस्तम्भतीर्थमध्ये समस्तदर्शनिभिर्लिखितम् । श्रीअभयदेवसूरि श्रीथंभणपार्श्वनाथ प्रकटकारक नवाङ्गीवृत्तिकारक खरतरगच्छे हूआ, केई एक इम नथी सरदहिता, राग-

द्वेषना वाह्या कुबुद्धि वाह्या, ते बापडा दुखीहुस्ये सही १०८, सिद्धान्तनैमेलि नवांगीवृत्तिनै वृद्ध सम्प्रदायनें मेलि, जेह न मानइं ते घणा कूडा पडे छे । समस्त दर्शन बैसी श्रीनवांगीप्रशस्ति जोई वृद्धसम्प्रदाय जोईनें सही कीधी, जे श्रीअभयदेवसूरि खरतरगच्छे हूआ । अत्र साखि–ओसवालगच्छे पं० सींहामतं १ अंचलगच्छे पं० लक्ष्मीनिधानमतं २ वृद्धशालीयतपागच्छे श्रीसौभाग्यरत्नसूरिमतं ३ वडागच्छे उ० विनयकुशलमतं ४ कोरंटवालगच्छे पं० पद्मशेखरमतं ५ पूर्णिमागच्छे पं० रत्नधीरमतं ६ वडगच्छातपागच्छे पं० रत्नसागरमतं ७ मलधारीगच्छे क्षमासुन्दरमतं ८ अंचलीयागच्छे पूर्णचन्द्रमतं ९ सांडेरा[illegible]रत्नमतं १० [illegible]गच्छे ऋषि[illegible]मतम् ११ सुधर्मघोषगच्छे ऋषिरत्नसागरमतं १२ कडूआमती–पोमसीमतं १३ श्रीखरतरगच्छे श्रीअभयदेवसूरि सं० ११११ श्रीथंभणो पार्श्वनाथ प्रगट कीधा, सं० ११२० श्रीनवाङ्गीवृत्ति कीधी, सं० १२०४ श्रीरुद्रपल्लीगच्छे अभयदेवसूरि बीजा हूआ न माने ते अभागीया, खोटुं बोलीने चारित्र गमाडे छै । तथा के इक कदाग्रही इम कहै–जे श्रीअभयदेवसूरि नवाङ्गीवृत्तिकर्त्ता श्रीथंभणपार्श्वनाथप्रकटकारक खरतरगच्छे न हूआ, ते महाउत्सूत्रवादी जाणिवा, जिणे कारणें तपागच्छनायक श्रीसोमसुन्दर सूरिना शिष्यनी कीधी उपदेशसत्तरी ग्रन्थ तेमांहि १२ मइं उपदेशे (४३ पत्रे) ते कालना गीतार्थ संवेगी हूआ । तिणै खरतरगच्छे कह्या छै ते हुंडी लिखी जइं छै ॥

जयत्यसौ स्तम्भनपार्श्वनाथः, प्रभावपूरैः परितः सनाथः । स्फुटीचकाराभयदेवसूरि–र्यं भूमिमध्यस्थितमूर्त्तिमिद्धम् ॥१॥ पुरा श्रीपत्तने राज्यं, कुर्वाणे भीमभूपतौ । अभूवन् भूतले ख्याताः, श्रीजिनेश्वरसूरयः ॥ २ ॥ सूरयोऽभयदेवाख्या–स्तेषां

पट्टे दिदीपिरे । येभ्यः प्रतिष्ठामापन्नो, गच्छः खरतराभिधः ॥ ३ ॥ तेषामाचार्यवर्याणां, मान्यानां भूभृतामपि । कुष्ठव्याधिरभूद्देहे, प्राच्यकर्माऽनुभावतः ॥ ४ ॥ ततः श्रीगुर्जरत्रायां संभाणकपुरं प्रति । शक्त्यल्पत्वेऽपि ते चक्रुर्विहारं मुनिपुङ्गवाः ॥ ५ ॥ रोगग्रस्ततयाऽत्यन्तं, सम्भाव्य स्वायुषः क्षयम् । मिथ्यादुष्कृतदानार्थं, सर्वं सङ्घं समाह्वयत् ॥ ६ ॥ तस्यामेव निशीथिन्यां, स्वप्ने शासनदेवता । प्रभो ! स्वपिषि जागर्षि, किं ? वेत्याह गुरुं प्रति ॥ ७ ॥ रोगेण कास्ति ? मे निद्रे–त्युक्ते देवी गुरुं जगौ । उन्मोटयत तद्धेताः सूत्रस्य नव कुकुंटीः (कुक्कुटीः ?) ॥ ८ ॥ शक्तेरभावात्किं कुर्वे ?, साऽऽह मैवं वचो वद । त्वमद्यापि नवाङ्ग्या यद्-वृत्तिः स्फीताः करिष्यसि ॥ ९ ॥ श्रीसुधर्मकृतग्रन्थान्, कथमर्थापयाम्यहम् ? । पङ्गोः प्रत्येति को नाम ?, मेर्वारोहणकौशलम् ॥ १० ॥ देव्याह यत्र सन्देहाः, भर्त्तव्याऽऽहं त्वया तदा । यथा भिनद्मि तान् सर्वान्, पृष्ट्वा सीमन्धरं जिनम् ॥ ११ ॥ रोगग्रस्तः कथं मातः !, करोमि विवृतीरहम् ? । माऽवादीस्तत्प्रतीकारे, किन्तूपायमिमं शृणु ॥ १२ ॥ अस्ति स्तम्भनकग्रामे, सेढीनाममहानदी । तस्यां श्रीपार्श्वनाथस्य, प्रतिमाऽस्त्यतिशायिनी ॥ १३ ॥ यत्र च क्षरति क्षीरं, प्रत्यहं कपिलेति गौः । तत्खुरोत्खातभूमौ च, द्रक्ष्यसि प्रतिमामुखम् ॥ १४ ॥ तदेवं सप्रभावं तद्-बिम्बं वंदस्व भावतः । यथा त्वं स्वस्थदेहः स्याः, इति प्रोच्य गता सुरी ॥ १५ ॥ प्रातर्जागरितास्तेऽथ, स्वप्नार्थमवबुध्य च । समं समग्रसङ्घेन, चेलुः स्तम्भनकं प्रति ॥ १६ ॥ तत्र गत्वा यथा स्थाने, प्रेक्ष्य पार्श्वजिनेश्वरम् । उल्लसत्सर्वरोमाञ्चा, एवं ते तुष्टुवुर्मुदा ॥१७॥ "जय तिहुयणमरकप्परुक्ख जय जिणधन्नंतरि, जय तिहुयणकल्लाणकोस दुरिअक्करिकेसरि । तिहुयणजणअविलंघियाण भुवणत्तयसामिय, कुणसु सुहाइं जिणेसपास थंभणयपुरट्ठिय ॥ १ ॥" वृत्ते तु षोडशे साऽर्चा, सर्वाङ्गं प्रकटाऽभ-

वत् । अत एवाऽप्रवृत्ते तैः, पच्चक्खेति पदं कृतम् ॥ १८ ॥ "फणिफणफारफुरंतरयणकररंजियनहयल, फलिणीकंदलदलतमालनीलुप्पलसामल । कमठासुरउवसग्गवग्गसंसग्गअगंजिय, जय पच्चक्खजिणेसपास थंभणयपुरट्ठिय ॥ १८ ॥" एवं द्वात्रिंशता वृत्तैः, तुष्टुवुः पार्श्वतीर्थपम् । श्रीसङ्घोऽपि महापूजाद्युत्सवाँस्तत्र निर्ममे ॥ १९ ॥ अन्त्यं वृत्तद्वयं तत्र त्यक्त्वा देव्युपरोधतः । चक्रिरे त्रिंशता वृत्तैः, स प्रभावं स्तवं हि ते ॥ २० ॥ तत्कालरोगनिर्मुक्ताः, सूरयस्तेऽपि जज्ञिरे । नव्यकारितचैत्ये च, प्रतिमा सा निवेशिता ॥ २१ ॥ स्थानाङ्गादिनवाङ्गानां, चक्रुस्ते विवृतीः क्रमात् । देवतावचनं न स्यात्, कल्पान्तेऽपि हि निष्फलम् ॥ २२ ॥ इत्यादि समस्तवृत्तान्तजाणी करी जे संवेगी गीतार्थ छै ते समस्तसिधा कहिस्यै, उत्सूत्रथी बीहता थका बीजाई पूर्वाचार्य अनेरै गच्छि हूआ तेहिं इम कह्या जे श्रीअभयदेवसूरि नवाङ्गीवृत्तिकर्त्ता थंभणापार्श्वनाथ प्रकटणहार "जयतिहुयण बत्तीसी" कारक श्रीखरतरगच्छि हूआसही सन्देह नही ॥ न च वाच्यं एतादृशः प्रभावकः श्रीअभयदेवसूरिः तपागच्छे न बभूव, कथं तत्पट्टावल्यां तन्नाम अभवत् ? । तत्पट्टानुक्रमस्तु अयम्—"श्रीवर्धमान १ श्रीसुधर्म २ जम्बू ३ प्रभव ४ श्रीसिज्जंभव ५ श्रीयशोभद्र ६ श्रीसम्भूतिविजय ७ श्रीस्थूलभद्र ८ श्रीस्वहस्ति ९ श्रीसुस्थित १० श्रीइन्द्रदिन्न ११ श्रीदिन्नसूरि १२ श्रीसिंहगिरि १३ श्रीवज्रस्वामि १४ श्रीवज्रसेन १५ श्रीचन्द्रसूरि १६ श्रीसामन्तभद्रसूरि १७ श्रीदेवसूरि १८ श्रीप्रद्योतनसूरि १९ श्रीवादिदेवसूरि २० श्रीमानतुङ्गसूरि २१ श्रीवीरसूरि २२ श्रीजयदेवसूरि २३ श्रीदेवानन्दसूरि २४ श्रीविक्रमसूरि २५ श्रीनरसिंहसूरि २६ श्रीसमुद्रसूरि २७ श्रीमान् देवसूरि २८ श्रीविबुधप्रभसूरि २९ श्रीजयानन्दसूरि ३० श्रीरविप्रभसूरि ३१ श्रीयशोभद्रसूरि ३२ श्रीविमलचन्द्रसूरि ३३ श्रीउद्योतनसूरि

३४ श्रीसर्वदेवसूरि ३५ श्रीअजितदेवसूरि ३६ श्रीविजयसिंहसूरि ३७ श्रीसोमप्रभसूरि ३८ श्रीमुनिचन्द्रसूरि ३९ श्रीअजितसिंहसूरि ४० श्रीविजयसेनसूरि ४१ श्रीमणिरत्नसूरि ४२ श्रीजगच्चन्द्रसूरि ४३ श्रीदेवेन्द्रसूरि ४४ श्रीधर्मघोषसूरि ४५ श्रीसोमप्रभसूरि ४६ श्रीसोमतिलकसूरि ४७ श्रीजयानन्दसूरि ४८ श्रीदेवसुन्दरसूरि ४९ श्रीज्ञानसागरसूरि ५० श्रीकुलमण्डनसूरि ५१ श्रीसोमसुन्दरसूरि ५२ श्रीजयचन्द्रसूरि ५३ श्रीमुनिसुन्दरसूरि ५४ श्रीरत्नशेखरसूरि ५५ श्रीलक्ष्मीसागरसूरि ५६ श्रीसुमतिसाधुसूरि ५७ श्रीहेमविमलसूरि ५८ श्रीआनन्दविमलसूरि ५९ श्रीविजयदानसूरि ६० श्रीहीरविजयसूरि ६१ श्रीविजयसेनसूरि ६२ श्रीविजयदेवसूरिप्रमुखाः ६२ । एवमन्येषु अपि आगमिक १ पूर्णिमापक्षीय २ विधिपक्षीयादि ३ गच्छेषु पट्टावल्यां एतादृशप्रभावक–श्रीअभयदेवसूरिनाम न क्वाऽपि लिखितमस्ति, ततो यस्य पितामहगुरुः श्रीवर्द्धमानसूरिः गुरुश्च श्रीजिनेश्वरसूरिः सतीर्थ्यश्च श्रीजिनचन्द्रसूरिः शिष्यो यस्य श्रीजिनवल्लभसूरिः प्रशिष्यश्च श्रीजिनदत्तसूरिः स्वयं च श्रीस्तम्भनकपार्श्वनाथमूर्त्तिप्रटको नवाङ्गीवृत्तिकारकश्च, एतादृशः प्रभावकः श्रीअभयदेवसूरिः श्रीखरतरगच्छे एव जातः, नाऽन्यत्र ।

॥ इति श्रीअभयदेवसूरेः खरतरगच्छेशत्वाधिकारः ॥ ४ ॥

ननु–आत्मीयगच्छे प्रतिक्रमणान्ताः साधवः–"आयरिय उवज्झाए"त्ति, गाथा त्रिकं कथं न पठन्ति ? उच्यते–आवश्यकादिषु साधूनां नामग्राहं तस्य अनुक्तत्वात् । ननु–तर्हि श्रावकाः कथं कथयन्ति ? सत्यं, श्रीजिनवल्लभसूरिभिः निजसामाचार्यां उक्तत्वात्, तथाहि–"दाऊण वंदणं तो, पणगाइसु जइसु खामए तिन्नि । किइकम्मं किरिअ ठिओ सड्ढो गाहा तिगं पढई ॥ १६ ॥" अत्र आह परः––ननु–श्रीप्रवचनसारोद्धारबृहद्वृत्तौ रात्रिप्रतिक्रमणाधिकारे (४० पत्रे) "वंदणयं गा-

हातिय-पाढो छम्मासियस्स उस्सग्गो ! पुत्तिअवंदणनियमो, थुइतिअ चिइवंदणा राओ ॥ १ ॥” इति सामान्येन पाठो लिखितः, न तु विवेचनं कृतम्, यदुत गाथात्रयमिदं श्राद्धा एव पठन्ति, न तु साधव इति ॥ ननु–कथं श्रीजिनवल्लभसूरिभिः प्रत्यपादि, यदुत–“सङ्ढो गाहातिगं पढइ” इति ? । अत्रोच्यते–यद्यपि प्रवचनसारोद्धारवृत्तौ सामान्यतया उक्तम्, तथापि “सामान्याद्विशेषो बलीयान्”इति न्यायात्, श्रीहेमसूरिभिः स्वोपज्ञयोगशास्त्रचतुर्थप्रकाशटीकायां (२४८ पत्रे) विशेषतः प्रोक्तम् । यदुत-प्रतिक्रमणसामाचारी इमाभिस्त्रयस्त्रिंशत्प्राक्तनगाथाभिरवसेया, तत्र दशमी गाथा यथा–“दाऊण वंदणं तो, पणगाइसु जइसु खामए तिन्नि । किइकम्मं करि आयरियमाइगाहातिगं पढइ सङ्ढो ॥ १ ॥” इति हेतोः गाथात्रयपठनं श्राद्धानां युक्तं, न युक्तं साधूनां, नाममाहं कुत्राऽपि ग्रन्थे साधूनां तत्पठनस्य अनुक्तत्वादिति, यद्यपि गाथायां सप्तपञ्चाशन्मात्रासम्भवात्, “माइ गाहा तिगं पढइ” इत्येव पाठो युक्तः, तथापि गाथाभेदषट्के अस्या गाथाया ‘उग्गाहनाम’ गाथारूपत्वात्, अन्ते ‘सङ्ढो’ इति भणनेन षष्टिमात्रासद्भावेऽपि न दोषः ॥ ननु–अत्र ‘सङ्ढो’ इति कोऽर्थः ? श्रद्धावानिति व्युत्पत्त्या साधूनां अपि गाथात्रयं वाच्यं आपन्नं इति, एवंभूतस्य अर्थस्य क्वाऽपि ग्रन्थे प्राक्तने अत्राऽधिकारे अदर्शनात्, प्रत्युत एतदर्थकल्पने विशेष्यपदापेक्षा स्यात्, अत्र कोऽपि विज्ञंमन्यो अवादीत् । ननु–गाथायां सप्तपञ्चाशत् मात्रा भवन्ति, यतः ‘पढमं बारहमत्ता बीए अट्ठारसेहिँ संजुत्तो । बारहमत्तो तइओ, पण्णरसविभूसिआ गाहा ॥ १ ॥’

---

1 ‘जह पढमं तह तीअं दहपंचविहूसिहा गाहा’ ॥ इति प्राकृतपैङ्गले पाठः ।

सर्वाइं गाहाइं, सत्तावन्नं हवंति मत्ताइं । पुव्वद्धेए तीसा, सत्तावीसा अपुव्वद्धे ॥ २ ॥ इति गाथालक्षणं, "ततः दाऊण वंदणंतो, पणगाइसु जइसु खामए तिन्नि । किइकम्मं किरिआयरि- अमाइ गाहातिगं पढइ ॥ १ ॥' इत्येवं शुद्धपाठसद्भावात् 'गाहातिग पढइ सड्ढो' इति अयं अपपाठो गाथायाः षष्टिमात्रासद्भावे न मात्रात्रयाधिक्यात्, अत्र उच्यते, अहो! छन्दःशास्त्रानभिज्ञत्वं विजृम्भितं भवतः, यतो 'नंदिअड्ढच्छंदसि' गाथायां भेदषट्कं उक्तं अस्ति । तथाहि–'गाहो १ गाह २ विगाहो ३ उग्गाहो ४ गाहिणी ५ अ खंधो अ ६ । छविह गाहाभेओ, निदिट्ठो नंदिअड्ढेण ॥ १ ॥ ६२३ ॥ षण्णामपि लक्षणं यथा—"गाहो १ चउवन्नाए, सत्तावन्नाइ भन्नए गाहा २ । विवरीआ य विगाहा ३, उग्गाहो सट्ठिमत्तो अ ४ ॥ १ ॥ गाहिणि बासट्ठीए, ५ चउसट्ठीए अ खंधओ भणिओ ६ । एए छच्च विगप्पा, गाहाछंदंसि निद्दिट्ठा ॥ २ ॥" उग्गाहोदाहरणं यथा—"थोसामि सव्वजगजीवबंधवं? अट्ठकम्मनिद्दहणं। असुरसुरनागमहिअं, संतिजिणं सव्वलोयसंतिकरं ॥१॥" इत्यादि, ततः षष्टिमात्रासद्भावेऽपि उग्गाहनामगाथारूपत्वात् 'गहातिगं पढइ सड्ढोत्ति' पाठः सङ्गतिं अङ्गति । गाथात्रिकं श्राद्धैः एव पठितव्यश्च न साधुभिरिति ॥ ननु–श्रीदेवसूरिकृतयतिदिनचर्यायां "भावेण य देहेण य, अब्भुट्ठाणं करंति वंदणयं । खामण वंदणगाहा-तीअ भणंति त्ति उस्सग्गा ॥ १३७ ॥" इति १३७ तमगाथायां साधूनां कथं गाथात्रयपठनमुक्तम्? उच्यते–इदं खलु मतान्तरं किञ्चिद् अवसेयम्, तदीयसामाचारीविशेषो वा, यतः तट्टीकायां तथैव उक्तम् ॥ तथा च तट्टीकापाठः,—"कृतवन्दनः पश्चात् पादैः अवग्रहात् बहिर्निर्गत्य "आयरिय उवज्झाए" इति गाथात्रयं पठति, केषां-

१ 'सव्वाए गाहाए सत्तावण्णाइ होंति मत्ताइं। पुव्वद्धम्मि अ तीसा सत्ताईसा परद्धम्मि' ॥ इति मुद्रितपाठेऽपि हस्तलिखितप्रतिकृत्यनुसारेण, मूले पाठ आदृतः।

चिन्मते न पठंति च" इति श्रीभावदेवसूरिकृतयतिदिनचर्यायां (८३ पत्रे) । अथ पञ्चवस्तुकसूत्रे साधुप्रतिक्रमणाधिकारे (७७ पत्रे) 'आयरिय उवज्झाए' इत्यादि गाथात्रिकं भणितमस्ति, तत्रापि तद्गच्छीयसामाचारी एव प्रमाणम् ॥ अथवा 'तत्त्वं पुनः केवलिनो विदन्ति' यथाऽस्ति तथा प्रमाणं, नाऽस्माकं कोऽपि अभिनिवेशः, अस्मद्गच्छसामाचारी चेयम्, यत्साधवः, 'आयरिय उवज्झाए'त्ति गाथात्रिकं न पठन्तीति ॥

॥ इति आयरिय उवज्झाए श्रावकपठनाधिकारः ॥ ५ ॥

ननु-केषांचिद्गच्छे साम्प्रतं साधूनां साध्वीभिः समं विहारो दृश्यते, आत्मगच्छे तु तन्निषेधः, तत् कथम् ? अत्रोच्यते, सूत्रवृत्त्यादौ साधूनां स्त्रीभिः सह विहारः १ स्वाध्यायः २ अवस्थानादेः ३ निषेधात्, यदुक्तं स्थानाङ्गसूत्रे षष्ठस्थानके प्रथमोद्देशके (३५२ पत्रे), तथाहि—

"छहिं ठाणेहिं निग्गंथे निग्गंथीं गिण्हमाणे वा अवलंमाणे वा नाइक्कमति, तं जहा-खित्तचित्तं १ दित्तचित्तं २ जक्खाइट्ठं ३ उम्मायपत्तं ४ उवसग्गपत्तं ५ साहिकरणं ६ ॥ छहिं ठाणेहिं निग्गंथा निग्गंथीओ अ साहम्मिअं कालगयं समायरमाणा नाइक्कमंति, तंजहा-अंतोहिंतो वा बाहिं णीणेमाणा वा १ बाहिं हिंतो वा निबाहिं णीणेमाणा २ उवेहमाणा वा ३ उवासमाणा वा ४ अणुभवेमाणा वा ५ तुसिणीते वा संपवयमाणा ६ ॥ तट्टीका-अनन्तरं गणधरगुणा उक्ताः, गणधरकृतमर्यादया च वर्त्तमानो निर्ग्रन्थो न आज्ञां अतिक्रामति इति एतत् सूत्रद्वयेनाऽऽह-तत्र प्रथमं पञ्चमस्थानके व्याख्यातमेव, तथापि किंचिदुच्यते गृह्णन्=ग्रीवादौ अवलम्बयन्, हस्तवस्त्राञ्चलादौ गृहीत्वा न अतिक्रामति आज्ञामिति गम्यते । क्षिप्त-

चित्तां शोकेन १ दृप्तचित्तां हर्षेण २ यक्षाविष्टां=देवताधिष्ठितां ३ उन्मादप्राप्तां वातादिना ४ उपसर्गप्राप्तां तिर्यङ्मनुष्यादिना नीयमानां ५ साधिकरणां कलहयन्तीं ६, षड्भिः स्थानैः वक्ष्यमाणैः निर्ग्रन्थाः—साधवो निर्ग्रन्थ्याः च साध्व्यः तथाविधनिर्ग्रन्थाभावे मिश्राः सन्तः साधर्मिकं=समानधर्मयुक्तं साधुं इत्यर्थः, 'समायरमाणे'त्ति समाद्रियमाणाः—साधर्मिकं प्रति आदरं कुर्वाणाः समाचरन्तो वा उत्पाटनादिव्यवहारविषयीकुर्वन्तो, न अतिक्रामन्ति आज्ञां स्त्रीभिः सह विहार १—स्वाध्याया २—वस्थानादि न कार्यं इत्यादिरूपां, पुष्टालम्बनत्वात् इति 'अंतोहिंतो व'त्ति गृहादेः मध्याद् बहिर्नयन्तो वाशब्दा विकल्पार्थाः, बाहिहिंतो व'त्ति गृहादेः बहिस्तात् निर्बहिः—अत्यन्तबहिः बहिस्तात्तरां नयन्तः, 'उपेक्षमाणा' इति उपेक्षा द्विविधा—व्यापारोपेक्षा अव्यापारोपेक्षा च, तत्र व्यापारोपेक्षया तं उपेक्षमाणाः तद्विषयायां छेदनबन्धनादिकायां समयप्रसिद्धक्रियायां व्याप्रियमाणा इत्यर्थः, अव्यापारोपेक्षया च मृतकस्वजनादिभिः तं सत्क्रियमाणं उपेक्षमाणाः तत्र उदासीना इत्यर्थः, तथा 'उवासमाण'त्ति पाठान्तरेण 'भयमाण'त्ति वा रात्रिजागरणात् तदुपासनां विदधानाः, 'उवसामेमाणा'त्ति पाठान्तरे तं क्षुद्रव्यन्तराधिष्ठितं समयप्रसिद्धविधिनोपशमयन्त इति, तथा 'अणुन्नवेमाण'त्ति तत्स्वजनादीन् तत्परिष्ठापनाय अनुज्ञापयन्तः, 'तुसिणीए'त्ति तूष्णींभावेन संप्रव्रजन्तः तत्परिष्ठापनार्थं आगमानुज्ञातत्वात् सर्वं इदं आज्ञाऽतिक्रमाय न भवति इति।" अत्र स्पष्टमेव साधूनां साध्वीभिः समं विहारो न्यषेधि ॥ १ ॥

तथा पुनर्निषेधमाह—"जे भिक्खू आगंतागारे जाव परिआवहेसु वा एगो एगित्थिए सद्धिं विहारं वा करेज्ज सज्झायं वा करेज्ज असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा आहारेज्ज उच्चारपासवणं वा परिट्ठवेइ, अण्णयरं वा (अणारिअं) आणा-

सामाचा-
रीशत-
कम् ।

॥ २१ ॥

रिअं निट्ठुरं असमणपाउग्गं कहं कहेइ कहंतं वा साहिज्जति तं सेवमाणे आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं अणुग्घाइयं" इत्यादि इति श्रीनिशीथेऽष्टमोद्देशके ॥ उक्तः सप्तमः, इदानीं अष्टमः "तस्स इमो संबंधो कहितो"–

"कहिया खलु आगारा, ते उ कहिं? कतिविहा? य विन्नेया। अगंतागारादीसुं, सविगारविहारमादीया ॥ १ ॥" सत्तममस्स अंतसुत्ते(इ)त्थी पुरिसागारा कहिता, ते कहिं हवेज्ज? अगंतागारादिसु, ते आगंतागारादी इहं समति कतिविहा गामे अगारा निक्खेया? इह अपुवरूवियाणि—

व्याख्या–एगो साहू एगाए इत्थिआए सद्धिं समाणं गामाओ गामंतरं विहारो अहवा गयागयं चंकमणं सज्झायं करेइ, असणादिअं वा आहारेति उच्चारं पासवणं वा परिठवेइ, एगो एगत्थिआए सद्धिं विहारभूमिं गच्छति, अणारिआ कामकहा' निरन्तरं वा अप्पियं कहं कहेति, काम निट्ठुरकहाओ एता चेव असमणपाउग्गा, अथवा देसभत्तकहादी जा संजमोवकारिका ण भवति, सा सव्वा असमणपाउग्गा ॥

"आगंतगारे आरामागारे कुलावसत्थे। पुरिसित्थिएगऽणेगे चउक्कभयणा, दुयक्खेऽवि ॥२॥" एगो एगित्थिए सद्धिं, एगो अणेगित्थीए सद्धिं, अणेगा एगित्थिए सद्धिं, अणेगा अणेगित्थिए सद्धिं, जा कामकहा सा उ होइ अणारिया तत्थ लोइया णरवाहणदधिकथा लोगुत्तरिया तरंगवती मलयवती मगधसेणादी, चउत्तरिया निट्ठुरभलीकहणं भागवयदोसखामणया ॥ ३ ॥

"अवि मायरं पि सद्धिं, कहावि एगाणियस्स पडिसिद्धा। किं पुण? अगारिगादी, तरुणित्थीणं सहगयस्स ॥ ४ ॥"

साधूनां
साध्वीभिः
समं विहा-
रनिषेधा-
धिकारः।
६

॥ २१ ॥

माइभगिणिमादीहिं अगमित्थीहिं सद्धिं एगागिअस्स धम्मकहावि काउं ण वट्टइ, किं पुण अण्णाहिं तरुणित्थीहिं सद्धिं ? "अण्णावि अप्पसत्थासु थीसु कहा किसु अणारिय असब्भ चंकमणपाणभोअणे उच्चारेसु तु सविसेसो ॥ ५ ॥"

"भयणपयाण चउण्हं, अण्णयजुत्ते अ संजए संते। जे भिक्खू विहरेज्जा, अहवा करेज्ज सज्झायं ॥६॥" भयणपया चउभंगो पुव्वुत्तो। असणादि वा आहारे उच्चारे उच्चारिं च आचरिज्जाहि निट्ठुरमसा(हु) जहुत्तं। अन्नयरं कहं जो कहेइ, ॥७॥ सो आणा अणवत्थं, मिछत्तविराहणं तहा दुविहं, पावति जम्हा तेणं एए पया विवज्जेज्जा ॥८॥ दिट्ठे संका भोगादि जम्हा एए दोसा तम्हा न कप्पंति विहाराइ काउं, कारणे पुण करेज्जावि ॥ ९ ॥ बितियपदमणप्पज्झे, गेलण्णुवसग्गरोहगिद्धाणे। संभमभयवासासु य, खंति खमादीण निक्खमणे ॥ १ ॥ दारगाहा–अण्णच्च अणप्पज्झो सो सव्वाणि विहारादीणि करेज्जा, इआणि गेलण्णे उद्देसंमि चउत्थे गेलण्णे जो विही समक्खाओ सो चेव य बितिअपए गिलण्णे अट्ठसमुद्देसे ॥ १० ॥ कंठा। इयाणिं उवसोगेत्ति तत्थिमं उदाहरणं—कुलवंसंमि पहीणे, ससगभसगेहिं होइ आहरणं। सुकुमालिअपवज्जा, सपच्चवाया य फासेणं ॥ ११ ॥ इत्यादि निशीथभाष्यचूर्णौ अष्टमोद्देशके–किंच यत्र संयत्यो भवन्ति तत्र क्षेत्रे अपि अनवस्थानं साधूनां आस्तां विहारादि ॥ २ ॥ तथा चोक्तं बृहत्कल्पसूत्रभाष्यवृत्तिषु द्वितीयखण्डे—"से गामंसि वा जाव राय, हाणींसि वा एगगवडाए एगदुवाराए एगनिक्खमणपवेसाए नो कप्पइ निग्गंथाण य निग्गंथीण य एगत्तउ वत्थए" ॥ अथाऽस्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह–गामनगराइएसु तेसु अ खेत्तेसु कत्थ वसिअव्वं ? जत्थ न वसंति समणीस-

म्भासे निग्गमपहे वा, ग्रामनगरादिषु तेषु पूर्वसूत्रोक्तेषु क्षेत्रेषु कुत्र वस्तव्यं इति चिन्तायां अनेन सूत्रेण प्रतिपाद्यते, यत्र "अभ्यासे" प्रतिश्रयासन्ने "निर्गमपथे वा" निर्गमनद्वारे श्रमण्यो न वसति भवन्ति तत्र वस्तव्यं इति । + + + "जहा तस्स रायपुत्तस्स वेज्जेहिं अंबगा अपत्थिचि काउं पडिसिद्धा, तहा भगवयाऽवि साहूणं अबंभपडिसेवा इह परत्थ य अपत्थिचि काउं पडिसिद्धा, तप्परिहरणे वा ओअ इत्थीपसुपंडगसंसत्ताए वसहीए संजयखेत्ते अ ण ठायव्वं ॥" एतावता साधुभिः साध्वीभिः समं न विहर्त्तव्यम्, यत्र च साधवः साध्वीः प्रतिक्षेत्रान्तरं नयन्ति, तत्राऽपि अमी एव नयन्ति, नाऽन्ये । यदुक्तं, पञ्चानां=आचार्योपाध्यायप्रवर्त्तकस्थविरगणावच्छेदकानां एकतरः संयतीः नयति, ताश्च स्त्रीसार्थेन समं संविग्नेन परिणतवयसा नेतव्या । इति बृहत्कल्पभाष्ये चतुर्थोद्देशके ॥ ३ ॥

गणधरस्य एव साध्वीनां क्षेत्रान्तरनयने अधिकारः, तत्प्रकारश्च निशीथभाष्यचूर्णौ अष्टमोद्देशके जीतकल्पे च प्रोक्तः-"जया खेत्ताओ खेत्तं संजतीओ संचारिज्जंति तदा निब्भए निराबाहे साहू पुरओ ठिआ, ताओ मग्गओ पट्ठिआ आगच्छंति, भयाइ कारणे पुण साधूनां पुरओ मग्गओ संजतीतो संचारिज्जंति, तया निब्भए निराबाहे साहू पुरओ ठिआ ताओ य मग्गओ पट्ठिआ आगच्छंति, भयाइकारणे पुण साधूणं पुरओ मग्गओ पक्खापक्खियं वा समंतओ वा ठिआ गच्छंति, "णिपच्च गाहा" संजतीणं संबंधिणो जे संजया तेहिं सहिओ गणधरो अप्पबितिओ अप्पततिओ वा निपच्चवाए णेति सपच्चवाए सत्थेण समं णेति, जो वा संजओ सहस्सजोधाती सत्थे वा कयकरणो तेण सहिओ णेति, "उभयट्ठा० गाहा" एगे आयरिआ भणंति पुरओ वि ठिआ संयतीतो गच्छंति, किं कारणम्? आह, काइअसण्णाणिवेट्ठुसंजयं मा वइणीए ठहिति सोत्तवइणिं तम्हा पुरओ गच्छंतु तं ण

॥ ३२ ॥

जुज्जति कम्हा ? तासिं अविणओ भण्णति 'लोगविरुद्धं च' तम्हा उभयं जयणाए कारेज्जा, का जयणा ? जत्थ एगो काइ-असण्णं वोसिरति, तत्थ सवेपि चिट्ठंति, ततो (संजइओ) वि चिट्ठंते दट्ठुं मग्गतो चेव चिट्ठंति, ताओ वि पिट्ठओ सरीरचिंतं करेंति एवं दोसा न भवंति" इत्यादि ।

साध्वीनां क्षेत्रान्तरनेता गणधरश्च ईदृग् इष्यते—

"पिअधम्मे दढधम्मे, संविग्गेऽवज्जओअतेजस्सी । संगहुवग्गह कुसलो, सुत्तत्थविऊ गणाहिवई ॥ १ ॥"

व्याख्या—"पिअधम्मो०" प्रिय इष्टो धर्मः श्रुतचारित्ररूपो यस्य स प्रियधर्मः, यस्तु तस्मिन् एव धर्मे दृढो द्रव्यक्षेत्राद्यापदुदयेऽपि निश्चलः स दृढधर्मो राजदन्तादिवत् दृढशब्दस्य पूर्वनिपातः, संविग्नो द्विधा—द्रव्यतो भावतश्च, तत्र द्रव्यतो मृगः सदैव त्रस्तमानसत्वात्, भावतो यः संसारभयोद्विग्नः पूर्वरात्रापररात्रकाले संप्रेक्षते—'किं मया कृतं ?, किं वा कर्तव्यशेषं ?, किं वा शक्यमपि तपःकर्मादिकं किं अहं न करोमि ?' इत्यादि, "वज्जित्ति" अकारप्रश्लेषाद् अवद्यं=पापं, सूचनात् सूत्रं इति कृत्वा तद्भीरुः अवद्यभीरुः, ओजः तेजश्च उभयमपि वक्ष्यमाणलक्षणं तद् विद्यते यस्य स ओजस्वी तेजस्वी चेति, 'संग्रहो' द्रव्यतो वस्त्रादिभिः भावतः सूत्रार्थाभ्यां, 'उपग्रहो' द्रव्यत औषधादिभिः, भावतो ज्ञानादिभिः, एतयोः संयतिविषययोः संग्रहोपग्रहयोः कुशलः, तथा 'सूत्रार्थविद्' गीतार्थः, एष एवंविधो गणधराधिपतिः आर्यिकाणां गणधरः स्थापनीयः । अथ ओजस्वी इति व्याचष्टे—

सामाचा-
रीशत-
कम् ।

॥ २२ ॥

"आरोहपरीणाहा, चिअमंसो इंदिआ य पडिपुण्णो । अह ओओ तेओ पुण, होइ अणोतप्पणा देहे ॥ २ ॥"

व्याख्या-"आरोहो" नाम शरीरेण तुल्यो न अतिदीर्घता न अतिह्रस्वता, "परीणाहो"=न अतिस्थौल्यं न अतिदुर्बलता, अथवा 'आरोहः"=शरीरोच्छ्रयः, परीणाहो=बाह्वोः विष्कम्भः, एतौ द्वौ अपि तुल्यौ=न हीनाधिकप्रमाणौ, "चिअमंसो त्ति" भावप्रधाननिर्देशस्य चितमांसत्वं नाम वपुषि पांशुलिका न विलोक्यते, तथा "इन्द्रियाणि" च प्रतिपूर्णानि, न चक्षुः-श्रोत्रा-द्यवयवविकलता इति भावः । अथ एतद् आरोहादिकं ओज उच्यते, तद् यस्य अस्ति इति ओजस्वी, तेजः पुनः देहे=शरीरे अनपत्रपता=अलज्जनीयता, दीप्तियुक्तत्वेन अपरिभूतत्वं तद्विद्यते यस्य स तेजस्वी, इति गतं गणधरप्ररूपणाद्वारम् ॥

अथ संयतीगच्छस्य आनयनं इति द्वारं आह—

"पडिलेहिअं च खेत्तं, संजइवग्गस्स आणणा होइ । निक्कारणंमि मग्गओ, कारणे समगं च पुरतो वा ॥ ३ ॥"

व्याख्या-एवं च वसतिविचारभूम्यादिविधिना प्रत्युपेक्षितं च संयतिप्रायोग्यं क्षेत्रं, ततः संयतीवर्गस्य आनयनं तत्र क्षेत्रे भवति, कथं इत्याह-'निष्कारणे'=निर्भये निराबाधे वा सति साधवः पुरतः स्थिताः, संयत्यस्तु 'मार्गतः' पृष्ठतः स्थिता गच्छन्ति, कारणे तु 'समकं वा' साधूनां पार्श्वतः 'पुरतो वा' साधूनां अग्रतः स्थिताः संयत्यो गच्छन्ति,

"निप्पच्चवायसंबं-धि भाविए गणधरप्पबिइत्तइओ । नेइ भए पुण सत्थे-ण सिद्धिं कयकरणसहिओ वा ॥ ४ ॥"

व्याख्या-निष्प्रत्यपाये संयतीनां ये सम्बन्धिनः स्वज्ञातीयाः भाविताश्च सम्यक्परिणतजिनवचनाः निर्विकाराः संयताः तैः सह गणधर आत्मद्वितीय आत्मतृतीयो वा संयतीः विवक्षितं क्षेत्रं नयति, अथ स्तेनादिभयं वर्तते, ततः सार्थेन सार्धं

साधूनां
साध्वीभिः
समं विहा-
रनिषेधा-
धिकारः ।
६

॥ २२ ॥

नयति, यो वा संयतः कृतकरणः इषुशास्त्रे कृताभ्यासः तेन सहितः संयतीः तत्र नयति, स च गणधरः स्वयं पुरतः स्थितो गच्छति, संयत्यस्तु मार्गतः स्थिताः,। अत्र एव मतान्तरं उपन्यस्य दूषयन्नाह" इत्यादि, तथा यतिजीतकल्पबृहद्वृत्तौ आचार्यः—"संयतीवर्त्तापकः प्रथमभङ्गवर्ती अनुज्ञातो, न शेषभङ्गत्रयवर्ती, ते चाऽमी भङ्गाः, सहिष्णुः अपि भीतपर्षत् अपि १ सहिष्णुः न भीतपर्षत् २ असहिष्णुः परं भीतपर्षत् ३ असहिष्णुः अभीतपर्षच्च ४ तत्र इन्द्रियनिग्रहसमर्थः संयतीः प्रायोग्यक्षेत्रवस्त्रपात्राहारं उत्पादनायां प्रभविष्णुः सहिष्णुः उच्यते १ यस्य तु सर्वोऽपि साधुसाध्वीवर्गो भयात् न कां अपि क्रियां करोति स भीतपरिषत्, तत्र प्रथमभङ्गे वर्त्तमानः संयतीपरिवर्तने समुचितः, शेषेषु त्रिषु भङ्गेषु वर्तमानो नाऽनुज्ञातः, यदि परिवर्तयति तदा चतुर्गुरुकाः यतो द्वितीयभङ्गे आत्मनः सहिष्णुः परं अभीतपरिषत् तदा स्वच्छन्दप्रचाराः सत्यो यत् किमपि ता करिष्यन्ति तत्सर्वं अयमेव प्राप्नोति, तृतीयभङ्गे तु स्वयं असहिष्णुतया तासां अङ्गप्रत्यङ्गादीनि दृष्ट्वा यद् आचरति तं निष्पन्नं (दोषमाप्नोति) चतुर्थभङ्गे द्वितीयतृतीयभङ्गदोषा न चाऽऽप्नोति, प्रथमभङ्गवर्त्तिनि आचार्यस्य यथावत् संयतीपरिवर्तने अतिमहती कर्मनिर्जरा इति ॥ ४ ॥

तथा च आचार्योपाध्यादीनां तन्नयनसंवादकं श्रीआचाराङ्गसूत्रे (३५२ पत्रे); तथाहि—

"से भिक्खू वा भिक्खूणी वा आयरियउवज्झाएहिं सद्धिं गामाणुगामं दूइज्जमाणे नो आयरियउवज्झायस्स हत्थेण वा हत्थं जाव अणासायमाणे आयरियउवज्झाएहिं सद्धिं जाव दुइज्जेज्ज वा।" इत्यादि ॥ ५ ॥

एवं महानिशीथेऽपि (अष्टमोद्देशके) साध्वीभिः समं साधूनां विहारः निषिद्धः—तथाहि—

साधूनां साध्वीभिः समं विहारनिषेधाधिकारः । ६

'जे भिक्खू सगणच्चिआए परगणच्चियाए निग्गंथीए समं गामाणुगामं दूइज्जमाणे पुरओ गच्छमाणे पिट्ठओ रीअमाणे ओहयमणसंकप्पे चिंतासोगसागरं संपविट्ठो करयलपल्हत्थमुहे अट्टज्झाणोवगए विहारं करेइ जाव करेंतं वा साइज्जति जाव तं सेवमाणे आवज्जति चाउम्मासिअ परिहारट्ठाणं' अणुग्घइयं'' इति ॥ ६ ॥

अत्रेदं तात्पर्यम्-श्रीस्थानाङ्गवृत्त्यभिप्रायेण साधूनां स्त्रीभिः समं विहारो निषिद्धः, तथा निशीथभाष्याभिप्रायेण साधूनां स्त्रीभिः समं चतुर्भङ्ग्याऽपि विहारो न्यषेधि, करणे तु बहवो दोषाः प्रतिपादिताः, ग्लानादिनिमित्ते ताभिः समं विहारविधिः उक्तः, स तु कारणिकः, अपवादपदं उत्सर्गपदे स्थाप्यमानं तु उत्सूत्राय भवतीति । तथा श्रीबृहत्कल्पभाष्यवचनप्रामाण्यात्तु-श्रीआचार्योपाध्यायप्रवर्त्तकस्थविरगणावच्छेदकानां बहुश्रुतानां परिणतवयस्कानां संविग्नानां अन्यतरः कोऽपि स्त्रीसम्बन्धिसार्थयोगेन साध्वीः क्षेत्रान्तरे नयति, तत्राऽपि आचार्यैः संवेगी निर्विकारो भ्रात्रादिः सहस्रयोधिशस्त्रकलाकुशलो द्वित्रिसाधुसमन्वितो विलोक्यते नाऽन्यः, एतादृशः पूर्वोक्तनिशीथभाष्यबृहत्कल्पविधिना साध्वीः क्षेत्रान्तरे प्रापयति न यादृशः तादृशः, अतोऽत्र इदं आकूतम्—सामान्यसाधूनां तु साध्वीनां क्षेत्रान्तरे प्रापणं निषिद्धं, आचार्यादिपञ्चकं प्रापयति तत्र तु कारणं उक्तं, तथा पुनः साध्वीभिः समं विहारनिषेधसूत्रं तु स्पष्टमेव पूर्वं उपदिष्टमस्ति, तथा लोकविरुद्धश्चायम्-ताभिः समं विहारः ये केऽपि पश्यन्ति तेऽपि निन्दन्ति—अहो ब्रह्मचर्यधारिणोऽमी योगियोगिनीवत् ये वनिताभिः विरहिता दिनमपि स्थातुं न शक्नुवन्ति । अपरं च तेषामपि मध्ये केचिद्भुक्तभोगाः, केचिदभुक्तभोगाः, केचिद्युवानः, ततस्तेषां ता दृष्ट्वा कथं चेतोवृत्तौ कलाकेलिकेलयो जलधिजलवेला इव प्रसरन्त्यो वारयन्ते, तदनिवारणेन कदाचित्कथंचित् ॥ ३४ ॥

शीलव्रतभङ्गे द्वयोरपि बोधिबीजनाशः स्यात् । यदुक्तम्–"चेइयदव्वविणासे, १ रिसिघाए पवयणस्स उड्डाहे । संजइ च उत्थभंगे, मूलग्गीबोहिलाभस्स ॥ १ ॥" इत्यादि, न च सर्वेऽपि साम्प्रतीकाः साधवः श्रीस्थूलभद्रस्वामिसधर्माणः सन्ति, तत्समयेऽपि तत्समतां न केऽपि सिंहगुहावासितत्सतीर्थ्यसाधुप्रमुखा लेभिरे, ततः सम्प्रति तथाविधाः कथं भवेयुः ?, ततस्तासां सङ्गतिः एव असङ्गता ओतोः इवाऽऽखूनाम् । यदुक्तं श्रीउत्तराध्ययनसूत्रे ३२ अध्ययने (६२५ पत्रे)–

"जहा विरालावसहस्स मूले, न मूसगाणं वसही पसत्था । एमेव इत्थीनिलयस्स मज्झे, न बंभयारिस्स खमो निवासो" ॥ १३ ॥ इत्यादि ॥७॥ तत आधुनिकसाधुभिः साध्वीभिः समं विशेषतो विहारो न कार्यः, जिनाज्ञाभङ्गात् । तत्प्रसङ्गेन महानर्थकोटिप्रादुर्भावाच्च ॥

ननु–तपागच्छे साम्प्रतं किमिति साध्वीभिः समं साधवो विहारं कुर्वन्ति ? उच्यते–सिद्धान्तादिषु निष्कारणं प्रकटं निषेधे अपि, तपागच्छीयश्रीविजयचन्द्रसूरिणा एकादशनवीनाऽऽचरणासु साध्वीभिः समं साधूनां विहारस्य स्थापितत्वात्, यदुक्तं तपागच्छीयप्रबन्धे, तथाहि—

"श्रीजगच्चन्द्रसूरिणा वीजापुरे सं० १२८५ 'तपा' इति नाम लब्धं द्वादशवर्षाचाम्लकरणेन, तच्छिष्यौ श्रीदेवेन्द्रसूरि १ श्रीविजयचन्द्रसूरी २ तत्र प्रथमो देवेन्द्रसूरिः तत्पट्टे स्थापितः, द्वितीयस्तु आचार्यत्वेन गच्छप्रवर्तकः तदनु ॥ श्रीदेवेन्द्रसूरौ मालवकं गते, गूर्जरधरित्र्यां विजयचन्द्रसूरिणा सर्वगच्छावर्जनार्थं निर्विकृतिकप्रत्याख्याने निर्विकृतिकग्रहणम् १, साधुभिः समं साध्वीविहारस्थापनं २, तत्कालीनोष्णोदकग्रहणं ३, साधुसाध्वीनां वस्त्रपोट्टिकाप्रदानम् ४, हरितफल-

शाकग्रहणम् ५। इत्यादिकमाचरणैकादशकं प्रवर्त्तितं । पश्चात् कियता कालेन श्रीदेवेन्द्रसूरिः मालवकात् समेतो गूर्जरत्रायां, स्तम्भतीर्थे विजयचन्द्रसूरिः श्रुतः" इत्यादि । तथाचाऽयं परमार्थः, पूर्वलिखितश्रीस्थानाङ्गसूत्रवृत्तिनिशीथभाष्यचूर्णि-श्रीबृहत्कल्पभाष्यजीतकल्प-श्रीआचाराङ्गसूत्रमहानिशीथतपागच्छीयप्रवचनधादिग्रन्थसम्मत्या स्वपरगच्छीयगीतार्थाम्नायपरम्परया च साधूनां साध्वीभिः समं निष्कारणे विहारनिषेधो दृश्यते, पुनः यत्सर्वज्ञभाषितं तत्सत्यं नाऽस्माकं कोऽपि मताभिनिवेशोऽस्ति ॥

॥ इति साधूनां साध्वीभिः समं विहारनिषेधाधिकारः ॥ ६ ॥

ननु-केषांचिद्गच्छे पर्युषितं वल्लचणकमाषादि द्विदलं गोधूममण्डकादिकं च साधुप्रमुखा न गृह्णन्ति, आत्मनां गच्छे तु तद्ग्रहणप्रवृत्तिः दृश्यते, सा किं सिद्धान्तादिमूला ? किं वा स्वगच्छसम्प्रदायगम्या ? उच्यते-सिद्धान्तादिमूला एव एषा, यतः श्रीमहावीरदेवेन स्वयं तद्ग्रहणात्, यदुक्तं श्रीआचाराङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धे नवमाध्ययने चतुर्थोद्देशके श्रीमहावीरदेवस्य आहारग्रहणाधिकारे (२८३ पत्रे), तथाहि—

अदु जाव इत्थ लूहेणं ओअण १ मंथु २ कुम्मासेणं ३ एआणि तिण्णि पडिसेवे अट्ठ मासे अ जावयं भयवं ॥

व्याख्या-श्रीशीलाङ्काचार्यकृता वृत्तिः एषा, यथा-'अथेति', आनन्तर्ये धर्माधारं देहं यापयति स रूक्षेण-स्नेहरहितेन, केन? 'ओदनमंथुकुलमाषेण' ओदनं च कोद्रवौदनादि १ मंथु च-बदरचूर्णादिकं २ कुल्माषाश्च माषविशेष एव ३ उत्तरापथे

१ अत्र निह्नवेन धर्मसागरेण स्वकृतायां प्रवचनपरीक्षायां (३८५ पत्रे) साध्वीभिः समं साधूनां विहारो स्वीकृतः ।

70

धान्यविशेषभूताः पर्युषितमाषा वा सिद्धमाषा वा ओदनसंकुल्माषं इति समाहारद्वन्द्वः तेन आत्मानं यापयतीति सम्बन्ध इति। एतदेव कालावधिविशेषतो दर्शयितुमाह–"एआणि तिण्णि" इत्यादि, एतानि ओदनादीनि अनन्तरोक्तानि प्रतिसेवते, तानि च समाहारद्वन्द्वेन तिरोहितावयवसमुदायप्रधानेन निर्देशात् कस्यचिन्मन्दबुद्धेः स्याद् आरेका, यथा त्रीण्यपि समुदितानि प्रतिसेवते इत्यर्थः, अतः तद्व्युदासाय 'त्रीणि' इति अनया सङ्ख्यया निर्देश इति, त्रीणि समस्तानि व्यस्तानि वा यथालाभं प्रतिसेवते इति, कियन्तं कालं? इति दर्शयति, अष्टौ मासान् ऋतुबद्धसञ्ज्ञकान् आत्मानं अयापयत् वर्त्तितवान्, भगवान् इति अत्र कुल्माषशब्देन द्वितीयव्याख्याने पर्युषितमाषा उक्ताः, रात्रिवासित इत्यर्थः, ते च भगवता श्रीमहावीरदेवेन स्वयं गृहीताः ॥ १ ॥

पुनरत्रैवोद्देशकेऽप्येतनालापके (२८५ पत्रे)–"अवि सूइयं वा सुक्कं वा सीअं पिंडं पुराणकुम्मासं। अदु बुक्कसं पुलागं वा लद्धे पिंडे अलद्धे दविए ॥ १०७ ॥" 'सूइअं'ति, दध्यादिना भक्तं, आर्द्रीकृतमपि तथाभूतं शुष्कं वा वल्लचणकादि, शीतपिण्डं वा–पर्युषितभक्तं तथा "पुराणकुम्मासं" वा बहुदिवससिद्धस्थितकुल्माषं "बुक्कसं"ति चिरन्तनधान्यौदनं, यदि वा पुरातनसक्तुपिण्डं, यदि वा बहुदिवससम्भृतगोरसं गोधूममण्डकं चेति, तथा "पुलाकं"–यवनिष्पावादि, तदेवम्भूतं पिण्डं अवाप्य रागद्वेषविरहात् द्रविको=भगवान् तथा अन्यस्मिन् अपि पिण्डे लब्धेऽलब्धे वा द्रविको एष भगवान् इति, तथाहि–लब्धे पर्याप्ते शोभने वा नोत्कर्षं याति, नाऽपि अलब्धे=अपर्याप्ते अशोभने आत्मानं आहारं दातारं वा जुगुप्सते इति ॥ अत्राऽपि पुराणकुल्माषशब्देन बहुदिवससिद्धस्थितकुल्माषो व्याख्यातः" अपि च–बुक्क-

सशब्दद्वितीयव्याख्याने, बहुदिवससम्भृतगोधूममण्डकं व्याख्यातं, ततः पर्युषितद्विदलपर्युषितगोधूममण्डकयोः द्वयो-रपि ग्रहणं स्वयं अङ्गीकरणेन भगवता साधूनामपि अनुज्ञातम् ! एवमाचाराङ्गचूर्णौ अपि, तथाहि–'सुचिते णाम कुसणं वं असूचितं भक्तं, सीतपिंडो–वासी तत्कूरो पुराणकुम्मासो वि पज्जुसिअकुम्मासो अदु वक्कसं पुलागं वा लद्धे पिंडे अलद्धए दविए, एकतो पुराणधण्णवक्कसं पुराणसतुगा च पुराणगोरसो वा पुराणगोधूममण्डको वा, पुलागं णाम अवयवो निष्फा-वादि, लद्धेवि पज्जत्ते, दविओ नाम न रागं गच्छति" इत्यादि, अत्राऽपि पर्युषितद्विदलगोधूमयोः ग्रहणं व्याख्यातं ॥ २ ॥

न च वाच्यं, श्रीमहावीरदेवस्य लोकातीतमार्गत्वात् भवतु नाम पर्युषितद्विदलादिग्रहणं, परं विधिवादेन साधुभिः अपि कुत्राऽपि तद्ग्रहणं व्यधायि ? उच्यते–श्रीऔपपातिकप्रथमोपाङ्गे (३९ पत्रे) बाह्यतपोऽधिकारे श्रीमहावीरशिष्यसाधुभिः तद्ग्रहणं कृतं, तथाहि–

'तेणं कालेणं' इत्यादि, तावत्, अन्नगिलायए' ततश्च–"अरसाहारे विरसाहारे अंताहारे पंताहारे लुहाहारे सेतं रस परिच्चाए' इत्यादि ॥"

व्याख्या–'अन्नगिलाय'त्ति अन्नं–भोजनं विना ग्लायति, अन्नग्लायकः, स च अभिग्रहविशेषात् प्रातरेव दोषात् न "अर-साहारे"त्ति भुगिति इत्यादि, "अरसो" हिंग्वादिभिः असंस्कृतः आहारो यस्य स तथा, "विरसाहारे"त्ति विगतरसः पुरा-णधान्यौदनादिः "अंताहारे"त्ति, अन्ते भवं अन्त्यं=जघन्यधान्यं वल्लादि "पंताहारे"त्ति, प्रकर्षेण अन्त्यं वल्लाद्येव भुक्तावशेषं पर्युषितं वा 'लुहाहारे'त्ति रूक्षं–रूक्षस्वभावं', इत्यादि, अत्रापि पंताहारव्याख्याने पर्युषितवल्लादिग्रहणं साधूनामपि अनुज्ञात-

मेव ॥३॥ एवं सूत्रकृताङ्गेऽपि क्रियास्थानकाधिकारे साधुवर्णके (३३३ पत्रे), तथाहि–"अदुत्तरं च णं उक्खित्तचरगा × × अंतचरगा पंतचरगा × × अंताहारा पंताहारा अरसाहारा विरसाहारा लूहाहारा तुच्छाहारा अंतजीवी पंतजीवी" इत्यादि ॥४॥

तथा स्थानाङ्गेऽपि पञ्चमस्थानके प्रथमोद्देशके साधूनां अभिग्रहाधिकारे (२९६ पत्रे), तथाहि–

"पंच ठाणाइं समणाणं जाव अब्भणुन्नायाइं भवंति, तं जहा उक्खित्तचरते निक्खित्तचरते अंतचरते पंतचरते लूहचरते" व्याख्या–इतश्च साधुधर्मभेदस्य बाह्यतपोविशेषस्य वृत्तिसंक्षेपाभिधानस्य भेदाः 'उक्खित्तचरए' इत्यादिना अभिधीयन्ते, तत्र उत्क्षिप्तं स्वप्रयोजनाय पाकभाजनात् उद्धृतं तदर्थं अभिग्रहविशेषात् चरति–तद्गवेषणाय गच्छति इति उत्क्षिप्तचरकः १, एवं सर्वत्र, नवरं निक्षिप्तं=अनुद्धृतं २, अन्ते भवं आन्तं=भुक्तावशेषं वल्लादि ३, प्रकृष्टं आन्तं=प्रान्तं तदेव पर्युषितं ४, रूक्षं=निःस्नेहं इति ५, इह च भावप्रत्ययप्रधानत्वेन उत्क्षिप्तचरकत्वं इत्यादि द्रष्टव्यं, एवं उत्तरत्राऽपि भावप्रधानता दृश्या, इह च आद्यौ भावाभिग्रहौ इतरे द्रव्याभिग्रहाः, अत्राऽपि प्रान्तशब्देन पर्युषितवल्लादि व्याख्यातम् ॥ ५ ॥

पुनरपि श्रीस्थानाङ्गे चतुर्थस्थानके द्वितीयोद्देशके (२१९ पत्रे); तथाहि–

"चउव्विहे आहारे पन्नत्ते तंजहा–उवक्खरसंपन्ने १, उवक्खडसंपन्ने २, सभावसंपन्ने ३, परिजुसियसंपन्ने ४" व्याख्या–उपस्क्रियते अनेन इति उपस्करो हिङ्ग्वादिः, तेन संपन्नो युक्तः उपस्करसंपन्नः तथा उपस्करणं उपस्कृतं=पाक इत्यर्थः, तेन संपन्न ओदनमण्डकादिः उपस्कृतसंपन्नः पाठान्तरेण नो उपस्करसंपन्नो–हिङ्ग्वादिभिः असंस्कृत ओदनादिः, स्वभावेन–पाकं विना संपन्नः–सिद्धो द्राक्षादिः स्वभावसंपन्नः, 'परिजुसिय'त्ति पर्युषितं=रात्रिपरिवसनं तेन संपन्नः पर्युषितसंपन्नः

इड्डरिकादिः, यतः ताः पर्युषितकलनीकृताः अम्लरसाः भवन्ति, आरनालस्थिताम्रफलादिः वा इति, अत्राऽपि पर्युषितशब्दस्य तथैव अर्थव्याख्यानात् ॥ ६ ॥ एवं ओघनिर्युक्तिसूत्रवृत्त्योः अपि (६७ पत्रे), तथाहि–

"खित्तं तिहा करेत्ता, दोसीणे नीणिअंमि अ वयंति । अन्नो लद्धो बहुओ, थोवं दे मा य रूसेज्जा ॥ १४५ ॥ अहव ण दोसीणं चिय, जायामो देहि दहि घयं खीरं। खीरे घयगुडपेज्जा, थोवं थोवं च सव्वत्थ ॥१४६॥" व्याख्या–क्षेत्रं त्रिधा कृत्वा त्रिभिः भागैः विभज्य एको विभागः प्रत्युषसि एव हिण्ड्यते, अपरो मध्याह्ने हिण्ड्यते, अपरो (अन्त्यो) अपराह्णे, एवं ते भिक्षां अटन्ति, 'दोसीणे नीणिअंमि अ वयंति' 'दोसीणे' पर्युषिते आहारे निस्सारिते सति वदन्ति–'अण्णो लद्धो बहुओ' अन्य आहारो लब्धः प्रचुरः ततश्च 'थोवं दे'त्ति स्तोकं ददस्व–स्वल्पं प्रयच्छ, 'मा य रूसेज'त्ति मा वा रोषं ग्रहीष्यसि अनादरजनितम्, एतच्चाऽसौ परीक्षार्थं करोति, किं अयं लोको दानशीलो न वा? इति, अत्राऽपि 'दोसीण'पदव्याख्याने पर्युषिताहारग्रहणं अनुमतं ॥७॥ पुनरपि ओघनिर्युक्तिः तत्र वृत्तिपाठः पर्युषितद्विदला-ऽऽहारग्रहणसंसूचकः (१८७ पत्रे) तथाहि–

"अंतंतं भोक्खामि–त्ति वेसए भुंजए य तह चेव । एस ससारणिविट्ठो, ससारओ उट्ठिओ साहू ॥ ५७१ ॥" व्याख्या–इदानीं ससारः कदाचिद् भोजनार्थं उपविशन् भवति कदाचिद् उपविष्टः कदाचिद् उत्थितः, एतत् प्रदर्शनाय आह–'अंतंतं' अन्त्यं=प्रत्यवरं वल्लचणकादि तदपि अन्त्यं पर्युषितं चणकादि अन्त्यं अपि अन्त्यं अन्त्यान्त्यं भक्षयिष्यामि इति, एवंविधेन परिणामेन उपविष्टो मण्डल्यां भुङ्क्ते यः तथैव एष साधुः शुभपरिणामत्वात् ससार उपविष्टः ससारश्च उत्थितः तस्य शुभपरिणामस्य अप्रतिपतितत्वात्, एवमेव भङ्गत्रितयं योजनीयं, तत्र प्रथमो भङ्गः ससारो निविट्ठो ससारो उट्ठिओ १ ॥ ३७ ॥

ससारो निविट्ठो असारो उट्ठिओ बिइओ भंगो २ असारो निविट्ठो ससारो उट्ठिओ तइओ भंगो ३ असारो निविट्ठो असारो उट्ठिओ एस चउत्थो भंगो ४ सारश्चाऽत्र ज्ञानादिः, आदिग्रहणाद् दर्शनं चारित्रं चेति तेन ज्ञानादिना सहितो यः साधुः स ससारो भण्यते इत्यादि ॥ ८ ॥

एवं प्रश्नव्याकरणे प्रथमसंवरद्वारे (१०० पत्रे) "अंतचरएहिं" इत्यादि–व्याख्या–अन्तं=वल्लचणकादि, प्रान्तं–तदेव भुक्तावशेषं पर्युषितं वा ॥ ९ ॥

ननु-यथा विधिवादेन पर्युषितद्विदलादिकग्रहणं दृश्यते तथा चरितानुवादेनाऽपि काऽपि अस्ति? उच्यते–अस्तीति, श्रीभगवतीसूत्रे नवमशतके त्रयस्त्रिंशत्तमोद्देशके (४८४ पत्रे), तथाहि–जमालिना पर्युषितद्विदलवल्लचणकादिग्रहणात् तथाहि–"तते णं तस्स जमालिस्स अणगारस्स तेहिं अरसेहि" इत्यादि। "अरसेहि अ"त्ति हिङ्ग्वादिभिः असंस्कृतत्वात् अविद्यमानरसैः, 'विरसेहि य'त्ति–पुराणत्वात् विगतरसैः, 'अंतेहि य'त्ति अरसतया सर्वधान्यान्तवर्त्तिभिः वल्लचणकादिभिः, 'पंतेहिअ'त्ति तैरेव भुक्तावशेषत्वेन पर्युषितत्वेन वा प्रकर्षेण अन्तर्वर्त्तित्वात् प्रान्तैः, ॥ १० ॥ तथैव ज्ञाताधर्मकथायां पञ्चमाध्ययने (१११ पत्रे) सेलकाचार्यैरपि शैथिल्यावस्थायाः प्रागपि तद्ग्रहणात् तथाहि–"तते णं तस्स सेलगस्स रायरिसिस्स तेहिं अंतेहि य पंतेहि य तुच्छेहि य" इत्यादि–व्याख्या–'अंतेहि य'त्ति इत्यादि अन्तैः=वल्लचणकादिभिः, प्रान्तैः–तैरेव भुक्तावशेषैः पर्युषितैः वा इत्यादि ॥ ११ ॥

ननु-तपागच्छीया आधुनिकाः पर्युषितवल्लचणकपूपिकादीनां ग्रहणं श्रीआचाराङ्ग-सूत्रकृताङ्ग-स्थानाङ्ग-भगवती-ज्ञाताधर्मकथा-औपपातिक-ओघनिर्युक्त्यादिसूत्रवृत्तिषु साक्षाद्भगवताऽनुज्ञातमपि निषेधयन्तो दृश्यन्ते, परं तद्गच्छीयप्राक्तनसूरिकृतग्रन्थेऽपि निषेधोऽस्ति न वा ? उच्यते-निषेधो दूरे तिष्ठतु, प्रत्युत तद्ग्रहणं अनुज्ञातमस्ति, यदुक्तं तपागच्छीयरत्नशेखरसूरिभिः षडधिकपञ्चदशशतवर्षे १५०६ कृतायां श्रीश्राद्धप्रतिक्रमणवृत्तौ विधिकौमुदीनाम्न्यां चतुर्मासिकाभिग्रहाधिकारे श्रावकानधिकृत्य पर्युषितद्विदलपूपिकापर्पटवटकादि-शुष्कशीततन्दुलीयकादि-पत्रशाकतुम्परकखादिरिकखर्जूरद्राक्षाखण्ड-शुण्ठ्यादीनां फुल्लिकुन्थ्वीलिकादिसंसक्तिसम्भवात् त्यागः, औषधादिविशेषकार्ये तु सम्यक् शोधनादियतनया एव तेषां ग्रहणमित्यादि, एतावता चातुर्मासिके पर्युषितद्विदलादीनां निषेधं वदता च आचार्येण शीतकालादौ तद् अप्रतिषेधात् तद्ग्रहणं उक्तमेव । पुनर्विधिकौमुद्यामेव तपागच्छनायक-श्रीरत्नशेखरसूरिणा पर्युषितपूपिकानां निषेधो न कृतः, किन्तु पर्युषितद्विदलपूपिकानिषेधः ? काकोक्तिः इयं । तथाहि-

पर्युषितद्विदलपूपिकादि १ केवलजलराद्धकूरादि २ तथाऽन्यदपि सर्वं कुथितान्नं पर्युषितौदनपक्वान्नादि वा अभक्ष्यत्वेन वर्जनीयमिति, तन्निषेधश्च अस्माभिरपि सर्वैः क्रियते एव, को नाम कुथितान्नपर्युषितद्विदलपूपिकाः स्वीकरोति ? इति । ननु-ये च तपागच्छीयाः पर्युषितवल्लचणकमाषादिद्विदलानां पर्युषितगोधूममण्डकपूपिकादीनां च ग्रहणनिषेधं कुर्वन्ति, ते ? किं सूत्राक्षराणि दर्शयन्ति, किं वा स्वगच्छवृद्धपरम्परां वदन्ति ?, उच्यते-स्वगच्छपरम्परामेव, यदुक्तं तपागच्छाचार्य-हीरविजयसूरिप्रसादीकृतप्रश्नोत्तरसमुच्चये नवमप्रश्ने (३९ पत्रे), तथाहि-

"औपपातिकसूत्रे साधुवर्णनाधिकारे 'पंताहारे' इत्यस्य वृत्तौ पर्युषितं वल्लचणकादीनि इति व्याख्यातमस्ति, तथा च पर्युषितपूपिकाभक्षणादराणां खाद्यादीनां तद्विषयं दोषोद्भट्टनं कथं युक्तिमत्? इति प्रश्नः, तत्रोत्तरं तत्र–"निप्फावचणकमाई अंतं पंतं च होइ वावन्नं" इति बृहत्कल्पभाष्ये जिनकल्पिकाधिकारे, एतद्वृत्तौ च 'वावन्न'शब्देन विनष्टमिति व्याख्यातमस्ति, तत्त्वं तु तत्त्वविद्वेद्यम्, आत्मनां तु पर्युषिताग्रहणेऽविच्छिन्नवृद्धपरम्पराराधनं संसक्तिसद्भावे तद्दोषवर्जनं च गुणाय एव इति बोध्यं ॥९॥" इत्याद्यक्षरैः श्रीहीरविजयसूरिभिरपि स्वगच्छीयसर्वगीतार्थसम्मततया वृद्धपरम्परैव प्रमाणीकृता नाऽन्यत् किमपि, तथा पुनस्तपागच्छीय–श्रीमुनिसुन्दरसूरिकृतषडावश्यकबालावबोधेऽपि "मज्जे महुम्मि मंसम्मि नवणीयम्मि" इत्यादि गाथायां अभक्ष्यव्याख्यानाधिकारे चलितरसशब्देन कुथितान्नमेव व्याख्यातं, न पर्युषितान्नं। तथा च तत्पाठः–

"चलितरस जे कुहिउअन्न १ चउवीस पहुरओ ओदनादिक २ सोलपहुर उपरं दही ३" इत्यादि।

पुनरप्याह कश्चित्–ननु–रात्रिरक्षितं प्रातर्वल्लचणकमाषादिद्विदलं गोधूममण्डकं च विनश्यति, ततश्चलितरसत्वेन अभक्ष्यं भवेत्, कथंकारं सुविहितसाधुभिः गृह्यते? उच्यते–सत्यं, अत्राऽयं परमार्थः, यदा यच्चलितरसं ज्ञायते तदा तन्न ग्राह्यमेव, तत्राऽपि अयं निश्चयो नाऽस्ति, यद् रात्रिरक्षितं प्रातर्वल्लचणकादि गोधूममण्डकादि विनश्यते एव, तद्दिनसत्कं नेति, उभयथापि विरोधदर्शनात् कथं कदाचिच्छीतकालादौ रात्रिरक्षितमपि न विनश्यति? कदाचित्तु उष्णकालादौ तद्दिनसत्कवल्लादि गोधूममण्डकादि तत्कालमपि कस्यापि संयोगे विनश्यत् दृश्यते। तत्र आत्मनां गच्छे एषा सिद्धान्ताद्यक्ष-

रानुयायिनी प्रवृत्तिः, यत्तद्दिनसत्कं रात्रिरक्षितं वा वल्लचणकादिद्विदलं गोधूममण्डकादिकं च विनष्टं सत् न ग्राह्यमेव, अविनष्टं तु यतनया उभयमपि ग्राह्यं न कोऽपि दोषः ॥

॥ इति पर्युषितद्विदलमण्डकग्रहणविचारः ॥ ७ ॥

पूर्वं पाक्षिकप्रतिक्रमणं पंचदश्याम् आसीत् इति विचारः ८

ननु–पूर्वं पाक्षिकप्रतिक्रमणं किं चतुर्दश्यां अभूत् ? किं वा पञ्चदश्याम् ? उच्यते–पञ्चदश्यामेव, कथं ? पक्षेण निर्वृत्तं पाक्षिकं इति व्युत्पत्त्या पञ्चदश्यामेव पक्षस्य पूर्तेः, अपि च सिद्धान्ते प्रतिपदं आदौ कृत्वा पक्षस्य गणनेन पञ्चदश्यामेव पक्षस्य परिपूर्त्तिः, यदुक्तं श्रीजम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिसूत्रे (४९० पत्रे), तथाहि—

एगमेगस्स णं भंते ! मासस्स कइ पक्खा पन्नत्ता ?, गोयमा ! दो पक्खा पन्नत्ता, तं जहा–बहुलपक्खे य १ सुक्किलपक्खे य २ । एगमेगस्स णं भंते ! पक्खस्स कति-दिवसा पन्नत्ता ? गोयमा ! पन्नरस दिवसा पण्णत्ता, तं जहा–पडिवादिवसे बितिआदिवसे जाव पण्णरसीदिवसे × × × । एगमेगस्स णं भंते ! पक्खस्स कइ राईओ पण्णत्ताओ ? गोयमा ! पण्णरस राईओ पन्नत्ताओ तं जहा–पडिवाराई जाव पण्णरसीराई ॥१॥" एवमेव श्रीचन्द्रप्रज्ञप्त्यादिषु इति ॥ २ ॥ पुनरपि पक्षान्ते प्रतिक्रमणं श्रीपाक्षिकचूर्ण्यादौ अपि उक्तं, तथाहि–'एवं प्रत्यहं प्रतिविशुद्धा अपि मासे पक्षान्ते विशेषप्रतिक्रमणेन प्रतिक्रामन्ति, "उत्तमपुरिसाण वंदणं करेंति", पक्षान्तशब्दश्च पञ्चदश्या एव वाचकः, यदाह श्रीहेमसूरिः हैमकोषे (५७ पत्रे)–"पञ्चदश्यौ यज्ञकालौ, पक्षान्तौ पर्वणी अपि" ॥ ३ ॥ एवं पाक्षिकवृत्तौ अपि (१ पत्रे); तथाहि–'दिवसनिशावसानेषु प्रतिक्रमणं विदधाना अपि पक्ष १ चतुर्मासिक २ संवत्सरान्तेषु ३ विशेषप्रतिक्रमणं कुर्वन्ति' ॥ ४ ॥

पुनः पाक्षिकवृत्तौ; तथाहि–प्रथमचरमतीर्थङ्करतीर्थेषु पक्षान्तादिषु प्रतिक्रमणं कर्तव्यमेव ॥ ५ ॥ पुनः तत्रैव वृत्तौ–'लोगंमि संजया जं करिंति'। व्याख्या–लोके तिर्यग्लोके सम्यग् यताःसंयताः=साधवो=महाव्रतोच्चारिणः प्रत्यहं उभयकालं विशेषतस्तु पक्षान्तादिषु कुर्वन्ति' ॥ ६ ॥ एवं आवश्यकनिर्युक्तौ अपि, तथाहि—

"जह गेहं पइदिवसं पि, सोहिअं तह वि पक्खसंधीसु। सोहिज्जइ सविसेसं, एवं इहयं पि नायव्वं ॥ १ ॥" ॥ ७ ॥ इहाऽपि पक्षसन्धिशब्देन पञ्चदशी एव उक्ता, यदाह श्रीहेमसूरिः अभिधानचिन्तामणौ (५७ पत्रे); तथाहि–"स पर्वसन्धिः प्रतिपत्–पञ्चदश्योर्यदन्तरम्" ॥ ८ ॥ पुनः पाक्षिकसूत्रे पक्षस्य चन्द्राभिधानार्धमासवाचकत्वेन पञ्चदश्यां एव पाक्षिकप्रतिक्रमणं संगतिं अङ्गति, तथाहि–"अंतो पक्खस्स जं वाइयं पढिअं" इत्यादि, वृत्तिः यथा—अन्तः=मध्ये पक्षस्य-चन्द्राभिधानार्धमासस्य यत् किमपि वाचितं=अन्येभ्यः प्रदत्तं पठितं स्वयं अधीतं इत्यादि ॥ ९ ॥

ननु–चान्द्रमासः कः ? उच्यते–बहुलपक्षप्रतिपदं आरभ्य यावत् पूर्णमासीपरिसमाप्तिः, तावत्कालप्रमाणः चान्द्रमासः, यदुक्तं श्रीव्यवहारसूत्रवृत्त्योः (द्वितीयविभागे ६ पत्रे), तथाहि–

"नक्खत्ते चंदेआ उडु, आइच्चे अ होइ बोधव्वो। अभिवड्ढिए अ तत्तो, पंचविहो कालमासो उ ॥ भा ॥ १५ ॥" वृत्तिः यथा नक्षत्रे भवो नाक्षत्रः, किं उक्तं भवति ?, चन्द्रः चारं चरन् यावता कालेन अभिजितं आरभ्य उत्तराषाढानक्षत्रपर्यन्तं गच्छति तावत्कालप्रमाणो नाक्षत्रो मासः, यदि वा चन्द्रस्य नक्षत्रमण्डलोपरिवर्तनतो निष्पन्नः इति उपचारतो मासोऽपि नक्षत्रं १, तथा 'चंदे या' इति चन्द्रे भवः चान्द्रो युगादौ श्रावणमासे बहुलपक्षप्रतिपद आरभ्य यावत्पौर्णमासीपरिसमाप्तिः तावत्का-

सामाचारीशतकम् । ॥ ४० ॥

लभ्यमाणः चान्द्रो मास, एकपौर्णमासीपरावर्तनः चान्द्रो मास इति यावत् ॥ १० ॥ अथवा चन्द्रचारनिष्पन्नत्वाद् उपचारतो मासोऽपि चान्द्रः २, चः समुच्चये, दीर्घत्वं आर्षत्वात्, इत्थमेव श्रीसूर्यप्रज्ञप्त्यां अपि चान्द्रमासप्ररूपणा ॥११॥ किं च पाक्षिकक्षामणकावसरे त्रिःकृत्वः कल्याणोदन्तप्रश्नेन पाक्षिकप्रतिक्रमणं पञ्चदश्यां एव सूचितं, तदेवाऽऽह–"दिवसो पोसहो पक्खो वइक्कंतो अन्नो मे ! कल्लाणेणं" इति, एतच्चूर्णिः–"पोसहो अट्ठमीचउद्दसीसु उववासकरणं" वृत्तिश्च (यशोदेवकृता- नु० ७२ पत्रे) दिवसो=दिनं, किंविधः ? पौषधः=पर्वरूपः, तथा पक्षोऽर्धमासरूपो व्यतिक्रान्तोऽतिलङ्घितः, अन्यच्च पक्षः इति वर्तते, 'मे' भवतां शुभेन=कल्याणेन युक्त इति गम्यते ॥ १२ ॥ अत्राह कोऽपि स्थूलमतिः । ननु–उपवासादि पाक्षिककृत्यं चतुर्दश्यामेव उक्तं, तद्बलेन च पाक्षिकप्रतिक्रमणमपि चतुर्दश्यामेव युज्यते ? मैवम्, तदभिप्रायापरिज्ञानात्, यतो दशाश्रुतस्कन्धसूत्रे पञ्चदशायाम्, तच्चूर्णौ च पाक्षिकशब्दस्य चतुर्दशीतः पार्थक्येन भणनात्, तथाहि—

'पक्खिअपोसहिएसु समाहि पत्ताणं ति' सूत्रं । चूर्णिर्यथा–"पक्खिअं पक्खिअमेव पक्खिए पोसहो पक्खिअपोसहो वा चाउद्दसी अट्ठमीसु वा समाहिपत्ताणं" । अत्र यदि 'पक्खिअ'शब्देन चतुर्दशी गृहीता अभविष्यत् तदा पार्थक्येन चतुर्दशीग्रहणं नाऽकारिष्यत् व्यर्थत्वात्, तस्मात् 'पक्खिअ'शब्देन पञ्चदश्येव, तत्र पाक्षिके पौषध उपवासश्चतुर्दश्यामष्टम्यां चेति ॥ १३ ॥ पुनर्व्यवहारसूत्रदशमोद्देशके, (४२ पत्रे) तथाहि–"पक्खिअपोसहिएसुं कारयति तवं सयं, करोति च । भिक्खायरिए तहा निजुंजति परं सयं वा वी ॥ २०८ ॥ व्याख्या–पाक्षिके अर्धमासपर्वणि पौषधिके च अष्टम्यादिषु पर्वसु परं तपः कारयति स्वयमपि करोति च ॥१४॥ एवं आवश्यकचूर्णौ अपि, (उत्त० २०४ पत्रे) तथाहि–"सव्वेसु कालप-

पूर्वं पाक्षिकप्रतिक्रमणं पंचदश्याम् आसीत् इति विचारः ८

॥ ४० ॥

वेसु पसत्थो जिणमए तहा जोगो । अट्ठमी पक्खसीसुंय, निअमेण हविज्ज पोसहिओ ॥ १ ॥" पुनः तत्रैव "चउद्दसिअट्ठमि-पुण्णमासिणीसु पडिपुन्नं पोसहं सम्मं अणुपालइ" इति ॥१५॥ कल्पसूत्रे (३५ पत्रे), यथा "नवमलई नवलेच्छई कासीकोसलगा अट्ठारस वि गणरायाणो अमावसाए पाराभोयं पोसहोववासं पट्ठविंसु" इति, पुनरपि श्रीबृहद्गच्छाधीश्वरश्रीसर्वदेवसूरिशिष्यविनयचन्द्रोपाध्यायशिष्यमुनिचन्द्रेण अब्धिमुनिरुद्र ११७४ वर्षे विरचितायां श्रीउपदेशपदवृत्त्यां (५३ पत्रे) कृष्णपक्षो अमावास्यापर्यन्तः शुक्लपक्षश्च पौर्णमासीपर्यन्तः प्रोक्तः, तथाहि–

"इह चन्द्रमासस्य द्वौ पक्षौ–तत्र आद्यः कृष्णो द्वितीयश्च शुक्लः, तत्र च कृष्णपक्षो अमावास्यापर्यन्तः शुक्लश्च पौर्णमासी परिनिष्ठितः । एवं च अमावास्या पक्षसंधितया व्यवह्रियते । पौर्णमासी च माससन्धितया, ततो अमावास्या इव संधिः अमावास्यासन्धिः, अहोरात्रस्यान्तसन्निधानलक्षणः तस्मिन् संप्राप्त इति योगः ॥ १७ ॥ इत्यादिसिद्धान्ताक्षरैः पञ्चदश्यां एव पक्षस्य पूर्तिप्रतिपादनात् पञ्चदश्यां एव पाक्षिकप्रतिक्रमणं युक्तं, प्रयोगश्च पञ्चदश्यां एव पाक्षिकप्रतिक्रमणं सम्पूर्णपक्षत्वात्, यत्र न सम्पूर्णं पक्षः, तत्र न पाक्षिकप्रतिक्रमणं, यथा द्वादश्यां संपूर्णपक्षो न भवति, न अयं अनुष्णं तेजोऽवयवी इत्यादिवत् प्रत्यक्षविरुद्धः, पञ्चदश्यां एव पाक्षिकप्रतिक्रमणस्य आगमे दृश्यमानत्वात् नाऽस्ति सर्वज्ञ इत्यादिवत् पञ्चदश्यां पाक्षिकप्रतिक्रमणं; अयं पक्षः आगमविरुद्धः नाऽस्ति इति उक्ते कोऽपि प्राह—अहो ! आगमविरुद्धोऽयं पक्षः, यतः—आगमे चतुर्दश्यां पाक्षिकशब्दस्य प्ररूपणात्, यतः श्रीव्यवहारवृत्तिकारः श्रीमलयगिरिः—पाक्षिकं कृष्णचतुर्दशीरूपं

सामाचा-
रीशत-
कम्।
॥ ४१ ॥

प्रोक्तवान्, नैवं, सम्यग् परिज्ञानाभावात्, तथाहि–न तत्र पाक्षिकप्रतिक्रमणाधिकारः किन्तु विद्यासाधनविचार एव, तथाहि–(पष्ठविभागे ४५ पत्रे)

"विज्जाणं परिवाडी, पव्वे पव्वे य दिंति (देंति) आयरिया। मासद्धमासिआणं, पव्वं पुण होइ मज्झं तु ॥२५१॥ पक्खस्स अट्ठमी खलु, मासस्स य पक्खिअं मुणेयव्वं। अन्नंपि होइ पव्वं, उवराओ चंदसूराणं ॥२५२॥" व्याख्या–आचार्याः पर्वणि पर्वणि विद्यानां परिपाटीः ददति, विद्याः परावर्त्तन्ते इति भावः, अथ पर्व किमुच्यते? तत् आह–मासार्धमासयोः मध्यं पुनः पर्व भवति, एतदेवाऽऽह–अर्धमासस्य पक्षात्मकस्य मध्यं अष्टमी सा खलु पर्व, मासस्य मध्यं पाक्षिकं पक्षेण निर्वृत्तं ज्ञातव्यं, तच्च कृष्णचतुर्दशीरूपं अवसातव्यं, तत्र प्रायो विद्यासाधनोपचारभावात् "बहुलादिका मासा" इति वचनाच्च, न केवलं एतदेव पर्व किन्तु अन्यदपि पर्व भवति, यत्र उपरागो ग्रहणं चन्द्रसूर्ययोः, एतेषु च पर्वसु विद्यासाधनप्रवृत्तेः॥ २५१ ॥ २५२ ॥ १८ ॥ अत्र सूत्रकारेण चतुर्दश्या नामाऽपि न गृहीतं। चूर्णिकारेण–'कण्हपक्खस्स चउद्दसीए विज्जासाहणोवयारो।' इत्यादिभिः अक्षरैः तच्च 'कृष्णचतुर्दशीरूपं' इत्याद्यक्षरैः वृत्तिकारेणाऽपि विद्यासाधनं उक्तं, न पाक्षिकप्रतिक्रमणं, तच्च पाक्षिकं कृष्णचतुर्दशीरूपं प्रोक्तं मलयगिरिणा तदभिप्रायं न जानीमः, ततः कथं आगमविरोधः? अथ यदि कृष्णचतुर्दश्यां एव पाक्षिकं तदा एकस्यां चतुर्दश्यां पक्षो द्वितीयचतुर्दश्यां मासः, एवं च कृते मासस्य मध्यं पाक्षिकं भवति, परन्तु पूर्वोक्तपक्षस्य मध्यं अष्टमी न भवति 'बहुलादिका मासा' इत्यपि विरुध्येत, किंच विशेषणं व्यवच्छेदकं इति कृत्वा तच्च कृष्णचतुर्दशीरूपं, एतद्बलेन चतुर्दश्यां पाक्षिकं कुर्वाणेन मासे मासे पाक्षिकप्रतिक्रमणं कर्तव्यं भाद्रपदशुक्लपञ्चम्यां एव पर्युषणाप्रतिक्रमण-

पूर्वं पाक्षिकप्रतिक्रमणं पंचदश्याम् आसीत् इति विचारः
८

॥ ४१ ॥

82

वत्, यथा पर्युषणाप्रतिक्रमणस्य सांवत्सरिकं नाम तथा पाक्षिकप्रतिक्रमणस्याऽपि मासिकं इति नाम युक्तं परन्तु तथा न दृश्यते, तेन चतुर्दश्यां पाक्षिकप्रतिक्रमणं इति वदतां स्थाने स्थाने महान् विरोधः, तेन च पञ्चदश्यां एव पाक्षिकप्रतिक्रमणं प्रतिपत्तव्यं, येन न सिद्धान्तादिशास्त्रैः समं विरोधः, अन्यथा पदे पदे विरोधो भावी, तथा आलोचनाऽपि च पञ्चदश्यां न निषिद्धा, यदुक्तं व्यवहारभाष्ये–(द्वितीयविभागे ४० पत्रे)

"पडिकुट्ठेल्लगदिवसे, वज्जेज्जा अट्ठमिं च नवमिं च। छट्ठिं च चउत्थिं च बारसिं दुण्णंपि पक्खाणं ॥ भा० १२६॥" एतेन ये वदन्ति अमावस्यां न आलोचना दीयते तदपास्तं, तथा कोऽपि प्राह–अमावास्यां आलोचना निषिद्धा, कथं अगृहीतालोचनानां तत्र पाक्षिकप्रतिक्रमणं घटते ? इति चेत् तर्हि चतुर्दश्यां अपि आलोचना निषिद्धा, यदुक्तं श्रीआवश्यके–(४७१पत्रे) "चाउद्दसिं पण्णरसिं च वज्जिज्जा अट्ठमिं च नवमिं च। छट्ठिं च चउत्थिं बारसिं च दुण्हंपि पक्खाणं ॥ १॥" परं एतदालोचनान्तरं अपेक्ष्य भविष्यति, यदुक्तं श्रीपर्युषणाकल्पे–'पक्खिआ आरोवणा' पक्षे पक्षे आलोचना ग्राह्या, तेन पञ्चदश्यामेव आलोचनां आदाय तत्रैव प्रतिक्रमणं विधेयं नाऽत्र कोऽपि दोषः, आवश्यकचूर्णौ (११३ पत्रे) तथा "ततो सागरचंदो कमलामेला य सामिसगासे धम्मं सोऊण गहिआणुवयाणि सावगाणि संवुत्ताणि, तओ सागरचंदो अट्ठमीचउद्दसीसु सुण्णघरे सुसाणेसु वा एगराइअं पडिमं ठाइ" इत्याद्यनेकालापकैः नानासिद्धान्तोक्तैः अष्टम्यां चतुर्दश्यां उपवासादि कृत्यं उक्तमस्ति, यदि तत्पाक्षिककृत्यं इति कृत्वा चतुर्दश्यां पाक्षिकप्रतिक्रमणं स्थाप्यन्ते तथा अष्टम्यां अपि पाक्षिकप्रतिक्रमणं कर्तव्यं स्यात्, प्रयोगश्च अष्टम्यादि अपि पाक्षिकप्रतिक्रमणं तत्राऽपि पाक्षिककृत्यस्य क्रियमाणत्वात् यत्र यत्र पाक्षिककृत्यं क्रियते तत्र तत्र पाक्षिक-

प्रतिक्रमणं, यथा चतुर्दश्यां तथा यथा अष्टम्यां न भवति तथा चतुर्दश्यां अपि मा भवतु, किंच चतुर्दश्यां पाक्षिकप्रतिक्रमणं अङ्गीकुर्वता सूत्रोक्तां पूर्णिमां विहाय चतुर्मासिकं अपि तत्र एव प्रतिक्रमणीयं, यतः चतुर्मासिके अष्टौ पक्षा भवन्ति ते च तन्मते चतुर्दश्यां एव पूर्णतां अगच्छन्, पाक्षिकस्य तत्र एव करणत्वात्, अथ चतुर्मासिकसंबन्धी पक्षः प्रतिपदः आरभ्यते पाक्षिकसंबन्धी तु अन्यत एव इति चेत् तर्हि कोऽयं अर्धजरतीन्यायः ? तथा च सति महान् सूत्रविरोधः तत्र ईदृग् अर्थस्य अदर्शनात् न युक्तं एव, ततश्च कृष्णचतुर्दशीरूपं इति चेत् तर्हि सकलमपि पूर्वोक्तं दूषणकदम्बकं तत्पश्चाल्लग्नं अनुधावति, किंच एवं चतुर्दश्यां पाक्षिकप्रतिक्रमणं कुर्वतां पूर्णमास्यां चतुर्मासिकं आचरतां चतुर्मासिकसंबन्धि तपो बाध्यते स्थानाऽनवासे पाक्षिकचतुर्मासिकयोः मध्यं दिनाभावात्, ननु किमर्थं तद्दिनं ईक्षते ? उच्यते—पाक्षिके चतुर्थस्य करणात्, चतुर्मासिके षष्ठसंभवात् मध्यं दिनं अन्तरेण तच्च न घटते, तस्मात् युक्त्याऽपि पाक्षिकं पञ्चदश्यां एव युज्यते, पुनरपि प्रयोगो न चतुर्दश्यां पाक्षिकप्रतिक्रमणं अपूर्णपक्षत्वात्, यत्र यत्र असंपूर्णं पक्षत्वं तत्र तत्र न पाक्षिकप्रतिक्रमणं यथा दशम्यां, किंच श्रीकालिकाचार्यकथायां शतगाथाप्रमाणायां श्रीभावदेवसूरिकृतायां पक्षोपवासपारणे साधूनां अष्टमोत्तरपारणस्य प्रोक्तत्वात् पाक्षिकं पर्व पञ्चदश्यां एव आगतं, तथाहि—

"मम अंतेउरी पक्खोववासपारणए जओ । साहूणं फासुइं भत्तं, होही उत्तरवारणे ॥ ८१ ॥ एवं पव्वं चउत्थीए, कयं कालगसूरिणा । एअं पज्जोसवणाकप्पं, सव्वसंघेण मन्निअं ॥ ८२ ॥ साहू पूआरओ लोओ, जाओ तप्पभिइं तओ । साहू

पूर्वं पाक्षिकप्रतिक्रमणं पंचदश्याम् आसीत् इति विचारः ८

पूआ तओ नाम, पयट्टो तत्थ ऊसवो" ॥ ८३॥ इति । पुनः–'नयरम्मि धरावासे' इत्यादि कालिकाचार्यकथायां षट्पञ्चाशत्प्रमाणगाथायां अङ्काष्टयक्ष १३८९ वर्षे श्रीधर्मप्रभसूरिकृतायां; तथाहि–

"आयरेणा वि हु पज्जो-सविअं जो निवो भणइ तुहें। भयवं! अणुगाहिउ हं, जं महे अंतेउरीणं तु ॥ ४२॥

"पक्खोववासपारण–दिवसंमि भत्तमेसणासुद्धं । साहूणुत्तरपारण–दिवसंमि भविस्सए बहुअं॥ ४३ ॥" इति ॥

ननु–यदि पञ्चदश्यां पाक्षिकप्रतिक्रमणं आसीत्, तदा कथं साम्प्रतं चतुर्दश्यां विधीयते ? उच्यते–श्रीकालिकाचार्यैः आचीर्णत्वात्, यदुक्तं ठाणावृत्तौ श्रीहेमाचार्यगुरुश्रीदेवचन्द्रसूरिभिः । तथाहि–

"एवं च कारणे णं कालगायरिएहिं चउत्थीए पज्जोसवणं पवत्तिअं, समत्थसंघेण य अणुमन्निअं, तव्वसेण य पक्खिअईणि चउद्दसीए आयरियाणि, अन्नहा आगमुत्ताणि पुण्णिमाए'त्ति ।" एवं श्रीकालिकाचार्यकथायां अतिजीर्णायां ३६९ श्लोकमितायां अपि उक्तं, तथाहि–

"राइणा भणिअं–जइ एवं तो चउत्थीए भवतु, सूरिहिं भणिअं–एवं होउ नत्थि अणत्थो सो भणिअमागमे "आयरेणा वि पज्जोसविअव्व"मिति तओ हरिसवसुफुल्ललोअणेणं जंपिअं राइणा भयवं! महापसाओ महंतो अम्हाणमणुग्गहो जओ मम अंतेउरिआणं पक्खोववासपारणए साहूणं उत्तरपारणयं भविस्सइ, तओ गिहे गंतूण समाइट्ठिाओ अंतेउरिआओ तुम्हाण ममावसाए उववासो होही पारणेअ साहूणं उत्तरपारणयं भविस्सइ, ता तत्थ अहा पवत्तेहिं भत्तपाणेहिं साहुणो पडिलाभेह, जओ भणिअमागमे–"पहुसंतगिलाणंमि अ, आगमगहणे अ लोअकरणे अ । उत्तर-

पारणगंमि अ, दाणं च बहूफलं भणिअं ॥ १ ॥” पज्जोसवणाए अट्ठमं ति काऊण पडिवए उत्तरपारणं भवइ, तं च दट्ठूणं तंमि दिणे लोगो वि साहूणं तहेव पूअं काउमाढत्तो, तप्पभिई मरहट्ठविसए समणपूआ लओ नामं छणो पवत्तो, एवं च कारणेणं कालगायरिएहिं चउत्थीए पज्जोसवणं पवत्तिअं समत्तसंघेण अ अणुमन्निअं तव्वसेण पक्खिआईणि वि चउद्दसिए आयरिआणि अन्नहा आगमुत्ताणि पुण्णिमाएत्ति, अयं आलापकः–श्रीमदणहिल्लपत्तने पिपलियाखरतरभाण्डागारान्तर्वर्ति– श्रीकालिकाचार्यकथाप्रतितो लिखितोऽस्ति, तत्प्रतिप्रान्ते च पुनः इदमपि लिखितमस्ति–“यथा श्रीखरतरगच्छे श्रीजिनचन्द्रसूरिपट्टे श्रीअभयदेवसूरिहेतोः साधुजयसिंहेन श्रीकल्पपुस्तिका लिखापिता’ इत्यादि । अस्यां ठाणावृत्तौ श्रीकालिकाचार्यकथायां च आगमोक्तानि पाक्षिकादीनि पूर्णिमायां प्रोक्तानि । पुनः श्रीजीवानुशासनवृत्तौ, ११०६ वर्षे श्रीदेवसूरिभिः कृतायां श्रीनेमिचन्द्रसूरिशोधितायां तृतीयाधिकारे (२१ पत्रे); तथाहि—

अन्यच्च—पूज्या इहार्थे वदन्ति, यदा सांवत्सरिकं पञ्चम्यां आसीत् तदा पाक्षिकाणि पञ्चदश्यां सर्वाणि अभवन्, साम्प्रतं चतुर्थ्यां पर्युषणा, ततश्चतुर्दश्यां पाक्षिकाणि घटन्ते इति । ननु–तपागच्छीयसूरिभिः अपि स्वकृतग्रन्थे क्वाऽपि पाक्षिकादीनि आगमोक्तानि प्रतिपादितानि सन्ति न वा ? उच्यते—प्रतिपादितानि सन्ति, कथं ? तपागच्छीय–श्रीकुलमण्डनसूरिविरचितविचारामृतसङ्ग्रहे (२४ पत्रे) तथैव दर्शितत्वात्, तथाहि—

एवं च कारणेणं कालगायरिएहिं चउत्थीए पज्जोसवणं पवत्तिअं सम्मत्तसंघेण य अणुमन्निअं, तव्वसेण य पक्खियाईणि चउद्दसिए आयरिआणि अन्नहा आगमुत्ताणि पुण्णिमाए’त्ति”, ठाणावृत्तौ श्रीदेवचन्द्रसूरिकृतायाम् ।

पूर्वं पाक्षिकप्रतिक्रमणं पंचदश्याम् आसीत् इति विचारः ८

इह व्यवहारचूर्ण्यादौ चतुर्दश्याः साक्षात् पाक्षिकत्वे दृश्यमाने पूर्णिमायाश्च क्वाऽपि आगमे साक्षाद् अदृश्यमानेऽपि ग्रन्थकृता आगमोक्तानि पूर्णिमायां इति यदुक्तं–तन्न ज्ञायते केनाऽपि अभिप्रायेण सम्प्रदायेन वा इति, परं एतस्मिन्नपि ग्रन्थे चतुर्थीपर्ववद् आचरितलक्षणोपेतत्वात् चतुर्दश्यां पाक्षिकादीनि अपि प्रमाणीकृतानि एव सन्तीति ॥" पुनस्तपागच्छीयश्रीरत्नशेखरसूरिभिः स्वकृतश्राद्धविधिकौमुद्यां अपि पञ्चधा प्रतिक्रमणस्य स्थानानि दर्शयद्भिः पाक्षिकप्रतिक्रमणं पक्षान्ते प्रोक्तं (४१० पत्रे), तथाहि—

तच्च प्रतिक्रमणं पञ्चभेदं दैवसिकं १ रात्रिकं २ पाक्षिकं ३ चातुर्मासिकं ४ सांवत्सरिकं ५ चेति, एतेषां काल उत्सर्गेण एवमुक्तः—"अद्धनिवुड्डे बिंबे सुत्तं कड्ढंति गीअत्था । इयवयण पमाणेणं देवसिआवस्सए कालो ॥ १ ॥" रात्रिकस्य एवं—

"आवस्सयस्स समए, निद्दामुद्दं चयंति आयरिया । तह तं कुणंति जह दिसि पडिलेहाणंतरं सूरो ॥ २ ॥" अपवादस्तु दैवसिकं दिवसतृतीयप्रहरादनु अर्द्धरात्रं यावत्, योगशास्त्रवृत्तौ तु मध्याह्नादारभ्य अर्द्धरात्रं यावत् इत्युक्तं, रात्रिकं अर्द्धरात्रादारभ्य मध्याह्नं यावत् । उक्तं च–"उग्घाडा पोरसिं जाव, राइ अवस्सयचुण्णीए चेव । ववहाराभिप्पाया, भणंति पुण जाव पुरिमड्ढं ॥ ३ ॥ पाक्षिक १ चातुर्मासिक २ सांवत्सरिकाणि ३ तु पक्षाद्यन्ते च स्युः", इत्यादि ।

॥ इति पूर्वं पाक्षिकप्रतिक्रमणं पञ्चदश्यां आसीदिति विचारः ॥ ८ ॥

ननु–आत्मगच्छीयसाधुप्रमुखाणां कसेलकेन वर्णान्तरप्राप्तस्य पानीयस्य ग्रहणे प्रवृत्तिः भूयसी दृश्यते, सा किं सिद्धान्तादिमूला ?, किं वा स्वगच्छपरम्परायाता ? उच्यते–सिद्धान्तादिमूला एव, कथमित्याह–श्रीकल्पसूत्रवृत्तौ सन्देहवि-

पौषध्यां (१४४ पत्रे) श्रीजिनप्रभसूरिभिः 'सुद्धविअड'त्ति, शुद्धविकटं उष्णोदकं १ वर्णान्तरादिप्राप्तं शुद्धजलं २ चेति, वर्णान्तरादिप्राप्तजलस्य ग्राह्यत्वेन उक्तत्वात् । न च वाच्यं श्रीजिनप्रभसूरिभिः कस्य ग्रन्थस्य सम्मत्या व्याख्येयं व्यधायीति । श्रीकुलमण्डनसूरिकृतायां श्रीकल्पसूत्रावचूर्णौ तथैव व्याख्यानात्, तथाहि—

"वासावासं पज्जोसविअस्स अट्ठमभत्तिअस्स भिक्खुस्स कप्पंति तओ पाणगाइं पडिगाहित्तए, तं जहा—आयामे वा १ सोवीरे वा २ सुद्धविअडे वा ३ । अत्र 'सुद्धविअड'त्ति, शुद्धविकटं उष्णोदकं १ वर्णान्तरादिप्राप्तं शुद्धजलं २ चेत्यादि ॥ १ ॥

एवमेव श्रीयतिदिनचर्यासूत्रवृत्त्योरपि (६५ पत्रे) । तथाहि—

"गिण्हिज्ज आरनालं आंबिलधोवणतिदंडउक्कलिअं । वण्णंतराइपत्तं, फासुअसलिलंपि तदभावे ॥ १०२ ॥ व्याख्या—पिण्डग्रहणसमये साधुः आरनालं=अवश्रावणं गृह्णीयात् १ आम्बिलं=काञ्जिकं २ तन्दुलादिधावनजलं ३ त्रिदण्डोत्कलितं उष्णोदकं ४ वर्णान्तरादिप्राप्तं अन्यत् प्रासुकजलमपि ५ गृह्णीयादिति योगः, परं तदभावे—तस्य उष्णोदकस्याऽप्राप्तौ यदाहुः,—"उस्सेइम १ संसेइम २ तंदुल ३ तिल ४ तुस ५ जवोदगा ६ ऽऽयामं ७ । सोवीर ८ सुद्धविअडं ९ अंबड १० अंबाडय ११ कविट्ठं १२ ॥ १ ॥ माउलिंग १३ दक्खा १४ दाडिम १५ खजूर १६ नालियर १७ कयर १८ बयरफलं १९ । आमलयं २० चिंचापाणगाइं २१ पढमंगभणिआइं ॥ २ ॥

पुनः श्रीआचाराङ्गवृत्तौ शस्त्रपरिज्ञाऽध्ययने तृतीयोद्देशके (४२ पत्रे), तथाहि—

अतो यद्बाह्यशस्त्रसम्पर्कात् परिणामान्तरापन्नं वर्णादिभिः तत् अचित्तं साधुपरिभोगाय कल्पते इति ॥ ३ ॥ एवं प्रवचन-

सारोद्धारसूत्रवृत्त्योः षट्त्रिंशदुत्तरशततमद्वारे (२५५ पत्रे) स्वकायपरकायशस्त्रोपहतं प्रासुकं जलं साधूनां ग्रहणोचितं प्रत्ययादि, तथाहि–

"उसिणोदगं तिदंडु-क्कलिअं फासुअजलं च जइ कप्पं। नवरि गिलाणाइकए, पहरतिगोवरिवि धरिअवं ॥ ८८१ ॥
जायइ सचित्तया से, गिम्हम्मि पहरपंचगस्सुवरिं ॥ चउपहरुवरिं ससिरे, वासासु पुणो तिपहरुवरिं ॥ ८८२ ॥

त्रिभिर्दण्डैः–उत्कालैः उत्कलितं=आवृत्तं यदुष्णोदकं, तथा यत् प्रासुकं-स्वकायपरकायशस्त्रोपहतत्वेनाऽचित्तीभूतं जलं तदेव यतीनां कल्प्यं–ग्रहीतुं उचितं, इह किल प्रथमे दण्डे जायमाने कश्चित् परिणमति कश्चिन्न इति मिश्रः १, द्वितीये प्रभूतः परिणमति स्तोकोऽवतिष्ठते २, तृतीये तु सर्वोऽपि अप्कायोऽचित्ती भवतीति दण्डत्रयग्रहणं, इदं च सर्वमपि प्रहरत्रयमध्ये एव उपभोक्तव्यं, प्रहरत्रयादूर्ध्वं पुनः कालातिक्रान्तदोषसम्भवेन उपभोगानर्हत्वात् न धारणीयं, नवरं केवलं ग्लानादिकृते ग्लानवृद्धानां अर्थाय प्रहरत्रिकादपि ऊर्ध्वं धर्त्तव्यं,–॥ ८८१ ॥ 'जायइ' इत्यादि गाहा। जायते=भवति सचित्तता 'से'त्ति, तस्य उष्णोदकस्य प्रासुकजलस्य वा ग्लानाद्यर्थं धृतस्य 'ग्रीष्मे' उष्णकाले प्रहरपञ्चकस्योपरि–प्रहरपञ्च-कादूर्ध्वं कालस्याऽतिरूक्षत्वात् चिरेण एवं जीवसंसक्तिसद्भावात्, तथा शिशिरे=शीतकाले कालस्य स्निग्धत्वात् प्रहरचतु-ष्टयादूर्ध्वं सचित्तता भवति, "वर्षासु" वर्षाकाले पुनः कालस्याऽतिस्निग्धत्वात् प्रासुकीभूतमपि जलं भूयः प्रहरत्रयादूर्ध्वं सचित्तीभवति, तदूर्ध्वमपि यदि ध्रियते तदा क्षारः प्रक्षेपणीयः–सर्जिकादिकं क्षेप्तव्यं, येन भूयः सचित्तं न भवतीति ॥ ८८२ ॥ इति ॥ ४ ॥

पुनरपि सुविहितसाधूनां पानीयत्रिकग्रहणे कषायद्रव्यमिश्रितपानीयस्य ग्रहीतुं कल्पत्वेन उक्तत्वात्, तथाहि—

"अम्बजलं १ उण्हं वा २ कसायदव्वेहिं मीसिअं वावि ३। कप्पइ जईण नऽण्णं, सुविहिअ कप्पट्ठिआणं च ॥ २ ॥" इति ॥ ५ ॥ पुनः वर्णगन्धरसस्पर्शैः परिणतं पानीयं प्रासुकं संयतो गृह्णीयाद् इति विधिवादेनाऽपि प्रोक्तत्वात्, तथाहि—

"वण्णरस–गंधएणं, परिणयं फरसेण वा। अजीवं फासुअं नच्चा, पडिगाहेज्ज संजए ॥ १ ॥" इति ॥ ६ ॥

ननु–वर्णान्तरप्राप्तपानीयं साधूनां योग्यं च सम्मत्या दर्शितं तत्तथैव, परं कैः द्रव्यैः केन च विधिना प्रासुकं तत् स्यात्, केषु च ग्रन्थेषु प्रोक्तम्? इत्याह–श्रीबृहत्कल्पभाष्ये; तथाहि—

"वण्णरसगंधफासा, जह दव्वे जम्मि उक्कडा हुंति। तह तह चिरं न चिट्ठइ, असुभेसु सुभेसु कालेणं ॥ १ ॥" व्याख्या–यस्मिन् द्रव्ये यथा वर्णरसगन्धस्पर्शा उत्कटा-उत्कटतरा भवन्ति, तथा तथा तेन तेन द्रव्येण सह मिश्रितं उदकं चिरं न तिष्ठति, क्षिप्रं-क्षिप्रतरं परिणमति, किं अविशेषेण? न इत्याह–येऽशुभा वर्णादय उत्कटाः तेषु एव क्षिप्रं परिणमति, ये तु शुभा वर्णादयः तेषु उत्कटेषु कालेन परिणमते चिरादित्यर्थः, अत्रैव निदर्शनमाह–"जो चंदणे कडुरसो, संसट्ठजलेण दूसणा जाओ। सो खलु दगस्स सत्थं, फासो उ उवग्गहं कुणइ ॥ १ ॥" व्याख्या–इह तन्दुलोदकं चन्दनेन काऽपि मिश्रितं तत्र चन्दनस्य यः कटुको रसः स तन्दुलोदकस्य शस्त्रं, परं यः स्पर्शः शीतलः स जलस्योपग्रहं करोति इति कृत्वाऽचिरेण तत्परिणमति, एवं संसृष्टजलस्यापि या दूषणा आम्लरसता सा उदकस्य शस्त्रं, स्पर्शस्तु शीतलत्वाद् उपग्रहकारी अतः चिरेण परिणमति, इति ॥

पुनः निशीथभाष्यचूर्णियथा–'फासुअमुदगं'ति जं वुत्तं तस्स इमा वक्खा–"तुवरे फले अ पत्ते रुक्खसिलो तुप्पमद्दणाईसु ।" इच्चाइ । तुवरसद्दो रुक्खसद्दे संबद्धो तुवरः-वृक्षः, सो अ समूलपत्तपुप्फफलो जम्मि उदगे पडिओ तेण परिणामिअं घिप्पइ, अहवा तुवरफला हरीतक्यादयः तुवरपत्राः पलाशपत्रादयः 'रुक्ख'त्ति–रुक्खकोटरे कडुफलपत्तपरिणामिअं घिप्पइ'सिल'त्ति, क्वचिच्छिलायां अनन्तरं रुक्खछल्ली कुट्टिआ तम्मि जं संठिअं उदगं तं परिणामिअं घिप्पइ जत्थ वा सिलाए तुप्परिणामिअं उदगं तं घिप्पइ, "तुप्पो" पुण मयगकलेवरवसा भण्णइ, "मद्दणाइसुं" हस्त्यादिमर्दितं आदिसद्दो हस्त्यादिकमर्दने इत्यादि । एवं पिण्डनिर्युक्तिवृत्त्योरपि । तथाहि–

"दवओ परिणओ तिलतूवराईहिं दवेहिं ।" बिभीतकादिकषायद्रव्यैः अपि मिश्रोदकानि वर्णा(दी)नि परिणतानि प्रासुकानि, अत्र आदिशब्दाद् यथासम्भवं वर्णादिपरिणामहेतूनि गोमयरक्षादिद्रव्याणि सर्वाणि ज्ञेयानि, । पुनः ओघनिर्युक्तौ (१३१ पत्रे), तथाहि–

"सीउण्हखारखत्ते, अग्गी लोणूसअंबिले नेहे । वक्तंतजोणिएणं, पओयणं तेणिमं होंति ॥ ३५६ ॥

एतद्वृत्तिः–"सीउण्हा"–पसिद्धा, "खारो"–तिलकरीरखाराई, खत्तं–उक्करडिआ कयवरो, अग्गीलोणा पसिद्धाओ सो पंसुखारदलं, अंबिलं–सोवीराई, 'नेहो'–तिलघयवसाई, एएहिं जो परिणओ' इति । पुनः निशीथभाष्ये यथा–

"सीएअरफासु चउहा, दवे संसट्ठमीसगं खित्तं । काले पोरसि परओ, वण्णाई परिणयं भावे॥ १ ॥" इति, एवं कसेल्ल

माचा- शत- म्‌। ॥ ४६ ॥

कपानीयं प्रासुकत्वेन तपागच्छेशहीरविजयसूरि-प्रसादीकृतप्रश्नोत्तरसमुच्चये तच्छिष्य पं० कीर्त्तिविजयगणिसमुच्चिते पं० जगमालगणिकृतत्रयोदशप्रश्नेऽपि (२६ पत्रे) प्रोक्तं, तथाहि–

वर्णान्तरप्राप्तं कसेल्लकनीरं प्रासुकं भवति न वा ? तत्रोत्तरं–वर्णान्तरप्राप्तं कसेल्लकनीरं प्रासुकं भवति परं आत्मीयवृद्धैः अनाचीर्णं इति ज्ञेयं, एवं पुनस्तत्रैव ग्रन्थे द्वीपबन्दरसङ्घकृत १५ प्रश्नेऽपि (८४ पत्रे); तथाहि–मतान्तरीयस्य कदाचिदुपवासादिप्रत्याख्यानं कार्यते, तत्र 'पाणस्से'त्युच्चारणमाश्रित्य किं विधेयं ?, यतस्तस्य कसेल्लकादिपानीयपाने कथं तत्पालनं भवतीति ? तत्रोत्तरम्–अत्र मतान्तरीयस्य प्रत्याख्यानकरणे 'पाणस्से'त्युच्चारणे स यदि कसेल्लकादिपानीयं पिबति तदा प्रत्याख्यानभङ्गो ज्ञातो नाऽस्ति, यतः कसेल्लकक्षेपेऽपि नीरं प्रासुकं भवति, परं आत्मनां आचरणा नाऽस्तीति नो गृह्यते इति । ननु–त्रिविधाहारप्रत्याख्याने कसेल्लकस्य स्वादिमत्वात् कथं न प्रत्याख्यानभङ्गः ?, उपवासप्रत्याख्याने च कथं न द्रव्यद्वयापत्तिर्भवेद् ? उच्यते–कसेल्लकस्वादो हि तथा नीरेण समं तदात्मना परिणतो यथा न नीरात्पृथग्भूतो ज्ञायते, अतो न प्रत्याख्यानभङ्गो नाऽपि च द्रव्यद्वयापत्तिः, एवं येषां सम्प्रदाये त्रिफलापानीयं पीयमानमस्ति तैरपि यद्यपि हरीतकीबिभीतके स्वादिमे आमलकाश्च अशने, तथापि तन्मिश्रितोदकपानेन त्रिविधाहारप्रत्याख्यानभङ्गो मन्यते, नापि उपवासप्रत्याख्याने द्रव्यत्रयगणना, अन्यथा प्रत्याख्यानभङ्गः सम्पद्येत इति ॥

ननु–पूर्वमुष्णोदकाभावे वर्णान्तरप्राप्तपानीयग्रहणं उपदिष्टं, साम्प्रतं तु वर्णान्तरप्राप्तमेव प्रासुकोदकं गृह्यते तत्किमिति ? उच्यते–नाऽस्माभिः एकान्तेन कसेल्लकप्रासुकपानीयमेव गृह्यते, किन्तु उष्णोदकमपि गृह्यते, परं साम्प्रतं

कसेल्लक- प्रासुक- पानीया- धिकारः ९

श्राद्धाः प्राय उष्णोदकं न पिबन्ति, तत्रापि त्रिदण्डोत्कलितमेव कल्पते, नाऽन्यथा, तादृशं तु प्रायशो दुर्लभं साधूनुद्दिश्य क्रियमाणं तु आधाकर्मदोषभाक् भवति, अपि च [illegible] द्वयोरपि दातृग्रहीत्रोः अहिताय अल्पायुष्याय च भवति, कसेल्लकप्रासुकनीरं तु आत्मनां गच्छे श्राद्धा विशेषतः श्राद्धिकाश्च पिबन्ति, तैस्तु तत् स्वार्थं क्रियमाणमस्ति, तन्मध्ये साधुभिरपि यतनया गृह्यमाणं न दोषाय स्यात्, ततः सिद्धान्तमूलत्वेन गच्छपरम्परया च कसेल्लकप्रासुकपानीयं गृह्यते इति ॥ ९ ॥

॥ इति कसेल्लकपानीयविचारः (अधिकारः) ॥ ९ ॥

ननु–श्रीखरतरगच्छीयाः श्राद्धा आचाम्ले द्रव्यद्वयं गृह्णन्ति, नाऽधिकं, तत्किम् ? उच्यते–श्रीमज्जिनवल्लभसूरिशिष्य–श्रीजिनदत्तसूरिभिः सन्देहदोलावलीसूत्रे (११६ पत्रे) द्रव्यद्वयस्य एव प्रतिपादितत्वात्, तथाहि–

"गिहिणो इह विहि आयं-बिलस्स कप्पंति दुन्नि दवाइं । एगं समुचिअमन्नं, बीअं पुण फासुअं नीरं ॥ १०४ ॥" इति ॥

अत्र उचितं अपि नीरमेव, न तु काञ्जिका १ अवस्रवण २ तक्रे ३ क्षुरसादीनि ४ तेषां हि पानकाहारत्वेऽपि शुद्ध्यहेतुत्वेन आचमनादिकार्यस्य अनर्हत्वात्, अत एव प्रत्याख्यानचूर्णावपि जलमेव उक्तं । तथाहि–

"जावइअं उवजुज्जइ, तावइअं भायणे गहेऊणं । जलबिब्बुडं काउं, भुत्तव्वं एस इत्थ विही ॥ १ ॥

एवं द्रव्यद्वयातिरिक्तद्रव्यनिषेधः श्रीजिनपतिसूरिभिरपि सामाचारीमध्ये २५ लिखितः ॥ १ ॥ तथाहि–

"आयंबिले पप्पड १ घुग्घरिआ २ वेढमिआ ३ इडुरिआ ४ तक्काइ ५ निसेहो त्ति ॥२॥ पुनः जीर्णपुस्तकेषु अपि आचाम्लप्रत्याख्यानपाठे–"सूरे उग्गए पुरिमड्ढं पच्चक्खामि तिविहं चउविहं पि आहारं असणं पाणं खाइमं साइमं अन्नत्थणाभोगेणं

सहसागारेणं पच्छन्नकालेणं दिसामोहेणं साहुवयणेणं महत्तरागारेणं सव्वसमाहिवत्तियागारेणं आयंबिलं पच्चक्खामि अन्नत्थणाभोगेणं सहसागारेणं लेवालेवेणं उक्खित्तविवेगेणं गिहत्थसंसट्ठेणं पारिट्ठावणियागारेणं महत्तरागारेणं सव्वसमाहिवत्तियागारेणं एकासणं पच्चक्खामि तिविहंपि आहारं" इत्यादि, दव्वविसए सव्वनिअमा अन्नत्थणाभोगेणं सहसागारेणं महत्तरागारेणं सव्वसमाहिवत्तियागारेणं वोसिरामि" अयं पाठः श्रीजेसलमेरुभाण्डागारे सं० १२१५ लिखितपुस्तिकायां अस्ति ॥ ३ ॥

ननु–मूलग्रन्थे क्वाऽपि द्रव्यद्वयं प्रतिपादितं अस्ति? उच्यते–महानिशीथसूत्रे तच्चूर्णौ च "दोहिं दव्वेहिं आयंबिलेहिं" ॥ ४ ॥ एवं श्रीआवश्यकबृहद्वृत्तौ, तथाहि—"एवं अट्ठमे मज्झिमे उक्कोसेऽवि आयंबिले दव्वदुगेण सव्वत्थ भणिअव्वं"। पुनः अत्राऽर्थे सूक्ष्मधिया श्रीहरिभद्रसूरिकृतावश्यकबृहद्वृत्तिः विचारणीया, तत्पाठस्तु (८५५ पत्रे) अयम्–

"एत्थ आयंबिलं च भवति आयंबिलपाउग्गं च, तत्थोदणे आयंबिलं आयंबिलपाउग्गं च, आयंबिला सकूरा, जाणि कूरविहाणाणि आयंबिलपाउग्गं, तंदुलकणिआउ कुडंतो पीट्ठं पिहुगा पिट्ठपोवलियाओ रालगा मंडगादि कुम्मासा पुव्वं पाणिएण कड्ढिज्जंति, पच्छा उखलीए पीसंति, ते तिविहा–सण्हा मज्झिमा थूला, एते आयंबिलं आयंबिलपाउग्गाणि, पुण जे तस्स तुसमीसा कणिआउ कंकडुगा य एवमादि, सत्तुआ जवाणं गोधूमाणं विहिआणं वा, पाउग्गं पुण गोधूमभुंजिया पिचुगाला य जाव भुंजिज्जा जे अ जंतएण ण तीरंति पीसितुं, तस्सेव णिद्दारे कणिकादि वा, एयाणि आयंबिलपाउग्गाणि, तं तिविहं पि आयंबिलं तिविहं उक्कोसं १ मज्झिमं २ जहण्णं ३ च, दव्वओ कलमसालिकूरो उक्कोसं जं वा जस्स पत्थं रुच्चइ वा रालगो सामागो वा जहण्णो, सेसा मज्झिमा, जो सो कलमसालिकूरो सो रसं पडुच्च तिविधो

उक्कोसं ३ तं चेव तिविधं पि आयंबिलं णिज्जरागुणं पडुच्च तिविधं उक्कोसो णिज्जरागुणो, मज्झिमो जहण्णोत्ति, कलमसालिकूरो दव्वतो उक्कोसं, दव्वं चउत्थरसिएण समुद्दिसति, रसओ वि उक्कोसं तस्सच्चएणऽवि आयामेण उक्कोसं रसओ, गुणतो जहण्णं थोवा णिज्जरति भणितं भवति, सो चेव कलमोदणो जदा अन्नेहिं आयामेहिं तदा दव्वतो उक्कोसो, रसतो मज्झिमो, गुणतो वि मज्झिमो चेव, सो चेव जदा उण्होदएण तदा दव्वतो उक्कोसं, रसतो जहण्णं, गुणओ मज्झिमं चेव, जेण दव्वओ उक्कोसं न रसओ, इआणिं जे मज्झिमा ते चाउलोदणा तेन दव्वओ मज्झिमा आयंबिलेण रसओ उक्कोसा गुणओ मज्झिमा तहेव च उण्होदएण दव्वओ मज्झं, रसओ जहण्णं, गुणओ मज्झं, मज्झिमं दव्वंति काऊणं, रालगतणकूरा दव्वओ जहण्णं, आयंबिलेण रसओ उक्कोसं, गुणओ मज्झं ते चेव आयामेण दव्वओ जहण्णं, रसओ मज्झं, गुणओ मज्झं, ते चेव उण्होदएण दव्वओ जहण्णं, रसओ जहण्णं, गुणओ उक्कोसं बहुणिज्जरत्ति भणितं होति, अहवा उक्कोसे तिण्णि विभासा—उक्कोसउक्कोसं उक्कोसमज्झिमं उक्कोसजहण्णं कंजियआयामउण्होदएहिं जहण्णा मज्झिमा उक्कोसा णिज्जरा, एवं तिसु विभासितव्वं ॥ ५ ॥ एवं श्रीहरिभद्रसूरिकृतश्रावकधर्मप्रज्ञप्तिवृत्तौ अपि एतादृश एव पाठोऽस्ति ॥६॥ तथा—द्वाविंशत्यभ्यधिकै–कादशवत्सरशतैस्तु विक्रमतः। अकृतैनां नमिसाधुः, शिष्यः श्रीशालिसूरीणाम् ॥१॥ इति प्रशस्तिसद्भावेन ११२२ वर्षे नमिसाधुकृतषडावश्यकवृत्तौ विशेषो यथा विशेषस्तु कलमशालिचतुर्थरसकाद्युत्कृष्टः शेषकूरः चतुर्थरसकादिश्च मध्यमः उष्णोदकादिश्च जघन्यो गुणतश्च बह्वी निर्जरा उत्कृष्टे मध्यमा मध्यमेऽल्पा च जघन्ये चेति, एवं च स्थिते कलमशालिकूरः कलमशालिकञ्जिकेन उत्कृष्टः, उत्कृष्टेन यदा भुज्यते तदा जघन्या–निर्जरा अन्ये-

त्यर्थः, तथा उत्कृष्टं द्रव्यं जघन्यरसेन भुज्यते, तदा मध्यमो निर्जरा पुण इत्यादिभङ्गका द्रष्टव्या इति, अयमर्थो द्रव्यरसयोः द्वयोः उत्कृष्टत्वे जघन्या निर्जरा एकैकोत्कृष्टत्वे मध्यमा द्वयोर्जघन्यत्वे उत्कृष्टा निर्जरा इति, अपि चात्र सर्वेष्वपि पूर्वोक्तेषु भङ्गकेषु जघन्य १ मध्यमो २ त्कृष्टरूपेषु ३ शालिप्रभृतीनां अन्नानां मध्यादेकतरत् अन्नं, अथ च काञ्जिकप्रभृतीनां नीराणां च मध्यात् एकतरन्नीरं आचाम्लमध्ये ग्राह्यत्वेन प्रोक्तं, परं न कुत्राऽपि एवंरूपो भङ्गको लिखितो, यदुत–एकस्मिन् आचाम्ले शालिप्रभृत्यन्नानां मध्यात् अन्नद्वयं तत्रयं वा अथ च काञ्जिकप्रभृतिनीरमध्यात् नीरद्वयं तत्रयं वा ग्राह्यमिति ॥ ७ ॥ ननु द्रव्यद्वयस्य एव ग्रहणे नियमिते कथं दन्तशोधनं विना मुखशुद्धिः ?–तत्राऽर्थे सन्देहदोलावली गाथा (११७ पत्रे) यथा–

जो पुण सिलिआइँ विणा, मुहसुद्धिं काउमित्थमसमत्थो । सो कडुअकसायरसं, सिलिअं गिण्हइ न से भंगो ॥ १०६ ॥

अनाहारत्वात् ॥ ८ ॥ यदुक्तं–'निंवाईणं' गाहा, अतो बहुनिर्जराहेतुत्वेन उत्कृष्टाऽऽचाम्ले द्रव्यद्वयग्रहणं युक्तं, पुनः अत्रार्थे वृद्धपरंपरागतसामाचार्येव प्रमाणं, किमेतत्प्रामाण्यात् निर्विकृतिकाऽऽचाम्लोपवासादिषु सचित्तनियममेव न कुर्वन्ति श्राद्धाः किञ्च उपवासे एकमेव द्रव्यं न गृह्णन्ति, ततो यथा सूत्राक्षरादर्शनेऽपि अत्र अवश्यंतया सचित्तनियमः क्रियते, एवं द्व्यधिकद्रव्यनियमोऽपि इति सन्देहदोलावलिबृहद्वृत्तिवचनप्रामाण्यात् वृद्धपरम्परागतसामाचार्या उत्कृष्टाऽऽचाम्लत्वेन द्रव्यद्वयमेव आचाम्ले गृह्यते, ततो यद्भगवत्केवलिभाषितं तत्प्रमाणं नाऽत्राऽस्माकं कोऽप्यभिनिवेशः इति ॥

॥ इति आचाम्ले द्रव्यद्वयग्रहणाधिकारः ॥ १० ॥

ननु-केचिद्वदन्ति अपक्वदुग्धेन समं द्विदलभक्षणं अभक्ष्यदोषभाक्, तत् किम् ? उच्यते—न चैतत् सङ्गतिमङ्गति, क्वाऽपि तद्दोषस्याऽनुक्तत्वाद् इति, आह परः, उच्यते-

ननु-भो ! "आमगोरससम्पृक्त-द्विदलादिषु जन्तवः । दृष्टाः केवलिभिः सूक्ष्मा-स्तस्मात् तानि विवर्जयेत् ॥ ७१ ॥", इति श्रीहेमाचार्यकृतश्रीयोगशास्त्र(१७१ पत्रे)वचनप्रामाण्याद् आमगोरससम्पृक्तद्विदले सूक्ष्मजन्तूत्पत्तिसद्भावेन तद्वर्जनस्य सुतरां प्रोक्तत्वात् तद्दुष्टता एव समागता । न च वाच्यं गोरसशब्देन दधितक्रे । परं दुग्धं न ?, उच्यते-श्रीहेमाचार्यैः गोरसशब्देनाऽभिधानचिन्तामणौ (१६७ पत्रे) दधि १ दुग्ध २ घोल ३ रूपार्थत्रयस्य प्रोक्तत्वात्, तथाहि-"दुग्धं तु सोमजं, गोरसः क्षीरमूधस्यं, स्तन्यं पुंसवनं पयः ॥ ६८ ॥ १ तथा (१६८पत्रे) "क्षीरजं=दधि गोरसश्च २" पुनः (१६९ पत्रे) "दण्डाहते कालशेय-घोलारिष्टानि गोरसः रसायनं ३" इति । तत आमगोरसेन समं द्विदलभक्षणे स्पष्टं अभक्ष्यदोषः ?, सत्यं, यद्यपि आमगोरसशब्देन अपक्वदुग्धमपि समायातं, परं द्विदलदोषाधिकारे आमगोरसशब्दस्य प्रवृत्तिः अनुत्कालितदधितक्रयोः एव विषये, तयोः द्वयोः एव ग्रन्थादौ व्याख्यातत्वाद्, यदुक्तं "श्रीतपागणसरोजरविश्रीदेवसुन्दरगणेन्द्रविनेयः, श्राद्धवर्गविहिताग्रहतः श्रीसोमसुन्दरगुरुः कुरुतेऽदः ॥ १ ॥" इति ग्रन्थादौ सद्भावेन तपागच्छनायकश्रीसोमसुन्दरसूरिभिः श्रीयोगशास्त्रबालावबोधे; तथाहि-

"आमगोरससंपृक्तं, द्विदलं पुष्पितौदनम् । दध्यहर्द्वितयातीतं, क्वथितान्नं विवर्जयेत्" ॥ ७ ॥

खामा० ९.

व्याख्या–"आम गोरस-अणऊकाल्या दूध दही छासि ते मांहि मिल्यो विदल कठउल अनें वासीकठूउल अने आदि शब्द लगे फूल्यो जे रान्ध्यो उदन १ ढुंढणादिक २ तथा बिदिहडो-सोल पहुर ऊपहरा दहीमाहि ३ अनइं वासीयकठउलादिक कुहिआ अन्न ४ एतलां सवि हि मांहि दृष्टा केवलज्ञानीयें सूक्ष्मजीव उपजता दीठा, ते भणी ए सगला ही श्रावके वर्जिवा इति ।"अत्रार्थे योगशास्त्रावचूर्णिरपि विलोकनीया, "तत्राऽऽमगोरसशब्देन अनुत्कालितदधि–तक्रवस्तुद्वयस्य एव व्याख्यानात्", तथा विहाय एकं कंचिद् गच्छं, अन्येषु गच्छेषु आमदुग्धमध्ये द्विदलग्रहणनिषेधो नाऽस्ति, प्रत्युत प्रवृत्तिः वर्त्तते, अथ काऽपि ग्रन्थेऽपक्वदुग्धमध्ये द्विदलनिषेधः प्रोक्तो भवेत्, तदा स ग्रन्थो विचार्येत, परं स ग्रन्थो नाऽस्तीति सम्भाव्यते इति ॥

॥ इति अपक्वदुग्धमध्ये द्विदलग्रहणाधिकारः ॥ ११ ॥

ननु–आत्मनां गच्छे मुद्गादीनामिव सङ्गरादीनामपि द्विदलत्वं गण्यते, केषांचिद्गच्छे तु न इति, तत्र को विचारः? उच्यते,––श्रीजिनदत्तसूरियुगप्रधानैः उत्सूत्रपदोद्घट्टने सङ्गरादीनां द्विदलत्वे अमन्यमाने उत्सूत्रस्य प्ररूपितत्वं उक्तमस्ति, तथाहि–

"कंडुअसंगरियाओ न हुंति विदलंति विरूहगाऽणंतं इति उत्सूत्रं", ॥ १ ॥ एवमेव श्रीजिनप्रभसूरिभिः विधिप्रपायां सम्यक्त्वारोपणविधौ प्रत्यपादि, तथाहि–

संगरफलिआमुग्गमउठमासमसूरकलायचणयचवलवल्लकुलत्थमित्थिआ, कंडुअगोआरमाइ बिदलाइं गोरसेण सह न जिमेअवाइं एएसिं राइत्तिअं न कायवं" इति ॥ २ ॥ ॥ ४९ ॥

इत्थमेव चैत्यवन्दनकुलकेऽपि, (९७ पत्रे) तथा हि–

"संगरफलिमुग्गमुहट्ठमासकंडुअपमुक्खबिदलाइं । सह गोरसेण न जिमेए य रायत्तिअं न करे ॥ १८ ॥
जम्मि य पीलिज्जंते, मणयं पि न नेहनिग्गमो हुज्जा । दुन्निअदलाइ दीसंति मित्थिगाईण जह लोए ॥ १९ ॥" ॥ ३ ॥
एवं श्रीजिनपतिसूरिभिरपि निजसामाचारीग्रन्थे ८ प्रत्यपादि, तथाहि-"संगरं कडूअगोयराइ विदलं"इति ३ ।
ननु-पूर्वाचार्यग्रन्थेऽपि क्वाऽपि सङ्गरादीनां द्विदलत्वसम्मतिः अस्ति? उच्यते—यद्यपि साम्प्रतं प्रवर्त्तमाना श्रीसिद्धसेनसूरिकृता श्रीप्रवचनसारोद्धारवृत्तिः तत्र सा नाऽस्ति, परं श्रीआनन्दसूरिभिः श्रीप्रवचनसारोद्धारगाथाद्वितीयार्द्धं व्याख्यानयद्भिः स्ववृत्तौ तथैवोक्तं, तथाहि-
"दहिए विगयगयाइं, घोलवडाँ घोलसिहरिणि करंबो । लवणकणदहिअमहिअं संगरगाइम्मि अप्पडिए ॥ १ ॥"
व्याख्या-लवणकणैः जीरकलवणलेशैः युक्तं दधि हस्तेन मथितं वस्त्रेण गालितं तदपि रात्र्युषितं सत् कल्पते, निर्विकृतिकप्रत्याख्यानवतां, क्वाऽपि देशे सङ्गराद्यपि तत्र प्रक्षिप्यते, इत्याशङ्क्याऽऽह, परं सङ्गरादौ अपतिते सति, तत्र तु द्विदलदोषसम्भवात् न कल्पते इत्यर्थः ॥ ४ ॥ एवं यतिदिनचर्यायां अपि, तथा हि-"फलियावग्गे तह संगर चला चवला य होलायेति" ॥ ५ ॥ ननु-सङ्गरादीनां मुद्गादीनामिव द्विदलत्वसाधकं लक्षणमस्ति न वा? उच्यते-बाढं अस्तीति ब्रूमः, तथा हि-
न य संगरबीयाओ तिलुप्पत्तिं कयाइवि संभवइ । दलिए दुन्नि दलाइं मुग्गाईणं च दीसंति ॥ १ ॥ इत्यादि ॥ ६ ॥ पुनः केवलिना दृष्टं सत्यमिति ॥

॥ इति सङ्गरप्रमुखाणां द्विदलत्वाधिकारः ॥ १२ ॥

माचा-
शित-
कम्।
५० ॥

ननु–केषांचित् गच्छे श्राद्धानपि साधूनिव "पाणस्स लेवाडेण वा" इत्यादिपानषडागारा उच्चारयन्ति, आत्मनां गच्छे तु न इति, तत्र किं निदानम्? उच्यते–

श्रावकाणां पानकागा-रनिषेधा-धिकारः १३

शास्त्रे निषिद्धत्वात्, वृद्धानां असंमतत्वात्, युक्तियुक्तत्वाच्च, अतः श्राद्धानां पानकागारषट्कनिषेधं श्रीजिनदत्तसूरयः उत्सूत्रपदोद्घट्टने प्रोचिवांसः, तथाहि–

"अजिअजलाहारगिही पाणागारे समुच्चरइ" तदुत्सूत्रमिति ॥ १ ॥ एवं श्रीजिनपतिसूरयोऽपि निजसामाचार्यां १२ लिखन्ति स्म; तथाहि–"सावयाणं पाणस्स लेवाडेण वा इच्चाइ पाणगागार अणुच्चारणं" इति ॥ २ ॥ ननु–पूर्वसूरिभिरपि क्वाऽपि ग्रन्थे तन्निषेधो भणितोऽस्ति? उच्यते—श्रीबृहद्भाष्ये; तथा हि–"ए ए छ आगारा साहूणं, न पुण सड्ढाणं" इति ॥ ३ ॥ एवं श्रीप्रत्याख्यानभाष्ये त्र्यशीत्यधिकैकादश ११८३ शतवर्षे निर्मितायां तद्वृत्तौ च, तथाहि–"एते पानकागारा यतीनामेव, न तु श्राद्धानां, न खलु श्राद्धाः सर्वविरतयः इति" ॥ ४ ॥ ननु–वृद्धानां असंमतत्वं युक्तियुक्तत्वं च कथं? इत्याह–श्रूयतां सावधानीभूय विचार्यतां च चक्षुषी निमील्य, अत्र अयं परमार्थः—यतीनां एकाशनादिप्रत्याख्यानवतां भिक्षावृत्तित्वेन यथालब्धसर्वपानकानि गृह्णतां पिबतां च तदपवादभूताः, "पाणस्स लेवाडेण वा" इत्यादि षडागारा अपि उच्चारयितुं कल्पन्ते एव, परं सचित्तपरिहारिणां गृहस्थानां एकाशनादिप्रत्याख्यानवतां आत्मवशित्वेन पानकापवादसेवार्थं षडागारान् उच्चारयितुं न घटामाटीकते। न च वाच्यं गृहस्थानां अपि भिक्षावृत्तिः अस्तु, ॥ ५० ॥

को दोषो गृहस्थानां एकादशप्रतिमाया अर्वाक् भिक्षावृत्तेः अष्टकग्रन्थादौ पौरुषघ्नीत्वेन निषिद्धत्वात् । अथ यतिन इव गृहस्था अपि पानकषडागारान् उच्चरिष्यन्ति, तदा गृहस्था अपि यतिन इव उपवासादित्रिविधाहारप्रत्याख्यानमध्ये सौवीरा-वश्रावणादिपानीयानि अपि पास्यन्ति, न च एषा सौवीरादिपानीयपानप्रवृत्तिः, केषांचिदपि गच्छे दृश्यते । तदपाने च तदपवादागाराणां अपि समुच्चारणे स्पष्टं असंगतिरेव, नहि विशेष्याभावे विशेषणसंभवः, प्रत्युत पानकषडागारोच्चारणं अन्तरेणाऽपि सर्वगच्छेषु सचित्तपरिहारिणः श्राद्धाः सन्ध्यायां द्विविधत्रिविधाहारदिवसचरिमप्रत्याख्यानकरणानन्तरं रात्रौ प्रासुकपानीयं पिबन्तो दृश्यन्ते । अपि च यथा दिवसचरिमप्रत्याख्याने अनुच्चारितेषु अपि पानकागारेषु रात्रौ गृहस्थाः शुद्धोदकं पिबन्ति, तथा अन्येषु अपि दैवसिकप्रत्याख्यानेषु पानकोच्चारं विनाऽपि पानीयं पिबन्तु, का विचारणा ? उभयत्र समानत्वात्, किं च खर्जूर-तिल-तन्दुलधावना-ऽवश्रावणादीनि पानकानि, यथा रात्रौ गृहिणां अपेयानि तथा दिवा अपि अपेयानि एव, तत्पानस्य धर्मे अभिमुखानां अप्रतिपत्तिहेतुत्वेन अप्रतिपन्नधर्माणां, विपरिणामहेतुत्वेन वैधर्मिकाणां, जिनधर्मस्य निन्दाकृतौ प्रेरकत्वेन च महादोषत्वात् तेन पानकोच्चारणं अनर्थकं एव, आह परः–न तु तद् अनर्थकं, यतो यद्यपि फोगरङ्ग–दाडिमछल्ल्यादिभिः प्रासुकीकृतं जलं त्रिविधाहारेण पातुं कल्पते एव, तेषां कषायवृक्षफलछल्लीचूर्णत्वेन अनाहारकत्वात्, तथापि विभीतकादिना प्रासुकीकृतं न कल्पते एव, तस्य च स्वादिमाहारत्वादिति । तदर्थं पानकागा-रान् उच्चरन्तु गृहस्थाः इति चेत् ? न, वस्तुगत्या विभीतकादेः अपि कटुफलत्वेन अनाहारकत्वात्, न च वाच्यं पानभङ्गभिया

श्राद्धानां अपि तदुच्चारणं, साधूनां श्रावकाणां च सामायिकसूत्र १ आलोचनसूत्र २ प्रतिक्रमणसूत्रेषु ३ भिन्नभिन्नपाठेषु एकपाठताप्रसक्तेः, ततो युक्तिमुक्तत्वेन श्रावकाणां "पाणस्स लेवाडेण वा" इत्यादि पानकागारषट्कोच्चारणं न युक्तिमत् ॥

॥ इति श्रावकाणां पानकागारनिषेधाधिकारः ॥ १३ ॥

ननु–तीर्थङ्करप्रतिमा तीर्थङ्करत्वेन अभिहितत्वाद् अभिनुता तत्पूजाविहिता सुखनिःश्रेयसादिहेतुः, सा च श्रीज्ञाताधर्मकथादिषु द्रौपद्यादिभिः कृता दृश्यते, तर्हि कथं श्रीखरतरगच्छे श्राविकाः मूलप्रतिमापूजां न कुर्वन्ति ? उच्यते–युगप्रधानश्रीजिनदत्तसूरिभिः निषिद्धत्वात्, ननु–तैः सर्वासां बाल–वृद्ध–तरुणस्त्रीणां सा निषिद्धा उत कासांचित् वयोविशेषेण ? उच्यते—तरुणस्त्रीणामेव, बाल–वृद्ध–स्त्रीणां तु जिनप्रतिमापूजां कुर्वतीनां परम्परया प्रवृत्तेः साक्षात् दृश्यमानत्वात् । ननु–साऽपि प्रतिमापूजा किं तैः सर्वैः प्रकारैः निषिद्धा ? किं वा एकदेशेन ? उच्यते–एकदेशेन एव, तत्कथं ? इत्याह–मूलप्रतिमायाः स्त्रीणां निजकरेण चन्दनादिविलेपनपूजा निषिद्धा, न तु अन्या सुगन्धिधूप १ अक्षत २ कुसुमप्रकर ३ दीप ४ नैवेद्य ५ फल ६ गीत ७ नाट्यादि ८ पूजा, तस्याः प्रत्युत उपदेशात् । ननु–श्रीजिनदत्तसूरिभिः कस्मिन् ग्रन्थे श्राविकाणां मूलप्रतिमापूजा निषिद्धा ? उच्यते—उत्सूत्रपदोद्घट्टनकुलके, तथाहि–"पूएइ मूलपडिमं पि साविया" तदुत्सूत्रं इत्येवं तैः एव स्वकृतचर्चरीग्रन्थेऽपि २४ पद्ये प्रत्यपादि (अपभ्रंशकाव्यत्रयीमध्ये चर्चरीग्रन्थे १४ पत्रे) तथाहि–

"जहिं न मलिणचेलंगिहि जिणवरु पूइयइ, मूलपडिम सुइभूइ वि छिवइ न सावियइ ॥ १ ॥"

102

"आरत्तिउ उत्तारिउ जं किर जिणवरह, तं पि न उत्तारिज्जइ बीयजिणेसरह ॥ २४ ॥" पुनरपि चर्चरीटीकायां (अ-पभ्रं. का. मध्ये च० १६ पत्रे) उक्तं, तथाहि–

" इह न लगुडरासः स्त्रीप्रवेशो न रात्रौ, न च निशि बलि–दीक्षा–स्नात्रनृत्यप्रतिष्ठाः ।
प्रविशति न च नारी गर्भगेहस्य मध्ये–ऽनुचितमकरणीयं गीतनृत्यादि कार्यम् ॥ १ ॥" एवं श्रीजिनपतिसूरिभिः स्वकृतसामाचारीग्रन्थे प्रोक्तम् . तथाहि–"इत्थीणं देवपूआ निसेहो १५" इति, पुनः तरुणस्त्रीपूजानिषेधाधिकारः श्रीजिनपतिसूरिभिः प्रबोधोदयग्रन्थे विस्तारेण लिखितोऽस्ति ।

ननु–श्रीजिनदत्तसूरिभिः सिद्धान्तपक्षं अपास्य कथङ्कारं स्त्रीणां मूलप्रतिमापूजा न्यषेधि ? उच्यते–मूलप्रतिमा सातिशया जिनशासनोन्नतिकारिणी च भवति, सांप्रतं च अकालप्रादुर्भूतप्रभूतमालिन्यदोषसद्भावेन दूषितायाः योषितः करस्पर्शेन मा भूत् तदधिष्ठायकदेवापगमः, इति लाभविशेषं दीर्घदृशा विभाव्य तरुणस्त्रीणां मूलप्रतिमापूजानिषेधः कृतः, एवं स्त्रीणां मूलप्रतिमाङ्ग अस्पर्शनं पूर्वाचार्यैः अपि अष्टादशगाथाप्रमिते श्रीचैत्यवन्दनकवृत्तौ उक्तरूपत्वेन लिखिते विधिविचारसारकुलकेऽपि निषिद्धमस्ति । तथा हि–

"सागारमणागारं, ठवणाकप्पं वयंति मुणिपवरा । तत्थ पढमं जिणाणं, महामुणीणं च पडिरूवं ॥ १ ॥ तं पुणसप्पडिहेरं, अप्पडिहेरं च मूलजिणबिंबं । पूइज्जइ पुरिसेहिं, न इत्थिआए असुइभावा ॥ २ ॥ काले सुइभूएणं, विसिट्ठपुप्फाइएहिं विहिणा उ । सारथयथुत्तिगुरुई, जिणपूआ होइ कायव्वा ॥ ३ ॥ पुरिसेणं बुद्धिमया, सुहबुद्धिं भावओ गणिं

तेणं । जत्तेण होइअहं, सुहाणुबंधप्पहाणेणं ॥ ४ ॥ संभवइ अकाले वि हु, कुसुमं महिलाण तेण देवाणं । पूयाए अहिगारो, नओ हओ होइ सुत्तुत्तो ॥ ५ ॥ लोगुत्तमदेवाणं समुच्छणे सद्दुसिओ इह भेओ सुहगुण निट्ठत्तणओ, लोए लोउत्तरे पुरिसो ॥ ६ ॥ न छिवंति जहा देहं, ओसरणे भावजिणवरिंदाणं । तह तप्पडिमं पि सयं, पूअंति न जुवनारीओ ॥ ७ ॥" इत्यादि, अत्र इदं रहस्यम्–श्रीजिनदत्तसूरिभिः इदं निषिद्धं, यदुत तरुणस्त्रीः मूलप्रतिमां स्वकरेण चन्दनादिविलेपनेन पूजयेदिति न अन्यत् किमपि। ननु–तर्हि या बाला वृद्धा च सा अन्यगच्छीयबालवृद्धस्त्रीवत् प्रतिमापूजां कुर्वती कथं न दृश्यते ? उच्यते–तथाविधाया रूढेः दुर्वार्यत्वात्, कुर्वन्तु ताः, प्रतिमापूजां को निवारकः ?, कुर्वन्ति अपि च ताः बालाः वृद्धाश्च काश्चन स्त्रियः कुत्रचित् ॥

॥ इति तरुणस्त्रियाः मूलप्रतिमापूजानिषेधाधिकारः ॥ १४ ॥

ननु–आत्मीयो गच्छः सुविहितः तर्हि सांप्रतं श्राद्धाः "दंसण १ वय २ सामाइय ३ पोसह ४ पडिमा य ५ बंभ ६ सच्चित्ते ७ । आरंभ ८ पेस ९ उद्दिट्ठ १०, वज्जए समणभूए अ ॥ १ ॥" इत्येवंरूपा एकादश प्रतिमाः कथं न वहंति ? उच्यते–संप्रति काले दुःषमकालानुभावेन संहनन–साहस–बलधैर्याभावात्, निरतिचारसम्यक्त्वादि पालयितुं न शक्यते, पुनः कायोत्सर्गप्रतिमायां पञ्चमासीं यावत् शून्यगृहे श्मशाने वा चतुरः प्रहरान् कायोत्सर्गं कृत्वा पौषधिकीरात्रिः अतिवाहयितुं अशक्या । पुनः भूत–प्रेतव्यन्तरादिदुष्टानिष्टदेवतादिकृतोपसर्गे सति प्रादुर्भूतप्रभूतभीत्या च मनोधैर्यं क्षणमपि न तिष्ठति, प्रत्युत अपायापत्तिश्च स्यादिति तद्वहननिषेधो युक्तिमान् । ननु–कैः तद्वहननिषेधोऽकारि? उच्यते—युगप्रधान-

श्रावकाणएकादशप्रतिमावहननिषेधाधिकारः १५

श्रीजिनदत्तसूरिप्रमुखैः । कथं ? कस्मिन् ग्रन्थे ? इत्याह—"पुरिसित्थीओ पडिमा, वहंति तत्थाइमा चउरो ॥ ६ ॥" तदुत्सूत्रं इति श्रीजिनदत्तसूरिकृतोत्सूत्रपदोद्घट्टनकुलके षष्ठगाथायां ॥ १ ॥ एवं श्रीजिनपतिसूरिभिरपि निजसामाचार्यां तन्निषेधो लिलिखे, तथाहि—"संपइ काले सावयपडिमाओ न वहिज्जंते ॥ २ ॥" ननु—ततः प्राक्तनग्रन्थेऽपि काऽपि प्रतिमावहननिषेधो दृश्यते ? उच्यते—तीर्थोद्धारप्रकीर्णके तद्व्यवच्छेदस्य प्रतिपादना, तथाहि—

साहूणऽग्गोयरओ वुच्छिन्नो दूसमाणुभावाओ । अज्जाणं पणवीसं सावयधम्मो अ वुच्छिन्नो ॥ १ ॥ एतद्गाथार्थस्तु अयं तथाहि—साधूनां=महात्मनां पूर्वं प्रमादाल्पत्वेन 'अग्गोऽयरओ' त्ति अग्रवेत्तारः (अग्रावतारः) परिधानविशेषः साधुजनप्रतीतः आसीत्, स संप्रति व्युच्छिन्नः, कटिपट्टकस्य अन्यथा करणात् कस्माद् दुःषमानुभावात् १ तथा आर्यिकाणां साध्वीनां पञ्चविंशत्युपकरणानां आसन्, संप्रति तानि अपि व्यवच्छिन्नानि २ तथा श्रावकधर्मः श्रावकैकादशप्रतिमारूपो धर्मोऽपि व्यवच्छिन्नः ३ न च वाच्यं श्रावकधर्मशब्देन सम्यक्त्वमूलस्थूलद्वादशव्रतरूपो धर्मो व्यवच्छिन्नः, एतद्वचनस्य द्वादशव्रतरूपश्रावकधर्मस्य प्रत्यक्षं क्रियमाणत्वेन अघटमानत्वात्, तद्व्यवच्छेदस्य तु साधुधर्मव्यवच्छेदेन सहभावित्वाच्च, साधुधर्मस्तु आदुःप्रसहसूरिं स्थास्यति, ततः तत्सहभावित्वेन श्रावकधर्मोऽपि द्वादशव्रतरूपः तावन्तं कालं स्थाता । ननु—तीर्थोद्धारप्रकीर्णकगाथातुर्यपदस्य केन अर्थो व्याख्यातः ? यदुत 'एकादशप्रतिमारूपो धर्मो व्यवच्छिन्नः' ? उच्यते—तरुणप्रभसूरिणा स्वकृतषडावश्यकबालावबोधे इत्थमेव प्रतिपादितत्वात्, तथाहि—

"साहूणंऽगोअरओ, वुच्छिन्नो दूसमाणुभावाओ । अज्जाणं पणवीसं, सावयधम्मो अ वुच्छिन्नो ॥ १ ॥" अत्र साधु-

महात्मा पूर्वे अप्रमादप्रवृत्तिनिमित्ती अग्गोअरओ धरता किसउ अर्थ चामकुहणी चांपीकरी चोलपट्टकरोहवता, जुसु अग्गो अरओ कहियइ इसउ अर्थ साच छे, 'सुअग्गोयरउ' दुःखमनुभावइ तउ वुच्छिन्नउ विच्छेद गयउ, प्रमाद-बहुलकालभाविकरी साधु चोलपट्ट कुहवरादिक तणइ आधारि धरिवा लागा १ 'अज्जाणं पणवीसंति' आर्यिका साध्वी नइ पंचवीस उपकरण पहिरती ते पुणि विच्छेद गया, 'सावयधम्मो'त्ति एकादशप्रतिमारूपश्रावकधर्मविच्छेद गयउ इति व्याख्यानइ तओ एकादशप्रतिमा श्रावकादी विच्छेद थइ इति ॥ २ ॥ (४४ पत्रे) । ननु-अयमर्थः पूर्वाचार्योक्तसम्मतिं अनुसरति न वा ? उच्यते-श्रीहरिभद्रसूरिकृतदशमश्रावकविधिपञ्चाशके 'जुत्तो पुण' इत्यादिगाथार्थं व्याख्यानयद्भिः-श्रीअभयदेवसूरिभिः सांप्रतं अशुभकाले प्रव्रजितुकामेन प्रतिमाभ्यासस्य एव विधेयतया प्रतिपादनात्, तथाहि-(१७६ पत्रे)

"जुत्तो पुण एस कमो, ओहेणं संपयं (ई) विसेसेणं । जम्ह असुहो कालो, दुरणुचरो संजमो एत्थ ॥ ४९ ॥" व्याख्या-यद्यपि प्रक्रमान्तरेणाऽपि प्रव्रज्या स्यात् तथापि, युक्तः=संगतः, पुनरिति विशेषणार्थः, एषो अनन्तरोक्तः प्रतिमानुष्ठानादि क्रमः प्रव्रज्याप्रतिपत्तौ परिपाटिः, कथमित्याह-ओघेन=सामान्येन न तु सर्वथा एव, तं विनाऽपि बहूनां प्रव्रज्याश्रवणात्, कालापेक्षया विशेषमाह-सांप्रतं=वर्तमानकाले विशेषेण विशेषतो युक्त एव क्रमः, कुत एतद् ? एवं इत्याह-यस्मात्कारणात् अशुभोऽशुभानुभावः, कालो दुःषमालक्षणो वर्तते, ततश्च दुरनुचरो-दुःखसेव्यः, संयमः संयतत्वं, अत्र अशुभकाले, अतः प्रव्रजितुकामेन प्रतिमाभ्यासो विधेय इति भावः । इति गाथार्थः ॥ ५ ॥ अत्र अभ्यास एव उक्तो न

प्रतिमावहनं, न च वाच्यं व्यवच्छेदे अभ्यासोऽपि न घटां आटीकते, यतो जिनकल्पव्यवच्छेदेऽपि श्रीआर्यमहागिरिणा जिनकल्पाभ्यासो विदधे—जिनकल्पतुलना कृता इत्यर्थः। पुनः एतदर्थसम्मतिं श्रीतिलकाचार्योऽपि स्वसामाचारी ग्रन्थे प्रोचिवान्, तथाहि—(११ पत्रे) "चतस्र एव च संप्रति प्रतिमाः श्रावकैः उह्यन्ते, शेषास्तु अष्टम्यादिषु सकलरात्रिकायोत्सर्गकरणाशक्तेः नाऽऽचरिताः", एवं सन्देहदोलावलीवृत्तौ अपि चालनापूर्वकं अयमेव भावो लिखितः। तथाहि—ननु—यदि प्रतिमाकरणं अन्तरेणाऽपि प्रव्रज्यासम्यक्त्वं भवति, तदा किं तेन? इत्यत आह—

"जुत्तो पुण एस कमो, ओहेणं संपयं विसेसेणं। जम्हा असुहो कालो, दुरणुचरो संजमो एत्थ ॥ ४९ ॥"

व्याख्या—यस्मात्कारणात् अशुभो—अशुभानुभावः कालो—दुःषमालक्षणो वर्तते, ततश्च दुरनुचरो=दुःखासेव्यः संयमः संयतत्वं अत्र अशुभे काले, अतः प्रव्रजितुकामेन प्रतिमाभ्यासो विधेय इति भावः इति गाथार्थः। इति श्रीउपासकप्रतिमाप्रकरणे दशमपञ्चाशके ॥ ६ ॥

॥ इति श्रावकाणां एकादशप्रतिमावहननिषेधाधिकारः ॥ १५ ॥

ननु—श्रीखरतरगच्छे तपादिगच्छवत् एकोपवासकर्तुः चतुर्थं, उपवासद्वयकर्तुः षष्ठः, तत्त्रयविधायिनः अष्टमं, एवं यावत् षोडशोपवासकर्तुः चतुस्त्रिंशत्तमं कथं न कार्यते? उच्यते—एतादृशप्रत्याख्यानस्य सिद्धान्तादिषु अनुपलम्भनात्, न च वाच्यं "वासावासं पज्जोसविअस्स चउत्थभत्तिअस्स भिक्खुस्स कप्पंति, तओ पाणगाइं पडिगाहित्तए, तं० उस्सेइमं १ वा, संसेइमं २ वा, चाउलोदगं ३ वा, तथा वासावासं पज्जोसविअस्स छट्ठभत्तिअस्स भिक्खुस्स कप्पंति, तओ पाणगाइं पडि-

गाहित्तए तं० तिलोदगं वा तुसोदगं वा जवोदगं वा । वासावासं पज्जोसविअस्स अट्ठमभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पंति, तओ पाणगाइं पडिगाहित्तए तं० आयामे वा सोवीरे वा सुद्धविअडे वा इत्यादि" श्रीदशाश्रुतस्कन्धाष्टमाध्ययनादिषु (कल्पसूत्रे सामाचार्यां) चतुर्थषष्ठाष्टमादिप्रत्याख्यानस्य स्पष्टं नामश्रवणात् । कथङ्कारं नो उपलंभः ?, सत्यं, श्रूयतां श्रुती दत्त्वा, विचार्यतां च क्षणं चक्षुषी निमील्य । अत्र इदं रहस्यं—एतानि चतुर्थ–षष्ठाष्टमादीनि प्रत्याख्यानकारापणक्षणे नामग्राहं न उच्चार्यते किन्तु केनाऽपि एकोपवासः कृतः तस्य उपवासस्य चतुर्थं इति संज्ञा १, एवं उपवासद्वयस्य षष्ठं इति संज्ञा २, उपवासत्रयस्य अष्टमं इति संज्ञा ३, यावत् षोडशोपवासानां चतुस्त्रिंशत्तमं इति संज्ञा वर्तते, तथैव श्रीस्थानाङ्गवृत्तौ अपि तृतीयस्थाने चतुर्थस्य अर्थ एकोपवासः, एवं षष्ठस्य अर्थं उपवासद्वयं, अष्टमस्य अर्थं उपवासत्रयं इत्यादि व्याख्यातमस्ति । तथा च तद्वृत्तिपाठः (१५७ पत्रे)-चउत्थभत्तादिसूत्राणि चतुर्दश व्यक्तानि, केवलं एकं पूर्वदिने, द्वे उपवासदिने, चतुर्थपारणकदिने भक्तं=भोजनं परिहरति यत्र तपसि तत् चतुर्थं भक्तं, तदस्य अस्ति स चतुर्थभक्तिकः तस्य एवं अन्यत्राऽपि, शब्दव्युत्पत्तिमात्रं एतत् प्रवृत्तिस्तु चतुर्थभक्तादिशब्दानां एकाद्युपवासादिषु इति । अथ च श्रीआवश्यकसूत्रेऽपि उपवासपाठस्तु अयं (८५३ पत्रे) तथाहि–"सूरे उग्गए अब्भत्तट्ठं पच्चक्खाइ" इत्यादि, परं न तु एवं यदुत 'सूरे उग्गए चउत्थं पच्चक्खाइ' एवं छट्ठभत्तं अट्ठमभत्तं यावत् चउतीसभत्तं । अथ यदि पुनः प्रथमदिने एव षष्ठविधायिनः षष्ठसंज्ञा स्यात् तदा षष्ठभक्तिकमुनेः प्रथमदिनेऽपि पूर्वोक्तानि तिल–तुष–जवोदकानि द्वितीयदिने कल्पनीयानि उपादेयानि स्युः षष्ठभक्तिकत्वात्, परं न च चतुर्थप्रायोग्यपानीयानि, न च एवं प्रवृत्तिः कुत्राऽपि, एवं अष्टमभक्तिकस्याऽपि साधोः

प्रथमदिने तृतीयदिनप्रायोग्याणि आयाम-सौवीर-शुद्धविकटानि त्रीणि पानकानि ग्राह्याणि स्युः अष्टमभक्तिकत्वात्, परं न चतुर्थषष्ठप्रायोग्याणि पानकानि, एवं विकृष्टभक्तिकस्याऽपि महामुनेः प्रथमदिने एव उष्णविकटमेव पानीयं उपादेयं स्यात् न उत्स्वेदिमादिकं, असंगतं च एतत्, यतः तृतीयदिनात् उपर्येव तच्छरीरं देवताधिष्ठितं इति, प्रथमद्वितीयतृतीय-दिनेषु विकृष्टभक्तिकस्य शेषपानकानां अस्वीकारे भगवदाज्ञाभङ्गः स्यात्, यतो विकृष्टभक्तिकस्य एकं उष्णं विकटमेव पानकं अनुज्ञातं, यदाह–श्रीभद्रबाहुस्वामी श्रीकल्पसूत्रे साधुसामाचार्यां, तथाहि–

'विकट्ठभत्तिअस्स भिक्खुस्स कप्पति एगे उसिण वियडे' इति, किं च युगपत् अष्टमप्रत्याख्याने प्रथमदिने चतुर्विधा-हारपरिहारिणः अग्रिमदिनद्वये पानकाहारकर्तुः अष्टमप्रत्याख्यातुः प्राग्दिने कथं प्रत्याख्यानं संगतिं अङ्गति?। तथा अष्टमप्रत्याख्यानकृत्, उपासकः षाण्मासिकतपश्चिन्तनावसरे आद्यदिने अष्टमं कर्तुं शक्नोमि इति उक्तौ सत्यां, द्वितीयदिने किं तपः कर्तुं शक्नोमि इति ब्रूयात्? एवं तृतीयेऽपि दिने किं ब्रूयात्? न च वाच्यं दिनत्रयेऽपि अष्टमं कर्तुं शक्नोमि इति वक्तव्यं अनवस्थाप्राप्तेः, कथं तृतीयदिनेऽपि? यदि अष्टमप्रत्याख्यानं करोति तदा पुनः उपवासद्वयं अग्रेऽपि कर्तव्यं स्यात्, तदकरणे च अष्टमशब्दप्रतिज्ञाभङ्गः स्यात्, तथा अष्टाह्निकां कर्तुकामस्य श्राद्धादेः प्रथमदिने एव अष्टादशभक्तयुगपत्प्रत्याख्याने एकस्य कस्याऽपि कथंचित् उपवासस्य भङ्गे अष्टाह्निकाया अपि भङ्ग आपद्येत, पुनरपि केनाऽपि उपवासद्वयं कृतं आसीत्, पश्चात् अकस्मात् तृतीयोपवासः कृतः तस्य अष्टमं कथ्यते न वा?। अथ यदि षष्ठाष्टमादीनां उच्चाररूपता स्यात्, तदा अभक्तार्थादिवत् तेषामपि आकारयत्तापत्तिः स्यात् न च सा क्वाऽपि दृष्टा

श्रुता च, ततः श्राद्धादिः चतुर्थं–षष्ठं–अष्टमं वा यावत् चतुस्त्रिंशत्तमं वा करोतु परं प्रत्यहं प्रत्याख्यानं एकोपवासस्य एव कार्यते न तु षष्ठाष्टमादीनां तेषां संज्ञामात्रत्वात् । अत्राऽऽह परः—ननु–प्रथमदिने अष्टमकर्तुः अष्टमकर्तृत्वं न उच्यते, तदा तृतीयदिने तस्य कुतो अष्टमकर्तृत्वं अभ्यागतम् ? उच्यते–आगमादेव, कः आगमः ? इत्याह श्रीभगवतीसूत्रे सप्तमशतके नवमोद्देशके (३२० पत्रे), तथाहि–

'तते णं से वरुणे नागनत्तुए अण्णया कयाइ रायाभिओगेणं गणाभिओगेणं बलाभिओगेणं रहमुसले संगामे आणत्ते समाणे छट्ठभत्तिए अट्ठमभत्तं अणुवट्टेति अट्ठमभत्तं अणुवट्टेत्ता कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ सद्दावेइत्ता' इत्यादि । पुनः श्रीपञ्चमाङ्गे एव तृतीयशतके (१७२ पत्रे)

तथाहि–"ते णं काले णं ते णं समएणं अहं गोयमा ! छउमत्थकालिआए एक्कारसवासपरिआए छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवो कम्मेणं संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे जेणेव सुसमारपुरे नगरे, जेणेव असोअवणसंडे उज्जाणे, जेणेव असोअवरपायवे, जेणेव पुढविसीलावट्टओ तेणेव उवागच्छामि उवागच्छित्ता असोगवरपायवस्स हेट्ठा पुढविसीलापट्टयंसि अट्ठमभत्तं परिगिण्हामि, दोवि पाए साहट्टु–वग्घारिअपाणी एगपोग्गलनिविट्ठदिट्ठी अणिमिसनयणे ईसिंपब्भारगएणं काएणं अहापणिहिएहिं गत्तेहिं सव्विंदिएहिं गुत्तेहिं एगराइयं महापडिमं उवसंपज्जित्ताणं विहरामि" इति, अत्र उभयवहण १ श्रीमहावीरयोर्द्वितीयदिने षष्ठभक्तिकनामत्वे सति तृतीयदिने अष्टमभक्तिकत्वं जातं, परं प्रथमद्वितीयदिनयोर्न अभूत् इति, तथा "अण्णे भणंति एवं चिंतेअव्वं–किं मए पच्चक्खातव्वं ? जइ आवस्सगमादि-

110

आणं जोगाणं सकेति संधरणं काउं तो अब्भत्तट्ठं ववसति, असकेंतो पुरिमड्ढायंबिलेगट्ठाणं, असकेंतो निव्वीयं असकेंतो पोरिसमाइ विभासा, अह चउत्थभत्तिओ छट्ठं ववसइ छट्ठभत्तिओ अट्ठममिच्चादि विभासा" इति श्रीआवश्यकचूर्णौ (२६४ पत्रे) अत्राऽपि चतुर्थभक्तिको अभूत् प्रथमदिने, अथ च द्वितीयदिने तपश्चिन्तनावसरे षष्ठमनोरथो जातः, ततः षष्ठः कृतः ततो विचारयन्तु, तस्य षष्ठकर्तुः प्रथमदिवसे चतुर्थभक्तिकत्वं कथितं, न षष्ठभक्तिकत्वं, एवं छट्ठभत्तिओ अट्ठमं ववसइ, अत्राऽपि अष्टमकर्तुरपि द्वितीयदिने षष्ठभक्तिकत्वेन प्रोक्तमिति । इति प्रत्यहं प्रत्याख्यानं एकोपवासस्य एव कार्यते न षष्ठाष्टमादीनां इति ॥ १६ ॥

॥ इति अनेकोपवासप्रत्याख्याननिषेधाधिकारः ॥ १६ ॥

ननु-श्रीखरतरगच्छीयाः श्राद्धाः सामायिकदण्डकोच्चारं वारत्रयं कुर्वन्ति, तत्स्वगच्छपरम्परया किं वा ग्रन्थानुसारेण ? उच्यते-ग्रन्थानुसारेण एव, कथं ? इत्याह-श्रीजिनपतिसूरिभिः स्वकृतसामाचार्यां सामायिकदण्डकोच्चारस्य वारत्रयं पठनोपदेशात्, तथाहि-"पडिक्कमणाइसु सामाइदंडगो नवकारो अ वारतिगं भणिज्जइ १" एवं श्रीजिनप्रभसूरिभिरपि अभाणि, तथाहि-"नमुकारतिगपुव्वं करेमि भंते ! सामाइयं इच्चाइ दंडगं वोसिरामि पज्जंतं वारतिगं कड्ढिअ खमासमणेण इरियं पडिक्कमिअ" इत्यादि २ इत्थमेव श्रीतरुणप्रभसूरिभिरपि स्वकृतबालावबोधे प्रोचे, तथाहि-"मुहपत्ती पडिलेही एक खमा० सामाइयं संदिसावेमि, बीय ख० सामाइयं ठाएमि ती० ख० देइकरी अर्धावनतगात्र हुं तउ तिण्ह नमस्कार कही त्रिणि वार करेमि भंते० इसउं सामायिक सूत्र त्रिणि वार कहइ" इत्यादि ३ । ननु-क्वाऽपि जीर्णग्रन्थेऽपि सामायिकदण्डकोच्चार

पाठो वारत्रयं पठितोऽस्ति ? उच्यते–श्रीव्यवहारभाष्ये चतुर्थोद्देशके यतीनां दीक्षाग्रहणे (५८ पत्रे) प्रोक्तत्वात्, तथाहि–
“अण्णो वा थिरहत्थो, सामाइअतिगुणमट्ठगहणं च । तिगुणं पादक्खिणणं, नित्थारग गुरुगुणविवड्ढी ॥ २०९ ॥” तट्टीका-
कारैः मलयगिरिभिरपि त्रिःकृत्वः सामायिकोच्चारणं व्याख्यातमस्ति ४, पुनर्व्यवहारभाष्यटीकायां तत्रैव लिखितं
“यतीनां व्रतोच्चारे कार्यमाणे सति एकैकं व्रतं गुरुर्यदि वारत्रयं नोच्चारयति तदा गुरोश्चतुर्लघुनामप्रायश्चित्तापत्तिः
स्यात्”, तथाहि– (५८ पत्रे) “अप्पत्ते अकहित्ते अणहिगय अपरिच्छ अइक्कमे पासे । एक्केको चउगुरुगा, चोअग सुत्तं तु
कारणिहं ॥ २११ ॥” तत्र अतिक्रमे एकैकस्य व्रतस्य वारत्रयं अनुच्चारणे एतेषु सर्वेषु प्रत्येकं एकैकस्मिन् प्रायश्चित्तं चत्वारो
गुरुकाः । ५ । ननु–इदं सामायिकदण्डकोच्चारणं वारत्रयं तु यतीनां दीक्षाग्रहणादौ प्रतिपादितं, न श्रावकाणां नामग्राहं ?
सत्यं, यद्यपि श्रावकाणां नामग्राहं न उक्तं, तथापि श्रावकाणामपि सामायिकनवमव्रतोच्चारे कथं वारत्रयं न उच्चार्यते ?
व्रतोच्चारविधिः सर्वेषां सर्वत्र समानत्वात् श्रावकाणां साध्वनुगामिक्रियाकरणत्वोपदेशत्वाच्च । न च वाच्यं खरतरगच्छे
एव वारत्रयं दण्डकोच्चारणं, अन्येष्वपि बहुषु गच्छेषु सम्यक्त्वव्रतशीलव्रताद्युच्चारे वारत्रयं तदुच्चारस्य पठ्यमानत्वात् ।
ननु–आवश्यकचूर्णि १ तट्टीका २ पञ्चाशकवृत्ति ३ नवपदप्रकरणविवरण ४ पौषधविधिप्रकरणादिषु ५ कथं सामायिकोच्चा-
रस्य बहुत्वं न दर्शितम् ? उच्यते—तत्राऽपि सामान्यतया उक्तौ अपि जात्यैकवचनमिति न्यायेन बहुत्वं ज्ञेयं । यतो यथा
ओघनिर्युक्तौ “सामाइय उभयकाल पडिलेहा” इति पाठे सामान्यतया सामायिकशब्द उक्तः, तथापि तद्वृत्तिकृता श्रीद्रो-
णाचार्येण ‘सामाइअं ति’ सामायिकं वारत्रयमाकृष्य स्वपितीति व्याख्यातं । एवं उत्तराध्ययनेष्वपि षड्विंशाध्ययने प्रतिक्रमणा-

ध्ययनाधिकारे (५४४ पत्रे) "काउस्सग्गं तओ कुज्जा" अयं पाठः सामान्यतः कायोत्सर्गाभिधायी अपि टीकाकृता "कायो-
त्सर्गं—चारित्र १ दर्शन २ श्रुतज्ञान ३ शुद्धिनिमित्तं कायोत्सर्गत्रयलक्षणं जाती एकवचनं, ततो गुरुवन्दनाद् अनन्तरं
कुर्याद्" इति व्याख्यातं, एवं अत्राऽपि आवश्यकचूर्ण्यादिषु सामान्यतः सामायिकाभिधानेऽपि अन्यग्रन्थसम्मत्या संप्रदा-
याच्च तत् त्रयं अवसेयम् । ननु—रात्रिपौषधिकानां शयनावसरे सामायिकदण्डकत्रयं तु साक्षात् दर्शितं=तत्सत्यं—परं अन्यत्र
अन्यदा सामायिकग्रहणसमये न तत् त्रित्वं दर्शितं ?, सत्यं, यदि शयनसमयेऽपि तत्रयं अभ्यनुज्ञातं तदा सामायिकव्रतं
उच्चरद्भिः सद्भिः विशेषतः तत् त्रित्वं वाच्यम् । तथा निशीथचूर्णौ अपि सामायिकदण्डकत्रयोच्चारणं स्पष्टं उद्दिष्टं अस्ति,
तथाहि—"एवं जहा जायं दायं वामपासे वि अस्स आयरिओ भणइ इमस्स साहुस्स सामाइअस्स आरुहावणं करेमि काउ-
स्सग्गं, अन्ने भणंति उच्चारावणं करेमि काउस्सग्गं', उभयथाऽपि अविरुद्धे "अन्नत्थ ऊससिएणं जाव वोसिरामित्ति, लो-
गस्स उज्जोयगरे चिंतेता वा नमो अरिहंताणं पढित्ता पच्छा पव्वावणजेण सेहो सामाइयं तिक्खुत्तो कड्ढइ" इत्यादि ॥

ननु—यदि भवतां गच्छे सामायिकग्रहणाधिकारे वारत्रयं सामायिकदण्डकोच्चारः, तदा भवत्पूर्वजैः श्रीजिनवल्लभसू-
रिभिः पौषधविधिप्रकरणे । सामायिकोच्चाराधिकारे किमिति वारत्रयं सामायिकदण्डकोच्चारो न प्रतिपादितः ? उच्यते—
सत्यं, यद्यपि श्रीजिनवल्लभसूरिभिः आवश्यकवृत्तिचूर्ण्यनुसारेण (३२ पत्रे) "पंचमंगलं कड्ढित्ता भणइ करेमि भंते ! सामा-
इयं" इत्यादिपाठः सामान्यतया एव लिखितः, तथापि तेषां अभिप्रायः तच्छिष्य—प्रशिष्यैः एव ज्ञायते न अपरैः, अत
एव तत्पट्टपरम्परागतैः श्रीजिनप्रभसूरि १ श्रीजिनपतिसूरि २ श्रीतरुणप्रभसूरिभिः ३ तदभिप्रायं जानद्भिः विधिप्रपा १

सामाचारि २ षडावश्यकबालावबोध ३ स्वकृतग्रन्थेषु वारत्रयं सामायिकोच्चारलिखितेन स्वगुरूणां अभिप्रायः प्रादुष्कृतः, तद्ग्रन्थपाठस्तु अत्र पूर्वमेव लिखितोऽस्ति, अतो वारत्रयमेव श्रावकाणां सामायिकदण्डकोच्चारः संगतिमङ्गति । पुनरपि केषु अपि ग्रन्थेषु श्रावकाणां एकवारं नामग्राहं सामायिकदण्डकोच्चारो लिखितो भवेत् तदा तद्विचारणाऽपि क्रियते, नाऽस्माकं मताभिनिवेशोऽस्ति, यत् सत्यं तदेव प्रमाणं नाऽन्यदिति ॥ १७ ॥

॥ सामायिकदण्डको वारत्रयं वाच्यः इत्यधिकारः ॥ १७ ॥

ननु–श्रीखरतरगच्छे श्रावकाः प्रतिक्रमणादिक्रियां कुर्वन्तः साधुवत् रजोहरणं चलवलकापरपर्यायं मुखाग्रादौ कथं न रक्षन्ति ? उच्यते–श्रावकाणां रजोहरणधरणमेव नैश्चयिकं नाऽस्ति, कुतो मुखाग्रादौ रक्षणं ?, यदि कोऽपि चलवलकं रक्षति तदापि प्रमार्जनादिना जीवयतनाहेतुः, कदाचित् चलवलकं न भवति तदा तद्विना प्रतिक्रमणं न शुध्यति इति, चलवलकं न भवेद् तदा प्रमार्जनादिक्रियां वस्त्राद्यञ्चलेनाऽपि कुर्वन्ति, यदुक्तं श्रीआवश्यकचूर्णौ, तथाहि—"रओहरणेणं पमज्जइ, जओ साहूणं उवग्गहिअं रओहरणमत्थि तं मग्गति असति पोत्तस्स अंतेणं" इत्यादि १ एवं पञ्चाशकचूर्णौ अपि, तथाहि—'अप्रमार्जितो रजोहरणादिना दुःप्रमार्जितो अनुपयुक्ततया २ ॥'

ननु–किं पौषधिकस्य रजोहरणं अस्ति ? अस्तीति ब्रूमः, यतः सामायिकसामाचारी भणता आवश्यकचूर्णिकृता उक्तम्—"रओहरणेण पमज्जइ जइ साहूणं उवग्गहिअं रओहरणमत्थि तं मग्गइ असइ पोतस्स अंतेणं" इत्यादि, अत्र असति पोतस्स अंतेणं इति वचनादेव ज्ञायते, यदि औपग्रहिकं रजोहरणं न मिलति तदा वस्त्रान्तेनाऽपि प्रमार्जयेत्, ततो रजोहरण-

धरणं नित्यं कार्यमिति नाऽऽगतं, पुनः सामायिकोपकरणमध्येऽपि रजोहरणं भणितं नाऽस्ति । यदुक्तं श्रीअनुयोगद्वारचूर्णौ तथाहि—'सामाइयकडस्स समणोवासगस्स चउविहे धम्मोवगरणे पण्णत्ते तं जहा–"ठवणायरिअ त्ति मुहपतिअ त्ति जवमालिअ त्ति दंडपाउछणं चे ति" पुनः चलवलकेन कायप्रमार्जनमपि निवारितमस्ति, यदुक्तं श्रीआवश्यकचूर्णौ तथाहि–"गिहिणो कायपमज्जण, चलवलएणं तु जे अ कीरंति । इय वुत्तंपि न जुत्तं,जम्हा तं आगमविरुद्धं ॥ १॥" अपरं च रजोहरणं यतीनामेव लिङ्गमस्ति, यदुक्तं श्रीउत्तराध्ययनसूत्रवृत्त्योः, तथाहि–"इसिज्झ यं जीविअ वूहिअत्ता", अथाऽस्य वृत्तिः–ऋषिध्वजं=मुनिचिह्नं रजोहरणादि।पुनरपि उक्तं–"दुविहे सुस्समण–सुस्सावगे एस गिहिज्जइ लिंगं" । पुनः ओघनिर्युक्तौ–(२१४ पत्रे) आयाणे निक्खेवे ठाणनिसीयण तुयट्टसंकोए । पुवं पमज्जणट्ठा लिंगट्ठा चेव रओहरणं ॥ ७१० ॥ इति पाठेनाऽपि रजोहरणं यतिलिङ्गमेव उक्तम् । ननु–"खुरमुंडे लोएण व, रयहरणं उग्गहं च घेत्तूणं । समणब्भूओ विहरइ, धम्मं काएण फासंतो ॥ १ ॥" इत्यत्र एकादशप्रतिमायां श्राद्धस्य साक्षात् रजोहरणस्य दृश्यमानत्वात् कथं रजोहरणाभावः ? सत्यं, एकादशप्रतिमापन्नस्य श्राद्धस्य "समणब्भूओ विहरइ" इत्युक्तेन श्रमणतुल्यत्वात् , श्रमणस्य रजोहरणं सर्वेषां संगतमेव, अपि च प्राक्तनदशप्रतिमासु रजोहरणं अनुक्त्वा एकादशप्रतिमायां प्रोक्तं, अत एव विनिश्चीयते श्राद्धानां रजोहरणधरणं दशप्रतिमासु नैश्चयिकं नाऽस्ति । पुनः श्रीपिण्डनिर्युक्तौ (५५ पत्रे) एकादशप्रतिमायां श्रावकस्य रजोहरणहेतुना लिङ्गप्रवचनाभ्यां साधर्मिकत्वं उक्तमस्ति, परं एकादशप्रतिमातो अर्वाक् दशप्रतिमासु श्रावकस्य रजोहरणरूपेण हेतुना लिङ्गेन साधुभिः समं साधर्मिकत्वं नोक्तम् ।

सामाचारीशतकम् । पुनः सङ्घाचारवृत्तौ तपागच्छीयश्रीधर्मकीर्त्तिगुरुपादैरप्युक्तमस्ति "खेलिंगकविट्ठे दुगं पुण, अगीयसे हाइयाण संभव । संभवइ गिहत्थाण वि, कयाइ एगत्तभावंमि ॥ १ ॥" इत्युक्तत्वात्, खेलिंगकविट्ठकायोत्सर्गदूषणद्वयं, अगीतार्थशिष्याणां लगत् प्रोक्तं, गृहस्थस्य तु एतद्दूषणद्वयं, कदाचित् एकत्वभावं गतस्य भवदुक्तं परं न सर्वदा, एकत्वभावश्च गृहस्थस्य एकादशप्रतिमायामेव न अर्वाक् । अत्र इदं रहस्यम्,—कदाचित् यतनानिमित्तं श्राद्धो रजोहरणं बिभर्ति तथापि क्रियां कुर्वन् साधुवत् न मुखाग्रादौ रक्षति, यतः श्रीअनुयोगद्वारसूत्रवृत्त्योः (२० पत्रे) अपि रजोहरणादीनां यथोचितव्यापारनियोगे अर्पितत्वेन युक्तत्वभणनात्, तथाहि—

॥ ५८ ॥

श्रावकाणां चलवलकं नैश्चयिकं न भवति इति अधिकारः १८

"से किं तं लोगुत्तरिअं भावावस्सयं जण्णं इमे समणे वा समणी वा सावओ वा साविआ वा तच्चित्ते तम्मणे तल्लेसे तदज्झवसिए तत्तिव्वज्झवसाणे तदट्ठोवउत्ते तदप्पिअकरणे तब्भावणाभाविए (एगमणे अविमाणजिणवयणधम्मरागरत्तमणे) अण्णत्थ कत्थइ मणं अकरेमाणे उभओकालं आवस्सयं करेंति । से तं लोगुत्तरिअं भावावस्सयं", अत्र "तदप्पिअकरणे" इति पदस्य वृत्तिर्यथा तदर्पितकरणः करणानि तत्साधकतमानि, देह–रजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तस्मिन् आवश्यके यथोचितव्यापारनियोगेन अर्पितानि—नियुक्तानि येन स तथा सम्यक् यथास्थानन्यस्तोपकरण इत्यर्थः ।

पुनरपि तपागच्छनायकश्रीसोमसुन्दरसूरि–श्रीजयचन्द्रसूरि–श्रीविशालराजसूरि–श्रीरत्नशेखरसूरि–श्रीउदयनन्दसूरिपदकमलसेविना शिष्यहेमहंसगणिना श्राद्धवराभ्यर्थनया कृते श्रीषडावश्यकबालावबोधेऽपि लिखितमस्ति यथा—"श्रावको वन्दनं ददन् चलवलकेन प्रमार्जनस्य एव कार्यं करोति न तु महात्मवत् मुखाग्रे रक्षति, तथाहि—"वांदणा देतउ श्रावक

॥ ५८ ॥

चलवलइ करी प्रमार्जिवानुं ज काजें करइ, पणि महात्मानी परि मुख आगइ धरइ नही, तिहां आचरणाज प्रमाण इत्यादि" एवं तपागच्छाधिराजश्रीरत्नशेखरसूरिणाऽपि स्वकृतश्राद्धविधिविनिश्चये लिखितमस्ति, कायोत्सर्गकरणावसरे वन्दनकदानावसरे च "रजोहरणं चरणपार्श्वे मोक्तव्यमिति भणितमस्ति" ननु-तपागच्छीयसूरिप्रमुखैः साधुवत् रजोहरणधरणं निषिद्धं वर्तते तर्हि कथं तपागच्छीयश्राद्धाः क्रियां कुर्वन्तः साधुवत् रजोहरणं बिभ्रति ? उच्यते-तत्राऽर्थे तद्गुरव एव प्रष्टव्याः, न वयं कांश्चन निन्दामः ॥ १८ ॥

॥ इति श्रावकाणां चलवलकं नैश्चयिकं न भवतीति विचारः ॥ १८ ॥

ननु-आत्मीयगच्छे पौषधिकाः सत्यपि सामायिकव्रते पुनरपि रात्रिपश्चिमप्रहरे सामायिकं नवीनं गृह्णन्ति, तत्कथं ? उच्यते-युक्तियुक्तत्वात्, का युक्तिः ? इत्याह-श्रूयतां, सामायिकस्य जघन्यो मुहूर्त्तमेकं, उत्कृष्टश्च अष्टौ यामाः कालो, ध्यानशतकेऽभ्यधायि, ततो गतरात्रे मुहूर्त्तशेषे सामायिकं गृहीतं आसीत्, पुनरग्रिमरात्रेरपि मुहूर्त्ते शेषे अष्टौ यामाः संपूर्णा बभूवुः, तत्संपूर्णताभवनेन सामायिककालोऽपि अष्टप्रहररूप उत्कृष्टः संपूर्णोऽजनिष्ट, पौषधश्च सामायिकानुगतोऽतः सामायिकं नवीनं अवश्यं ग्राह्यमेव ॥

ननु-नवीनसामायिकग्रहणे शास्त्राक्षराणि अपि सन्ति ? उच्यते-सन्तीति, कानीत्याह-श्रीजिनवल्लभसूरिभिः पौषधविधिप्रकरणे (३८ पत्रे) उक्तत्वादिति तथाहि-"तओ राईए चरमे जामे उट्ठेऊण इरियावहिअं पडिक्कमिअ सक्कथएण

चेइए वंदिअ पुव्वं व पुत्तिं पेहिअ नमुक्कारपुव्वं सामाइअसुत्तं कड्ढिअ संदिसाविअ सज्झायं कुणइ जाव पडिक्कमणवेला, तओ पुव्वविहिणा पडिक्कमिअ पडिलेहणाइअं करेइ" । १ । एवं श्रीजिनप्रभसूरिभिरपि विधिप्रपायां अभाणि—

"तओ पच्छिमरयणीए उट्ठिअ इरियावहिअं पडिक्कमिअ कुसुमिणदुस्सुमिणकाउस्सग्गं सय उस्सासं, मेहुणसुमिणे अट्ठुत्तरसयउस्सासं करिअ सक्कत्थयं भणिअ पुव्वुत्तविहिए सामाइयं काउं सज्झायं संदिसाविअ ताव करेइ जाव पडिक्कमणवेला" । २ । एवमेव श्रीतरुणप्रभसूरिकृतषडावश्यकबालावबोधेऽपि ज्ञेयं ॥ ३ ॥ ननु—जीर्णग्रन्थस्याऽपि एतत्सम्मतिरस्ति ? उच्यते, श्रीपञ्चाशकचूर्णौ तथैव प्रोक्तत्वात् तथाहि—"तओ राइए चरमजामे उट्ठिऊण इरियावहिअं पडिक्कमिअ पुत्तिं च पोत्तिं पेहिअ नमुक्कारपुव्वं सामाइअसुत्तं कड्ढिअ संदिसाविअ सज्झायं कुणइ" ॥ ४ ॥ इति ॥ १९ ॥

॥ इति पौषधिकानां पश्चिमरात्रौ नवीनसामायिकग्रहणाधिकारः ॥ १९ ॥

ननु—तपागच्छप्रमुखगच्छेषु साधवः पादोनप्रहरे प्रतिलेखनासमये "उग्घाडा पोरिसी" इति न भणन्ति किन्तु "बहुपडिपुन्ना पोरिसी" इति, आत्मनां गच्छे तु "उग्घाडा पोरिसी" इति भणन्ति तत्र किं गच्छाचारः प्रमाणं ?, किं वा शास्त्रोक्तिः ? उच्यते—शास्त्रोक्तिरेव, का शास्त्रोक्तिः ? इत्याह—श्रीविधिप्रपायां (२४ पत्रे) श्रीजिनप्रभसूरिभिः तथैव भणनात्, तथाहि—" तत्थ देवसिअ पडिक्कमं रयणिपढमपहरं जाव सुज्झइ, राइयं पुण आवस्सयचुण्णिअभिप्पायेणं उग्घाडापोरिसिं जाव, ववहाराभिप्पाएण पुण पुरिमड्ढं जाव सुज्झइ" इत्यादि । १ ।

एवमेव श्रीतरुणप्रभसूरिविनिर्मितश्रीषडावश्यकबालावबोधेऽपि । २ । ननु—प्राक्तनपूर्वाचार्यविरचितग्रन्थेष्वपि एत-

पौषधिकानां पश्चिमरात्रौ नवीनसामायिकग्रहणाधिकारः १९

उग्घाडा पोरिसी भणनाधिकारः २०

॥ ५९ ॥

118

त्सम्मतिरस्ति ? उच्यते—अस्तीति, कथं ? इत्याह्-श्रीप्रवचनसारोद्धारसूत्रे (१६६ पत्रे) ५९२ गाथाशकले तथैव उक्तत्वात्, तथाहि-"उवगरणचउद्दसगं, पडिलेहिज्जइ दिणस्स पहरतिगे । उग्घाडपोरिसीए उ पत्तनिज्जोगपडिलेहा ॥ ५९२ ॥" पुनस्तत्रैव ग्रन्थे (४८ पत्रे) १०६ गाथाव्याख्याने "साधुवचनं-उद्घाटा पौरुषी" इत्यादिकं विभ्रमकारणम् । ४ । पुनः श्रीहरिभद्रसूरिविरचितावश्यकबृहद्वृत्तौ (८५२ पत्रे) प्रत्याख्यानाधिकारेऽपि, तथाहि-"साहुणो भणंति-उग्घाडापोरुसी ताव सो पजिमितो, परित्ता मिणाति अण्णो वा मिणाति, तेणं से भुंजंतस्स कहितं ण पूरितंति ताधे ठाइदव्वं इति" । ५ । एवमेव श्रीआवश्यकलघुवृत्तावपि तिलकाचार्यकृतायां । ६ । पुनः श्रीआवश्यकवृत्तौ हारिभद्र्यां श्रीशीतलाचार्यसंबन्धिवन्दनाधिकारे (५१२ पत्रे), तथाहि-"जे तुज्झं भाइणिज्जा ते आगया वियालोत्ति न पविट्ठा, तेणं कहिअं, तुट्ठो, इमेसिं पि रत्तिं सुहेण अज्झवसाणेण चउण्हवि केवलणाणं समुप्पन्नं, पभाए आयरिया दिसाउ पलोएइ, एत्ताहे मुहुत्तेणं एहिंति, पोरिसित्ति सुत्तं मण्णे करेंति अच्छंति, उग्घाडाए अत्थपोरिसित्ति अतिचिराविए ते देवकुलिअं गया, ते वीअरागाणा न आढयंति, दंडओऽणेण ठविणो पडिक्कंतो, आलोइए भणति-कओ वंदामि ? भणंति-जओ मे पडिहायति सो चिंतेति-अहो दुट्ठसेहा निल्लज्जति" । ७ । इत्थमेव श्रीआवश्यकचूर्णावपि "उग्घाडाए अत्थ पोरिसिंति, अतिविराविए देवकुलिअं गया ते अ वीअरागाणा ढायंति, दंडओ ठविउं पडिक्कंतो" इत्यादि । ८ । ननु-तपागच्छीयसूरिकृतेऽपि ग्रन्थे क्वाऽपि उग्घाडा पोरिसी भणिताऽस्ति? उच्यते-अनेकेषु ग्रन्थेषु तथा प्योक्तं श्रीतपागच्छनायकश्रीरत्नशेखरसूरिणा स्वकृतश्राद्धविधिकौमुद्यां (४२० पत्रे), तथाहि-"तच्च प्रतिक्रमणं पञ्चभेदं

दैवसिकं रात्रिकं पाक्षिकं चातुर्मासिकं सांवत्सरिकं चेति । एषां कालस्तु उत्सर्गेण एवं उक्तः, "अद्ध निबुड्ढे बिंबे, सुत्तं
दैवसिकं रात्रिकं पाक्षिकं चातुर्मासिकं सांवत्सरिकं चेति । ... आवस्सए कालो ॥ १ ॥" रात्रिकस्य चैवं आवस्सगस्स समए, निद्दामुद्दं चयंति
कड्ढंति गीअत्था । इअवयणपमाणेण, देवसि आवस्सए कालो ॥ १ ॥" रात्रिकस्य चैवं आवस्सगस्स समए, निद्दामुद्दं चयंति
कड्ढंति गीअत्था । इअवयणपमाणेण, देवसि आवस्सए कालो ॥ १ ॥" अपवादस्तु दैवसिकं दिवसतृतीयप्रहरादर्वाक् अर्ध-
आयरिआ । तह तं कुणंति जह वस-पडिलेहाणंतरं सूरो ॥ २ ॥" अपवादस्तु दैवसिकं दिवसतृतीयप्रहरादर्वाक् अर्ध-
आयरिआ । तह तं कुणंति जह वस-पडिलेहाणंतरं सूरो ॥ २ ॥" अपवादस्तु दैवसिकं दिवसतृतीयप्रहरादर्वाक् अर्ध-
रात्रं यावत् । योगशास्त्रवृत्तौ तु मध्याह्नादारभ्य अर्धरात्रं यावत् इत्युक्तं, रात्रिकं अर्धरात्रादारभ्य मध्याह्नं यावत् । उक्तं च-
रात्रं यावत् । योगशास्त्रवृत्तौ तु मध्याह्नादारभ्य अर्धरात्रं यावत् इत्युक्तं, रात्रिकं अर्धरात्रादारभ्य मध्याह्नं यावत् । उक्तं च-
"उग्घाडपोरिसिं जा, सइ अवस्सयस्सचुण्णीए । ववहाराभिप्पाया, भणंति पुण जाव पुरिमड्ढं ॥ २ ॥" पाक्षिक-
चातुर्मासिकसांवत्सरिकाणि तु पक्षाद्यन्तेषु च स्युः । ९ । पुनरपि श्रीदेवेन्द्रसूरिविरचितश्रीश्राद्धदिनकृत्यवृत्तौ अपि
अभाणि, तथाहि-"साधुवचनं उग्घाडा पोरिसी इत्यादि विभ्रमकारणं । १० ।" पुनरपि श्रीदेवेन्द्रसूरिकृतप्रत्याख्यान-
भाष्येऽपि तथाहि-"साहुवयणं उग्घाडा पोरिसी तणुसुच्छया समाहित्ति" इत्यादि २५ गाथायाम् । ११ ।

॥ इति उग्घाडा पोरिसी भणनाधिकारः ॥ २० ॥

ननु-श्रीखरतरगच्छे पुत्रादिजन्मनि तन्मरणे च जातमृतकं सूतकं गण्यते, तत्राऽपि पुत्रस्य एकादशदिनानि पुत्र्याश्च
द्वादशदिनानि यावत् तद्गृहे खरतरसाधवो भिक्षां न गृह्णन्ति, तपागच्छादिगच्छेषु तु केषुचित् न सूतकशङ्काशङ्कः, तत्र
मूलतः क्वाऽपि शास्त्रे सूतकगृहवर्जनं समुपदिष्टं वर्तते न वा ? उच्यते-श्रीजिनपतिसूरिभिः निजसामाचार्यां प्रोक्तत्वात्,
तथाहि-"संघवइसूरिपयकुलेसु वि दसाहं सुअसूअगकुलाणं च एगारसाहं पुत्तिआ सूअगं बारसाहं मयगकुलाणं च वज्जणं
॥ २१ ॥" एवं तरुणप्रभसूरिकृतश्रीषडावश्यकबालावबोधे २ पुनरन्यग्रन्थीयगाथाबालावबोधव्याख्यानेऽपि यथा-

~~[illegible]~~ 120

"छक्कायदयावंतो वि, संजओ कुणइ दुलहं बोहिं । आहारे नीहारे, दुगंछिए पिंडगहणे अ ॥ १ ॥" इत्यत्र दुगंछिए पिंडगहणे अ सूतक मृतक रजक चर्मकर प्रभृतिक जे छइ दुगंछित निंदित कुल तिहां पिंड असन-पान-खादिम-स्वादिम-रूप तणइ ग्रहणि हुंतइ इति संबंध करिवउ । २ । ननु-क्वाऽपि मूलसूत्र-भाष्य-चूर्णि-वृत्त्यादौ अपि अक्षराणि सन्ति ? उच्यते-सन्तीति, श्रीसूत्रकृदङ्गसूत्रवृत्त्योः (१८० पत्रे), तथैव उक्तत्वात्, तथाहि-"संपसारी कयकिरिए, पसिणायतणाणि अ । सागारिअं च पिंडं च, तं विज्जं परिजाणिआ ॥ १६ ॥" व्याख्यालेशः-सागारिकः=शय्यातरः, तस्य पिण्डं=आहारं, यदि वा सागारिकपिण्डं इति सूतकगृहपिण्डं जुगुप्सितं वर्णापसदपिण्डं वा, चशब्दः समुच्चये । एतत्सर्वं विद्वान्=ज्ञपरिज्ञया परिज्ञाय प्रत्याख्यानपरिज्ञया च परिहरेदिति" ९ अध्ययने १६ गाथायाम् ॥ ४ ॥ पुनः श्रीआचाराङ्गे द्वितीयश्रुतस्कन्धे प्रथमाध्ययने चतुर्थोद्देशके (३०५ पत्रे),

तथा हि-"भिक्खागा नामेगे एवमाहंसु समाणा वा वसमाणा वा गामाणुगामं दूइज्जमाणे खुड्डाए खलु अयं गामे संनिरुद्धाए नो महालए से हंता भयंतारो बाहिरगाणि गामाणि भिक्खायरिआए वयह' इति । वृत्त्येकदेशो यथा-'वसमानाः' मासकल्पविहारिणः ते एवंभूताः, प्राघूर्णकान् समायातान् ग्रामानुग्रामं दूयमानान् गच्छतः एवं ऊचुः-'यथा क्षुल्लकोऽयं ग्रामः अल्पगृहभिक्षादो वा, तथा संनिरुद्धः-सूतकादिना, नो महान्' इति पुनर्वचनं आदरख्यापनार्थं, अतिशयेन क्षुल्लक इत्यर्थः, ततो हन्त ! इति आमन्त्रणं, यूयं भवन्तः=पूज्याः बहिर्ग्रामेषु भिक्षाचर्यार्थं व्रजत इत्येवं ब्रूयात्" इति । ५ । पुनः श्रीनिशीथभाष्यचूर्णौ यथा "जे भिक्खू दुगंछिअकुलेसु असणाइ-वत्थाइ-वसहि-

सज्झायं वा करेइ" इत्यादि चउलहुअं तेसिं एसो मे दोसरूवं चउविहा गाहा इत्तरिअत्ति सूअगगाहा निज्जूढा जे ठप्पाकया सिलागा पडिअत्ति, आवकहिआ जे जत्थ वीसए आदि जुंगिआ जहा दक्खिणापहे लोहगार कलाला लाडेसु, नड-वरुडचम्मकारादि एए आवकहिआ ६।" पुनः श्रीनिशीथचूर्णौ "जे भिक्खू ठवणा कुलाइं" इत्यादि ठवणा गाहा, समासो संखेवे, लोइअ दुविहा इत्तिआ १ आवकहिआ २ इमे इत्तिरिआ सूअगगाहा कालावहीए जे ठप्पाकया ते निज्जूढा जेत्ति कुला जत्थ विसए जुंगिआ अभोज्या इत्यर्थः । कम्मेण वा सिप्पेण वा जाइए वा कम्मे एहा वि आसाविका मोरपोसगा सिप्पेहिड्डा एहाविआ तेरिमापतकरा निलेवा जातीए पाणा डुंबा मोरुत्तिआय, खलुशब्दो अवधारणे, ते चेव अन्नत्थ जुंगिआ जहा सिंधूए निलेवगा इत्यादि । ७ । पुनरेवमेव श्रीनिशीथषोडशोद्देशकभाष्यचूर्णिषु अपि तथाहि-

"दुविहा दुगंछिआ खलु, इत्तरिआ हुंति आवकहिआ य । एएसिं नाणत्तं, वुच्छामि आणुपुव्वीए ॥ १ ॥ सूअगमयकुलाई, इत्तरिआ जे हवंति निज्जूढा जे जत्थ जुंगिआ खलु, ते हुंती आवकहिआ उ ॥ २ ॥ तेसु असण वत्थाई, वसही विप्परिणामो तहेव कुच्छिया । तेसिं पि होइ संका, सव्वे एआरिसा मन्ने ॥ ३ ॥" इति भाष्यम् । अत्र चूर्णिव्याख्या-सूअगगाहा कालावहीए जे वप्पाकया ते निज्जूढा, भक्तपानग्रहणादौ निषिद्धाः १ जे कुला जत्थ विसए जुंगिआ दुगंछिआ अभोज्या इत्यर्थः, कम्मेण १ सिप्पेण वा २ जाइए वा ३, कम्मे न्हाविआइणो १ सिप्पे वि ठार न्हाविआइणो २ हिड्डान्हाविया तेरिमाजाइए पाणाइणो ३, पुनरपि श्रीदशवैकालिकसूत्रे पञ्चमाध्ययने श्रीहरिभद्रसूरिकृतायां तद्वृत्तौ च (१६६ पत्रे) सूतकादिकुले प्रवेशस्य वर्जनीयत्वेन उक्तत्वात्, तथाहि-

'पडिकुट्ठकुलं न पविसे, मामगं परिवज्जए । अचियत्तकुलं न पविसे, चियत्तं पविसे कुलं ॥ १७ ॥ व्याख्या-प्रतिकुष्टं कुलं द्विविधम्-इत्वरं यावत्कथिकं च, इत्वरं सूतकयुक्तं, यावत्कथिकं अभोज्यं, एतन्न प्रविशेत् शासनलघुत्वप्रसंगात् । अत्राऽर्थे प्रशमरतिसूत्रवृत्ती अपि (४० पत्रे), तथा-

"लोकः खल्वाधारः, सर्वेषां ब्रह्मचारिणां यस्मात् । तस्माल्लोकविरुद्धं, धर्मविरुद्धं च संत्याज्यम् ॥ १३१ ॥ व्याख्या-लोको जनपदः, खलुशब्दो अवधारणे, लोक एव आधारः सर्वेषां ब्रह्मचारिणां, यस्मात् ब्रह्म-संयमः सप्तदशभेदः, तद्योगात् संयमिनः तेषां सर्वेषामिति गच्छवासिनां गच्छनिर्गतानां च, तस्मात् लोके यद्विरुद्धं जात-मृतक-सूतक समूह-निराकृतादिगृहेषु भिक्षादिग्रहणं अभोज्येषु च परिहार्यं, तथा चाऽऽर्षे-

"जे जहिं दुगुंछिआ खलु, पव्वावणवसहिभत्तपाणेसु । जिणवयणे पडिकुट्ठा, वज्जेअव्वा पयत्तेण ॥ १ ॥" यच्च लोकैकदेशे विरुद्धं मद्य-मांस-लशुन-बीजानन्तकायादि धर्मसाधनविरुद्धं अनेकं तदपि परिहार्यमिति ॥ १३१ ॥ इतश्च लोकैकवार्तान्वेषणं श्रेयोहेतुः इति दर्शयति । ननु-दशदिनादिमानं अपि कुत्राऽपि प्रोक्तमस्ति ?, उच्यते-श्रीव्यवहारभाष्यवृत्तौ श्रीमलयगिरिसूरिभिः दशदिनमानं उक्तं अस्ति, तथाहि-"जातसूतकं नाम जन्मानन्तरं दशाऽहानि यावत्, मृतकसूतकं मृतानन्तरं दश दिवसान् यावत् । १ । पुनरपि व्यवहारभाष्यवृत्तौ प्रथमोद्देशके; तथाहि-"लौकिकं द्विधा, इत्वरं यावत्कथिकं च, तत्र इत्वरं मृतकसूतकादि; तथाहि-लोकैः सुतकादि दश दिवसान् यावत् वर्ज्यते इति, यावत्कथिकं वरुड-छिम्पक-चर्मकार-डुम्बादि एते हि यावज्जीवं शिष्टैः संभोगादिना वर्ज्यन्ते इति । २ । पुनः निशीथचूर्णौ परिहारनिक्षेपाधिकारे

"लोइओ दुविहो इत्तरिओ आवकहिओ अ, इत्तरिओ सूयगादिसु दसादिदिवसपरिवज्जणं, आवकहिओ जहा नट्ट–वरुड-छिंपग–चम्मार डुंबा य, लोउत्तरिओ सेज्जादाण–अभिगमसड्ढादि आवकहिओ रायपिंडो इति २। पद्मपुराणेऽपि उक्तम्–"मृते स्वजनमात्रेऽपि, सूतकं जायते किल। अस्तंगते दिवानाथे, भोजनं क्रियते कथम्? ॥ १ ॥" तथा लौकिकसूतकमपि एवं, तथाहि–"सूतकं वृद्धिहानिभ्यां, दिनानि त्रीणि द्वादश। प्रसूतिस्थानमासैकं, वासराः पञ्च गोत्रिणाम् ॥ १ ॥ प्रसूतिं च मृते बाले, देशान्तरमृते रणे। सन्ताने मरणं चैव, दिनैकं सूतकं मतम् ॥ २ ॥ यद्दिने सूतके जाते, गते द्वादशके दिने। जिनाभिषेकपूजाया, पात्रदानेन शुद्ध्यति ॥ ३ ॥ पञ्चाहं सूतकं क्षत्रे, शूद्रे पक्षैकसूतकम्। दशाहा ब्राह्मणे विद्धि, द्वादशहा वैश्यमाचरेत् ॥ ४ ॥ सतीसूतकं हत्या च, पापं षाण्मासिकं भवेत्। अन्येषामात्महत्यानां, यथापापं च कल्पयेत् ॥ ५ ॥ अश्वी–चेटिका–महिषी–गोप्रसूतिर्गृहाङ्गणे। सूतकं दिनमेकं स्यात्, गृहबाह्ये न सूतकम् ॥ ६ ॥ दासी दासस्तथा कन्या, जायते म्रियते यदि। त्रिरात्रं सूतकं ज्ञेयं, गृहमध्येऽतिदूषितम् ॥ ७ ॥ यदि गर्भविपत्तिः स्यात्, श्रवणे वाऽपि योषितम्। यावन्मासं स्थितो गर्भ–स्तावद्दिनानि सूतकम् ॥ ८ ॥ महिषीपक्षकं क्षीरं, गोक्षीरं च दिना दश। अष्टकं च अजाक्षीरं, पश्चात् क्षीरं प्रवर्त्तकम् ॥ ९ ॥ इत्यादिस्वशासनपरशासनसम्मत्या समर्थितं सूतकवर्जनम् ॥ २१ ॥

॥ इति जातमृतकसूतकपिण्डनिषेधाधिकारः ॥ २१ ॥

ननु–खरतरगच्छीयाः श्राद्धाः प्रतिक्रमणसूत्रान्ते उत्तिष्ठन्तः "तस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्से ति" वाक्यं न कथयन्ति, वाचा अनुच्चरन्तो मनस्येव तदर्थं ध्यायन्तीति, अत्र काऽपि ग्रन्थसम्मतिरस्ति? उच्यते—अस्तीति, श्रीजिनपतिसूरिभिः

सामाचार्यां स्पष्टं उक्तत्वात् । तथाहि–“सावया पडिक्कमणसुत्तंते तस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्सेति न भणंति”, इति ॥ १ ॥ पुनरपि श्रीतरुणप्रभसूरिकृतषडावश्यकबालावबोधेऽपि, तथाहि–“तस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्स” इसउ पद श्रावकः प्रति-क्रमणप्रांति आम्नायतणा अभावइ तओ केइएक पढइ नही, केइएक पुणि पढइं, तथापि हि “अब्भुट्ठिओमि आराहणाए विरओमि विराहणाए” ए पद जुगलु तिहांजि संबंधियुं छइं, तिण कारणि मतिवर्तमानु जाणिवुं (१५२ पत्रे) ॥ २ ॥ एवं श्रीचन्द्रसूरिकृतप्रतिक्रमणवृत्तौ अपि तथैव उक्तम्, तथाहि–“तस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्स” इत्यादि द्वादशाक्षरी वाचा अनुच्चरन् श्राद्ध उत्तिष्ठतीति ॥ ३ ॥ एवं श्रीजिनप्रभसूरिकृतविधिप्रपायामपि “तस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्सेति” वाक्यं न लिखितमस्ति, तथाहि–तत्पाठः–“तओ पुत्तीए कट्ठासणं पाउंछणं वा पडिलेहिअ, वामं जाणुं हिट्ठा दाहिणं च उड्ढं काउं करजुअगहिअपुत्ती सम्मं पडिक्कमणसुत्तं भणइ, तओ दव्वभावुट्ठिओ अब्भुट्ठिओमि इच्चाइ दंडगं पढित्ता वंदणं दाउं”, इत्यादि ॥ ४ ॥ २२ ॥

॥ इति तस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्स कथननिषेधाधिकारः ॥ २२ ॥

ननु–आत्मनां गच्छे श्रावणस्य वृद्धौ द्वितीयश्रावणद्वितीयपक्षे, भाद्रपदवृद्धौ प्रथमभाद्रपदद्वितीयपक्षे श्रीपर्युषणा-पर्वकरणात् आषाढचातुर्मासकात् पञ्चाशता दिनैरेव यत्पर्युषणापर्व क्रियते, तत्कुत्र तदक्षराणि सन्ति ? उच्यते–श्रीजिन-पतिसूरिभिः निजसामाचार्यां ११ तथैव उक्तत्वात्, तथाहि–“सावणे भद्दवए वा अहिगमासे चउम्मासाओ पण्णासइमे दिणे पज्जोसवणा कायव्वा न असीइमे” इति ॥ ११ ॥ ननु–यैः आषाढचातुर्मासकात् अशीत्या दिनैः श्रीपर्युषणापर्व विधी-

यते, तत्पक्षः क्वाऽपि निषिद्धोऽस्ति ? उच्यते—श्रीजिनवल्लभसूरिभिः सङ्घपट्टके बृहद्वृत्तौ तत्पक्षस्य जिनवचनबाधाकारित्वेन उक्तत्वात्, तथाहि—

"वृद्धौ लोकदिशा नभस्य–नभसोः सत्यां श्रुतोक्तं दिनं, पञ्चाशं परिहृत्य ही शुचिभवात् पश्चाच्चतुर्मासकात् । तत्राऽशीतितमे कथं विदधते ? मूढा महं वार्षिकं, कुग्राहाद्गिणय्य जैनवचसो बाधां मुनिव्यंसकाः ॥ १ ॥ इति ॥"

ननु–कथं तत्पक्षो जिनवचनस्य बाधाकारी ? इति । उच्यते—श्रूयतां, पूर्वं श्रावणस्य भाद्रपदस्य च जैनसिद्धान्तापेक्षया वृद्धिरेव नाऽस्ति, पौषाषाढयोः एव मासयोः जैनमते मूलपक्षे वृद्धिभवनात्, संप्रति लौकिकटिप्पणानुमत्या सकलमासवृद्धौ श्रावणभाद्रपदयोः अपि वृद्धिरस्ति, तत्र च तयोः वृद्धौ अपि पञ्चकदशकव्यवस्थायां आषाढचतुर्मासकात् पञ्चाशता दिनैरेव पर्युषणा कर्तव्या, यदुक्तं श्रीकल्पसूत्रे (५९ पत्रे), तथाहि—"ते णं कालेणं ते णं समए णं समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसराइए मासे विइक्कंते वासावासं पज्जोसवेइ" इति ॥ १ ॥ विशेषकल्पभाष्यचूर्णौ अपि एवमेवोक्तिः, तथाहि—"एत्थ उ पणयं॰ गाहा—आसाढचाउम्मासीए पडिक्कंते पंचहिं पंचहिं दिवसेहिं गएहिं जत्थ जत्थ वासावासजोग्गं खेत्तं पडिपुन्नं तत्थ तत्थ पज्जोसवेअव्वं, जाव सवीसइराओ मासो, इय सत्तरी कहं भवइ ? सवीसइरायं मासं हिंडियाणं लद्धं खेत्तं, भद्दवयसुद्धपंचमीए पज्जोसवेत्ता, कत्तियपुण्णिमाए पडिक्कमेत्ता बिइयदिवसे निग्गया, जइ भद्दवयअमावसाए पज्जोसवेंति, पंचसत्तरी भवइ, जइ भद्दवयबहुलदसमीए ठिआ तओ असीइ भवइ, एवं जाव आसाढपुण्णिमाए ठिआ ताहे वीसुत्तरं सयं भवइ" ॥ २ ॥ एवमेव श्रीसमवायाङ्गसूत्रवृत्त्योः सप्ततिस्थानके (८१ पत्रे) ॥

तथाहि–"समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे वइक्कंते सत्तरिएहिं राइंदिएहिं सेसेहिं वासावासं पज्जोसवेइ" व्याख्या–'समणे' इत्यादि–वर्षाणां–चतुर्मासप्रमाणस्य वर्षाकालस्य सविंशतिरात्रे–विंशतिदिवसाधिके मासे व्यतिक्रान्ते–पञ्चाशद्दिनेषु अतीतेषु इत्यर्थः, सप्तत्यां च रात्रिदिनेषु शेषेषु भाद्रपदशुक्लपञ्चम्यां इत्यर्थः, वर्षासु आवासो वर्षावासः= वर्षावस्थानं, 'पज्जोसवेइ'त्ति परिवसति सर्वथा वासं करोति, पञ्चाशति प्राक्तनेषु दिवसेषु तथाविधवसत्यभावादिकारणे स्थानान्तरमपि आश्रयति, भाद्रपदशुक्लपञ्चम्यां तु वृक्षमूलादौ अपि निवसतीति हृदयमिति, ततः पञ्चाशता दिनैरेव पर्युषणा कर्तव्या इति सङ्गतिमङ्गति। न च वाच्यं श्रावणभाद्रपदयोः एकतरवृद्धौ एकमासस्य अभिवर्धितस्य अगणनात् वस्तुगत्या पञ्चाशद्दिनानि एव स्युः इति, यतो विशेषकल्पभाष्यचूर्णौ वर्धितमासस्य अपि गणना प्रमाणीकृताऽस्ति; तथाहि–

"अहिगमासो पडिओ तो वीसइरायं गिहिनायं कज्जति, किं कारणं इत्थ अहिगमासो चेव गणिज्जति ? सवीसाए समं सवीसतिराओ मासो भणति चेव त्ति", अपि च "समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे वइक्कंते वासावासं पज्जोसवेइ त्ति" कल्पसिद्धान्तोक्तवचनप्रामाण्यात्, आषाढवृद्धौ अपि विंशतिरात्रिपर्युषणायां बोधितायामपि अधिकमासस्य गणनात् सविंशतिरात्रिमासे एव पर्युषणा कर्तव्या इति समागतं, नाऽपि "वासावासं पज्जोसविआणं नो कप्पइ परं पज्जोसवणाओ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा गोलोमपमाणमित्तेऽपि केसे तं रयणिं उवायणावित्तए" इति कल्पसूत्रे (६८ पत्रे) सामाचारीसूत्रम् अस्य वृत्तिः–तां रजनीं भाद्रपदसितपञ्चमीरात्रिं नाऽतिक्रमयेत्, पञ्चम्या रात्रेः प्रागेव लोचं

आषाढचातुर्मासात् ५० दिनैः पर्युषणाकरणाधिकारः २३

कारयेदिति । पुनः श्रीपर्युषणाकल्पटिप्पनकेऽपि उक्तं "नो से कप्पइ तं रयणिं ति" भाद्रपदशुक्लपञ्चमीं अतिक्रमितुं
इत्यादि, एवं सर्वत्र पर्युषणाकर्तव्यस्य भाद्रपदशुक्लपञ्चम्यामेव प्रोक्तत्वात्, न काऽपि श्रावणे तत्कर्तव्यता दृश्यते इति
वक्तव्यं, कथं ? इत्याह्–मूलपक्षे आषाढवृद्धौ "नो तं रयणिं उवायणावित्तए ति" सामान्यसूत्रापेक्षया "अभिवड्ढिअंमि
वीसेति" विशेषसूत्रस्य बलीयस्त्वात्, श्रावणेऽपि पर्युषणासत्कसर्वकर्तव्यकरणात्, ततोऽस्माकं लौकिकटिप्पणकानुसारेण
श्रावणवृद्धौ आषाढवृद्धौ इव श्रावणेऽपि पर्युषणापर्वकुर्वतां सिद्धान्तपक्षिकरणात् को दोषः ?, पुनरपि कार्तिकचातुर्मास-
काधिकारे तु चन्द्रसंवत्सरापेक्षया पर्युषणातो दिनैः सप्तत्या एव तस्य जैनाम्नायेन अवर्धितवर्षेऽपि सप्तत्या दिनैः तस्य
संभवः पौषाषाढयोः एव वृद्धेः, लौकिकटिप्पणकानुसारेण तु भाद्रपदाश्वयुजवृद्धौ दिनशतसंभवः स्यात्, दीपमालिकाऽनन्त-
रमेव चतुर्मासकसंभवात्, शेलकज्ञाते कार्तिकपूर्णिमायां चतुर्मासकप्रतिक्रमणस्य उक्तत्वादिति, न च असंक्रान्तिमासोऽधि-
कमासः स्फुटं स्यादिति भास्कराचार्योक्तत्वात्, असंक्रान्तिमासे कथं पर्युषणा ? इति वाच्यं, तस्मिन् लग्नकार्यस्य एव निषि-
द्धत्वात्, दीक्षा–स्थापना–प्रतिष्ठालक्षणं नाऽन्यत् धर्मकर्म, यत उक्तं नारचन्द्रीयद्वितीयप्रकरणे (१४५ पत्रे), तथाहि–
"रविक्षेत्रगते जीवे, जीवक्षेत्रगते रवौ । दीक्षामुपस्थापनां चाऽपि, प्रतिष्ठां च न कारयेत् ॥ ४५ ॥ वर्षशुद्धिः–हरि-
शयनेऽधिकमासे, गुरुशुक्रास्ते न लग्नमन्वेष्यं, लग्नेशांशाधिपयोर्नीचाऽस्तमने च न शुभं स्यात् ॥ ४६ ॥" ततो असंक्रान्ति-
मासे पर्युषणाकरणप्रतिषेधो न घटते, इत्यलं विस्तरेण ॥ तत इदं स्थितं श्रावणवृद्धौ द्वितीयश्रावणशुक्लचतुर्थ्यां, भाद्रपद-

वृद्धौ प्रथमभाद्रपदशुक्लचतुर्थ्यां पर्युषणापर्व कर्तव्यं न अशीत्या दिनैः, इदं च स्थलं बहुगम्भीरार्थं, मया तु पूर्वगीतार्थप्रतिपादितसिद्धान्ताक्षरयुक्त्यनुसारेण लिखित मस्ति, न स्वमतकल्पितं, पुनर्यथाऽस्ति तथा बहुश्रुता विदन्ति ॥ २३ ॥

॥ इति श्रावणभाद्रपदयोः वृद्धौ ५० पञ्चाशद्दिनैः पर्युषणा कार्या इत्यधिकारः ॥ २३ ॥

ननु—श्रीखरतरगच्छे कदाचित् कुत्रचित् कल्पसूत्रं गीतार्था नव वाचनानि वाचयन्ति, कदापि क्वाऽपि एकादशवाचनाभिः, कदापि कुत्राऽपि त्रयोदशवाचनाभिः वाचयन्ति, तपागच्छीयादिगीतार्थास्तु नवभिरेव वाचनाभिः नाऽधिकन्यूनाभिः, तत्र किमपि नियामकं वर्तते न वा? उच्यते—सत्यं, भोः! पूर्वो मूलविधिः कल्पसूत्रश्रवणस्य श्रूयतां, तथाहि—"तहा गिहत्थाणं अन्नतित्थिआणं गिहत्थीणं अन्नतित्थीणीणं उसण्णाणं संजईणं च अग्गओ पज्जोसवणाकप्पो न कड्ढिअव्वो, सम्मीसवाससंकाइदोसप्पसंगाओ, पज्जोसवणाकप्पो दिवसओ कड्ढिउं न चेव कप्पइ, जत्थ वि खेत्तं पडुच्च कड्ढिज्जइ, जहा दिवसओ, आणंदपुरे मूलचेइयहरे सव्वजणसमक्खं कड्ढिज्जइ, तत्थ वि साहू नो कड्ढइ, पासत्थो कड्ढइ, तं साहू सुणिज्जा न दोसो, आणंदपुरं नाम संपइ वडनगर महाठाणं भण्णइ, पासत्थाण कड्ढगस्स असइ दंडगेण वा अब्भत्थिओ सड्ढेहिं वा साहू ताहे दिवसओ सभाए सयं कड्ढइ, पज्जोसवणाकप्पे य कड्ढणे इमा सामायारी। अप्पणो उवस्सए पादोसिए आवस्सए कए कालं घेत्तुं काले सुद्धे वा असुद्धे वा पट्ठविता कड्ढिज्जइ एगो कड्ढइ सेसा उद्धट्ठिआ सुणंति, एवं चउसु वि राईसु पज्जोसवणाराईए पुण कड्ढिए सव्वे (साहवो) साहू कप्पसमप्पावणिअं काउस्सग्गं (करेंति) करिंता पज्जोसवणाकप्पस्स समप्पावणिअं करेमि काउस्सग्गं जं खंडिअं जं विराहिअं जं न पडिपूरिअं तस्स उत्तरीकरणेणं जाव वोसिरामित्ति सव्वो दंडओ कड्ढिअव्वो

जाव वोसरामित्ति लोगस्स उज्जोअगरं चिंतिऊण उस्सारित्ता पुणो लोगस्स उज्जोअगरं कड्ढित्ता सव्वे साहुणो निसीअंति, जेण कड्ढिओ सो ताहे कालस्स पडिक्कमइ, ताधे वरिसाकाल ठवणा ठविज्जइ, एसो विधि भणियो जइ उ कड्ढिज्जंते गिहत्था अण्णतित्थिआ उसण्णा च आगच्छिज्जा तो वि ण विज्जा इत्यादि" इति श्रीनिशीथचूर्णौ दशमोद्देशके, इत्यमेव श्रीदशाश्रुतस्कन्धचूर्णौ अपि, एवमेव श्रीसन्देहविषौषधिवृत्तिग्रन्थेऽपि, एतद्ग्रन्थानुसारेण पूर्वं पञ्चरात्रं प्रतिक्रमणानन्तरं पाक्षिकसूत्रपाठवत् साधूनां कल्पसूत्रश्रवणं उपलभ्यते, परं अयं विधिः व्यवच्छिन्नः । सांप्रतं तु श्रीवीरनिर्वृतेः नवसु वर्षशतेषु अशीत्यधिकेषु गतेषु आनन्दपुरे पुत्रमरणार्त्तध्रुवसेननृपसन्तोषनिमित्तं सभासमक्षं कल्पो वाचयितुं प्रारब्धः, यदुक्तं श्रीकल्पसूत्रावचूरौ, तथाहि—केचित्तु इदं आहुः यत् "इयत्कालातिक्रमे ध्रुवसेननृपस्य पुत्रमरणार्त्तस्य समाधये आनन्दपुरे सभायां अयं ग्रन्थो वाचयितुं प्रारब्ध इति" अन्यत्र तु सर्वसम्मतचिरन्तनग्रन्थेषु कुत्रापि वाचनानियमो न कृतः, पूर्वसूरिभिः प्रत्युत निशीथचूर्णौ प्रोक्तमस्ति "ये नववाचनाभिः कल्पं वाचयन्ति ते पार्श्वस्था इति" अत एव ऐदंयुगीना—गीतार्थाः प्रतिगच्छं स्वपरम्परया यथारुचि वाचना विदधानाः सन्ति, न च वाच्यं वयं मूलविध्यनुसारेण पञ्च दिनानि कल्पं वाचयन्तो नववाचनानियमः कुर्वाणाः स्मः, कथं तद्विधिलेशस्याऽपि अभावात्, कथं तदनुसारिता ? कथं इत्याह—मूलविधौ रात्रौ पार्श्वस्थपार्श्वश्रवणं, सांप्रतं तु दिवसे, पूर्वं तु गृहस्थादीनां असमक्षं, संप्रति तु तत्समक्षं, पूर्वं तु एकवारं, अधुना तु दिवसमध्येऽपि वारद्वयं वाचनं, अथ ये नववाचनातो अधिकवाचनावाचने जिनाज्ञाबाह्यत्वं वदन्ति तेषामपि इदं अज्ञानविजृम्भितं, यतोऽत्र सूत्रोक्तविधिविपरीतत्वेन गीतार्थाचरणतो गच्छपरम्परा वर्तते । पुनः श्रीहीरविजयसूरिप्रसादीकृत-

॥ ६५ ॥

प्रश्नोत्तरसमुच्चये (६२ पत्रे) तच्छिष्य पं० कीर्तिविजयगणिसमुच्चिते ग्रन्थे पं० [illegible]प्रश्नाधिकारे प्रथमप्रश्नेऽपि प्रोक्तं, तथाहि—"नवक्षणैः कल्पसूत्रं वाच्यते, कैश्चिदधिकैरपि वाच्यते, तदक्षराणि क्व सन्ति? इति, तत्रोत्तरम्—कल्पसूत्रं नवक्षणैः वाच्यते परम्परातः १ अन्तर्वाच्यमध्ये नवक्षणविधानाक्षरसद्भावाच्चेति २ अत्राऽपि नववाचनावाचने गच्छपरम्परा एव, प्रत्युत्तरिता न तदक्षराणि दर्शितानि, अन्तर्वाच्यं तु तत्कृतं आधुनिकं च, तत इदं रहस्यं आगतम्—मूलपक्षः कोऽपि नाऽस्ति क्वाऽपि, पश्चात् येषां नववाचनानां गच्छपरम्परा ते नववाचनाभिः वाचयन्तु, अथ च येषां गच्छे नवाधिकवाचनानां परम्परा ते तदेकादशकं त्रयोदशकं वा कुर्वन्तु, न कस्याऽपि निन्दा कार्या धर्मार्थिभिः गच्छपरम्पराया व्यवस्थायाश्च स्वरुच्यनुयायित्वात् ॥ २४ ॥

॥ इति कल्पसूत्रवाचने नववाचनानियमाभावविचारः ॥ २४ ॥

ननु—"करेमि भंते ! पोसहं आहारपोसहं देसओ सव्वओ च" इत्यादिपाठसद्भावात् पौषधो द्विविधो देशतः सर्वतश्च सर्वत्र प्रतिपादितः, ततो यथा देशतः पौषधोच्चारे श्रावकाः पानीयं पिबन्ति तथा एकाशनादिकरणेन भोजनमपि कथं न कुर्वन्तु ? देशत इति पाठस्य अत्राऽपि भङ्गाभावात्, उच्यते—सत्यं, परं उपधानं विना पौषधे त्रिधाहारप्रत्याख्यानस्य चतुर्धाहारप्रत्याख्यानस्य वा उपवासस्य एव घटमानत्वात् पौषधोपवासरूपशब्दव्याख्यानस्याऽपि श्रीतत्त्वार्थभाष्यवृत्तौ (९२ पत्रे) तथैव उक्तत्वाच्च, तथाहि—

पौषधोपवासो नाम इत्यादिना पौषधस्वरूपं निरूपयति, रूढ्या पौषधशब्दः पर्वसु वर्तते, पर्वाणि च अष्टम्यादि-

तिथयः पूरणात् पर्व धर्मोपचयहेतुत्वात्, तत्र–पौषधे पर्वणि उपवासः पौषधोपवासः त्रिविधस्य चतुर्विधस्य वाऽऽहारस्य छेदः इत्यादि, एवमेव श्रीसमवायाङ्गसूत्रवृत्तौ श्रीअभयदेवसूरिभिः व्याख्यानात् (१९ पत्रे), तथाहि–"पौषधं पर्वदिनं अष्टम्यादिः तत्रोपवासोऽभक्तार्थः पौषधोपवास इति इयं व्युत्पत्तिरेव, प्रवृत्तिस्तु अस्य शब्दस्य आहारशरीरसत्कारब्रह्मचर्यव्यापारपरिवर्जनेषु इति ध्येयमिति"। ननु–तर्हि श्रीजिनवल्लभसूरिभिः श्रीपौषधविधिप्रकरणे (२५ पत्रे) कथं पौषधमध्ये भोजनं प्रतिपादितम् ? तथाहि–

"जो पुण आहारपोसही देसओ सो पुण्णे पच्चक्खाणे तीरिए अ खमासमणदुगेण मुहपत्तिं पडिलेहिअ खमासमणेण वंदिअ भणइ–इच्छाकारेण संदिसह पारावह पोरिसी पुरिमड्ढं चउविहाहार एगासणं निवीय आयंबिलं वा कयं, जा कावि वेला तीए पारावेमि, तओ सक्कत्थएण चेइए वंदिअ सज्झायं सोलस वीसं वा सिलोगे काउं जहासंभवमतिहिसंविभागं दाउं मुहं हत्थपाए पडिलेहिअ नवकारपुव्वमरत्तदुट्ठो भुंजइ", इति । अत्रोत्तरं–यद्यपि अत्र पौषधमध्ये भोजनं उक्तं, परं एतदुपधानं आश्रित्य अभ्यधायि, येषां पुनः गच्छे पौषधमध्ये भोजनं अनुज्ञातं तेषां अपि अपवादतः एव न उत्सर्गतः । तथा चोक्तं तपागच्छीयसोमसुन्दरसूरिशिष्यहेमहंसगणिकृतषडावश्यकबालावबोधेऽपि, तथाहि–

"तृतीयशिक्षाव्रतं पौषधोपवासः, स च पर्वतिथिषु अहोरात्रं यावत् चतुर्विधाहारपरित्यागेन, तथा न शक्नोति चेत् तदा त्रिविधाहारपरित्यागेन, एवमपि अशक्तौ अपवादतः आचाम्लादि समुच्चार्य भोजनं क्रियते इत्यादि" न च अपवादपदं उत्सर्गपदे क्षेप्तव्यं, तस्य षड्भङ्ग्यां भिन्नत्वेन अभिधानात्, उपधानविचारस्तु अयम्–उपधानानि श्रीमहानिशीथसूत्रे

पौषधमध्ये उपधानं विना भोजननिषेधाधिकारः २५

सामान्यतया प्रोक्तानि, परं यद्यपि तत्र उपधानतपसि पौषधव्रतं न उक्तं, तथापि समस्तगच्छीयगीतार्थसम्मततया सर्वेषु अपि धर्मगच्छेषु नियतं यथा स्वस्वोपधानादिप्रमाणतया तत्र स्वस्वतपोयोगविधिप्रकरणेषु गीतार्थैः निबद्धं दृश्यते, तैः कार्यमाणं च उपासकैः उपलभ्यते। तत्र श्रीअभयदेवसूरिशिष्यपरमानन्दकृतयोगविधिग्रन्थे चतुश्चत्वारिंशदधिकद्वादशशतवर्षे १२४४ लिखिते यथा "पौषधग्रहणपुरस्सरं उपधानतपो विधेयमिति अत उपधानविधिः उच्यते इति १" पुनः श्रीचन्द्रगच्छीय–श्रीअजितदेवसूरिकृतयोगविधौ त्रिसप्तत्यधिकद्वादशशतवर्षे १२७३ कृते यथा "श्रावकश्राविकाणां तु एकस्मिन् उपधाने अव्यूढेऽपि गुर्वाज्ञया अनुज्ञानन्दी विधीयमाना दृश्यते, परं एतैः अहोरात्रपौषधदिनानि पश्चादपि शीघ्रं सविशेषं पूरणीयानि २" पुनरपि–तपागच्छीय-श्रीरत्नशेखरसूरिकृते श्रीआचारप्रदीपे (१९ पत्रे), यथा–

पौषधग्रहणक्रिया तु यद्यपि श्रीमहानिशीथे साक्षात् नोक्ता, तथाऽपि यथा साधोः योगेषु अतिशायि क्रियावत्त्वं सर्वप्रतीतं तथा श्राद्धानां अपि उपधानेषु विलोक्यते ३" पुनरपि श्रीखरतरगच्छाधिपति–श्रीजिनपतिसूरिकृतद्वादशकुलकवृत्तिः–वडगच्छीयजीर्णसामाचारी–श्रीजिनप्रभसूरिकृतविधिप्रपा–श्रीमानदेवसूरिकृतकुलकप्रमुखग्रन्था विलोकनीयाः ॥

ननु–श्रीविधिप्रपायां "मुहपत्तिं पडिलेहिअ वंदिअ भणइ भगवन्! भत्तपाणी पारावेह, उवहाणवाही भणइ–नवकारसहिअं चउविहाहारं, इअरो भणइ–पोरिसिं पुरिमड्ढं वा तिविहाहारं चउविहाहारं वा एगासणं निविइअं आयंबिलं वा जा काइ वेलातीए भत्तपाणं पारावेमि त्ति", श्रीजिनप्रभसूरिभिः 'उवहाणवाही भणइ इअरो भणइ' इति भेदद्वयोक्त्या पौषधमध्ये उपधानं विनाऽपि कथं भोजनं अनुज्ञातम्? उच्यते—तत्परमार्थं लघुखरतरगच्छीयाः श्रीजिनप्रभसूरय एव जानन्ति,

परं सा बृहत्खरतरशाखायां पौषधमध्ये विना उपधानं प्रवृत्तिः नाऽस्ति, तथा यद्यपि "जो पुण आहारपोसही देसओ सो तत्थेव पोसहसालाए घरे वा साहुब गंतुं पुण्णे पच्चक्खाणे तीरिए अ खमासमणदुगेण मुहपोत्तिं पडिलेहिअ खमासमणेण वंदिअ भणइ–इच्छाकारेण संदिस्सह पारावेह पोरिसिं पुरिमड्ढं वा चउविहाहारं एगासणं निविइअं आयंबिलं वा कयं जा कावि वेलातीए पारावेमि", इत्यादि श्रीपञ्चाशकचूर्णौ पौषधे भोजनं उक्तं, परं अस्माकं बृहत्खरतरगच्छीयानां तत्त्वार्थ-भाष्यवृत्ति–श्रीसमवायाङ्गसूत्रवृत्ति–प्रमुखग्रन्थानुसारेण वृद्धपरम्परया च न पौषधमध्ये भोजनं श्रावकाणां अभ्यनुज्ञातं, पश्चात् तत्त्वं तत्त्वविदो विदन्तीति न अस्माकं कोऽपि पक्षपातः, यथा भगवता दृष्टं उपदिष्टं च तथा प्रमाणम् ॥ २५ ॥

॥ इति पौषधमध्ये उपधानं विना भोजननिषेधाधिकारः ॥ २५ ॥

ननु–जिनप्रतिमानां प्रतिष्ठां स्वर्णशलाकया नेत्रोन्मीलनरूपां सूरिः एव करोति किं वा सामान्यसाधुरपि ? उच्यते–सूरिः एव, यतः श्रीजिनदत्तसूरिभिः उत्सूत्रपदोद्घट्टनकुलके सूरिं विना प्रतिष्ठाकरणे उत्सूत्रप्रतिपादनात्, तथाहि–

"सूरिं विणा पइट्ठं, कुणइ अ उस्सुत्तमाईअं" इति १७ काव्ये, अपि च सर्वगच्छेषु सांप्रतं सूरय एव प्रतिष्ठां कुर्वाणाः बहुशो दृश्यन्ते, नहि प्रत्यक्षप्रमाणसिद्धे वस्तुनि अनुमानादिप्रमाणापेक्षा भवति, अपि च श्रीउमास्वातिवाचकेनाऽपि स्वप्रतिष्ठाकल्पे सूरेः एव नामग्रहणं अकारि, तथाहि–

"रूप्यकच्चोलकस्थेन, शुचिना मधुसर्पिषा। नयनोन्मीलनं कुर्यात्, सूरिः स्वर्णशलाकया ॥ १ ॥" इति ॥ एवमेव श्रीहरिभद्रसूरयोऽपि प्रोचुः, तथाहि–"अच्छीनिलाडसंधिसु, हिअए धिइसिरिपयाइं पवन्ने । रयणस्स वट्टिआए, गहिअमहु

॥ ६७ ॥

थिरमणो सूरी ॥ २ ॥" इति, न च कथं तर्हि 'धुइदाणमंतनासो, आह्वणगहाण तह य संबंधो । नित्तुम्मीलणदेसण-गुरु-अहिगारा इहं कप्पे ॥ १ ॥ इति पादलिप्ताचार्येण स्वप्रतिष्ठाकल्पे प्रतिष्ठाधिकारी गुरुः प्रोक्तः इति वाच्यम् । सूरेः यतो गुरुत्वं न व्यभिचरति, तीर्थङ्करत्वे धर्माचार्यत्ववत्, पुनरपि श्रीगौतमपृच्छाटीकायां श्वेताम्बरप्रवरस्य केवलिनः एव प्रतिष्ठा प्रोक्ता, तस्यैव प्रतिष्ठाभिधायिसूरिमन्त्रसद्भावात्, न सामान्यसाधोः, तथाहि-

"देवाहिदेवपडिमं, पहाणसिरिखंडदारुणा तेण । जह दिट्ठ कारविउ, एवमुत्ता महामच्चा ॥ १ ॥ देवाधिदेव-पडिमं, नवकारिअं पइट्ठेही । को नाम तं पइ इमं, तयणु अमच्चेहिं विन्नत्तं ॥ २ ॥ अह रायगिहे देवा-हिदेवआणं पडिच्छिवि इहे व । सो बंभरिसी कविलो, चिट्ठइ नयरीइ सुह अहुणा ॥ ३ ॥ एस सिअंबरपवरो, केवलनाणी मुणी सयं-बुद्धो । तुह पडिमाइ पइट्ठं, करिही पुण्णोदओ अ होहि ॥ ४ ॥ तोऽवंतीपहु अब्भ-त्थिएण कविलेण मुणिवयंसेण । पडिमा पइट्ठिआ सा, जहा विहाणेण तत्थ सयं ॥ ५ ॥" न च वाच्यं एवं "एमेवयसन्नीणं वि, जिणाण पडिमासु पढमपट्ठवणे । मा परवाई विग्धं, करिज्ज वाई तओ वि सइ ॥ १ ॥ सावओ को वि पढमं जिणपडिमाए पइट्ठवणं करेइ" इति श्रीबृहत्क-ल्पभाष्यचूर्ण्योः वचनात् श्रावकसत्ताऽपि जिनप्रतिमाप्रतिष्ठाकरणे घटां आटीकते, तस्य बृहत्कल्पभाष्यचूर्णिवचनस्य 'पढमं ठवणं-पढमं गसणं' इत्यादि भणिष्यमाणार्थसद्भावेन परमार्थं तदुपरियुक्तीश्च यतिप्रतिष्ठास्थापनस्थले वक्ष्यामः, तदर्थिना तत्स्थलं विलोकनीयं, पुनरपि यत् शत्रुञ्जयमाहात्म्ये श्रीअष्टापदप्रतिष्ठा श्रीऋषभदेवशिष्येण कृता इति लिखितं तत्र व्यामोहो न कार्यः, तत्राऽपि तस्य शिष्यस्य स्वलब्ध्या अष्टापदोपरि चटनेन सातिशयित्वात् सूरित्वेन भाव्यं, अथवा

सूरेः हि श्रीऋषभदेवशिष्यत्वं न व्यभिचरति शिंशपात्वे वृक्षत्ववत् । तथा तपागच्छीयग्रन्थेऽपि सूरिप्रतिष्ठा एव स्थाने स्थाने दृश्यते, यदुक्तं–तपाश्रीसोमसुन्दरसूरि–तच्छिष्यमहोपाध्याय–श्रीचारित्रगणितद्विनेय–पं० सोमधर्मगणिविरचितायां उपदेशसप्ततिकायां द्वितीयाधिकारे अष्टमोपदेशे (३८ पत्रे), तथाहि–"निर्मापितं पासिलसंज्ञकेन, श्रद्धान्वता श्राद्धवरेण चैत्यम् । आरासणे श्रीगुरुदेवसूरि–प्रतिष्ठितं तीर्थमभूत् क्रमेण ॥ १ ॥" पुनः अत्रैव सम्बन्धप्रान्ते (४० पत्रे)—

"गोगाकस्य सुतेन मन्दिरमिदं श्रीनेमिनाथप्रभो–स्तुङ्गं पासिलसंज्ञितेन सुधिया श्रद्धावता मन्त्रिणा । शिष्यैः श्रीमुनिचन्द्रसूरिसुगुरोर्निर्ग्रन्थचूडामणे–र्वादीन्द्रैः प्रभुदेवसूरिगुरुभिर्नेमेः प्रतिष्ठा कृता ॥ १ ॥" एतदक्षरानुसारेण सूरिः एव प्रतिष्ठाकृत् संभाव्यते, पुनः यथार्थता यथार्थवेदिगम्या इति ॥ २६ ॥

॥ इति सूरेः प्रतिष्ठाधिकारः ॥ २६ ॥

ननु–अस्मत्कं गच्छे चतुर्दशीहानौ चतुर्दशीकृत्यं पौषधग्रहणपाक्षिकातिचारालोचनादिकं पूर्णिमायां क्रियते, अन्यगच्छेषु तु केषुचित् त्रयोदश्यां विधीयते तत्कथं ? उच्यते—पूर्णिमायाः पर्वतिथित्वेन मूलपक्षे सिद्धान्ते प्रत्याख्यातत्वात् पूर्णिमायां एव तत्सङ्गतिं अङ्गति ?, अपि च पर्वभूतां पूर्णिमां अमावास्यां वा विहाय अपर्वभूतायां त्रयोदश्यां कथं पाक्षिककृत्यं क्रियेत ?, को नाम विज्ञंमन्यो निकटवर्तिनीबृहत्प्रवाहां गङ्गां तीर्थभूतां विहाय अतीर्थभूते कूपे स्नानं समाचरेत् ?, पुनः त्रयोदश्यां तिथ्यां तत्करणे तु आगमाचरणयोः द्वयोः मध्ये एकस्याऽपि पक्षस्य अनाराधितत्वं स्यात् । यदुक्तं श्रीजिनप्रभसूरिभिः विधिप्रपायां, तथाहि–

"नवरं चाउम्मासिए तह चउद्दसीहासे पुण्णिमा जुज्जइ, तेरसीगहणे आगमआयरणाणं अन्नतरंपि न आराहिअं होज्जा" इति, ननु-एतदर्थसंवादिका जीर्णग्रन्थे सम्मतिः अपि अस्ति? उच्यते—अस्त्येव, कथं? इत्याह-श्रीहरिभद्रसूरिभिः स्वकृततत्त्वविचारसारग्रन्थे तथैव उक्तत्वात्, तथाहि-"भवइ जहिं तिहिहाणी, पुव्वतिही विद्धिआ य सा किरइ। पक्खी न तेरसीए, कुज्जा सा पुण्णिमासीए ॥ १ ॥ इति", । एवमेव श्रीउमास्वातिवाचका अपि स्वकृतायां आचारवल्लभायां प्रोचुः, तथाहि-"तिहिपडणे पुव्वतिही, कायव्वा जुत्ताधम्मकज्जेसु। चाउद्दसी विलोवे, पुण्णिमिअं पक्खिपडिक्कमणं ॥ १ ॥" इति, इत्थमेव श्रीज्योतिष्करण्डेऽपि अकथि, तथाहि-"छट्ठिसहिआ न अट्ठमि, तेरसिसहिअं न पक्खिअं होइ। पडिवयसहिअं न कया वि, इअ भणिअं वीअरागेहिं ॥ १ ॥"? इति, ननु-यथा चतुर्दशीहानौ अग्रिमतिथिपूर्णिमायां अमावास्यां वा पाक्षिकं कर्तव्यं क्रियते, तथा अष्टमीहानौ नवमीतिथौ अष्टमीकर्तव्यं क्रियतां, परं सप्तम्यां कथं क्रियते? उच्यते-सत्यं, भो मौक्तिक! श्रूयतां, पूर्णिमायास्तु पर्वतिथित्वेन तत्र पाक्षिककृत्यं घटां आटीकते, परं नवमी तु अपर्वतिथिः, ततो नवमीतिथेः अपर्वतिथित्वेन सप्तम्या साम्येऽपि अष्टमीसत्कभोगबहुलत्वेन वरं सप्तम्यां एव अष्टमीकृत्यं, यदुक्तं श्रीजिनप्रभसूरिभिः विधिप्रपाग्रन्थे, तथाहि-

"जया य पक्खिआइपव्वतिही पडइ तया पुव्वतिही चेव तब्भुत्तिबहुला पच्चक्खाणपूआइसु घिप्पइ, न उत्तरा तब्भोगगंधस्स वि अभावाओ इति", एतदर्थसंवादिका गाथा अपि च श्रीसूर्यप्रज्ञप्तौ श्रूयते। तथाहि-"पज्जुसणे चउमासे, पक्खिअपवऽट्ठमीसु कायव्वा। जाए उदए सूरो, ताओ तिहिओ न अन्नाओ ॥१॥" इति, न च 'क्षये पूर्वा तिथिः ग्राह्या' इति

वाक्यविरोधः, एतस्य सामान्यवचनत्वात् । एतद्गाथायाः महत्प्रमाणभूतसर्वसम्मतशास्त्रानुक्तत्वेन निर्मूलत्वाच, "सव्वं चाउम्मासिए तह पक्खिए जीहासे पुण्णिमा कुणइ" एतस्य विशेषवचनत्वात् 'सामान्याच्च विशेषो बलीयान्' तत्त्वविचारसार–आचाराङ्ग–ज्योतिष्करण्डकानां आलापकाः तत्र ग्रन्थोपरि द्रष्टव्याः । ननु–मूलपक्षः सिद्धान्ते पूर्णिमा उक्ता पाक्षिककर्तव्ये, तदा चतुर्दश्यां कथं सांप्रतं तत्कर्तव्यं क्रियते ? उच्यते—श्रीकालिकाचार्यैः पञ्चमीतः चतुर्थ्यां पर्युषणापर्व आनयद्भिः सिद्धान्ताभिहितस्य पञ्चकदशकस्य दशमपञ्चकस्य पूरणाय चतुर्दश्यां पाक्षिकं आनीतम्, यदुक्तं श्रीठाणावृत्तौ श्रीदेवेन्द्राचार्यैः, तथाहि–

"एवं च कारणे णं कालगायरिएहिं चउत्थीए पज्जोसवणं पवत्तिअं समत्तसंघेण य अणुमन्निअं तव्वसेण य पक्खिआईणि वि चउद्दसीए आयरियाणि, अण्णहा आगमुत्ताणि पुण्णिमाए" इति, एवं विचारामृतसंग्रहेऽपि, इत्थमेव तीर्थोद्गालिप्रकीर्णकेऽपि, पुनः अत्रार्थे पूज्या अपि जीवानुशासने (२१ पत्रे) वदन्ति, यथा "यदा सांवत्सरिकं पञ्चम्यां आसीत् तदा पाक्षिकाणि पञ्चदश्यां सर्वाणि अभूवन्, सांप्रतं तु चतुर्थ्यां पर्युषणा, ततः चतुर्दश्यां पाक्षिकाणि घटन्ते" इति ॥ २७ ॥

॥ इति चतुर्दशीहानौ पूर्णिमायां पौषधादिकार्यकरणाधिकारः ॥ २७ ॥

ननु–तिथिवृद्धौ प्रथमातिथिः गृह्यते, तत्र किं बीजम् ? उच्यते–अत्र इदं रहस्यम् ,—उदयतिथित्वे उभयत्र वर्तमानत्वेन साम्येऽपि उदयास्तमनयोः द्वयोः तत्र वर्तमानत्वात् संपूर्णतिथित्वाच्च प्रथमतिथेः आधिक्येन मान्यत्वं, प्रथमतिथिं संपूर्णभोगां विहाय अल्पभोगायाः उत्तरतिथेः अङ्गीकरणे कारणाभावः, अपि च श्रीजिनपतिसूरिभिः अपि स्वसामाचार्यां तिथिवृद्धौ प्रथमतिथेः मान्यत्वेन प्रोक्तत्वात् , तथाहि–"तिहिवुड्ढीए पच्चक्खाणकल्लाणय हवणाइसु पढमा तिही चेतव्वा ९ इति,

॥ ६९ ॥

एवं श्रीजिनप्रभसूरिभिः अपि विधिप्रपायां प्रोक्तं, तथाहि–"सव तिहिवुड्ढीए पुण पढमा चेव पमाणं संपुण्णत्ति काउं"–वृद्धिं विना अन्या तिथिः आदित्योदयवेलायां अल्पाऽपि ग्राह्या, तथा चोक्तं नारदीयपुराणे रुक्माङ्गचरित्रे तिथिनिर्णयाधिकारे—

"एतच्छ्रुतं मया विप्र !, कृष्णद्वैपायनात् पुरा। आदित्योदयवेलायां, या स्तोकाऽपि तिथिर्भवेत् ॥ १ ॥ पूर्णा इत्येव मन्तव्या, प्रभूता नोदयं विना। पारणे मरणे नृणां, तिथिस्तात्कालिकी स्मृता ॥ २ ॥ पित्र्येऽस्तमनवेलायां, स्पृशत् पूर्णेव गम्यते। न तत्रोदयिनी ग्राह्या, दैवे ह्यौदयिकी तिथिः ॥ ३ ॥" इति, पुनः विचारसारग्रन्थे उक्तम्–

"पज्जुसणे चउमासे, पक्खिअपवट्ठमीसु नायव्वा। ताओ तिहिओ जासिं, उदेइ सूरो न अन्नाओ ॥ १ ॥ उदये या तिथिः प्रोक्ता, घटिकैकाऽपि या भवेत्। सा तिथिः सकला ज्ञेया, विपरीता तु पैतृके ! ॥ २ ॥" इति, श्रीदशाश्रुतस्कन्धभाष्यकारोऽपि आह, तथाहि–

"चाउम्मासि अ वरिसे, पक्खिअपवट्ठमीसु नायव्वा। ताओ तिहिओ जासिं, उदेइ सूरो न अन्नाओ ॥ १ ॥ पूआ पच्चक्खाणं, पडिकमं तह य नियमगहणं च। जाए उदेइ सूरो, ताए तिहिए उ कायव्वं ॥ २ ॥ उदयंमि जा तिही सा, पमाणमियरा उ कीरमाणाणं। आणाभंगऽणवत्था, मिच्छत्तविराहणं पावं ॥ ३ ॥" इति, तथैव श्रीसूर्यप्रज्ञप्तौ अपि, तथाहि–

"पज्जुसणे चउमासे, पक्खिअपवट्ठमीसु कायव्वा। ताओ तिहिओ जासिं, उदेइ सूरो न अन्नाओ ॥ १ ॥ पच्चक्खाणं पूआ, जिणंदचंदाण तासु कायव्वा। इयरा आणाभंगो आणाभंगेण मिच्छत्तं ॥ २ ॥ संवच्छरचउमासिअ, पक्खिअअट्ठाहिआसु अ तिहीसु। ताओ पमाणं भणिआ उ जाउ सूरो उदयमेइ ॥ ३ ॥ अह जइ कहवि न लब्भं–ति ताओ सूरुग्ग-

मेण जुत्ताओ । ता अवरविद्धअवरा, वि हुज्ज न हु पुव्वतविद्धा ॥ ४ ॥" इति, "क्षये पूर्वा तिथिर्ग्राह्या, वृद्धौ ग्राह्या तथोत्तरा" इदमपि वाक्यं श्रीरत्नशेखरसूरिणा विधिकौमुदीग्रन्थे उमास्वातिवचनपरिघोषतया लिखितं अस्ति ॥ २८ ॥

॥ इति तिथिवृद्धौ प्रथमा तिथिः मान्या इत्यधिकारः ॥ २८ ॥

ननु–श्रीखरतरगच्छे श्रावकाः भुक्त्वा पौषधं कथं न गृह्णन्ति तपागच्छीयश्रावकवत् ? उच्यते,—भुक्त्वा पौषधग्रहणं जीर्णग्रन्थेषु सर्वसम्मतेषु केषुचित् अपि दृष्टं श्रुतं वा नाऽस्ति, न च श्रीभगवतीसूत्रे द्वादशशतकप्रथमोद्देशके शङ्खश्रावकाधिकारे– (५५२ पत्रे) ॥

"तए णं से संखे समणोवासए ते समणोवासए एवं वयासी–तुब्भे णं देवाणुप्पिआ ! विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवक्खडावेह, तए णं अम्हे तं विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं आसाएमाणा विसाएमाणा परिभुंजेमाणा परिभाएमाणा पक्खिअं पोसहं पडिजागरमाणा विहरिस्सामो" इति अक्षरदर्शनात् वक्तव्यं, अत्र भोजनानन्तरं पौषधग्रहणं प्रतिपादितं अस्ति तदभिप्रायापरिज्ञानात्, अतोऽत्र पौषधशब्देन व्यापारपौषधो व्याख्यातोऽस्ति, न तु आहारपरित्यागरूपः । यदुक्तं एतदालापकवृत्तौ (५५५ पत्रे) तथाहि–

"पक्खिअं पोसहं पडिजागरमाणा विहरिस्सामो त्ति" पक्षे=अर्धमासि भवं पाक्षिकं पौषधं=अव्यापारपौषधं प्रतिजाग्रतोऽनुपालयन्तो विहरिष्यामः=स्थास्यामः, यच्च इह अतीतकालीनप्रत्ययान्तत्वेऽपि वार्तमानिकप्रत्ययोपादानं तद्भोजनानन्तरं एव अक्षेपेण पौषधाभ्युपगमप्रदर्शनार्थं, एवं उत्तरत्राऽपि गमनिका कार्या इत्येके, अन्ये तु व्याचक्षते–इह किल

॥ ७० ॥

पौषधं पर्वदिनानुष्ठानं, तच्च द्वेधा–इष्टजनभोजनदानादिरूपं, आहारादिपौषधरूपं च, तत्र शङ्क: इष्टजनभोजनदानरूपं पौषधं कर्तुकामः सन् यदुक्तवान् तद्दर्शयत–इदं उक्तं इति, अथ यदि शतकादिश्रावकैः भोजनानन्तरं पौषधो गृहीतो अभविष्यत् तदा तत्र पौषधधारणप्रस्तावोऽपि प्रोक्तो अभविष्यत्, परं न उक्तः इति नो गृहीतः, न च वक्तव्यं यथा तथा पौषधकरणं भव्यं एव, एवं चेत्तर्हि प्रभाते भुक्त्वा पौषधः कर्तव्यः, ततः पुनरपि सन्ध्यायां पौषधमध्ये भुक्त्वा पौषधकरणं पौषधस्य आराधनं कर्तव्यं, न च अयं पौषधो लाभाय भवेत्, यदि अतिप्रसङ्गनिवारणार्थं भोजनद्वयी पौषधो गीतार्थैः निषिद्धः, तदा अस्माकीनगीतार्थैः अपि अतिप्रसङ्गनिवारणार्थं पौषधमध्ये भोजनं निषिद्धं अस्ति, पुनः सिद्धान्तवचनं प्रमाणं, न अस्माकं कोऽपि पक्षपातः ॥ २९ ॥

॥ इति भोजनानन्तरं पौषधग्रहणनिषेधाधिकारः ॥ २९ ॥

ननु–श्रीखरतरगच्छे यदि सतुष्पर्वीं कल्याणकादितिथिं च विना पौषधग्रहणं निराकृतं, तर्हि उपधानमध्ये कथं श्राद्धानां सदा पौषधग्रहणं कार्यते ? उच्यते–सत्यं, यद्यपि उपधानाधिकारे श्राद्धानां श्रीमहानिशीथसूत्रे पौषधग्रहणं न अलेखि, तथापि समस्तगच्छीयगीतार्थसम्मततया सर्वेषु अपि धर्मगच्छेषु गीतार्थैः स्वस्वोपधानदिनप्रमाणतया तत्र स्वस्वतपोयोग-विधिप्रकरणेषु निबद्धं, ततो अस्मद्गीतार्थवृद्धैः अपि अन्यगीतार्थसम्मत्या आचरणया उपधानमध्ये पौषधग्रहणं प्रमाणीकृतं, उपधानमध्ये पौषधग्रहणपारणादिसर्वविधिः श्रीखरतरगच्छाधिपतिश्रीजिनवल्लभसूरिभिः श्रीपौषधविधिप्रकरणे प्रोक्तोऽस्ति, तथैव श्रीजिनपतिसूरिभिः द्वादशकुलकवृत्तौ, पुनः श्रीजिनप्रभसूरिभिः विधिप्रपायां, अपि च श्रीअभयदेव-

सूरिशिष्यपरमानन्देन श्रीयोगविधिग्रन्थे, इत्थमेव श्रीचन्द्रगच्छीयश्रीअजितदेवसूरिभिः योगविधौ त्रिसप्तत्यधिकद्वादश-शत १२७३ वर्षकृते, पुनरपि श्रीतपागच्छीयश्रीरत्नशेखरसूरिभिः श्रीआचारप्रदीपे, एवं वडगच्छीयसामाचार्यां अपि, तथैव श्रीमानदेवसूरिभिः कुलकवृत्तौ, एवं अत्राऽर्थे उक्तपूर्वा अन्येपि भूयांसो ग्रन्थाः विलोकनीयाः, सर्वैः अपि गीतार्थैः श्रीमहानिशीथादौ अनुक्तौ अपि उपधानमध्ये पौषधो गृह्यते आचरणया, एवं असद्गीतार्थैः अपि आचरणया उपधान-मध्ये पौषधो ग्राह्यते ॥ २० ॥

॥ इति उपधानमध्ये पौषधग्रहणाधिकारः ॥ २० ॥

ननु—आत्मनां गच्छे श्रावकाः सामायिकं कुर्वाणा अन्तरा अष्टभिः नमस्कारैः स्वाध्यायं कुर्वन्ति, तत्र किं नियामकं ?, का शास्त्रसम्मतिश्च ? उच्यते—अत्र न किमपि नियामकं, नाऽपि काऽपि जीर्णशास्त्रसम्मतिश्च, किं तु गुरुसंप्रदाय एव प्रमाणं, यतः "उवविट्ठो पुच्छइ पढइ" इति श्रीआवश्यकचूर्णिपाठप्रामाण्यात्, "खमासमणदुगेण चेव संदिसाविअ सज्झायं उवउत्तो सुहनिसण्णो कुणइ अप्पसद्देणं" इति श्रीजिनवल्लभसूरिकृतपौषधविधिप्रकरणपाठदर्शनाच्च (२२ पत्रे), उपवि-ष्टानां एव स्वाध्यायकरणं दृश्यते, तत्राऽपि नमस्काराष्टकस्य तत्त्रिकस्य वा कथने नियमो न उक्तः, ततः इर्याप्रति-क्रमणानन्तरं उपविश्य स्वाध्यायकरणात् प्राक् द्वयोः अन्तराले ऊर्ध्वभूतैः अष्टनमस्कारैः स्वाध्यायकरणे गुरुपरम्परा एव प्रमाणं, का गुरुपरम्परा ? इति चेत् उच्यते—श्रीजिनपतिसूरिभिः स्वसामाचार्यां तथैव अष्टभिः नमस्कारैः स्वाध्या-यकरणस्य उक्तत्वात्, तथाहि "सड्ढाणं सामाइअ गहणे अट्ठहिं नवकारेहिं सज्झायकरणं" इति, एवं श्रीजिनप्रभसूरिभिः

उपधाने पौषधग्रहणं २० सामायिके ८ नमस्काराः २१ प्रतिलेखने विशेषाधिकारः २२

विधिप्रपायां "खमासमणदुगेणं सज्झायं च संदिसाविअ पुणो वंदिअ नवकारदुगं भणइ" इत्यादि, इत्थमेव श्रीतरुणप्रभ-
सूरिभिः षडावश्यकबालावबोधे, तथाहि—"इरियावही पडिकमी तओ पछइ विसरतउ द्वादशावर्तवंदनक देइ करी मत्था-
एण वंदइ, पछइ एक खमासमणि सज्झाय संदिसाविय बीअ खमासमणि सज्झाय करइ तइय खमास-
मणपूर्वक आठ नमस्कार कही पछइ एक खमासमणे कट्ठासणं संदिसाविय बीअ खमासमणे कट्ठासणं पडिगाहेमि २ कही
तइअ खमासमणी पांगुरणं संदिसाविय कही चउत्थ खमासमणी पांगुरणं पडिगाहेमि कही करी, बइसइ एतलइ सांध्य
सामायिक करण विधि हुयउ, सवारइ पुणि इरियावही पडिकमी पछइ पहिलुं खमासमण देइ कट्ठासणं संदिसाविय बीय-
खमासमण देइ कट्ठासणं पडिगाहेमि, पछइ खमासमण देइ सज्झायं संदिसाविय खमासमण देइ सज्झायं करेमि आठ
नवकार कही पछइ खमासमण देइ पांगुरणं संदिसाविय खमासमण देइ पांगुरणं पडिगाहेमि कहइ", इति ॥

॥ इति सामायिकग्रहणे ८ नमस्कारैः स्वाध्यायकरणाधिकारः ॥ २१ ॥

ननु—प्राभातिकक्रियायां उपधिप्रतिलेखनादिक्षमाश्रमणदानानन्तरं साधवः श्राद्धाश्च सर्वेऽपि प्रथमं कम्बलं पश्चात्
वस्त्रादि प्रतिलेखयन्ति, सायन्तनक्रियायां तु प्रथमं वस्त्रं ततः कम्बलं तत्कुत्र प्रतिपादितं अस्ति ? उच्यते—विधिप्रपायां
तथा च तत्पाठः—"पुणो मुहपोत्तिं पडिलेहित्ता खमासमणदुगेण उवहिं पडिलेहणं संदिसाविय कंबलवत्थाइ, अवरण्हे पुण
वत्थकंबलाइ पडिलेहेइ" इत्येवं पौषधविधिप्रकरणादिषु अपि ज्ञेयं, वैपरीत्ये तु कारणं बहुश्रुता एव विदन्ति ॥

॥ इति कम्बलवस्त्रादिप्रतिलेखने प्रभाते सन्ध्यायां च विशेषाधिकारः ॥ २२ ॥

नन्‌–श्रीखरतरगच्छीयाः श्राद्धाः प्राभातिकसामायिकग्रहणे पूर्वं बइसणं संदिसाएमि बइसणं ठाएमि, पश्चात् सज्झायं संदिसाएमि सज्झायं करेमि इति वदन्ति, सायन्तनसामायिकग्रहणे तु पूर्वं सज्झायं संदिसावेमि सज्झायं करेमि, पश्चात् बइसणं संदिसावेमि बइसणं ठाएमि इति ब्रुवते, तत्र किं व्यत्ययकथने कारणम्‌ ? सामायिकविधेः तुल्यत्वात्‌ उभयत्र, उच्यते–सत्यं, परं श्रीजिनवल्लभसूरिकृतपौषधविधिप्रकरणे श्रीजिनप्रभसूरिविरचितश्रीविधिप्रपाग्रन्थे श्रीपञ्चाशकचूर्णौ च रात्रिपौषधिकश्रावकस्य सामायिकग्रहणावसरे प्रातः बइसणाक्षमाश्रमणद्वयदानात्‌ अनु स्वाध्यायक्षमाश्रमणद्वयदानं प्रोक्तं, पुनः तत्रैव पञ्चाशकचूर्ण्यादौ पौषधिकस्य सायं प्रथमं स्वाध्यायक्षमाश्रमणद्वयदानं, तदनु बइसणाक्षमाश्रमणद्वयदानं उक्तं, यथा पौषधे तथा सामायिकेऽपि उभयत्राऽपि क्रियायाः तुल्यत्वात्‌, तथा श्रीआवश्यकचूर्णौ प्राभातिकसामायिकग्रहणे "उवविट्ठो पढइ" इत्यादिपाठप्रामाण्यात्‌, 'उवविट्ठ'शब्देन बइसणा क्षमाश्रमणे, 'पढइ'शब्देन स्वाध्यायक्षमाश्रमणे, सायन्तनसामायिकग्रहणे तु सर्वेष्वपि स्वाध्यायक्षमाश्रमणाभ्यां, अनु बइसणाक्षमाश्रमणदानं सम्मतं एव इति किं विचार्यं ? अत्र पौषधविधिप्रकरण–विधिप्रपा–पञ्चाशकचूर्णि–आवश्यकचूर्णि–पाठस्तु तत्तद्ग्रन्थविलोकनेन ज्ञातव्यः ॥

॥ इति सामायिकग्रहणे प्रभाते पूर्वं बइसणं ततः स्वाध्यायम्‌ इति अधिकारः ॥ २३ ॥

नन्‌–"पावरणं पमुत्तूणं गिण्हत्ता मुहपत्तिअं । वत्थकायविसुद्धीए करेइ पोसहा इअं ॥ १ ॥" इति व्यवहारचूर्णिवचनात्‌, तथा "सो अ किर सामाइअं करिंतो मउडं अवणेइ कुंडलाणि नाममुद्दं तंबोलपावारगमाइ वोसिरइ" इति आवश्यकचूर्णिपाठप्रामाण्याच्च, प्रावरणनिषेधे सति किमिति सामायिकपौषधादौ श्रावकैः प्रावरणं गृह्यते ? उच्यते–यद्यपि

प्रभाते सामायिके पूर्वं बइसणाधिकारः २३

सामायिकादौ उत्सर्गतः प्रावरणनिषेधाधिकारः २४

उत्सर्गतः प्रावरणग्रहणं नाऽस्ति, परं अपवादतः श्रीजिनदत्तसूरियुगप्रधानैः सन्देहदोलावल्यां (६८ पत्रे) काष्ठदाहशीतादिकारणं आश्रित्य प्रावरणत्रयं उक्तं अस्ति, तथाहि–

"उस्सग्गनएणं सावगस्स परिहाण साडगादवरं । कप्पइ पाउरणाइं, न सेसमववायओ तिण्णि ॥ ४६ ॥"

ननु–मूलग्रन्थे तु न काऽपि श्रावकाणां प्रावरणं दृश्यते ? सत्यं, परं सामायिकस्थः श्रावको यतितुल्यः सर्वत्र प्रतिपादितः । यतीनां तु शीताद्यपवादे कल्पत्रयस्य क्रमेण प्रावरणं उक्तं, तथाहि ओघनिर्युक्तिभाष्यं–'जाहे तह वी न तरे, ताहे निविट्ठेग पाउणे खोमं । तेण वि असंथरंतो, दो खोमी पाउणा ताहे ॥ १ ॥ "तहवी असंथरं तो तइआणं ओण्णिं पाउणे" इति' ततः "पांगुरणं संदिसावेमि पांगुरणं पडिग्गाएमि" इति क्षमाश्रमणद्वयं दत्त्वा, गुरोः पार्श्वे आदेशं लात्वा, प्रावरणं गृह्णतां सांप्रतीनां शक्त्यभावे अपवादपदं अङ्गीकुर्वतां न दोषभाक्त्वम् । ननु–केषांचित् गच्छे गुरोः पार्श्वे "पांगुरणं संदिसावेमि पांगुरणं पडिग्गाएमि" इति क्षमाश्रमणद्वयं अदत्त्वा एव पांगुरणं गृह्यते तत्कथम् ? उच्यते–दोष एव तेषां संभाव्यते, तत्राऽर्थे ते एव प्रष्टव्याः, तत्क्षमाश्रमणद्वयं कुत्राऽन्तर्भवतीति वा ॥ २४ ॥

॥ इति सामायिकादौ उत्सर्गतः प्रावरणनिषेधाधिकारः ॥ २४ ॥

ननु–प्रतिक्रमणस्थापने आत्मनां गच्छे क्षमाश्रमणचतुष्कं दीयते, तत्कुत्र प्रतिपादितं अस्ति ? उच्यते—"वंदित्तु चेइआइं, दाउं चउराइं खमासमणे । भूनिहिअसिरो सयला–इयारमिच्छुकडं देई ॥ १ ॥" इति श्रीजिनवल्लभसूरिकृत'प्रति-

क्रमणसामाचारी' पाठसद्भावात् । पुनः "इरिया कुसुमिणुसग्गो, सक्कत्थय साहुनमण सज्झायं । चउरो वि खमासमणा, सव्वस्स वि दंडओ चेव ॥ १० ॥" इत्यादि भावदेवसूरिकृत(८ पत्रे)यतिदिनचर्याग्रन्थसम्मत्या च क्षमाश्रमणचतुष्कं एव सङ्गतिं अङ्गते, एवं तरुणप्रभसूरिकृतबालावबोधे अपि, तथाहि–"देववन्दना अनन्तरं तओ पाछइ एक खमासमणि आचार्यमिश्र वांदीयइ १ बीअ खमासमणि उपाध्यायमिश्र वांदीयइ २ तओ पाछइ एक खमासमणि भगवंत वर्तमान-गुरु वांदीयइ ३ चउथी खमासमणि सर्वसाधु वांदीयइ ४ इसी परे चउरादि खमासमण देइ करी गोडिलियां होइ, माथउ भुंइ लिगाडी, मुहपत्ति मुंहि दीधा हुंति हाथ जोडिए "सव्वस्स वि देवसिअ" इत्यादि कहीये छेहिं, "इच्छाकारेण संदि-स्सह" इसुं पद न कहियइ, तस्स मिच्छामि दुक्कडं कही करी उभा थइ करेमि भंते ! इत्यादि, एवमेव रात्रिप्रतिक्र-मणस्थापनासमयेऽपि क्षमाश्रमणचतुष्कं लिखितं अस्ति, एवं श्रीजिनप्रभसूरिकृतविधिप्रपायां अपि क्षमाश्रमणचतुष्कं एव, तथाहि "चेइआइं वंदित्तु चउराइं खमासमणेहिं आयरियाई वंदिअ भूनिहिअसिरो "सव्वस्स वि देवसिअ" इच्चाइ दंड-गेण सयलाइयारमिच्छामि दुक्कडं दाउं" इत्यादि। ननु–तपागच्छीयगीतार्थैः अपि क्वाऽपि प्रतिक्रमणप्रारम्भे क्षमाश्रमणचतु-ष्टयं उक्तं अस्ति? उच्यते—तपागच्छीय–श्रीजयचन्द्रसूरिभिः प्रतिक्रमणहेतुगर्भग्रन्थे स्पष्टं तस्य प्रतिपादनात्, तथाहि–"चतुरादिक्षमाश्रमणैः श्रीगुरून् वन्दते" इत्यादि । ननु–तर्हि साम्प्रतीनाः तपागच्छीयाः साध्वादयः "भगवन् ! देवसिअ पडिकमणुं ठाउं" इत्येवंरूपं पञ्चमं क्षमाश्रमणं अनुक्तं अपि कथं ददते ? उच्यते—तत्राऽर्थे ते एव प्रष्टव्याः, पुनः तपा-

प्रतिक्रमणे क्षमाश्रमणचतुष्क ४ एव, न पंचकम् ३५

कार्तिकवृद्धौ प्रथमकार्तिके प्रतिक्रमणाधिकारः ३६

गच्छीयाः प्रथमक्षमाश्रमणे श्रीभगवन् वांदुं इति वदन्ति, तत्र भगवच्छब्देन किं देवो वा गुरुः वा ?, न देवः, तस्य च देववन्दनाधिकारे पूर्वं वन्दितत्वेन पुनरुक्तदोषसंभवात्, नाऽपि गुरुः, गुरुवन्दने आचार्यवन्दनस्य पृथक्क्षमाश्रमणेन प्रतिपादितत्वात्, नाऽपि आचार्यात् अधिको गुरुः कोऽपि संभाव्यते, अत्र बहु विचार्यमपि तेषाम् ॥ ॥ इति ॥ ३५ ॥

॥ इति प्रतिक्रमणस्थापने क्षमाश्रमणचतुष्कं एव न तत्पञ्चकम् ॥ ३५ ॥

ननु–लौकिकटिप्पणकानुसारेण कार्तिकवृद्धौ कस्मिन् कार्तिके चतुर्मासिकप्रतिक्रान्त्यादिकृत्यं क्रियमाणं अस्ति? उच्यते–प्रथमकार्तिके एव, यदुक्तं श्रीखरतरगच्छीयसामाचारीपत्रे, तथाहि–"काती वधइ तउ पहिलीइ काती चउमासउ कीजइ । १ ।" इत्थमेव श्रीजिनपतिसूरिसामाचार्यां अपि, तथाहि–"कत्तिअवुड्ढीए पढमकत्तिए चेव चाउम्मासिअं पडिकमिज्जइ, सेसमासवुड्ढीए पंचसु मासेसु चउमासं कीरइ" इति १४ सामाचारी । २ । ननु–यथा श्रीखरतरगच्छे कार्तिकवृद्धौ प्रथमकार्तिके एव चतुर्मासिकप्रतिक्रान्त्यादिकृत्यं क्रियते, तथा अन्यगच्छेषु अपि क्वाऽपि एवं वर्तते न वा? उच्यते—श्रीतपागच्छीयपट्टावल्यां अवदातवर्णनाधिकारे, श्रीसोमप्रभसूरयः प्रथमकार्तिके एव प्रतिक्रम्य विहृताः सन्ति, तथाहि तत्पट्टावलीप्रबन्धः–"सं० १३१० वर्षे श्रीसोमप्रभसूरिणां जन्म २१ दीक्षा ३२ सूरिपदं, श्रीगुरुदत्तमन्त्रपुस्तिका "चारित्रं मे प्रयच्छत मन्त्रपुस्तिकां न" इत्युक्त्वा न गृहीता, अपरयोग्याभावात् गुरुभिः जले बोलिता सा, श्रीसोमप्रभसूरिणां एकादशाङ्गानां सूत्रार्थौ कण्ठस्थौ, भीमपल्ल्यां चतुर्मासीं अवस्थिताः, एकादशसु अपरेषु आचा-

येषु वारयत्सु अपि कार्तिकद्वये प्रथमे कार्तिके मते, न तु पक्षः, ते आचार्याः चतुर्मासके प्रतिक्रम्य विहृताः" इत्यादि ॥

॥ इति कार्तिकवृद्धौ प्रथमकार्तिके चतुर्मासिकप्रतिक्रमणाधिकारः ॥ २६ ॥

ननु–आमगोरसेन समं द्विदलान्नं भुञ्जानानां दोषः प्रतिपादितः सर्वत्र, तत्तु सङ्गतिं अञ्चति, परं स दोषः किं स्थाल्यादिभोजनादिभाजनस्थितेन आमगोरसेन समं मीलिते द्विदले भवति १ किं वा मुखे प्रक्षिप्ते २ किं वा गिलनानन्तरं ३ ? उच्यते—आद्ये विकल्पे द्विदलदोषो भवति, परं न मुखे प्रक्षिप्ते, नाऽपि गिलनानन्तरं, यतः श्रीसन्देहदोलावलीसूत्रवृत्त्योः (९३ पत्रे) आमगोरसमध्ये द्विदले पतिते दोषो भवति, इत्थमेव उक्तत्वात्, तथाहि–

"उक्कालिअंमि तक्के, विदलक्खेवे वि नत्थि तद्दोसो । अतत्तगोरसंमि य, पडिअं संसप्पए विदलं ॥ ६६ ॥"

व्याख्या–'उक्कालिते' अग्नितापात् अत्युष्णीभूते, 'तक्रे' गोरसे तक्रं गोरसभेदानां दध्यादीनां उपलक्षणं, द्वे दले यस्य तद्विदलं–मुद्गादि, तस्य 'क्षेपे'ऽपि न्यासेऽपि, किं पुनः द्विदलकवलगिलनानन्तरं उत्कालिततक्राद्यात्मकप्रबले अवलेहादिपाने, इति अपेः अर्थः, 'नाऽस्ति' न भवति तद्दोषो=द्विदलदोषो जीवविराधनालक्षणः । अत्र हेतुं आह–यत इति अध्याहार्यं, यतः कारणात् 'अतप्तगोरसे' आमगोरसे 'पतितं' संगतं 'द्विदलं' पालक्यालट्टशाकमुद्गादि संसर्पति=संसजति संमूर्च्छत्सूक्ष्मत्रसजीवयुक्तं भवति इत्यर्थः ॥ इत्थमेव श्रीदुर्लभराजसभालब्धजयवादश्रीजिनेश्वरसूरिभिः अपि उक्तम्, तथाहि–" जइ मुग्गमासपमुहं, विदलं आमंमि गोरसे पडइ । ता तसजीवुप्पत्ती, भणंति दहिअंमि तिदिणुवरिं ॥ १ ॥"

ननु–पूर्वाचार्यग्रन्थेषु अपि इत्थं प्रतिपादितं अस्ति न वा ? उच्यते–श्रीकल्पभाष्ये तथैव प्रतिपादना, तथाहि–"पालक्कलट्ट-

सागा, मुग्गगयं आमगोरसुम्मीसं । संसज्जए अ इयरा, तहवि हु, नियमा हु दोसायत्ति ॥ १ ॥" इति आत्मसंयमविराधनारूपौ द्वौ दोषौ इत्यर्थः ॥ पुनरपि तथैव श्रीकुमारपालभूपालशुश्रूषितश्रीहेमचन्द्रसूरिभिः अपि उक्तं, तथाहि–

"आमगोरससंपृक्त–द्विदलादिषु जन्तवः । दृष्टाः केवलिभिः सूक्ष्मा–स्तस्मात् तानि विवर्जयेत् ॥१॥" अत्र इदं रहस्यं—अत्र सर्वत्र एवं प्रतिपादितं यदुत अनुत्कालितगोरसेन समं मीलिते द्विदलान्ने संमूर्च्छत्सूक्ष्मत्रसजीवविराधनादोषो भवति । ननु–मुखे यदा आमगोरसद्विदलान्नयोः संयोगो भवति, तदा सूक्ष्मत्रसजीवाः संमूर्च्छेन्ति इति बहवो लोकाः प्रतिपादयन्ति तत्र किं उत्तरम् ? उच्यते—तयोः मुखसंयोगे तदुत्पत्त्यक्षराणि न दृष्टानि, प्रत्युत निषेधो दृश्यते । यदुक्तं श्रीजिनभद्रसूरिपट्टालङ्कारश्रीजिनचन्द्रसूरिविजयराज्ये श्रीमेरुसुन्दरनामोपाध्यायैः स्वकृतसाधिकशतप्रश्नोत्तरग्रन्थे, तथाहि–"बिदल किम जीव उपजइ तत्रार्थे श्रीवडाकल्पना भाष्यमांहि गाहा कही जइ–"जइ मुग्गमासपमुहं, विदलं कच्चंमि गोरसे पडइ । ता तसजीवुप्पत्तिं, भणंति दहिए वि तिदिणुवरिं ॥ १ ॥" अत्र काचा गोरसमांहि विदलान्न पडइ तिवारइ त्रसजीव उपजइ, पणि कंठतालुया नइ योगइ नही कह्या, वलि जिणदिहाडइ बिदल जिमइ छइ तिणदिहाडइ गोरस केइ नही जिमता, ते स्युं कारण ? तत्रार्थे ते वात अयुक्त, जे भणी विदलान्न जेतलइ जिमउ तेतलइ उदराग्नियोगि ते परिपक्व हुयउ, ते भणी तिवारइ तक्रादि लीजइ तउ दोष न हुवइ, तेह तक्रादिक उदराग्नि मुखि पडतां सामानि परिपक्व थायइ तेहभणी एह दोष नहीं, यतो "विदलं कच्चंमि गोरसे पडइ" इतिवचनात्, इति ६४ प्रश्ने" ॥ २७ ॥

॥ इति अनुत्कालितगोरसेन समं मीलिते द्विदलान्ने दोषाधिकारः ॥ २७ ॥

खरतरगच्छाधीशा, जिनचन्द्रयुगप्रधानगुरुराजाः । श्रीपातसाहिमान्याः, समभूवन् भूमिविख्याताः ॥ १ ॥
श्रीपूज्यमुख्यशिष्याः, दक्षाः श्रीसकलचन्द्रनामानः । मद्गुरवो गुणगुरव–स्तेषामेष प्रसादो मे ॥ २ ॥
सप्तत्रिंशन्मितैरेवं, पूर्णं प्रश्नोत्तरैः स्फुटम् । प्रकाशं प्रथमं चक्रे, गणिः समयसुन्दरः ॥ ३ ॥
इति श्रीसामाचारीशतके पञ्चप्रकाशे श्रीसमयसुन्दरोपाध्यायविरचिते प्रथमः प्रकाशः सम्पूर्णः ॥ १ ॥

इति श्रीसमयसुन्दरोपाध्यायविरचिते सामाचारी-
शतके प्रथमः प्रकाशः समाप्तः ॥

॥ अथ द्वितीयः प्रकाशः ॥

॥ श्रीमत्पार्श्वनाथाय नमः ॥

ननु—श्रीजिनशासने संप्रति कति आगमाः सन्ति ? उच्यते—पञ्चचत्वारिंशत्, यदुक्तं—"इक्कारस अंगाइं ११, बारसउवंगाइ २३ दस पइण्णा ३३ य । छ च्छेअ ३९ मूलचउरो ४३, नंदी ४४ अणुयोगदाराइं ४५ ॥ १ ॥" पृथक् पृथक् नामानि अपि इत्थं—श्रीआचाराङ्गं १ सूत्रकृताङ्गं २ स्थानाङ्गं ३ समवायाङ्गं ४ भगवती ५ ज्ञाताधर्मकथा ६ उपासकदशाङ्गं ७ अन्तकृद्दशाङ्गं ८ अनुत्तरोपपातिकदशाङ्गं ९ प्रश्नव्याकरणं १० विपाकश्रुतं ११ चेति एकादश अङ्गानि । औपपातिकं १ राजप्रश्नीयं २ जीवाभिगमं ३ प्रज्ञापना ४ सूर्यप्रज्ञप्तिः ५ जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिः ६ चन्द्रप्रज्ञप्तिः ७ निरयावली ८ कल्पावतंसिका ९ पुष्पिका १० पुष्पचूलिका ११ वह्निदशोपाङ्गं १२ चेति द्वादश उपाङ्गानि पूर्वमीलने २३ । चतुःशरणप्रकीर्णकं १ चन्द्रावेध्यकः २ आतुरप्रत्याख्यानं ३ महाप्रत्याख्यानं ४ भक्तप्रत्याख्यानं ५ तन्दुलवैकालिकं ६ गणिविद्या ७ मरणसमाधिः ८ देवेन्द्रस्तवः ९ संस्तारकप्रकीर्णकं १० चेति दश प्रकीर्णकानि पूर्वमीलने ३३ । निशीथः १ महानिशीथः २ व्यवहारः ३ बृहत्कल्पः ४ जीतकल्पः ५ दशाश्रुतस्कन्धः ६ चेति षट् छेदग्रन्थाः पूर्वमीलने ३९ । ओघनिर्युक्तिः १ पिण्डनिर्युक्तिः २ दशवैकालिकं ३ उत्तराध्ययनं ४ चेति चत्वारि मूलसूत्राणि । क्वाऽपि विचारामृतसंग्रहादौ ओघनिर्युक्तिस्थाने

आवश्यकनिर्युक्तिः अस्ति पूर्वमीलने ४३ नन्दीसूत्रं ४४ अनुयोगद्वारं ४५ इति ४५ आगमाः । एतानि एव आगमनामानि श्रीजिनप्रभसूरिभिः अपि स्वकृतसिद्धान्तस्तवे प्रोक्तानि, तथाहि–

४५–आगमस्थापनाधिकारः २८

"सिरिवीरजिणं सुयरय–ण रोहणं पणमिऊणं । भत्तीए थिणेमि नामग्गिअं सिद्धंतरहं जगप्पईवं ॥ १ ॥ पढमं आयारंगं १, सूअगडं २ ठाणंगं ३ समवायं ४ । भगवइअंगं ५ नाया–धम्मकहो ६ वासगदसा ७ य ॥ २ ॥ अंतगडदसा ८ णुत्तर–वाइदसा ९ पण्हवागरणनामं १० । सुहदुक्खविवागसुअं ११, दिट्ठीवायं १२ च अंगाणि ॥ ३ ॥ उववाई १ रायपसे–णिअ २ तह जीवाभिगमं ३ पन्नवणा ४ । जंबुप्पन्नत्ती ५ चं–द ६ सूरपन्नत्ति ७ नामाओ ॥ ४ ॥ निरयावलिआ ८ कप्पा–वयंसि ९ पुप्फिया १० पुप्फचूला य ११ । वह्नीदसा १२ य एए, बारसुवंगाण नामाणि ॥ ५ ॥ चउसरण १ चंदविज्झग २, आउर ३ महपुव्वपच्चक्खाणं ४ च । भत्तपइण्णा ५ तंदुल–वेयालीयं ६ च–गणिविज्जा ७ ॥ ६ ॥ मरणसमाही ८ देविं–दथओ ९ संथार १० इय दस पइण्णा । वीरत्थय गच्छाया–रपमुह चउ दससहस्स पुरा ॥ ७ ॥ दसवेआलिअ १ तह ओ–घ २ पिंडनिज्जुत्ति ३ उत्तरज्झयणा ४ । चत्तारि मूलगंथा, नंदी १ अणुयोगदाराइं २ ॥ ८ ॥ निस्सीह १ कप्पववहा–र २ पंचकप्पो ३ दसासुअक्खंधो ४ । तह महनिसीह ५ एए, छ—च्छेआ जीअकप्पो ६ अ ॥ ९ ॥ पंचपरमिट्ठसामा–इयाइं आवस्सयं च छ—च्छेअं । निज्जुत्तिचुण्णिवित्ती, विसेसआवस्सयाइजुअं ॥ १० ॥ इअ जिणपहेण गुरुणा, रेइअं सिद्धंतनाममेगत्तं । पणयालीसपमाणं, निअनिअनामेण नायव्वं ॥११॥" अत्र आह कोऽपि मनोमतिशिष्यः—ननु–अहं द्वात्रिंशत् एव आगमान् मानयिष्यामि, न निशीथ १

महानिशीथ २ दशप्रकीर्णक १२ अनुयोग (द्वाराणि) १३ एते त्रयोदश, तेषां पूर्वाचार्यछद्मस्थप्रणीतत्वात्, मम मनस्तु गणधरदेवभाषितं एव प्रीतिं जनयति न अन्यत्, अत्रार्थे रे मनोमतिशिष्य ! शृणु निश्चलमनोदानेन गणधरदेवभाषिता तु द्वादशाङ्गी अभूत् मूलतः, तत्राऽपि दृष्टिवादः सूत्रार्थाभ्यां व्यवच्छिन्नः, सांप्रतं एकादश अङ्गानि गणधरभाषितानि, अन्यागमाः सर्वेऽपि छद्मस्थैः पूर्वाचार्यैः अङ्गेभ्यः उद्धृताः सन्ति, यथा प्रज्ञापना श्रीश्यामाचार्येण कृता, यदुक्तं प्रज्ञापना प्रथमपादे (५ पत्रे) अन्यकृतं गाथाद्वयं इदम्, तथाहि–'वायगवरवंसाओ, तेवीसइमेण धीरपुरिसेणं। दुद्धरधरेण मुणिणा, पुव्वसुयसमिद्धबुद्धीणं ॥ १ ॥ सुयसागरा विणेऊ–ण जेणं सुअरयणमुत्तमं दिन्नं । सीसगणस्स भगवओ, तस्स नमो अज्जसामस्स ॥ २ ॥ एतट्टीकायां एतद्गाथाद्वयव्याख्यानं अपि अस्ति, श्रीऋषिमण्डलसूत्रेऽपि १९१ गाथायाम्, यथा–"निज्जूढा जेण तया, पन्नवणा सव्वभावपन्नवणा । तेवीसइमो पुरिसो, जाओ सामज्जनामुत्ति ॥ १ ॥ स च श्रीश्यामाचार्यः श्रीमहावीरात् ३३५ वर्षे जातो, यदुक्तं विचारसारे–"सिरिवीराउ गएसुं, पणतीसहिएसु तिसयवरिसेसुं। पढमो कालिगसूरी, जाओ सामज्जनामुत्ति ॥ १ ॥" ॥ १ ॥ तथा दशाश्रुतस्कन्धस्तु श्रीभद्रबाहुस्वामिना चतुर्दशपूर्वधरेण श्रीमहावीरदेवतः सप्तत्यधिकशत १७० वर्षे जाते तेन विनिर्मितः ॥ २ ॥ श्रीदशवैकालिकसूत्रमपि श्रीसुधर्मस्वामिनः चतुर्थपट्टधरेण श्रीशय्यंभवसूरिणा विहितम् ॥ ३ ॥ श्रीउत्तराध्ययनसूत्रं तु श्रीपाक्षिकवृत्तौ "ऋषिभाषितानि उत्तराध्ययनानि" इति व्याख्यातत्वात् ऋषिभाषितं ॥ ४ ॥ एवं अन्येऽपि आगमाः छेदग्रन्थादिका अवशिष्टाः सर्वेऽपि पूर्वाचार्यकृता एव सन्ति, ततः त्वं एकादश अङ्गानि एव मन्यस्व न द्वात्रिंशत् आगमान् । अथ यदि उपाङ्गादीन् द्वात्रिंशद् आगमान् मानयिष्यसि तदा

तत्पूर्वाचार्यकर्तृसमानत्वेन पञ्चचत्वारिंशद् अपि अङ्गीकुरु, न च वक्तव्यं पूर्वाचार्यकर्तृसमानत्वेऽपि यत् मम श्रद्धया समं मीलिष्यति दशवैकालिकदशाश्रुतस्कन्धप्रज्ञापना उत्तराध्ययनादिकं तत्प्रमाणं करिष्यामि, ननु मामकीनश्रद्धया समं विघटमान—निशीथ—महानिशीथ—प्रकीर्णकादिकं इति, एवं चेत्तर्हि तव मनोमानितं प्रमाणम्, न पूर्वाचार्यादिकर्त्रपेक्षा, अपि च निशम्यतां समां शेमुषीं विधाय, पूर्वाचार्याः पूर्वश्रुतधरा गुरुपरम्परागताम्नायविदः परमसंविग्नाः संसारोद्विग्नाः परलोकगवेषिणो रागद्वेषरहिताः शुद्धप्ररूपकाः सर्वजनमान्याश्च आसन्, त्वं तु आधुनिको अल्पमतिः तादृक् पूर्वाचार्यविनिर्मितागमेषु केषुचित् मान्यत्वं केषुचिच्च अमान्यत्वं वदन् स्वकीयश्रद्धां च सत्यां स्थापयन् अतीवाऽसंगतत्वात् लोकविरुद्धत्वाच्च सभ्यलोकेभ्यो न लज्जसे ?, नाऽपि परलोकात् बिभेषि ? तव शिरो लोहजटितं इव दृश्यते, अपि च रे विज्ञंमन्य ! तत्त्वदृष्ट्या विचारय, सांप्रतं वर्तमानाः पञ्चचत्वारिंशद् अपि आगमाः श्रीदेवर्धिगणिक्षमाश्रमणैः श्रीवीरात् अशीत्यधिकनवशत ९८० वर्षे जातेन द्वादशवर्षीयदुर्भिक्षवशात् बहुतरसाधुव्यापत्तौ बहुश्रुतविच्छित्तौ च जातायां यदाहुः "प्रसह्यं श्रीजिनशासनं रक्षणीयं, तद् रक्षणं च सिद्धान्ताधीनं" इति भविष्यद्भव्यलोकोपकाराय श्रुतभक्तये च श्रीसङ्घाग्रहात् मृतावशिष्टतत्कालीनसर्वसाधून् वलभ्यां आकार्य तन्मुखात् विच्छिन्नावशिष्टान् न्यूनाधिकान् त्रुटितात्रुटितान् आगमालापकान् अनुक्रमेण स्वमत्या संकलय्य पुस्तकारूढाः कृताः, ततो मूलतो गणधरभाषितानां अपि तत्संकलनानन्तरं सर्वेषां ४५ अपि आगमानां कर्ता श्रीदेवर्द्धिगणिक्षमाश्रमण एव जातः, तद् ज्ञापकं अपि इदं, यथा श्रीभगवतीसूत्रं श्रीसुधर्मस्वामिकृतं, प्रज्ञापनासूत्रं च वीरात् पञ्चत्रिंशदधिकत्रिशत ३३५ वर्षजातं श्रीश्यामाचार्यकृतं, श्रीभगवत्यां च बहुषु स्थानेषु

देयः, ततः पञ्चचत्वारिंशतोऽपि आगमानां संकलनकारक एक एव श्रीदेवर्द्धिगणिक्षमाश्रमणः, ततः सामान्ये आगमकर्तृके मान्यामान्यवचनसत्ताऽपि समाना एव । न च वाच्यं अङ्गोपाङ्गेभ्यो अन्ये आगमा विघटन्ते तर्हि कथं मया ते मन्यन्ते ?, एवं चेत्तर्हि अङ्गेभ्यो अङ्गानि विघटन्ते, उपाङ्गेभ्य उपाङ्गानि, एवं अङ्गेभ्य उपाङ्गानि अपि, तदा तानि अपि अमान्यानि भविष्यन्ति, तद्विघटनं यथा श्रीसमवायाङ्गे (६० पत्रे) चतुस्त्रिंशत्तमे समवाये "जओ जओवि य णं अरहंतो भगवंतो विहरंति तओ तओवि य णं जोयणपणवीसाएणं ईती न भवति २७ मारी न भवति २८ सचक्कं न भवति २९ परचक्कं न भवति ३० अइवुट्ठी न भवति ३१ अणावुट्ठी न भवति ३२ दुब्भिक्खं न भवति ३३ पुव्वुप्पन्ना वि य णं उप्पाइया वाही खिप्पमिव उवसमंति ३४" एतत्सूत्रप्रतिस्पर्धिसूत्रं श्रीविपाकसूत्रे (५७ पत्रे), तथाहि–"ते णं काले णं ते णं समए णं समणे भगवं महावीरे पुरिमताले नयरे समोसढे परिसा निग्गया, राया निग्गओ, धम्मो कहिओ, परिसा राया य पडिगओ, ते णं काले णं ते णं समए णं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी गोयमे, जाव रायमग्गं समोगाढे समोसढे, तत्थ णं बहवे हत्थी पासति, बहवे आसे पुरिसे सण्णद्ध 'बद्धकवए तेसिं णं पुरिसाणं मज्झगयं एगं पुरिसं पासति, अवउडय (बंधणबद्धं) जाव उग्घोसेज्जमाणं, तते णं तं पुरिसं रायपुरिसा पढमंमि चच्चरंसि निसियवेंति निसियावेत्ता अट्ठ चुल्लप्पियए अग्गओ घाएंति" अत्र समवायाङ्गे प्रोक्तं यदुत भगवतः सकाशात् पञ्चविंशतियोजनानि यावत् ईति–मारी–स्वचक्र–परचक्रादिकं न भवति, विपाके तु प्रतिपादितं, यत्र भगवान् समवसृतः तत्र एव अनङ्गसेनः सकुटुम्बो

मारितः इति कथं न विरोधः ? ॥ १ ॥ अपि च श्रीज्ञाताधर्मकथायां (२०६ पत्रे) "तए णं सा सूमालिआ अज्जा अणोहट्टिआ अनिवारिआ सच्छंदमई अभिक्खणं अभिक्खणं हत्थे धोवेइ जाव चेएति, तत्थवि अ णं पासत्था पासत्थविहारी, ओसन्ना ओसन्नविहारी कुसीला कुसीलविहारी संसत्ता संसत्तविहारी बहूणि वासाणि सामण्णपरिआगं पाउणति अद्धमासिआए संलेहणाए तस्स ठाणस्स अणालोइअ अपडिकंता कालमासे कालं किच्चा ईसाणे कप्पे अण्णयरंसि विमाणंसि देवगणिअत्ताए उववन्ना, तत्थेगइआणं देवीणं नवपलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, तत्थणं सूमालिआए देवीए नव पलिवमाइं ठिई पन्नत्ता" अपि च श्रीज्ञाताधर्मकथायां विराधितसंयमा सुकुमारिकाऽऽर्या ईशाने कल्पे देवगणिकात्वेन उत्पन्ना इत्यादि प्रोक्तं अस्ति, एतत् सूत्रविसंवादि च इदं श्रीभगवतीसूत्रं (४९ पत्रे), यथा "विराहिअसंजमाणं कहिं उववाओ ? गोयमा ! जहन्नेणं भवणवासु, उक्कोसेणं सोहम्मे कप्पे" इति। अत्र इदं रहस्यं—ज्ञातायां विराधितसंयमाया अपि सुकुमारिकाया ईशाने देवलोके उत्पाद उक्तः, भगवत्यां तु उत्कर्षेण अपि विराधितसंयमस्य सौधर्मे एव उत्पादः, तर्हि कथं न विसंवादः ? ॥ २ ॥ पुनः श्रीजीवाभिगमसूत्रे (३७ पत्रे) "से किं तं थलयरपरिसप्पसमुच्छिमा ? २ दुविहा पन्नत्ता, तं जहा—उरगपरिसप्पसंमुच्छिमा, भुयगपरिसप्पसंमुच्छिमा । से किं तं उरगपरिसप्पसंमुच्छिमा ? २ चउविहा पन्नत्ता, तं जहा—अही १ अयगरा २ आसालिआ ३ महोरगा ४ । से किं तं अही ? अही दुविहा पन्नत्ता, तं जहा—दवीकरा मउलिणो अ, से किं तं दवीकरा ? दवीकरा अणेगविहा पन्नत्ता, तं जहा—आसीविसा जाव से तं दवीकरा । से किं तं मउलिणो ? मउलिणो अणेगविहा पन्नत्ता, तंजहा—दिव्वा गोणसा जाव से तं मउलिणो, से तं अही। से किं तं अयगरा ? अयगरा एगागारा पन्नत्ता, से तं अयगरा।

से किं तं आसालिआ ? आसालिआ २ जहा पन्नवणाए। से तं आसालिआ। से किं तं महोरगा ? महोरगा जहा पन्नवणाए, से तं महोरगा। जे यावण्णे तहप्पगारा ते समासओ दुविहा पन्नत्ता, तं जहा–पज्जत्ता य, अपज्जत्ता य तं चेव, नवरि सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्सऽसंखेज्जभागं उक्कोसेणं जोयणपुहुत्तं" एतत्सूत्रविरोधि तु इदं श्रीप्रज्ञापनासूत्रं (४६ पत्रे), तथाहि–

कहिणं भंते ! आसालिआ संमुच्छंति ? गोयमा ! अंतोमणुस्सखित्ते अड्ढाइज्जेसु दीवेसु निव्वाघाएणं पन्नरससु कम्मभूमिसु वाघायं पडुच्च पंचसु महाविदेहेसु चक्कवट्टिखंधावारेसु बलदेवखंधावारेसु वासुदेवखंधावारेसु मंडलिअखंधावारेसु महामंडलिअखंधावारेसु गामनिवेसेसु निगमनिवेसेसु खेडनिवेसेसु नगरनिवेसेसु कब्बडनिवेसेसु मडंबनिवेसेसु दोणमुहनिवेसेसु पट्टणनिवेसेसु आगरनिवेसेसु आसमनिवेसेसु संवाहनिवेसेसु रायहाणीनिवेसेसु एएसिणं चेव विणासेसु एत्थ णं आसालिआ संमुच्छंति। जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागमित्ताए ओगाहणाए उक्कोसेणं बारसजोयणाइं तयणुरूवं च णं विक्खंभबाहल्लेणं भूमिं दालित्ता णं समुट्ठेइ, असन्नी मिच्छदिट्ठी अन्नाणी पंचिंदी अंतोमुहुत्तऽद्धाउया चेव कालं करेइ, अत्र अयं विरोधः–पुनः जीवाभिगमसूत्रे संमूर्च्छिमोरःपरिसर्पभेदेषु आसालिकसर्पान् आश्रित्य शरीरावगाहना जघन्येन अङ्गुलासंख्यभागा उत्कृष्टा अवगाहना च योजनपृथक्त्वं इति उक्तं, प्रज्ञापनासूत्रे तु द्वादश योजनानि इति। २। अपि च श्रीस्थानाङ्गसूत्रे (३९८ पत्रे) "जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे अतीताए उस्सप्पिणीए सत्त कुलगरा होत्था, तं जहा–मित्तदामे १ सुदामे अ २, सुपासे अ ३ सयंपभे ४। विमलघोसे ५ सुघोसे त ६, महाघोसे ७ अ सत्तमे ॥१॥" एतद्विसंवादि च श्रीस्थानाङ्गस्य एव दशमं स्थानम्, तथाहि–(५१८ पत्रे) जंबुद्दीवे २ दीवे भारहे वासे अतीताए उस्सप्पिणीए दस कुलगरा होत्था, तं जहा–सय-

जले १ सयाऊ य २ अणंतसेणे अ ३ अमितसेणे अ ४ । तकसेणे अ ५ भीमसेणे अ ६ महाभीमसेणे सत्तमे ७ ॥१॥ ददरहे ८ दसरहे ९ सयरहे १०" इयं विघटना यदुत–अतीतोत्सर्पिण्यां एकस्मिन् एव स्थानाङ्गे सप्तमस्थाने सप्त, दशमस्थाने दश कुलकरा उक्ताः ॥ ४ ॥ तथा पुनः श्रीस्थानाङ्गे (३९८ पत्रे) "जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे आगमिस्साए उसप्पिणीए सत्त कुलकरा भविस्संति, तं जहा–मित्तवाहणे १ सुभोमे अ २, सुप्पमे अ ३ सयंपमे ४ । दत्ते ५ सुहुमे ६ [सुहे सुरूवे य] सुबंधू अ ७ आगमेस्सिण होक्खई ॥ १ ॥" एतत्सूत्रविसंवादि च दशमं स्थानं (५१८ पत्रे), तथाहि–जंबुद्दीवे २ दीवे भारहे वासे आगमिस्साए उसप्पिणीए दस कुलगरा भविस्संति, तं जहा–सीमंकरे १ खेमंधरे २ सीमंकरे ३ खेमंधरे ४ विमलवाहणे ५ संमुती ६ पडिसुए ७ दढधणू ८ दसधणू ९ सतधणू १०" अत्राऽपि सप्तानां दशभिः समं कुलकरसंख्यया विरोधः ॥ ५ ॥ तथा श्रीस्थानाङ्गसूत्रे (३९८ पत्रे)वर्तमानावसर्पिण्यां सप्त कुलकरा उक्ताः; तथाहि–

जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए सत्त कुलगरा होत्था, तं जहा–"पढमित्थ विमलवाहण १ चक्खुम २ जसमं ३ चउत्थमभिचंदे ४ । तत्तो य पसेणइ ५ पुण, मरुदेवे चेव ६ नाभी य ७ ॥ १ ॥" इति, जम्बूद्वीपप्रज्ञप्त्यां (१३२ पत्रे) तु पञ्चदश उक्ताः, तथाहि–"तीसेणं समाए पच्छिमे तिभागे पलिओवमट्ठभागावसेसे एत्थणं इमे पण्णरस कुलगरा समुप्पज्जित्था, तं जहा–सुमई १ पडिस्सुई २ सीमंकरे ३ सीमंधरे ४ खेमंकरे ५ खेमंधरे ६ विमलवाहणे ७ चक्खुमं ८ जसमं ९ अभिचंदे १० चंदामे ११ पसेणई १२ मरुदेवे १३ नाभी १४ उसभे त्ति १५" इति, सप्तकुलकराणां पञ्चदशकुलकरसंख्यया समं विसंवादः ६ । तथा श्रीस्थानाङ्गे दशमस्थाने (५०६ पत्रे) एवं प्रत्यपादि 'पण्हावागरणदसाणं

दस अज्झयणा पन्नत्ता, तं जहा—उवमा १ संखा २ इसिभासिआइं ३ आयरिअभासिआइं ४ महावीरभासिआइं ५ खोमगपसिणाइं ६ कोमलपसिणाइं ७ अद्धा[द्दा]गपसिणाइं ८ अंगुट्ठपसिणाइं ९ बाहुपसिणाइं १०" इति अत्र अयं विरोधः—अत्र उक्तं 'एतानि दश अध्ययनानि श्रीप्रश्नव्याकरणे सन्ति,' तानि कानि ? न एतादृशानि नामानि काऽपि सन्ति, नाऽपि अर्थवक्तव्यता सङ्गतिः, सांप्रतं तु पञ्च आश्रवद्वाराणि पञ्च संवरद्वाराणि च सन्ति ॥ ७ ॥

एवं श्रीजीवाभिगमसूत्रे नारकाणां संहननं न उक्तं, अथ च उत्तराध्ययनसूत्रे एकोनत्रिंशदध्ययने मांसं नारकाणां उक्तम् ॥ ८ ॥ तथा श्रीआचाराङ्गसूत्रे द्वितीयश्रुतस्कन्धे पिण्डैषणाऽध्ययने चतुर्थोद्देशके पञ्चरसनवविकृतिग्रहणं अनगाराणां उक्तं, श्रीस्थानाङ्गे भगवत्यां च मांसनिषेधः प्रत्यपादि, दशवैकालिके मद्यनिषेधः ॥ ९ ॥ तथा दशवैकालिकादौ उक्तम्—साधवः षड्जीवनिकायरक्षकाः सचित्तपृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पत्यादिसंघट्टे आहारं अपि न गृह्णन्ति । पुनः श्रीआचाराङ्गे श्रीकल्पसूत्रे च साधूनां नदीलङ्घनं नद्युत्तरणं वर्षति अपि मेघे आहारार्थं गमनं च समनुज्ञातम् ॥ १० ॥ श्रीभगवत्यादौ श्रावकाणां पञ्चदश कर्मादानानि निवारितानि ॥ उपासकदशासूत्रे आनन्दकामदेवादीनां पञ्चशतहलवाहनेऽपि श्रावकत्वं श्लाघितम् ॥ ११ ॥ तथा प्रथमोपाङ्गे तापसानां उत्कृष्टा गतिः ज्योतिष्केषु प्रोक्ता ॥ भगवत्यां तु तामलितापस ईशानकल्पे समुत्पन्नः ॥ १२ ॥ तथा सूत्रकृताङ्गे साधोः स्त्रीसङ्गतौ त्रिविधं त्रिविधेन परिहारः प्रत्यपादि । श्रीस्थानाङ्गे तु साधुः प्रपतन्तीं साध्वीं स्वहस्तेन अवलम्बयेत् इति उक्तम् ॥ १३ ॥ ज्ञातायां श्रीकृष्णवासुदेवस्य अन्तःपुर्यो द्वात्रिंशत्सहस्राः लिखिताः, अन्तकृते च षोडशसहस्राः ॥ १४ ॥ तथा अष्टमाङ्गे श्रीकृष्णो द्वादशमो जिनो भावी इति निगदितं, समवायाङ्गे तु त्रयोदशम इति ॥ १५ ॥

तथा चतुर्दशपूर्विणो अधम्यतोऽपि अनन्तके इच्छन्ति, कार्त्तिकस्तु चतुर्दशपूर्वधरोऽपि सौधर्मे समुत्पन्नः ॥ १६ ॥ एवं प्रत्यागमं शतशो विसंवादाः सन्ति किं क्रियते ? ननु—यदि एक एव श्रीदेवर्द्धिगणिक्षमाश्रमणः पञ्चचत्वारिंशतोऽपि आगमानां संकलनां कृतवान् तर्हि कथं एतावन्तो विसंवादा लिखिता तेन ? उच्यते—एकं तु कारणं इदं, यथा यथा यस्मिन् यस्मिन् आगमे मृतावशिष्टसाधुभिः यद् यद् उक्तं तथा तथा तस्मिन् तस्मिन् आगमे श्रीदेवर्द्धिगणिक्षमाश्रमणेन अपि पुस्तकारूढीकृतं, नहि पापभीरवो महान्त इदं सत्यं, इदं तु असत्यं इति एकान्तेन प्ररूपयन्ति इति, द्वितीयं तु कारणं इदं, यथा वलभ्यां यस्मिन् काले देवर्द्धिगणिक्षमाश्रमणतो वाचना प्रवृत्ता, तथा तस्मिन् एव काले मथुरानगर्यां अपि स्कन्दिलाचार्यतोऽपि द्वितीया वाचना प्रवृत्ता, तदा तत्कालीनमृतावशिष्टछद्मस्थसाधुमुखविनिर्गतागमालापकेषु संकलनायां विस्मृतत्वादिदोष एव वाचनाविसंवादकारको जातः । यदुक्तं श्रीज्योतिष्करण्डकवृत्तौ, तथाहि—"इह स्कन्दिलाचार्यप्रवृत्तौ दुःषमानुभावतो दुर्भिक्षप्रवृत्त्या साधूनां पठनगणनादिकं सर्वं अपि अनश्यत्, ततो दुर्भिक्षातिक्रमे सुभिक्षप्रवृत्तौ द्वयोः सङ्घयोः मेलापको अभूत्, तद् यथा, एको वलभ्यां, एको मथुरायां, तत्र सूत्रसंघट्टने वाचनाभेदो जातः, विस्मृतयोः हि सूत्रार्थयोः स्मृत्वा स्मृत्वा संघट्टने भवति अवश्यं वाचनाभेदः, न कदाचिद् अनुपपत्तिः, तत्र अनुयोगद्वारादिकं इदानीं वर्तमानं माथुरीवाचनानुगतं, ज्योतिष्करण्डकसूत्रकर्ता च आचार्यो वालभ्यः, तत इदं संख्यास्थानप्रतिपादनवालभ्यवाचनानुगतं, इति न अस्य अनुयोगद्वारप्रतिपादितैः संख्यास्थानैः सह विसदृशत्वं उपलभ्य विचिकित्सि-

तव्यं इति १२ पत्रे । ततः पञ्चचत्वारिंशदपि आगमाः एकसमानकर्तृकाः, छद्मस्थैः एकसमानबुद्ध्या माननीयाः, न अत्र शङ्काशङ्कुः हृदि रक्षणीयो विचक्षणैः ॥ ३८ ॥

॥ इति ४५ आगमस्थापनाधिकारः ॥ ३८ ॥

ननु–केषु केषु आगमेषु जिनप्रतिमा अस्ति, केन केन च सा पूजिता वन्दिता चाऽस्ति ? तद्दर्शयन्तु, उच्यते—श्रीज्ञाताधर्मकथायां षोडशाध्ययने (२१० पत्रे) द्रौपद्या जिनप्रतिमा पूजिताऽस्ति, तथाहि–"तएणं सा दोवई रायवरकन्ना जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता मज्जणघरं अणुपविसइ, अणुपविसित्ता न्हाया कयबलिकम्मा कयकोउअमंगलपायच्छित्ता सुद्धप्पावेसाइं मंगल्लाइं वत्थाइं पवराइं परिहिआ, मज्जणघराओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता जेणेव जिणघरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता जिणघरं अणुपविसइ, अणुपविसित्ता जिणपडिमाणं आलोए पणामं करेइ, पणामं करित्ता लोमहत्थयं परामुसइ, एवं जहा सूरिआभो जिणपडिमाओ अच्चेइ, अच्चेइत्ता तहेव भाणिअव्वं जाव धूवं डहइ धूवं डहित्ता वामं जाणुं अंचेइ दाहिणं जाणुं धरणियलंसि निवेसेइ, निवेसित्ता तिक्खुत्तो मुद्धाणं धरणियलंसि नमेइ, नमेइत्ता ईसिं पच्चुण्णमइ करयल जाव कट्टु एवं वयासी "नमोत्थु णं अरिहंताणं भगवंताणं जाव ठाणं संपत्ताणं" वंदइ नमंसइ, नमंसित्ता जिणघराओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता जेणेव अंतेउरे तेणेव उवागच्छइ" इत्यादि, अत्र इदं रहस्यम्—द्रौपदीश्राविकया प्रतिमा पूजिता, पुनः अत्राऽर्थे श्रूयतां अत्र "जेणेव जिणघरे तेणेव उवागच्छइ" इति उक्तं, इदं जिनगृहणं शाश्वतं अशाश्वतं वा ? न आद्यपक्षो दक्षः, एतत्स्थाने शाश्वतचैत्यस्य सिद्धान्ते अनभिधानेन

तदुक्तौ स्फुटं उत्सूत्रदोषापत्तेः, अथ यदि अशाश्वतं तर्हि केनचित् कारितं एव भविष्यति, न च मिथ्यात्विनां तत् कारापणे अधिकारः, ततः कैश्चित् श्रावकैः एव तत् जिनगृहं कारितं इति निश्चयः, न च वक्तव्यं द्रौपदी तु अत्र श्राविका न उक्ता, किं तु राजवरकन्या कथिता इति, यतो राजवरकन्या इति उक्तौ श्राविकात्वं न व्याहन्यते, यथा श्रीउत्तराध्ययने द्वाविंशतितमे अध्ययने (४९२ पत्रे) राजीमती राजवरकन्या प्रोक्ता, तर्हि न सम्यक्त्वधारिणी न श्राविका ? तत्पाठो यथा—

"सोऊण रायकन्ना, पव्वज्जं सा जिणस्स उ । णीहासा उ निराणंदा, सोगेण य समुच्छिआ ॥ २८ ॥ राईमई विचिंतेइ, धिगत्थु [धिरत्थु] मम जीविअं । जाऽहं तेणं परिचत्ता, सेअं पवइउं मम ॥ २९ ॥ अह सा भमरसंन्निभे, कुच्चफणगप्पसाहिए । सयमेव लुंचई केसे, धिइमंती ववस्सिआ ॥ ३० ॥ वासुदेवो अ णं भणइ, लुत्तकेसिं जिइंदिअं । संसारसागरं घोरं, तर कन्ने ? लहुं लहुं ॥ ३१ ॥ अह सा रायवरकन्ना, सुट्ठिआ नियमव्वए । जाई कुलं च सीलं च, रक्खमाणी तयं वदे ॥ ४० ॥" इति, तथा पुनः श्रीज्ञातायां (१३५ पत्रे) मल्लिकुमारी अपि राजवरकन्या प्रोक्ताऽस्ति, तथाहि—लए णं कुंभए तेसिं संजत्तगाणं जाव पडिच्छइ, पडिच्छित्ता मल्लीं विदेहवररायकन्नं सद्दावेइ, सद्दावित्ता तं दिव्वं कुंडलजुअलं मल्लीए विदेहवररायकन्नगाए पिणद्धत्ति, पिणद्धित्ता पडिविसज्जइ" इति, अपि च रे मनोमते! शिष्य! चक्षुषी क्षणं निमील्य विचारय, यतो द्रौपदी श्राविका, तत एव नारदस्य असंयताऽविरताऽप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मणो न उत्थानादिभक्तिं कृतवती, तत्पाठो ज्ञातासत्को यथा (२१२ पत्रे) "तते णं सा दोवई कच्छुलनारयं अस्संजयं अविरयं अपडिहयपच्चक्खायपावकम्मं तिकट्टु नो आढाति नो परिआणइ नो अब्भुट्ठेइ नो पज्जुवासइ" इति, न च वाच्यं द्रौपदी पञ्चभर्तृ-

॥ ८१ ॥

मान्यत्वेन यौवनादिमदोत्कटतया नारदस्य न उत्थानादि चक्रे इति, यतः सूत्रे गणधरदेवोक्तं अनुत्थानादौ असंयताविरतादिकं हेतुं मुक्त्वा नवीनस्वगच्छकल्पितहेतुं वदतः तव महोत्सूत्रदोषापत्तिः भविष्यति इति, अपि च यदि द्रौपदी श्राविका न अभविष्यत् तदा नमोत्थु णं कथं अकथयिष्यत्, नहि श्रावकधर्मं विना कोऽपि नमोत्थु णं पठति जिनप्रतिमाग्रे कथयति वा। पुनः प्राह मनोमतिशिष्यः ननु—द्रौपद्या जिनप्रतिमा पूजिता परं धर्मार्थं न, किन्तु विवाहसमयत्वात् संसारार्थं, तत्राऽर्थे शृणु रे मूर्ख! यदि कोऽपि विद्यमानं तीर्थङ्करं पूर्वं वन्दयित्वा वा साधुं वा पूर्वं प्रतिलाभयित्वा सामायिकं वा पूर्वं लात्वा पश्चात् भोजनं कुरुते, तर्हि किं विद्यमानतीर्थङ्करवन्दनादिपुण्यं संसारार्थे किं पतिष्यति? प्रत्युत एवं प्रशंसा कर्तव्या तस्याः "अहो! धन्या एषा द्रौपदी, अहो! इदं अस्याः सम्यक्त्वं, अहो! शस्यं अस्याः श्राविकात्वं, यदुत विवाहादिकर्तव्यव्यग्रतायां अपि जिनप्रतिमां पूजितवती" इति। न च वाच्यं अनया तु पूर्वजन्मनि निदानं व्यधायि, तेन तस्मिन् सति कथं तस्याः सम्यक्त्ववत्त्वं श्राविकात्वं चेति? द्रौपदीकृतनिदानस्य "निव १ धणि २ नारी ३ नर ४ सुर ५ अप्पप्पविहार ६ आयविआरत्तं ७ सहुत्त ८ दरिदत्त ९ चइज्ज नवनिआणाइ ॥ १ ॥" इति निदाननवके न अन्तर्भावात् निदानता एव न भवति, यथा कथंचित् चतुर्थनिदानमध्ये अन्तर्भावेऽपि अध्यवसायविशेषेण तस्य निदानताया अभावात् तस्याः श्राविकात्वं न व्याहन्यते, अपि च तादृशनिदानसद्भावे ब्रह्मदत्तचक्रवर्तिवत् न विरतिः उदयं एति, द्रौपदी तु प्रव्रजिता अतो न तस्याः निदानता १ तथा श्रीभगवतीसूत्रे २० शतके नवमोद्देशके (७९३ पत्रे), यथा विद्याचारणजङ्घाचारणसाधुभिः शाश्वतानि नन्दीश्वरादिसत्कानि अशाश्वतानि च, भरतक्षेत्रसत्कानि चैत्यानि वन्दितानि सन्ति, तानि श्रूयतां–

"कइविहा णं भंते ! चारणा पन्नत्ता ? गोयमा ! चारणा दुविहा पन्नत्ता, तं जहा—विज्जाचारणा य जंघाचारणा य, से केणट्ठे णं भंते ! एवं वुच्चइ विज्जाचारणा ? विज्जाचारणा गोयमा ! तस्स णं छट्ठंछट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं विज्जाए उत्तरगुणलद्धिं खममाणस्स विज्जाचारणलद्धीनामं लद्धी समुप्पज्जइ, से तेणट्ठेणं जाव विज्जाचारणा०, विज्जाचारणस्स णं भंते ! कहं सीहा गई कहं सीहे गइविसए पन्नत्ते ? गोयमा ! अयन्नं जंबुद्दीवे दीवे जाव किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं देवे णं महड्ढीए जाव महेसक्खे जाव इणामेवत्तिकट्टु, केवलकप्पं जंबुद्दीवं दीवं तिहिं अच्छरानिवाएहिं तिक्खुत्तो अणुपरिअट्टित्ता णं हव्वमागच्छेज्जा, विज्जाचारणस्स णं गोयमा ! तहा सीहा गई तहा सीहे गईविसए पन्नत्ते । विज्जाचारणस्स णं भंते ! तिरिअं केवतियं गतिविसए पन्नत्ते ? गोयमा ! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं माणुसुत्तरे पव्वए समोसरणं करेइ, समोसरणं करित्ता तहिं चेइआइं वंदइ, वंदित्ता बितिएणं उप्पाएणं नंदीसरवरे दीवे समोसरणं करेइ, समोसरणं करित्ता तहिं चेइआइं वंदइ, वंदित्ता ततो पडिनिअत्तति २ इहमागच्छइ, आगच्छित्ता इह चेइआइं वंदइ । विज्जाचारणस्स णं गोयमा ! तिरिअं एवतिए गतिविसए पन्नत्ते । विज्जाचारणस्स णं भंते ! उड्ढं केवतिए गइविसए पन्नत्ते ? गोयमा ! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं नंदणवणे समोसरणं करेइ, करित्ता तहिं चेइआइं वंदइ वंदित्ता, बितिएणं उप्पाएणं पंडगवणे समोसरणं करेइ, करित्ता तहिं चेइआइं वंदइ, वंदित्ता तओ पडिनियत्तति तओ २ इहमागच्छइ, आगच्छित्ता इहं चेइआइं वंदइ, वंदित्ता विज्जाचारणस्स णं गोयमा ! उड्ढं एवतिए गइविसए पन्नत्ते । से णं तस्स ठाणस्स अणालोइअपडिक्कंते कालं करेइ, नत्थि तस्स आराहणा, से णं तस्स ठाणस्स आलोइअपडिक्कंते कालं करेइ अत्थि तस्स

आराहणा (सूत्रं ६८३), से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ जंघाचारणे ? जंघाचारणे गोयमा ! तस्स णं अट्ठमं अट्ठमेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं अप्पाणं भावेमाणस्स जंघाचारणलद्धीनामं लद्धी समुप्पज्जइ, से तेणट्ठेणं जाव एवं वुच्चइ जंघाचारणे, जंघाचारणस्स णं भंते ! कहं सीहा गति कहं सीहे गइविसए पन्नत्ते ? गोयमा ! अयन्नं जंबुद्दीवे दीवे एवं जहेव विज्जाचारणस्स, णवरं तिसत्तक्खुत्तो अणुपरिअट्टित्ताणं हव्वमागच्छेज्जा, जंघाचारणस्स णं गोयमा ! तहा सीहा गई तहा सीहे गतिविसए पन्नत्ते सेसं तं चेव। जंघाचारणस्स णं भंते ! तिरिअं केवतिए गइविसए पन्नत्ते ? गोयमा ! से णं इतो एगेणं उप्पाएणं रुअगवरे दीवे समोसरणं करेइ, करित्ता तहिं चेइआइ वंदति, वंदित्ता ततो पडिनिअत्तमाणे बितिएणं उप्पाएणं नंदीसरवरदीवे समोसरणं करेइ, करित्ता तहिं चेइआइं वंदइ वंदित्ता इहमागच्छइ, आगच्छित्ता इहं चेइआइं वंदइ, जंघाचारणस्स णं गोयमा ! तिरिअं एवतिए गइविसए पन्नत्ते, । जंघाचारणस्स णं भंते ! उड्ढं केवतिए गइविसए पन्नत्ते ? गोयमा ! से णं इतो एगेणं उप्पाएणं पंडगवणे समोसरणं करेइ, करित्ता तहिं चेइआइं वंदइ, वंदित्ता तओ पडिनिअत्तमाणे बितिएणं उप्पाएणं नंदणवणे समोसरणं करेइ, करित्ता तहिं चेइआइं वंदइ, वंदित्ता इहमागच्छइ, आगच्छित्ता इह चेइआइं वंदइ, जंघाचारणस्स णं गोयमा ! उड्ढं एवतिए गइविसए पन्नत्ते, से णं तस्स ठाणस्स अणालोइअपडिक्कंते कालं करेइ नत्थि तस्स आराहणा, से णं तस्स ठाणस्स आलोइअपडिक्कंते कालं करेइ अत्थि तस्स आराहणा, सेवं भंते ! सेवं भंते ! जाव विहरति (सूत्रं ६८४)" ॥ इति विंशतितमशतके नवमोद्देशकः सम्पूर्णः ॥

इह विद्याचारणेन तिर्यग्लोके मानुषोत्तरपर्वते नन्दीश्वरपर्वते च चैत्यानि वन्दितानि, ऊर्ध्वलोके च नन्दनवने पण्डु-

कवने च चैत्यानि वन्दितानि, तानि च स्थानकचतुष्केऽपि शाश्वतचैत्यानि ज्ञेयानि, अत्र आगमने च वारद्वयं अशाश्वतचैत्यानि वन्दितानि, एवं जङ्घाचारणेन अपि रुचके नन्दीश्वरे च तिर्यग्लोके पाण्डुकवने नन्दनवने च ऊर्ध्वलोके स्थानचतुष्के शाश्वतचैत्यवन्दना अकारि, अत्राऽऽगमने वारद्वयं च अशाश्वतचैत्येषु श्रावककारितेषु वन्दना विदधे, अत्राऽऽह मनोमतिशिष्यः ननु—विद्याचारणा जङ्घाचारणाश्च चैत्यवन्दनार्थंगतागताः परं अनालोचिताश्च विराधकाः प्रोक्ताः, अरे अत्राऽर्थे गणधराभिप्रायं शृणु, एभिः लब्धिः प्रयुक्ता, तेन लब्ध्युपजीवित्वेन प्रमादस्थानं आसेवितं, तत्तु प्रमादस्थानं गुरुसमीपं आगत्य अवश्यं आलोचयितव्यं, अन्यथा विराधकत्वं आपद्येत, परं चैत्यवन्दनाया आलोचने तत्र गमनं एव न घटां आटीकते, गमनागमनालोचना तु सङ्गतिं अङ्गति एव, यदि हस्तशतादुपरि गम्यते तदा अपि आगतेन गमनागमनं गुरुसमक्षं आलोचयितव्यं एव, किं वाच्यं नन्दीश्वरद्वीपरुचकद्वीपगमनागमनयोः?, यदुक्तं श्रीआवश्यकनिर्युक्तौ—

"हत्थसयादागंतुं, गंतुं च मुहुत्तगं जहिं चिट्ठे । पंथे वा वच्चंते, नइसंतरणे पडिक्कमणं ॥ १ ॥" पुनः श्रीदशवैकालिकसूत्रे पञ्चमाध्ययनेऽपि (१७८ पत्रे) आलोचनाविधिः, तथाहि—

"विणएणं पविसित्ता, सगासे गुरुणो मुणी । इरियावहियमायाय, आगओ अ पडिक्कमे ॥ ८८ ॥ आभोइत्ताण नीसेसं, आईआरं च जहक्कमं । गमणागमणे चेव, भत्तपाणे व संजए ॥ ८९ ॥ उज्जुप्पन्नो अणुव्विग्गो, अवक्खित्तेण चेतसा । आलोए गुरुसगासे, जं जहा गहिअं भवे ॥ ९० ॥ न सम्ममालोइअं हुज्जा, पुव्विं पच्छा व जं कडं । पुणो पडिक्कमे

तस्स, वोसट्ठो चिंतए इमं ॥ ९१ ॥ अहो जिणेहिं असावज्जा, वित्ती साहूण देसिआ । मुक्खसाहणहेउस्स, साहुदेहस्स धारणा ॥ ९२ ॥ नमुक्कारेण पारित्ता, करित्ता जिणसंथवं । सज्झायं पट्ठवित्ता णं, वीसमेज्ज खणं मुणी ॥ ९३ ॥ पुनः श्रीगौतमस्वामिना श्रीउपासकदशासूत्रे (२१ पत्रे) गमनागमनं आलोचितं अस्ति, तथाहि—

"तते णं से भयवं गोयमे आणंदएणं समणोवासएणं एवंवुत्ते समाणे, संकिए कंखिए वितिगिच्छिए भेदसमावन्ने आणंदस्स समणोवासगस्स अंतियाओ पडिनिक्खमइ पडिनिक्खमित्ता जेणेव दूइपलासे चेइए, जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते गमणागमणे पडिक्कमइ, पडिक्कमित्ता एसणमणेसणं आलोएइ, आलोइत्ता भत्तपाणं पडिदंसेइ, पडिदंसित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ" इत्यादि, एवं स्थाने स्थाने साधुभिः आहारार्थं गत्वा आगत्य गुरुपार्श्वे गमनागमनं आलोचितं अस्ति । पुनरपि आह मनोमतिः ननु—यदि विद्याचारणा जङ्घाचारणाश्च अन्तराले कदाचित् कालं कुर्युः तदा कुत्र यान्ति ? उच्यते—गतिः तेषां सूत्रे न लिखिताऽस्ति परं त्वमपि विद, आहारार्थं विद्यमानतीर्थङ्करवन्दनार्थं वा गत्वा कदाचित् साधुः म्रियते तदा कुत्र गच्छेत् ? अत्र इदं रहस्यं जानीहि—अत्र भावस्य एव प्रधानत्वं ज्ञेयं, यथा संविग्नगीतार्थसमीपे साधुः आलोचनाग्रहणार्थं गच्छन् अन्तराले एव कालं कुर्वन् शुद्धभावत्वेन सुगतिमेव गच्छेत् तथा विद्याचारणा जङ्घाचारणा अपि सुगतिभाज एव । अपि च मनुष्यक्षेत्राद् बहिः न केऽपि म्रियन्ते मनुष्यक्षेत्रान्तरं अपि "दुसमुद्दे तिन्नि सेस जले" इति उक्तत्वात्, लवणसमुद्रादौ सिद्धान्ते उक्ताः, अथ च पञ्चचत्वारिंशल्लक्षयोजनप्रमिते क्षेत्रे

“यत्र एकः सिद्धः तत्र अनन्ताः सिद्धाः” इत्येवंप्रकारेण सर्वमपि सिद्धक्षेत्रं सिद्धजीवव्याप्तं तदा एव जातं यदा तद्धः पञ्चचत्वारिंशल्लक्षयोजनप्रमिते मनुष्यक्षेत्रेऽपि समश्रेण्या सर्वत्र अनन्ताः सिद्धाः, ततो मनुष्यक्षेत्रान्तःसमुद्रेऽपि अनन्ताः सिद्धाः सन्ति ते के ? तान् विचारय, [illegible] ॥ २ ॥ तथा श्रीऔपपातिकसूत्रे (९७ पत्रे) अम्बडश्रावकाधिकारो यथा–

‘अंबडस्स णं नो कप्पइ अण्णउत्थिए वा अण्णउत्थियदेवयाणि वा अण्णउत्थियपरिग्गहिआणि वा अरिहंतचेइआणि वंदित्तए वा नमंसित्तए वा जाव पज्जुवासित्तए वा, नन्नत्थ अरिहंते वा अरिहंतचेइआणि वा” इत्यादि, अत्र अर्हच्चैत्यादिजिनप्रतिमा इति ॥ ३ ॥ एवं श्रीउपासकदशासूत्रे (१४ पत्रे) आनन्दश्रावकाधिकारेऽपि, तथाहि–“नो खलु मे भंते ! कप्पइ अज्जप्पभिइं अन्नउत्थिए वा अन्नउत्थिअदेवयाणि वा अन्नउत्थिअपरिग्गहिआणि अरिहंतचेइआणि वा वंदित्तए वा नमंसित्तए वा” अत्राऽपि चैत्यानि अर्हत्प्रतिमालक्षणानि यथा भौतपरिगृहीतानि वीरभद्र १ महाकाला-दीनि ॥ ४ ॥ तथा श्रीप्रश्नव्याकरणसूत्रे तृतीयसंवरद्वारे (१२२ पत्रे) चैत्यवैयावृत्तिकरणे कर्मनिर्जरा प्रोक्ता, तथाहि–

“अह केरिसए पुणाइं आराहए वयमिणं ? जे से उवहि–भत्त–पाण संगहण–दाणकुसले अच्चंतबाल–दुब्बल–गि-लाण–वुड्ढखमके पवत्ति–आयरिय–उवज्झाए सेहे साहम्मिए तवस्सीकुल–गण–संघ–चेइअट्ठे अ निज्जरट्ठी वेयावच्चं अणि-स्सिअं दसविहं बहुविहं करेइ” व्याख्याऽपि यथा (१२६ पत्रे) ‘जे से’ इत्यादि योऽसौ उपधेः भक्तपानानां च दानं च संग्रहणं च तयोः कुशलो=विधिज्ञो यः स तथा, बालश्च दुर्बलश्च इत्यादि समाहारद्वन्द्वः, ततो अत्यन्तं यद्बाल–दुर्बल–

ग्लान–वृद्ध–क्षपकं तत् तथा, तत्र विषये वैयावृत्यं करोति इति योगः, तथा प्रवृत्त्याचार्योपाध्याये इह द्वन्द्वैकत्वात् प्रवृत्त्यादिषु, तत्र प्रवृत्तिलक्षणं इदं—

"तवसंजमजोगेसुं, जो जोगो तत्थ तं पवत्तेइ। असहुं च निअत्तेइ, गणतत्तिल्लो पवित्ती उ ॥ १ ॥ इतरौ प्रतीतौ तथा 'सेहे'त्ति शैक्षे–अभिनवप्रव्रजिते साधर्मिके=समानधर्मके लिङ्गप्रवचनाभ्यां तपस्विनि–चतुर्थभक्तादिकारिणि, तथा कुलं=गच्छसमुदायरूपं चन्द्रादिकं, गणः=कुलसमुदायः कोटिकादिकः, सङ्घः=तत्समुदायरूपः, चैत्यानि जिनप्रतिमा, एतासां योऽर्थः–प्रयोजनं स तथा, तत्र च निर्जरार्थी–कर्मक्षयकामः वैयावृत्यं–व्यावृत्तकर्मरूपं उपष्टम्भनं इत्यर्थः, अनिश्रितं–कीर्त्यादिनिरपेक्षं दशविधं–दशप्रकारं आह च–

"वेयावच्चं वावड–भावो इह धम्मसाहणनिमित्तं। अन्नाइयाण विहिणा, संपायणमेस भावत्थो ॥ १ ॥

आयरिय उवज्झाए, थेरे तवस्सी गिलाण सेहाणं। साहम्मिअ कुल गणे सं–घं संगयं तमिह कायव्वं ॥ २ ॥"

इति, बहुविधं भक्तपानादिदानभेदेन अनेकप्रकारं करोति इति ॥ अत्राऽऽह मनोमतिशिष्यः ॥

ननु–प्रश्नव्याकरणे आश्रवद्वारे (१२ पत्रे) निगदितं अस्ति "ये विहार-प्रासाद-चैत्य–देवकुलादीनां अर्थे पृथिवीजीवान् हिंसन्ति ते मन्दबुद्धिकाः" ततोऽहं कथं प्रासाद–चैत्यदेवकुलानि मानयामि ? तत्पाठोऽपि (८ पत्रे) यथा–'किं ते ? करिसणपोक्खरणी–वावि–विप्पिणी–कूव–सर–तलाग–चिति–वेति–खाति अ–आराम–विहार–थूभ–पागार–दार–गोपुर–अट्टालग–चरिआ–सेतु–संकम–पासाय–विकप्प–भवण–घर–सरण–लेण–आवण–चेइअ–देवकुल–चित्तसभा–

सामाचा-
रीशत-
कम् ।

॥ ८५ ॥

पवा-आयतण-आवसह-भूमिघर-मंडवाण य कए भायण-भंडोवगरणस्स विविहस्स य अट्ठाए पुढविं हिंसंति मंद-बुद्धिया" अत्र उच्यते, रे पूर्वापराविचारक ? अत्र विहारो-बौद्धाद्याश्रयः, प्रासादो—नरेन्द्राश्रयः, जिनप्रासादस्य तु प्रायो जिनगृहं सिद्धायतनं च इति संज्ञात्वात्, चैत्यानि व्यन्तरादिदेवप्रतिमाः, देवकुलानि च शशिखरलौकिकहरि-हरादिदेवप्रासादाः, अयं अर्थो ज्ञेयः, अन्यथा "चेइअट्ठे निजरट्ठी" इति संवरद्वारे चैत्यवैयावृत्तिकारको निर्जराभागी कथं उक्तः ?, नहि गणधरदेववचनं पूर्वापरविसंवादि स्यात्, अपि च राजप्रश्नीयोपाङ्गादौ (१७ पत्रे) प्रोक्तं—"एयं मे पेच्चा हिआए सुहाए खमाए निस्सेसाए आणुगामियत्ताए भविस्सतित्तिकट्टु एवं संपेहेइ" इति, मोक्षपर्यन्तं पूजाफलं विघ-टेत, न च वाच्यं चैत्यशब्दस्य अन्यार्थः कोऽपि भविता (भाव्यते) इति, चैत्यशब्दस्य कुत्राऽपि वृक्षाद्यर्थं वाचकत्वेऽपि तद्वैयावृत्तिकरणे निर्जराभागित्वासंभवात् ॥ ४ ॥ एवं श्रीऔपपातिकोपाङ्गे (२ पत्रे) चम्पानगरीवर्णनेऽपि अर्हच्चैत्यानि प्रतिपादितानि सन्ति, पाठान्तरे तथाहि—

"अरिहंतचेईअजणवय-विसंण्णिविट्ठबहुलेत्ति" व्याख्या यथा-अर्हच्चैत्यानां १ जनानां २ व्रतिनां च ३ विविधानि यानि संनिविष्टानि—पाटकाः तैः बहुलेति विग्रहः ॥ ५ ॥ तथा श्रीभगवत्यां चमरोद्देशके चमरेन्द्रेणाऽपि सौधर्मं गच्छता अर्हच्चैत्यनिश्रा गृहीताऽस्ति, (१७० पत्रे) तथाहि—

"किं निस्साए णं भंते ! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति जाव सोहम्मो कप्पो ? गोयमा ! से जहानामए-इह सबरा इ वा बब्बरा इ वा टंकणा इ वा भुत्तुया इ वा पल्हया इ वा पुलंदा इ वा एगं महं गड्डं वा खड्डं वा दुग्गं वा-

आगमे
जिनप्रति-
मापूजा-
धिकारः
३९

॥ ८५ ॥

170

दरिं वा विसमं वा पव्वयं वा नीसाए सुमहल्लमवि आसबलं वा हत्थिबलं वा जोहबलं वा धणुबलं वा आगलेंति एवा-मेव असुरकुमारा वि देवा णण्णत्थ अरिहंते वा अरिहंतचेइआणि वा अणगारे वा भाविअप्पणो निस्साए उड्ढं उप्पयंति जाव सोहम्मो कप्पो । × × × (१७५ पत्रे) तते णं तस्स सक्कस्स देविंदस्स देवरन्नो इमेयारूवे अज्झत्थिए ४ जाव समु-प्पज्जित्था–णो खलु पहू चमरे असुरिंदे असुरराया नो खलु समत्थे चमरे असुरिंदे असुरराया, णो खलु विसए चम-रस्स असुरिंदस्स असुररण्णो अप्पणो निस्साए उड्ढं उप्पइत्ता जाव सोहम्मो कप्पो, णण्णत्थ अरिहंते वा अरिहंतचेइ-आणि वा अणगारे वा भाविअप्पणो णीसाए उड्ढं उप्पयति जाव सोहम्मो कप्पो" इत्यादि ॥ ६ ॥ पुनः श्रीराजप्रश्नीयो-पाङ्गे (१०४ पत्रे) सूर्याभदेवेन यथा जिनप्रतिमापूजा विस्तरेण विहिताऽस्ति, तथा श्रूयतां, तथाहि–"तए णं से सूरि-याभे देवे पोत्थयरयणं गिण्हति, गिण्हित्ता पोत्थयरयणं मुयइ, मुयइत्ता पोत्थयरयणं विहाडेइ, विहाडित्ता पोत्थयरयणं वाएइ, पोत्थयरयणं वाएत्ता धम्मिअं ववसायं गिण्हइ, गिण्हित्ता पोत्थयरयणं पडिनिक्खिवति, पडिनिक्खिवित्ता सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठित्ता ववसायसभाओ पुरच्छिमिल्लेणं दारेणं पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता जेणेव नंदापुक्खरणी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता णंदापुक्खरणिं पुरच्छिमिल्लेणं तोरणेणं पुरच्छिमिल्लेणं तिसोवाणपडिरूवएणं पच्चोरुहइ, पच्चो-रुहित्ता हत्थपायं पक्खालेइ, पक्खालित्ता आयंते चोक्खे परमसुइभूए एगं महं सेअं रययामयं विमलं सलिलपुण्णं मत्त-गयमुहागितिकुंभसमाणं भिंगारं पगिण्हइ, पगिण्हित्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव सतसहस्सपत्ताइं ताइं गिण्हइ, गिण्हित्ता णंदातो पुक्खरणीतो पच्चोरुहति, पच्चोरुहित्ता जेणेव सिद्धायतणे तेणेव पहारेत्थ गमणाए (सूत्रं ४३) (१०५ पत्रे)

तते णं तं सूरिआभं देवं बहवे आभिओगिआ देवा य देवीओ अ अप्पेगइआ कलसहत्थगया जाव अप्पेगइआ धूवकडुच्छुय हत्थगया हट्ठतुट्ठ जाव सूरियाभं देवं पिट्ठओ पिट्ठओ समणुगच्छंति तए णं से सूरिआभे देवे चउहिं सामाणिअसाहस्सीहिं जाव अण्णेहिं य बहूहिं य सूरियाभ जाव देवेहिं य देवीहिं य सद्धिं संपरिवुडे, सव्वड्ढीए सव्वबलेहिं जाव णातियरवेणं जेणेव सिद्धायतणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सिद्धायतणं पुरच्छिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसइ, अणुपविसित्ता जेणेव देवच्छंदए जेणेव जिणपडिमाओ तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता जिणपडिमाणं आलोए जिणपडिमाणं पणामं करेइ, पणामं करित्ता लोमहत्थगं गिण्हइ, गिण्हित्ता जिणपडिमाणं लोमहत्थेणं पमज्जइ, पमज्जित्ता जिणपडिमाओ सुरभिणागंधोदएणं ण्हाणेइ, ण्हाणित्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं गायाइं अणुलिंपइ, अणुलिंपइत्ता सुरभिगंधकासाइएणं गायाइं लूहेति- लूहित्ता जिणपडिमाणं अहयाइं देवदूसजूयलाइं नियंसेइ, नियंसित्ता पुप्फारुहणं मल्लारुहणं गधारुहणं चुण्णारुहणं वण्ण- रुहणं वत्थारुहणं आभरणारुहणं करेइ, करित्ता आसत्तोसत्तविउलवट्टवग्घारिअ मल्लदामकलावं करेइ, करित्ता कयग्गहग्गहियकरयलपब्भट्ठविप्पमुक्केणं दसद्धवन्नेणं कुसुमेणं मुक्कपुप्फपुंजोवयारकलिअं करेइ, करित्ता जिणपडिमाणं पुरओ अच्छेहिं सण्हेहिं रययामएहिं अच्छरसातंदुलेहिं अट्ठट्ठमंगले आलिहइ, तं जहा–सोत्थिअ जाव दप्पणं, तयाणंतरं च णं चंदप्पभरयणवइरवेरुलिअविमलदंडं कंचणमणिरयणभत्तिचित्तं कालागुरुपवरकुंदुरुक्कतुरुक्कडज्झंतमघमघंतगंधुद्धुआभिरामं च गंधवट्टिं धुववट्टिं विणिम्मुअंतं वेरुलिअमयं कडुच्छुयं पग्गहिअ पयत्तेणं धूवं दाऊण जिणवराणं अट्ठसयविसुद्धगंथ(गन्थ)जुत्तेहिं अत्थजुत्तेहिं अपुणरुत्तेहिं महावित्तेहिं संथुणइ, संथुणित्ता पच्छा सत्तट्ठपयाइं पच्चोसक्कइ, पच्चोसक्कित्ता वामं जाणुं अंचेइ,

अंचित्ता दाहिणं जाणुं धरणितलंसि निहट्टु तिक्खुत्तो मुद्धाणं धरणितलंसि निवाडेइ, निवाडित्ता एगसाडिअं उत्तरासंगं करेइ, करित्ता ईसिं पच्चुण्णमइ, पच्चुण्णमित्ता करयलपरिग्गहिअं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी—"नमुत्थुणं अरहंताणं जाव ठाणं संपत्ताणं" इति ॥ अत्राऽऽह मनोमतिशिष्यः—

ननु—सूर्याभदेवेन प्रतिमावत् स्तम्भादीनि अपि अनेकवस्तूनि पूजितानि सन्ति, कथं तर्हि सम्यक्त्वधारी ? उच्यते,—अहो ! विमुग्ध स्तम्भादीनि पूजितानि, परं जिनप्रतिमां विना कस्याऽग्रे नमुत्थुणं कथितं स्यात्? तदा दर्शय, अथ च स्तम्भादीनां पूजा यदि व्यधायि तदा सम्यक्त्वस्य किं ? यदि श्रीआदिनाथपुत्रेण श्रीभरतचक्रवर्तिना चक्ररत्नं पूजितं, किं तर्हि तस्य सम्यक्त्वं गतं ? चक्ररत्नपूजाक्षराणि श्रीजम्बूद्वीपप्रज्ञप्त्यां(१८४ पत्रे) यथा—

"तते णं से भरहे राया तस्स आउहघरिअस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठ जाव सोमणस्सिए विकसितवरकमलनयणवयणे पयलिअवरकडगतुडिअकेऊरमउडकुंडलहारविरायंतरइअवच्छे पालंबपलंबमाणघोलंतभूसणधरे ससंभमं तुरिअं चवलं नरिंदे सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठित्ता पायपीढाओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता पाउयाओ ओमुअति, ओमुइत्ता एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ, करित्ता अंजलिमउलिअग्गहत्थे चक्करयणाभिमुहे सत्तट्ठपयाइं अणुगच्छइ, अणुगच्छित्ता वामं जाणुं अंचेइ, अंचित्ता दाहिणं जाणुं धरणितलंसि निहट्टु करयल जाव अंजलिं कट्टु चक्करयणस्स पणामं करेइ" इति, पुनः श्रीअभयकुमारेण पूर्वसंगतिकं देवं मनसि कृत्वा निजलघुमातृदोहदपूरणनिमित्तं अष्टमभक्तं अकारि, तर्हि किं सम्यक्त्वधारी न ? तदक्षराणि अपि श्रीज्ञाताधर्मकथासत्कानि (३० पत्रे) "तए णं

तस्स अभयकुमारस्स अयमेयारूवे अब्भत्थिए जाव समुप्पज्जित्था–नो खलु सक्का माणुस्सएणं उवाएणं मम चुल्लमाउयाए धारिणीए देवीए अकालडोहलमणोरहसंपत्तिं करेत्तए, णण्णत्थ दिव्वेणं उवाएणं, अत्थि णं मज्झ सोहम्मकप्पवासी पुव्वसंगतिए देवे महिड्ढिए जाव महासोक्खे, तं सेअं खलु मम पोसहसालाए पोसहियस्स बंभयारिस्स उम्मुक्कमणिसुवण्णस्स ववगयमालावण्णगविलेवणस्स निक्खित्तसत्थमुसलस्स एगस्स अबीअस्स दब्भसंथारोवगयस्स अट्ठमभत्तं परिगिण्हित्ता पुव्वसंगतिकं देवं मणसि करेमाणस्स विहरित्तए, तते णं पुव्वसंगतिए देवे मम चुल्लमाउयाए धारिणीए देवीए अयमेयारूवे अकालमेहेसु डोहलं विणेहित्ति, एवं संपेहेइ, संपेहित्ता जेणेव पोसहसाला तेणामेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता पोसहसालं पमज्जति, पमज्जित्ता उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ, पडिलेहित्ता डब्भसंथारगं पडिलेहेइ, पडिलेहित्ता डब्भसंथारगं दुरूहइ, दुरूहित्ता अट्ठमभत्तं परिगिण्हइ, परिगिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव पुव्वसंगतियं देवं मणसि करेमाणे करेमाणे चिट्ठति" इत्यादि ॥ ७ ॥ तथा पुनः यदि शक्रादयो देवेन्द्राः जिनदंष्ट्रा अपि पूजयन्ति, तदा जिनप्रतिमायां किं वाच्यम् ? तत्राऽर्थे जम्बूद्वीपप्रज्ञप्त्यां (१५८ पत्रे) यदुक्तं तत् श्रोतव्यं, तथाहि–

तते णं से सक्के देविंदे देवराया भगवओ तित्थगरस्स उवरिल्लं दाहिणं सकहं गेण्हइ, ईसाणे देविंदे देवराया उवरिल्लं वामं सकहं गेण्हइ, चमरे असुरिंदे असुरराया हिट्ठिल्लं दाहिणं सकहं गेण्हइ, बली वइरोअणिंदे वइरोअणराया हिट्ठिल्लं वामं सकहं गेण्हइ, अवसेसा भवणवइ जाव वेमाणिया देवा जहारिहं अवसेसाइं अंगमंगाइं, केई जिणभत्तीए, केई जितमेयंतिकट्टु केई धम्मोत्ति कट्टु गेण्हंति, तते णं से सक्के देविंदे देवराया बहवे भवणवइ जाव वेमाणिए देवे

जहारिहं एवं वयासी–खिप्पामेव भो देवाणुप्पिआ ! सव्वरयणामए महइमहालए तओ चेइअथूभे करेह, एगं भगवओ तित्थगरस्स चिइगाए, एगं गणहरचिइगाए, एगं अवसेसाणं अणगाराणं चिइगाए, तते णं ते बहवे जाव करिंति, तते णं ते बहवे भवणवइ जाव वेमाणिआ देवा तित्थगरस्स परिनिव्वाणमहिमं करेइ, करित्ता जेणेव नंदीसरवरे दीवे तेणेव उवागच्छंति तते णं से सक्के देविंदे देवराया पुरच्छिमिल्ले अंजणगपव्वए अट्ठाहिअं महामहिमं करेंति, तए णं सक्कस्स देविंदस्स चत्तारि लोगपाला चउसु दहिमुहगपव्वएसु अट्ठाहियं महामहिमं करेंति, ईसाणे देविंदे देवराया उत्तरिल्ले अंजणगे अट्ठाहिअं, तस्स लोगपाला चउसु दहिमुहपव्वगेसु अट्ठाहिअं, चमरो अ दाहिणिल्ले अंजणगे तस्स लोगपाला दहिमुहगपव्वएसु, वली पच्चत्थिमिल्ले अंजणगे, तस्स लोगपाला दहिमुहगपव्वएसु, तते णं ते बहवे भवणवइवाणमंतर जाव अट्ठाहिआओ महामहिमाओ करेंति, करित्ता तेणेव साइं साइं विमाणाइं जेणेव साइं साइं भवणाइं जेणेव साओ साओ सभाओ सुहम्माओ, जेणेव सगा सगा माणवगा चेइअखंभा तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु जिणसकहाओ पक्खिवंति, पक्खिवित्ता अग्गेहिं वरेहिं गंधेहिं अ मल्लेहिं अ अच्चेंति, अच्चित्ता विउलाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरंति" इति ॥ ८ ॥ एवं जीवाभिगमसूत्रे (२४९ पत्रे) विजयदेवेनाऽपि यथा जिनप्रतिमापूजा व्यधायि, तथा श्रूयतां—

"तते णं तस्स विजयस्स देवस्स आभियोगिया देवा पोत्थयरयणं उवणेंति, तए णं से विजये देवे पोत्थयरयणं गिण्हइ, गिण्हित्ता पोत्थयरयणं अंके मुअइ पोत्थयरयणं मुइत्ता पोत्थयरयणं विहाडेइ, पोत्थयरयणं विहाडेत्ता पुण पोत्थ-

रयणं वाएइ पोत्थयरयणं वाएत्ता धम्मिअं ववसायं पगिण्हइ, धम्मियं ववसायं पगिण्हित्ता पोत्थयरयणं पडिनिक्खिवइ, पडिनिक्खिवित्ता सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठित्ता ववसायसभाओ पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता जेणेव नंदा पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता नंदां पुक्खरिणीं अणुप्पयाहिणीकरेमाणे पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुप्पविसइ, अणुप्पविसित्ता पुरत्थिमिल्लेणं तिसोपाणपडिरूवगएणं पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता हत्थं पायं पक्खालेइ, पक्खालित्ता एगं महं सेअं रययामयं विमलसलिलपुण्णं मत्तगयमहामुहाकितिसमाणं भिंगारं पगिण्हइ, भिंगारं पगिण्हित्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं पउमाइं जाव सयसहस्सपत्ताइं ताइं गिण्हइ, गिण्हित्ता नंदाओ पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरेइ, पच्चुत्तरित्ता जेणेव सिद्धायतणे तेणेव पहारेत्थ गमणाए ॥ तए णं तस्स विजयस्स देवस्स चत्तारि सामाणिअसाहस्सीओ जाव अन्ने अ बहवे वाणमंतरा देवा य देवीओ अ अप्पेगइआ उप्पलहत्थगया जाव हत्थगया विजयं देवं पिट्ठओ पिट्ठओ अणुगच्छंति । तए णं तस्स विजयस्स देवस्स बहवे आभिओगिया देवा देवीओ अ कलसहत्थगया जाव धूवकडुच्छुयहत्थगया विजयं देवं पिट्ठओ पिट्ठओ अणुगच्छंति । तए णं से विजए देवे चउहिं सामाणिअसहस्सीहिं जाव अन्नेहिं य बहूहिं वाणमंतरेहिं देवेहिं य देवीहिं अ सद्धिं संपरिवुडे सव्विड्ढीए सव्वजुईए जाव निग्घोसणाइअरवेणं जेणेव सिद्धायतणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सिद्धायतणं अणुप्पयाहिणी करेमाणे करेमाणे पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुप्पविसइ, अणुप्पविसित्ता जेणेव देवच्छंदए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता आलोए जिणपडिमाणं पणामं करेइ, पणामं करित्ता लोमहत्थगं गिण्हइ, लोमहत्थगं गिण्हित्ता जिणपडिमाओ लोमहत्थएणं पमज्जइ, पमज्जित्ता

सुरभिणा गंधोदएणं ण्हाणेइ, ण्हाणित्ता दिव्वाए सुरभिगंधकासाइए गाताइं लूहेइ, लूहित्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं गाताणि अणुलिंपइ, गाताणि अणुलिंपेत्ता जिणपडिमाणं अहयाइं सेआइं दिव्वाइं देवदूसजुअलाइं निअंसेइ, निअंसित्ता अग्गेहिं वरेहिं अ गंधेहिं अ मल्लेहिं अ अच्चेइ, अच्चित्ता पुप्फारुहणं मल्लारुहणं गंधारुहणं वन्नारुहणं चुन्नारुहणं आभरणारुहणं करेति, करित्ता आसत्तोसत्तविउलवट्टवग्घारिअमल्लदामकलावं करेइ, करित्ता अच्छेहिं सण्हेहिं [सेएहिं] रययामएहिं अच्छरसातंदुलेहिं जिणपडिमाणं पुरओ अट्ठट्ठमंगलए आलिहति, तं जहा—सोत्थिअ सिरिवच्छ जाव दप्पण अट्ठट्ठमंगलगे आलिहति, आलिहित्ता कयग्गहगहिअकरयलपब्भट्ठविप्पमुक्केणं दसद्धवन्नेणं कुसुमेणं मुक्कपुप्फपुंजोवयारकलिअं करेइ, करित्ता चंदप्पभवइरवेरुलिअविमलदंडं कंचणमणिरयणभत्तिचित्तं कालागुरुपवरकुंदुरुक्कतुरुक्कधूवगंधुत्तमाणुविद्धं धूमवट्टिं विणिम्मुअंतं वेरुलिआमयं कडुच्छुयं पग्गहित्तु पयत्तेणं धूवं दाऊण जिणवराणं अट्ठसयविसुद्धगंथजुत्तेहिं महावित्तेहिं अत्थजुत्तेहिं अपुणरुत्तेहिं संथुणइ, संथुणित्ता सत्तट्ठ पयाइं ओसरइ, ओसरित्ता वामं जाणुं अंचेइ, अंचेइत्ता दाहिणं जाणुं धरणितलंसि निवाडेइ तिक्खुत्तो मुद्धाणं धरणितलंसि नमेइ, नमित्ता ईसिं पच्चुण्णमति, पच्चुण्णमित्ता कडगतुडिअथंभिआओ भुयाओ पडिसाहरइ, पडिसाहरित्ता करयलपरिग्गहिअं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं [एवं] वयासी—नमोत्थुणं अरिहंताणं भगवंताणं जाव सिद्धिगइनामधेयं ठाणं संपत्ताणं त्तिकट्टु वंदइ नमंसइ" इत्यादि, पुनः अत्रैव अग्रे पत्रान्तरे विजयदेवेन जिनसक्थानि अपि पूजितानि सन्ति, तत्पाठो यथा (२५१ पत्रे) "जेणेव सुहम्मा सभा तेणेव पहारेत्थ गमणाए, तए णं तस्स विजयदेवस्स चत्तारि सामाणिअसाहस्सीओ एअप्पभिइं जाव सव्विड्ढीए जाव नाइयरवेणं जेणेव सुहम्मा सभा

तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता तं णं सभं सुधम्मं अणुप्पयाहिणी करेमाणे करेमाणे पुरत्थिमिलेणं अणुपविसइ, अणुपविसित्ता आलोए जिणसकहाणं पणामं करेइ, करित्ता जेणेव मणिपेढिआ जेणेव माणवचेइअखंभे जेणेव वइरामया गोलवट्टसमुग्गका तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता लोमहत्थयं गिण्हइ, गिण्हित्ता वइरामए गोलवट्टसमुग्गए लोमहत्थएण पमज्जइ, पमज्जित्ता वइरामए गोलवट्टसमुग्गए विहाडेइ, विहाडित्ता जिणसकहाओ लोमहत्थएणं पमज्जइ, पमज्जित्ता सुरभिणा गंधोदएणं तिसत्तखुत्तो जिणसकहाओ पक्खालेइ, पक्खालित्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं अणुलिंपइ, अणुलिंपेत्ता अग्गेहिं वरेहिं गंधेहिं मलेहिं अ अच्चिणइ, अच्चिणित्ता धूवं दलयइ, दलित्ता वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु पडिनिक्खिवति, पडिनिक्खिवित्ता माणवगं चेइयखंभं लोमहत्थएणं पमज्जइ, पमज्जित्ता दिव्वाए उदगधाराए अब्भुक्खेइ, अब्भुक्खेइत्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं चच्चए दलयति, दलित्ता पुप्फारुहणं जाव आसत्तोसत्त० कयग्गाह० धूवं दलयति, धूवं दलित्ता जेणेव सभाए सुहम्माए बहुमज्झदेसभाए तं चेव दारच्चणिआ" इत्यादि ॥ ८ ॥ पुनः श्रीजीवाभिगमे चन्द्रविमाने चन्द्रवक्तव्यतायां (२८२पत्रे) तथाहि—

" चंदस्स णं जोतिसिंदस्स जोतिसरण्णो चंदवडेंसए विमाणे सभाए सुहम्माए माणवगंसि चेइयखंभंसि वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु बहुआओ जिणसकहाओ सन्निक्खित्ताओ चिट्ठंति, जाओ णं चंदस्स जोइसिंदस्स जोइसरण्णो अन्नेसिं च बहूणं जोइसिआणं देवाण य देवीण य अच्चणिज्जाओ जाव पज्जुवासणिज्जाओ" इत्यादि ॥ ९ ॥ अथ श्रीस्थानाङ्गसूत्रे चतुर्थस्थानके द्वितीयोदेशके (२२९ पत्रे) शाश्वतजिनप्रतिमाग्रे अष्टाह्निकामहोत्सवं देवाः कुर्वन्ति, तथा निशम्यतां, तथाहि—

"[अथ—नन्दीश्वरविचारः] नंदीसरवरस्स णं दीवस्स चक्कवालविक्खंभस्स बहुमज्झदेसभागे चउद्दिसिं चत्तारि अंजणगप-

वया पन्नत्ता, तं जहा—पुरत्थिमिल्ले अंजणगपव्वए १ दाहिणिल्ले अंजणगपव्वए २ पच्चत्थिमिल्ले अंजणगपव्वए ३ उत्तरिल्ले अंजणगपव्वए ४, ते णं अंजणगपव्वया चउरासीति जोयणसहस्साइं उड्ढं उच्चत्तेणं एगं जोयणसहस्सं उव्वेहेणं मूले दसजोयणसहस्साइं विक्खंभेणं, तदणंतरं च णं मायाए मायाए परिहायेमाणा परिहायेमाणा उवरिमेगं जोयणसहस्सं विक्खंभेणं पन्नत्ता, मूले इक्कतीसं जोयणसहस्साइं छच्च तेवीसे जोयणसए परिक्खेवेणं, उवरिं तिन्नि तिन्नि जोयणसहस्साइं एगं च छावट्ठं जोयणसयं परिक्खेवेणं, मूले वित्थिन्ना (विच्छिन्ना) मज्झे संखित्ता उप्पिं तणुआ० गोपुच्छसंठाणसंठिआ सव्वअंजणमया अच्छा सण्हा लण्हा घट्ठा मट्ठा नीरया निप्पंका निक्कंकडच्छाया सप्पभा समिरीया सउज्जोया पासाईया दरिसणीया अभिरूवा पडिरूवा, तेसि णं अंजणगपव्वयाणं उवरिं बहुसमरमणिज्जभूमिभागा पन्नत्ता, तेसि णं बहुसमरमणिज्जभूमिभागाणं बहुमज्झदेसभागे चत्तारि सिद्धायतणा पन्नत्ता, ते णं सिद्धाययणा एगं जोयणसयं आयामेणं पन्नत्ता, पन्नासं जोयणाइं विक्खंभेणं, बावत्तरि जोयणाइं उड्ढं उच्चत्तेणं, तेसिं सिद्धाययणाणं चउद्दिसिं चत्तारि दारा पन्नत्ता, तं जहा—देवदारे १ असुरदारे २ नागदारे ३ सुवण्णदारे ४, तेसु णं दारेसु चउव्विहा देवा परिवसंति, तं जहा—देवा १ असुरा २ नागा ३ सुवण्णा ४, तेसि णं दाराणं पुरओ चत्तारि मुहमंडवा पन्नत्ता, तेसि णं मुहमंडवाणं पुरओ चत्तारि पेच्छाघरमंडवा पन्नत्ता, तेसि णं पेच्छाघरमंडवाणं बहुमज्झदेसभागे चत्तारि वइरामया अक्खाडगा पन्नत्ता, तेसि णं वइरामयाणं अक्खाडगाणं बहुमज्झदेसभागे चत्तारि मणिपीढिआओ पन्नत्ता, तासाणं मणिपीढिआणं उवरिं चत्तारि सीहासणा पन्नत्ता, तेसि णं सीहासणाणं उवरिं चत्तारि विजयदूसा पन्नत्ता, तेसि णं विजयदूसगाणं बहुमज्झसभागे चत्तारि वइरामया अंकुसा पन्नत्ता, तेसु णं वइ-

समाचा-
रीसत-
कम् ।

॥ ९० ॥

रामएसु अंकुसेसु चत्तारि कुंभिआ मुत्तादामा पन्नत्ता, ते णं कुंभिआ मुत्तादामा पत्तेयं पत्तेयं अन्नेहिं तदद्धउच्चत्तपमाणमि-
त्तेहिं चउहिं अद्धकुंभिकेहिं मुत्तादामेहिं सव्वाओ समंता संपरिक्खित्ता, तेसि णं चेइयखंभाणं पुरओ चत्तारि मणिपीढि-
आओ पन्नत्ताओ, तासि णं मणिपीढिआणं उवरिं चत्तारि चत्तारि चेतितथूभा पन्नत्ता, तासि णं चेतितथूभाणं पत्तेयं पत्तेयं
चउद्दिसिं चत्तारि मणिपीढिआओ पन्नत्ता, तासि णं मणिपीढिआणं उवरिं चत्तारि जिणपडिमाओ सव्वरयणामईओ संपलि-
अंक निसन्नाओ थूभाभिमुहाओ चिट्ठंति, तं जहा–रिसहा १ वद्धमाणा २ चंदाणणा ३ वारिसेणा ४" इत्यादि ॥ ९ ॥ पुनः
श्रीजीवाभिगमसूत्रे (२३३ पत्रे) शाश्वतजिनप्रतिमापूजाधिकारः, तथाहि–

"तासि णं जिणपडिमाणं पिट्ठओ पत्तेअं पत्तेअं छत्तधारपडिमाओ पन्नत्ताओ, ताओ णं छत्तधारपडिमाओ हिमरय-
यकुंदेंदुसप्पकासाइं सकोरेंटमल्लदामधवलाइं आतपत्ताइं सलीलं ओहारेमाणीओ चिट्ठंति । तासि णं जिणपडिमाणं
उभओ पासिं पत्तेअं पत्तेअं चामरधारपडिमाओ पन्नत्ताओ, ताओ णं चामरधारपडिमाओ चंदप्पहवइरवेरुलियनाणामणिक-
णगरयणविमलमहरिहतवणिज्जुज्जलविचित्तदंडाओ चिल्लिआओ संखंककुंददगरययमतमथितफेणपुंजसण्णिकासाओ सुहु-
मरययदीहवालाओ धवलाओ चामराओ सलीलं ओहारेमाणीओ चिट्ठंति । तासि णं जिणपडिमाणं पुरओ दो दो
नागपडिमाओ, दो दो जक्खपडिमाओ, दो दो भूतपडिमाओ, दो दो कुंडधारपडिमाओ विणओणयाओ पायवडिआओ
पंजलिउडाओ सन्निक्खित्ताओ चिट्ठंति, सव्वरयणामतीओ अच्छाओ सण्हाओ लण्हाओ घट्ठाओ मट्ठाओ नीरयाओ
निप्पंकाओ जाव पडिरूवाओ । तासि णं जिणपडिमाणं पुरओ अट्ठसयं घंटाणं अट्ठसयं चंदणकलसाणं एवं अट्ठसयं भिंगार-

गाणं एवं आयंसगाणं थालाणं पातीणं सुपतिट्ठकाणं मणगुलिआणं वातकरगाणं चित्ताणं रयणकरंडगाणं" इत्यादि ॥ १० ॥
तथा चमरेन्द्रादयोऽपि ईशानान्ता इन्द्रा निजनिजसौधर्मादिसभायां स्थिताः, तत्रवर्तिन्यो जिनदंष्ट्राः पूजनीया अर्चनीयाश्चेति ज्ञात्वा तत्समक्षं अप्सरोभिः समं मैथुनमपि न सेवन्ते । यदुक्तं श्रीभगवतीसूत्रे दशमशतके पञ्चमोद्देशके (५०२ पत्रे), तथाहि–

"चमरस्स णं भंते! असुरिंदस्स असुरकुमाररण्णो कति अग्गमहिसीओ पन्नत्ताओ? अज्जो! पंच अग्गमहिसीओ पन्नत्ताओ तंजहा–काली १ रायी २ रयणी ३ विज्जु ४ मोहा ५ तत्थ णं एगमेगाए देवीए अट्ठट्ठ देवीसहस्सा परिवारो पन्नत्तो, पभू णं भंते! ताओ एगमेगा देवी अण्णाइं अट्ठट्ठदेवी सहस्साइं परिवारं विउवित्तए? एवामेव सपुव्वावरेणं चत्तालीसं देवीसहस्सा, से तं तुडिए, पभू णं भंते! चमरे असुरिंदे असुरकुमारराया चमरचंचाए रायहाणीए सभाए चमरंसि सीहासणंसि तुडिएणं सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए?, णो तिणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठे णं भंते! एवं वुच्चइ? णो पहू चमरे असुरिंदे चमरचंचाए रायहाणीए जाव विहरित्तए? अज्जो चमरस्स णं असुरिंदस्स असुरकुमाररण्णो चमरचंचाए रायहाणीए सभाए सुहम्माए माणवए चेइयखंभे वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु बहूओ जिणसकहाओ संनिक्खित्ताओ चिट्ठंति, जाओ णं चमरस्स असुरिंदस्स असुरकुमाररण्णो अण्णेसिं च बहूणं असुरकुमाराणं देवाण य देवीण य अच्चणिज्जाओ वंदणिज्जाओ नमंसणिज्जाओ पूयणिज्जाओ सक्कारणिज्जाओ सम्माणणिज्जाओ कल्लाणं मंगलं देवयं चेइअं पज्जुवासणिज्जाओ भवंति तेसिं पणिहाए नो पभू, से तेणट्ठेणं अज्जो! एवं वुच्चति–णो पहू चमरे असुरिंदे जाव राया चमरचंचाए जाव विहरित्तए

पहू णं अज्जो चमरे असुरिंदे असुरकुमारराया चमरचंचाए रायहाणीए सभाए सुहम्माए चमरंसि सीहासणंसि चउसट्ठीए सामाणियसाहस्सीहिं तायत्तीसाए जाव अण्णेहिं य बहूहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं अ देवीहिं य सद्धिं संपरिवुडे महयाहय जाव भुंजमाणे विहरित्तए०, केवलं परिआरिड्ढीए णो चेव णं मेहुणवत्तिअं (सूत्रं ४०५)" इत्यादि, अत्र तेषां देवानां स्त्रीशब्दश्रवणरूपदर्शनप्रमुखर्द्धो भोग उक्तः, न मैथुनसेवा, एवं तेषां लोकपालानामपि आलापका ज्ञेयाः ॥११॥

पुनः मरणसमाधिप्रकीर्णकमध्येऽपि (९७ पत्रे) चैत्यभक्तिः प्रोक्ताऽस्ति, तथाहि—"अरिहंतसिद्धचेइअ—गुरुसु अयधम्मसाहुवग्गे अ । आयरिअउवज्झाए, पवयणे सबसंघे अ ॥ १९ ॥ एएसु भत्तिजुत्ता, पूअंता अहरहं अणण्णमणा । सम्मत्तमणुसरिन्ता, परित्तसंसारिआ हुंति ॥ २० ॥ सुविहिअ! इमं पइण्णं, असद्दहंतेहिं णेगजीवेहिं । बालमरणाणि तीए, मयाइं काले अणंताइं ॥ २१ ॥" ॥ १२ ॥ पुनरपि नामस्तवे "कित्तिअवंदिअमहिआ" तत्र कीर्तिताः नामादिभिः, वन्दिताः मनोवाक्कायैः, महिताः पुष्पादिभिः, "सबलोए अरिहंतचेइआणं करेमि काउस्सग्गं वंदणवत्तिआए पूअणवत्तिआए" इत्यादि । १३ । पुनः "जावंति चेइआइँ, उड्ढे अ अहे अ तिरिअ लोए अ । सबाइँ ताइँ वंदे, इह संतो तत्थ संताइं ॥ १ ॥" ॥ १४ ॥ एवं श्रीआवश्यकनिर्युक्तौ (१६९ पत्रे) अपि श्रीअष्टापदतीर्थे भरतकारितजिनप्रतिमादिवर्णनं, तथाहि—

"थूभसय भाउगाणं, चउवीसं चेव जिणहरे कासी । सबजिणाणं पडिमा, वण्णपमाणेहिँ निअएहिं ॥ ४५ ॥ (मू० भा०)

आयंसघरपवेसो, भरहे पडणं च अंगुलीअस्स । सेसाणं उम्मुअणं, संवेगो नाण दिक्खा अ ॥ ४३६ ॥" न च वाच्यं—आवश्यकनिर्युक्तेः पञ्चचत्वारिंशदागमेभ्योऽतिरिक्तत्वेन न तद्वचनं प्रमाणमिति—आवश्यकनिर्युक्तेः चतुर्दशपूर्वधर-

श्रीभद्रबाहुस्वामिप्रणीतत्वात् श्रीकल्पसूत्रस्य इव सुतरां मान्यत्वात्, नहि समानैककर्तृकग्रन्थेषु एको मान्योऽन्ये तु अमान्या इति ॥ १५ ॥

तथा श्रीजम्बूद्वीपप्रज्ञप्तौ पुनः भणितं, तथाहि-"तित्थयरगुणा पडिमा-सु नत्थि निस्संसयं वियाणंतो । तित्थयरत्ति नमंतो, सो पावइ निज्जरं विउलं ॥ १ ॥" ॥ १६ ॥ पुनः श्रीआवश्यकनिर्युक्तौ (५१३ पत्रे) वंदनाध्ययने यथा-

"अकसिणपवत्तगाणं, विरयाविरयाण एस खलु जुत्तो । संसारपयणुकरणो, दव्वथए कूवदिट्ठंतो ॥ १ ॥" ॥ १९४ ॥ (भा०)

श्रीमहानिशीथसूत्रेऽपि यथा-

"काउं पि जिणायतने-हिँ मंडिअं सव्वमेइणीपिट्ठं । दाणाइचउक्केणं, सुट्ठु वि गच्छिज्ज अच्चुयं न परओ ॥ १ ॥" ॥१८॥ गणिविद्याप्रकीर्णकेऽपि (७२ पत्रे) यथा-"धणिट्ठा सयभिसा सई, सवणो अ पुणव्वसू । एएसु गुरुसुस्सूसं, चेइआणं च पूअणं ॥ ३८ ॥" इति, ॥ १९ ॥ एवं देवेन्द्रस्तवेऽपि भवनपत्यधिकारे पूजाधिकारो यथा-

"कणगमणिरयणथूभिअ-रम्माइं चेइआइ भवणाइं । एएसिं दाहिणओ, सेसाणं उत्तरे पासे ॥ १ ॥" ॥ २० ॥ पुनः देवेन्द्रस्तवे व्यन्तराधिकारेऽपि (८१ पत्रे) यथा-"मणिकणगरयणथूभिअ-जंबूणय[चे]वेइआइं भवणाइं । एएसिं दाहिणओ, सेसाणं उत्तरे पासे ॥ ७८ ॥ तथा च (९२ पत्रे) "तत्थ विमाणा बहुविहा, पासायपगइवेइयारम्मा । वेरुलिअथूभिआगा, रयणामयदामलंकारा ॥ २५२ ॥" ॥ २२ ॥ तथा अनार्यदेशोत्पन्नोऽपि आर्द्रकुमारः श्रीअभयकुमारमुक्तजिनप्रतिमादर्शनेन जातिस्मरणज्ञानेन प्रतिबोधं अवाप्य आर्यदेशे समागत्य दीक्षां गृहीतवान्, नाऽपि प्रतिमादर्शनं

विना तस्य प्रतिबोधकारणं क्वाऽपि दृष्टं श्रुतं वा, तदक्षराणि तु श्रीद्वितीयाङ्गनिर्युक्तौ (२८६ पत्रे) श्रीभद्रबाहुस्वामिकृतायां, तथाहि–

"गामे वसंतपुरए, सामइओ घरणिसहिअ [ओ] निक्खंतो । भिक्खायरिआदिट्ठा, ओहासिअभत्तवेहासं ॥ १९१ ॥ संवेगसमावन्नो, माई भत्तं चइत्तु दिअलोए । चइऊणं अद्दपुरे, अद्दसुओ अद्दओ जाओ ॥ १९२ ॥ पीती अ दोण्ह दूओ, पुच्छणमभयस्स पट्ठवे सोऽवि । तेणावि सम्मद्दिट्ठि–त्ति होज्ज पडिमा रहंमि गया ॥ १९३ ॥" इति ॥ २३ ॥ तथा श्रीबृहत्कल्पेऽपि तीर्थङ्कर १ सामान्यकेवलि २ चतुर्दशपूर्वधर ३ संपूर्णपूर्वधर ४ संविग्नशुद्धचारित्रि ५ असंविग्नचारित्रि ६ साधुसदृशवेषमात्रधारि ७ द्वादशव्रतधारिश्रावक ८ निष्केवलसम्यक्त्वधारि ९ जिनप्रतिमानां १० दशानां दर्शनेन भव्यजीवानां भावग्राममोक्षज्ञानादिलाभो जायमानो निगदितोऽस्ति, तथाहि–"तित्थयरा १ जिण २ चउदस ३, भिन्ने ४ संविग्ग ५ तह य असंविग्गो ६ । सारूविअ ७ वय ८ दंसण ९–पडिमाओ १० भावगामाओ ॥ १ ॥" इति ॥ २४ ॥ पुनः श्रीबृहत्कल्पच्छेदग्रन्थे साधोः प्रायश्चित्ताधिकारे एवं प्रोक्तं अस्ति, कोऽपि महात्मा क्वाऽपि ग्रामादौ जिनप्रासादं दृष्ट्वा चैत्यं नमस्कर्तुं मध्ये गतः, तत्र कथंचिद् असंमार्यमाणे चैत्ये भगवत्प्रतिमाया उपरिष्टात् लूताकौलिकजालकभ्रमरीगृहादिकं दृष्ट्वा च यदि उपेक्षां कुर्यात्, कोऽर्थो यदि स्वयं तत् न दूरीकुर्यात्, तदा गुरुप्रायश्चित्तं प्राप्नोति, तत्करणे तु लघुप्रायश्चित्तम्, तत्राऽर्थे तत्रत्या गाथा यथा–

"लूआ कोलिगजालिग–कोत्थलहारी अ उवरिगेहे अ । साडंतमसाडंते, लहुगा गुरुगा य भत्तीए ॥१॥" इति ॥ २५ ॥

पुनः श्रीतीर्थोद्गालिप्रकीर्णकेऽपि श्रेणिकजीवपद्मनाभतीर्थङ्करदीक्षाधिकारे जलजस्थलजकुसुमैः भगवतः पूजा प्रतिपादिताऽस्ति, तथाहि-"चंदप्पहाइ सीआ, अविरहिआजम्ममरणमुक्कस्स । आसत्तमल्लदामा, जलयथलयदीवकुसुमेहिं ॥ १ ॥" इति ॥ २६ ॥ इत्थं चैत्यस्तवेऽपि पूजा "पूअणवत्तिआए" इति ॥ २७ ॥ श्रीउत्तराध्ययननिर्युक्तौ (३२१ पत्रे) अपि गौतमेन जिनप्रतिमा वन्दिताऽस्ति, तथाहि-

"सोऊण तं भगवओ, गच्छइ तहि गोअमो पहिअकित्ती । आरुहइ तं नगवरं, पडिमाओ वंदइ जिणाणं ॥ २९१ ॥"

पुनः श्रीआवश्यकनिर्युक्तौ (२१० पत्रे) यथा-

"तत्तो अ पुरिमताले, वग्गुर ईसाण अच्चए पडिमा । मल्लीजिणायण पडिमा, उण्णाए वंसि बहुगोट्ठी ॥ ४९० ॥" पुनः श्रीआवश्यकचूर्णौ (२९५ पत्रे) तत्सम्बन्धलेशोऽपि यथा-"तेणं कालेणं तेणं समएणं ईसाणे देविंदे देवराया जहा अभिसेगे जाव जाणमाणेणं सव्विड्ढीए सामी तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं काऊणं वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता, जाव पंजलिकडे भगवओ चरिअं आगायमाणे सामिमि दिन्नदिट्ठीए पज्जुवासेमाणे चिट्ठइ, वग्गुरो य सेट्ठी तं कालं ण्हाओ ओल्लपडसाडओ सपरिजणो महया इड्ढीए विविहकुसुमहत्थगतो तं आयतणं अच्चओ जाति, तं च वितिवयमाणं ईसाणिंदो पासइ, भणति य भो वग्गुरा ! तुब्भं पच्चक्खतित्थगरस्स महिमं ण करेसि, तो पडिमं अच्चतो जासि, जा एस महइमहावीरवद्धमाणसामी जगनाहेति लोगपूज्जेति, सो आगओ मिच्छादुक्कडं काउं खमेति महिमं करेइ" इति ॥ ३० ॥ श्रीसमवायाङ्गसूत्रे (६० पत्रे) जलज-१ स्थलज-२ वैक्रिय-३ पुष्पैः उपचारकरणं देवानां यथा-"चोत्तीसं बुद्धाइसेसा

पन्नत्ता तं जहा—“अवट्ठिए” इत्यादि + + + तत्र जलथलयभासुरपभूएणं बिंटट्ठाइणा दसद्धवन्नेणं कुसुमेणं जाणुस्सेहप्पमा-
णमित्ते पुप्फोवयारे किज्जइ” इति ॥ २१ ॥ पुनः आवश्यकचूर्णिः (२५७ पत्रे) यथा “सव्वलोए अरिहंतचेइआइं वंदणवत्ति-
आए” इत्यादि, अस्य व्याख्या—“न केवलं चउवीसाए (जेवि) जाव सव्वलोए सिद्धादी अरिहंता चेइआणि अ तेसिं चेव
प्रतिकृतिलक्षणानि, ‘चिती संज्ञाने’, संज्ञानं उत्पद्यते काष्ठकर्मादिषु प्रतिकृतिं दृष्ट्वा यथा अरिहंतपडिमा एसा इति, अण्णे
भणंति अरहंता—तित्थगरा तेसिं चेइआणि अरहंतचेइआणि आर्हत्प्रतिमा इत्यर्थः, तेसिं वन्दनादिप्रत्ययं ‘ठामि
काउस्सग्गं’ इति योगः, तत्र वन्द्यत्वात् तेषां वन्दनार्थं कायोत्सर्गं करोमि” इत्यादि ॥ २२ ॥ श्रीदशाश्रुतस्कन्धनिर्युक्तौ
२४२ पत्रेऽपि यथा—“कोरिंट पडिमा उदयण-पभावई उप्पायदेवदत्तट्ठे । मरणुववायतावस—नयणं तह भीसणा समणी
॥ १ ॥ गंधारगिरी—देवय—पडिमा गुलिआगिलाण पडिअरणे । पज्जोअहरणपुक्खर—करणं गहणामओ संयणा
॥ २ ॥” इति ॥ २३ ॥ पुनः श्रूयतां (श्रीप्रश्नव्याकरणसूत्रे ८५ पत्रे)—

“विपुलमोहाभिभूअसन्ना, मेहुणमूलं च सुघए तत्थ तत्थ वत्तपुवा संगामा जणक्खयकरा सीआए १ दोवईए २ कए
रुप्पिणीए ३ पउमावईए ४ ताराए ५ कंचणाए ६ रत्तसुभद्दाए ७ अहिंलिआए ८ सुवण्णगुलिआए ९ किन्नरीए १० सुरू-
वविज्जुमईए ११ रोहिणीए १२ य, अन्नेसु अ एवमाइएसु बहवो महिलाकएसु सुव्वंति” इति श्रीप्रश्नव्याकरणसूत्रसद्भा-
वात्, प्रभावत्याः दास्याः देवदत्ताभिधानायाः सुवर्णगोलका इति नाम जातं, तत्र प्रतिमाव्यतिकर एव पूर्वदशाश्रुतस्कन्ध-
निर्युक्तिलिखितो हेतुः, नाऽन्यः, तत्सम्बन्धः तद्वृत्तिगतो (८९ पत्रे) विस्तरेण यथा—“सिन्धुसौवीरेषु जनपदेषु विदर्भकनगरे

उदायनस्य राज्ञः प्रभावत्याः देव्याः सत्का देवदत्ताऽभिधाना दासी अभूत्, सा च देवनिर्मितां गोशीर्षचन्दनमयीं श्रीमन्महावीरप्रतिमां राजमन्दिरान्तर्वर्तिचैत्यभवनव्यवस्थितां प्रतिचरति स्म, तद्वन्दनार्थं च श्रावकः कोऽपि देशान् संचरन् समायातः, तत्र च आगतोऽसौ रोगेण अपटुशरीरो जातः, तया च सम्यक् परिचरितः, तुष्टेन च तेन सर्वकामिकं आराधितदेवतावितीर्णं गुटिकाशतं अदायि, तया च "अहं कुब्जा विरूपा सुरूपा भूयासं" इति मनसि विभाव्य एका गुटिका भक्षिता, तत्प्रभावात् सा सुवर्णवर्णा जाता, इति सुवर्णगुलिका इति नाम्ना प्रसिद्धिं उपगता, ततोऽसौ चिन्तितवती–"जाता मे रूपसंपदा एतया च किं भर्तृविहीनया? तत्र तावद् अयं राजा पितृतुल्यो न कामयितव्यः, शेषास्तु पुरुषमात्रं अतः किं तैः?" ततः उज्जयिन्याः पतिं चण्डप्रद्योतराजं मनसि आधाय गुटिका भक्षिता, ततोऽसौ देवतानुभावात् तां विज्ञाय तदानयनाय हस्तिरत्नं आरुह्य तत्राऽऽयातः, आकारिता च तेन सा, तया उक्तं आगच्छामि यदि प्रतिमां नयसि, तेन उक्तं–"तर्हि श्वो नेष्यामि।" ततोऽसौ स्वनगरीं गत्वा तद्रूपां प्रतिमां कारयित्वा तां आदाय तथैव रात्रौ आयातः, स्वकीयप्रतिमां देवतानिर्मितप्रतिमास्थाने विमुच्य तां सुवर्णगुलिकां च गृहीत्वा गतः, प्रभाते चण्डप्रद्योतगन्धहस्तिविमुक्तमूत्रपुरीषगन्धेन विमदान् स्वहस्तिनो विज्ञाय ज्ञातचण्डप्रद्योतागमोऽवगतप्रतिमासुवर्णगुलिकानयनोऽसौ उदायनराजा परं कोपं उपगतो दशभिः महाबलै राजभिः सह उज्जयिनीं प्रति प्रस्थितः, अन्तरा पिपासाबाधितसैन्यः त्रिपुष्करकरणेन देवतया निस्तारितसैन्यः अक्षेपेण उज्जयिन्याः बहिः प्राप्तो रथारूढश्च धनुर्वेदकुशलतया सन्नद्धहस्तिरत्नारूढं चण्डप्रद्योतं प्रजिहीर्षुः मण्डल्या

भ्रमन्तं चलनतलशरव्यथितहस्तिनो भुवि निपातनेन वशीकृतवान्, 'दासीपतिः' इति ललाटपट्टे मयूरपिच्छेन अङ्कितवान् इत्यादि ॥ २४ ॥ पुनः भक्तप्रतिज्ञाप्रकीर्णके (२१ पत्रे) जिनभवनजिनबिम्बप्रतिष्ठा प्रतिपादिताऽस्ति, तथाहि–

"अनियाणोदारमणो, हरिसवसविसट्टकंचुयकरालो । पूएइ गुरुं संघं, साहम्मिअमाइ भत्तीए ॥ ३० ॥ निअदव्वम-पुव्वजिणिं–दभवणजिणबिंबवरपइट्ठासु । विअरइ पसत्थपोत्थय–सुतित्थतित्थयरपूआसु ॥ ३१ ॥" न च इदं वक्तव्यं अत्र—अहो ! (३१ पत्रे) "सत्तरिसयं जिणाणं, व गाहाणं समयखित्तपन्नत्तं । आराहंतो विहिणा, सासयसुक्खं लहइ मुक्खं ॥ १ ॥" इति उक्तत्वेन अत्र प्रकीर्णके सप्ततिगाथासंख्या उक्ताऽस्ति, अनिआणेत्यादिगाथाद्वये सति द्वासप्ततिगाथा भवन्ति, तत इदं गाथाद्वयं केनाऽपि नव्यं कृत्वा मध्ये क्षिप्तं अस्तीति न मानयामि इति, युक्तियुक्तत्वात्, कथं इत्याह–अरे ! शृणु, इदं गाथाद्वयं प्रतिमोत्थापकमतप्रादुर्भावात् पूर्वं कृतं पश्चाद्वा ? न तावत्पूर्वं, प्रयोजनमन्तरेण पूर्वं तत्करणस्य असंगतत्वात् नाऽपि पश्चात्, यतः प्रतिमोत्थापकमतं त्रिंशदधिकपञ्चदशशत १५३० वर्षे प्रादुर्भूतं, तन्मतसंवत्प्राक्लिखितासु भक्त-प्रतिज्ञाप्रकीर्णकप्रतिषु (२४ पत्रे) सर्वत्र तद्गाथाद्वयस्य दर्शनात्, अपि चाऽस्मिन्नेव भक्तप्रज्ञाप्रकीर्णके–

"अरिहंतसिद्धचेइअ–पवयणआयरिअसव्वसाहूसुं । [तिव्वं] तित्थंकरेसु भत्तिं, तिगरणसुद्धेण भावेण ॥ १ ॥" इति गाथा वर्तते, तस्याः का वार्ता ? अत्राऽपि चैत्यभक्तिः प्रतिपादिताऽस्ति, पुनः संख्यासंकलनविचारः श्रूयतां—अत्र गाथा-द्वयवर्धनेऽपि न संख्या विघटेत, यतः प्रथमान्त्यगाथयोः तद्विचाराभावात्, तद्विचारप्रतिपादिका गाथाः सप्ततिः एव,

यथा श्रीउपदेशमालासूत्रे[प्रकरणे]–"गाहाणं सव्वंग, पंचसया चेव चालीसा" इति उक्तं, परं प्रान्त्यगाथा तद्व्यतिरिक्ताऽस्ति एवं अत्राऽपि ज्ञेयं ॥ २९ ॥

॥ इति जिनप्रतिमापूजाधिकारः ॥ २९ ॥

ननु–पूजनीया जगति ज्ञानादयो गुणाः, तद्योगात् तद्वानपि विद्यमानतीर्थङ्करवत्, परं जिनप्रतिमा तु काष्ठपाषाणादिमयी अचेतना च, ततो ज्ञानादिगुणराहित्येन कथङ्कारं पूजार्हा जिनप्रतिमा काष्ठादिपुत्तलकवत्? अत्र उच्यते—सत्यं, परं श्रूयतां परमार्थः–

"नामजिणा जिणनामा १, ठवणजिणा जिणवरिंदपडिमाओ २ । दव्वजिणा जिणजीवा ३, भावजिणा समवसरणत्था[त्था] ४ ॥ १ ॥ इति श्रीआवश्यकनिर्युक्तौ श्रीभद्रबाहुस्वामीवचनात् जिनप्रतिमास्थापनाजिनः, तद्दर्शने च सति समवसरणादिस्थो भावजिनः स्मृतिं आयाति, तत्स्मृतौ च तद्गुणचिन्तने चाऽनन्तो लाभः संप्रतिपद्यते, सद्यः दुर्गतिनाशः सुगतिप्राप्तिश्चाऽपि भवेतामिति, अत्राऽर्थे दृष्टान्तो यथा–भगवता उक्तं–'भोः साधो! त्वं चित्रलिखितनारीं मा द्राक्षीः, तद्दर्शने नारी स्मृतिं आयास्यति, तत्स्वरूपचिन्तने च दुर्गतौ पातः स्यात्, यदुक्तं श्रीदशवैकालिकसूत्रे (२३३ पत्रे)–

"चित्तभित्तिं न निज्झाए, नारिं वा सुअलंकिअं । भक्खरं पिव दट्ठूणं, दिट्ठिं पडिसमाहरे ॥ ५५ ॥" इति । ततो यथा चित्रनारीदर्शने अशुभपरिणामः प्रादुर्भवति तथा जिनप्रतिमादर्शने शुभपरिणामो जायते समानयुक्तित्वात् संगतिं अङ्गति च एतत्, पुनरपि श्रूयतां उपासकदशादौ (१२ पत्रे), "अन्नउत्थियदेवयाणि वा" इत्यादि उक्तत्वात्, हरिहरप्रमुखमिथ्यात्विदेव–

प्रतिमावन्दनैः यदि श्राद्धानां सम्यक्त्वं याति इति उक्तं कुदेवत्वात्, तथा वीतरागप्रतिमावन्दने कथं सम्यक्त्वं निर्मलं न भवति ? इति, न च वाच्यं ज्ञानादिगुणरहितायाः जिनप्रतिमायाः पूजने को लाभ इति, लाभः ? एव यतः श्रीअन्तकृद्दशासूत्रे (१२ पत्रे) प्राप्तमुक्तेः गजसुकुमारमुनेः शरीरस्य देवैः पूजा महिमा च चक्रे । तथाहि–"तत्थ णं अहासन्निहिएहिं देवेहिं सम्मं आराहितं त्तिकट्टु दिव्वे सुरभिगंधोदए वुट्ठे दसद्धवण्णे कुसुमे निवाडिए चेलुक्खेवे कए दिव्वे अ गीअगंधव्वनिनाए कए यावि होत्था" इति । पुनः श्रीजम्बुद्वीपप्रज्ञप्तिसूत्रे, निर्वृतानां श्रीऋषभादीनां देहस्य स्नानविलेपनालङ्कारादिविभूषया शोभां प्रापणेन भक्तिः सेन्द्रैः देवैः विदधे, तदा तेषां पुण्यप्राग्भारोऽजनिष्ट न वा ? जात एव स इति सर्वजनसम्मतं, अपि च अप्रतिष्ठिता प्रतिमा न पूजार्हा नाऽपि वन्दनार्हा, सैव प्रतिष्ठिता सती पूजनीया वन्दनीया च जायते, तत्र तदानीं कुतो गुणाः आजग्मुः इति–न वाच्यं । यतो भवत्पक्षेऽपि एकमुहूर्तात् प्राक् कोऽपि सामान्ययतिः आसीत्, स एव पञ्चभिः सङ्घमुख्यैः मिलित्वा आचार्यपदे स्थापितः, ततो मुहूर्तान्तरे तस्मिन् आचार्यगुणाः कुत आगता इति, ततो यद्वस्तु पञ्चभिः प्रतिष्ठितं मान्यत्वेन तन्मान्यं एव राजा वा आचार्यो वा जिनप्रतिमा वा, तथा श्रीआचाराङ्गनिर्युक्तौ (३८५ पत्रे) श्रीभद्रबाहुस्वामिना चतुर्दशपूर्वधरेण जिनजन्मादिस्थानानि अन्यजैनतीर्थानि च वर्णितानि सन्ति, साक्षात् तीर्थङ्करप्रतिरूपायाः जिनप्रतिमायाः वन्दने किं वाच्यं, तद्गाथाद्वयं यथा–

"जम्माभिसेअनिक्खम–णचरणनाणुप्पया य निव्वाणे । दिअलोअभवणमंदर–नंदीसरभोमनगरेसुं ॥ ३३४ ॥ अट्ठावयमुज्जिंते, गयग्गपयए य धम्मचक्के अ । पासरहावत्तनगं, चमरुप्पायं च वंदामि ॥ ३३५ ॥" तथा श्रावकाणां प्रतिमा- ॥ ९५ ॥

पूजायां संसारप्रतनुकरणरूपफलनिवेदनपूर्वकः कूपदृष्टान्तः श्रीआवश्यकनिर्युक्तौ (४९३ पत्रे) श्रीभद्रबाहुस्वामिभिः दत्तोऽस्ति, तथाहि–

"अकसिणपवत्तगाणं, विरयाविरयाण एस खलु जुत्तो। संसारपयणुकरणो, दव्वथए कूवदिट्ठंतो ॥ १९४ ॥" भा० इति एतत्संबन्धोऽपि श्रीआवश्यकबृहद्वृत्तिगतो द्वितीयखण्डे (४९३ पत्रे) यथा–"जहा णवनगरादिसंनिवेसे केइ पभूअजलाभावओ तण्हाइपरिगया तदपनोदणत्थं कूवं खणंति, तेसिं च जइवि तण्हाइआ वड्ढंति मट्टिकाकद्दमाईहि य मलिणिज्जंति तहावि तदुब्भवेणं चेव पाणिएणं तेसिं ते तण्हाइआ सो अ मलो पुव्वओ अ फिट्टइ, सेसकालं च ते तदण्णे अ लोगा सुहभागिणो भवंति, एवं दव्वथए जइवि असंजमो तहावि ततो चेव सा परिणामसुद्धी भवति [हवइ] जाए असंजमोवज्जिअं अण्णं च णिरवसेसं खवेइत्ति। तम्हा विरयाविरएहिं एस दव्वथओ कायव्वो, सुहाणुबंधी पभूअतरनिज्जरा फलो य त्ति काऊणं" इति गाथार्थः ॥ १९४ ॥ पुनः प्राह मनोमतिः, ननु–यदि प्रतिमापूजायां लाभोऽस्ति तदा श्रावकेभ्यो साधवो विशेषेण लाभार्थिनः, ततः साधवोऽपि श्रावकवत् जिनप्रतिमां किमिति न पूजयन्ति ? उच्यते—भो मनोमते ! सर्वविरतयः साधवो हस्तादिना पुष्पादिकं स्पर्शन्ति अपि न कुतस्त्यं तेषां पूजाकरणं, साधूनां भावस्तवार्हत्वेन द्रव्यस्तवस्य कर्तुं अनुचितत्वात्, यदुक्तं श्रीभद्रबाहुस्वामिना श्रीआवश्यकनिर्युक्तौ (४९२ पत्रे), तथाहि–

"छज्जीवकायसंजमु–दव्वथए सो विरुज्झई कसिणो। तो कसिणसंजमविऊ, पुप्फाईअं न इच्छंति ॥ १९२ ॥ (भा०)" इति, नाऽपि च एवं वर्तते यत् श्रावकैः क्रियते तत् पुण्यकार्यत्वात् साधुभिः अपि कार्यं, यतः श्रावकाः क्षुधितस्य अन्नं

प्रयच्छन्ति, तृषितस्य पानीयं पाययन्ति, न च साधवः, तेषां भगवता निवारितत्वात् । अन्यत् दूरे तिष्ठतु, कोऽपि धीवरो वदति "भोः साधो ! यदि त्वं मम रोट्टिकां (अपूपिकां)ददासि तदाऽहं मत्स्यजालं मुञ्चामि" तथापि साधुः न तां दत्त्वा तन्मोचयेत्, अपि च पुष्पादिभिः साधवः पूजां न कुर्वन्ति, सचित्तस्पर्शने तेषां अनधिकारात्, परं पुष्पादिभिः भगवत्पूजने यत् पुण्यं जायते तद् इच्छन्ति, यदुक्तं "वंदणवत्तिआए पूअणवत्तिआए सक्कारवत्तिआए सम्माणवत्तिआए" इत्यादि, तथा पुनः श्रीआचाराङ्गद्वितीयश्रुतस्कन्धे प्रान्ते तृतीयचूलायां (३८५ पत्रे) भगवता महतां अर्हतां जन्मादिस्थानभुवोऽपि वन्द्यत्वेन उक्ताः सन्ति, तथाहि–

"जम्माभिसेअनिक्खम–ण चरणनाणुप्पया य निवाणे । दिअलोअभवणमंदर–नंदीसरभोमनगरेसुं ॥ ३३४ ॥ अट्ठावयमुज्जिंते, गयग्गपयए अ धम्मचक्के य । पासरहावत्तनगं, चमरुप्पायं च वंदामि ॥ ३३५ ॥" व्याख्या–"तीर्थकृतां जन्मभूमिषु तथा निष्क्रमण–चरण–ज्ञानोत्पत्तिनिर्वाणभूमिषु तथा देवलोकभवनेषु मन्दरेषु तथा नन्दीश्वरद्वीपादौ भौमेषु च पातालभवनेषु यानि शाश्वतानि चैत्यानि तानि वन्देऽहं इति द्वितीयगाथायां अन्ते क्रिया इति, एवं अष्टापदे तथा श्रीमदुज्जयन्तगिरौ, गजाग्रपदे दशार्णकूटवर्तिनि तथा तक्षशिलायां धर्मचक्रे, तथा अहिच्छत्रायां पार्श्वनाथस्य धरणेन्द्रमहिमास्थाने, एवं रथावर्ते पर्वते वैरस्वामिना यत्र पादोपगमनं कृतं, यत्र च श्रीमद्वर्धमानं आश्रित्य चमरेन्द्रेण उत्पतनं कृतं, एतेषु स्थानेषु यथासंभवं अभिगमनवन्दनपूजनोत्कीर्तनादिकाः क्रियाः कुर्वतो दर्शनशुद्धिः भवति इति"। यथा भगवतीसूत्रे (२ पत्रे) आदौ एव श्रीसुधर्मस्वामिगणधरदेवेन अचेतनाया अपि ब्राह्मीलिपेः प्रणामः कृतोऽस्ति,

तथाहि–"नमो अरिहंताणं नमो सिद्धाणं नमो आयरियाणं नमो उवज्झायाणं नमो लोए सव्वसाहूणं (५ पत्रे) णमो बंभीए लिवीए" इति, अर्थोऽपि अयं श्रीअभयदेवसूरिकृतवृत्तिगतः–लिपिः पुस्तकादौ अक्षरविन्यासः, सा च अष्टादश-प्रकाराऽपि श्रीमन्नाभेयजिनेन स्वसुताया ब्राह्मीनामिकाया दर्शिता, ततो ब्राह्मी इति अभिधीयते, आह च–"लेहं लिवी-विहाणं, जिणेण बंभीइ दाहिण करेणं" इति, अतो 'ब्राह्मी' इति स्वरूपविशेषणं लिपेः इति, तदाऽत्र ब्राह्मीलिपेः यो वेत्ता तस्मै नमस्कारो भविष्यति इति अर्थान्तरं कार्यं, तस्य सर्वथाविरुद्धत्वात्, कथं ? इत्याह–श्रूयतां, नमो ब्राह्मीलिपेः यो वेत्ता तस्मै इति अर्थे क्रियमाणे दूषणत्रयं, कथं ? एकं तु वेत्तीति पदं सूत्रे नाऽस्ति, अर्थकरणे कुतः आनीतं ? १, द्वितीयं तु व्याकरणादिषु असंगतिः २, तृतीयं तु तस्याः वेत्ता कः साधुः श्रावको वा ? नाऽऽद्यः पक्षः, यतः तस्य अर्हदादिपञ्च-कान्तर्गतत्वेन पूर्वं उक्तत्वात् पुनरुक्तदोषपोषस्य प्रसंगात्, नाऽपि श्रावकः, तस्य नमस्कारकरणे सुधर्मस्वामिनोऽनुचि-तत्वेन असंभवात्, तत उभयथाऽपि विरुद्धत्वात् इदं नमस्कारकरणं न श्रेयस्करं इति । पुनः 'नमो बंभीए' इति वाक्यस्य अर्थे व्यक्तिः, श्रीसमवायाङ्गसूत्रतो ज्ञेया । पुनः श्रीभद्रबाहुस्वामिना दशधा स्थापना श्रीओघनिर्युक्तिसूत्रे (१२८ पत्रे) प्रोक्ताऽस्ति, तत्र गाथा–

'अक्खे १ वराडए वा २ कट्ठे ३ पोत्थे ४ व चित्तकम्मे वा ५ । सब्भावमसब्भावा, ठवणापिंडं विआणाहि ॥ ३३४ ॥ व्याख्या–स्थापना द्विविधा–सद्भावस्थापना असद्भावस्थापना चेति, तत्र अक्षविषया सद्भावस्थापना अस-द्भावस्थापना च भवति । कथं ? यदा एक एव अक्षः पिण्डकल्पनया बुद्ध्या कल्प्यते तदा असद्भावस्थापना, यत्र पुनः

ते एव अक्षाः त्रिप्रभृतय एकत्र स्थाप्यन्ते तदा सद्भावस्थापना, एवं वराटकेषु १ कपर्दकेषु २ तथा काष्ठकर्मणि ३ वा इति । यदा एकं एव काष्ठं पिण्डः एष इत्येवं कल्प्यते तदा असद्भावस्थापना, यदा तु एकत्र बहूनि मिलितानि पिण्डत्वेन कल्प्यन्ते तदा सद्भावस्थापना, एवं 'पुस्ते' [धौडलिकादौ] पुत्तलिकादिषु अपि, एवं चित्रकर्मणि अपि, यदा एकचित्रकर्मणि पुत्तलपिण्ड इति स्थाप्यते तदा असद्भावपिण्डस्थापना, यदा त्रिप्रभृतिपिण्डबुद्ध्या कल्प्यते तदा सद्भावस्थापना, एवं सद्भावपिण्डं असद्भावपिण्डं च जानीहि । इत्यादि स्थापनापिण्डाधिकारे । पुनः श्रीअनुयोगद्वारसूत्रे (१२ पत्रे) स्थापनावश्यकं यथा ॥

"से किं तं ठवणावस्सयं ? ठवणावस्सयं २ जण्णं कट्ठकम्मे वा १ चित्तकम्मे वा २ पोत्थकम्मे वा ३ लेप्पकम्मे वा ४ गंथिमे वा ५ वेढिमे वा ६ पूरिमे वा ७ संघाइमे वा ८ अक्खे वा ९ वराडए वा १० एगो वा अणेगो वा सब्भावठवणा वा असब्भावठवणा वा आवस्सएत्ति ठवणा ठविज्जइ से तं ठवणावस्सयं (सूत्रं १०)" इति, एतद्व्याख्या–एतद्वृत्तितो ज्ञेया, पुनः विचार्यतां मनोमते रे ! तव नूतनम् मतं त्रिंशदधिकपञ्चदशशतवर्षे १५३० प्रवर्तितं, परं क्वाऽपि तीर्थे श्रूयते जीवत्स्वामिप्रतिमा, पुनः घङ्घाणीनामग्रामे सांप्रतमेव भूमिगृहाद् बह्व्यो पुरातन्यो जिनप्रतिमाः प्रकटीबभूवुः ता अतिपुरातनाः सन्ति, तत्र तत्र लिखितप्रशस्तिसंवद् एव प्रतिभूः । पुना रामसैन्यग्रामे अपि अतिजीर्णा श्रीऋषभदेवप्रतिमा प्रादुर्भूताऽस्ति, एवं शतशः स्थाने स्थाने शतशः प्रतिमा इति । पुनः श्रीदशाश्रुतस्कन्धे स्थविरावल्यां श्रीभद्रबाहुस्वामिना देवर्द्धिगणिक्षमाश्रमणपर्यन्ता भाविनः साधवो वन्दिताः सन्ति, यस्मिन् अवसरे वन्दिताः तदवसरे ते साधुजीवाः

चतुर्गतिवर्तमानाः। ननु–भावश्रमणाः क्वाऽभूवन्? ततो भाविजिना अपि द्रव्यजिना इति हेतोः नमस्कारार्हाः, तथा स्थापनायाः रूपार्हत्वात् भावार्हद्वत् जिनप्रतिमाऽपि पूजनीया इति रहस्यं, पुनरपि पिण्डनिर्युक्तौ तद्वृत्तौ च (६ पत्रे) पिण्डस्थापनाया एवं स्वरूपं, तथाहि–"ठवणापिंडं अतो वोच्छं" तत्समर्थयमानः स एव आह–

"अक्खे १ वराडए वा २, कट्ठे ३ पोत्थे ४ व चित्तकम्मे वा ५। सब्भाव ६ मसब्भावं ७, ठवणापिंडं वियाणाहि ॥ ७ ॥" व्याख्या–सत इव=विद्यमानस्य इव भावः सत्ता=सद्भावः, किं उक्तं भवति?–स्थाप्यमानस्य इन्द्रादेः अनुरूपाङ्गोपाङ्गचिह्नवाहनप्रहरणादिपरिकररूपो य आकारविशेषो यद्दर्शनात् साक्षाद् विद्यमान इव इन्द्रादिः लक्ष्यते स सद्भावः, तदभावो असद्भावः, तत्र सद्भावं असद्भावं च आश्रित्य अक्षे–चन्दनके वराटके–कपर्दके, वाशब्दोऽङ्गुलीयकादिसमुच्चयार्थः, उभयत्राऽपि च जातौ एकवचनं, तथा काष्ठे–दारुणि पुस्ते=ढिढल्लिकादौ, वाशब्दो लेप्यपाषाणसमुच्चये, चित्रकर्मणि वा या पिण्डस्य स्थापना साऽक्षादिः, काष्ठादिषु आकारविशेषो वा पिण्डत्वेन स्थाप्यमानः स्थापनापिण्डः, इयं अत्र भावना–यदा काष्ठे लेप्ये उपले चित्रकर्मणि वा प्रभूतद्रव्यसंश्लेषरूपः पिण्डाकारः साक्षाद् विद्यमान इव आलिख्यते, यद्वा अक्षाः कपर्दकाः अङ्गुलीयकादयो वा एकत्र संश्लेष्यपिण्डत्वेन स्थाप्यन्ते यथा एष पिण्डः स्थापित इति, तदा तत्र पिण्डाकारस्य उपलभ्यमानत्वात् सद्भावतः पिण्डस्थापना, यदा तु एकस्मिन् अक्षे वराटके अङ्गुलीयके वा पिण्डत्वेन स्थापना एष पिण्डो मया स्थापित इति, तदा तत्र पिण्डाकारस्य अनुपलभ्यमानत्वात्, अक्षादिगतपरमाणुसङ्घातस्य च अविवक्षणाद् असद्भावतः पिण्डस्थापना, चित्रकर्मणि अपि यदा एकबिन्द्वालिखनेन पिण्डस्थापना, यथा एष पिण्ड

जिनप्रतिमा-स्थापना-जिन-इति-अधिकारः ४०

आलिखित इति विवक्षा तदा प्रभूतद्रव्यसंश्लेषाकारादर्शनाद् असद्भावपिण्डस्थापना, यदा पुनः एकबिन्द्वालिखनेऽपि एष मया गुडपिण्डः ओदनपिण्डः सक्तुपिण्डो वा आलिखित इति विवक्षा तदा सद्भावतः पिण्डस्थापना ॥ अमुं एव सद्भावासद्भावस्थापनाविभागं भाष्यकृद् उपदर्शयति—

"इक्को उ असब्भावे, तिण्हं ठवणा उ होइ सब्भावे । चित्तेसु असब्भावे, दारुअलेप्पोवले सियरो ॥ ७ ॥"

व्याख्या—एकोऽक्षो वराटकोंऽगुलीयकादिः वा यदा पिण्डत्वेन स्थाप्यते तदा सा पिण्डस्थापना, 'असद्भावे' असद्भावविषया, असद्भाविकी इत्यर्थः ॥

तत्र पिण्डाकृतेः अनुपलभ्यमानत्वात्, अक्षादिगतपरमाणुसङ्घातस्य च अविवक्षणात् । यदा तु त्रयाणां अक्षाणां वराटकानां अङ्गुलीयकादीनां वा परस्परं एकत्र संश्लेषकरणेन पिण्डत्वेन स्थापना तदा सा पिण्डस्थापना, 'सद्भावे' सद्भाविकी, तत्र पिण्डाकृतेः उपलभ्यमानत्वात्, त्रयाणां चेति उपलक्षणं, तेन द्वयोः अपि बहूनां च इत्यपि द्रष्टव्यं । तथा 'चित्रेषु'—चित्रकर्मसु यदा एकबिन्द्वालिखनेन पिण्डस्थापना तदा साऽपि असद्भावे, यदा तु चित्रकर्मसु अपि अनेकबिन्दुसंश्लेषालिखनेन प्रभूतद्रव्यसङ्घातात्मकपिण्डस्थापना तदा सा सद्भावस्थापना, पिण्डाकृतेः तत्र दर्शनात् । तथा दारुकलेप्योपलेषु पिण्डाकृतिसंपादनेन या पिण्डस्य स्थापना स 'इतरः' सद्भावस्थापनापिण्डः, तत्र पिण्डाकारस्य दर्शनात् ॥ ॥ ९८ ॥

तद् एवं उक्तः स्थापनापिण्डः इति ॥ ४० ॥

॥ इति जिनप्रतिमास्थापना-जिन—इत्यधिकारः ॥ ४० ॥

ननु-जिनप्रतिमापूजायाः फलं किं ? का च जिनप्रतिमापूजकस्य गतिः ?, तद् आगमाक्षरैः दर्शयतु, उच्यते—यदेव विद्य-
मानतीर्थङ्करस्य वन्दनपूजादिफलं तदेव जिनप्रतिमापूजाया अपि फलं सा एव गतिश्चाऽपि, श्रीराजप्रश्नीयोपाङ्गे (१७ पत्रे)
विद्यमानतीर्थङ्करस्य वन्दनादिफलं यथा "तं महाफलं खलु देवाणुप्पियाणं तहारूवाणं अरहंताणं भगवंताणं नामगो-
अस्स वि सवणयाए ? किमंग ! पुण अभिगमणवंदणनमंसणपडिपुच्छणपज्जुवासणयाए ! तं सेयं खलु एगस्स वि
आयरिअस्स धम्मिअस्स सुवयणस्स सवणयाए किमंग ! पुण विउलस्स अट्ठस्स गहणयाए ? तं गच्छामि [गच्छामो]
णं देवाणुप्पिय समणं भगवं महावीरं वंदामि नमंसामि सक्कारेमि सम्माणेमि कल्लाणं मंगलं चेइयं देवयं पज्जुवा-
सामि, एअं मे पिच्चा हिआए सुहाए खमाए निस्सेयसाए आणुगामियत्ताए भविस्सति त्तिकट्टु एवं संपेहेइ' इत्यादि
॥ १ ॥ एवमेव श्रीविपाकसूत्रे चम्पानगर्यां श्रीमहावीरसमवसरणे श्रीमहावीरदेवस्य वन्दनादिफलं, तथाहि-"एतेणं
पेच्चभवे हिआए सुहाए खमाए निस्सेयसाए आणुगामिअत्ताए भविस्सति त्तिकट्टु" इत्यादि ॥ २ ॥ इत्थमेव श्रीभगवती-
सूत्रादौ सर्वत्र ज्ञेयं । अथ जिनप्रतिमापूजायाः फलं श्रीराजप्रश्नीयोपाङ्गे (९८ पत्रे) प्रोक्तं तन्निशम्यतां, तथाहि-
"तए णं तस्स सूरिआभस्स देवस्स पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तीभावं गयस्स समाणस्स इमेयारूवे [अज्झत्थिए]
अब्भत्थिए चिंतिए पत्थिए मणोगए संकप्पे समुपज्जित्था-किं मे पुव्विं करणिज्जं ? किं मे पच्छा करणिज्जं ? किं
मे पुव्विं सेयं ? किं मे पच्छा सेयं ? किं मे पुव्विं पि पच्छावि करणिज्जं ? किं मे पुव्विं पि पच्छा वि हिआए सुहाए खमाए
निस्सेयसाए आणुगामिअत्ताए भविस्सइ ? तए णं तस्स सूरिआभस्स देवस्स सामाणिअपरिसोववण्णगा देवा सूरिआभस्स

सामाचारीशतकम् । ॥ ९९ ॥

देवस्स इमेयारूवमब्भत्थिअं जाव समुप्पन्नं समभिजाणित्ता जेणेव सूरिआभे देवे तेणेव उवागच्छंति, सूरिआभं देवं करयलपरिग्गहिअं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं विजएणं वद्धाविंति, वद्धावित्ता एवं वयासी–एवं खलु देवाणुप्पिआणं सूरिआभे विमाणे सिद्धायतणंसि जिणपडिमाणं जिणुस्सेहपमाणमित्ताणं अट्ठसयं संनिखित्तं चिट्ठति, सभाए णं सुहम्माए माणवए चेइए खंभे वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु बहूओ जिणसकहाओ सन्निखित्ताओ चिट्ठंति, ताओ णं देवाणुप्पिआणं अण्णेसिं च बहूणं वेमाणियाणं देवाण य देवीण य अच्चणिज्जाओ जाव पज्जुवासणिज्जाओ, तं एयं णं देवाणुप्पिआणं पुव्विं करणिज्जं, तं एयं णं देवाणुप्पिआणं पच्छा करणिज्जं तं एयं णं देवाणुप्पियाणं पुव्विं सेयं, तं एयं णं देवाणुप्पियाणं पच्छा सेयं, तं एयं णं देवाणुप्पिआणं पुव्विं पि पच्छा वि हिआए सुहाए खमाए निस्सेयसाए आणुगामिअत्ताए भविस्सति" । पुनः श्रूयतां देवपूजाफलं साधोः पञ्चमहाव्रतपालनस्य श्रीस्थानाङ्गे तृतीयस्थाने चतुर्थोद्देशके (१७६ पत्रे) प्रोक्तं, तदेव फलं जिनप्रतिमापूजनस्याऽपि प्रोक्तं, तथाहि–

"तओ ठाणा अववसितस्स अहिताते असुभाते अखमाते अणिस्सेसाते अणाणुगामिअत्ताते भवंति, तं–से णं मुंडे भवित्ता अगारातो अणगारिअं पवतिते निग्गंथे पावयणे संकिते कंखिते वितिगिच्छिते भेदसमावन्ने कलुससमावन्ने निग्गंथं पावयणं णो सद्दहति णो पत्तियति णो रोएति, तं परिस्सहा अभिजुंजिअ अभिजुंजिअ अभिभवंति, नो से परिस्सहे अभिजुंजिअ अभिजुंजिअ अभिभवति" से णं मुंडे भवित्ता अगारातो अणगारितं पवतिते पंचहिं महव्वएहिं संकिते जाव कलुससमावन्ने पंचमहव्वताइं नो सद्दहति जाव णो से परिस्सहे अभिजुंजिअ अभिजुंजिअ अभिभवति ।

जिनप्रतिमापूजाफलाधिकारः ४१ ॥ ९९ ॥

से णं मुंडे भवित्ता आगारातो अणगारिअं पवतिते छहिं जीवनिकाएहिं निस्संकए [किते] जाव परिसहे अभिजुंजिअ अभिजुंजिअ अभिभवति । णो तं परिसहा अभिभवति २ ॥"

व्याख्याऽपि यथा—अनन्तरं मरणमुक्तं, मृतस्य तु जन्मान्तरे यथाविधस्य यद्वस्तु त्रयं यस्मै संपद्यते तस्य तत्तस्मै दर्शयितुमाह—'तओ ठाणा इत्यादि' त्रीणि स्थानानि—प्रवचनमहाव्रतजीवनिकायलक्षणानि अव्यवसितस्य—अनिश्चयवतोऽपराक्रमवतो वाऽहिताय अपथ्याय—असुखाय—दुःखाय अक्षमाय—असंगतत्वाय अनिःश्रेयसाय—अमोक्षाय अननुगामिकत्वाय—अशुभानुबंधाय भवन्ति। 'से णं'ति यस्य त्रीणि स्थानानि अहितादित्वाय भवन्ति। स शंकितो—देशतः सर्वतो वा संशयवान्, कांक्षितस्तथैव मतान्तरस्यापि साधुत्वेन मन्ता विचिकित्सितः—फलं प्रति शङ्कोपेतः अत एव भेदसमापन्नो—द्वैधीभावमापन्न एवमिदं न चैवमितिमतिकः, कलुषसमापन्नो—नैतदेवमितिप्रतिपत्तिकः । ततश्च निर्ग्रन्थानामिदं नैर्ग्रन्थकं, प्रशस्तं प्रगतं प्रथमं वा वचनमिति प्रवचनं—आगमो दीर्घत्वं प्राकृतत्वात्, न श्रद्धत्ते सामान्यतो न प्रत्येति—न प्रतीतिविषयी करोति न रोचयति—न चिकीर्षाविषयी करोति 'त'मिति य एवंभूतस्तं प्रव्रजिताभासं परिसह्यन्ते इति परीषहाः—क्षुधादयः अभियुज्य अभियुज्य—सम्बन्धमुपगत्य प्रतिस्पर्ध्य वा अभिभवन्ति—न्यक्कुर्वन्ति इति, शेषं सुगमं । उक्तविपर्ययसूत्रं प्राग्वत्, किन्तु हितं—अदोषकरं इह परत्र च आत्मनः परेषां च पथ्यान्नभोजनवत्, सुखं आनन्दः तृषितस्य शीतलपानमिव, क्षमं उचितं तथाविधव्याधिव्याघातकौषधपानमिव, निःश्रेयसं निश्चितं श्रेयः—प्रशस्यं भावतः पंचनमस्कारकरणमिव अनुगामिकं अनुगमनशीलं भास्वरद्रव्यजनितच्छायेवेति ॥ ४ ॥

पुनः श्रीपाक्षिकसूत्रेऽपि, तथाहि—"एस खलु पाणाइवायस्स वेरमणे हिए सुहे खमे निस्सेयसिए आणुगामिए" इत्यत्र इदं रहस्यं—पंचमहाव्रतपालनस्य यत् "हिआए सुहाए खमाए निस्सेसिआए आणुगामिआए" इत्यनेन फलमुक्तं तदेव जिनप्रतिमापूजाया अपि फलमुक्तं, पुनश्चैत्यस्य जिनप्रतिमारूपस्य वैयावृत्तिकरणे कर्मनिर्जरारूपं फलं श्रीप्रश्नव्याकरणे संवरद्वारे (१२२ पत्रे) प्रोक्तं, तथाहि—

जिनमतिमापूजाफलाधिकारः ४१

"अच्चंत-बाल-दुबल-गिलाण वुड्ढखमके पवत्ति-आयरिअ-उवज्झाए सेहे साहम्मिए तवस्सी कुलगण संघ चेइअट्ठे अ निज्जरट्ठी वेयावच्चं अणिस्सियं दसविहं बहुविहं करेइ अ" अथ जिनप्रतिमापूजकस्य सूर्याभदेवस्य श्रीराजप्रश्नीयोपाङ्गे (४४ पत्रे) श्रीमहावीरदेवेन या गतिरुक्ता ता श्रूयतां, तथाहि—

"तए णं से सूरिआभे देवे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठ जाव हयहियए उट्ठाए उट्ठेति, उट्ठित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी—अहं णं भंते! सूरिआभे देवे किं भवसिद्धिए किं अभवसिद्धिए १ सम्मद्दिट्ठी मिच्छदिट्ठी? २ परित्तसंसारिए अणंतसंसारिए? ३ सुलभबोहिए दुलभबोहिए? ४ आराहए विराहए? ५ चरिमे अचरिमे? ६ तए णं समणे भगवं महावीरे सूरिआभं देवं एवं वयासी— सूरिआभा! तुमं णं भवसिद्धिए नो अभवसिद्धिए १ सम्मद्दिट्ठी नो मिच्छदिट्ठी २ परित्तसंसारी नो अणंतसंसारी ३ सुलभबोही नो दुलभबोही ४ आराहए नो विराहए ५ चरिमे नो अचरिमे ६। तए णं से सूरिआभे देवे समणेणं भगव-

था महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे हट्टतुट्टचित्तमाणंदिए परमसोमणस्से" इत्यादि । पुनः श्रीबृहत्कल्पे जिनप्रतिमादर्शनात् ज्ञानदर्शनचारित्रलाभरूपो भावग्रामः कथितोऽस्ति, तथाहि–

"तित्थयरा १ जिन २ चउदस ३ भिन्ने ४ संविग्गं ५ तह य असंविग्गे ६ सारूविय ७ वय ८ दंसण ९ पडिमाओ १० भावगामाओ ११ ॥ ४१ ॥"

॥ इति जिनप्रतिमापूजाफलाधिकारः ॥ ४१ ॥

ननु–प्रतिमायाः पूजने षट्कायवधेन महानारम्भो जायते, कथं ? पूर्वं पाषाणादिघटने सचित्तपाषाणच्छेदादिना पृथ्वीकायवधः १ प्रतिमायाः स्नानकारापणे एकस्मिन् जलबिन्दौ केवलिनाऽसंख्याता जीवा दृष्टाः प्रतिपादिताश्चेति हेतोरप्कायवधः २ धूपोत्क्षेपे दीपप्रज्वालने चाऽग्निकायवधः ३ शङ्खादिवाद्यवादने वायुकायवधः ४ कुसुममालादीनां कण्ठादिपरिधापने वनस्पतिकायवधः ५ दीपादौ पतङ्गादिजीवमरणेन त्रसकायवधः ६ इति । जैनधर्मस्तु जीवदयामयः, तत्कथं मानयामि जिनप्रतिमापूजाम्?, इत्यत्र उच्यते—ननु–जिनधर्मो निःकेवलं जीवदयारूपो वाऽऽज्ञासहितदयारूपो वा ? नाऽऽद्यः पक्षः कक्षीकार्यः, भगवदुक्तागमपक्षेण समं प्रत्यक्षं विरोधस्य लक्ष्यमाणत्वात् । कथं यदि श्रीवीतरागदेवेन निःकेवलं जीवदयारूपो धर्मः प्ररूपितोऽभविष्यत् तदा साधूनां नदीलङ्घनादिकं कर्तव्यं भगवान् नाऽकथयिष्यत्?, तत्रापि पृथिव्यादिजीवानां वधस्य प्रत्यक्षं जायमानत्वात् । नदीलङ्घनं च श्रीस्थानाङ्गसूत्रे पञ्चमस्थाने द्वितीयोद्देशके प्रथमालापके (२०८ पत्रे), तथाहि–"नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा इमाओ उद्दिट्ठाओ गणिआओ वितंजिता-

तो पंच महण्णवातो महानदीओ अंतो मासस्स दुक्खुत्तो वा तिक्खुत्तो वा उत्तरित्तए वा संतरित्तए वा, तं जहा-गंगा १ जउणा २ सरऊ ३ एरावती ४ मही, ५ पंचहिं ठाणेहिं कप्पति, तं जहा-भतंसि वा १ दुब्भिक्खंसि वा २ पवहेज्ज व णं कोई ३ दओघंसि वा एज्जमाणंसि महता वा ४ अणारितेसु य" इत्यादि । पुनः श्रीआचाराङ्गसूत्रे द्वितीयश्रुतस्कन्धे तृतीयाध्ययने ईर्यायाः प्रथमोद्देशके (३४६ पत्रे) "से भिक्खू वा भिक्खुणी वा पुव्वामेव तिरिच्छसंपातिमं नावं जाणिज्जा, जाणित्ता से तमायाए एगंतमवक्कमिज्जा २ भंडगं पडिलेहिज्जा २ एगओ भोअणभंडगं करिज्जा २ ससी-सोवरिअं कायं पाए पमज्जिज्जा २ सागारं भत्तं पचक्खाइज्जा, एगं पायं जले किच्चा एगं पायं थले किच्चा ततो संजयामेव नावं दुरूहिज्जा ॥ (सूत्रं ३४१) । से भिक्खू वा भिक्खुणी वा नावं दुरूहमाणे नो नावाओ पुरतो दुरूहिज्जा, नो नावाओ मग्गओ दुरूहिज्जा, नो नावाओ मज्झओ दुरूहिज्जा, नो बाहाओ पगिज्झिय २ अंगुलिआए उद्दिसिअ २ ओणमिअ २ उन्नमिअ २ निज्झाइज्जा । से णं परो नावागओ नावागयं वइज्जा-आउसंतो ! समणा ! एयं ता तुमं नावं उक्कसाहिज्जा वा वुक्कसाहि वा खिवाहि वा रज्जूआए वा गहाय आकसाहि, नो से तं परिन्नं परिजाणिज्जा, तुसिणीओ उवेहिज्जा । से णं परो नावागओ नावाग० वइज्जा आउसंतो ? समणा ! नो संचाएसि तुमं नावं उक्कसित्तए वा वुक्कसित्तए वा खित्तए वा रज्जूयाए वा गहाय आकसित्तए वा, आहर, एयं नावाए रज्जूअं सयं चेव णं वयं नावं उक्कसिस्सामो । वा जाव रज्जूए वा गहाय आकसिस्सामो, णो से तं प० तुसिणीओ वइज्जा, से णं परो नावागओ नावा गयं वइज्जा । आउसंतो ! समणा ! एअं ता तुमं नावं आलित्तेण वा पीढएण वा वंसेण वा वलएण वा अवल्लुएण वा वाहेहि, नो से तं प० तुसि० ।

से णं परो० एयं ता तुमं नावाए उदयं हत्थेण वा पाएण वा मत्तेण वा पडिग्गहेण वा नावाउस्सिंचणेण वा उस्सिंचाहि, णो से तं। से णं परो आउसंतो ! समणा ! एयं तुमं नावाए उत्तिंगं हत्थेण वा पाएण वा बाहुणा वा ऊरुणा वा उदरेण वा सीसेण वा काएण वा उस्सिंचणेण वा चेलेण वा मट्टियाए वा कुसपत्तएण वा कुविंदएण वा पिहेहि, नो से तं। से भिक्खू वा भिक्खुणी वा नावाए उत्तिंगेण उदयं आसवमाणं पेहाए उवरुवरिं नावं कज्जलावेमाणिं पेहाए नो परं उवसंकमित्तु एवं बूया—आउसंतो ! गाहावई एयं ते नावाए उदयं उत्तिंगेण आसवइ उवरुवरिं नावा वा कज्जलावेइ, एयप्पगारं मणं वा वायं वा नो पुरओ कट्टु विहरिज्जा, अप्पुस्सुए अबहिल्लेसे एगंतगएण अप्पाणं विउसेज्जा समाहीए, तओ० सं०, नावासंतारिमे य उदए आहारियं रीइज्जा, एयं खलु सया जइज्जासित्तिबेमि × × × × से णं परो णावा० आउसंतो ! समणा ! एयं ता तुमं छत्तगं वा जाव चम्मछेयणगं वा गिण्हाहि, एआणि तुमं विरूवरूवाणि सत्थजायाणि धारेहि, एयं ता तुमं दारगं वा दारिगं वा पज्जेहि णो से तं × × × × से णं परो नावागए नावागयं वएज्जा—आउसंतो ! एस णं समणे नावाए भंडभारिए भवति, से णं बाहाए गहाय नावाओ उदगंसि पक्खिविज्जा, एयप्पगारं निग्घोसं सुच्चा निसम्म से अ चीवरधारी सिया खिप्पामेव चीवराणि उव्वेढिज्ज वा निव्वेढिज्ज वा उप्फेसं वा करिज्जा, अह पुण एवं जाणिज्जा अभिक्कंतकूरकम्मा खलु बाला बाहाहिं गहाय नावाओ उदगंसि पक्खिविज्जा से पुव्वामेव वइज्जा—आउसंतो ! गाहावती मा मेत्तो बाहाए गहाय नावओ उदगंसि पक्खिवह, सयं चेव णं अहं नावाओ उदगंसि ओगाहिस्सामि से णेवं वयंतं परो सहसा बलसा बाहाहिंग० नावाओ उदगंसि पक्खिविज्जा, तं णो सुमणे सिआ, नो दुम्मणे सिआ, नो

उच्चावयं मणं नियंछिज्जा, णो तेसिं बालाणं घयाए वहाए समुट्ठिज्जा, अप्पुस्सुए जाव समहीए तओ संजयामेव उदगंसि पविज्जा × × × × से भिक्खू वा भिक्खुणी वा उदगंसि पवमाणे नो हत्थेण हत्थं पाएण पायं काएण कायं आसाइज्जा, से अणासायणाए अणासायमाणे तओ संजयामेव उदगंसि पविज्जा । से भिक्खू वा भिक्खुणी वा उदगंसि पवमाणे नो उम्मुग्गनिमुग्गिअं करिज्जा, मामेयं उदगं कन्नेसु वा अच्छीसु वा नक्कंसि वा मुहंसि वा परिआवजिज्जा, तओ, संजयामेव उदगंसि पविज्जा । से भिक्खू वा उदगंसि पवमाणे दुब्बलिअं पाउणिज्जा, खिप्पामेव उवहिं विगिंचिज्ज वा विसोहिज्ज वा, नो चेव णं साइज्जिज्जा, अह पुण जाणिज्जा पारए सिआ उदगाओ तीरं पाउणित्तए, तओ संजयामेव उदउल्लेण वा ससिणद्धेण वा काएण उदगतीरे चिट्ठिज्जा । से भिक्खू वा भिक्खुणी वा उदउल्लं वा कायं वा ससिणद्धं वा कायं नो आमज्जिज्जा वा, णो पमज्जिज्जा वा संलिहिज्जा वा निल्लिहिज्जा वा उव्वलिज्जा वा उव्वट्टिज्जा वा आयाविज्ज वा पयाविज्ज वा अह पुण एव जाणिज्जा विगओदओ मे काए छिन्नसिणेहे काए तहप्पगारं कायं आमज्जिज्ज वा पयाविज्ज वा, तओ संजयामेव गामाणुगामं दूइज्जमाणे णो परेहि सद्धिं परिजविअ २ गामाणुगामं दूइज्जिज्जा ।" पुनरत्रैव तृतीयाऽध्ययनस्य द्वितीयोद्देशके (२४९ पत्रे) एवं जङ्घाप्रमाणनदीजललङ्घनविधिमाह, तथाहि—"से भिक्खू वा भिक्खुणी वा गामाणुगामं दूइज्जमाणे अंतरा से जंघासंतारिमे उदगं [गे] सिआ, से पुव्वामेव ससीसोवरियं कायं पाए य पमज्जिज्जा २ एगं पायं जले किच्चा एगं पायं थले किच्चा तओ संजयामेव जंघासंतारिमे उदगंसि आहारिअं रीएज्जा" इत्यादि ॥

पुनः श्रीकल्पसूत्रेऽपि तृतीयसामाचार्यां (२५२ पत्रे) नदीलङ्घनं उक्तं आहारार्थे, तथाहि—"वासावासं पज्जोसवियाणं

204

कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा सवओ समंता सकोसं जोयणं भिक्खायरिआए गंतुं, पडिनियत्तए × × × × एरावई कुणालाए जत्थ चक्किआ सिआ, एगं पायं जले किच्चा, एगं पायं थले किच्चा, एवं चक्किआ, एवं णं कप्पइ सवओ समंता सक्कोसं जोयणं भिक्खायरियाए गंतुं पडिनियत्तए" इत्यादि। तथा पुनरपि श्रीकल्पे त्रयोदशसामाचार्यां (२६३ पत्रे) अल्पवृष्टौ जायमानायामपि निग्रन्थानां निग्रन्थीनां च भक्तपानार्थं गमनं अनुज्ञातं श्रीमहावीरदेवेन, तथाहि—

"वासावासं पज्जोसविअस्स पडिग्गहधारिस्स भिक्खुस्स नो कप्पइ वग्घारिअवुट्ठिकायंसि गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा। कप्पइ से अप्पवुट्ठिकायंसि संतरुत्तरंसि गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा" इति वर्षत्यपि मेघे अनस्तमिते सूर्ये साधोः वसतौ आगमने एव आराधकत्वं उक्तं, तत्र स्थितौ तु विराधकत्वं, अत्र आज्ञा एव प्रमाणं। निष्केवलं जीवदयापक्षे तु अनागमनं श्रेयस्करं, आगमनादिना जाताया अप्कायविराधनायाः तत्राऽभावात्, तत्सामाचारीपाठोऽपि तत्रैव यथा—

"वासावासं पज्जोसविअस्स निग्गंथस्स निग्गंथीए वा गाहावइकुलं पिंडवायपडिआए अणुपविट्ठस्स निगिज्झिय निगिज्झिय वुट्ठिकाए निवइज्जा, कप्पइ से अहे आरामंसि वा अहे उवस्सयंसि वा, अहे विअडगिहंसि वा अहे रुक्खमूलंसि वा उवागच्छित्तए", (पुनः २६४ पत्रे) "नो से कप्पइ पुव्वगहिएणं भत्तपाणेणं वेलं उवायणावित्तए, कप्पइ से पुव्वामेव विअडगं भुच्चा पिच्चा पडिग्गहगं संलिहिअ संलिहिअ संपमज्जिय संपमज्जिय एगाययं भंडगं कट्टु सावसेसे सूरे जेणेव उवस्सए तेणेव उवागच्छित्तए, नो से कप्पइ तं रयणिं तत्थेव उवायणावित्तए" इति। पुनः श्रूयतां—श्रावकाणां साधूनां

च सर्वधर्मकर्तव्यं पृथिव्याद्यारम्भपूर्वकमेव दृश्यते, यतो वद त्वं श्रेणिककोणिकतुङ्गिकानगरीवास्तव्यश्रावकादीनां भगवद्वन्दनार्थं गमनाऽऽगमने पृथिव्यप्वनस्पतिकुन्थुपिपीलिकादिजीवानां उपमर्दनं जातं न वा? जातमेव, न च वक्तव्यं जीवोपमर्दे तेषां पुण्यमपि जातं न भविष्यतीति । तेषां हि–

"आए सुहाए खमाए निस्सेअसाए अणुगामिअत्ताए भविस्सइ" इति फलस्योक्तत्वात् । अपि च पुष्कलिश्रावकेण पाक्षिकपर्वण्यपि साधर्मिकाणां भोजनादिना साधर्मिकवात्सल्यं चक्रे, तत्र तस्यारम्भो लग्नो न वा? न च वाच्यं तस्याऽऽरम्भ एव लग्नः, न शुभं फलं भावि इति । यतस्तत्रैव तस्य पुण्यपुष्टेः फलस्योक्तत्वात् । यदुक्तं श्रीभगवतीसूत्रे द्वादशशतके प्रथमोद्देशके (५५२ पत्रे) तथाहि—

"तेणं कालेणं तेणं समएणं सावत्थी नामं नगरी होत्था, वन्नओ कोट्ठए चेइए वन्नओ, तत्थ णं सवत्थीए नगरीए बहवे संखप्पामोक्खा समणोवासगा परिवसंति, अड्ढा जाव अपरिभूया अभिगयजीवाजीवा जाव विहरंति, तस्स णं संखस्स समणोवासगस्स उप्पलानामं भारिआ होत्था, सुकुमाल जाव सुरूवा समणोवासिया अभिगयजीवाजीवा जाव विहरति । तत्थ णं सावत्थीए नगरीए पोक्खलीनामं समणोवासए परिवसइ अड्ढे अभिगयजाव विहरइ, तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढे परिसा निग्गया जाव पज्जुवासंति, तए णं ते समणोवासगा इमीसे जहा आलभियाए जाव पज्जुवासइ, तएणं समणे भगवं महावीरे तेसिं समणोवासगाणं तीसे य महति० धम्मकहा जाव परिसा पडिगया, तए णं ते समणोवासगा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठ तुट्ठ० समणे भगवं

महावीरं वंदंति नमंसंति वंदित्ता नमंसित्ता पसिणाइं पुच्छंति पसिणाइं पुच्छित्ता अट्ठाइं परिआदिअंति अ० २ उट्ठाए उट्ठेति उ० २ समणस्स भ० महा० अंतियाओ कोट्ठयाओ चेइयाओ पडिनि० प० २ जेणेव सावत्थी नगरी तेणेव पहारेत्थ गमणाए। तए णं से संखे समणोवासए ते समणोवासए एवं वयासी–तुज्झे णं देवाणुप्पिया! विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवक्खडावेह, तए णं अम्हे तं विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं आसाएमाणा विसाएमाणा परिभुंजेमाणा परिभाएमाणा पक्खियं पोसहं पडिजागरमाणा विहरिस्सामो, तए णं ते समणोवासगा संखस्स समणोवासगस्स एअमट्ठं विणएणं पडिसुणंति, तए णं तस्स संखस्स समणोवासगस्स अयमेयारूवे अब्भत्थिए जाव समुप्पज्जित्था–नो खलु मे सेयं तं विउलं असणं पाणं जाव साइमं आसाएमाणस्स जाव ४ पक्खिअं पोसहं पडिजागरमाणस्स विहरित्तए, सेअं खलु मे पोसहसालाए पोसहिअस्स बंभचारिस्स उम्मुक्कमणिसुवन्नस्स ववगयमालावन्नगविलेवणस्स निक्खित्तसत्थमुसलस्स एगस्स अबिइयस्स दब्भसंथारोवगयस्स पक्खिअं पोसहं पडिजागरमाणस्स विहरित्तए त्तिकट्टु एवं संपेहेति २ जेणेव सावत्थी नगरी जेणेव सए गिहे जेणेव उप्पलासमणोवासिआ तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता उप्पलं समणोवासियं आपुच्छइ, आपुच्छित्ता जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता पोसहसालं अणुपविसइ, अणुपविसित्ता पोसहसालं पमज्जइ, पो० प २ उच्चारपासवणभूमीं पडिलेहेइ, उ० पडि० २ दब्भसंथारगं संथरति, दब्भ० सं० २ दब्भसंथारगं दुरूहइ, दु० २ पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव पक्खिअं पोसहं पडिजागरमाणे विहरइ। तए णं ते समणोवासगा जेणेव सावत्थी नयरी जेणेव सयाइं गिहाइं तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवक्ख-

डावेंति उ० २ अण्णमण्णे सद्दावेंति अ० स० २ एवं वयासी–एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हेहिं से विउले असणपाणखा-इमसाइमे उवक्खडाविए, संखे य णं समणोवासए नो हव्वमागच्छइ, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं संखं समणोवा-सगं सद्दावेत्तए । तए णं से पोक्खली समणोवासए ते समणोवासए एवं वयासी–अच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया ! सुणिव्वुया वीसत्था अहन्नं संखं समणोवासगं सद्दावेमित्तिकट्टु तेसिं समणोवासगाणं अंतिआओ पडिनिक्खमइ प० २ सावत्थीए नगरीए मज्झंमज्झेणं जेणेव संखस्स समणोवासगस्स गिहे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता संखस्स समणो वासगस्स गिहं अणुपविट्ठे । तए णं सा उप्पला समणोवासिआ पोक्खलिं समणोवासगं एज्जमाणं पासइ पासित्ता हट्ठतुट्ठ० आसणाओ अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठित्ता सत्तट्ठ पयाइं अणुगच्छइ अणुगच्छित्ता पोक्खलिं समणोवासगं वंदति नमंसति, वंदित्ता नमंसित्ता आसणेणं उवनिमंतेइ, आ० २ एवं वयासी–संदिसंतु णं देवाणुप्पिया ! किमागमणप्पओअणं ? तए णं से पोक्खली समणोवासए उप्पलं समणोवासियं एवं वयासी–कहिन्नं देवाणुप्पिये ? संखे समणोवासए ? तए णं सा उप्पला समणोवासिआ पोक्खलं समणोवासगं एवं वयासी–एवं खलु देवाणुप्पिया ! संखे समणोवासए पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव विहरइ । तए णं से पोक्खली समणोवासए जेणेव पोसहसाला जेणेव संखे समणोवासए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता गमणागमणाए पडिक्कमइ, ग० २ संखं समणोवासगं वंदति नमंसति, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी–एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हेहिं से विउले असण जाव साइमे उवक्खडाविए तं गच्छामोणं देवाणुप्पिया ! तं विउलं असणं जाव साइमं आसाए-माणा जाव पडिजागरमाणा विहरामो । तए णं से संखे समणोवासए पोक्खलिं समणोवासगं एवं वयासी–नो खलु कप्पति ॥ १०४ ॥

देवाणुप्पिया ! तं विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं आसाएमाणस्स जाव पडिजागरमाणस्स विहरित्तए, कप्पइ मे पोसह-सालाए पोसहिअस्स जाव विहरित्तए, तं छंदेणं देवाणुप्पिया ! तुब्भे तं विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं आसाएमाणा जाव-विहरह, तए णं से पोक्खली समणोमासए संखस्स समणोवासगस्स अंतियाओ पोसहसालाओ पडिनिक्खमति, पडिनिक्ख-मित्ता । सावत्थिं नगरिं मज्झंमज्झेणं जेणेव ते समणोवासगा तेणेव उवागच्छइ" इत्यादि। अपि च श्राद्धानां साधुवन्दनार्थं सामायिकपौषधग्रहणार्थं धर्मशालायां गमनागमने, तथा क्षुधितस्य भोजनप्रदाने, तृषितस्य पानीयपाने आरंभो जायते न वा? तथा साधवे अन्नं [दानं] ददतां उष्णधान्यस्याल्युद्घाटने उष्णवाष्पादिना वायुकायस्य सर्वत्र भ्रमरसूक्ष्मत्रसजीवानां च घातो भवति न वा? । तथा कडिच्छिकाझाटने बादरवायुकायादिवधो भवति न वा? । तथा धान्यादिना सर्पादिजीवमोचने आरम्भो जायते न वा ?। सर्वत्र भवत्येव इति रहस्यं, तस्य प्रत्यक्षं दृश्यमानत्वेन अपलपितुं अशक्यत्वात् । पुनर्यद् सामायिकपौषधादिकधर्मकर्तव्यकरणार्थं धर्मशाला कार्यते तत्र तु प्रकटं षट्कायोपमर्दो दरीदृश्यते, ततस्तद्धर्मशाला-कारापणे पुण्यं पापं वा जायते ?। न च पुण्यमिति वक्तव्यं, स्वपक्षक्षतेः । नाऽपि पापं, न च धर्मार्थं पापं कर्तव्यमिति भवन्मतं, तदा कुत्र यास्यति ?। पुनः पापं चेत्, तदा धर्मशालानामस्थाने पापशालेति कथ्यताम् । तत उभयथाऽपि तव संकटे पातो जात इतो व्याघ्र इतस्तटी । एवं साधूनामपि गोचरी(र्या)भ्रमणे १ गुरुवन्दनार्थं गमने २ विहारकरणे ३ वस्त्र-पात्रादिप्रतिलेखनादिक्रियाकरणे ४ प्रतिक्रमणादौ क्षमाश्रमणं दाने ५ च सर्वत्र पदे पदे आरम्भपूर्विकैव धर्मप्रवृत्तिः दृश्यते । अत्राऽऽह मनोमतिः शिष्यः, ननु यदि आरम्भपूर्विका प्रवृत्तिः एषा, तर्हि आरम्भस्य अशुभगतिहेतुत्वेन

किमर्थं धर्मार्थिभिः सा क्रियते ? उच्यते—तीर्थङ्करदेवस्य आज्ञात्वात्, सा च निर्वाणफलेति । ततो निर्वाणसुखफलार्थिभिः अवश्यं कर्तव्या इति । अत्रार्थे श्रीस्थानांगवृत्तिगतं गाथाद्वयं (११० पत्रे) यथा—

"भण्णइ जिणपूआए, कायवहो जइवि होइ उ कहिंचि । तहवि तई परिसुद्धा, गिहीण कूवाहरणजोगा ॥ १ ॥
असदारंभपवत्ता, जं च गिही तेण तेसिं विन्नेआ । तन्निवित्तिफलच्चिअ, एसा परिभावणीअमिदं ॥ २ ॥"

ननु—तर्हि सर्वत्र धर्मकर्तव्ये आरम्भकरणे सत्यपि किं पापं न लगति ? उच्यते—सत्यं, सत्यारम्भेऽपि पृथिव्यादित्रसजीवानामुपरि तेषां मारणाध्यवसायो नास्ति, किं तु रक्षणाध्यवसायः । पापं तु दुष्टमनसि आध्याते भवेद्, यदुक्तं श्रीपिण्डनिर्युक्तौ (१७८ पत्रे)—

"जा जयमाणस्स भवे, विराहणा सुत्तविहिसमग्गस्स । सा होइ निज्जरफला, अज्झत्थविसोहिजुत्तस्स ॥ ६७१ ॥" पुनरत्रार्थे श्रीभगवतीसूत्रं प्रतिभूः, तथाहि— (२८८ पत्रे)

"समणोवासगस्स णं भंते पुव्वामेव तसपाणसमारंभे पच्चक्खाए भवति पुढविसमारंभे अपच्चक्खाहे भवति से अ पुढविं खणमाणे अण्णयरं तसं पाणं विहिंसेज्जा से णं भंते ? तं वयं अतिचरति गो० नो तिणट्ठे समट्ठे णो खलु से तस्स अइवायाए आउट्टति ।" पुनस्तत्रैवोक्तं—

"समणोवासगस्स णं पुव्वामेव वणस्सइसमारंभे पच्चक्खाए से अ पुढविं खणमाणे अण्णयरस्स रुक्खस्स मूलं छिंदेज्जा-से णं भंते ? तं वयं अतिचरति ? नो तिणट्ठे समट्ठे णो खलु से तस्स अइवायाए आउट्टति इति ।" एवमेव यद्यपि पूजाकरणे

जलाग्निपुष्पादीनां उपमर्दो जायते परं पूजाकर्तुस्तेषां जलाग्निपुष्पादीनां उपमर्दे मनो नाऽस्ति, प्रत्युत तद्रक्षणे यतना क्रियमाणा अस्ति, मनस्तु निःकेवलं भगवद्भक्तिविशिष्टं वर्तते, तदिदं आगतं–सत्यपि आरम्भे यत्तीर्थङ्करदेवेन अनुज्ञातं तत्सत्यमेव । तत आज्ञासहितो जीवदयारूपो, न तु निःकेवलं जीवदयारूपोऽपि आज्ञारहित इति ॥

॥ इति आज्ञासहितदयाधर्माधिकारः ॥ ४२ ॥

ननु–श्रीभगवतीसूत्रे देवा अधर्मिण उक्तास्तर्हि काऽऽगमे जिनप्रतिमापूजायाः फलं ? उच्यते–रे मनोमतिन् ! शास्त्रमत्या विचारय, 'अधर्मिण' इति कोऽर्थः ? तथाविधया कयाचिद् भवस्थित्या विरतिरूपो धर्मो नाऽस्ति तेषां, परं अन्यो धर्मो विरतिव्यतिरिक्तः सर्वोऽप्यस्ति, तथाहि–सर्वं सूर्याभदेवाधिकारे पश्य विमुक्तं "धम्मिअं ववसायंसि गिण्हइ" कोऽर्थः ? सूर्याभदेवेन धर्मं कर्तुं इच्छता पूर्वं जिनप्रतिमापूजा व्यधायि, एवं विजयदेवादिभिरपि विदधे, तथा देवाः केऽपि सम्यक्त्वधर्ममपि पालयन्ति तत् सम्यक्त्वं संवरमध्ये प्रोक्तं, यदुक्तं श्रीस्थानांगे पंचमस्थाने द्वितीयोद्देशके संवराधिकारे (३१६ पत्रे), तथाहि–

"पंच आसवदारा पन्नत्ता, तं जहा–मिच्छत्तं अविरती पमादे कसाया जोगा ५ । पंच संवरदारा पन्नत्ता, तं जहा सम्मत्तं विरती अपमादो अकसातित्तमजोगित्तं" इत्यत्र । इदं रहस्यं—ये देवाः सम्यक्त्ववन्तस्ते संवरवन्त उक्ताः, ततः कथं अधर्मिणः ? १ । पुनः श्रोतव्यं–देवाः शाश्वतरत्नादिमयपुस्तकवाचनपूर्वं परस्परं देवगुरुधर्मसम्बन्धिनं विचारं कुर्वन्ति स धर्मो न वा ? २ । तथा जिनानां पंचकल्याणकेषु मनुष्यक्षेत्रे समागत्य तीर्थङ्कराणां भक्तिं वितन्वते, स धर्मो न वा ? ३ ।

पुनस्तीर्थङ्कराणां साधूनां च वन्दनां कुर्वन्ति, तदग्रे व्याख्यानं च शृण्वन्ति, स धर्मो न वा ४। पुनर्नन्दीश्वरादौ अष्टा-
हिकामहिमां देवाः कुर्वन्ति स धर्मो न वा ? ५। अयमेवाऽर्थः सिद्धान्तालापकैः अग्रे प्रपञ्चयिष्यते। पुनर्देवानां राज-
प्रश्नीयोपाङ्गे (२६ पत्रे) धर्मत्वं उक्तमस्ति। तथाहि–

"तए णं ते सूरिआभविमाणवासिणो बहवे वेमाणिया देवा देवीओ य पायत्ताणिआहिवइस्स देवस्स अंतिए एअमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठ जाव हियया अप्पेगइआ वंदणवत्तिया अप्पेगइया पूयणवत्तियाए अप्पेगइया सक्कारवत्तियाए एवं संमाणवत्तियाए अप्पेगइया कोउहलवत्तियाए अप्पेगइया असुआइं सुणिस्सामो, सुआइं अट्ठाइं हेऊइं पसिणाइं कारणाइं वागरणाइं पुच्छिस्सामो अप्पेगइया सूरियाभस्स देवस्स वयण–मणुअत्तमाणा अप्पेगइया अन्नमन्नमणुअत्तमाणा अप्पेगइया जिणभत्तिरागेणं अप्पेगइआ धम्मोत्ति अप्पेगइया जीअमेअंति कट्टु" इत्यादि। अत्रालापके अप्पेगइआ जिणभत्तीए अप्पेगइआ धम्मो इति पदद्वयेऽपि प्रोक्तं। केचिद्देवा धर्मनिमित्तं, केचिद्देवा जिनभक्तिनिमित्तं वीतरागदेवान् वन्दन्ति, तर्हि कथं न धर्मिणः ?। पुनः श्रीभगवतीसूत्रे सप्तदशशतके द्वितीयोद्देशके [७२२ पत्रे], तथाहि–

"से णूणं भंते ! संजयविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मे धम्मे ठिए असंजयअविरयअपडिहयअपच्चक्खायपावकम्मे अहम्मे ठिए संजयासंजए धम्माधम्मे ठिते ? हंता गोयमा ! संजयविरयजाव धम्माधम्मे ठिए, एतेसि णं भंते ! धम्मंसि वा अधम्मंसि वा धम्माधम्मंसि वा चक्किआ केइ आसइत्तए वा जाव तुअट्टित्तए वा गोयमा ! णो तिणट्ठे समट्ठे, से केणं खाइ अट्ठेणं भंते ? एवं वुच्चति जाव धम्माधम्मे ठिए ? गोयमा ! संजतविरतजाव पावकम्मे धम्मे

देवानां विरतिधर्मं विना सर्वे धर्मा इत्यधिकारः ४३

ठिते धम्मं चेव उवसंपज्जित्ताणं विहरति, असंयतजाव पावकम्मे अधम्मे ठिए अधम्मं चेव उवसंपज्जित्ताणं विहरइ, संजयासंजए धम्माधम्मे ठिते ! धम्माधम्मं उवसंपज्जित्ताणं विहरति, से तेणट्ठेणं जाव ठिए ॥ जीवा णं भंते ! किं धम्मे ठिआ अधम्मे ठिआ धम्माधम्मे ठिआ गोयमा ! जीवा धम्मेवि ठिआ अधम्मेवि ठिआ धम्माधम्मेवि ठिआ, नेरइआणं पुच्छा ! गोयमा ! नेरइआ नो धम्मे ठिआ अधम्मेठिआ नो धम्माधम्मे ठिआ, एवं जाव चउरिंदियाणं, पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, गोयमा ! पंचिंदियतिरिक्खजोणिआ नो धम्मे ठिआ अधम्मे ठिआ धम्माधम्मेवि ठिआ, मणुस्सा जहा जीवा, वाणमंतरजोइसिअवेमाणिया जहा नेरइया × × × × अन्नउत्थिया णं भंते ! एवं आइक्खंति जाव परूवेंति–एवं खलु समणा पंडिआ समणोवासया बालपंडिआ जस्स णं एगपाणाएवि दंडे अणिक्खित्ते से णं एगंतबालेत्ति वत्तव्वं सिआ, से कहमेयं भंते ! एवं गोयमा ! जण्णं ते अण्णउत्थिया एवं आइक्खंति जाव वत्तव्वं सिआ, जे ते एवमाहंसु मिच्छं ते एवमाहंसु, अहं पुण गोयमा ! एवमाइक्खामि जाव परूवेमि एवं खलु समणा पंडिआ समणोवासगा बालपंडिआ जस्स णं एग पाणाएवि दंडे निक्खित्ते से णं नो एगंतबालेति वत्तव्वं सिआ ॥ जीवा णं भंते ! किं बाला पंडिआ बालपंडिआ ? गोयमा ? जीवा बालावि पंडिआ वि बालपंडिआ वि, नेरइयाणं पुच्छा, गोयमा ! नेरइया बाला नो पंडिआ नो बालपंडिआ, एवं जाव चउरिंदियाणं। पंचिंदिअतिरिक्खजोणिआ पुच्छा गोयमा ? पंचिंदियतिरिक्खजोणिया बाला नो पंडिआ बालपंडिआ वि, मणुस्सा जहा जीवा, वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा नेरइया" अत्राऽयं परमार्थः—देवानां असंयतत्वं १ अविरतत्वं २ अप्रत्याख्यानपापकर्मकत्वं ३ च प्रतिपादितं, तेन चारित्रमाश्रित्य

सामाचा-
रीशत-
कम् ।

॥ १०७ ॥

अधर्मत्वं समागतं, परं "ज्ञानदर्शनचारित्राणि मोक्षमार्गः" इत्युक्तत्वात्, न तु मोक्षमार्गमाश्रित्य । पुनः श्रीस्थानांगे तृतीय-
स्थाने चतुर्थोद्देशके (१५९ पत्रे), तथाहि----

"तिविहा आराहणा पन्नत्ता, तं जहा नाणाराहणा दंसणाराहणा चरित्ताराहणा" इत्युक्तत्वात् देवेषु ज्ञानाराधना
दर्शनाराधना २ चेति आराधनाद्वयं विद्यते ततः कथमधर्मित्वम् ? १ ॥

पुनः श्रूयतां–श्रीस्थानांगतृतीयस्थानके चतुर्थोद्देशके (१७३ पत्रे), "तिविहे धम्मे भगवया पन्नत्ते, तं जहा सुअधि-
ज्झिते सुज्झातिते सुतवस्सिते, जया सुअधिज्झितं भवति तदा सुज्झातितं भवति, जया सुज्झातिअं भवति तदा सुतव-
स्सिअं भवति, से सुअधिज्झिते सुज्झातिते सुतवस्सिए सुतक्खाते णं भगवया धम्मे पन्नत्ते," इत्युक्त्वाद्देवानां वीतराग-
वन्दनादिशुभध्यानवतां धर्मित्वमेव । पुनः श्रीजम्बूद्वीपप्रज्ञप्त्यां (१५८ पत्रे) प्रोक्तं, केऽपि देवा जिनभक्त्या केऽपि देवा
धर्म इति कृत्वा जिनदंष्ट्रा गृह्णन्ति, तेषु धर्म एवाऽऽस्ते, तत्पाठो यथा–

"तए णं से सक्के देविंदे देवराया भगवओ तित्थगरस्स उवरिल्लं दाहिणं सकहं गेण्हइ, ईसाणे देविंदे देवराया
उवरिल्लं वामं सकहं गिण्हति, चमरे असुरिंदे असुरराया हिट्ठिल्लं दाहिणं सकहं गिण्हति, बली वइरोअणिंदे वइरो-
अणराया हिट्ठिल्लं वामं सकहं गिण्हति, अवसेसा भवणवइ जाव वेमाणिआ देवा जहारिहं अवसेसाइं [अंगमंगाइं]
अंगुवंगाइं, केई जिणभत्तीए केई जिअमेअंतिकट्टु केई धम्मोत्ति कट्टु गिण्हंति ।" पुनः श्रीभगवतीसूत्रे दशम-
शतके चतुर्थोद्देशके (५०३ पत्रे), चमरेन्द्रादय ईशानेन्द्रान्ता देवा माणवकचैत्यस्थितसमुद्गकान्तरवर्तिजिनदंष्ट्रा-

देवानां
विरतिधर्मं
विना सर्वे
धर्मा इत्य-
धिकारः
४३

॥ १०७ ॥

समर्थं मैथुनसेवामपि तदाशातनाभीत्या न कुर्वन्तीति दृढं तेषां धर्मित्वं, तत्पाठो यथा—"पभू णं भंते ! चमरे असुरिंदे असुरकुमारराया चमरचंचाए रायहाणीए सभाए चमरंसि सीहासणंसि तुडिएणं सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए, नो तिणट्ठे समट्ठे, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ नो पभू चमरे असुरिंदे चमरचंचाए रायहाणीए जाव विहरित्तए, ? अज्जो चमरस्स णं असुरिंदस्स असुरकुमाररन्नो चमरचंचाए रायहाणीए सभाए सुहम्माए माणवए चेइअखंभे वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु बहूओ जिणसकहाओ संनिक्खित्ताओ चिट्ठंति, जाओ णं चमरस्स असुरिंदस्स असुरकुमाररन्नो अन्नेसिं च बहूणं असुरकुमाराणं देवाण य देवीण य अच्चणिज्जाओ पूअणिज्जाओ वंदणिज्जाओ नमंसणिज्जाओ सक्कारणिज्जाओ सम्माणणिज्जाओ कल्लाणं मंगलं देवयं चेइअं पज्जुवासणिज्जाओ भवंति तेसिं पणिहाए नो पभू, से तेणट्ठेणं अज्जो ! एवं वुच्चइ—णो पभू चमरे असुरिंदे जाव राया चमरचंचाए जाव विहरित्तए । पभू णं अज्जो ! चमरे असुरिंदे असुरकुमारराया चमरचंचाए रायहाणीए सभाए सुहम्माए चमरंसि सीहासणंसि चउसट्ठीए सामाणियसाहस्सीहिं तायत्तीसाए जाव अण्णेहिं च बहूहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं य देवीहिं य सद्धिं संपरिवुडे महयाहय जाव भुंजमाणे विहरित्तए केवलं परिआरिद्धिए णो चेव णं मेहुणवत्तियं" इति । पुनः श्रीस्थानाङ्गसूत्रे तृतीयस्थानके तृतीयोद्देशके (१४४ पत्रे) देवानां त्रिधा परितापना प्रोक्ताऽस्ति, ततो यदि एतादृशं पश्चात्तापं कुर्वन्ति तदा तेषां विशेषतो धर्मित्वं, तदालापको यथा—

तिहिं ठाणेहिं देवे परितप्पेज्जा, तं जहा—अहो णं मते संते बले संते वीरिए संते पुरिसक्कारपरक्कमे खेमंसि सुभि-

क्वंसि आयरिअउवज्झाएहिं विज्जमाणेहिं कलसरीरेणं णो बहुए सुए अहीए ?, अहो णं मते इहलोकपडिबद्धेणं परलोगपरंमुहेणं विसयतिसिएणं णो दीहे सामन्नपरिआए अणुपालिए २ अहो णं मए इड्डिरससायगरुएणं भोगामिसगिद्धेणं णो विसुद्धे चरित्ते फासिए ३" इति । पुनर्देवानां धर्मित्वप्रतिपादकं औपपातिकसूत्रे (४२ पत्रे), तथाहि–

"धम्मज्झाणे चउविहे चउप्पडोआरे पन्नत्ते, तं जहा आणाविजए १ अवायविजए २ विवागविजए ३ संठाणविजए ४, धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पन्नत्ता, तं जहा–आणारुई १ निसग्गरुई २ उवदेसरुई ३ सुत्तरुई ४, धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि आलंबणा पन्नत्ता, तं जहा–वायणा १ पुच्छणा २ परिअट्टणा ३ धम्मकहा ४, धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ पंन्नत्ताओ तंजहा–अणिच्चाणुप्पेहा १ असरणाणुप्पेहा २ एगत्ताणुप्पेहा ३ संसाराणुप्पेहा ४", इत्यत्र आलापकचतुष्टये ये आज्ञारुच्युपदेशरुचिप्रमुखा धर्मध्यानप्रकारा धर्मलक्षणानि धर्मानुप्रेक्षाश्चेति, तत्सर्वं देवेषु वेविद्यते ततो धर्मभाजस्ते इह च आर्तरौद्रे परिहार्यतया साधुविशेषणे धर्मशुक्ले तु आसेव्यतया इति "चउप्पडोयारे"त्ति चतुर्षु भेदलक्षणालम्बनानुप्रेक्षालक्षणेषु पदार्थेषु प्रत्यवतारः–समवतारो वक्ष्यमाणस्वरूपो यस्य तच्चतुष्प्रत्यवतारमिति, 'आणाविजए'त्ति आज्ञा–जिनप्रवचनं तस्या विचयो–निर्णयो यत्र तदाज्ञाविचयं, प्राकृतत्वात् आणाविजयं आज्ञागुणानुचिन्तनं इत्यर्थः, एवं शेषपदानि अपि, नवरं अपायाः–रागद्वेषादिजन्या अनर्थाः, विपाकः–कर्मफलं, संस्थानानि–लोकद्वीपसमुद्राद्याकृतयः । पुनरेतादृशेषु धर्मिषु देवेषु सत्सु ये देवा अधर्मिण इति पूत्कुर्वन्ति ते स्वकीयं बोधिबीजं दुर्लभं कुर्वन्तीति ज्ञेयं, यदुक्तं श्रीस्थानाङ्गसूत्रे पञ्चमस्थाने द्वितीयोद्देशके (३२१ पत्रे), तथाहि—

"पंचहिं ठाणेहिं जीवा दुलभबोधि-अत्ताए कम्मं पकरेंति, तं जहा-अरहंताणं अवण्णं वयमाणे १ अरहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स अवण्णं वयमाणे २ आयरिअउवज्झायाण अवण्णं वयमाणे ३ चाउवन्नस्स संघस्स अवण्णं वयमाणे ४ विवक्कतव बंभचेराणं देवाणं अवण्णं वयमाणे ५" । पुनरपि तादृशानां धर्मवतां देवानां श्लाघां कुर्वन्तस्तु निजं बोधिबीजं सुलभं कुर्वन्ति यदुक्तं तत्रैव, तथाहि-"पंचहिं ठाणेहिं जीवा सुलभबोधियत्ताए कम्मं पकरेंति, तं जहा-अरिहंताणं वण्णं वयमाणे १ अरिहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स वण्णं वयमाणे २ आयरिअ-उवज्झायाण-वण्णं वयमाणे ३ चाउवण्णस्स संघस्स वण्णं वयमाणे ४ विवक्कतवबंभचेराणं देवाणं वण्णं वयमाणे ५" इति। पुनः श्रीजीवाभिगमसूत्रे नन्दीश्वरद्वीपवक्तव्यतायां चतुरञ्जनपर्वताधिकारे (३५७ पत्रे) प्रोक्तमस्ति भवनपत्यादयो देवाश्चातुर्मासिकसांवत्सरिकदिनेषु अष्टाहिकां प्रमुदितमनस्काः सन्तोऽष्टौ दिवसान् यावत्कुर्वन्ति, अहो तेषां दृढो धर्मरागो वीतरागोपरि, तस्मात् कथं न ते धर्मवन्तः ?, तत्पाठो यथा-

"तत्थ णं बहवे भवणवइवाणमंतरजोइसियवेमाणिया देवा चाउमासियापडिवएसु संवच्छरिएसु वा अण्णेसु बहूसु जिणजम्म[ण]-निक्खमण-नाणुप्पत्ति-परिनिव्वाणमाइएसु य देवकज्जेसु य देवसमुदएसु य देवसमिईसु य देवसमवाएसु य देवपओअणेसु य एगंतओ सहिता समुवागता समाणा पमुइअपक्कीलिआ अट्ठाहिताख्वाओ महामहिमाओ करेमाणा पालेमाणा सुहंसुहेणं विहरंति" इत्यादि । अतो विरतिरूपधर्ममन्तरेण सम्यक्त्वधारका देवाः स्वभावतोऽपि धर्मवन्तोऽपि जिनप्रतिमापूजाया विशेषतो धर्मभाजो ज्ञेयाः ॥ ४२ ॥

॥ इति देवानां विरतिधर्मं विना सर्वे धर्माः ॥ ४२ ॥

ननु-सूर्याभदेवविजयदेवादिभिः या जिनप्रतिमापूजा विहिताऽस्ति सा तेषां स्थितिः संभाव्यते, अत्राऽर्थे शृणु, सा स्थितिः पुण्यसम्बन्धिनी किं वा पापसम्बन्धिनी? यदि पुण्यसम्बन्धिनी-तदा इष्टं, "इष्टं वैद्यराजोपदिष्टमिति" न्यायो ज्ञातः। अस्माभिरपि इत्थमेव कथ्यते-देवानां प्रतिमापूजने प्रभूतपुण्योपचयो जायते। अथ चेत्पापसम्बन्धिनी-तदा "हिआए सुहाए खमाए निस्सेयसिआए आणुगामिअत्ताए" इत्यादि जिनप्रतिमापूजाफलं सूत्रोक्तं सूत्रविघटनां प्राप्स्यति, अपि च संसारे सर्वोऽपि सर्वेषां स्थितिरेवाऽस्ति, यथा साधूनां पञ्चमहाव्रतपालनस्थितिः, श्रावकाणां द्वादशव्रतपालनस्थितिः, तीर्थङ्कराणां वार्षिकदानदानस्थितिः, लोकान्तिकदेवानां भगवत्प्रतिबोधनस्थितिः, जिनकल्पिकस्थितिः स्थविरकल्पिकस्थितिः। किं तर्हि तया शुभफलं न तेषां? अपि तु शुभफलमेव। पुनः प्रावादीत् मनोमतिः, ननु-सूर्याभविमानादौ यथा सूर्याभादयो देवाः साम्प्रतं सम्यक्त्वधारकाः समुत्पन्नाः, तेन हेतुना तैर्जिनप्रतिमाः पूजिताः, परं कदाचित् तेषु विमानेषु मिथ्यात्विनो देवाः समुत्पन्ना भवन्ति, तदाऽसम्यक्त्वधारिदेवा जिनप्रतिमाः पूजयन्ति किंवा तदा ता जिनप्रतिमा अपूजिता एव तिष्ठन्ति? उच्यते-विमानाधिपतित्वेन ये देवा उत्पद्यन्ते ते सम्यक्त्वधारिण इति संभाव्यते, परं निश्चयस्तु तदक्षरदर्शनतो भावी। अथ कदाचिद् विमानाधिपाः केऽपि देवाः मिथ्यात्विनो वा भवन्ति तदापि जिनप्रतिमा अपूजिताः कथं तिष्ठन्ति? तत्र विमानेऽन्येऽपि कोटिशो देवाः सम्यक्त्वधारिणः सन्ति तैस्ताः पूज्यमानाः सन्ति। यथा इह मनुष्यलोके प्रतिग्रामं प्रतिनगरं आर्यदेशेषु जिनप्रासादेषु जिनप्रतिमाः सन्ति, तासां पूजा यदि ग्रामनगराधीशः सम्यक्त्वधारी स्यात् तदा तेन विधीयते, कदाचित् स मिथ्यात्वी स्यात् तदा तद्ग्रामनगरवासिनो भूयांसो भव्यजनाः सम्यग्द-

र्शनिनः सन्ति तैः पूजा विधीयते। तत्त्वं पुनः केवलिनो विदन्ति इति, यथाऽस्ति तथा प्रमाणं, नाऽस्माकमभिनिवेश-लेशः। तथा पुनः श्रूयतां–देवा जिनप्रतिमाः पूजयन्तीति यदि देवानां स्थितिस्तदा किं सर्वेषां देवानां स्थितिरेषा किं वा सम्य-क्त्वदर्शनिनां ? नाद्यः पक्षः कक्षीकार्यः, यदि सर्वेषां स्थितिः अभविष्यत् तदा "ताओ णं देवाणुप्पियाणं अन्नेसिं च बहूणं वेमाणियदेवाण य देवीण य अच्चणिज्जाओ जाव पज्जुवासणिज्जाओ" इति नाऽवदिष्यद् गणधरदेवः। अथ सम्यग्दर्शनिनां तदा इष्टापत्तिः, अस्माभिः एवमेव उच्यते, यत्—ये सम्यक्त्वधारका देवास्ते जिनप्रतिमाः पूजयन्ति न मिथ्यात्विनो देवाः॥

॥ इति देवस्थितेरपि पुण्यत्वाधिकारः ॥ ४४ ॥

ननु–आत्मीये गच्छे साधवो योगोपधानानि वहन्ति प्ररूपयन्ति च–योगोपधानवहनमन्तरेण सिद्धान्तवाचने महा-दोषो जायते, अन्यगच्छेषु केषुचित् यतिनो न वहन्ति चोपधानानि, प्रत्युत श्रावका अपि सिद्धान्तं अधीयाना दृश्यन्ते तत्र का सिद्धान्तवाणी? उच्यते—श्रीमहानिशीथसूत्रे उपधानं विना सिद्धान्तवाचने महापापदोषो भणितोऽस्ति, तथाहि— "गोअमा! जे केइ अणोवहाणेण सुपसत्थं नाणमहीअंति अज्झावंति वा अहीयंते वा अज्झावयंते वा अन्ने समणुजाणंति ते णं महापावकम्मा, महतिं च सुपसत्थनाणस्स आसायणं पकुव्वन्ति" इति, तथा योगोपधानानि तु साधूनां श्रीउत्तराध्यय-नेषु बहुश्रुताध्ययनेषु (३४७ पत्रे) प्रोक्तानि सन्ति, तथाहि "वसे गुरुकुले निच्चं, जोगवं उवहाणवं। पिअंकरे पिअंवाई, से सिक्खं लद्धुमरिहइति। १४।" तथा साधोरपि दीक्षानन्तरं कालक्रमेण सिद्धान्तवाचनाऽनुज्ञाताऽस्ति, ततः कुतः श्राव-काणां तत्पठनम्? यदुक्तं श्रीव्यवहारसूत्रे—

"कालक्कमेण पत्तं, संवच्छरमाइणा उ जं जंमि । त तम्मि चेव धीरो, वाएज्ज सो अ कालोऽयं ॥ ५८१ ॥ तिवरिसपरिआगस्स उ, आयारपकप्पनाममज्झयणं । चउवरिसस्स उ सम्मं, सूअगडं नाम अंगंति ॥ ५८२ ॥ अत्राऽऽचारप्रकल्पो निशीथाभिधानमध्ययनं—"दसकप्पववहारा, संवच्छरपणगदिक्खिअस्सेव ठाणं समवाओत्ति अ अंगेए अट्ठवासस्स ॥ ५८३ ॥ दसवासस्स विआहो, एक्कारसवासयस्स य इमे उ । खुड्डिअविमाणमाई, अज्झायणा पंच नायवा ॥ ५८४ ॥ बारसवासस्स तहा, अरुणुववायाइ पंच अज्झयणा । तेरसवासस्स तहा, उट्ठाणसुआइआ चउरो ॥ ५८५ ॥ चोद्दसवासस्स तहा, आसीविसभावणं जिणा बिंति । पन्नरसवासगस्स य, दिट्ठीविसभावणं तह य ॥ ५८६ ॥ सोलसवासाईसु अ, इक्कुत्तरवड्ढिएसु जहसंखं । चारणभावण महसुवि-णभावणा तेअगनिसग्गा ॥ ५८७ ॥ एगूणवीसगस्स उ दिट्ठीवाओ दुवालसममंगं । संपुण्णवीसवरिसो, अणुवाई सवसुत्तस्स ॥ ५८८ ॥" पंचवस्तुकवृत्तौ (९५ पत्रे) श्रीहरिभद्रसूरिभिः एता एव गाथा व्याख्याताः सन्ति । तथाहि—'ति०' त्रिवर्षपर्यायस्यैव नारतः आचारप्रकल्पनाम निशीथाऽभिधानमध्ययनं वाच्यते इति क्रिया योजनीया, चतुर्वर्षस्य तु सम्यगस्खलितस्य 'सूत्रकृतं'—नामांगं द्वितीयमिति गाथार्थः ॥ ८२ ॥'दसेति' दशाश्रुतकल्पव्यवहाराः त्रयोऽपि पंचसंवत्सरदीक्षितस्यैव, स्थानं समवाय इति च अंगे एते द्वे अपि अष्टवर्षस्येति गाथार्थः ॥ ८३ ॥ 'दशे' दशवर्षस्य व्याख्येति व्याख्या—प्रज्ञप्तिर्भगवती, एकादशवार्षिकस्य वाऽमूनि इति हृदयस्थो निर्देशः, क्षुल्लिकाविमानादीनि अध्ययनानि कालयोग्यतामंगीकृत्य पंच ज्ञातव्यानि, तद्यथा खुड्डिआविमाणपविभत्ती १ महल्लिया—विमाणपविभत्ती २ अंगचूलिआ ३ वंगचूलिआ ४ विवाहचूलिय त्ति ५ इति गाथार्थः ॥ ८४ ॥

'बारस्से'ति द्वादशवार्षिकस्य तथा कालपर्यायेण अरुणोपपातादीनि पंचाध्ययनानि, तद्यथा अरुणोववाए १ वरुणोववाए २ गरुलोववाए ३ वेलंधरोववाए ४ वेसमणोववाए ५, । त्रयोदशवार्षिकस्य तथोत्थानश्रुतादीनि चत्वारि, तद्यथा—उट्ठाणसुअं १ समुट्ठाणसुअं २ देविंदोववाओ ३ नागपरिआवणिआओ त्ति ४ गाथार्थः ॥ ८५ ॥ 'चउ' चतुर्दशवर्षस्य तथा पर्यायेण आशीविषभावनां जिना ब्रुवते, नारतः, पंचदशवर्षस्य तु पर्यायेणैव दृष्टिविषभावनां तथैव ब्रुवते इति गाथार्थः ॥ ८६ ॥ 'सोलसेति' षोडशवर्षादिषु च पर्यायेषु एकोत्तरवर्धितेषु 'यथासंख्यं' यथाक्रमं चारणभावना १ महास्वप्नभावना २ तेजोनिसर्ग ३ इत्येतानि त्रीणि भवन्तीति गाथार्थः ॥ ८७ ॥ 'एगू' एकोनविंशतिकस्य तु पर्यायेण दृष्टिवादो द्वादशमंगं, अत एव शेषलाभो ज्ञेयः इति, संपूर्ण विंशतिवर्षपर्यायेणाऽनुपाती योग्यः सर्वस्य सूत्रस्य बिन्दुसारादेरिति गाथार्थः ॥ ८८ ॥ ववहारं पुण आयं–विलाइ जं जस्स वन्निअं सुत्ते । तं तेणेव उदेअं, इहरा आणाइआ दोसा ॥ ५८९ ॥ एवं दशाश्रुतस्कन्धेऽपि, तथाहि–

"तिवासपरिआयस्स निग्गंथस्स कप्पइ आयारकप्पं नामज्झयणं, चउवासपरिआयस्स कप्पइ सूअगडं नामज्झयणं, दसकप्पववहारा संवच्छरपणगदिक्खिअस्से वा कप्पंति, ठाणं समवायंगे अ अडवासपरिआयस्स, दसवासपरिआयस्स विवाहो कप्पइ, एवं जाव संपुन्नवीसवरिसपरिआओ सव्वसुत्तस्स अणुवाई हवइ" इति। तथा श्रावकाणां तु श्रीसूत्रकृताङ्गनवमाध्ययने (१८५ पत्रे) श्रुतज्ञानलाभाभावः प्रोक्तोऽस्ति, तर्हि कुतः सिद्धान्तभणनं ?, तत् पाठो यथा–

"गिहे दीवमपासंता, पुरिसादणिआ नरा । ते वीरा बंधणुम्मुक्का, नावकंखंति जीविअं ॥ २४ ॥" व्याख्या–'गृहे'

गृहवासे गृहपाशे वा गृहस्थभाव इति यावत्, 'दीवं'ति 'दीपी दीप्तौ' दीपयति-प्रकाशयतीति दीपः स च भावदीपः श्रुतज्ञानलाभो यदि वा द्वीपः समुद्रादौ प्राणिनामाश्वासभूतः, स च भावद्वीपः संसारसमुद्रे सर्वज्ञोक्तचारित्रलाभः। तदेवंभूतं दीपं द्वीपं वा गृहस्थभावे 'अपश्यन्तो' अप्राप्नुवन्तः सन्तः सम्यक् प्रव्रज्योत्थानेन उत्थिता उत्तरोत्तरगुणलाभेन एवंभूता भवन्ति, इति दर्शयति, 'नराः' पुरुषाः पुरुषोत्तमत्वाद्धर्मस्य नरोपादानम्, अन्यथा स्त्रीणामपि एतद्गुणभाक्त्वं भवति, अथवा देवादिव्युदासार्थमिति, मुमुक्षूणां पुरुषाणां आदानीयाः-आश्रयणीयाः पुरुषादानीया महतोऽपि महीयां सो भवन्ति, यदि वा आदानीयो-हितैषिणां मोक्षः तन्मार्गो वा सम्यग्दर्शनादिकः पुरुषाणां-मनुष्याणां आदानीयः पुरुषादानीयः स विद्यते येषामिति विगृह्य 'मत्वर्थीयोऽर्शआदिभ्योऽच्' इति, तथा ये एवंभूताः ते विशेषेण ईरयन्ति अष्टप्रकारं कर्मेति वीराः, तथा बन्धनेन सबाह्याभ्यन्तरेण पुत्रकलत्रादिस्नेहरूपेण उत्प्राबल्येन मुक्ता बन्धनोन्मुक्ताः सन्तो 'जीवितं' असंयमजीवितं प्राणधारणं वा 'नाऽभिकाङ्क्षन्ति' नाऽभिलषन्ति, इति। तथा सिद्धान्ततपोऽवहने उपदेशाशुद्धतादिदोषोऽपि स्यात्, यदुक्तं श्रीसूत्रकृदंगे चतुर्दशाध्ययने (२५१ पत्रे), तथाहि "से सुद्धसुत्ते उवहाणवं च, धम्मं च जे विंदति तत्थ तत्थ। आदेज्जवके कुसले वियत्ते, स अरिहइ भासिउं तं समाहिं ॥ २७ ॥" एतद्वृत्तिरेषा, 'स'-सम्यग्दर्शनस्याऽलूषको यथावस्थितागमस्य प्रणेताऽनुविचिन्त्यभाषकः। 'शुद्धम्'अवदातं यथावस्थितवस्तुप्ररूपणतोऽध्ययनतश्च 'सूत्रं' प्रवचनं यस्याऽसौ शुद्धसूत्रः। तथोपधानं-तपश्चरणं यद् यस्य सूत्रस्य अभिहितं आगमे तद् विद्यते यस्याऽसौ उपधानवान्। तथा 'धर्मं' श्रुतचारित्राख्यं यः सम्यक् वेत्ति विन्दते वा-सम्यक् लभते 'तत्र तत्रेति' य आज्ञा-

ग्राह्योऽर्थः स आज्ञयैव प्रतिपत्तव्यः, हेतुकस्तु सम्यग् हेतुना यदि वा स्वसमयसिद्धोऽर्थः स्वसमये व्यवस्थापनीयः पर-(समय) सिद्धश्च परस्मिन् अथवा उत्सर्गापवादयोः व्यवस्थितोऽर्थः ताभ्यामेव यथास्वं प्रतिपादयितव्यः। एतद्गुणसम्पन्नश्च 'आदेयवाक्यो' ग्राह्यवाक्यो भवति, तथा 'कुशलो' निपुणः आगमप्रतिपादने सदनुष्ठाने च 'व्यक्तः' परिस्फुटो नासमीक्ष्य-कारी, यश्च एतद्गुणसमन्वितः 'सोऽर्हति' योग्यो भवति 'तं सर्वज्ञोक्तं ज्ञानादिकं वा भावसमाधिं 'भाषितुं' प्रतिपादयितुं, नाऽपरः कश्चिदिति। तथा च श्रीआवश्यकचूर्णौ (२०० पत्रे) श्रावकस्य उत्कृष्टतोऽपि षड्जीवनीकायाध्ययनं यावत् पठनं निरूपितमस्ति, तथाहि–

"सिक्खा दुविहा (१९ ❀) गाहा सिक्खा दुविहा–आसेवणसिक्खा य गहणसिक्खा य साहू आसेवणं सिक्खं दसविहचक्कवालसामाचारीं सव्वं सव्वकालं अणुपालेइ, सावओ देसं इत्तिरियं अणुपालेइ, गहणसिक्खं साहू जह-ण्णेणं अट्ठपवयणमायाओ सुत्तओ वि अत्थओ वि, उक्कोसेण दुवालसंगाणि, सावगस्स जहण्णेणं तं चेव, उक्कोसेणं छज्जीवणीकायं सुत्तओ वि अत्थओ वि पिंडेसणज्झयणं न सुत्तओ, अत्थओ पुण उल्लावेण सुणति।" इत्येवं सन्देह-दोलावली ३५ गाथावृत्तावपि (५६ पत्रे) श्रावकस्य सूत्रतः षड्जीवनीकायमेव यावद् अर्थतः पिण्डैषणामेव यावद् उत्कृष्टतोऽपि श्रावकस्य कल्पते नाऽधिकं, एतेन यावत् केषांचिन्मते आवश्यकनिर्युक्तिं गृहस्थाः पठन्ति, आवश्यकचूर्णिं च स्वयमेव विचारयन्ति तदयुक्तमेव आवेदितं भवतीति। पुनः कल्पचूर्णावपि योगवहनाऽधिकारो यथा–"दाऊण वा गाहा, सुत्तपोरिसिं अत्थपोरिसिं च दाउं गच्छंति, सीसासईए जइ अप्पणाउ सीसो वायाए असत्तो ताहे जइ गिलाण-

इत्ताण अस्थिताणं वायावेइ तत्थत्थवेत्ति अप्पाणए वा गच्छे ठितया गिलाणइ ताण य गच्छे वायावेइ अह तेसिं आयरियाणं मोत्तुं अन्नो नत्थि वायणसमत्थो ते अ अघाडजोगवाही ताहे भणइ, कालं सोहेज्जह जत्तिआणि दिवसाणि दिणाणि कालो सोहिओ तत्तिआणि दिवसाणि उद्देसणकालो एगदिवसेण उद्दिस्सिस्सामो जत्तिआणि दिवसाणि पमाओ कालग्गहणे कओ, तत्तिआणि दिवसाणि उद्देसणकाला नो उद्दिसिज्जंति, जे पुण अणागाढइ ता तेसिं निक्खिप्पइ" तथा समवायाङ्गसूत्रेऽपि उपासकदशाङ्गस्वरूपप्ररूपणाधिकारे साक्षादेव श्रावकाणां उपधानानि उक्तानि, तथाहि–"उवासगाणं च सीलव्वयवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासपडिवज्जणयाओ सुअपरिग्गहो तवोवहाणाइं पडिमाओ" इति । अत्र वृत्त्येकदेशो यथा–श्रुतं–परिग्रहः, तप–उपधानानि प्रतीतानि उपलक्षणाद् व्यवहारवृत्तौ अपि यथाश्रुतग्रहण उपधानं कार्यमिति ॥

॥ इति सोपधानवहनाधिकारः ॥ ४५ ॥

ननु–दण्डकः कुत्राप्यस्ति?, किं वा एवमेव गृह्यते ? उच्यते–श्रीप्रश्नव्याकरणसूत्रे (१२२ पत्रे) एतस्य प्रकटं प्रतिपादनाद् युक्तमेव साधुना तद् ग्रहणं, तथाहि–"न य अचिअत्तभत्तपाणं अचियत्तपीढफलगसेज्जासंथारगवत्थपत्तकंबलदंडगरयहरणनिसेज्जचोलपट्टगमुहपोत्तियपायपुंछणाइ भायणभंडोवहिउवगरणं ॥" व्याख्या– (१२६ पत्रे) 'न च' नैव च 'अचिअत्तस्स'त्ति अप्रीतिकारिणो गृहं प्रविशति, न च–नैव च 'अचियत्तस्स'त्ति अप्रीतिकारिणः सत्कं गृह्णाति भक्तपानं, न च 'अचियत्तस्स'त्ति अप्रीतिकर्तुः सेवते–भजते, पीठफलकशय्यासंस्तारकवस्त्रपात्रकम्बलदण्डकरजोहरणनिषद्याचोलपट्टकमुखपोतिकापादप्रोञ्छनादिभाजनभाण्डोपध्युपकरणं" इति श्रीप्रश्नव्याकरणे तृतीयसंवरद्वारे । पुनः

श्रीप्रश्नव्याकरणप्रथमसंवरद्वारे पञ्चमभावनाद्वारे (१०१ पत्रे) साधो रजोहरणादिवत् दण्डकस्याऽपि संयमोपकरणत्वेन प्रोक्तत्वात्, तथाहि "पंचमं आयाणनिक्खेवण समिई, पीढ १ फलग २ सिज्जा ३ संथारग ४ वत्थ ५ पत्त ६ कंबल ७ दंडग ८ रयहरण ९ चोलपट्टग १० मुहपोत्तिग ११ पायपुंछणादी १२ दुवालसविहं एयंपि संजमस्स उववूहणट्ठयाए वातातवदंसमसगसीअपरिरक्खणट्ठाए उवगरणं रागदोसरहिअं परिहरितवं", व्याख्या-(११२ पत्रे)-'पंचमं'ति पंचमं भावनावस्तु आदाननिक्षेपसमितिलक्षणं, एतदेवाह-पीठादि द्वादशविधं उपकरणं प्रसिद्धं, 'एयंपी'ति एतदपि अनन्तरोदितं उपकरणं, अपिशब्दादन्यदपि संयमस्य उपबृंहणार्थतया-संयमपोषणाय तथा वाताऽऽतपदंशमशकशीतपरिरक्षणार्थतया, उपकरणं-उपकारकं उपधिं रागद्वेषरहितं क्रियाविशेषणमिदं 'परिहरिअवं'ति परिभोक्तव्यं, न विभूषादिनिमित्तमिति भावना । एवं श्रीदशवैकालिकसूत्रेऽपि (१५५ पत्रे) "से भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजयविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मे दिआ वा राओ वा एगओ वा परिसागओ वा सुत्ते वा जागरमाणे वा से कीडं वा पयंगं वा कुंथुं वा पिपीलियं वा हत्थंसि वा पायंसि वा बाहुंसि वा ऊरुंसि वा उदरंसि वा सीसंसि वा वत्थंसि वा पडिग्गहंसि वा कंबलंसि वा पायपुंछणंसि वा रयहरणंसि वा गोच्छगंसि वा उंडगंसि वा दंडगंसि वा पीढगंसि वा फलगंसि वा सेज्जंसि वा संथारगंसि वा अन्नयरंसि वा तहप्पगारे उवगरणजाए तओ संजयामेव पडिलेहिअ पडिलेहिअ पमज्जिअ पमज्जिअ एगंतमवणेज्जा नो णं संघायमावज्जेज्जा ॥ ७ ॥ एवं श्रीभगवतीसूत्रेऽपि दण्डग्रहणं साधूनामुपदिष्टं । इत्थमेव श्रीओघनिर्युक्तिसूत्रवृत्तावपि, (८७ पत्रे) "भत्तट्ठिअ आवस्सग, सोहेउं तो अइंति अवरण्हे । अब्भुट्ठाणं दंडा-इआण गहणेक-

वयणेणं ॥ २११ ॥ व्याख्या–इदानीं ते साधर्मिकसमीपे प्रविशन्तः, 'भत्तट्ठिअ त्ति' भुक्त्वा तथा 'आवस्सग सोहेउं'ति आवश्यकं च–कायिकोच्चारादि 'शोधयित्वा' कृत्वेत्यर्थः, अतो अपराह्णसमये आगच्छन्ति, येन वास्तव्यानां भिक्षाटनाद्याकुलत्वं न भवति, वास्तव्या अपि कुर्वन्ति, किं इत्यत आह 'अब्भुट्ठाणं'ति तेषां प्रविशतां अभ्युत्थानादि कुर्वन्ति, 'दंडनिक्खेवण-गहणं'ति दण्डकादीनां ग्रहणं कुर्वन्ति, कथं ? 'एगवयणेणं'ति एकेनैव वचनेन उक्ताः सन्तः पात्रकादीन् समर्पयन्ति, वास्तव्येनोक्ते मुञ्चस्वेति ततश्च मुञ्चन्ति, अथ न मुञ्चति एकवचनेन ततो न गृह्यन्ते, मा भूत् प्रमादः इति। श्रीआवश्यकबृहद्वृत्तौ हारिभद्यामपि (५१२ पत्रे) यथा–

"जे तुज्झं भाइणिज्जा ते आगया विआलोत्ति न पविट्ठा, तेणं कहिअं तुट्ठो, इमेसिंपि रत्तिं सुभेण अज्झवसाणेण चउण्हवि केवलणाणं समुप्पन्नं। पभाए आयरिआ दिसाउ पलोएइ एत्ताहे मुहुत्तेणं एहिंति, पोरिसिसुत्तं मण्णे करेंति अच्छंति, उग्घाडाए अत्थपोरिसित्ति, अतिचिराविते य ते देवकुलिअं गया, ते वीअराया न आढायंति, दंडओ अणेण ठविओ पडिकंतो आलोइए भणति–कओ वंदामि ? भणंति–जओ भे पडिहायति, सो चिंतेइ–अहो दुट्ठसेहा निल्लज्जत्ति" इत्यादि। एवं श्रीआवश्यकचूर्णावपि, तथाहि–उग्घाडाए अत्थ पोरसिं तं अतिचरावि ते देउलिअं गया ते वीयरागाणाढायंति दंडउ ठविओ पडिकंतो" इत्यादि। एवमेव श्रीदशाश्रुतस्कन्धचूर्णावपि भिक्षुप्रतिमाऽधिकारे, तथाहि–

एगस्स आयरियस्स सयासे एगो सेट्ठिसुओ पवइओ, सेहो पंचण्हं संजयसयाणं जो जो साहू एति तस्स दंडगं गहाय ठवेइ, एवं तस्स उट्ठिंतिगस्स अच्छंतस्स अन्नो एति अन्नो जाति, तहावि सो भयवं! अतुरिअं अचवलं उवरिं दिट्ठा य

पमज्जित्ता ठवेइ, एवं बहुएणं वि कालेणं न परितप्पई" इति आदान–निक्षेपणासमितौ दृष्टान्तः। इत्थमेव व्यवहारचूर्णौ अष्टमोद्देशकेऽपि यथा—दंडगगाहा सुत्तपयाणि गहिआणि थेरो नाम जराए जिणो अट्टावणानिमित्तं छण्हा परितावणा पत्रापार्थं छत्तयं गिण्हति दंडस्स कारणं पुण वत्तंति दंडादीणं गहणकारणं निसीहे कप्पे अ भणिअं, सो पुणकारणं उवगरणं ठवेइ एसा पुच्छा उच्यते सो दीहो दंडओ थुगेरो अ सो तं दुग्गोवग्घाइवारणा निमित्तं परिवहति सेसाउ गाहा उ कंठा" इत्यादि। पुनर्विस्तरार्थिना श्रीनिशीथश्रीअनुयोगद्वारश्रीप्रवचनसारोद्धारादयो ग्रन्था द्रष्टव्याः। ननु साधूनां चतुर्दशोपकरणानि प्रतिपादितानि, तन्मध्ये दण्डकस्तु नाऽस्ति किमिति गृह्यते ? सत्यं, यद्यपि तु उपधिश्चतुर्दशधा एव परं औपग्रहीकोपधिः बहुधाऽस्ति, तत्र दण्डकस्य प्रतिपादनात्। यदुक्तं श्रीपंचवस्तुकस्वोपज्ञवृत्तौ (१२८ पत्रे) श्रीहरिभद्रसूरिभिः तथाहि–उक्त ओघोपधिः औपग्रहिकमाह–"पीढग निसज्ज दंडग, पमज्जणी घट्टए डगलमाई। पिप्पलग सूई नहरणि, सोहणगदुगं जहण्णो उ ॥ ८२४ ॥" व्याख्या–पीठकं काष्ठछगणात्मकं लोकसिद्धमानं, त्रेहवत्यां वसतौ वर्षाकाले वा ध्रियते इति औपग्रहिकं, संयतीनां तु आगताभ्यागतसाधुनिमित्तमिति, निषद्या पादपुञ्छनं प्रसिद्धप्रमाणं, जिनकल्पिकादीनां न भवति, निषीदनाभावात्, दण्डकोऽप्येवमेव, नवरं निवारणाऽभावात् एषः, प्रमार्जनी वसतेर्दण्डकपुञ्छनाभिधाना एव, 'घट्टकः' पात्रमुखादिकरणाय लोहमयः, 'सूची' शीवनादिनिमित्तं वेण्वादिमया, नखरदनी प्रतीता लोहमय्येव, शोधनकद्वयं कर्णशोधनकदन्तशोधनकाभिधानं लोहमयादि, जघन्यस्तु अयं जघन्यः औपग्रहिकः खलु उपधिरिति गाथार्थः इति वृत्तौ॥

॥ इति साधूनां दण्डकग्रहणाधिकारः ॥ ४६ ॥

नतु—ये एकत्रिंशद् द्वात्रिंशद्वा सिद्धान्तान् मानयन्ति, न पञ्चचत्वारिंशत् ते स्वमानितसिद्धान्ताऽनुक्तान्यपि कर्तव्यानि कुर्वन्ति न वा? उच्यते—शतशः कुर्वन्ति, ततस्तेषां प्रत्यक्षं वचनोक्तौ विरोधः, तत्रार्थे ते प्रष्टव्या इत्थं—भोः! श्रावका नमस्कारान् गुणयन्ति तत् कस्मिन् सिद्धान्ते प्रोक्तमस्ति? । १ । श्रावकाणां सांप्रतं क्रियमाणप्रतिक्रमणादिविध्यनुक्रमः क्रियते तत् कस्मिन्०? । २ । श्रावकैर्मुखवस्त्रिका गृह्यते तत् कस्मिन्०? । ३ साधुभिः पुस्तकादीनि रक्ष्यन्ते तत् कस्मिन्०? । ४ । ओघ १ कल्प २ चोलपट्टक ३ मुखवस्त्रिका ४ मानं क्रियते तत् कस्मिन्०? । ५ । पात्रकाणां लेपनं क्रियते तत् कस्मिन्०? । ६ । अलसेलरोगानादिकूपिका रक्ष्यते तत् कस्मिन्०? । ७ । त्रिपणे दवरको दीयते तत् कस्मिन्०? । ८ । झोलिकायां ग्रन्थिः प्रदीयते तत् कस्मिन्०? । ९ । गोचरीगमने वामबाहौ झोलिका स्थाप्यते तत् कस्मिन्०? । १० । साध्व्यादिभिर्मुखवस्त्रिका पाशकदवरकाभ्यां कर्णयोर्धार्यते तत् कस्मिन्०? । ११ । श्रावका यदा वन्दन्ते तदा साधुभिर्हुङ्कारः क्रियते तत् कस्मिन्०? । १२ । पटीप्रावरणे वामस्कन्धे आद्रियते, दक्षिण उद्घाटितो रक्ष्यते तत् कस्मिन्०? । १३ । ओघे ऊर्णादिदशिका बध्यन्ते तत् कस्मिन्०? । १४ । त्रिपणे कण्ठको बध्यते तत् कस्मिन्०? । १५ । कटौ साधुभिर्दवरको बध्यते तत् कस्मिन्० । १६ । मषीभाजनं रक्ष्यते तत् कस्मिन्० । १७ । गोचरीं कुर्वतां [पर्यटतां] साधूनां पश्चाद् गृहस्था भ्रमन्ति तत् कस्मिन्०? । १८ । आर्याः साधून् आपृच्छ्य विहरणार्थं यान्ति तत् कस्मिन्०? । १९ । आर्याणामुपकरणानि मानोपेतानि क्रियन्ते तत् कस्मिन्०? । २० । पानीयं प्रासुकं कियत् कालं तिष्ठति तत् कस्मिन्? । २१ । पक्वान्नं कियत्कालमविनष्टं सचित्तति तत् कस्मिन्०? । २२ । छिम्पकादिधौतवस्त्रधावनं गृह्यते तत् कस्मिन्? । २३ ।

जिनप्रतिमावन्दनपूजादीनां श्रावकाणां प्रत्याख्यानं कार्यते तत् कस्मिन्० ? । २४ । चैत्राश्विनमासयोः अस्वाध्यायो गण्यते सूत्रपठनादौ तत् कस्मिन्० ? । २५ । निन्द्यनिषिद्धकुले साधुभिः आहारो गृह्यते तत् कस्मिन्० ? । २६ । श्रावका एकादश-प्रतिमां विना भिक्षां याचन्ते तत् कस्मिन्० ? । २७ । श्रावकाः प्रतिक्रमणादि कुर्वन्तः प्रथममीर्यापथिकीं प्रतिक्रमन्ति तत् कस्मिन्० ? । २८ । श्रावकैः करेमि भन्ते ! इत्यादि दण्डकोच्चारणं क्रियते तत् कस्मिन्० ? । २९ । ईर्यापथिकी तस्सोत्तरी-लोकस्योद्योतकरवन्दनकप्रभृतीनां पाठः कथ्यते तत् कस्मिन्० ? । ३० । प्रत्याख्याने आकाराः कथ्यन्ते तत् कस्मिन्० ? । ३१ । श्रावकैः वंदित्तुसूत्रं प्रतिक्रमणे कथ्यते तत् कस्मिन्० ? । ३२ । प्रतिक्रमणादिक्रियां कुर्वद्भिः श्रावकैः उपवेशनोत्थानादिकायचेष्टा क्रियते तत् कस्मिन्० ? । ३३ । उच्छिष्टान्नं गृह्यते तत् कस्मिन्० ? । ३४ । श्रावकैश्चोलपट्टको ध्रियते तत् कस्मिन्० ? । ३५ । शेषकाले पीठफलकपट्टिकादिपरिभोगः क्रियते तत् कस्मिन्० ? । ३६ । साधुश्राद्धानां आलोचनादि प्रायश्चित्तं च प्रदीयते तत् कस्मिन्० ? । ३७ । पौषधादिग्रहणपारणविधिः साम्प्रतं विधीयते तत् कस्मिन्० ? । ३८ । सामायिकदण्डके दुविहं तिविहेणमित्येवाऽस्ति सिद्धान्ते, न तु मणेणमित्यादियुक्तिः परं साम्प्रतं क्रियते तत् कस्मिन्० ? । ३९ । कायमुखवस्त्रिकादीनां पंचविंशतिः २५ प्रतिलेखनाः क्रियते तत् कस्मिन्० ? । ४० । साधर्मिकाणां हस्ते गृहे वा खण्डपुटकाः प्रदीयन्ते द्रम्मादीनां वा लम्भनिका क्रियते तत् कस्मिन्० ? । ४१ । श्रीपर्युषणापर्वणि लोकसमक्षं छेदग्रन्थरूपं श्रीकल्पसूत्रं वाच्यते तत् कस्मिन्० ? । ४२ । लौकिकटिप्पनकोपरि दीक्षादिमुहूर्तं गण्यते, द्वादशमासवृद्ध्या पर्युषणापर्व क्रियते तत् कस्मिन्० ? । ४३ । नव्योपाश्रयाः कार्यते तत् कस्मिन्० ? । ४४ । अन्यगच्छाद् उद्ग्राह्य यदाऽऽत्मीयः श्रावकः क्रियते तदा

पूर्वं देवपूजाशत्रुंजयादियात्राकरणस्य मिथ्यादुष्कृतं दाप्यते तत् कस्मिन्० ? । ४५ । तैलचूर्णादिमध्ये वस्त्रादि मलिनानि क्रियन्ते तत् कस्मिन्० ? । ४६ । एवं शतशः कर्तव्यानि क्रियमाणानि दृश्यन्ते, अत्रेदं रहस्यम्—येषु आगमेषु एतानि सन्ति ते आगमास्तैर्न मन्यन्ते, सम्प्रत्यागमेषु न सन्ति तानि, ततो यदि एतानि तैः क्रियन्ते, तदा एतद्गर्भिता आगमा अपि माननीयाः, नो चेदेतानि कार्याणि न करणीयानि, तथा यानि दुष्टाचरणानि क्रियन्ते तानि कस्मिन् ग्रन्थे प्रोक्तानि सन्ति ? ॥

॥ इति पञ्चचत्वारिंशदागममाननाधिकारः ॥ ४७ ॥

ननु—वार्तमानिकेषु गच्छेषु [अजातेषु] निर्विरोधैः आत्मगवेषकैः पापभीरुभिः पूर्वसूरिभिः प्राक्तनग्रन्थेषु जिनप्रतिमापूजा तत्फलादिकं च प्रतिपादितमस्ति ?, उच्यते—शतशः स्थानेषु तन्निरूपितमस्ति, तत्रार्थे—श्रीमहानिशीथसूत्रे द्रव्यपूजाफलं यथा—“काउं पि जिणायतणेहिं मंडिअं सवमेइणीपीठं दाणाइ चउक्केणं सुट्ठु वि गच्छिज्ज अच्चुअं न पुरओ ॥ १ ॥” तथा श्रीपञ्चचैत्ये गाथात्रयं चैत्यभेदपञ्चकनिरूपकं यथा—

“भत्ती १ मंगलचेइअ २ निस्सकड ३ अनिस्सचेईए वावि ४ । सासयचेइअ ५ पंचम–मुवइट्ठं जिणवरिंदेहिं ॥ १ ॥ गिह जिणपडिमाभत्ती, चेईअं १ उत्तरंगघडिअंमि । जिणबिंबे मंगलचेईयंति २ समयन्नुणो बिंति ॥ २ ॥ निस्सकडं गच्छस्स य निस्सिअं ३ तदिअरं अनिस्सकडं ४ सिद्धायथणं च इमं ५ चेइअपणगं विणिद्दिट्ठं ॥ ३ ॥ इति । ॥ ११५ ॥
पुनः—श्रीनिशीथमध्यखण्डे १५ उद्देशे धूपकुसुमबलिपूजा यथा—“तओ विहिणा न्हाओ परमसुरभियपोत्तियजुगल—

परिहिओ । सुसुराईसु अणुगम्ममाणेसु महयाधूवकुसुमबलिगंधोवहारेसु कालागुरुपवरधूवसुरसरादेअज्जगीअवाइअरवेणं अल्लो जिणाययणं"ति, तथा आवश्यकचूर्णौ (३९६ पत्रे) श्रीवज्रस्वामिभिरपि दशपूर्वधरैः स्वयं आकाशमुत्पत्य हुताशनात् पुष्पाणि आनीय श्रावकाणां दत्त्वा जिनप्रतिमायाः पूजा पर्युषणापर्वणि कारिता, तथाहि–"एत्थं पच्छा उप्पइओ भगवं, पत्तो पुरियं नयरिं, तत्थ सुभिक्खं तत्थ य सावगा बहुगा, एवं तत्थ उल्लाहा, तत्थ य राया तच्च-न्निअसड्ढो, तत्थ य अम्हच्चयाणं सड्ढाणं तेसिं च वरुद्धएण मल्लारुभणाणि वट्टंति, सव्वत्थ तच्चन्नियसड्ढा पराजी-यंती, ताहे तेहिं राया पुप्फाणि वाराविओ, पज्जोसवणाए सड्ढा अद्दण्णा, जतो पज्जोसवणाए पुप्फाणि नत्थित्ति, ताहे सबालवुड्ढा वयरसामिं उवट्ठिआ, तुब्भे जाणह जइ तुब्भेहिं जाणएहिं पवयणं ओहामिज्जइ, एवं बहुप्पगारं भणिए ताहे उप्पइओ माहेसरिं गओ, तत्थ य हुयासणगिहं नाम वाणमंतरं, तत्थ कुंभो पुप्फाण उट्ठेइ, तत्थ भगवओ पितुमित्तो तडिसु, तत्थ गतो, सो संभंतो भणइ–किमागमणपयोअणं ?, भगवता भणितं–पुप्फेहिं पयोअणं, सो भणइ अणुग्गहो, ता तुब्भे गहेह जाव एमि, पच्छा चुल्लहिमवंते सिरिसगासं गओ, सिरीए चेइअअच्चणिया–निमित्तं पउमं छिण्णगं, ताहे सिरीए वंदित्ता निमंतिओ, तं गहाय अग्गिहरं एति, तत्थ कुंभं पुप्फाण छोढूण अण्णाणि तु सारियाणि, एवं जंभगग-णप[रि]वुडो दिव्वेण गीअगंधवनिनाएणं आगतो आगासेणं, तस्स य पउमस्स बेंटे वइरसामी, तत्थ तच्चण्णिया भणंति–अम्हं एतं पाडिहेरं, अग्घं गहाय निग्गया, तं विहारं वोलेत्ता अरिहंतघरं गया, तत्थ देवेहिं महिमा कया, तत्थ लोगस्स

अतीव बहुमाणो जाओ रायावि आउट्टावितो समणोवासगो जाओ" इति । श्री आवश्यकवृत्तौ हारिभद्र्यां एवमेव
सम्बन्धो, नन्दीवृत्तौ अपि। इत्थमेव श्रीआवश्यकचूर्णावपि अर्हत्प्रतिमाधिकारे यथा—"चिती संज्ञाने" संज्ञानं उत्पद्यते काष्ठ-
कर्मादिषु प्रकृतिं दृष्ट्वा "जहा अरिहंतपडिमाएसु इति, अरिहंता तित्थगरा तेसिं च तेसिं चेइआणि अरिहंत चेइआणि"
अरिहंतप्रतिमा इत्यर्थः । तथा क्षेत्रविचारप्रकरणे—साधर्मिकभक्ति १ जिनबिम्बप्रतिष्ठा २ पुस्तकभक्ति ३ तीर्थयात्रादिकं ४
सर्वं प्रकटतयाऽस्ति, तथाहि "अह हुज देसविरओ, सम्मत्तरओ रओ अ जिणवयणे। तस्स वि अणुवयाइं, आरोविज्जंति
सुद्धाइं ॥ २९ ॥ अनिआणोदारमणो, हरिसवसविसटकंचुयकरालो । पूएइ गुरुं संघं, साहम्मियमाइ भत्तीए ॥ ३० ॥
निअदव्वमपुव्व जिणिंदभवणं, जिनबिंबवरपइट्ठासु । विअरइ पसत्थपोत्थयसुतित्थतित्थयरजत्तासु ॥ ३१ ॥ अरिहंतसिद्धचेइ-
अपवयणआयरिअसव्वसाहूसु । निच्चं करेइ भत्तिं, तिगरणसुद्धेण भावेण ॥ ७० ॥" तथा पुनः श्रीउत्तराध्ययनचूर्णौ पुष्पपूजा,
तथाहि "तित्थयरो अरिहंतो तस्स चेव भत्ती कायव्वा, सा च पूआवंदणाईहिं हवइ, पूअं च पुप्फामिसथुइ—पडिवत्तिभे-
एणं चउविहं पि जहासत्तीए कुज्जा इति, जो सो सोच्चा धम्मं पव्वयति सो आयरिएण भणइ—संदिसह किं मए कायव्वं ?
आयरिआ तस्स सारं नाऊण भणइ—चेइआणं विउलंपूअं करेहि, समणसंघस्स य णं घयगुळणारसिं पूअं करेहि", इत्यादि।
एवं कल्पचूर्णौ चैत्यपूजासाधर्मिकभक्तिः प्रतिपादिता, तथाहि "भण्णइ जिणपूआए, कायवहो जइवि होइ उ कहिंवि ।
तहवि भत्ती[तई] परिसुद्धा, गिहीण कूवाहरणयोगा ॥ १ ॥ असदारंभपवित्ता जं च गिही तेण तेसिँ विन्नेया। तन्निवित्ति
फलच्चिअ एसा परिभावणायमिमं ॥ २ ॥" इति गाथाद्वयं श्रीस्थानाङ्गवृत्तौ (११० पत्रे) श्रीअभयदेवसूरिभिः प्रोचे ।

"सिज्जंभवं गणहरं, जिणपडिमादंसणेण पडिबुद्धं । सिरिमणगपिअं दसकालियस्स निज्जूहगं वंदे ॥ १ ॥ इति ।" श्रीऋषिमण्डलसूत्रे तथा आवश्यकचूर्णावपि (२२३ पत्रे) अष्टापदप्रासादाधिकारे यथा "भरहो य तत्थ चेइयघरं करेइ वड्ढइरयणेणं जोअणायामं तिगाउतुस्सेहं सीहनिसादि सिद्धायतणपडिभागं अणेगखंभसयसंनिविट्ठं । एवं जहा चेयहसिद्धायतणं जंबूदीवपन्नत्तीए जाव झायाइं" इत्यादि । पुनः श्रीआचाराङ्गबृहद्वृत्तौ (८२ पत्रे), तथाहि "अर्हत्सिद्धचैत्यतपःश्रुतगुरुसाधुसङ्घप्रत्यनीकतया दर्शनमोहनीयं कर्म बध्नाति, येन चाऽसौ अनन्तसंसारसमुद्रान्तःपात्या इवाऽवतिष्ठते ।" औपपातिकसूत्रे (२५) उचितप्रदानं यथा "तए णं कोणीए राया तस्स पवत्तिवाइ[उ]यस्स अद्धुत्तरसयसहस्सं पिइदाणं दलइ" इति । निरयावलिकाश्रुतस्कन्धे पुष्पिकायां चतुर्थाध्ययने बहुपुत्रिकाऽग्रिमभवे साधर्मिकभोजनाधिकारे यथा "तए णं रट्ठकूडे विउलअसण-पाण-खाइमसा-इमं उवक्खडावेइ, उवक्खडावित्ता तहेव जाव पुव्वभवे सुभद्दा जाव अज्जा जाया" इति । अत्रेदं रहस्यम्–पूर्वोक्तपूर्वाचार्यैः निजपूर्वप्रतिपादितशास्त्रेषु जिनप्रतिमापूजा–जिनप्रतिमाप्रतिष्ठा–जिनभवनकारापणसप्तदशभेदपूजा–दीपपूजौचित्यदानसाधर्मिकवात्सल्यादयो धर्माः प्ररूपिताः । पुनः श्रीपादलिप्ताचार्य–श्रीउमास्वातिवाचकादिभिः प्रतिष्ठाकल्पाः कृताः सन्ति, स्वयं तु ते संविग्ना महानुभावाः शुद्धप्ररूपकाश्चासन्, ततस्तेषामपि ग्रन्थसम्मतिः मान्याः, कदाग्रहं अपास्य धर्मार्थिभिरिति ॥ ४८ ॥

॥ इति जिनप्रतिमापूजाया जिनप्रतिमापूजाफलस्य चाऽधिकारः ॥ ४८ ॥

खरतरगच्छाधीशा, जिनचन्द्रयुगप्रधानगुरुराजाः । श्रीपातिसाहिमान्याः, समभूवन् भूमिविख्याताः ॥ १ ॥
श्रीपूज्यमुख्यशिष्याः-दक्षाः श्रीसकलचन्द्रनामानः । मद्गुरवो गुणगुरवस्तेषामेष प्रसादो मे ॥ २ ॥
एकादशभिरित्येवं, पूर्णं प्रश्नोत्तरैर्व्यधात् । द्वितीयकं प्रकाशं श्रीसमयादिमसुन्दरः ॥ ३ ॥
इति श्रीसमयसुन्दरोपाध्यायविरचिते श्रीसामाचारीशतके पञ्चमप्रकाशे द्वितीयः प्रकाशः सम्पूर्णः ॥

इति श्रीसमयसुन्दरोपाध्यायविरचिते सामाचारीशतके
पञ्चमप्रकाशे द्वितीयः प्रकाशः समाप्तः ॥

॥ अथ तृतीयः प्रकाशः ॥

॥ श्रीमत्पार्श्वनाथाय नमः ॥

ननु–श्रावकाणां काऽपि ग्रन्थे सामायिकपौषधप्रतिक्रमणवन्दनादौ मुखवस्त्रिका प्रोक्ताऽस्ति न वा? उच्यते—अस्ति एव, कथं? तत्रार्थे श्रूयतां–यत्र सिद्धान्ते प्रतिक्रमणादिक्रिया प्रोक्ताऽस्ति, तत्र साधूनेव उद्दिश्य प्रोक्ताऽस्ति, परं न पार्थक्येन श्रावकाणां, श्रावकैस्तु साध्वनुयायित्वेन सर्वं साधुवत् क्रियानुष्ठानं क्रियमाणमस्ति। अपि च श्रावकाणां कृतसामायिकानां चतुर्थोपकरणमध्ये मुखवस्त्रिका श्रीअनुयोगद्वारचूर्णौ प्रोक्ताऽस्ति, तथाहि "सामाइअकडस्स समणोवासगस्स चउविहे धम्मोवगरणे पन्नत्ते, तं जहा ठवणायरियत्ति १ मुहपत्तिअत्ति २ जवमालिअत्ति ३ दंडपाउंछणगत्ति ४" इति। पुनर्मुखवस्त्रिकां प्रतिलेखितां विना वन्दनकदाने श्रीव्यवहारचूर्णौ प्रायश्चित्तं उक्तमस्ति, तथाहि "जो मुहपोत्तिं अप्पडिलेहित्ता वंदणं देइ गोयमा! तस्स गुरूअं पायच्छित्तं।" पुनर्मुखवस्त्रिकां प्रतिलेख्य सिंहाख्यश्रावकेण पौषधो गृहीतोऽस्ति, यदुक्तं श्रीव्यवहारचूलिकायां, तथाहि–"गंतुं पोसहसालाए ठवित्तुं ठवणायरियं मुहपोत्तिं पडिलेहित्ता सीहो गिण्हइ पोसहं। १।" इति। पुनर्व्यवहारचूर्णौ मुखवस्त्रिकाग्रहणपूर्वं श्रावकस्य पौषधग्रहणं प्रतिपादितमस्ति, तथाहि "पावरणं पमोत्तुणं गिण्हिता मुहपोत्तिअं। वत्थकायसुद्धीए करेई पोसहाइअं" इति। २। तथा श्रीआवश्यके अस्वाध्यायनिर्युक्तौ (७३४ पत्रे) गाथा यथा

"वासत्ताणावरिया, निक्कारण ठंति कज्जि जयणाए । हत्थच्छं[त्थं]गुलिसन्ना, पुत्तावरिआ व भासंति ॥ १२३० ॥" इति । वृत्तिर्यथा—निष्कारणे–कारणाभावे वर्षात्राणं कम्बलमयः कल्पः, तेन सौत्रिककल्पान्तरितेन सर्वात्मना आवृताः तिष्ठन्ति, न कामपि लेशतोऽपि चेष्टां कुर्वन्ति, कार्ये तु समापतिते यतनया हस्तसंज्ञया अक्षिसंज्ञया अङ्गुलिसंज्ञया वा व्यवहरन्ति, 'पोत्तावरिआ' वा भाषन्ते, ग्लानादिप्रयोजने वर्षाकल्पावृता गच्छन्ति इति ॥ श्रीव्यवहारभाष्यवृत्तौ सप्तमोद्देशे (१९० पत्रे) "पुनरिह प्रमार्जनं शय्यादेः आसेवनकाले वस्त्रोपान्तादिना आवश्यकवृत्तौ अत्र पोतशब्देन मुखवस्त्रिका एवोच्यते नतु वस्त्रं । तथैव श्रीहरिभद्रसूरिभिर्व्याख्यातत्वात् इति विचारसारग्रन्थे लिखितमस्ति । पुनर्विवाहचूलिकायां "दव्वच्चणे पवित्तिं, करेइ जह काउ वत्थतणुसुद्धी । भावच्चणंपि कुज्जा, तह इरिआए विमलचित्ता ॥ १ ॥ दव्वह्मि कुसुम-सेहर–मुज्झइ दव्वाहिगारसव्वंमि । उवगाधरिंपं ठविउं, चेरउइसालाइ सो सीसो ॥ २ ॥ उम्मुकभूसणो सो, इरिआ य पुरस्सरं च मुहपत्तिं । पडिलेहिऊण तत्तो, चउविहं पोसहं कुणइ ॥ ३ ॥ पुनर्व्यवहारचूर्णौ यथा [वत्ते] "वसुअणुवसुवा वि, पुत्ति पेहण पुव्वयं । सामाइअं करेमाणो भणिओ कम्म निज्जरी ॥ १ ॥ पावारंभं पमुत्तूणं, घित्तूणं मुहणंतरं । वत्थकायविसुद्धीए, सीहो गिण्हइ पोसहं ॥ २ ॥" इत्येवं । वन्दनकभाष्येऽपि, तथाहि—"वामकरगिहिअ पोत्ती, एगदेसेण वामकन्नाओ । आरं-भिऊण निडालमज्जिजा दाहिणो कन्नो ॥ १ ॥ तह विच्छिन्नं वामंगजाणुं निसिऊण तत्थ । मुहपत्तिं रयहरणमज्झभागंमि ठावए पुज्जपायजुगं ॥ २ ॥ एवं सुसावओ वि हुं कुसलसावत्तवंदणं दिन्नो । मुहपत्ति मज्झभागंमि ठावए पुज्जपाय-जुगं ॥ ३ ॥" पुनरत्रार्थे श्रीअनुयोगद्वारसूत्रे (३० पत्रे), तथाहि—

“से किं तं लोगुत्तरिअं भावावस्सयं? भावावस्सयं जण्णं इमे समणे वा समणी वा सावओ वा साविआ वा तच्चित्ते तम्मणे तल्लेसे तदज्झवसिए तत्तिव्वज्झवसाणे तदट्ठोवउत्ते तदप्पियकरणे तब्भावणाभाविए अन्नत्थ कत्थइ मणं अकरेमाणे उभओकालं आवस्सयं करेंति” इत्येतद् वृत्त्येकदेशो यथा ‘तदर्पितकरणः’ करणानि–तत्साधकतमानि देहरजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि, तस्मिन्नावश्यके यथोचितव्यापारनियोगेन अर्पितानि–नियुक्तानि यानि येन स तथा, सम्यक् यथास्थानन्यस्तोपकरण इत्यर्थः। एकार्थिकानि वा विशेषणानि एतानि प्रस्तुतोपयोगप्रकर्षप्रतिपादनपराणि, अमूनि च लिङ्गविपरिणामतः श्रमणीश्राविकयोरपि योज्यानि, तस्मात् तच्चित्तादिविशेषणविशिष्टाः श्रमणादयः ‘उभयकालं’ उभयसन्ध्यं यदावश्यकं कुर्वन्ति तल्लोकोत्तरिकं, भावमाश्रित्य भावप्रधानं आवश्यकं चेति वा भावावश्यकं, अत्राऽपि अवश्यकरणादावश्यकत्वं तदुपयोगपरिणामस्य च सद्भावाद् भावत्वं मुखवस्त्रिकाप्रत्युपेक्षणरजोहरणव्यापारादिक्रियालक्षणदेशस्य अनागमत्वात् नोआगमत्वं भावनीयं” इति। पुनः श्रीअनुयोगद्वारवृत्तौ श्रीवीरनिर्वाणात् सहस्रवर्षसमयसंजातैः श्रीहरिभद्रसूरिभिः कृतायां २० पत्रे। एवं श्रीअनुयोगद्वारचूर्णावपि (१४ पत्रे) तथाहि “तस्साहणे जाणि सरीररजोहरमुहणंतगादि यानि दव्वाणि ताणि किरियाकरणत्तणतो अप्पिआणि” इति, तथैव मलधारि–हेमचन्द्रसूरिकृतायां अनुयोगद्वारवृत्तावपि (३० पत्रे), तथाहि “तदर्पितकरणः” करणानि–तत्साधकतमानि देहरजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तस्मिन्नावश्यके यथोचितव्यापारनियोगेन अर्पितानि नियुक्तानि करणानि येन स तथा, अमूनि च तच्चित्तादिविशेषणानि लिङ्गविपरिणामतः श्रमणीश्रावकयोरपि योज्यानि। अत्र वृत्तिद्वये चूर्णौ च तदर्पितकरण

श्रावकाणां मुखवस्त्रिकाधिकारः ४९

इति विशेषणस्य श्रमणश्रावकादिसम्बन्धिनः सदृशमेव व्याख्यानं कृतं त्रिभिरपि ग्रन्थकृद्भिः । सूत्रे च करणशब्दस्य रजोहरणं मुखवस्त्रिकादिरूप एवाऽर्थः प्रदर्शितः । पुनः श्रीआवश्यके वन्दननिर्युक्तौ (५४३ पत्रे), तथाहि—

"अवणामा दुअहाजायं, आवत्ता बारसेव उ । सीसा चत्तारि गुत्तीओ, तिन्नि दो अ पवेसणा ॥ १२०३ ॥
एग निक्खमणं चेव, पणवीसं विआहिआ । आवस्सगेहिं परिसुद्धं, किइकम्मं जेहिं कीरई ॥ १२०४ ॥
किइकम्मंपि कारेंतो, न होइ किइकम्मनिज्जराभागी । पणवीसामन्नयरं, साहू ठाणं विराहिंतो ॥ १२०५ ॥"

इह आवश्यकचूर्णौ (४२ पत्रे) यथा—"दुओणतं जाए वेलाइ पढमं वंदइ तहेव निष्फेडिऊणं पुणो वंदइ अहाजाते सामन्ने जोणिनिक्खिमणे अ सामन्ने रयहरणं मुहपोत्तिया चोलपट्टो अ जोणिनिक्खमणे अंजलीं सीसे काऊण णीति ।" एवं श्रीअनुयोगद्वारेषु षड्विधा आवश्यकक्रिया मुखवस्त्रिका-रजोहरणादिव्यापारपूर्विका प्रोक्ता । वन्दननिर्युक्तौ च इह यथाजातावश्यकं रजोहरणमुखवस्त्रिकाऽविनाभूतं दर्शितं, तच्च साधूनां श्रावकाणां च शेषचतुर्विंशत्यावश्यकवत् प्रायः समानमेव युज्यते । श्राद्धान् एव केवलानाश्रित्य वन्दनकविधेः क्वाऽपि सिद्धान्तेऽनुपलम्भात् । नन्वेवं श्रावकाणां चोलपट्टोऽपि प्रसज्यते, इति न वाच्यं, यतो यथाजातावश्यकं सामान्येन उक्तमपि पूर्वाचार्यसम्प्रदायात् किंचिद्विशेषणमेव ज्ञेयं । अन्यथा श्रमण्या अपि मुखवस्त्रिकावत् चोलपट्टः अपि प्रसज्येत । कश्चिदाह श्रावकाणां सर्वानुष्ठानेषु उत्तरासङ्गमुद्रा एव इति, तदयुक्तं, आगमे सम्प्रदाये च तथाऽनुपलम्भात्, तथाहि— ॥ ११९ ॥

"तुंगियाए नयरीए मज्झं मज्झेणं निगच्छंति, निगच्छित्ता जेणेव पुप्फवईए चेइए तेणेव उवागच्छंति, उवाग-

च्छित्ता थेरे भगवंते पंचविहेणं अभिगमेणं अभिगच्छंति, तं जहा–सचित्ताणं दवाणं विउसरणयाए १ अचित्ताणं दवाणं अविउसरणयाए २ एगसाडिएणं उत्तरासंगकरणेणं ३ चक्खुप्फासे अंजलिप्पग्गहेणं ४ मणसो एगत्तीकरणेणं ५ जेणेव थेरा भगवंतो तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ, करित्ता जाव तिविहाए पज्जुवासणाए पज्जुवासंति" इति श्रीभगवतीसूत्रे द्वितीयशतके पंचमोद्देशके (१२७ पत्रे)—

अभिसेक्काओ हत्थिरयणाओ पच्चोरुहति, पच्चोरुहित्ता अवहट्टु पंच रायककुहाइं, तं जहा–खग्गं १ छत्तं २ उप्फेसं ३ वाहणाओ ४ वालवीअणं ५, जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं पंचविहेणं अभिगमेणं अभिगच्छति, तं जहा–सचित्ताणं दवाणं विउसरणयाए १ अचित्ताणं दवाणं अविउसरणयाए २ एगसाडियं उत्तरासंगकरणेणं ३ चक्खुफासे अंजलिपग्गहेणं ४ मणसो एगत्तभावकरणेणं ५ समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ, करित्ता वंदति नमंसति, वंदित्ता नमंसित्ता तिविहाए पज्जुवासणाए पज्जुवासति, तं जहा–काइआए वाइआए माणसिआए, इति श्रीऔपपातिके (१४१ पत्रे), इत्यादि ग्रन्थेषु श्रावकाणां साधूपाश्रयादिप्रवेशे उत्तरासंगः साक्षादुक्तोऽस्ति । ननु नामग्राहं प्रवेशानन्तरविधेयकृत्येषु श्राविकाणां तु प्रवेशेऽपि उत्तरासंगो नाऽस्ति, यदुक्तं श्रीभगवतीसूत्रे नवमशतके ३३ उद्देशे (४५७ पत्रे)—

"तए णं सा देवाणंदा माहणी धम्मिआओ जाणप्पवराओ पच्चोरुहति २ बहूहिं खुज्जाहिं जाव महत्तरगवंदपरिक्खित्ता समणं भगवं महावीरं पंचविहेणं अभिगमेणं अभिगच्छति, तं जहा–सचित्ताणं दवाणं विउसरणयाए, अचि-

श्रावका-
व्रत-
म् ।
२० ॥

त्ताणं दवाणं अविमोअणयाए विणयोणयाए गायलट्ठीए चक्खुफासे अंजलिपग्गहेणं मणस्स एगत्तीभावकरणेणं जेणेव समणं भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ, करित्ता वंदति नमंसति" इति ॥

पुनः–श्रीऔपपातिकसूत्रे (१४५ पत्रे) कोणिकभार्याः सुभद्राप्रमुखाः, तथाहि "समणं भगवं महावीरं पंचविहेणं अभिगमेणं अभिगच्छंति, तं जहा–सच्चित्ताणं दवाणं विउसरणयाए, अचित्ताणं दवाणं अविउसरणयाए, विणओणताए गायलट्ठीए चक्खुफासे अंजलिपग्गहेणं मणसो एगत्तकरणेणं समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेंति, करित्ता वंदंति नमंसंति" इत्यादि । अत्रेदं रहस्यम्–श्रावकाणां साधूपाश्रयादिप्रवेशे उत्तरासंगः प्रतिपादितोऽस्ति, श्राविकाणां तु तत्रापि तदभावः, ततः कथं सामायिकादिक्रियायां उत्तरासंगः ?, प्रत्युत सामायिकादौ उत्तरासंगोत्तारणं सर्वत्र प्रतिपादितमस्ति । यदुक्तं उपासकदशायां षष्ठाध्ययने (२७ पत्रे), तथाहि "तए णं से कुंडकोलिए समणोवासए अन्नया कयाइ पुवावरण्हकालसमयंसि जेणेव असोगवणिआ जेणेव पुढविसिलापट्टए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता नाममुद्दगं च उत्तरिज्जगं च पुढविसिलापट्टए ठवेइ, ठवित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं धम्मपन्नत्तिं उवसंपजित्ता णं विहरइ" 'धम्मपन्नत्तीति' श्रुतधर्मप्ररूपणादर्शनगतसिद्धान्त इत्यर्थः, इति श्रीउपासकवृत्तौ षष्ठाध्ययने । पुनरत्रैवाऽधिकारे (२७ पत्रे) देवपरीक्षाऽनन्तरं "तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढे, तए णं से कुंडकोलिए समणोवासए इमीसे काहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठ जहा कामदेवो तहा निग्गच्छइ जाव पज्जुवासइ" ॥ इति श्रीउपासकदशायां ॥ १२० ॥

पष्ठाध्ययने। कामदेवश्चाऽत्रैव द्वितीयाध्ययने (२७ पत्रे) एवं निर्गतो यथा "तए णं से कामदेवे समणोवासए इमीसे कहाए जाव लद्धट्ठे समाणे एवं खलु समणो भगवं महावीरे जाव विहरति तं सेअं खलु मम समणं भगवं महावीरं वंदित्ता नमंसित्ता तओ पडिनियत्तस्स पोसहं पारित्तएत्तिकट्टु एवं संपेहेइ" इत्यादि। इह कुण्डकोलिकेन तदैव अन्यदा वा प्रतिपन्नपौषधेन परिमुक्तोत्तरीयेण श्रुतधर्मप्ररूपणारूपानुष्ठानं कृतं। तथा-"एवं सामाइअं काउं पडिक्कंतो वंदित्ता पुच्छइ, सो अ किर सामाइअं करिंतो मउडं अवणेइ, कुंडलाणि नाममुद्दं पुप्फतंबोलं पावारणगमादी वोसिरति" इत्यावश्यकवृत्तौ पष्ठाध्ययने (८३२ पत्रे) प्रावारशब्दश्च सलोमपटोत्तरासंगवाचकत्वात् द्व्यर्थः, तथाहि—

"पण्हवि १ कोयव २ पवार ३ नवतए ४ तहय दाढिगाली ५ य। दुप्पडिलेहिअदूसे, एयं बितिअं भवे पणगं ॥ १ ॥" इति, निशीथभाष्ये १२ उद्देशके—

"खरडो तह पूरट्ठी, सलोमपडओ तहा हवइ जीणं। सदसं वत्थं पल्हविमाईणमिमे उ पज्जाया ॥ १ ॥" इति प्रवचनसारोद्धारे, 'वैकक्ष्ये प्रावारोत्तरासंगो बृहतिकाऽपि च', इति श्रीहेमनाममालायां, एवं प्रावारशब्दस्य अर्थद्वये सति य एव वृत्तिगतप्रावरणे मादीयतिपाठानुकूलः, बहुश्रुतैराचीर्णः स एव आचरणीयतया प्रमाणं, आदिशब्दाच्च, सलोमपटादीनां परिहारो भविष्यति, इत्याद्यनेकेषु स्थानेषु श्रावकाणां मुखवस्त्रिका भणिताऽस्ति, अञ्चलेन वन्दनं न काऽपि दृश्यते, यश्च कृष्णवासुदेवदृष्टान्तः कैश्चित्कथ्यते तत्राऽपि यथा मुखवस्त्रिकया वन्दनं न भणितं, तथा अञ्चलेनाऽपि नोक्तं। 'यत्तू असइ पुत्तस्स अंतेणं ति' आवश्यकचूर्ण्यक्षराणि दृष्ट्वा पुत्तशब्देन भ्रान्ताः सन्तस्ते अञ्चलेन वन्दनं वन्दन्ति,

तत्राऽपि ते मुग्धाः प्रस्तावं न विदन्ति, यतस्तत्र सामायिकव्रतविवरणे सामायिकव्रतग्रहणानन्तरं "अह घरे तो से उवग्गहिअं रयहरणं अत्थि, तस्स असइ पुत्तस्स अंतेणं ति" अक्षराणि सन्ति, तेषामयमर्थः—अथ गृहे सामायिकं करोति तदा तस्य औपग्रहिकं रजोहरणं अस्ति, तेन भुवं प्रमार्जयति, तस्य औपग्रहिकरजोहरणस्य 'असइ' असत्त्वे–अभावे 'पोत्तस्स' वस्त्रस्य 'अन्तेन' अञ्चलेन संस्तारादिभुवं प्रमार्जयति, एतैरक्षरैः स्वाध्यायसंस्तारादिभूमिप्रमार्जनमेव उक्तं, न वन्दनादि । इत्यलं प्रसंगेन विस्तरार्थगवेषिभिः श्रीविचारामृतग्रन्थो (१०४ पत्रे) द्रष्टव्यः ॥

॥ इति श्रावकाणां मुखवस्त्रिकाधिकारः ॥ ४९ ॥

ननु–क्षामणादिसमये द्वितीयवन्दनप्रदानाऽनन्तरं श्रीआवश्यकवृत्तितृतीयाध्ययने इत्युक्तं यदुत 'खामेमि खमासमणो' इत्यादि सर्वं सूत्रं आवश्यकादिविरहितं तत्पादपतित एव भणति इति, तत्रार्थे केचिद् भणन्ति द्वितीयवन्दनसूत्रं उत्थाय भण्यते, केचिद् वदन्ति उत्थानं विना स्थितेन सता भण्यते तत्रार्थे किं सत्यं कः संप्रदायश्च ? उच्यते–इह द्वितीयवन्दने निष्क्रमणवर्जः सर्वोऽपि विधिः प्रथमवन्दनकवदुक्तोऽस्ति 'आवस्सिआए' इति पदं च करणमार्गानागतत्वान्न भण्यते, तथा च श्रीआवश्यकचूर्णिग्रन्थे (४७ पत्रे), तथाहि—

"जवणिज्जपुच्छा गता, इआणिं अवराधखामणा, ताहे सीसो पुच्छति पाएसु पडितो–जं किंचि अवरद्धं खामेतुकामो भणति–खामेमि खमासमणो ! देवसिअं वइक्कमं, वइक्कमो नाम अइक्कमस्स बीओ अवराधो, सो अ वइक्कमो जे अवस्सं करणिज्जा जोगा विराहिआ तत्थ भवतित्ति 'अवस्सिआए' गहणं, दिवसे भवो देवसिओ, देवसिअग्गहणेण ॥ १२१ ॥

राइओवि महिओ, ताहे आयरिओ भणति 'अहमवि खामेमि तुमे' पच्छा एगनिक्खमणं निक्खमति, सीसो ताहे भणति–पडिक्कमामि खमासमणाणं देवसिआए आसातणाए तेत्तीसण्णयराए जं किंचि" इत्यादि यावद् "वोसिरामि, एवं पुणोवि इच्छामि खमासमणो तहेव जाव वोसिरामित्ति" । एवमेव प्रत्याख्यानभाष्येऽपि, तथाहि–"तह मज्झपचक्खाणेसु नपि हु (?) सूरुग्गगायाइ वोसिरइ । करणविहिओ न भण्णइ जहा आवसियआइ बिअच्छंदे ॥ ९ ॥ एवं खामइत्ता पुणो तत्थठिओ चेव अद्धावणयकायो एवं भणइ 'इच्छामि खमासमणो'? इच्चाइ सव्वं सुत्तं आवस्सिआएविरहिअं पायपडिओ चेव भणतित्ति ।" पुनः श्रीयशोदेवसूरिकृतायां वन्दनकचूर्णावपि एवं च तत्रस्थ एव अर्धावनतकायः पुनरेवं भणति "इच्छामि खमासमणो" इत्यारभ्य यावत् "वोसिरामी"ति । तथैव योगशास्त्रतृतीयप्रकाशवृत्तौ परमयं विशेषोऽवग्रहाद् बहिर्निष्क्रमणसहितं आवश्यकीविरहितं दंडसूत्रं पठतीति, तत आवश्यकचूर्ण्यादिवचनात् करणमार्गानागतत्वात् न द्वितीयवन्दनकसूत्रं उत्थायैव भण्यते, करणमार्गोऽप्रमाणीकरणे च महदसमंजसं स्यादिति, पुनर्विशेषतो युक्तिः श्रीविचारामृतसंग्रहात् (७४ पत्रे) अवसेया ॥ ५० ॥

॥ इति द्वितीयवन्दनकमुत्थाय दातव्यमित्यधिकारः ॥ ५० ॥

ननु–साधूनां आहारग्रहणाय कानि कुलानि अनुज्ञातानि कानि च वा निषिद्धानि ? उच्यते—अत्रार्थे श्रीआचारांगसूत्र द्वितीयश्रुतस्कन्धे (२९७ पत्रे) प्रथमाध्ययनद्वितीयोद्देशकालापकसम्मतिरेव प्रमाणं, तथाहि—

"से भिक्खू वा भिक्खुणी वा जाव समाणे से जाइं पुण कुलाइं जाणिज्जा, तं जहा–उग्गकुलाणि वा भोगकुलाणि वा राइ

ग्रकुलाणि वा खत्तियकुलाणि वा इक्खागकुलाणि वा हरिवंसकुलाणि वा एसिअकुलाणि वा वेसिअकुलाणि वा गंडागकुलाणि वा कोट्टागकुलाणि वा गामरक्खकुलाणि वा बुक्कासकुलाणि वा अण्णयरेसु वा तहप्पगारेसु वा कुलेसु वा अदुगुंछिएसु अगरहिएसु असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा फासुअं जाव पडिग्गाहिज्जा" । व्याख्या–स भिक्षुर्भिक्षार्थं प्रवेष्टुकामो यानि पुनरेवंभूतानि कुलानि जानीयात् तेषु प्रविशेदिति सम्बन्धः, तद्यथा–उग्रा–आरक्षिकाः १ भोगा–राज्ञः पूज्यस्थानीयाः २ राजन्याः–सखिस्थानीयाः ३ क्षत्रिया–राष्ट्रकूटादयः ४ इक्ष्वाकवः–ऋषभस्वामिवंशिकाः ५ हरिवंशा–हरिवंशजा अरिष्टनेमिवंशस्थानीयाः ६ 'एसिअ'त्ति गोष्ठाः ७ वैश्या–वणिजः ८ गंडको–नापितो यो हि ग्रामे उद्घोषयति ९ कोट्टागाः–काष्ठतक्षका वर्धकिन इत्यर्थः १० बोक्कशालियाः तन्तुवायाः ११ कियन्तो वा वक्ष्यन्ते इत्युपसंहरति, अन्यतरेषु वा तथाप्रकारेषु अजुगुप्सितेषु कुलेषु नानादेशविनेयसुखप्रतिपत्त्यर्थं पर्यायान्तरेण दर्शयति, अगर्ह्येषु यदि वा जुगुप्सितानि–चर्मकारकुलादीनि गर्ह्याणि–दास्यादिकुलानि, एतद्विपर्ययभूतेषु कुलेषु, लभ्यमानमाहारादिकं प्रासुकमेषणीयमिति मन्यमानो गृह्णीयादिति ।" पुनर्निशीथचूर्णौ भक्तपानग्रहणादौ एते निषिद्धाः, तथाहि–"कालावहीए जे ठप्पा कया ते निज्जूढा" भक्तपानग्रहणादौ निषिद्धाः, "जे कुला जत्थ विसए वि जुंगिआ ते दुगंछिआ" अभोज्या इत्यर्थः, कम्मेण १ सिप्पेण वा २ जाइए वा ३ कम्मे ण्हाविआइणो १ सप्पे वि डारण्हाविआइणो हिड्डाण्हाविआ तेरिमाजाइए पाणाइणो ३ । पुनरत्रार्थे जातमृतकसूतकपिण्डनिषेधाऽधिकाररूपं एकविंशतितमं प्रश्नोत्तरं विलोक्यम् ॥ ५१ ॥

॥ इति साधूनां भक्तपानग्रहणाय योग्यायोग्याधिकारः ॥ ५१ ॥

ननु—केषांचिद् गच्छे "होइ मंगलं" इति पठंति, आत्मनां गच्छे तु "हवइ मंगलं" इति तत्कथम्? उच्यते—सत्यं, यद्यपि 'हवइ' 'होइ' इत्येतयोः पाठयोः अत्रार्थं प्रति न कश्चिद्विशेषः, होइ मंगलमिति च पाठे प्रत्युत श्लोको नाऽधिकाक्षरो भवति, तथापि हवइ मंगलमित्येव पठनीयं महानिशीथाध्ययनेकागमेषु अस्यैव पाठस्य प्रतिपादितत्वात्, नमस्कारपटलनमस्कारपंजिकादिषु ग्रन्थेषु च इत्थमेव श्रेयोहेतुत्वेन समर्थितत्वात्, बहुश्रुतैः आदृतत्वाच्च प्रयोगः। होइ मंगलमिति पाठो मिथ्या विसंवादवत्त्वाद् यथा शुक्तिकाशकले च रजतज्ञानं। ननु—आवश्यके नमस्कारनिर्युक्तौ 'पढमं होइ मंगलं' इति पाठेन संवादसद्भावात्, विसंवादवत्त्वादिति असिद्धं, सत्यं, किन्तु अयं नमस्कारनिर्युक्तिपाठो न नमस्कारपाठनियामकोऽव्यभिचारात्, तथाहि—तत्रैव 'बीअं हवइ मंगलं' इत्युक्तं। ननु—'पढमं हवइ मंगलं' इति पाठो न उक्तः छन्दोभंगहेतुत्वात्, छन्दो ह्यत्र श्लोकः, स चाऽष्टाक्षरप्रमाणपाद एव भवति नाऽन्यथा। अयं च नवाक्षरपाद इति चेत्, सत्यं, किन्तु आर्षश्लोकेषु बहुशो नवाक्षरस्याऽपि पादस्य दर्शनात्, तथाहि—दशवैकालिके 'भमरो आवियइ रसं' १ तथा 'न य कोइ उवहम्मइ' २ 'छत्तस्स य धारणट्ठाए' ३ तथा 'अहं च भोगरायस्स तं चसि अंधगवण्हिणो' ४ तथैव श्रीउत्तराध्ययने (२४८ पत्रे) एकादशाध्ययनेऽपि, तथाहि—

"जहा से कंबोयाणं, आइन्ने कंथए सिया। आसे जवेण पवरे, एवं हवइ बहुस्सुए॥ १६ इत्यादि पूर्वश्रुतधरवचनानुयायित्वात्, 'हवइ मंगलं' इति अयमेव पाठः सतामुपादेय इति स्थितम्। एवं विचारामृतसंग्रहेऽपि (७७ पत्रे) हवइ मंगलमिति पाठः समर्थितस्तथा च तत्पाठलेशः। अपरं च—आवश्यकादर्शेषु 'हवइ' 'होइ' इति पाठद्वयमपि दृश्यते,

तथा उपांगछेद-ग्रन्थकर्म-ग्रन्थाद्यनेकागमानुयोगसूत्रधरैः श्रीमलयगिरिभिः आवश्यकं विवृणद्भिः, "अरिहंतनमुक्कारो" इत्यादिका "एसो पंचे"ति पर्यन्ताः षट्गाथाः "हवइ मंगल"मिति पाठत एव लिखिताः सन्ति, एवं प्रवचनसारोद्धारवृत्तौ अपि हवइ मंगलमिति पाठः समर्थितोऽस्ति, तथाहि—यद्यप्यत्र 'हवइ' 'होइ' इत्यनयोः पाठयोरर्थे न कश्चिद्विशेषः, तथापि अष्टषष्ट्यक्षरार्थं नवकारे हवइ इति पठितव्यं, ततो नमस्कारावलिकादिग्रन्थेषु यन्त्रपद्मे उक्तमस्ति, विशेषकार्योत्पत्तौ चूलिकाध्यानं यदा क्रियते तदा द्वात्रिंशद्दलकमले द्वात्रिंशद्दलेषु द्वात्रिंशदक्षराणि स्थापयित्वा त्रयस्त्रिंशत्तमं अक्षरं मध्यकर्णिकायां स्थाप्यते, ततो ध्यानं क्रियते, ततो 'होइ' पाठे द्वात्रिंशद्भिरक्षरैः द्वात्रिंशत्कमलदलान्येव पूर्यन्ते परं मध्यकर्णिका शून्यैव तिष्ठति, ततो हवइ मंगलमिति पाठो युक्तः, तथा चैतत्संवादि पूर्वाचार्यकृतप्रकरणवचनं "अडसट्ठि अक्खरपरमाणू, जिणसासननवकारपहाणू । अंतिमचूला तिन्नि पसिद्धा, सोलसअट्ठनवकार सिद्ध ॥ १ ॥" न च वाच्यं नमस्कारसूत्रे नमस्कारस्य सप्तषष्ट्यक्षरवत्त्वं प्रोक्तमस्ति, यतः 'एसो पंचनमुक्कारो' इत्यादिगाथाऽपि नमस्कारसूत्रसम्बन्धिनी नाऽस्ति, किं तु निर्युक्तिसत्का, ततो "ग्रामो नाऽस्ति, कुतः सीमा ?" इति न्यायात् कथं सप्तषष्ट्यक्षरवत्त्वं नमस्कारस्य ? मूलसूत्रनिर्युक्तिभाष्यचूर्णिवृत्तिटिप्पनकादिषु काऽपि निर्दिष्टं न दृश्यते न श्रूयते च । अष्टषष्ट्यक्षरप्रमाणत्वं च महानिशीथादिषु स्पष्टमेव उद्दिष्टं, तथाहि—

"तहेव तदत्थाणुगमिअं इक्कारसपयपरिच्छिन्नं तिआलावगं तित्तीसक्खरपरिमाणं एसो पंचनमुक्कारो, सव्वपावप्पणासणो । मंगलाणं च सव्वेसिं, पढमं हवइ मंगलं इयचूलं ति "अहिज्जंति" महानिशीथे तथा-'एअं तु जं पंच-

मंगलमहासुअखंधस्स वक्खाणं तं महया य पबंधेणं अणंतगमपज्जवेहिं सुत्तस्स पिहुब्भूयाहिं निज्जुत्तिभासचूण्णीहिं जहेव अणंतनाणदंसणधरेहिं तित्थयरेहिं वक्खाणिअं तहेव समासओ वक्खाणिज्जंतं आसि, अहऽन्नया कालपरिहाणि दोसेण तओ निज्जुत्तिभासचूण्णीओ वुच्छिन्नाओ, इओ अ वच्चंतेणं कालेणं तेणं समएणं महड्ढीपत्ते पयाणुसारी वइरसामी नाम [दुवालसंग सुअहरे] पुव्वदसंगसुअहरो समुप्पन्नो, तेणेसो पंचमंगलमहासुअखंधस्स उद्धारो मूलसुत्तस्स मज्झे लिहिओ" इति महानिशीथे। तथा नमस्कारपंजिका-सिद्धचक्रादौ "पंचपयाणं पणतीस वण्ण चूलाइ वण्ण तित्तीसं। एवं इमो समप्पति फुडमक्खरमट्ठसट्ठीए ॥ १ ॥ तथा अष्टप्रकारयां आग्नेयादिविदिग्व्यवस्थितेषु दलेषु पादचतुष्कं "एसो पंच नमुकारो, सव्वपावप्पणासणो। मंगलाणं च सव्वेसिं, पढमं हवइ मंगलं" ॥ १ ॥ इति ध्यायेत्, तथा बृहन्नमस्कारफले "सत्त पण सत्त सत्त य, नवक्खर पमाण पयडपंचपयं। तित्तीसक्खरचूडं, सुमरह नवकारवरमंतं ॥ १ ॥" इत्याद्यनेकानि स्थानानि अष्टषष्टिवर्णात्मकनमस्कारदर्शकानि। इति नमस्कारस्याऽष्टषष्ठ्यक्षरप्रमाणत्वं, एवं श्रीसंघाचारबृहद्वृत्तौ (२१० पत्रे) श्रीदेवेन्द्रसूरिभिरपि हवइ मंगलमेव पाठः समर्थितः। तथा च तत्पाठः—सिद्धान्तेऽपि स्फुटाक्षरैः हवइ मंगलमिति भणितं, तथाहि महानिशीथचतुर्थाध्ययनसूत्रं—"तहेव तदत्थाणुगमिअं इक्कारसपयपरिच्छिन्नं तिआलावगं तित्तीसक्खरपरिमाणं एसो पंचनमुक्कारो, सव्वपावप्पणासणो। मंगलाणं च सव्वेसिं, पढमं हवइ मंगलं ॥ १ ॥" इअं चूलत्ति अहिज्जंतीति प्रकृतं। तदेव हवइ मंगलमित्यस्य साक्षादागमे भणितत्वात् प्रभुश्रीवज्रस्वामिप्रभृति सुबहुश्रुतसुविहितसंविग्नपूर्वाचार्यसंमतत्वाच्च पढमं हवइ मंगलमिति पाठेन अष्टषष्ठ्यक्षरप्रमाण एव नमस्कारः पठनीयः। तथा च महानिशीथे—

“एअं तु जं पंचमंगलमहासुअखंधस्स वक्खाणं तं महया पबंधेणं अणंतगमपज्जवेहिं सुत्तस्स य पि हु भूआहिं निज्जुत्तिभासचूण्णीहिं जहेव अणंतनाणदंसणधरेहिं तित्थयरेहिं वक्खाणितं तहेव समासओ वक्खाणिज्जंतं आसि, अह अन्नया कालपरिहाणिदोसेणं ताओ निज्जुत्तिभासचूण्णीओ वुच्छिन्नाओ, इओ अ वच्चंतेणं कालसमएणं महड्ढीपत्ते पयाणुसारी वइरसामी नाम दुवालसंगसुअहरे समुप्पन्ने, तेणसो पंचमंगलसुयखंधस्स उद्धारो मूलसुत्तस्स मज्झे लिहिओ, मूलसुत्तं पुण सुत्तत्ताए गणहरेहिं अत्थत्ताए अरिहंतेहिं भगवंतेहिं धम्मतित्थयरेहिं तिलोयमहिएहिं वीरजिणिंदेहिं पन्नविअंति २। एस वुड्ढसंपयाओ, इत्थ जत्थ जत्थ पयं पएणाणुलग्गं सुत्तालावगं न संबज्झइ तत्थ तत्थ सुअहरेहिं कुलिहिअदोसो न दायवो किं तु जो सो एअस्स अचिंतचिंतामणिकप्पभूअस्स महानिसीहसुअखंधस्स पुवायरिसो आसि, तहिं चेव खंडाखंडीए उद्देहिआएहिं हेउहिं बहवे पत्तगा परिसाडिआ तहावि अच्चंतसुमहत्थाइसयं इमं महानिसीहसुअखंधं कसिणपवयणस्स परमसारभूयं, परं तत्तं महत्थंतिकलिऊणं पवयणवच्छलत्तणेणं तहा भवसत्तोवयारअं च काउं, तहा य आयहिट्ठआए आयरिअहरिभद्देणं जं तत्थायरिसे दिट्ठं तं सवं समईए सोहिऊण लहिअंति, अन्नेहिं पि सिद्धसेणदिवायरवुड्ढवाईजक्खसेणदेवगुत्तजसवद्धणखमासमणसीसरविगुत्तनेमिचंदजिणदासगणिखमगसच्चसिरिपमुहेहिं जुगप्पहाणसुअहरेहिं बहुमन्निअमणं ति” । अत्र सूत्रं व्याख्यायते, अस्य व्याख्यानं–यदेव श्रीवज्रस्वामिना छेदग्रन्थमध्ये लिखितं तदेव भक्तिबहुमानातिशयतो विशेपतश्च बहुभव्यसत्त्वोपकारकमिति कृत्वा दर्श्यते । तथाहि–

“से भयवं किमेअस्स अचिंतचिंतामणिकप्पभूअस्स पंचमंगलमहासुअखंधस्स सुत्तत्थं पन्नत्तं ? गोयमा ! इय एयस्स

अचिंतचिंतामणिकप्पभू-अस्स पंचमंगलमहासुअखंधस्स णं सुत्तत्थं पन्नत्तं । तं जहा–जे णं पंचमंगलमहासुअखंधे से णं सयलागमंतरोववत्ती तिलतिल्ल १ कमलमयरंद २ सबलोगपंचत्थिकायमिव ३ जहत्थ किरियाणुगयसब्भूय गुणुक्कित्तणे जहिच्छियफलपसाहगे चेव परमथुइवाए सा य परमथुई केसिं कायवा सवजगुत्तमाणं सवजगुत्तमे अ जे केइ भूए जे केइ भवंति जे केइ भविस्संति, ते सवेवि, अरिहंतादओ चेव, नो णं अन्नेति, ते अ पंचहा–अरिहंते १ सिद्धे २ आयरिए ३ उवज्झाए ४ साहुणो अ ५, तत्थ एएसिं चेव गच्छस्स सब्भाओ इमो, तं जहा–सनरामरासुरस्स णं सवस्स चेव जगस्स अट्ठमहापाडिहेराइपूआइउवलक्खियं अणण्णसरिसमचिंतमप्पमेअं केवलाहिट्ठिअं, पवरुत्तमतत्तं अरिहंति त्ति अरहंता अरिहंता ११। एवं अंतए एएसिं नमुकारो 'एसो पंचनमुकारो' किं करिज्जा ? सबं पावं नाणावरणीआइकम्मं निस्सेसं तं पयरिसेणं दिसो दिसिं नासइ 'सबपावप्पणासणो' एस चूलाए पढमो उद्देसो "एसो पंचनमुकारो, सबपावप्पणासणो" किंविहो ऊं ? मग्गे निवाणसुहसाहणिक्खमो सम्मदंसणाइआराहओ, अहिंसालक्खणो धम्मो तं मे लाइज्जति मंगलं समं भवाओ संसाराओ गमिज्जाओ तारिज्ज वा मंगलं २ बद्धपुट्ठनिद्धत्तनिकाइअट्ठपयारं कम्मरासिं मे गालिज्जा विज्जविज्जत्ति मंगलं, १ एएसिं सवेसिं अन्नेसिं च मंगलाणं किं ! पढमं आइए अरिहंताईणं थुई चेव मंगलंत्ति समासत्थुत्ति" संघाचारवृत्तौ (२१८ पत्रे) ॥

॥ इति "होइ मंगलं" इति पाठनिषेधाधिकारः ॥ ५२ ॥

ननु–अशन-पान-खादिम-स्वादिमानां आहाराणां विवेचनं कथं ज्ञायते ? । उच्यते—शास्त्रसम्मत्या तदवबोधात्, का शास्त्रसम्मतिः ?, इत्याह–श्रीमत्खरतरगच्छाधिराज–श्रीजिनभद्रसूरिपट्टपूर्वाचलप्रभाकरश्रीजिनचन्द्रसूरिशिष्य–श्रीमेरुसु-

न्दरोपाध्यायविनिर्मितश्रीषडावश्यकबालावबोधे पञ्चानामपि निर्णयप्रतिपादनात्, तथाहि—असन कहतां अन्न—चोखा ज्वारि वरटी मुंग प्रमुख सर्वधान, सात सत्तु गिंहुं [आदि]ना सर्व लोट सर्वराब सालणा लाडु प्रमुख सर्व पकान्न, सूरणादि सर्व कंद दूध दही मंडादिक सर्वकेलवी वस्तु, हींग वेसण विरयाली लूण सैंधवादिक ए सर्व असन मांहि जाणिवा । १ । हिवे पानक कहतां आछण जवोदक तुषोदक तंदुलोदक उष्णोदक शुद्धोदक कहतां वर्णाढ्य प्रमुखसर्वअप्काय पानक जाणिवा, अथवा काष्ठज पिष्टज सुरादि द्राखनापाणी साकर आंबिलपाणी इक्षुरसादि काकडी चीभडा कालिंगना जल इत्यादि सर्व पानक जाणवा । २ । हिवे खादिम कहतां सुखडी नालेर खजूर द्राख विदाम सेक्युं धान आंबा केला काकडी अखोड खारेक प्रमुख सर्व मेवो इत्यादिक खादिम ॥ ३ ॥ हिवे स्वादिम कहतां तंबोल सुंठ मिरी पिंपल हरडे बहेडा तुलसी कसेलो काथो जेठीमध तमालपत्र एलची लवींग वीडंग काठी अजमो अजमोद कुलिंजण चीणीकबोबा कचूरो कांटासेलीयो मोथ हरडे कुंभठउ पान सोपारी पोकरमूल जवासामूल बावची वालउछाली धवछालि खयरसार खेजडछालि ए सर्व स्वादिम ॥ ४ ॥ हिवे निंबके—छाल मूलपान सिली गोमूत्र गिलोइ कडूकिरियातउ अतिविष कुडउ सूकडिराख रोहणी पीपलामूल वज्ज धमासउ नाहिं रींगणी एलीयो चिणोठी कयर बोरनामूल कंथारियउ कुंवारि इत्यादि अणाहार ॥ ५ ॥ पिणि ए अणाहार जउ इच्छा पाखइ अनिष्ट पणइ लीजे तो, अने जउ भावता लीजे तो आहारमांही पडइ इति । श्रीतरुणप्रभसूरिकृतबालावबोधे तु एवं, तथाहि—

चतुर्विध आहार अशन पान खादिम स्वादिम तत्र अशन—ओदन रांध्या चोखा सत्तु मुंग राब खंडखाद्यादि पक्का-

भेद दूध दधि सूरणा मंडकादिक जाणवो, तथा च भणितं–"असणं भोअण सत्तुग, मुंगाजगराइखज्जग विहीय। खीरणाई सूरणाई, मंडग पभिई अ विन्नेअं ॥ १ ॥" आछण जवोदक तुषोदक तंदुलोदक उष्णोदक शुद्धविकट अप्काय समग्र पनक जाणवुं, तद्यथा–"पाणं सोवीरजवो–दगाइ चित्तं सुराइअं चेव । आउक्काओ सव्वो, कक्कडगज-लाइअं च तहा ॥ २ ॥ अत्र चित्तं सुराइअमिति चित्र नानाप्रकार काष्ठ पिष्टजातिभेदभिन्न सुरामधु आदिशब्दतो द्राक्षा शर्करा पानकादि अप्काय सगलउ कर्कटी चिर्भटी प्रमुखनो जल तथा कालिंग जलादिक सगलुं जाणवुं ॥ २ ॥ नालिकेर खर्जूर द्राक्षा भृष्टधान्यादिक आम्रफल रंभाफल कर्कटी फणसादिक पल्लुसुपुणि सगलो खादिम जाणवुं, तथा च भणितं च "भत्तो संदंताई, खर्जूरं नालिकेरदक्खाई। कक्कडअंबगपणसाइ, बहुविहं खाइमं नेयं ॥ १ ॥ दंतवणं तंबोलं, सुंठि पिप्पली मिरच हरितकी विभीतकतुलसी प्रमुख स्वादिम जाणवुं, तथा च भणितं–"दंतवणं तंबोलं, चित्तं तुलसी बहेडमाई अ । महु पिप्पली सुंठाई, अणेगहा साइमं नेयं ॥ १ ॥" एवं तपागच्छनायकश्रीसोमसुन्दरसूरिपट्टपूर्वाचल-भास्करश्रीमुनिसुन्दरसूरिकृतषडावश्यकबालावबोधेऽपि, तथाहि–

चिहुं प्रकारे आहारस्युं असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा अशन कहतां–शालि ज्वारि बरटी प्रमुख सर्व ओदन मुद्गादिक सर्व कठउल सात्तुयादिक सर्व लोट पेयादिक सर्व तिमज मोदकादिक सर्व पकवान सूर-णादिक सर्वकंद मंडकादिक सर्व केलवी वस्तु ए सर्व अशन कहिउ, वली वेसण विरहाली आमला सैंधव कवठिपत्र लींबुइ लूण हींग ए अशन मांहि आवइ १। पान कहतां पाणी कांजिक जव गोधूम ज्वारि धोला काकडी आदि-

कनुं धोवण, अनइ सर्व जलाशय तणो अप्काय, ए पान कहिजइ, साकरपाणी द्राखपाणी आंबलपाणी इक्षुर-
सपाणी प्रमुख सर्व सरस पाणी पान कहतां आवइ, पिणि व्यवहारइ अशन, जिनुं जिनुं खाइमं स्वादिमं कहिजइ
सुखडी सेक्युं धान सर्व खारिक टोपरां द्राक्षा बिदाम अखोड खजूर प्रमुख सर्व मेवो, काकडी आम्र फलसादिक
सर्व फल स्वादिम कहिजइ, स्वादिम कहतां सुंठि हरडइ पींपरी मिरी अजमउ कायफल कसेल काथो खयरसार
जेठीमध वज तमालपत्र एलची लवंग विडंग काठी विडलवण अजमोद कुलिंजन पीपलीमूल चीणीकबाला कचूर
मोथ कंटासेरीयो कपुर संचल हरडा बहेडा आमला कुमठउ पान पुगी हिंगुलाष्टक हींग त्रेवीसउ पुष्करमूल जवासा-
मूल बावची बाउल छालि खेजडछालि ए स्वादिम कहिजइ, गुडस्वादिम कहिजइ, पिणि व्यवहारइ अशन, जीकुं कुंनीर
साकर वासिउ सुंठनो पाणी हरडेनो पाणी ए लीजे नीतरतइ गळ्यो हुवे तो, न गळ्यो हुइ तो नहि, तिविहार पच्च-
क्खाणि जे सूझइ इहांइ स्वादिमजि, जीरो प्रवचनसारोद्धारमांहि स्वादिम कह्युं छइ, अनइ श्रीकल्पवृत्तौ खादिम कह्युं
छइ, ए चार आहारनो विचार नींबनी छालि मूलानां पांदडां सीली गोमूत्र गिलो कडूकिरियातुं अतिविष कडुओ
सुकडराख हलद्रा रोहणि उपलोट वज त्रिफला पंचमूलनिंब धमासउ नाहि आसगंधि रींगणी एलीयो गूगल हरडा छालि
वउणमूल बोरीमूल कंथारीमूल कयरडानुंमूल पुंमाडी आछी मजीठ बोल वीयुत्तं कुंआरी इत्यादिक बीजुई जे अनिष्ट पणइ
इच्छा पाखइ लीजइ ते चिहुं आहारमांहि एकइ भांगइ नहि, अणाहार जाणवो । विचारग्रंथे अनाहारगाथा यथा— ॥ १२६ ॥
"अभयक्ख फलामलए भूनिंबाकडु अगिलोअ रखाई । जोगोनिंत्राइयं तयांइ पत्ताणि अणाहारो ॥ १ ॥" इति, श्रीवि-

शेषकल्पचूर्णौ पञ्चमोद्देशकेऽपि यथा—"अणाहार गाहीमो" अंकाइअं छल्ला निंबाईणं मूलं पंचमूलादिफलं अक्षामलय हरीतगबहेडगादि से संति, अणाहारं मुक्त्वा जं अणंतं आहारमिति । पुनर्भणितं—अणाहारो मोअछल्ली मूलं च फलं च होइ अणाहारो पूर्वार्धं, 'मोकं' कायकी, 'छली' निंबादित्वक् 'मूलं' च पंचमूलादिकं 'फलं' च आमलकबिभीतकादिकं एतत् सर्वं अनाहारो भवतीति चूर्णिः । निशीथचूर्णौ तु मा. निंबादीनां छलिः—त्वक्, यच्च तेषामेव निंबोलिकादिफलं, यच्च तेषामेव मूलं एवमादिकं सर्वमनाहार इति । अत्र श्रीमेरुसुन्दरोपाध्यायकृत-बालावबोधात् श्रीमुनिसुन्दरसूरिकृतबालावबोधे स्वादिममध्ये एतानि नव ९ वस्तूनि अधिकानि सन्ति, तथाहि—"कायफल १ बिडलवण २ पीपलीमूल ३ कपूर ४ संचल ५ बहेडा ६ आमला ७ हिंगुलाष्टक ८ हिंगुलीत्रेविसउ ९ । पुनरेतस्माद् एतस्मिन् अनाहारकमध्येऽप्ययं ११ विशेषः तथाहि—"हलद १ उपलोट २ त्रिफला ३ आसगंध ४ गूगल ५ हरडेछालि ६ वजणिमूलि ७ पुंमाड ८ आछीमजीठ ९ बोल १० चीयड ११ । तथा श्रीमेरुसुन्दरसूरिकृत-बालावबोधे पीपलीमूलं अनाहारमध्ये प्रोक्तमस्ति । श्रीमुनिसुन्दरसूरिकृत-बालावबोधे पीपलीमूलं स्वादिममध्ये प्रोक्तमस्ति । तथा तपागच्छीयरत्नशेखरसूरिणाऽपि श्राद्धविधिकौमुदीग्रन्थे अशनादीनामेवं विवेचनं लिखितमस्ति, तथाहि—अशनादिविभागश्चेत्थं—"अन्न-पक्वान्न-मंडक-सक्तुकादि-क्षुधोपशमनसमर्थम् अशनं १ तक्रोदक-मद्यादि पानं २ फलेक्षुपृथुकसुखभक्षिकादि खाद्यं ३ स्वाद्यं शुंठी-हरितकी-पिप्पली-मरिच-जीरक-अजमक जातिफल-जावंत्री-कसेल्लक-कच्छकखदिरवटिका-ज्येष्ठीमधु-तज-तमालपत्र-एलची-लवंग-काठी-विडंग-बिडलवण-अजक-

अजमोद-कुलिंजण-पिप्पलीमूल-चिणीक-बाल-कच्चूरक-मुस्ता-कंटासेलियो-कर्पूर-संचल-हरडां-बिभीतक-कुंभटउ-बब्बूलबब-खदिर-खेजडादिछल्लीपत्र-पूग-हिंगुलाष्टक-हिंगत्रेवीसो-पंचमूल-पुष्करमूल जवासकमूल-बावची-तुलसी-कपूरी-कंदादिकं जीरकं स्वभाष्यं ४ । प्रवचनसारोद्धाराभिप्रायेण खाद्यं, कल्पवृत्त्यभिप्रायेण तु स्वाद्यं, अजमकं खाद्यमिति, केचित् सर्वं स्वाद्यं एला-कर्पूरादिजलवत् तत् द्विविधाहारप्रत्याख्याने कल्पन्ते । वेसण-विरयाली-सोया-कउठवडी-आमलागांठी-आंबागोली-कउठीय लीबूई-पत्र-प्रमुखखाद्यत्वादिना द्विविधाहारे न कल्पते, त्रिविधाहारे तु जलमेव कल्पते, तत्रापि हुंकानीरं साकरी-कपूर-एला-कच्छक-खदिरचूर्ण-कसेलक-पाडलादिजलं च नीतरितं गालितं वा नाऽन्यथा, शास्त्रेषु मधु-गुडशर्करा-खंडाद्यपि खाद्यतया, द्राक्षा-शर्करादिजलं तक्रादि च पानकतया उक्तं, परं द्विविधाहारादौ न कल्पते । उक्तं च तन्नागपुरीयगच्छप्रत्याख्यानभाष्ये—

"दक्खापाणाईअं, पाणं तह साइमं गुडाईअं । पढिअं सुअंमि तहवि हु, तित्तीजणगंति नायरियं ॥ १ ॥"
स्त्रिया संभोगे चतुर्विधाहारो न भज्यते, बालादीनां ओष्ठादिचुम्बने तु भज्यते । द्विविधाहारे तु तदपि कल्पते, प्रत्याख्यानं हि कावलिकाहारविषयमेव, न तु लोमाद्याहारविषयमपि । अन्यथा उपवासाचाम्लादेः वपुरभ्यङ्ग-गडुकरम्ब-बन्धनादिनाऽपि भङ्गप्रसङ्गात्, न चैवं व्यवहारो लोमाहारस्य निरन्तरं संभवेन प्रत्याख्यानाभावप्रसंगात् ४ अनाहारतया व्यवह्रियमाणानि यथा—पंचांग निंब १ मूल २ गडूची ३ कडू ४ किरिआतउ ५ अतिविष ६ कुडउ ७ ॥ १२७ ॥

चीड ८ सूकडी ९ रक्षा १० हरिद्रा ११ रोहिणी १२ उपलोट १३ वज १४ त्रिफला १५ बाउलछली १६ इति, अन्ये धमासउ १७ नाहि १८ आसगंधि १९ रींगणी २० एलियो २१ गूगल २२ हरडादालि २३ वउणि २४ बदरी २५ कंथेरि २६ करीरमूल २७ पुमाड २८ बोथरी २९ आछीमजीठ ३० बोल ३१ बीयउ ३२ कूंयारी ३३ चित्रक ३४ कंदुरु ३५ प्रभृति अनिष्टस्वादं रोगाद्यापदि चतुर्विधाहारेऽप्येतानि कल्पन्ते ॥ ५३ ॥

॥ इति अशनादिनिर्णयाधिकारः ॥ ५३ ॥

ननु केचित् शृंगाटकानां अभक्ष्यत्वं अनन्तकायत्वं च प्रतिपादयन्ति तत्सत्यं असत्यं वा? उच्यते—ये तेषां अभक्ष्यत्वं अनन्तकायत्वं च प्रतिपादयन्ति ते सर्वे सिद्धान्तानभिज्ञा एव, यत उक्तं श्रीखरतरगच्छाधिराज–श्रीजिनभद्रसूरिपट्टालङ्कार–श्रीजिनचन्द्रसूरिविजयराज्ये श्रीमुनिमेरुसुन्दरोपाध्यायैः संघाभ्यर्थनया कृतवार्तिकसार्धशतकप्रश्नोत्तरे ४९ प्रश्ने, तथाहि–

सिंघोडादिजीवा वनस्पतिसत्तरीमांहि कह्या छइ अनै अभक्ष्य अनन्तकाय कहै ते किम? तत्रार्थे सिंघोडा अभक्ष्य अनन्तकाय न हुवे, जे अभक्ष्य अनन्तकाय कहै ते सिद्धान्तना जाण नहीं, यतः प्रज्ञापनासूत्रे (३४ पत्रे)—

"सिंघाडगस्स गुच्छो, अणेगजीवो उ होइ नायव्वो। पत्ता पत्तेअजीवा, दुन्नि य जीवा फले भणिआ ॥५१॥" इणि कारणि बिहुं जीवनो फल साधारण अनन्तकाय न थायइ, जेह भणी प्रज्ञापना वृत्तिमांहि कह्यो छइ, "साधारणस्तु नियमादन-

न्तकाय एवेति, कामदीपकद्रव्य भणी जउ टालइ तो जिम दूध न ल्यै प्रवाहै, तिमतेही न ल्यौ पणि अभक्ष्य अनन्तकाय नही इति। ननु–तर्हि तद्भक्षणे न दोषः? न एतद्वक्तुं युक्तं, धर्मार्थिनां श्रावकादीनां तेषां अभक्ष्यत्वेन अग्राह्यत्वेन प्रतिपादनात्। यदुक्तं श्रीजिनवल्लभसूरिभिः श्राद्धकुलके श्रावकाणां अभक्ष्यनियमाधिकारे, तथाहि "महु १ मक्खण २ संघाडग ३ गोरसजुअविदल ४ जाणिअमणंतं ५। अणायफलं ६ वयंगण ७ पंचुंवरि ८ मवि न भुंजंतित्ति ॥ १ ॥" तथा "कहं नु कुज्जा सामन्नं, जो कामे न निवारए।" इति पदद्वयस्य व्याख्यां कुर्वद्भिः श्रीहरिभद्रसूरिभिरपि (८५ पत्रे) शृंगाटकानां द्रव्यकामत्वं विकटमांसतुल्यत्वं च प्रतिपादितमस्ति, तथाहि "शब्दरूपरसगंधस्पर्शाः मोहोदयाभिभूतैः सत्त्वैः काम्यन्त इति कामाः, मोहोदयकारीणि च यानि द्रव्याणि शृंगाटकविकटमांसादीनि तान्यपि मदनकामाख्यभावकामहेतुत्वाद्द्रव्यकामा इति"। एवं श्रीप्रज्ञापनासूत्रवृत्त्योरपि प्रथमपदे–तथाहि–शृङ्गाटकफले जीवद्वयं प्रत्यपादि, तथाहि—

"सिंघाडगस्स गुच्छो, अणेगजीवो उ होइ नायव्वो। पत्ता पत्ते अजिआ, दोन्नि य जीवा फले भणिआ ॥ ५१ ॥"

व्याख्या–"सिंघाडगस्से"त्यादि शृङ्गाटकस्य यो गुच्छः सोऽनेकजीवो भवति ज्ञातव्यः, त्वक्शाखादीनां अनेकजीवात्मकत्वात्, केवलं तत्रापि यानि पत्राणि तानि प्रत्येकजीवानि, फले पुनः प्रत्येकं एकैकस्मिन् द्वौ द्वौ जीवौ भणितौ इति। पुनः "दुन्निजिआ सिंघाडग–फलंमि जे केइ नालिआ बद्धा। पुप्फा संखिज्जजिआ, थोहरिमाईणणंतजिआ ॥ १ ॥" इत्यादि गाथाचतुष्टयं दर्शनसप्ततिकायामस्ति। एवमेव वनस्पतिसप्ततिकायामपि। तथैव

श्रीचन्द्राचार्यैरपि स्वकृतयोगविधौ सम्यक्त्वारोपणानन्तरं श्रावकवर्जनीयद्वाविंशत्यभक्ष्यप्रतिपादकं गाथाद्वयं प्रत्यपादि, तथाहि "पंचुंबर चउविगई, अनायफल कुसुमहीमविसकरगे। मज्जं राईभोयण, घोलवडा रींगणी चेव ॥ १॥ पंपोटय संघाडय, वायंगण काइंवणे य तह चेव। बावीसं दव्वाणि, अभक्खणीयानि सड्ढाणं ॥ २॥" एवं श्रीजिनपतिसूरिशिष्य-श्रीपूर्णभद्रकृते श्रीकृतपुण्यकचरित्रेऽपि शृङ्गाटकानामभक्ष्यत्वं, तथाहि-"मद्यं १ मांसं २ नवनीतं ३, मधू ४ दुम्बरपञ्चकम् ९। अनन्तकाय १० मज्ञात-फलं ११ रात्रौ च भोजनम् १२ ॥ १॥ आमगोरससंपृक्तं, द्विदलं १३ पुष्पितौदनम् १४। दध्यहर्द्वितयातीतं १५, सन्धानं १६ कुथितान्नकम् १७ ॥ २॥ बहुबीजं यच्च फलं १८, शृंगाटकान् १९ सर्वमृत्तिका २० करकान् २१। हिम २२ विष २३ वृन्ताकीफल २४, घोलवटान् २५ वर्जयेत् शश्वत् ॥ ३॥" अत्राऽयं परमार्थः—श्रीप्रवचनसारोद्धारादौ शृंगाटकानि द्वाविंशत्यभक्ष्यमध्ये नाऽऽनीतानि, परं श्रीचन्द्रसूरिकृत-योगविधिग्रन्थे, श्रीपूर्णभद्रकृत-श्रीकृतपुण्यकचरित्रे च प्रोक्तत्वात् १ मोहोदयकारित्वात् २ जीवद्वययुक्तत्वात् ३ विकटमांसतुल्यत्वेन गणितत्वात् ४ धर्मार्थिनां श्राद्धादीनां अभक्ष्याणि अग्राह्याणि ज्ञेयानि ॥ ५४ ॥

॥ इति शृङ्गाटकानामभक्ष्यत्वाधिकारः ॥ ५४ ॥

ननु-लवण १ हरिताल २ मनःशिला ३ पीप्पली ४ खर्जूर ५ द्राक्षा ६ हरीतकी ७ पत्र ८ पुष्प ९ फल १० प्रभृतीनां प्रासुकत्वं भवति न वा ?, उच्यते—भवति, कथमित्याह-श्रीबृहत्कल्पसूत्रवृत्तिषु योजनशतागमनादिकारणैः तेषाम-

चित्तत्वं प्रतिपादनात्, तथाहि—अथ क्षेत्रतस्तु आह—"जोयणसयं तु गंता अणहारेणं तु भंडसंकंती । वायागणिधूमेण य, विद्धत्थं होइ लोणाई ॥ १ ॥" लवणादिकं वस्तु स्वस्वस्थानाद् गच्छत् प्रतिदिनं बहुबहुतरादिक्रमेण विध्वस्यमानं योजनशतात् परतो गत्वा सर्वथैव विध्वस्तं—अचित्तं भवति । अहो ! शस्त्राभावे योजनशतगमनमात्रेणैव कथं अचित्तीभवति ? इत्याह—"अनहारेण" यस्य यदुत्पत्तिदेशादिकं साधारणं ततो व्यवच्छिन्नं, स्वोपष्टंभकाहारविच्छेदात् विध्वस्यते, तच्च लवणादिकं भाण्डसंक्रान्त्या पूर्वस्मात् भाजनाद् अपरभाजनेषु यद्वा पूर्वस्या भण्डशालाया अपरस्यां भण्डशालायां चंक्रम्यमाणं विध्वस्यते, तथा वातेन वा अग्निना वा महानसादौ धूमेन वा लवणादिकं विध्वस्तं भवति । "लोणाई" इत्यत्र आदिशब्दात् अमी द्रष्टव्याः । स्थानाङ्गसूत्रे (५४ पत्रे)—

"हरियाल १ मणोसिल २ पिप्पली य ३ खज्जूर ४ मुद्दिआ ५ अभया ६ । आइण्णमणाइण्णा तेऽवि हु एमेव नायव्वा ॥ १ ॥

व्याख्या—हरिताल—मनःशिला—पिप्पली—खर्जूरा—एते प्रतीताः, मुद्रिका—द्राक्षा, अभया हरीतकी, एतेऽप्येवमेव लवणवत् योजनशतगमनादिभिः कारणैः अचित्तीभवन्तो द्रष्टव्याः, परं एके अत्र आचीर्णाः अपरे अनाचीर्णाः, तत्र पिप्पलीहरीतकीप्रभृतय आचीर्णा इति कृत्वा गृह्यन्ते, खर्जूरमुद्रिकादयः पुनरनाचीर्णा इति न गृह्यन्ते, अत्र सर्वेषां सामान्येन परिणमनकारणमाह—

"आरुहणे, ओरुहणे निसिअण गोणाइणं च गाउम्हा । भुमाहारच्छेए, उवक्कमेणेव परिणामो ॥ १२ ॥" शकटे गवादिपृष्ठे च लवणादीनां यद्भूयोभूय आरोहणमवरोहणं च तथा यत्तस्मिन् शकटादौ लवणादिभारोपरि मनुष्यां

निषीदन्ति, तेषां गवादीनां च यः कोऽपि पृष्ठादिगात्रोष्मा तेन वा परिणामो भवति, तथा यो यस्य भौमादिकः पृथिव्यादिकः आहारस्तद्व्यवच्छेदे तस्य परिणाम उपक्रमः शस्त्रं, "उपक्रम्यते जीवादीनां आयूंषि अनेन" इति व्युत्पत्तेः, तच्च शस्त्रं त्रेधा, स्वकायशस्त्रं परकायशस्त्रं तदुभयशस्त्रं चेति, तत्र स्वकायशस्त्रं यथा–लवणोदकं मधुरोदकस्य, कृष्णभौमं वा पाण्डुरा भौमस्येति, परकायशस्त्रं यथा–अग्निः उदकस्य, उदकं चाऽग्नेरिति २ तदुभयशस्त्रं यथा–उदकमृत्तिका शुद्धोदकस्येत्यादि । एवमादीनि सचित्तवस्तुनां परिणमनकारणानि मन्तव्यानि, गतं क्षेत्रतो लक्षणम् । अथ कालत आह—

"उप्पलपउमाइं पुण, उण्हे दिन्नाइ जाम न धरंती । मुग्गरगजूहिआओ, उण्हे छूढा चिरं हुंति ॥ १ ॥

मगदंतीपुप्फाइं, उदए छूढाइ जाम न धरंती । उप्पलपउमाइं पुण, उदए छूढा चिरं हुंति ॥ २ ॥" उत्पलानि पद्मानि च उदकयोनिकत्वात्, उष्णे आतपे दत्तानि यामं–प्रहरमात्रं कालं न ध्रियन्ते न अवतिष्ठन्ते, किंतु प्रहरादर्वागेव अचित्तीभवन्ति, मुद्गराणि मगदंतिपुष्पाणि–यूथिकापुष्पाणि च उष्णयोनिकत्वात्, उष्णे क्षिप्तानि चिरमपि कालं भवन्ति सचित्तानि एव तिष्ठन्तीति भावः । मगदन्तिकापुष्पाणि उष्णे [उष्णोदके] क्षिप्तानि यामं–प्रहरमात्रमपि न ध्रियन्ते, उत्पलपद्मानि पुनः उदके क्षिप्तानि चिरमपि भवन्ति, गतं कालतो लक्षणम् ॥

अथ भावत आह,–"पत्ताणं पुप्फाणं, सरडुफलाणं तहेव हरिआणं । विंटंमि मिलाणंमि, नायव्वं जीवविप्पजढं ॥ १ ॥"

पत्राणां पुष्पाणां सरडुफलानां अबद्धास्थिकफलानां तथैव हरितानां वा स्थूलादीनां सामान्यतः तरुणवनस्पतीनां वा

इन्धे मूलनाशे ज्वलने सति ज्ञातव्यं यथा जीवविप्रमुक्तमेतद् पत्रादिकं, उक्तं भावलक्षणम् । तदुक्तौ च समर्थितं चतुर्विधं सचित्ताचित्तज्ञानद्वारं इति । एवमेव श्रीस्थानाङ्गे द्वितीयस्थानके प्रथमोद्देशके (५२ पत्रे), तथाहि—

"दुविहा पुढविकाइया पन्नत्ता, तं जहा सुहुमा चेव बायरा चेव १, एवं जाव दुविहा वणस्सइकाइया पन्नत्ता, तं जहा सुहुमा चेव बायरा चेव ५ दुविहा पुढविकाइया पन्नत्ता, तं जहा पज्जत्तगा चेव अपज्जत्तगा चेव ९ एवं जाव वणस्सइकाइआ १० दुविहा पुढविकाइया पन्नत्ता, तं जहा परिणया चेव अपरिणया चेव ११ ॥ दुविहा पुढवी इत्यादिषट्सूत्री-परिणताः, स्वकायपरकायशस्त्रादिना परिणामान्तरं आपादिताः–अचित्तीभूता इत्यर्थः । तत्र द्रव्यतः क्षेत्रादिना मिश्रेण द्रव्येण, कालतः पौरुष्यादिना [मिश्रेण] कालेन भावतो वर्णगन्धरसस्पर्शान्यथात्वेन परिणताः, क्षेत्रतस्तु "जोयणसयं तु गंता अणहारेणं तु भंडसंकंती । वायागणिधूमेणय, विद्धत्थं होइ लोणाइ ॥ १ ॥ हरिआल मणोसिल पिप्पली अ खज्जूर मुद्दिआ अभया । आइन्नमणाइन्ना, तेऽवि हु एमेव नायव्वा ॥ २ ॥ आरुहणे ओरुहणे, निसिअण गोणाइणं च गाउम्हा । भूमाहारच्छेदे, उवक्कमेणेव परिणामो ॥ ३ ॥"

'अणहारेणं'ति स्वदेशजाहाराभावेन इति, 'भंडसंकंती'ति भाजनाद् भाजनान्तरसंक्रान्त्या खर्जूरादयोऽनाचरिताः, अभयादयस्तु आचरिता इति, परिणामान्तरेऽपि पृथिवीकायिका एव ते, केवलं अचेतना इति, कथं अन्यथा अचेतन-पृथिवीकायपिण्डप्रयोजनाभिधानमिदं स्यात् ?, यथा "घट्टगडगलगलेवो एमादि पयोयणं बहुहा" इति 'एवं' इत्यादि प्रागिव, तदेवं पञ्चैतानि सूत्राणि ॥

एवं श्रीनिशीथचूर्णिपञ्चदशोद्देशकेऽपि, तथाहि–चोअग आह इन्धनाभावे कथमचित्तं भवति ? आचार्य आह–"अणाहारेणंति जस्स जं साधारणं, तं तओ वुच्छिन्नं आहारविच्छेद् विध्वंसं आगच्छति । जहा पुढवी उ वुच्छिन्नं लोणाइं च लोणाइ, जोयणसयमगयंपि सठाणे, अन्तरे वा विद्धंसइ, जोयणसया उ परेण अचित्तं सव्वहा भवइ, भंडसंकंतीए पुवभायणाओ अन्नं पि भायणं संकामिज्जइ, भंडसालाओ वा अन्नं भंडं संकामइ, वातेण आतवेण भत्तघरे वा अगणिनिरोहेण धूमेण आइसद्दाओ, इमा हरिआल गाहा–हरिताल मणोसिला जहा लोणं अभयत्ति, हरियडे पिप्पलीमाइणो जोयणसतातो आगयादि, जे हरितकीमाइणो आइण्णा ता घेप्पंति, खज्जूरादयो अणाइण्णत्ति न घेप्पंति, इमं सव्वेसिं सामेण्णं परिणामकारणं । आरुहणे गाहा इति ॥ लवणं १ हरिताल २ मनःशिला ३ पिप्पली ४ खर्जूर ५ द्राक्षा ६ हरितकी ७ प्रमुखाणां प्रासुकविचारः ॥ ५५ ॥

॥ इति लवणादिसप्तानां प्रासुकाधिकारः ॥ ५५ ॥

ननु–चूर्णस्य सचित्तत्वं १ अचित्तत्वं २ ग्राह्यत्वं ३ अग्राह्यत्वं च ४ कथं ज्ञेयम् ? उच्यते—विचारसारग्रन्थोक्तगाथाभिः स्पष्टं तदवबोधात्, तथाहि–"पण पहुर माह फग्गुणि, पहुरा चत्तारि चित्त वेसा हे । जिट्ठासाढे तिण्णि य तेण परं होइ सचित्तो ॥ १ ॥ पणदिणमी सो लुट्टो, अचालिओ सावणे अ भद्दवए । चउदिण आसोए कत्तिय–मिगसर–पोसेसु तिण्णि दिणा ॥ २ ॥"

तथा तपागच्छीय-श्रीमुनिसुन्दरसूरिभिरपि स्वकृतषडावश्यकबालावबोधे श्राद्धप्रतिक्रमणसूत्रे 'सचित्ते पडिबद्धे' इति गाथाव्याख्यानेऽपि प्रोचे, तथाहि- अपोल कहतां अपक्व आहार, अपक्व कहिजइ, जे वस्तु आगि संस्कार्यु नहि ते काचो लोट प्रमुख पीस्यां पूंठि केतला दिहाडा लोट मिश्र रहइ पछइ, अचित्त ? आसो-मासि च्यार दिहाडा, कात्तिक मिगसर-पोसए त्रिहुं तिण्ह दिहाडा, माह फागुण ए बिहुं मासे पांच पहुर, चैत्रवैशाख च्यारपहुर, ज्येष्ठ आषाढे तिण्ह पहुर अने अचित्त मउडो थाइ, जे भणी सिद्धान्तमांहे कह्युं छइं, अणचाल्यो लोट श्रावण भाद्रवो ए बिहु मासे पांचदिहाडा मिश्र रहे, पछइ अचित्त, ते काचउ लोट पीस्यां पछी अचित्त बुद्धिए जो लेइ तो अपक्वौषधी लक्षण त्रिजो अतिचार ॥ ५६ ॥

॥ इति सचित्ताचित्तचूर्णविचारः ॥ ५६ ॥

ननु-त्रिदण्डोत्कलितं वर्णान्तरादिप्राप्तं वा पानीयं प्रासुकं सत्, पुनः कियत्कालानन्तरं सचित्तं भवति ? उच्यते—विचारसारग्रन्थे ग्रीष्मादिकाले प्रहरपञ्चकादिमानस्य प्रतिपादनात्, तथाहि—

"गिण्हेज्ज आरनालं, अंबिलधोवं तिदंड-उक्कलितं । वण्णंतराइ पत्तं, फासुअसलिलं च तदभावे ॥ १ ॥" वण्णगंधरसेणं वा फासुअं फरिसेण वा कप्पइ । अजीवं परिणायं नच्चा पडिगाहेज्ज संजए ॥ १ ॥ अणजलं उण्हं वा २ कसायदव्वेहिं मीसअं वा वि कप्पइ जईण नत्थं सुविहिअ कप्पडिआणंतु ॥ ३ ॥ उसिणोदगं तिदंडुक्कलियं फासुअजलंति जइकप्पं । नवरि गिलाणाइकए, पहरतिगोवरि वि धरिअव्वं ॥ ४ ॥ जायइ सचित्तया से, गिम्हंमि पहरपंचगस्सुवरिं । चउपहरोवरि सिसिरे, ॥ १३१ ॥

वासासु पुणो तिपहरुवरिं ॥ ५ ॥ प्रवचनसारोद्धारसूत्रेऽपि षड्त्रिंशदधिकशत १३६ द्वारे (२५५ पत्रे) इदमेव गाथाद्वयमन्तिमं, तथाहि—

"उसिणोदगं तिदंडु–कलिअं फासुअजलंति जइकप्पं । नवरि गिलाणाइकए, पहरतिगोवरिवि धरिअव्वं ॥ ८८१ ॥
जायइ सच्चित्तया से गिम्हंमि पहरपंचगस्सुवरिं । चउपहरोवरि सिसिरे, वासासु पुणो तिपहरुवरिं ॥ ८८२ ॥"

तद्वृत्तिर्यथा–त्रिभिर्दण्डैः उत्कालैः उत्कालितं–आवृत्तं यदुष्णोदकं तथा यत्प्रासुकं स्वकायपरकायशस्त्रोपहतत्वेन अचित्तीभूतं जलं तदेव यतीनां कल्प्यं–ग्रहीतुं उचितं। इह किल प्रथमे दण्डे जायमाने कश्चित्परिणमति कश्चिन्न इति मिश्रः १, द्वितीये प्रभूतः परिणमति स्तोकोऽवतिष्ठते २, तृतीये तु सर्वोऽप्कायोऽचित्तो भवतीति त्रिदण्डग्रहणं, इदं च सर्वमपि प्रहरत्रयमध्ये एव उपभोक्तव्यं, प्रहरत्रयादूर्ध्वं पुनः कालातिक्रान्तदोषसंभवेन उपभोगानर्हत्वान्न धारणीयं, नवरं–केवलं ग्लानादिकृते–ग्लानवृद्धादीनामर्थाय प्रहरत्रिकादप्यूर्ध्वं धर्तव्यमिति ॥ ८८१ ॥ 'जाये'त्यादि, जायते–भवति सचित्तता 'से'त्ति, तस्य उष्णोदकस्य–प्रासुकजलस्य वा ग्लानाद्यर्थं धृतस्य 'ग्रीष्मे' उष्णकाले प्रहरपञ्चकस्योपरि–प्रहरपञ्चकादूर्ध्वं कालस्याऽतिरूक्षत्वात् चिरेणैव जीवसंसक्तिसद्भावात्, तथा शिशिरे शीतकाले कालस्य स्निग्धत्वात् प्रहरचतुष्टयादूर्ध्वं सचित्तता भवति, वर्षासु–वर्षाकाले पुनः कालस्य अतिस्निग्धत्वात् प्रासुकीभूतमपि जलं भूयः प्रहरत्रयादूर्ध्वं सचित्तीभवति, तदूर्ध्वमपि यदि ध्रियते तदा क्षारः प्रक्षेपणीयो येन भूयः सचित्तं न भवति, इति ॥ ८८२ ॥ पुनः श्रीदशवैका-

लिकसूत्रे, तथाहि—"वण्णरसगंधएणं, परिणयं फरसेण वा । अजीवं फासुयं नच्चा, पडिगाहेज्ज संजए ॥ १ ॥" इति, पुनस्तच्चूर्णौपि (२४ पत्रे) तथाहि- तत्तानिवुडभोइ'त्ति, तत्तं पाणीयं पुणो सीतलीभूतं अनिवुडं भण्णइ, तं च गिम्हे रत्तिपज्जुवसियं सचित्तीभवति, हेमंतवासासु पुवण्हे कयं अवरण्हे सचित्तीभवति, एवं सचित्तं जो भुंजइ सो तत्तानिवुडभोइ भवति, अथवा तत्तमपि जाहे तिन्निवाराओ तत्तं भवति ताहे तं अनिवुडं सचित्तं निवुत्तं भवति, तं जो अपरिणयं भुंजइ सो तत्तानिवुडभोइत्ति" इति ॥ ५७ ॥

॥ इति प्रासुकमपि पानीयं इयता कालेन सचित्तं भवतीति विचारः ॥ ५७ ॥

ननु—जगरी १ घृष्टि २ तक्र ३ करम्बको ४ दन ५ दधि ६ प्रभृतीनां कति प्रहरान् यावद् ग्राह्यत्वं ? कियत्प्रहरानन्तरं च तेषां अभक्ष्यं अग्राह्यत्वं च ? उच्यते—जगरेति गाथायाः प्रवर्तमानायाः सकाशाद्विज्ञेयं, तथाहि—

"जगरा य चार पहरा, वीसं घिसितक्क करंबको गिण्हइ । पच्छा निगोअजंतू, उपज्जइ सवदेसेसु ॥ १ ॥" इति ओदनस्य चतुर्विंशतिप्रहरानन्तरं अग्राह्यत्वं, दध्नस्तु षोडशप्रहरानन्तरं अग्राह्यत्वं, दध्नस्तु षोडशप्रहरानन्तरं अग्राह्यत्वं यदुक्तं तत् तपागच्छीय श्रीमुनिसुन्दरसूरिकृत-श्रीषडावश्यकबालावबोधे । श्राद्धप्रतिक्रमणसूत्रे "मज्जंमि य मंसंमि य" इत्यादिगाथाव्याख्यानाधिकारे, तथाहि—चलितरस जे कुह्यो अन्न १ चउवीस पहुर उपरहं ओदनादिक २ सोलपहुर उपरहं दही ३ इत्यादि अभक्ष्य तेहमांहि जीव उपजे ते भणी इति । पर्युषित घोलवडा अभक्ष्यमांहि, यदुक्तं—श्रीखरतरगच्छीय-

श्रीजिनभद्रसूरिपट्टालङ्कारश्रीजिनचन्द्रसूरिविजयराज्ये श्रीमेरुसुन्दरोपाध्यायकृतवार्तिकप्रश्नोत्तरशतके, तथाहि–वडां वासी अग्राह्य कहइं छइं ते किम? तत्रार्थे पहिलुं कोरां वडां जे घणो राखिजइ तिहां लालापातादिक दोष प्रत्यक्ष दीसे छे, ते भणी उकाली छाशि–मांहि तत्काल जे मुक्यां हुवइ वडां ते वासी लेतां दोष नहिं, ए अक्षर श्रीआचारांगने छेहडइ छे तिहांथी जो ज्यो ६२ प्रश्ने इति। दिनद्वयानन्तरं अभक्ष्यं दधि। तत्रार्थे श्रीहेमचन्द्रसूरयोऽपि स्वोपज्ञयोगशास्त्रबृहद्वृत्तौ (१७१ पत्रे) प्रोचुः, तथाहि—

"आमगोरससंपृक्त–द्विदलादिषु जन्तवः। दृष्टाः केवलिभिः सूक्ष्मा–स्तस्मात् तानि विवर्जयेत् ॥ ७१ ॥" इह हि इयं स्थितिः–केचिद्भावा हेतुगम्याः, केचित्तु आगमगम्याः, तत्र ये यथा हेत्वादिगम्यास्ते तथैव प्रवचनधरैः प्रतिपादनीयाः, आगमगम्येषु हेतून्, हेतुगम्येषु तु आगममात्रं प्रतिपादयन् आज्ञाविराधकः स्याद्, यदाह—

"जो हेउवायपक्खंमि हेउओ आगमे अ आगमिओ। सो ससमयपन्न[व]वाओ, सिद्धांतविराहओ अन्नो ॥ १ ॥" इति आगोरससंपृक्तद्विदलादौ न हेतुगम्यो जीवसद्भावः, किन्तु आगमगम्य एव, तथाहि–आमगोरससंपृक्ते द्विदले आदिशब्दात् पुष्पितौदने, अहर्द्वितीयातीते दध्नि, क्वथितान्ने च, ये जन्तवः ते केवलज्ञानिभिर्दृष्टा इति, जन्तुमिश्रं गोरसमिश्रद्विदलादिभोजनं वर्जयेत्, तद्भोजनाद्धि प्राणातिपातलक्षणो दोषः, न च केवलिनां निर्दोषत्वेन आप्तानां च तानि वचनानि विपरियन्ति, ननु पक्वान्नस्य ग्राह्यत्वे कियद्दिनानि?, इत्याह—

"वासासु पनरदिवसं, सिउण्हकालेसु मास-वीसदिणा । ओगाहिमं जहीणं, कप्पइ आरब्भ पढमदिणं ॥ १ ॥"

॥ इति जगरी १ घृष्टि २ तक्र ३ करम्बक ४ ओदन ५ दधि ६ पक्वान्नप्रमुखाणां ग्राह्याग्राह्यत्वविचारः ॥ ५८॥

ननु–दैवसिकं रात्रिकं च प्रतिक्रमणं केनाऽपि प्रमादेन कार्यव्यग्रत्वादिना कारणेन वा कालवेलायां न चक्रे, तर्हि कालवेलातोऽग्रतः कति प्रहरान् यावत् कृतं शुध्यति ?, उच्यते–अपवादतो दैवसिकं प्रतिक्रमणं दिवसतृतीयप्रहरादारभ्य अर्धरात्रं यावत्, रात्रिकं प्रतिक्रमणं तु अर्धरात्रादारभ्य मध्याह्नं यावत् शुध्यते १ । यदुक्तं तपागच्छीय–श्रीरत्नशेखरसूरिकृत–श्राद्धविधिकौमुद्यां, तथाहि–"तच्च प्रतिक्रमणं पञ्चभेदं–दैवसिकं १ रात्रिकं २ पाक्षिकं ३ चातुर्मासिकं ४ सांवत्सरिकं ५ चेति ।" एतेषां कालस्तु उत्सर्गेण एवमुक्तः, "अद्धनिबुड्डे बिंबे, सुत्तं कड्ढंति गीअत्था । इयवयण–पमाणेणं, देवसिआवस्सए कालो ॥ १ ॥ रात्रिकस्य चैवं–आवस्सयस्स समये निद्दामुद्दं चयंति आयरिया । तह तं कुणंति जह दस (दिसि) पडिलेहाणंतरं सूरो ॥ २ ॥" अपवादतस्तु दैवसिकं दिवसतृतीयप्रहरादर्वाक् अर्धरात्रं यावत् इति–उक्तं, योगशास्त्रवृत्तौ तु मध्याह्नादारभ्य अर्धरात्रं यावत् इति उक्तं, रात्रिकं चार्धरात्रादारभ्य मध्याह्नं यावत् इति, उक्तं च "उग्घाडपोरिसिं जाव राइयमावस्सयस्स चुन्नीए चेव । ववहाराभिप्पाया, भणंति पुण जाव पुरिमड्ढं ॥१॥" पाक्षिकचातुर्मासिकसांवत्सरिकानि तु पक्षाद्यन्तेषु च स्युः, एवं श्रीजिनप्रभसूरिकृतविधिप्रपायामपि, तथाहि–"तत्थ देवसियपडिक्कमणं रयणीपढमपहरं जाव सुज्झइ, राइयं पुण आवस्सयचुन्निअभिप्पाएणं उग्घाडापोरिसिं जाव, ववहाराभिप्पाएण पुण पुरिमड्ढं जाव सुज्झइ" इति (५१ पत्रे)

आवश्यकचूर्णिकारोऽप्याह–प्रहरदिवसोऽर्धरात्रप्रहरं यावत् दिवसो वइ०, रात्रिप्रहरार्धदिवसप्रहरं यावत् राइ अव०, पादोसिए जाव पोरिसी न उग्घाडेति ताव देवसिअं भण्णइ, पुव्वण्हे जाव पोरिसी न उग्घाडेइ ताव राइअंति।" एवं विचारसारग्रन्थेऽपि, तथाहि "देवसिअपडिक्कमणं, सुज्झइ रयणीइ जाव पढम पहरं। राइअमह उग्घाडा–पोरिसिमुव जाव पुरिमड्ढं ॥ १ ॥" इत्यादि। एवमेव ओघनिर्युक्तिसूत्रवृत्तौ ॥

॥ इति दैवसिकरात्रिकप्रतिक्रमणं कियत् कालं यावच्छुध्यतीति [अधिकारः] विचारः ॥ ५९ ॥

ननु–पञ्चम्याः पर्वत्वं क्व प्रोक्तमस्ति ?, येन तत्र विशेषतः पुण्यकर्तव्यानि क्रियमाणानि सन्ति, उच्यते–पर्युषणाचूर्णौ तस्याः पर्वत्वेनोक्तत्वात्, तथाहि–"इत्थ उ पणगं पणगं, कारणिअं जा सवीसईमासो। सुद्धदसमीठिआणं व आसाढीपुण्णिमोसरणं॥ १ ॥ आसाढपुण्णिमाए, ठिआणं जदि डगलाईणि गहियाणि पज्जोसवणाकप्पो अ कहिओ तो सावणबहुलपंचमीए पज्जोसवंति। असति खित्ते सावणबहुलदसमीए, असति खित्ते सावणबहुलस्स पन्नरसीए। एवं पंच पंच ओसारितेणं जाव असति भद्दवयसुद्धपंचमीए, अओ परेणं न वट्टइ। अइक्कमेउं आसाढपुण्णिमाओ आढत्तं मग्गंताणं जाव भद्दवयजोण्हस्स पंचमीए। इत्थंतरे जइ न लद्धं ताहे जइ रुक्खाहे ठितो तोऽवि पज्जोसवेअव्वं। एएसु पव्वेसु जहा लंभे पज्जोसवेअव्वं अप्पव्वे न वट्टइ, कारणिआ चउत्थीवि अज्जकालमायरिएहिं पवत्तिआ।" इति (२२ पत्रे) एवं श्रीनिशीथचूर्णौ दशमोद्देशके २१७ पत्रेऽपि, तथाहि—

"इत्थ उ पणगं पणगं, कारणिअं जा सवीसईमासो । सुद्धदसमीठिआण व आसाढी पुण्णिमोसरणं ॥ १ ॥ तथाच– आसाढपुण्णिमाए पविट्ठा डगलाइअं गिण्हंति पज्जोसवणकप्पं कहिंति, पंचदिणा ताहे सावणबहुलपंचमीए पज्जोसवंति, खित्ताऽभावे कारणेण पणगे संवुड्ढे दसमीए पज्जोसवंति, एवं पन्नरसीए, एवं पणगवुड्ढि ताव कज्जति जाव सवीसतिमासो पुन्नो इत्यादि सवीसइराए मासे पुन्ने जदि वासखित्तं न लब्भइ तो रुक्खहेट्ठेवि पज्जोसविअव्वं । तं च पुण्णिमाए पंचमीए दसमीए, एवमादिएसु पव्वेसु पज्जोसविअव्वं नो अपव्वेसु । सीसो पुच्छइ–इआणिं कहिं च चउत्थीए अपव्वे पज्जोसविज्जत्ति । आयरिओ भणइ–कारणिआ चउत्थी अज्जकालगायरिएहिं पवत्तिआ" इति । अत्र पूर्वचूर्णिद्वयेऽपि "एतेसु पव्वेसु जहालंभं पज्जोसवेअव्वं अपव्वे न वट्टइ, इत्यनेन पुण्णिमाए १ पंचमीए २ दसमीए ३ एवमाइएसु पव्वेसु पज्जोसवेअव्वं नो अपव्वेसु ।" इत्यनेन वचनेन पूर्णिमावत् पञ्चम्याः पर्वत्वं सिद्धम् । अत्राऽऽह कोऽपि कोपितप्रायः–चर्चाचञ्चुर्विपश्चित्–ननु एतैरक्षरैर्दशम्या अपि पर्वत्वं पञ्चमीवन्माननीयं स्यात् ? इति चेदुच्यते–सिद्धान्ताक्षरसिद्धेऽर्थे का नाम विचारणा ?। नन्वेवं दशम्यां तपोऽपि विधीयते ?, इति चेदुच्यते–पञ्चम्याः पर्वत्वं तावत् सिद्धान्ताक्षरैः सिद्धं, अथ केवलं दशमीतपोविषये विवादोऽवतिष्ठते, तत्र चेदमुत्तरम्–दशम्याः पर्वत्वे सत्यपि पूर्वाचार्यपरम्परायां महानिशीथे च दशम्यां तपसः करणस्य अदर्शनात् । तत्र तपो न क्रियते इति महानिशीथ–भाष्यपाठो यथा– ॥ १३४ ॥

"संते चउवीरिअपुरिसायारपरक्कमे अट्ठमि १ चउद्दसी २ नाणपंचमी ३ पज्जोसवणाओ ४ चाउम्मासिएसु चउत्थ,

छट्ठमे न करिज्जा तो पायच्छित्तं इति", ननु-एवं सति पञ्चमी १ अष्टमी २ पूर्णिमा ३ अमावास्या २ अन्यतरा चेति गणनायां पक्षमध्ये त्रिपर्वी स्यात्, चतुःपर्वी-पञ्चपर्व्यावपि च ग्रन्थान्तरे प्रोच्येते, एवमत्र पर्वणामनियतत्वात् त्रिपर्वी १ चतुःपर्वी २ पञ्चपर्वी ३ वाक्यात् तपःशीलादिना आराध्यते? इति चेदुच्यते-स्वशक्त्यपेक्षं सर्वा द्वे एका वा, तामाराधयतां न कश्चिद्दोषः । पुनः पञ्चम्याः पर्वत्वप्रतिपादकाः एकोनविंशतिपञ्चाशकवृत्त्यादि-अनेकग्रन्थाः सन्तीति तदर्थिना ते विलोकनीयाः ॥ ६० ॥

॥ इति पञ्चम्याः पर्वत्वम् ॥ ६० ॥

ननु-"सवीसए राइमासे वइक्कंते पज्जोसवंती"ति श्रीकल्पसूत्रवचनात् "जाव भद्दवयसुद्धपंचमीए अओ परेणं न वट्टइ अइक्कमिउं आसाढपुन्निमाओ आढत्तं, मग्गंताणं जाव भद्दवयजोण्हस्स पंचमीए" इति श्रीपर्युषणाचूर्णिवचनाच्च भाद्रपदसुदिपञ्चम्यामेव श्रीपर्युषणापर्वकरणमुचितम् । अन्यगच्छेष्वपि केषुचित् साम्प्रतं भाद्रपदसुदिपञ्चम्यामेव पर्युषणापर्व क्रियमाणं दृश्यते, परम्-आत्मीयगच्छे भाद्रपदसुदिचतुर्थ्यां तत् क्रियते तत्कथम्? इति, उच्यते-सत्यं भो शिष्य! पूर्वमेवं आसीत्, परं श्रीवीरात् त्रिनवत्यधिकेषु नवशतवर्षेषु (९९३) गतेषु सत्सु श्रीशालिवाहनराजाग्रहात् श्रीकालिकाचार्यैः, "अंतरावि अ से कप्पइ" इति श्रीकल्पसूत्राक्षरदर्शनबलेन पञ्चमीतः चतुर्थ्यां श्रीपर्युषणापर्व प्रवर्तितं, तद्वशेन च चातुर्मासमपि चतुर्दश्यां जातं, अन्यथा आगमोक्तं पञ्चदश्यामासीत्, तत् इदानींतनसमस्तसंघेनाऽपि प्रमाणीकृतं,

यदुक्तं श्रीतीर्थोद्गालिप्रकीर्णके, तथाहि–"तेणउयनवसएहिं (९९३), समइक्कंतेहिं वद्धमाणाओ । पज्जोसवण चउत्थी, कालगसूरिहिं तो ठविआ ॥ १ ॥ वीसहिं दिणेहिं कप्पो, १ पंचगहाणीय कप्पठवणा य । नवसयतेणउएहिं, वुच्छिन्ना संघआणाए ॥ २ ॥ सालाहणेण रन्ना, संघाएसेण कारिओ भयवं ! । पज्जोसवणचउत्थी, चाउम्मासं चउद्दसिए ॥ ३ ॥ चउमासयपडिकमणं, पक्खियदिवसंमि चउविहो संघो । नवसयतेणउएहिं, आयरणं तं पमाणंति ॥ ४ ॥"

पुनरपि श्रीस्थानाङ्गवृत्तावपि तथैव प्रत्यपादि, तथाहि–"एवं च कारणेणं अज्जकालगायरिएहिं चउत्थीए पज्जोसवणं पवत्तियं सम्मत्तं संघेण य अणुमन्निअं तव्वसेण य पक्खिआईणि वि चउद्दसीए आयरिआणि, अन्नहा आगमुत्ताणि पुण्णिमाए त्ति", एवं पर्युषणाचूर्णावपि, तथाहि–'कारणिया चउत्थी वि अज्जकालएहिं पवत्तिअ' त्ति। पुनरेवमेव निशीथचूर्णिदशमोद्देशकेऽपि, तथाहि–"सिसो पुच्छइ इयाणिं कहं च चउत्थीए अपवे पज्जोसविज्जत्ति? आयरिओ भणइ–कारणिया चउत्थी अज्जकालगायरिएहिं पवत्तिअ इति ।' न च वाच्यं तस्मिन्नेव वर्षे शालिवाहनजीवनावधिं वा तत्पर्युषणापर्व चतुर्थ्यां कृतं, पश्चात् पुनरपि पञ्चम्यामेव जातं भविष्यतीति, तदनन्तरमपि चतुर्थ्यामेव क्रियमाणमासीत्, यदुक्तं श्रीनिशीथचूर्णौ दशमोद्देशके, तथाहि–"इआणि कहं अपवे चउत्थीए पज्जोसविज्जइ ?" इति शिष्यपृच्छायां गुरुवचनावसरे–"एवं च जुगप्पहाणेहिं चउत्थी कारणे पवत्तिआ, सच्चेव अणुमया सव्वसाहूणं" इति । ततः श्रीकालिकाचार्यानन्तरं पश्चात् कियत्कालभावी निशीथचूर्णिकारः–उक्तवचनप्रामाण्यात् ज्ञायते श्रीकालिकाचार्यात् पश्चादपि श्रीपर्युषणापर्व भाद्रपदचतुर्थ्यामेव

क्रियमाणमासीत्, ततस्तत्परम्पराऽऽयातैः अस्माभिरपि चतुर्थ्यामेव श्रीपर्युषणापर्व विधीयते इति न दोषः कोऽपि ॥

ननु–यदि एवं च–"एवं च कारणेणं अज्जकालगेहिं चउत्थीए पज्जोसवणं पवत्तिअं समत्तसंघेण य अणुमन्निअं", इति स्थानाङ्गचूर्णौ भणितं। तदा समस्तसंघेन चतुर्थ्यां तस्याऽङ्गीकरणात्। सांप्रतं केषुचिद्गच्छेषु पञ्चम्यां तत्करणं कुतः? ॥

उच्यते–श्रीकालिकाचार्यपरम्परां न ते मन्यन्ते इति संभाव्यते। ननु तर्हि असढेण समाइन्नं' इत्याद्युक्तत्वेन कथं न ते दोषभाजः? ॥

उच्यते–तत्रार्थे त एव प्रष्टव्याः, वयं च न कांश्चिदपि निन्दामः। ननु–आत्मगच्छे पञ्चम्यां केवलं श्रीकल्पसूत्रं पाठमात्रतः श्रीसंघाग्रे वाच्यते न वा? न वाच्यम्–इति उत्तरं, यतः सांवत्सरिकप्रतिक्रमणानन्तरिककल्पाष्टमाध्ययनपाठादनु–"कप्पसमप्पावणियं करेमि काउसग्गं" इति वाक्येन कल्पसमाप्तिनैमित्तिककायोत्सर्गस्य तच्चूर्ण्यादौ प्ररूपणात्, सांवत्सरिकप्रतिक्रमणस्य चतुर्थ्यामेवाचरितत्वात्, चतुर्थ्यामेव तद्वचनं यौक्तिकं, न पञ्चम्यां, अतश्चतुर्थ्यां सांवत्सरिककृत्यसमाप्तिकारकाणां पञ्चमी षष्ठीवद्दोषकृत् ज्ञेया। पुनर्यथा श्रीकल्पसूत्रे–"नो से कप्पइ तं रयणिं उवाइणावित्तए" इति पञ्चमीमाश्रित्य प्रोक्तं, तथा चतुर्थीमानकानां चतुर्थीमाश्रित्यापि ज्ञेयं, ततश्चतुर्थीमानकानां पञ्चम्यां श्रीकल्पसूत्रस्य संघसमक्षं पाठवाचनेऽपि महान् दोषः। इति चतुर्थ्यां श्रीपर्युषणापर्वकरणम् ॥ ६१ ॥

॥ इति चतुर्थ्यां श्रीपर्युषणापर्वकरणम् ॥ ६१ ॥

खरतरगच्छाधीशा, जिनचन्द्रयुगप्रधानगुरुराजाः । श्रीपातिशाहिमान्याः, समभूवन् भूमिविख्याताः ॥ १ ॥
श्रीपूज्यमुख्यशिष्याः, दक्षाः श्रीसकलचन्द्रनामानः । मद्गुरवो गुणगुरव-स्तेषामेष प्रसादो मे ॥ २ ॥
त्रयोदशभिरित्येवं, पूर्णं प्रश्नोत्तरैर्व्यधात् । तृतीयकं प्रकाशं श्री-समयादिमसुन्दरः ॥ ३ ॥
इति श्रीसमयसुन्दरोपाध्यायविरचिते श्रीसामाचारीशतके पञ्चमप्रकाशे तृतीयः प्रकाशः सम्पूर्णः ॥ ३ ॥

इति श्रीसमयसुन्दरोपाध्यायविरचिते सामाचारीशतके
पञ्चमप्रकाशे तृतीयः प्रकाशः समाप्तः ॥ ३ ॥

॥ अथ चतुर्थः प्रकाशः ॥

॥ श्रीमत्स्थम्भणपार्श्वनाथाय नमः ॥

ननु–श्रीजिनवल्लभसूरीणां परमसंविग्नानां कठोरसत्क्रियापात्राणां का सामाचारी प्रवर्तते ?, यदुपरि सर्वोऽपि श्रीखरतरगच्छसंघः प्रतिक्रमणादिक्रियां कुर्वाणोऽस्ति ? उच्यते–श्रूयताम्, एषा चत्वारिंशद्गाथारूपा तेषां सामाचारी, तथाहि—

"सम्मं नमिउं देवं, देविंदवंदिअपयं महावीरं । पडिक्कमणसमाचारीं, भणामि जह संभरामि अहं ॥ १ ॥ पंचविहायारविसु–द्धिहेउमिह साहू सावगो वावि । पडिकमणं सह गुरुणा, गुरुविरहे कुणइ इक्को वि ॥ २ ॥ वंदित्त चेइआइं, दाउं चउराइए खमासमणे । भूनिहियसिरो सयला–ऽइआरमिच्छुक्कडं देइ ॥ ३ ॥ सामाइअपुव्वमिच्छा–मि ठाइउं काउसग्गमिच्चाइं । सुत्तं भणिअ पलंबिअभूयकुप्परधरिअपहिरणओ ॥ ४ ॥ संजइ १ कविट्ठ २ घण ३ लय ४ ळंबुत्तर ५ खलिण ६ सबरि ७ वहु ८ पेहा ९ । वारुणि १० भमुहं ११ गुलि १२ सीस १३ मूअ १४ हय १५ काय १६ निहलु १७ द्धी १८ ॥ ५ ॥ थंभाइ १९ [घोडगमाई] दोसरहियं, तो कुणइ दुद्धसिओ तणुस्सग्गं । नाभिअहो जाणुद्धं, चतुरंगुलठविअकडिपट्टो ॥ ६ ॥ तत्थ य धरेइ हिअए, जहक्कमं दिणकए अईआरे । पारेत्तु नमुक्कारेण पढइ चउवीसथयदंडं ॥ ७ ॥ संडासगे पमज्जिय, उवविसिय अलग्गविअयबाहुजुओ । मुहणंतगं च कायं, पेहए पंचवीसइहा ॥ ८ ॥ उट्ठियट्ठिओ सविणयं,

विहिणा गुरुणो करेइ किइकम्मं । बत्तीसदोसरहियं, पणवीसावस्सगविसुद्धं ॥ ९ ॥ थद्ध १ पविद्ध २ मणाढिअ ३ परि-पिंडिअ ४ मंकुसं ५ ससुवत्तं ६ । कच्छवरिंगिअ ७ टोलगइ-८ दद्दुरं ९ चेइ-आवद्धं १० ॥ १० ॥ मणदुट्ठ ११ रुट्ठ १२ तज्जिय १३ सढ १४ हीलिअ१५ तिणिअ १६ भंडणीअं च १७ । दिट्ठमदिट्ठं १८ संगं १९ कर २० मोअण २१ मूण २२ मूअं च २३ ॥ ११ ॥ भय २४ मित्ती २५ गारव २६ कारणेहिं २७ पलिओवि । [चि]अं २८ भयंतं च २९ । आलिद्ध ३० मणालिद्धं ३१ चूलिअ ३२ चुडुलित्ति बत्तीसा ॥ १२ ॥ उपवेसमहाजायं, दुहोणयं पयडबारसावत्तं । एगनिक्खमणतिगुत्तं, चउसिर न भणंति पणवीसा ॥ १३ ॥ अह सम्ममवणअंगो, करजुअविहिधरिअपोत्तिरयहरणो । परिचिंतिय अइआरे, जहकमं गुरुपुरो विअडे ॥ १४ ॥ अह उवविसित्तु सुत्तं, सामाइअमाइअं पढीअ पयओ । अब्भुट्ठियओ म्मि इच्चा-इ पढइ दुह उट्ठिओ विहिणा ॥ १५ ॥ दाऊण वंदणं तो, पणगाइसु जइसु खामए तिन्नि । किइकम्मं किरियठिओ, सड्ढो गाहा-तिगं भणई ॥ १६ ॥ अह [इय] सामाइअउस्सग्गसुत्तमुच्चरिअ काउसग्गठिओ । चिंतइ उज्जोयदुगं, चरित्तअइआरसुद्धि-कए ॥ १७ ॥ विहिणा पारिअ सम्म-त्तसुद्धिहेउं च पढिअ उज्जोअं । तह सव्वलोयअरिहं-तचेइआरोहणुस्सग्गं ॥ १८ ॥ काउं उज्जोयगरं, चिंतिय पारेइ सुद्धसम्मत्तो । पुक्खरवरदीवड्ढं, कड्ढइ सुयसोहणनिमित्तं ॥ १९ ॥ पुण पणवीसोस्सासां उस्सग्गं कुणइ पारए विहिणा । तो सयलकुसलकिरिआ, फलाण सिद्धाण पढइ थयं ॥ २० ॥ अह सुअसमिद्धिहेउ, सुय देवीए करेइ उस्सग्गं । चिंतेइ नमुक्कारं, सुणइ वदेइ व तीइ थुइं ॥ २१ ॥ एवं खेत्तसुरीए, उस्सग्गं कुणइ सुणइ देइ थुइं । पढिअं च पंचमंगलं उवविसइ पमज्ज संडासे ॥ २२ ॥ पुव्वविहिणेव पेहिअ, पुत्तिं दाऊण वंदणं गुरुणो । इच्छामो अणु-

सट्ठिं,–ति भणिअ जाणूहिंतो ठाइ ॥ २३ ॥ गुरुथुइगहणे थुइ तिन्नि, वद्धमाणक्खरस्सरो पढइ। सक्कत्थयं थयं पढिअ कुणइ पच्छित्तउस्सग्गं ॥ २४ ॥ एवं ता देवसिअं, राइअमवि एवमेव नवरि तहिं। पढमं दाउं मिच्छा–मि दुक्कडं पढइ सक्कत्थयं ॥ २५ ॥ उट्ठिय करेइ विहिणा, उस्सग्गं चिंतए अ उज्जोयं। बीअं दंसणसुद्धीए चिंतए तत्थ इममेव ॥ २६ ॥ तइए निसाअइयारे, जहकम्मं चिंतिऊण पारेइ। सिद्धत्थयं पढित्ता, पमज्ज संडासमुवविसइ ॥ २७ ॥ पुव्वं च पोत्तिपेहण–वंदण-मालोयसुत्तपढणं च। वंदणखामणवंदण–गाहातिगपढणमुस्सग्गो ॥ २८ ॥ तत्थ वि चिंतए संयम–योगाण न जेण होइ मे हाणी। तं पडिवज्जामि तवं, छम्मासं ता न काउमलं ॥ २९ ॥ एगाइगुणतीसूणयं अं पि न सहो न पंचमासमवि। एवं चउ ति दुमासं, न समत्थो एगमासं पि ॥ ३० ॥ जा तं पि तेरसूणं, चउतीसइमाइअं दुहाणीए। जाव चउत्थं तो आयं-बिलाइ जा पोरिसि नमो वा ॥ ३१ ॥ जो सक्कं तं हिअए, धरिउं पारेत्तु पेहए पोत्तिं। दाउं वंदणमसढो, तं चिअ पच्चक्खए विहिणा ॥ ३२ ॥ इच्छामो अणुसट्ठिं, ति भणइ उववसिअ पढइ तिन्नि। थुई मिउसद्देण सक्कत्थयाइ तो चेइए वंदे ॥ ३३ ॥ अह पक्खियं चउदसि–दिणंमि पुव्वं व तत्थ देवसिअं। सुत्तंतं पडिक्कमिउं, तो सम्ममिमं कमं कुणइ ॥ ३४ ॥ मुहपोत्तिय वंदणयं, संबुद्धाखामणं तहालोए। वंदण पत्तेयखामणाणि च वंदणयमह सुत्तं च ॥ ३५ ॥ सुत्तं अब्भु-ट्ठाणं, उस्सग्गो पोत्ति वंदणं तह य। पज्जंतिअखामणं, तह चउरो थोभवंदणया ॥ ३६ ॥ पुव्वविहिणेव सव्वं, देवसियं वंदणाइ तो कुणइ। सिज्जसुरी उस्सग्गे, भेओ संतित्थयपढणे अ ॥ ३७ ॥ एवं चि अ चउमासे, वरिसे अ जहक्कमं विहि णेयो। पक्खचउमास–वरिसेसु नवरि नामंमि नाणत्तं ॥ ३८ ॥ तह उस्सग्गोज्जोया, बारस वीसा सम्मं गलिगचत्ता।

संबुद्धखामणं ति-च्च सत्त साहूण जहसंखं ॥ ३९ ॥ इअ जिणवल्लहगणिणा, लिहिअं जं सुमरिअं च मइणावि । उस्सुत्तमणाइन्नं, तं मिच्छामि दुक्कडं तस्स ॥ ४० ॥"

॥ इति श्रीजिनवल्लभसूरिसामाचार्यधिकारः ॥ ६२ ॥

ननु-श्रीजिनदत्तसूरीणां युगप्रधानगुरूणामपि अनायतनचैत्य-स्त्रीकृतमूलप्रतिमापूजा-प्रमुखनिषेधकवाक्यानि सामाचारीरूपाणि क्वाऽपि संकलितानि सन्ति? सन्तीति ब्रूमः, स्वकृतोत्सूत्रपदोद्घाटनकुलके तैः सविस्तरं प्ररूपितत्वात् तथाहि, तत्कुलकं—

"लिंगी जत्थ गिहिव्व देवनिलए निच्चं निवासी तयं, सुत्तेऽणायतणं न तत्थ उ जओ नाणाइवुड्ढी भवे । निस्सानिस्सजिणिंदमंदिरदुगं तल्लाभ हेउं सयं, सिद्धंतंमि पसिद्धमेव तहवी खिंसंति ही बालिसा ॥ १ ॥ चेइअमढेसु जइवेसधारया निच्चमेव निवसंति । तमणाययणं जइसावगेहिं खलु वज्जणिज्जंति ॥ २ ॥ उस्सुत्तदेसणाकारएहिं केहिं तु वसइवासीहिं । पडिबोहिअसावयचेइयं पुणो होइऽणाययणं ॥ ३ ॥ एयंमि हुस्सुत्तं पुण, जुवइपवेसो निसाइ चेइहरे । रयणीइ जिणपइट्ठा, न्हाणं नेवेज्जदाणं च ॥ ४ ॥ पूएइ मूलपडिमंपि साविआ चिइनिवसिसम्मत्तं । गब्भापहारकल्लाणं पि न हु होइ वीरस्स ॥ ५ ॥ कीरइ मासविहारोऽहुणाऽवि साहूहिं नत्थि किर दोसो । पुरिसित्थीओ पडिमा, वहंति तत्था-इमा चउरो ॥ ६ ॥ कंडुअसंसरिआओ, न हुंति बिदलंति विरुहगाऽणंतं । न य सिंचियवेराइ, सच्चित्तं सिंधवो दक्खा ॥ ७ ॥ इरियावहियं पडिकमिअ जो जीणाईण पूअणाइ पुणो । कुज्जा इरियं पडिकमिअ कुणइ किइ[य]कम्मदाणाई ॥ ८ ॥ विहि-

चेइअ नामं पि हु न जुत्तमेअं जमागमेणुत्तं । निस्साकडाइ जिणचेइआइं, लिंगीहि विजुआइं ॥ ९ ॥ तित्तियमित्तं कुज्जा, जित्तियमित्तं जलाइ भुंजिज्जा । अजियजलाहारगिही, पाणागारे समुच्चरइ ॥ १० ॥ उग्गय[ए]सूरे सूरुग्गमे अ भणिअंमि नत्थि किर दोसो । एगजुगे जुगपवरा, दस पंच हवंति न हु एगो ॥ ११ ॥ बत्तीसं देविंदा, चउसट्ठी नेअ हुंति जिणपयडा । पूआ अट्ठविअप्पा, पाससुपासा न नव ति फणा ॥ १२ ॥ खीरघएहिं ण्हाणं, जिणपडिमाणं न काउ जुत्तमिणं । दव्वत्थओत्ति काउं, गिहीणमुचिआ जिणपइट्ठा ॥ १३ ॥ कत्तियऽमावासाए, पच्छिमरयणीइँ वीरपडिमाए । कीरइ न्हाणं पूआ, वाइअ महनट्टगीअं च ॥ १४ ॥ लउडारसो वि दिज्जइ, विहि–जिणभवणंमि सावएहिं पि । सासणसुराणमंदो–लणं च तत्थेव जलकीलं ॥ १५ ॥ माहे मालारोवण–मिह कीरंतं च साहए सिद्धिं । मालग्गहणे न्हाणे, जिणाण रयणीइ [ए] को दोसो ? ॥ १६ ॥ न्हवणयरसिहाबंधो, मुद्दाकलसेसु वासखेवाइ । सूरी विणा पइट्ठं, कुणइ अ उस्सुत्तमाईअं ॥ १७ ॥ गिहिणोऽवि दिसाबंधो, कीरंतो धम्मसाहगो होइ । चेइयसहिनिवासीवि साहुवेसट्ठिया पुज्जा ॥ १८ ॥ जिणबिंबमणायणं, न होइ निवसंति ते जहिं स मढो । सो सुविहियसाहूहिं, परिहरिणिज्जो न य गिहीहिं ॥ १९ ॥ मेरुगिरिंमि तिअसाहि–वेहिं जिणजम्मन्हाणमवि किरियं । आरत्तिअमुत्तारिय, मंगलदीवं कयं नट्टं ॥ २० ॥ आरत्तिअमेगजिणिं–दपडिमपुरओ कयं न निम्मल्लं । परिहाविज्जइ जेणं, वत्थेणं तमवि निम्मल्लं ॥ २१ ॥ आरत्तियमुवरिजलं, भामिज्जइ तह पयत्तओ पूअं । तंमि अ जमुत्तरंते, तदुवरि कुसुमंजलिक्खेवो ॥ २२ ॥ आरत्तियं धरिज्जइ, जयंतराले वि उत्तरंतं तु । कीरइ नट्टं गीअं, वाइअमुअगीअ नट्टं च ॥ २३ ॥ जिणपुरओऽवि फलक्खय–पमुहं जं ढोइअं तु पूअट्ठा । तमवि न कप्पइ

निम्मल-मित्थं काउं पुणो दाउं ॥ २४ ॥ कप्पइ न लिंगिदव्वं, विहिजिणभवणंमि सव्वहा दाउं । सासणसुराण पूआ, नो कायव्वा सुदिट्ठीहिं ॥ २५ ॥ पव्वज्जागहणुट्ठा-वणाइ नंदी वि कीरइ निसाए । नेमिविवाह[खोडय]क्खाडय-रहचलणा राइम-इसोगो ॥ २६ ॥ सिद्धंतसुत्तजुत्तीहिं, जमिह गीयत्थसूरिमायरियं । न कुणंति तं पमाणं, पयडंति य समयमाहप्पं ॥ २७ ॥ पुत्तिं विणावि गिहिणो, कुणंति चेलंचलेण किइकम्मं । पाउरणेणं खंधे, कप्[ह]ण जइणो परिभमंति ॥ २८ ॥ [कु] सुगुरु-कयपारतंता, सुत्तं वि सअत्थयं-विआणंता । विहि पडिकूला संतो, कुणंति जं मुणसु तमुस्सुत्तं ॥ २९ ॥ गणणाईआ लोआ, उस्सुत्ताणं पयासिया समए । इह जे जिणदत्ताणं, मन्नंति कुणंति ताणि न ते ॥ ३० ॥"

॥ इति श्रीजिनदत्तसूरिसामाचार्यधिकारः ॥ ६३ ॥

ननु-श्रीजिनदत्तसूरिप्रशिष्याणां श्रीजिनपतिसूरीणामपि काऽपि सामाचारी प्रवर्तते न वा ? उच्यते—प्रवर्तते एव, काऽसौ कियती च ? उच्यते—एकोनसप्ततिशिक्षारूपा सा । तथाहि—

"आयरिय उवज्झाए इच्चाइगाहातिगं पडिक्कमणे साहुणो न भणंति ॥ १ ॥ पडिक्कमणंऽते सिरिपासनाहसक्कत्थवो काउस्सग्गो अ ॥ २ ॥ चउवडमुहपत्तीए अप्पाभिमुहदसिआए सावआणं साविआणं य आवस्सयकरणं ॥ ३ ॥ पडिक्क-मणमाइसु सामाइअदंडगो नवकारो अ वारतिगं भणिज्जइ ठवणायरियठावणं च तिहिं नवकारेहिं ॥ ४ ॥ सड्ढाणं सामाइ-अग्गहणे अट्ठहिं नवकारेहिं सज्झायकरणं ॥ ५ ॥ उस्सुत्तभासगं-चियवासी-दव्वलिंगीणं-वक्खाणसुणणस्स कियक-म्मस्स य निसेहो ॥ ६ ॥ खमासमणदुगंतराले इच्छकार सुहदेवसि अ सुहराइ अ पुच्छा ॥ ७ ॥ संगर १ कडुअ २ ॥ १२९ ॥

गोयराइ ३ विदलं ॥ ८ ॥ तिहिवुड्ढीए पच्चक्खाण–अट्ठाइयमहूवआइसु पढमतिही घेतव्वा ॥ ९ ॥ मासवुड्ढीए पढमसासस्स पढमपक्खो वीअमासस्स बीअपक्खो कल्लाणगेसु घेतव्वो ॥ १० ॥ सावणे भद्दवए वा अहिगमासे चाउम्मासाओ पण्णासइमे दिणे पज्जोसवणा कायव्वा न असीइमे ॥ ११ ॥ सावगाणं पाणस्स लेवाडेण वा इच्चाइ पाणगागार अणुच्चारणं ॥ १२ ॥ विगईओ पच्चक्खाइ इच्चेव भणणं न सेसिआउत्ति ॥ १३ ॥ कत्तियवुड्ढीए पढमकत्तिए चेव चाउम्मासिअं पडिकमिज्जइ सेसमासवुड्ढीए पंचसुमासेसु चउमासं कीरइ ॥ १४ ॥ इत्थीणं देवपूआ निसेहो ॥ १५ ॥ वायणायरिअ-उवज्झाय सूरिणं जहसंखं इगदुगतिकंबला निसिज्जा ॥ १६ ॥ सामण्ण साहूणं अपंगुरिआणं उवओग करणं चंदणकपूरपूआनिसेहो अ ॥ १७ ॥ न एगागिणीए इत्थीए वसहि पवेसो ॥ १८ ॥ वरिसयाले अ–गलिअतक निसेहो ॥ १९ ॥ पाउडिआ १ जडाल २ कंवल ३ बोरिआणं ४ अपरिभोगो ॥ २० ॥ संघवइ १ सूरिपय २ कुलेसुवि दसाहं सुअसूअगकुलाणं च एगारसाहं पुत्तिआसूअगं बारसाहं मयगकुलाणं च वज्जणं ॥ २१ ॥ दक्खा १ खजूर २ उत्तति [खारिक] ३ माईणं सकुलिआणं साहूहिं अग्गहणं ॥ २२ ॥ एगजुगे जुगप्पहाणो एगो न पुण अणेगे ॥ २३ ॥ चित्ताऽसोए सत्तमीट्ठमी–नवमीतिहिसु कयं तहा पुप्फवईए कयं तवं आलोयणाए न पडइ ॥ २४ ॥ आयंबिले पप्पड १ घुग्घरिआ २ वेढमिआ ३ इड्डरिअ ४ लड्डुकाइ ५ निसेहो ॥ २५ ॥ साहूणं वासारत्ते वीरकल्लाणगेसु अ एगा विगई उवहाणे गिहिणंपि ॥ २६ ॥ रयस्सला भत्तस्स वज्जणं ॥ २७ ॥ पुप्फवईए तिचउरादिणे च्छुत्तिरक्खणं, चेइअवसहिसु अगमणं, पडिकमणाइसु मोणं ॥ २८ ॥ कंधिआणं तइअदिणे न्हाणं जाव देव अपूयणं ॥ २९ ॥ वायणायरिआइ पयठिणं ठवणायरिअस्स य असंफुसणं निअमिअ

पडिक्कमणाइ मोणेणं कुणंति ॥३०॥ गोयमपडिग्गह १ मुक्कलदंडग २ मउडसत्तमी माणिक्कपत्थारिआइ तव अकरणं ॥ ३१ ॥ संपइकाले सावयपडिमाओ न वहिज्जंति ॥३२॥ देवस्स गाम १ गोउल २ आराम ३ कूवाइ ४ न कीरइ ॥३३॥ चेइअहराइसु अक्खुडंचय पडिसेहो ॥३४॥ राईमई विरहगीआई परिहारो ॥३५॥ जहन्नओ वि पारुत्थयं विणा न न्हवणं ॥ ३६ ॥ रयणीए नंदि १ बलि २ पइट्ठा ३ रहजत्ता ४ न्हवणाई ५ समणा १ समणी २ सावय ३ साविआणं ४ चेइअ पवेसो न मंगलदीवस्स न भामणं ॥ ३७ ॥ न य आरत्तिए विसेस पूआ ॥ ३८ ॥ लवणस्स जलस्स य उत्तारिअ जलणे खिवणं ॥ ३९ ॥ न य थालं विणा आरत्ति अ मंगलदीवा ॥ ४० ॥ न चेईए वेसा नच्चणं ॥ ४१ ॥ न य लउडारसदाणं ॥ ४२ ॥ लोण १ जल २ आरत्तिआइ ३ जिणस्स सक्केण न कयं किंतु गीयत्थेहिं आइण्णं संहारेण य संजुत्तं ॥ ४३ ॥ अट्ठाहिआओ तहा आरंभिअव्वाओ जहा सत्तमी अट्ठमी नवमीओ अट्ठाहिआ मज्झे इंति ॥ ४४ ॥ परिग्गहप्पमाणटिप्पणए मूलगुरूपासे इमं गहिअंति लिहिज्जइ न उण अन्नेहिं वि आयरिय उवज्झाय वायणायरिएहिं दिन्ने परिग्गहप्पमाणे स नाम लिहिअव्वं ॥ ४५ ॥ मूलगुरुपत्थाणं कावं जाव विवक्खियं ठाणं न संपत्तो ताव धोवणीया सव्वठाणेसु साहूहिं न कायव्वा ॥ ४६ ॥ कंधकंबलियाए असमप्पिआए दंडगो न अप्पेअव्वो आयरियउवज्झायाणं गिण्हंतेहिं पढमं दंडओ घेतव्वो पच्छा कंधकंबलिआ ॥ ४७ ॥ आयरिय-उवज्झायाणं कंधकंबली विहारभूमिए वेयावच्चगरेण घेतव्वा न पुण वायणायरिअस्स ॥ ४८ ॥ चउरो तिप्पाओ घेतव्वा न पुण तिन्नि ॥ ४९ ॥ अपडिक्कमंत वंदणदायारो सावया जहा पभाए तहा संझाए वि दोहिं

छंदणेहिं कमेण आलोयणं खामणं पच्चक्खाणं करेंति, न पुण संझाए पढमं छंदणदुगेण पच्चक्खाणं ततो दो दो छंदणेहिं आलोयण खामणया ॥ ५० ॥ सावय-पडिक्कमणसुत्तंते तस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्सत्ति न भणंति ॥ ५१ ॥ पडिक्कमणे साहूणो सावया य काउस्सग्गे आइआरं मुकलं चिंतंति न पुण गाहारूवं ॥ ५२ ॥ वक्खाणवायणेवि रागझुणी न कायवो ॥ ५३ ॥ सामाइअदंडगं मुहपोत्तिआ पडिलेहणपुवं भणिअ तओ इरिआवहिआ पडिक्कमिज्जइ न पुण इरिअं पडिक्कमित्ता तओ सामाइअग्गहणं ॥ ५४ ॥ पक्खियपडिक्कमणे पुढोकय आलोयणं मुत्तुं परोप्परं एगमंडलीए न छंदणादोसो अओ मुहपोत्ति पडिलेहिज्जइ ॥ ५५ ॥ अट्ठमीचउद्दसीसु उववासकरणं सइ सामत्थे बीआपंचमीएग्गारसीसु निव्विगयं अन्नया एगभत्तमविजण जाय खुड्डिय गिलाणाइ मोत्तुं ॥ ५६ ॥ पइदिणं संपुण्णचियवंदणा देवालए ॥ ५७ ॥ रत्तिए गुरुणो सोअत्थं दुप्परिआए जलोल्लिय चीवरखंडठावणं अइसाराइसु लूहणयाइ धोवणं भंडए धारेअवं ॥ ५८ ॥ चउमासिया धोवणी ॥ ५९ ॥ वासा चउमासए सूरिणं दुकंबला निसिज्झा उवज्झायस्स एगं कंबला वायणायरिअस्स य ॥ ६० ॥ जेट्ठउवज्झाया मह-उवज्झाया इति भणंति न पुण अन्ने ॥ ६१ ॥ आयरिय नामं लेहाइसु अमुग आयरिय इय लिहिअवं न पुण सूरित्ति ॥ ६२ ॥ संघाडयबाहिरे मए तस्स अंतिय वत्थ पत्त पुत्थआइ पडआसण कंबलसहिअं मूलगुरुणो दिज्जइ ॥ ६३ ॥ साहूसु कणिट्ठो भोयणमंडलिं समुद्धरइ ॥ ६४ ॥ ओमरायणीआ जलं विहरंति सो सा भत्ताइअं ॥ ६५ ॥ बीसओसिरिमाल-ओसवाल-पोरवाड-कुलसंभूओ चेव आयरिओ ठाविज्जइ उवज्झाओवि तहेव न पुण दसाजातिओ महुत्तीयाणो ठाविज्जइ, वायणागुरू जो वा सो वा ठाविज्जइ महत्तरी सिरिमाला चेव ठाविज्जइ ॥ ६६ ॥

पंथे सइज्जाय दुप्पडिलेहण गोअरचरिअभंगेत्ति जहा—जेट्ठं साहूणो विस्सामिअ विस्सामिअ सुह विहारो पुच्छिअव्वो ॥ ६७॥ साहूणं पढमो-वहाणे वुढे उत्तरज्झयणाइ जोगा वोढव्वा ॥ ६८ ॥ वीरस्स छ कल्लाणा य ॥ ६९ ॥"

॥ इति श्रीजिनपतिसूरिसामाचार्यधिकारः ॥ ६४ ॥

ननु—श्रीखरतरगच्छे एतत्सामाचारीत्रयातिरिक्तं व्यवस्थापत्रमपि किमपि वर्तते न वा ? उच्यते—वर्तते एव साधूनां शिक्षारूपं, तथाहि—

सर्वं वस्त्रपात्रादि विहृत्य मूलगुरुभ्यो निवेदनीयं । १ । प्राभृतकादिपरिष्ठापने आचाम्लं, अन्यत्र चातुर्मासिक—सांवत्सरिकपारणात् । २ । पात्रक्षालने कल्पपरिष्ठाने निर्विकृतिकं । ३ । गुरुणासह संस्तारक—मुखवस्त्रिकाऽप्रतिलेखने निर्विकृतिकं मार्गश्रमग्लानत्वादिकारणं विना । ४ । गुरोरनापृच्छया साधुभ्यो वस्त्रादिदानं न कार्यम् । अन्यत्र पृथक् संघाटकात् । ५ । पात्र त्रेपणक घटभंगे आचाम्लं । ६ । चेतणी ढांकणी प्रभृतिभंगे निर्विकृतिकं । ७ । आत्मरुच्या गृहस्थपार्श्वात्

१ गच्छपतिः पञ्चनदीः साधयति । सूरिमन्त्रं आराधयति । प्रत्यहं द्विशतसूरिमन्त्रजपं करोति । खरतरश्राद्धगृहे उभयकालसप्तस्मरणं [गुणनं] खरतरश्राद्धैः सदा क्षिप्रचटी २००० गुणनीया । श्राद्धैः स्वगृहे मासमध्ये आचाम्लद्वयं कार्यं । इति सामर्थ्यं खरतरसाधुभिः एकाशनं कार्यं । एते सप्त वराः श्रीजिनदत्तसूरीणां पार्श्वे योगिनीमार्गिताः । योगिनीदत्ताः तु एते । प्रतिग्रामं एकः श्राद्धो दीप्तः । प्रायसः खरतरश्राद्धो निर्धनो न । खरतरश्राद्धः कुमरणेन न म्रियते । साध्वी स्त्रीधर्मं न । खरतरश्राद्धं शाकिनी न छलति । जिनदत्तसूरिनाम्ना विद्युद्भयं न । खरतरश्राद्धः सिन्धुदेशे गत्वा कामवान् भविष्यति । इति जिनदत्तसूरीणां सप्त वराः योगिनीदत्ताः इति जीर्ण—पत्रे ॥

किमपि न आनाय्यं किं तु संघाटकं प्रति पृष्ट्वा । ८ । विंशति वर्षपर्यायं विना योगपट्टादि न ग्राह्यं । ९ । सन्निधिधारण-
वर्जनं । १० । संस्तारके सामान्यतपोधनस्य कम्बलिका निषिद्धा ग्लानवर्जं । ११ । क्रीतादिना वस्त्रादि अपूर्वं न आनाय्यं
। १२ । सागारिकसमक्षं गाढकलहे आचाम्लं अज्ञाते निर्विकृतिकं । १३ । सागारिकेभ्यो याचकेभ्यश्च निजान्नपानादि
न देयं । १४ । उपाध्यायवाचनाचार्ययोः मण्यक्षपूजानिषेधः । १५ । गुरोराज्ञया विहारो गमनागमनादिकं । १६ ।
उपाध्यायवाचनाचार्याणां प्रावृतानामेव उपयोगकरणं आचार्यवत् । १७ । उपाध्यायवाचनाचार्याणां आरात्रिकावतारणं
न । १८ । प्रथमदिने आचार्योपाध्यायवाचनाचार्यैः यथाज्येष्ठं रात्रिकं पादशौचं कार्यं । १९ । उपाध्यायवाचनाचार्याणां
पृष्ठपट्टे कम्बलं वस्त्रं च नाऽस्ति । २० । भोजनकाले आचार्योपाध्यायाग्रे पट्टकं धार्यं, न वाचनाचार्याग्रे । २१ । व्याख्या-
नारम्भे गच्छाधिपतेः नमस्कारकथनं प्रतिक्रमणे तन्नाम कथनं च । २२ । दीक्षादानं मूलगुरोस्तदाज्ञया आचार्याणां च
। २३ । सागारिकदृष्टौ उच्छोञ्छनाभ्यंगनिषेधोऽन्यत्र हस्तपादमुखशौचात् । २४ । वर्षाचतुर्मास्यां एका विकृतिः वीरक-
ल्याणके च बालग्लानवर्जं । २५ । राद्धकाचरनिषेधः । २६ । देवस्वं ज्ञानस्वं च न क्वाऽपि व्यापार्यं देवकार्यादन्यत्र । २७ ।
पूर्णिमाऽमावास्योः नन्दीश्वरदेववन्दनं । २८ । कार्तिकचातुर्मासिकं पारणं बहिर्विधेयं यतनया । २९ । गुरुरूपद्रव्यमपि
देवस्व–ज्ञानस्ववत् । ३० । अकाले संज्ञायां यथा उपवासः प्रवेश्यः । ३१ । अष्टमीचतुर्दश्योः पादशौचवर्जं उच्छोलना-
निषेधः करणे उपवासः । ३२ । उत्सर्गेण दुग्धनिषेधः यः कश्चित् लंघयिष्यति तस्याज्ञाभंगः इति ॥ ३३ ॥

॥ इति व्यवस्थापत्राधिकारः ॥ ६५ ॥

ननु–देववन्दनाऽनन्तरं श्रीआचार्यमिश्र–इत्यादि क्षमाश्रमणचतुष्टयादारभ्य क्षेत्रदेवतास्तुतिपूर्वकवन्दनद्वयदानेन नमोऽर्हत्सिद्धा इत्यादिपर्यन्तं आन्तरणीनामकः छन्दनादोषः प्रतिपादितोऽस्ति, अतः पाक्षिकप्रतिक्रमणे क्षामणाकाले परस्परं आंतरणीदोषो न गण्यमानोऽस्ति, तत् क्वाऽपि प्रतिपादितमस्ति न वा ? उच्यते–श्रीजिनपतिसूरिसामाचार्यां स्पष्टं तदक्षराणि सन्ति, तथाहि–"पक्खियपडिक्कमणे पुंहोकथ आलोयणं मोत्तुं परोप्परं एग मंडलीए न छंदणा दोसो अओ मुहपत्ति पडिलेहिज्जइ" १ एवं श्रीजिनप्रभसूरिकृतविधिप्रपायामपि, तथाहि–"पक्खियपडिक्कमणे पत्तेअखामणंकुणंताणं पुट्ठोकय आलोयणं मोत्तुं नत्थि छंदणादोसो अओ चेव अम्ह सामाचारीए मुहपत्तिआ पत्तेअ खामणानन्तरं पडिलेहिज्ज इति २ एवं तरुणप्रभसूरिकृत–बालावबोधेऽपि ज्ञेयम् ३ ॥

॥ इति पाक्षिकप्रतिक्रमणे क्षामणायां न आन्तरीणानामकः छन्दना–दोषाधिकारः ॥ ६६ ॥

ननु–देवसियं वइक्कंतं कियन्तं कालं कथ्यते ?, कियन्तं कालं च राइयं वइक्कंतं पठ्यते ? उच्यते—प्रादोषिके प्रतिक्रमणे रात्रिप्रथमं प्रहरं यावत् देवसियं कथ्यते, पूर्वाह्णे तु दिवसप्रथमप्रहरं यावत् राइयं कथ्यते, यदुक्तं श्रीआवश्यकचूर्णौ (५१ पत्रे) तृतीयाध्ययने, तथाहि–"एवं देवसिओ वंदणग विहाणं भणियं । रत्तिमाइसुवि जेसु ठाणेसु दिवसग्गहणं तत्थ राईगादी वि भाणियव्वा । पादोसिए जाव पोरसी न उग्घाडेइ ताव देवसिअं भण्णइ, पुव्वण्हे जाव पोरिसी न उग्घाडेइ ताव राइयअं" इत्यादि ॥ ६७ ॥

॥ इति देवसिअं राइयं पाठकालाधिकारः ॥ ६७ ॥

ननु-श्राविका श्रावको वा यदा मुखवस्त्रिकोपरि वन्दनकं दद्ते तदा एकपट्टाया मुखवस्त्रिकाया उपरि तत् दानं घटामाटीकते ?, किंवा द्विपट्टाया उपरि ? उच्यते—एकपट्टायाः, न द्विपट्टायाः, यतो वन्दनकावसरे पूज्यपादयुग्मकल्पना मुखवस्त्रिकाया मध्यभागे कथिताऽस्ति । द्विपट्टायास्तस्या उपरि वन्दनकदाने मुखवस्त्रिकाया मध्यभागो न भवति किन्तु चतुर्थभागः, स तु विरुद्धो ग्रन्थेऽप्रतिपादनात्, तस्या मध्यभागे वन्दनकदानं तु श्रीअभयदेवसूरिकृतवन्दनकभाष्ये प्रोक्तमस्ति, तथाहि—

"तह वि छिन्नं वामयजाणुं नमिऊण तत्थ मुहपुत्तिं । रयहरणमज्झभागंमि ठावए पुज्जपायजुगं ॥ १ ॥

एवं सुसावओ वि हु दुवालसावत्तवंदणं दिंतो । मुहपुत्तिमज्झभागंमि ठावए पुज्जपायजुगं ॥ २ ॥

॥ इत्येकपट्टमुखवस्त्रिकोपरि वन्दनकदानाधिकारः ॥ ६८ ॥

ननु-श्रीखरतरगच्छे पदस्थानां व्यवस्थाविधिः कोऽपि प्राक्तनोऽस्ति न वा ? उच्यते—अस्तीति । तथाहि—

श्रीयुगप्रधानाचार्यस्य गच्छाधिपतेः पाञ्चजन्यशब्दवादनादिना प्रवेशः क्रियते, निउंछनं च क्रियते, मङ्गलकलशः सम्मुखमागच्छति [आनीयते], व्याख्याने कृते सति श्राविका गीतं गायन्ति, इति संक्षेपेण श्रीयुगप्रधानाचार्यस्य प्रतिपत्तिः ॥ १ ॥

द्वितीयस्थानीय-सामान्याचार्यस्य नगरप्रवेशे चतुर्विधसंघः सम्मुखं आगच्छति, शङ्खो वाद्यते, श्राविकाश्च गीतं

गायन्ति, वादित्रं वाद्यते, मङ्गलकलशः सम्मुखो नाऽऽगच्छति [नाऽऽनीयते] निउञ्छनं च न क्रियते इति संक्षेपेण सामान्याचार्यस्य प्रतिपत्तिः ॥ २ ॥

श्रीउपाध्यायस्य पुनर्नगरप्रवेशे साधवः श्रावकाश्च सम्मुखा आगच्छन्ति, परं साध्वी श्राविका, नाऽऽगच्छन्ति, शङ्खो न वाद्यते, देवगृहप्रवेशे श्राविका गीतं न गायन्ति, उपाध्यायेन व्याख्याने कृते सति श्राविका गीतं न गायन्ति, निउंञ्छनं च न कदाचिदपि क्रियते। उपाध्यायस्य पाक्षिकप्रतिक्रमणे थाहिका न दीयते, उपाध्यायस्य मङ्गलकलशो वादित्रं च काऽपि नाऽस्ति, उपाध्यायस्य पृष्ठपट्टः कम्बलिकावस्त्रादिरहितः केवलो दीयते, इति संक्षेपेणोपाध्यायस्य प्रतिपत्तिः ॥ ३ ॥

वाचनाचार्यस्याऽपि नगरप्रवेशे साधवः श्रावकाश्च संक्षेपेण संमुखा आगच्छन्ति, शङ्खो न वाद्यते, साध्वी श्राविकाश्च संमुखा नाऽऽगच्छन्ति, निउंञ्छनं च न क्वाऽपि क्रियते। वाचनाचार्येण व्याख्याने कृते सति श्राविका गीतं न गायन्ति, देवगृहप्रवेशे शङ्खो न वाद्यते श्राविकाश्च गीतं न गायन्ति, यदि वाचनाचार्यसकाशाद् बृहत्तरसाधुर्भवति तदा बृहत्तर-साधुः प्रथमं वन्द्यते क्षाम्यते च लेखमध्ये प्रथमं बृहत्तरसाधुनाम लिख्यते लेखोपरि वाचनाचार्यनाम एकं दीयते इति संक्षेपेण वाचनाचार्यस्य प्रतिपत्तिः ॥ ४ ॥

आचार्यो-पाध्याय-वाचनाचार्याणां त्रयाणामपि चैत्यपरिपाटौ शङ्खो वाद्यते, श्राविकाश्च गीतं गायन्ति १ श्रीआचार्याणां कम्बलत्रयं, उपाध्यायानां द्वयं, वाचनाचार्यस्य एकः कम्बलो दीयते इत्युपवेशनविधिः ॥ ५ ॥

एकपट्टमुखवस्त्रोपरि वन्दनकदानाधिकारः पदस्थानां व्यवस्थाविधिरधिकारश्च ६८-६९

महत्तराया नगरप्रवेशे श्राविकाः केवलाः संमुखमागच्छन्ति, श्रावका नाऽऽगच्छन्ति, श्राविका गीतं न गायन्ति, मङ्गलकलशो नाऽऽगच्छति [नाऽऽनीयते], देवगृहप्रवेशे गीतवाद्यमिरच्छनादिकं किमपि न क्रियते, पृष्ठपट्टे च कम्बलिका खण्डं दीयते, उपवेशने कम्बलद्वयं दीयते ॥ ६ ॥

प्रवर्तिन्याः पृष्ठपट्टो लघुः कम्बलिकादि रहितः क्रियते, उपवेशने एकः कम्बलः, इति महत्तरा-प्रवर्तिन्योः संक्षेपेण प्रतिपत्तिः ॥ ७ ॥

अनेन विधिना प्रवर्तमानस्य सकलसंघस्य सर्वं भव्यं भविष्यति । अयं पदस्थानां विधिः विचारसारे लिखितोऽस्ति, परमयं विधिर्जीर्णत्वाद् व्यवच्छिन्नप्रायः, सांप्रतं तु सांप्रतीना गच्छाधिपति १ सामान्याचार्यो २ पाध्याय ३ वाचनाचार्य ४ महत्तरा ५ प्रवर्तिन्यो ६ भिन्नेनैव विधिना व्यवस्थां विनैव प्रवर्तमाना दृश्यन्ते ॥ ६९ ॥

॥ इति पदस्थानां व्यवस्थाविधिरधिकारः ॥ ६९ ॥

अनु-शिक्षान्तानुयोगस्य तत् विसर्जनस्य च को विधिः ? उच्यते—

प्रथमं मुखवस्त्रिकां प्रतिलेख्य वन्दनकद्वयं दीयते, पश्चात् क्षमाश्रमणपूर्वं "अनुयोगं संदिसावेह अनुयोगं पडिगाहेह

१ व्यवस्थानकं विधिप्रकारं मतान्तरे सन्ति इति ।

अनुयोगपडिग्गंहणत्थं करेमि काउस्सग्गं" इत्यादि भणित्वा कायोत्सर्गः क्रियते, लोगस्स उज्जोअगरे एको चिन्त्यते पार्यते च लोगस्स १ कथ्यते, यदा उद्देशका अध्ययनानि च परिपूर्णानि भवन्ति, तदा वन्दनकद्वयं दीयते, समाप्तौ प्रारम्भे च वन्दनकद्वयं दीयते । इत्यनुयोगविधिः, उद्देशो वाचनासूत्रप्रदानमित्यर्थः १, समुद्देशो व्याख्याया अर्थप्रदानमिति २, अनुज्ञा सूत्रार्थयोः अन्यप्रदानं प्रति अनुमननं ३, मुखवस्त्रिकां प्रतिलेख्य वन्दनकद्वयं दीयते, पश्चात् क्षमाश्रमणदानपूर्वमनुयोगं विसर्जः । अनुयोगविसजनार्थं काउस्सग्गं करेह । अनुयोगविसर्जनार्थं करेमि काउस्सग्गमित्यादि भणित्वा कयोत्सर्गे नमस्कार एकश्चिन्त्यते पार्यतेऽपि एकः कथ्यते पश्चाद् विश्रामण्यं कृत्वा मिथ्या दुष्कृतं दीयते ॥ ७१ ॥

॥ इत्यनुयोगदानविसर्जनविधिरधिकारः ॥ ७० ॥

योगविसर्जनविधिरधिकारः ७०

ननु–पाक्षिक–चातुर्मासिकप्रतिक्रमणे यथा भवनदेवतायाः कायोत्सर्गः स्तुतिश्च कथ्यते—तथा सांवत्सरिकप्रतिक्रमणेऽपि कथ्यते न वा ? उच्यते पाक्षिक–चातुर्मासिक–सांवत्सरिकप्रतिक्रमणे भवनदेवता थुई अधिकी कहिजइ इति श्रीतरुणप्रभसूरिकृतबालावबोधवचनप्रामाण्यात् कथ्यते एव, यत्तु श्रीविधिप्रपायां श्रीजिनप्रभसूरिभिः प्रोक्तं "सांवच्छरिए भवनदेवता काउस्सग्गो न कीरइ, न य थुई असज्झायकाउस्सग्गोवि न कीरइ" इति तत्परमार्थं तु त एव जाणन्ति । ननु श्रीतरुणप्रभसूरिवचनोक्तिसम्मतिः कुत्राऽप्यस्ति जीर्णग्रन्थे ? उच्यते–हेतुगर्भे तथैव प्रतिपादनात्, तथाहि–श्रुतदेवतायाः प्रत्यहं स्मृत्या तु आराध्यत्वेन तद्दिने तत्कायोत्सर्गस्थाने भवनदेवताकायोत्सर्गः, क्षेत्रदेवतायाः प्रत्यहं स्मृतौ भवनस्य

पर्युषणपर्वणि भवनदेवताकायोत्सर्गः ७१

क्षेत्रान्तर्गतत्वात् भवनदेव्या अपि स्मृतिः कृतैव, तथापि पर्वदिने तस्या अपि बहुमानार्हत्वात् कायोत्सर्गः साक्षात् क्रियते, स्तवस्थाने अजितशान्तिस्तव पाठश्च । उक्तं च—

"पुव्वं विहिणेव सव्वं, देवसिअं वंदणाइतो कुणइ । सिज्जसुरी उस्सग्गो, भेओ संतिथयपढणे य ॥ १ ॥"

इत्यादि पाक्षिकप्रतिक्रमणविधिः । चातुर्मासिक-सांवत्सरिकप्रतिक्रमणयोरपि क्रम एष एव, नवरं नाम्नि विशेषः, कायोत्सर्गे च चातुर्मासिकप्रतिक्रमणे चतुर्विंशतिस्तवविंशतिः चिन्तनं । सांवत्सरिकप्रतिक्रमणे च चत्वारिंशच्चतुर्विंशतिस्तवः, तदन्ते एको नमस्कारश्च चिन्त्यते । क्षामणकं च पाक्षिकचातुर्मासिकयोः पञ्चानां, सांवत्सरिके च सप्तानां, श्रीगुर्वादीनां यदि द्वौ शेषौ तिष्ठतः ॥ उक्तं च—

"एवं चिअ चउम्मासे, वरिसे अ जहक्कमं विही नेओ । पक्खियचउमासवरिसे-सु नवरि नामंमि नाणत्तं ॥ १ ॥
तह उस्सग्गो ज्जोया, बारस वीसा समं गलिगचत्ता । संबुद्धखामणं ति-पण-सत्त साहूण जह संखं ॥ २ ॥"

इत्थमेव श्रीप्रवचनसारोद्धारवृत्तौ, तथाहि—

"पाक्षिकादिषु त्रिषु श्रुतदेवताकायोत्सर्गस्थाने भवनदेवताकायोत्सर्गः क्रियते" इत्यादि । एवं श्रीदेवेन्द्रसूरिविरचित-षडावश्यकवन्दारकवृत्तावपि (८५ पत्रे) पाक्षिक-चातुर्मासिक-सांवत्सरिक-प्रतिक्रमणत्रयेऽपि भवनदेवताकायोत्सर्गः प्रति-पादितोऽस्ति, तथाहि-तथा पाक्षिकादीनि—

सामा० २५

"मुहपत्ती वंदणखामणय, संबुद्धाखामणं तहाऽऽलोए । वंदणपत्तेयखामणाणि, वंदण य सुत्तं च ॥ १ ॥
सुत्तं अब्भुट्ठाणं, उस्सग्गो पुत्तिवंदणं तह य । पज्जंते खामणया, तह चउरो थो[छो]भवंदणया ॥ २ ॥
(एस विही पक्खियपडिक्कमणे)

पक्खिय तिन्नि सयाइं, ऊसासा पण सया उ चउमासे । अट्ठसहस्सं चरिमे, सिज्जसुरीए तहुस्सग्गो ॥ ३ ॥" इति । इत्थमेव श्रीतिलकाचार्यकृतावश्यकवृत्तावपि, तथाहि—पाक्षिकप्रतिक्रमणान्ते गुरुवचनसंग्रहगाथा, "अहमपि भे खामेमि तुब्भेहिं समं मत्थएण वंदामि, आयरिय—संति नित्थारपारगाओ गुरुणो उ वयणाइं" उक्तार्था । भवनदेवता—क्षेत्रदेवतयोः कायोत्सर्गं कुर्वन्ति, अजितशान्तिस्तवं पठन्ति, गतं पाक्षिकं । एवं चातुर्मासिकं नवरं तत्र पञ्चशतोच्छ्वाससमानकायोत्सर्गः । एवं सांवत्सरिकमपि तत्राऽष्टोत्तरसहस्रोच्छ्वासः कायोत्सर्गः । एवं हारिभद्र्यामपि पाक्षिक—चातुर्मासिक—सांवत्सरिकप्रतिक्रमणत्रयेऽपि । सिज्जसुराए कायोत्सर्गस्य करणं समानमेव प्रतिपादितमस्ति, नानात्वं तु कायोत्सर्गे, लोकोद्योतकरचिन्तनं तत्तु नामग्राहं पृथक् पृथक् प्रतिपादितमस्ति । एवं श्रीआवश्यकचूर्णावपि (२६६ पत्रे), तथाहि—"चाउम्मासिए एगो उवसग्गदेवयाए काउस्सग्गो कीरइ, संवत्सरिए खित्तदेवयाए वि कीरए अब्भहिओ" इत्यादि । एवं श्रीजिनभद्रसूरिपट्टालङ्कारश्रीजिनचन्द्रसूरिशिष्यकृतषडावश्यकबालावबोधेऽपि, पाक्षिकादित्रयप्रतिक्रमणानन्तरं दैवसिकप्रतिक्रमणेऽयं विशेष उक्तः, तथाहि—"केवलं भवनदेवता काउस्सग्ग थुई अधिक कहिज्जइ, अजितशान्तिस्तव कहिज्जइ । लघुस्तवन उवसग्ग कहिज्जइ ।" पञ्चवस्तुकसूत्रवृत्तौ (८० पत्रे) तु एवं—

पर्युषणापर्वणि-भवनदेवता-कायोत्सर्गः अधिकारः ७१
पाक्षिक-सूत्रभणने श्रवणे च अधिकारः ७२

"पम्हट्ठमेरसारण, विणओ उ ण फेडिओ हवइ एवं । आयरणा सुअदेवअ–माईणं होइ उस्सग्गो ॥ ४९१ ॥"

व्याख्या–तत्र हि विस्मृतमर्यादा स्मरणं भवति, विनयश्च न फेटितो–नातीतो भवति, 'एवं' उपकार्यासेवनेन, एतावत् प्रतिक्रमणं, आचरणया श्रुतदेवतादीनां भवति कायोत्सर्गः । आदिशब्दात् क्षेत्रदेवता-भवनदेवता-परिग्रह इति गाथार्थः ॥९१॥

"चाउम्मासिअ वरिसे, उस्सग्गो खित्तदेवयाए उ । पक्खिय सिज्जसुराए, करिंति चउमासिए वेगे ॥ ४९२ ॥"

चातुर्मासिके वार्षिके च, प्रतिक्रमणे इति गम्यते कायोत्सर्गः क्षेत्रदेवताया इति, पाक्षिके शय्यासुरायाः, भवनदेवतायाः कुर्वन्ति इत्यर्थः, चातुर्मासिकेऽपि एके मुनयः इत्यर्थः ॥ ७१ ॥

॥ इति पर्युषणपर्वणि भवनदेवता–कायोत्सर्गः ॥ ७१ ॥

ननु–यः पाक्षिकसूत्रं भणति ये च शृण्वन्ति ते पूर्वं किं पठन्ति? उच्यते—तत्र यः सूत्रं भणति, तस्याऽयं क्रमः—"सामाइअसुत्तं उस्सग्गसुत्तं भणिय, खमासमणेण पक्खियसुत्तं संदिसावेमि पुणो खमासमणेण पक्खियसुत्तं कड्ढेमित्ति भणित्ता नमुकारतिगं कड्ढिअ पक्खियसुत्तं भणइ", इति ये च पाक्षिकसूत्रं शृण्वन्ति तेषां चाऽयं क्रमः, तथाहि—

"जे अ सुणंति ते उस्सग्गसुत्ताणंतरं तस्स उत्तरीकरणेणं तिदंडगं पढिअ काउस्सग्गो ठंति" इति श्रीविधिप्रपायां श्रीजिनप्रभसूरिवाक्यं । श्रीतरुणप्रभसूरिकृतषडावश्यकबालावबोधे तु पाक्षिकसूत्रकथकस्य प्रारम्भे नमस्कारत्रयभणनमेव दृश्यते, तथा च तत्पाठः–"देवसिअआलोइअं पडिकंतं पक्खियं पडिक्कमावेह इसुं कही । चउमासिए चउमासिअं पडिक्कमावेह इसुं कहीं । संवच्छरिए संवच्छरिअं पडिकमावेह इसुं कही, करेमि भंते इत्यादि इच्छामिठामि काउस्सग्गं जो मे पक्खिओ अइ-

आरो कओ" इत्यादि कही करी तस्सुत्तरी कही, शक्तिसंभवइ सवइ काउस्सग्ग कीजइ । एक श्रावक श्रीआचार्यमिश्र आगे आवी एक खमासमण देइ करी भणइ, इच्छाकारेण संदिसह भगवन् सुत्तं संदिसाहुं ? गुरु संदिसावेह इसुं भणियइ हुंतइ, बीजुं खमासमण देई करी भगवन् सुत्तं कढुं ? इसुं भणइ, गुरु भणइ कढ इस्युं कह्यै, छतइ इच्छं इसुं भणी करी उभउथकउ–हात जोडिकरि मुहे मुहपत्ती देइ तिण्ह नमुकार कही मधुरस्वर व्यक्ताक्षर सावधानचित्त सूत्रार्थ मनचिंतव तउ हुंतउ पडिकमणासुत्त गुणइ, बीजा काउस्सग्गे वर्त्तमान सावधान थका सांभलइ । साधुसरसा पडिकमतां हुंता तिण्हसंयसाठि पक्खियसूत्रं सांभलइ शक्ति अभावे बइठा सांभलइ सूत्रं प्रति सवे काउस्सग्गं करेइ संपूर्णसूत्रं भणियइ नमुक्कारेण पारित्ता उभां थकां तिण्ह नवकार कही बेसी करी इत्यादि ॥ ७२ ॥

॥ इति पाक्षिकसूत्रभणने श्रुतौ च पूर्वपाठक्रमाधिकारः ॥ ७२ ॥

ननु–लोचकारापणविधिः कस्मिन् ग्रन्थे निवेदितोऽस्ति ? उच्यते–श्रीविधिप्रपायां श्रीजिनप्रभसूरिभिः समीचीनतया भणितोऽस्ति, तथाहि—

पच्चईएण लोओ कायव्वो अओ तव्विही भण्णइ, गुरुसमीवे खमासमण मुहपोत्तिं पडिलेहिअ, दुवालसावत्तवंदणं दाउं पढमखमासमणेण इच्छाकारेण संदिसह भगवन् लोअं संदिसावेमि, बीए लोअं करेमि, तईए उच्चासणं संदिसावेमि चउत्थए उच्चासणं ठामि, तओ लोअगारं खमासमणपुव्वं भणइ इच्छकार लोअं करेह, मत्थया रक्खधारियो य इच्छाकारं देइ तओ "पुव्वं पडिवय नवमी, तइआ इक्कारसीइ अग्गीए । दाहिण पंचमी तेरसि, बारसि चउत्थीए नेरईए ॥ १ ॥

पच्छिम छट्ठि चउदसि, सत्तमि पडिपुब वायवे कूणे। दसमी विइज्जा उत्तर, अट्ठमि अमावसाइ ईसाणे ॥ २ ॥ इइ गाहक्कमेण जोगिणि उ वामे पिट्ठिउ वा काउं, बुहसोमवारेसु चंदबलाइ भावे सुक्कगुरुसु वि, पुस्स १ पुणवसु २ रेवइ ३ चित्ता ४ सवण ५ धनिट्ठा ६ मिअसिर ७ अस्सिणि ८ हत्थेसु ९ कित्तिआ १ विसाहा २ महा ३ भरणी ४ वज्जेसु। अन्नेसु वा रिक्खेसु उववसिअ सम्ममहिआ संतो लोअं कारिअ लोअगारबाहुं विस्सामिअ। इरिअं पडिकमिअ सक्कथयं भणिअ गुरुसमीवमागस्स खमासमण दुगेण मुहपोत्तिं पडिलेहिअ, दुवालसावत्तवंदणं दाउं, पढमखमासमणे भणइ इच्छाकारेण संदिसह लोअं पवेएमि, गुरू भणइ पवेह, बीए खमासमणे संदिसह किं भणामो, गुरू भणइ वंदित्ता पावेअह, तइएख० केसा मे पज्जुवासिआ तओ दुक्करं कयं, इंगिणी साहियत्ति गुरुणा वुत्ते, इच्छामो अणुसट्ठिंति भणइ, चउत्थे तुम्हाणं पवेइअं संदिसह साहूणं, पवेएमि पंचमे नमुक्कारं भणइ, छट्ठे तुम्हाणं पवेइअं साहूणं पवेइअं संदिसह काउस्सग्गं करेमि, सत्तमे केसेसु पज्जुवासिज्जमाणेसु सम्मं जं न अहिआसिअं कुइअं कक्कराइअं छीअं जंभाइअं तस्स उहड्डावणिअं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थूससिएणमिच्चाइणा, सत्तावीसूस्सासं काउस्सग्गं करेइ, चउवीसत्थयं भणित्ता जहारायणियं साहू वंदइ पाइअ विस्सामेइ। जो पुण सयं चिय लोअं करेइ सो संदिसावण पवेयणाइ न करेइ ॥ ७२ ॥

॥ इति लोचकारापणविधिरधिकारः ॥ ७२ ॥

ननु—श्रावका अतिचारकायोत्सर्गे कथं कांश्च अतिचारान् आलोचयन्ति ? उच्यते—श्रीतरुणप्रभसूरिकृतषडावश्यकबाला-

वबोधोक्त—वार्तिकानुसारेण तथा च तत्पाठः, "काउसग्गमांहि आजुका चउपुहरदिवसमांहि जिके जीव विराधिया हुवइ एकेंद्री बेइंद्री तेइंद्री चउरिंद्री पंचेंद्री, पृथ्वीकाय अप्काय तेउकाय वाउकाय वनस्पतिकाय त्रसकाय, ज्ञानदर्शन चारित्र प्रति आसातना कीधी, क्रोध मान माया लोभ रागद्वेषमत्सर अहंकार कीधो, प्राणातिपात-विरति, मृषावाद—विरति अदत्तादान-विरति, मैथुन—विरति, परिग्रह-विरति, रात्रिभोजन विरति, व्रत अतिचार अणाया हुवइ, पनरह कर्मादान आसेवना कीधी हुवइ, अणघुई परनिन्दा कीधी हुवइ, जु कांइ कर्मबांध्यो हुवइ, अनेरुं जे कांइ पाप कीधुं कराव्युं अनुमोद्युं सांभलइ न सांभलइ ते सघलुं आलोइया मांहे आलोइसुं, इत्यादिक दिवसकृत रात्रिकृत वा अतिचार चिंतवइ॥७४॥

॥ इति श्रावकाणामतिचारचिन्तनपाठाधिकारः ॥ ७४ ॥

अथ कदाचित् रभसवृत्त्या निजपादादिना घनं घृतं निक्षेपेत्, तदा किं कर्तव्यम्? उच्यते—तत्राऽर्थेऽयं संप्रदायः तथाहि—यत्र घृतं निक्षिप्तं तस्या भूमेरुपरि तक्रं लवणं च क्षेप्तव्यं, पश्चात् कायोत्सर्गत्रयं कार्यं, अनेन विधिना तथाहि—स्थापनाग्रे समागत्य "अपशकुनदुर्निमित्त उहडावणनिमित्तं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थूससीएणम" इत्यादि उक्तिपूर्वं कायोत्सर्गः क्रियते एको नमस्कारः चिन्त्यते पारितेऽपि एको नमस्कारः कथ्यते १ पुनः "अपशकुन" इत्यादिकथनपूर्वं द्वितीयः कायोत्सर्गः क्रियते तन्मध्ये नमस्कारद्वयं चिन्त्यते, पारिते नमस्कारद्वयं कथ्यते २ पुनः "अपशकुन" इत्यादिकथनपूर्वं तृतीयः कायोत्सर्गः क्रियते तन्मध्ये नमस्कारत्रयं चिन्त्यते पारितेऽपि नमस्कारत्रयं कथ्यते ३ ततः—

उन्मृष्टरिष्टदुष्ट-ग्रहगतिदुःस्वप्नदुर्निमित्तादि । संपादितहितसंपत्-नामग्रहणं जयति शान्तेः ॥ १ ॥

एवं श्लोकमेकवारं पठित्वा भूमौ वामपाद आहन्यते, एवं वारत्रयं श्लोकमेनं पठित्वा भूमौ पाद आहन्तव्यः । ततो भोजनादि क्रियते ॥ ७५ ॥

॥ इति घृतपतने तद्दोषनिवारणविधिरधिकारः ॥ ७५ ॥

ननु—पाक्षिक-चातुर्मासिक-सांवत्सरिकप्रतिक्रमणेषु क्रियमाणेषु यदि क्षुत् भवेत्, तदा किं तत् दोषनिवारणं कार्यं? उच्यते—अत्र स्वगच्छसामाचारीविधिपत्रे एवं लिखितमस्ति, तथाहि—पाक्षिक-चातुर्मासिक-सांवत्सरिकप्रतिक्रमणानां मुखवस्त्रिकाप्रतिलेखनामारभ्य ततः प्रत्याख्यानं यावत् यदि क्षुतं भवति, तदा संपूर्णप्रतिक्रमणकरणानन्तरं पूर्ववत् अपशकुनकायोत्सर्गत्रयं कार्यं, नवरं पाक्षिकप्रतिक्रमणे क्षुत्करणे पंचदश दिनानि यावत् विशेषतस्तपः कार्यं । एवं चातुर्मासिकप्रतिक्रमणे क्षुत्करणे चतुरो मासान्, सांवत्सरिकप्रतिक्रमणे क्षुत्करणे वर्षं यावत् विशेषतस्तपः कार्यं । यदि च साधुः साध्वी वा क्षौति, तदा शक्तिसंभवे लोचं कारयेदिति । ननु—सांप्रतं तु जयतिहुयणनमस्कारं प्रारभ्य यावत् शान्तिप्रान्ते जय वीरायेति न कथ्यते, तावन्तं कालं क्षुत्करणे शंकादोषं गणयन्ति, तत्कथं ? उच्यते—नेयं शास्त्रसंमतिः नाऽपि च गुरुक्रमः, ततोऽयं शंकादोषः स्वमनःकल्पितत्वेन न प्रमाणं, किंतु अविचारितपौर्वापर्यो गड्डरिकाप्रवाह एवेति ॥

॥ इति क्षुत्करणे तद्दोषनिवारणविधिरधिकारः ॥ ७६ ॥

ननु—यदि दैवसिक १ रात्रिक २ पाक्षिक ३ चातुर्मासिक ४ सांवत्सरिक ५ प्रतिक्रमणानां पञ्चानामपि मध्ये मार्जारी

स्तोकामपि मंडलीं लंघते तदा किं तद्दोषनिवारणकर्तव्यं ? अत्रोच्यते—अत्रार्थे विधिप्रपायां श्रीजिनप्रभसूरिवाक्यं प्रमाणं, तथाहि तत्पाठः—"जथा य मज्जारिआ छिंदइ उया जा–सा कालीकव्वली । अव्वहडिकडियारि मंडलमांहि संचरी इय पडिहय मज्जारित्ति ॥ १ ॥ चउत्थपयं वारतिगं भणिआ खुद्दोपद्दवउड्डावणत्थं काउस्सग्गो कायव्वो, सिरिसंतिनाह नमोकारो घोसेअव्वो इति प्रतिक्रमणविधिः ?" छुटकपत्रे तु वार्तिकरूपेऽयमनुक्रमः । देवसिकादिप्रतिक्रमणपञ्चकेऽपि यदि मार्जारीमंडलीं स्तोकामपि लंघते तदा अपशकुनादि कायोत्सर्गत्रयं पूर्ववत्प्रतिक्रमणकरणानन्तरं क्रियते, ततो "जा सा कालीति" गाथा वारत्रयं पठ्यते, वामपादेन वारत्रयं भूमिराहन्यते च ॥ ७७ ॥

॥ इति मार्जारीमंडलीप्रवेशनदोषनिवारणविधिरधिकारः ॥ ७७ ॥

ननु—सामायिकग्रहणक्रियायां श्राद्धानां कति क्षमाश्रमणानि ? उच्यते—तत्रार्थे श्रीविधिप्रपापाठः प्रमाणं, तथाहि—अंगीकय सामाइएण य उभयसंझं सामाइयं गहेअव्वं, तस्स एसो विहि–पोसहसालाए साहू समीवे गिहे वा एगदेसे वा, खमासमणदुगपुव्वं सामाइय मुहपोत्तिं पडिलेहिअ २ पढमखमासमणेण सामाइयं संदिस्सावेमि ३ बीअखमासमणेण सामाइयं ठाएमित्ति ४ भणिऊण पुणो वंदिअ ५ अद्धावनयगात्त हुतो नमुक्कारतिगपुव्वं करेमि भंते सामाइअं इच्चाइ दंडगं वोसिरामि पज्जंतं वारतिगं कड्ढिअ, खमासमणेण इरियावहियं पडिक्कमिअ ६ खमासमणदुगेणं वासासु कट्ठासणं उउबद्धे पाउंछणं ८, खमासमणदुगेणं सज्झायं च संदिस्साविअ सज्झायं करेमि १० पुणो वंदिअ नवकारदुगं भणइ ११ तओ सीअकाले पंगुरणं संदिसावेइ पंगुरणं पडिग्गहेमि १३ सज्झायाणंतरं कट्ठासणं संदिसावेइ त्ति । एवं तरुणप्रभसूरिकृतषडावश्यकबालाव-

बोधेऽपि, तथाहि-इच्छामीत्यादि भणी एक खमासमणुं देइ १ सामायिक मुहपत्तिं पडिलेहमि इसुं कही ऊभा थइ इच्छामि खमासमणो भणी खमासमणुं देइ करी २ उतकूथको वेदिकामां हि बाहुकरी मुहुंपत्ति पडिलेही एकखमासमणे सामाइयं संदिसावेमि ३ इसुं भणी बीअखमासमणे सामाइअं ठाएमि ४ इसो भणी तइअ खमासमण देइ करी ५ अर्धावनतगात्र हुंतो तिण्ह नमस्कार कही तिन्नवार करेमि भंते इसुं सामायिकसूत्र तिन्न वार कहइ गुरुवचनतणी अनुभाषणा करतउ हुंतो सामाइकारोपण विधि नंदी सिद्धान्तमांहे तिण्ह नमस्कारभणनपूर्वक सामायिक दंडकरहइ भणनइ तो पाछइ इरियावही पडिकमीयइ । आवश्यकचूर्णीवृत्तिमांही इम भणियइ छइ यथा-"करेमि भंते सामाइअं सा० जाव साहू पज्जुवासेमि त्ति काऊण पच्छा इरियावहियं पडिक्कमइ" तओ पाछइ विस्तरतो द्वादशावर्तवंदनक देइ करी प्रत्याख्यान कीजइ, संखेपइ, तओ खमासमण वंदणापूर्वक प्रत्याख्यान कीजइ तो पाछइ एक खमासमण सज्झा० ७ बीअ खमासमण सज्झायकरुं कही ८ सज्झाय, तइअ खमासमण दानपूर्वकं ९ आठ नमस्कार कही पाछइ एक खमासमणे कट्ठासणं संदिसावेमि १० कही बीअ खमासमणे कट्ठासणं पडिगाहेमि कही ११ तइअ खमासमणे पांगुरणं संदिसावेमि १२ कही, चउत्थ खमासमणे पांगुरणं पडिगाहेमि १३ कही करी बइसइ, अत्राऽयं विशेषः—प्रभाते सामायिकग्रहणे त्रयोदशक्षमाश्रमणानि, अथ च सायन्तनसामायिकग्रहणे यदि मुखवस्त्रिकां प्रतिलेख्य वन्दनकानि दत्त्वा प्रत्याख्यानं करोति तदा चतुर्दश, अन्यथा तु त्रयोदशैव ॥ ७८ ॥

॥ इति सामायिकग्रहणे त्रयोदश-क्षमाश्रमणाधिकारः ॥ ७८ ॥

ननु–कदा कियत्कालं अस्वाध्यायो भवति ? उच्यते—सूक्ष्मं रज आकाशात् यावत्पतति तावद् अस्वाध्यायः । १ । तथा धूमरी यावत्कालं पतति तावद् अस्वाध्यायः । यस्माद्धूमरीपाते सकलक्षेत्रं अप्कायमयं स्यात्, तदा साधुः कम्बलप्रावृतसर्वाङ्गोपाङ्गोऽपवरकमध्ये स्थितो भवति, मुखमपि नोद्घाटयति, किमप्यङ्गोपाङ्गं न इतस्ततो विक्षिपति, एवं जीवदयापालनाय धूमर्यां निवृत्तायां समस्तक्रिया कार्या । २ । तथा आकाशे गन्धर्वनगरं देवताकृतं दृश्यते, तथा उल्कापातो भवति, तथा कणकाः पतन्ति, तत्रोल्कापाते रेखा भवति उद्योतश्च, यत्र च रेखा उद्योतश्च न भवति, स कणकः । तथा दिग्दाहो दशदिशा उज्वलन्त्यो दृश्यते, चतुर्दिशा रक्तत्वं वह्निसदृशं स्याद्, एतेषु सत्सु विद्युत्पाते च अस्वाध्यायनिवर्ति तेषु प्रहरमेकमस्वाध्यायः । तत्र वर्षतौ सप्त कणकाः, शीतकाले पञ्च ५ उष्णकाले त्रयः ३ कणकाः पतंति तदाऽस्वाध्यायः प्रहरमेकं यावत्, तदा अस्वाध्यायो निर्वृते–तेषु प्रहरद्वयं यावत् अस्वाध्यायः । ४ । अकाल गर्जिते प्रहरद्वयं यावदस्वाध्यायः । ५ । अकालविद्युज्झात्कारे प्रहरमेकं यावदस्वाध्यायः । ६ । आषाढकार्तिकचातुर्मासिकप्रतिक्रमणानन्तरं अध्ययनं प्रतिपदं यावत्, द्वितीयायां शुध्यते, श्रीस्थानाङ्गे चतुर्थस्थाने द्वितीयोद्देशकेऽप्युक्तं (२१३ पत्रे)–“नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा चउहिं महापडिवएहिं सज्झायं करित्तए तं जहा–आसाढपाडिवए १ इंदमहपाडिवए २ कत्तियपाडिवए ३ सुगिम्हपाडिवए” ४ इति । ६ । आश्विनशुक्लपञ्चमीमध्याह्नादारभ्य कार्तिककृष्णप्रतिपदं यावत् अस्वाध्यायकाल उपरि शुध्यते । ७ । चैत्रशुक्लपञ्चमीमध्याह्नादारभ्य वैशाखकृष्णप्रतिपदं यावदस्वाध्यायः, परं अत्राऽयं विशेषः–चैत्रशुक्लैकादशीत आरभ्य मध्ये पूर्णिमाया यद् दिनत्रयं ‘अचित्तरज

उहडावणियं करेमि काउस्सग्गं' लोगस्स ४ चिंत्यते, यदि एकादशीदिने न स्मर्यते तदा द्वादशीत्रयोदशीदिनेषु कायोत्सर्गः क्रियते, यदि द्वादशीदिने न स्मर्यते, तदा त्रयोदशी चतुर्दशी पूर्णिमाया यावत् कायोत्सर्गः क्रियते, यदि त्रयोदशीदिनेऽपि नो स्मर्यते, तदाऽऽगामिनं चैत्रं यावद्धूलिर्नोड्डीयते तावदस्वाध्यायः । अयमर्थश्च एवं—शुक्लैकादशीदिनात् "सचित्तरज उहडावणत्थं करेमि काउस्सग्गं" इत्यादिना दिनत्रयं यावत् कायोत्सर्गः क्रियते । विस्मृते तु पूर्णिमां यावदन्यथा वर्षमप्यस्वाध्यायः । ८ । द्वयो राज्ञोः कलहे म्लेच्छादिभये उपाश्रयासन्नवासिस्त्रीपुरुषयुद्धे होलक्या भस्मोड्डयने चैतानि यावन्तं कालं वर्तन्ते तावदस्वाध्यायः । ९ । राज्ञो मृत्युकाले जाते यावत् नवीनो राजा पट्टे नोपविशति तावदस्वाध्यायः, स्थापितेऽपि राज्ञि यावदसमञ्जसं न निवर्तते तावदस्वाध्यायः । १० । नगरप्रधानपुरुषे मृते प्रहराष्टकं यावदस्वाध्यायः । ११ । उपाश्रयात् सप्तगृहमध्ये कोऽपि प्रसिद्धपुरुषो म्रियते तदाऽहोरात्रं यावदस्वाध्यायः । १२ । तथाऽनाथसामान्यपुरुषमरणे कलेवरोत्थानानन्तरं शुध्यते, एवं तिर्यङ्मरणेऽपि । १३ । अथाऽऽचार्य १ महर्द्धिक २ कृतानशनमहातपस्वि ३ बहुस्वजनवल्लभ ४ मरणे दिनत्रयमस्वाध्यायः एकदिनमुपवासः, अन्येषां मरणे द्वयमपि न । १४ । तिर्यग् रुधिरे पतिते अण्डके स्फुटिते, गवि च प्रसूतायां, जरायुपतने शतहस्तमध्ये प्रहरत्रयं यावदस्वाध्यायः । अण्डके पतिते तिलकाचार्यकृतावश्यकवृत्तौ अयं विशेषः—वसतेरन्तर्बहिर्वा अण्डकं भिन्नमुज्झितं वा यतिकल्पोपरि तदा हस्तषष्टेः परतः त्यक्त्वा कल्पं क्षालयन्ति, ततः शुद्धं, भूमौ तु भिन्नेन भूमिं खनन्ति यतस्तां खनित्वाऽपि छर्दितेन शुध्यति, केवलं पौरुषीत्रयं परिह्रियते । १५ । मनुष्यरुधिरे पतिते उद्धृतानन्तरमपि अहोरात्रमस्वाध्यायः, तथा बहुवृष्टिपतनेन भूमिः सिक्ता जायते

तर्हि स्वल्पवेलयाऽपि शुध्यति, घटिमात्ररात्रिशेषे मनुष्यसम्बन्धि रुधिरं पतितमुद्भूतं च ततः सूर्योद्गमे शुद्धिः । १६ । तथा मनुष्यास्थि निपतिते द्वादशवर्षाणि अस्वाध्यायः । १७ । तथा दन्तो वा दंष्ट्रा वा पतिता बह्वायासेन विलोकिताऽपि चेन्न लब्धा, "तदा दंत उहडावणिअं करेमि काउस्सग्गं" इत्युक्त्वा कायोत्सर्गः क्रियते, तत्र नमस्कार एकश्चिन्त्यते पारायित्वा कथ्यते च, तदनन्तरं अस्वाध्यायो न भवति । १८ । तथा यदि मार्जारी जीवितं मूषकं गृहीत्वा याति तदा नाऽस्वाध्यायः, अथ विनाश्य नयति तदाऽहोरात्रमस्वाध्यायः । १९ । तिर्यगवयवाः तद्रुधिरं च षष्टिहस्तमध्येनाऽस्वाध्यायं कुर्वन्ति । २० । मनुष्यावयवरुधिरपाते हस्तशतमध्येऽस्वाध्यायो, यद्यन्तरे उभयदिग्गामी शकटस्य मार्गो न भवति । २१ । तथा स्त्रिया मासि मासि ऋतुधर्मः समायाति, तदनन्तरं दिवसत्रयं यावदस्वाध्यायः । तथा कस्याश्चित्प्रदररोगोदयाद्दिवसत्रिकस्योपर्यपि रुधिरं पतति तदा 'असज्झाय उहडावणिय' कायोत्सर्गे कृते पश्चात् शुध्यति । २२ । तथा आर्द्रानक्षत्रादारभ्य स्वातिनक्षत्रपर्यन्तगर्जितं विद्युत्पातश्च न स्वाध्यायं उपहन्ति । तारकादर्शनमपि यावत् स्वातिनक्षत्रे आदित्यस्य गमनं भवति, शेषकाले पुनरवश्यं तारकादिकदर्शने शुध्यते, अथ केषांचित् साधूनां तथाविधनक्षत्रपरिज्ञानं न भवति, तत आषाढचातुर्मासिकादारभ्य कार्तिकचातुर्मासिकं यावद् विद्युद्गर्जितेष्वपि नाऽस्वाध्यायः, उल्का तु सदाऽपि स्वाध्यायमुपहन्ति प्रहरं यावत् । २३ । तथा सशब्दो धडहडशब्दरहितो भूकम्पः तयोर्जातयोः प्रहराष्टकं यावदस्वाध्यायः । २४ । तथा प्रदीपने लग्ने यावन्नोपशमः तावदस्वाध्यायः । २५ । तथा वर्षाकालं बुद्बुदवृष्टिः अहोरात्रोपरि यावद्वर्षति तावदस्वाध्यायः । २६ । विधिप्रपायां २५ पत्रे एवं पाठः—

"संपयवुड्ढी असज्झाओ बारससु वि मासेसु बुब्बुअवरिसे अहोरत्ताओ उड्ढंपि जइ वरिसइ तो असज्झाओ, बुब्बुअ वज्जवरिसे दोण्हमहोरत्ताणमुवरि जाव पडइ ताव असज्झाओ"त्ति बुद्बुदवर्जं वर्षं वर्षति द्वाभ्यामहोरात्राभ्याम् उपरिष्टाद् यावद्वर्षति तावदस्वाध्यायः । २७ । फुसारवाब्दवर्षणे सप्ताहोरात्रोपरि यावद्वर्षति तावदस्वाध्यायः २८ । सूर्येऽनुद्गते, मध्याह्ने २ सन्ध्यायां ३ अर्धरात्रे च ४ सन्ध्याचतुष्टयेऽप्यस्वाध्यायः । २९ । पुत्रे जाते शतहस्तमध्ये दिनसप्तकं यावद्-स्वाध्यायः, पुत्र्यां जातायां तु दिनाष्टकमस्वाध्यायः, स्त्रियारक्तोत्कटत्वात् । ३० । शुक्लपक्षे प्रतिपदाया द्वितीयाया तृतीयाया वा आरभ्य दिनत्रयं यावत् यूपकनामाऽस्वाध्यायो भवति, रात्रिप्रथमप्रहरं यावत् तत्र प्रादोषिककालो न शुध्यति, एवं पाक्षिकदिनेऽपि, श्रीतिलकाचार्यकृत–आवश्यकवृत्तौ यूपकनिरूपणमेवं, तथाहि–"जुअओ सुक्कदिण तिन्नि" सन्ध्याप्रभा चन्द्रप्रभा च युगपद् भवतः स युगपद्भावः, शुक्लपक्षे हि दिनत्रयं सन्ध्याप्रभायाः चन्द्रप्रभावृतत्वात् सन्ध्या-छेदो न ज्ञायते, तत्र शुक्लप्रतिपदा–द्वितीया–तृतीयासु कालवेलानवबोधात्, प्रादोषिककालाऽग्रहणे सूत्रपौरुषि अकरणं, तथा "केसिं च होइ मोहाओ जूवओ ताव होइ आइन्नो । जेसिं तु अणाइन्ना, तेसिं किर पोरिसी तिन्नि ॥ २ ॥" व्याख्या–केषांचिद्भवति अमोहात्–अमूढत्वात् यूपकं–दुर्दिनं पुष्योपरागमुदये अस्ति एव, आदित्य–आताम्रः कृष्णः श्यामः शक्र-दोद्भिसंस्थितो वा जगतामुत्पातरूपः तावत् तत्र पौरुषीं अनध्यायत्वेन आचीर्णः । उत्तरार्धं स्पष्टं नवरं "पोरिसि तिन्नि" पौरुषीत्रयं अनध्यायः । ३१ ।

अथ चन्द्रग्रहणास्वाध्यायो लिख्यते–चन्द्रग्रहणस्योत्कृष्टतो द्वादश प्रहरान् अस्वाध्यायः, कथमित्याह–कदापि काले उत्पा-

तरूपे चन्द्रग्रहणे सति उद्यन्नेव गृहीतो–गृहीत एव च सर्वरात्रिपर्यन्ते अस्तमितः, तदा तद्रात्रिप्रहराश्चत्वारोऽन्याश्चाऽपि अग्रिममहोरात्रमेवं द्वादशप्रहराः । अथवाऽन्यथा द्वादशप्रहराः कोऽप्यज्ञो न जानाति कस्यां वेलायां ग्रहणं भावि, परमेतत् जानाति–अद्य पूर्णिमायां ग्रहणं भावीति, तदाऽभ्रच्छन्नत्वेन च ग्रहणादर्शनाऽभावाच्चत्वारोऽपि प्रहराः परिहर्तव्याः । प्रभातसमये अभ्रविगमे सग्रहश्चन्द्रोऽस्तमयन् दृष्टस्ततः तद् रात्रिसत्काः चत्वारः प्रहराः, अन्यथाऽहोरात्रमप्रेतनम् एवं १२ प्रहरा जघन्येन, पुनरष्टौ प्रहराः पूर्णिमारात्रिपर्यन्तं चन्द्रो गृहीतः तथास्थितः, एवं चाऽस्तमतस्ततोऽहोरात्रं परिहर्तव्यं । एवं अष्टौ प्रहरा मध्ये मध्यमः सग्रहत्रुडिते एवं, यदि पुना रात्रौ गृहीतो रात्रौ एव घटिकादिशेषायां विमुक्तः ततः तस्या एव रात्रेः शेषं परिहर्तव्यं, सूर्योद्गमने तु स्वाध्यायो भवति । ३२ । सूर्यग्रहणे षोडश प्रहरान् अस्वाध्यायः, तथाहि–उत्पातग्रहणे उदयन्नेव गृहीतो गृहीत एव चाऽस्तमितस्तत एते चत्वारो दिवसप्रहराः चत्वारो रात्रिप्रहरा अहोरात्रं चाऽग्रेतनं एवं षोडश प्रहराः, अथवाऽभ्रच्छन्नत्वेन कोऽपि साधुर्न जाने कस्यां वेलायां ग्रहणं भविष्यति, तथाविधपरिज्ञानाभावात्, ततस्तं दिवसं सूर्योद्गमादारभ्य परिहर्तव्यं, अस्तमनसमये गृहीतश्चैवाऽस्तमयन् दृष्टस्ततः सा रात्रिः परिहर्तव्या अन्यथाऽहोरात्रं एवं षोडशप्रहराः, जघन्ये पुनर्द्वादशः कथमस्तमयन् सूर्यो गृहीतस्तथैवाऽस्तमितस्तत आगामिरात्रिसत्काश्चत्वारः प्रहराः, अन्याश्चाऽहोरात्रम्–एवं द्वादश-षोडश–द्वादशान्तराले मध्यमोऽस्वाध्यायः स ग्रहणत्रुडिते एवं यदि पुनर्दिनमध्ये गृहीतो मुक्तश्च ततो ग्रहणादारभ्य तदहोरात्रं परिहर्तव्यं ३३ यदाह—

॥ १५१ ॥

स्तवभणनं, ततो दशनमस्कार-कथनानन्तरं श्रीशत्रुञ्जयपुण्डरीकाराधनार्थं "करेमि काउस्सग्ग"मित्यादि विधिपूर्वं कायोत्सर्ग-स्तत्र दशलोगस्स चिन्त्यते पारिते लो० १ दशगाथाप्रमाणं स्तोत्रं च, एवमेका पूजा जाता १ इत्थमेव द्वितीया २ तृतीया ३ चतुर्थी ४ पञ्चमी च ५ पूजा कार्या, विशेषतस्तु तत्र अयम्-द्वितीया पूजा जाता २ तस्यां द्वितीयपूजायां विंशतिनमस्काराः विंशतिपुष्पमाला विंशतिवस्तुढौकनं च कार्यं, पूर्वविधिना कायोत्सर्गकरणं लोगस्स २० चिन्तनं पारिते च एक १ लोग० विंशति २० गाथास्तोत्रं चेति द्वितीया पूजा जाता २। तृतीयपूजायां त्रिंशत् नमस्काराः ३० त्रिंशत् ३० पुष्पाणि ३० त्रिंशद्वस्तु ढौकनं त्रिंशल्लोगस्स ३० कायोत्सर्गः पूर्ववत्त्रिंशद्गाथास्तोत्रं ३० चेति तृतीयपूजा जाता ३। चतुर्थपूजायां चत्वारिंशत् नमस्काराः, चत्वारिंशत् पुष्पाणि, चत्वारिंशद् वस्तुढौकनं कायोत्सर्गे चत्वारिंशत् लोगस्स चिन्तनं पारिते एकलोगस्स चत्वारिंशद्गाथास्तोत्रं इति चतुर्थीपूजा जाता ४। पञ्चमपूजायां पञ्चाशन्नमस्काराः ५० पञ्चाशत्पुष्पाणि ५० पञ्चाशद्वस्तु ५० ढौकनं पञ्चाशल्लोगस्स ५० कायोत्सर्गः पारिते एक १ लोगस्स पञ्चाशद्गाथास्तोत्रं ५० चेति पञ्चमीपूजा जाता ५। पूजायां पूजायां प्रान्ते काऽपि देशैः कैरपि दशादिजूतकृतयोऽपि कार्यन्ते तथा पूजा पञ्चकानन्तरं एकैकपूजानन्तरं वा यथाशक्ति यथासंभवं महाध्वजारोपः संघाधिपेन कार्यः, तत्राऽऽरात्रिक १ मङ्गलप्रदीप २ गुरुभक्ति ३ संघभक्ति ४ साधर्मिकवात्सल्य ५ संघपतितिलक ६ कर्तव्यानि कार्याणि, प्रान्ते धर्मोपदेशे शत्रुञ्जयमाहात्म्यवर्णनं ॥

॥ इति चैत्रपूर्णिमादेववन्दनविधिरधिकारः ॥ ८० ॥

ननु-गुरूणां स्तूपस्य प्रतिमायाश्च प्रतिष्ठा क्रियते, तत्र को विधिः प्रतिपादितोऽस्ति ? उच्यते—अत्र गुरुपरम्परागत-

पत्रलिखितविधिः प्रमाणं, स चाऽयं शुभदिने शुभनक्षत्रे शुभवेलायां च गुरूणां स्तूप-प्रतिमाप्रतिष्ठा क्रियते, तत्र रात्रिजागरणमहोत्सवपूर्वकं प्रातः संघसमक्षं सपुत्रकलत्राः पवित्राः कृतस्नानाः परिहितधौतवस्त्राः चत्वारः श्रावकाः समागच्छन्ति, तत्करेषु चतुरङ्गुलाः श्राविकाः सधवाः कङ्कणं बध्नन्ति, तद्भाले च कुङ्कुमतिलकं कुर्वन्ति, अथ ते चत्वारोऽपि पुरुषाः उत्कृष्टतोऽष्टोत्तरशततीर्थजलौषधीभृतान् तदभावे एकविंशतितिलकतीर्थजलौषधीभृतान् कलशान् लात्वा ऊर्ध्वीभूय तिष्ठन्ति, ततो दशदिक्पालस्थापना क्रियते, सा चैवं कार्या, ओं ह्रीँ इन्द्राय सायुधाय सवाहनाय सपरिजनाय अस्मिन् जंबुद्वीपे दक्षिणभरतार्द्धक्षेत्रे अमुकनगरे, अमुकजिनचैत्ये इह प्रतिष्ठायां आगच्छ आगच्छ बलिं गृहाण बलिं गृहाण उदयं अभ्युदयं च कुरु कुरु स्वाहा १ एवं अग्नये २ यमाय ३ नैर्ऋताय ४ वरुणाय ५ वायवे ६ कुबेराय ७ ईशानाय ८ ब्रह्मणे ९ नागाय १० इति । एवं ९ नव ग्रहस्थापनाऽपि कार्या, सर्वत्रोपरि बलिबाकुलक्षेपनश्रीमोचनं वासक्षेपश्च कार्याः, ततो दशदिक्षु बलिबाकुलोच्छालनं कार्यं, ततस्तेषु पुरुषाः पादुके पञ्चामृतेन स्नपयन्ति, ततः स्तूपपूजा कार्या, ततः सधवा स्त्री कुङ्कुमहस्तौ ददाति, ततः कर्पूरकस्तूरीमिश्रितकेसरचन्दनाभ्यां पादुकापूजा कार्या, ततो "वर्धमानविद्यया" वासक्षेपः कार्यः, ततस्तदग्रे अक्षतपुञ्जत्रयं कार्यं, तदुपरि पूगीफलत्रयं मोच्यं, चतुर्दिक्षु नालिकेरचतुष्टयं भङ्क्त्वा सर्वेषां देयं, ततो धूपः कार्यः, ततः सधवाः स्त्रियो गायन्ति, वादित्राणि वाद्यन्ते, दानं च दीयते, गुरुभक्तिश्च क्रियते साधर्मिकवात्सल्यं च विस्तरेण कार्यं, ततो गीतगानवाद्यवादनपुरस्सरं श्रीसंघेन समं धर्मशालायां आगत्य श्रीगुरुपार्श्वे प्रति-

श्लाभोपदेशं च श्रुत्वा सर्वेऽपि स्वस्थानं व्रजन्ति, ततो दिनदशकं यावत् स्तूपपूजा कार्या नैवेद्यो मुच्यते, भोगश्चोत्क्षिप्यते, प्रतिष्ठाकारकश्च दशदिनानि एकाशनं करोति, शीलव्रतं च पालयति ॥ ८१ ॥

॥ इति गुरुस्तूपप्रतिष्ठाविधिरधिकारः ॥ ८१ ॥

ननु श्रावकाणां गृहे देवावसरः कुत्र स्थाप्यते?, केन विधिना श्रावकाः पूजां कुर्वन्ति? उच्यते—तत्राऽर्थे श्रीउमास्वातिवाचककृतं पूजाप्रकरणमेव प्रमाणं, तच्चेदं—"स्नानं पूर्वोन्मुखीभूय, प्रतीच्यां दन्तशोधनम् । उदीच्यां श्वेतवस्त्राणि, पूजा पूर्वोत्तरामुखी ॥ १ ॥ गृहे प्रविशतां वाम–भागे स्वल्पविवर्जिते । देवतावसरं कुर्यात्, सार्धहस्तोर्ध्वभूमिके ॥ २ ॥ नीचैर्भूमिस्थितिं कुर्यात्, देवतावसरं यदि । नीचैर्नीचैस्ततोऽवश्यं, सन्तत्याऽपि समं भवेत् ॥ ३ ॥ तथाऽर्चकः स्यात्पूर्वस्या, उत्तरस्या च संमुखम् । दक्षिणस्या दिशो वर्ज्या, विदिग्वर्जक एव च ॥ ४ ॥ पश्चिमाभिमुखः कुर्यात्, पूजां च जिनमूर्तये । तदा स्यात् सन्ततिच्छेदो, दक्षिणस्यामसन्ततिः ॥ ५ ॥ आग्नेय्यां तु यदा पूजा, धनहानिर्दिने दिने । वायव्यां सन्ततिर्नैव नैर्ऋत्यां च कुलक्षयः ॥ ६ ॥ ऐशान्यां संमुखः किंचित्, सन्ततिर्नैव जायते । अङ्घ्रिजानुकरांसेषु, मूर्ध्नि पूजा यथाक्रमम् ॥७॥ भाले कण्ठे हृदम्भोजे, उदरे तिलकं तथा । [तथा] नवभिस्तिलकैः पूजा, करणीया निरन्तरम् ॥८॥ श्रीचन्दनं विना नैव, पूजां कुर्यात् कदाचन । प्रभाते प्रथमं वास–पूजा कार्या विचक्षणैः ॥ ९ ॥ मध्याह्ने कुसुमैः पूजा, सन्ध्यायां दीपधूपयुक् । वामाङ्गे धूपदाहः स्या–दग्रपूजाऽत्र संमुखी ॥ १० ॥ अर्हतो दक्षिणे भागे, दीपस्य च निवेशनम् । ध्यानं तु दक्षिणे भागे, चैत्यानां वन्दनं तथा ॥ ११ ॥ हस्तात्प्रस्खलितं क्षितौ निपतितं लग्नं क्वचित् पादयो–र्यन्मूर्ध्वोर्ध्वगतं धृतं

कुवसनैर्नाभेरधो यद्धृतम् । स्पृष्टं दुष्टजनैर्घनैरभिहतं यत् दूषितं कीटकै-स्त्याज्यं तत् कुसुमं दलं फलमथो भक्तैर्जिनप्रीतये ॥ १२ ॥ नैकं पुष्पं द्विधा कुर्या-न्न छिन्द्यात् कलिकामपि । चम्पको दलभेदेन, यतिहत्यासमं भवेत् ॥ १३ ॥ गन्ध-धूपाक्षतैः स्रग्भिः, प्रदीपैर्बलवारिभिः । प्रधानैश्च फलैः पूजा, विधेया श्रीजिनेशितुः ॥ १४ ॥ शान्तौ श्वेतं जये श्यामं, भद्रे रक्तं भये हरित् । पीतं धान्यादिके लाभे, पञ्चवर्णं तु सिद्धये ॥ १५ ॥ खण्डिते सन्धिते छिन्ने, रक्ते रौद्रे च वाससि । दानं पूजा तथा होमः, स्वाध्यायो निष्फलं भवेत् ॥ १६ ॥ वर्जयेदर्हतः पृष्ठ-मग्रतः शिवसूर्ययोः । पार्श्वतो ब्रह्म-विष्णोश्च, खण्डी सर्वत्र वर्जयेत् ॥ १७ ॥ गणं नाडीं तथा राशिं, तारां राशिं शमेव च । योनिवर्गं रिपुलभ्ये, प्रति-मायां विलोकयेत् ॥ १८ ॥

॥ इति प्रतिमाऽधिकारः ॥

अतीताब्दशतं यच्च, यच्च स्थापितमुत्तमैः । सव्यंगमपि पूज्यं स्याद्, बिम्बं तन्निष्फलं नहि ॥ १ ॥ आरभ्यैकाङ्गुलाद्-द्व्यं, यावदेकादशाङ्गुलम् । गृहेषु बिम्बं तत्पूज्यं, प्रासादार्हं तदूर्ध्वकम् ॥ २ ॥ एकं गुणे भवेत् श्रेष्ठं, द्व्यङ्गुलं धननाश-नम् । त्र्यङ्गुलेन भवेत् सिद्धि-र्वर्जयेच्चतुरङ्गुलम् ॥ ३ ॥ पञ्चाङ्गुलं भवेद्वित्त-मुद्वेगं तु षडङ्गुलम् । सप्ताङ्गुलेन गोवृद्धि-स्त्य-जेदष्टाङ्गुलं सदा ॥ ४ ॥ नवाङ्गुलं तु पुत्राय, द्रव्यहानिर्दशाङ्गुलम् । एकादशाङ्गुलं बिम्बं, सर्वकामार्थसिद्धिदम् ॥ ५ ॥ ऊर्ध्वदृग् द्रव्यनाशाय, तिर्यग्दृग् भोगदा जये । श्रेयस्करी समदृष्टिः, कुलनाशे त्वधोमुखी ॥ ६ ॥ पद्मासनसमासीनो, नासाग्रन्यस्तलोचनः । मौनी वस्त्रावृतास्योऽयं, पूजां कुर्याज्जिनेशितुः ॥ ७ ॥ स्नानं १ विलेपन २ विभूषण ३ पुष्प ४

वास ५, धूप ६ प्रदीप ७ फल ८ तन्दुल ९ वस्त्र १० पूगैः ११ । नैवेद्य १२ वारि १३ वसनै १४ श्चमरा १५ तपत्र, १६ वादित्र १७ गीत १८ नटन १९ स्तुति २० कोषवृद्ध्या २१ ॥ ८ ॥ इत्येकविंशतिविधा जिनराजपूजा, ख्याता सुरासुरगणैश्च कृता सदैव । खण्डीकृता कुमतिभिः कलिकालयोगाद्. यद्यत् प्रियं तदिह भाववशेन योज्यम् ॥ ९ ॥"

॥ इति श्रावकाणां देवतावसरस्थापनापूजाविधिरधिकारः ॥ ८२ ॥

ननु–कल्पत्रेपोत्तारणं किमर्थं प्रतिपादितमस्ति ?, कुत्र च तद्विधिः ? उच्यते–कल्पत्रेपस्य आसेवनाशिक्षारूपत्वात् उक्तं तद्विधानं यदुक्तं—

"सा पुण दुविहा सिक्खा, गहणे आसेवणे य नायव्वा । गहणे सुत्ताहिज्जण, आसेवण कप्पतिप्पाई ॥ १ ॥ इति" पुनरपि 'कयकप्पतिप्पकरिय'त्ति वचनं च ततः सति शास्त्रोक्ते कल्पत्रेपविधौ श्रीजिनप्रभसूरिविनिर्मितविधिप्रपोक्तानुक्रमेण कर्तव्यतापाठो लिख्यते, तथाहि–"जोगा य कप्पतिप्पं विणा न वहिज्जंति, कयकप्पतिप्पकरिय त्ति वयणाओ अओ संपयं कप्पतिप्पविहि भण्णइ, तत्थ–वइसाह–कत्तियबहुलपाडिवयाणंतरं पसत्थदिणे चउवाइअरिक्खे गुरुसोमवारे सुनिमित्तोवउत्तेहिं सदसवत्थवेढिअगिहत्थभायणेणं कप्पवाणिय माणित्ता जोइणीओ पिट्ठउ वामउ वा काउं मुहहत्थपाय उच्छे काऊण अहारायणियाए छम्मासिअ कप्पो उत्तारिज्जइ, पविस्समाणस्स आसंदसिआइय कथ आउत्तजलेणं पढमं चउरो तिप्पाउ मुहे खिप्पंति तओ पाएसु इत्थ हत्थ विण्णासो संपदाया नेतव्वो छम्मासिअकप्पे परदिसाउ चेव तिप्पाउ घेप्पंति इयरकप्पे दसिआ पुत्तं चलकोप्परेहिं परदिसाउ वा, तहा छम्मासिअ कप्पुत्तारणे उद्धढिअस्स उद्धढिओ तिप्पाउ दिज्जा,

उवविट्ठस्स उवविट्ठो समत्त कप्पे नत्थि नियमो तओ वसहीभंडुवगरण च नाणोवगरणवज्जं सव्वंपि ते पिज्जइ नवरं मंडलिट्ठाणं गोमयलेवेकए त्ति पिज्जइ, कप्पमज्झे वा वरिअं पत्तभंड मलग उद्धरणी च्छाइ पमज्जणिआ तलिया लोहरत्थाइ जलेण कप्पिओ तिप्पिज्जइ, एवं कप्पे उत्तारिए वसहि सोहितु हडकेसाइ परिट्ठविअ इरिअं पडिक्कमिय पढमं गुरुणा सज्झाए उक्खिविए मुहपोत्तिं पडिलेहिअ दुवालसावत्तवंदणं दाउं खमासमणेण भणंति, सज्झायं उक्खिवामो बीअ खमासमणेण सज्झाय उक्खिवणत्थं काउस्सग्गं करेमि तओ अन्नत्थूससीएणमिच्चाइ पढिअ नवकारं चउवीसत्थयं वा विचिंतिअ मुहेण तं भणिअ काउस्सग्गलिंगं कुणंति, पढमं असज्झाइअ अणाउत्तउहडावणिअं, बीअं खुद्दोवद्दवओहडावणिअं, तइयं सक्काइवेयावच्चगरआराहणत्थं तिसु वि चउरुज्जोअ चिंतणं उज्जोअ भणणं च तओ खमासमणदुगेण सज्झायं संदिसावेमि सज्झायं करेमि इति भणिअ जाणुठिएहिं पंचमंगलपुव्वं धम्मो मंगलाइअमज्झयणतिअ सज्झाओ कीरइत्ति सज्झाय उक्खिवणविही ॥ ८३ ॥

॥ इति कल्पत्रेपोत्तारणविधिरधिकारः ॥ ८३ ॥

ननु–श्रीबृहत्खरतरगच्छे कोऽनुक्रमः प्रतिक्रमणविधेः ?, कुत्र च सविधिः प्रतिपादितोऽस्ति ? उच्यते–अत्रानुक्रमः कोऽपि श्रीविधिप्रपा १ श्रीतरुणप्रभसूरिकृत–षडावश्यकबालावबोध २ श्रीजिनवल्लभसूरिकृत–सामाचारी ३ श्रीयोगशास्त्रतृतीयप्रकाशवृत्ति ४ श्रीप्रतिक्रमणहेतुगर्भ ५ प्रमुखग्रन्थानुसारेणाऽपि च स्वगच्छीयपरम्परातो ज्ञेयः, तत्र प्रथमं साधुर्गोचरीं प्रतिक्रम्य श्रावको वा सामायिकं लात्वा, गुर्वादेशेन 'जयति हुयणनमस्कारं' कथयित्वा सर्वैः समं "जयमहायसेत्यादि"

गाथां पठति, ततः शक्रस्तवं जावंति चेइआइंति गाथाद्विकवर्जं कथयित्वा देवान् वन्दते, अन्यगच्छे तु जयति हुयणस्थाने नमस्कारा एव कथ्यन्ते, श्रीखरतरगच्छे तु नवाङ्गीवृत्तिकारकस्तम्भनकपार्श्वनाथप्रकटक–श्रीअभयदेवसूरिस्वगच्छीयत्वेन तत्कृतैस्तु तेषां सातिशयत्वाच्च सुतरां प्रतिक्रमणप्रारम्भे आदेयता, अत्र च आवश्यकप्रारम्भे साधुः श्रावकश्चादौ देवगुरुवन्दनं विदधे, यतः सर्वमप्यनुष्ठानं श्रीदेवगुरुवन्दनविनयबहुमानादिभक्तिपूर्वकं सफलं भवतीत्याह च—

"विणया हीणा विज्जा, दींति फलं इह परे अ लोगंमि । न फलंति विणयहीणा, सस्साणिव तो अहीणाणि ॥ १ ॥ भत्तीइ जिनवराणं, खिज्जंति पुव्वसंचिअं कम्मं । आयरिय नमुक्कारेण विज्जमंता य सिज्झंति ॥ २ ॥" अतः पूर्वं देववन्दने द्वादशाधिकारा ज्ञेयाः । यदुक्तं श्रीचैत्यवन्दनकभाष्ये (४ पत्रे)–"पढमहिगारे वंदे भावजिणे १ बीअए व दव्वजिणे २ इगचेइअ ठवणजिणे तइय ३ चउत्थंमि नामजिणे ४ ॥ १ ॥ तिहुअणठवणजिणे पुण, पंचमए ५ विहरमाणजिण छट्ठे ६ सत्तमए सुअनाणं ७ अट्ठमए सव्वसिद्धथुई ८ ॥ २ ॥ तित्थाहिववीरथुई नवमे ९ दसमेअ उज्जयंतथुई १० । अट्ठावय थुइ इगदिसि ११, सुदिट्ठि–सुरसमरणा चरमे ॥ १२ ॥ ३ ॥ अथाऽधिकारप्रथमपदानि द्वादश यथा—

"नमु १ जे अइ २ अरिहं ३ लोगे ४ सव्व ५ पुक्ख ६ तम ७ सिद्ध ८ जो देवा ९ उर्जिं १० चत्ता ११ वेआवच्चग १२ अहिगार पढमपया ॥ १ इति ततो वंदित्तु चेइआइं, दाउं चउराइए खमासमणो । भूनिहिअसिरो सयला–इ आरमिच्छुक्कडं देइ ॥ १ ॥" इति श्रीजिनवल्लभसूरिवचनात् चतुरादिक्षमाश्रमणैः श्रीगुरुं वन्दते, इति हेतुगर्भसम्मत्या च क्षमाश्रमणचतुष्टयेन प्रतिक्रमणं स्थापयन्ति, क्षमाश्रमणचतुष्टयदानानुक्रमश्च श्रीतरुणप्रभसूरिकृतबालावबोधे एवं तथाहि–प्रथमक्षमा-

श्रमणेन श्रीआचार्यमिश्र १ द्वि० श्रीउपाध्यायमिश्र २ तृती० भट्टारकवर्तमान अमुकसूरि ३ चतुर्थ० सर्वसाधुवन्दना ४ पश्चात् भून्यस्तमस्तको मुखवस्त्रिकां मुखे दत्त्वा करद्वयं योजयित्वा "सव्वस्सवि देवसिअ" इत्यादि पठति, परं इच्छाकारेण संदिसहेति पदं न पठति, इदं च सकलातिचारबीजकभूतं अन्यत्राऽपि च ग्रन्थादौ बीजकस्य दर्शनात् 'जय जंतु कप्पपायवे' इत्यादाविव, अत्राऽवसरे श्राद्धस्तु साधुरिव पूर्ववत् क्षमाश्रमणचतुष्टयेन श्रीआचार्यादीन् वन्दित्वा इच्छकारि-समस्तश्रावका वांदु इति भणति, श्रीहेतुगर्भे इत्थमेव भणनात्। अत्राऽऽह शिष्यः, ननु-प्रतिक्रमणप्रारम्भे प्रथमं कथं श्रीआचार्यादि वन्दनं विहितं? उच्यते-प्रधानादि स्थानीयानां श्रीआचार्यादीनां बहुमाननेन स्वसमीहितसिद्धिर्भवतीति हेतोः यदुक्तं श्रीहेतुगर्भे लोकेऽपि हि-राज्ञः प्रधानादीनां च बहुमाननादिना स्वसमीहितकार्यसिद्धिर्भवति। अत्र राज-स्थानीयः तीर्थङ्कराः प्रधानादिस्थानीयाः श्रीआचार्यादय इति, तत उत्थाय द्रव्यतो वपुषा भावतश्च शुद्धपरिणामेन चारित्राचारविशुद्ध्यर्थं "करेमि भंते सामाइयं" इत्यादि सूत्रं पठित्वा प्रलम्बितभुजः कूर्परधृतनाभ्यधोवर्ति जानूर्ध्वचतुरङ्गुल-स्थापितकटिपट्टः "संजय खलिणे य वायस कविट्ठेत्यादि" १९ दोषरहितं कायोत्सर्गं कुर्यात्। यदुक्तं हेतुगर्भे—सामाइअ-पुव्वमिच्छामि काउस्सग्गमिच्चाइ सुत्तं भणिअ पलंबिअभुअ कुप्परधरिअ परिहणओ ॥१॥ इत्यस्मिन् कायोत्सर्गे च प्रातस्तत् प्रतिलेखनायाः प्रभृति दिवसातिचारान् चिन्तयति, मनसा प्रधारयेच्च "सयणासण्णपाणे" त्यादिगाथां अचिन्तयत। श्राद्धस्तु आजुका चउप्रहर दिवसमांहि जिके जीव विराध्या हुवइ" इत्यादि अतिचारान् श्रीतरुणप्रभसूरिलिखितान् चिन्तयति। वदनागमने गच्छप्रवृत्त्या अष्टौ नमस्कारांश्चिन्तयति, एतदतिचारचिन्तनं मनसा संकथनं च श्रीगुरुसमक्षमालोचनार्थं

अन्यथा तत् सम्यक् न स्यात्, लोकेऽपि हि राजादीनां किमपि विज्ञाप्यं मनसा संप्रधार्य कागदादौ लिखित्वा विज्ञप्यते, ततश्च नमस्कारपूर्वं कायोत्सर्गं पारयित्वा चतुर्विंशतिस्तवं पठेत् आह च—

"काउस्सग्गंमि ठिओ, नीरेयकाओ निरुद्धवयपसरो । जाणइ सुहमेगमणो, [मुणि] पुण देवसिआइ अइयारं ॥ १ ॥ परिजाणिऊण य तओ, सम्मं गुरुजणपगासणेणं तु । सो होइ अप्पगंसो, जम्हा य जिणेहिं सो भणिउ ॥ २ ॥ काउस्सग्गं मुक्खपह देसिअं जाणिऊण तो धीरो । दिवसाइआर जाणण, ठाए ठायंति उस्सग्गो ॥ ३ ॥ सयणासणन्नपाणे, चेइअ जइसज्झकायउच्चारे । समिई भावणगुत्ती, वि तहायरणे अ अइयारो ॥ ४ ॥ गोसमुहणंतगाई, आलोए देसिएअ अइ-यारे । सव्वे समाणइत्ताहि अप्पदोसे ठविज्जाहि ॥ ५ ॥ काउं हि अप्पदोसे, जहक्कमं जानता व पारिंति । ताव सुहुमाण पाणूं, धम्मं सुकं च झाइज्जा ॥ ६ ॥ इति हेतुगर्भे । ननु-ज्ञानादिषु सत्सु प्रथमं चारित्राचारकायोत्सर्गः कथं क्रियते ? उच्यते-ज्ञानादेश्चारित्रस्य गरिष्ठत्वज्ञापनार्थं आह च-"जम्हा दंसणनाणा, संपुन्नफलं न दिंति पत्तेअं । चारित्तजुआ दिंति, अविस्सिस्सए तेण चारित्तं ॥ १ ॥ इति ततश्च जानुपाश्चात्यभागपिण्डिकादि प्रमृज्य उपविश्य च श्रीगुरूणां वन्द-नकदानार्थं मुखवस्त्रिकां कायं च द्वावपि प्रत्येकं पञ्चविंशतिधा प्रतिलिखेत् । यदाह-"संडासगे पमज्जिय, उववसिअ अलग्गविअअबाहु जुओ । मुहणंतयं च कायं, च पेहए पंचवीस इह ॥ १ ॥" इति मुखवस्त्रिकाकायप्रतिलेखनायां मनसः स्थिरीकरणार्थमेवं चिन्तयेत्, यदुक्तं हेतुगर्भे—"सुत्तत्थतत्तदिट्ठी १, दंसणमोहतिअगं च ४ रागतिगं ७ । देवाइ तत्तति अगं १०, तहा अदेवाइ तत्ततिगं १३ ॥ १ ॥ नाणाइ तिगं १६ तह तविराहणा १९ तिन्निगुत्ति २२ दंडतिअं २५ ।

इअ मुहणंतगपडिलेहणाइ कमसो विचिंतिज्जा ॥ २ ॥ हासो १ रई अ २ अरई ३, भय ४ सोग ५ दुगंछाय ६ वज्जिज्जा । भुअजुअलं पेहंतो, सीसो सुपसत्थलेसतिगं ९ ॥ ३ ॥ गारवतिगं च वयणे १२, उरिसल्लतिगं १५ कसायचउपिट्ठे (खंधे) १९ । पयजुगिछज्जीववहं २५, तणुपेहाए विजाणमिणं ॥ ४ ॥ जइ वि पडिलेहणाए, हेऊ जिअरक्खणं जिणाणाय । तहवि इमं मणमक्कडनिज्जं तणत्थं मुणी बिंति ॥ ५ ॥" इत्यत्र सामायिके "साविआ पुण पिट्ठि ४ सिर ७ हियय १० वज्जं पनरस कुणइ" इति विधिप्रपायां श्रीजिनप्रभसूरिवचनात् श्राविका देहस्य पञ्चदशैव प्रतिलेखनाः करोति, तदनु वन्दनके दद्यात् वन्दनकं च द्वात्रिंशद्दोषरहितं पञ्चविंशत्यावश्यकविशुद्धं च विधेयं, एतद् वन्दनकं च कायोत्सर्गातिचारालोचनार्थं एवं विधिना वन्दनं प्रदाय, सम्यगवनताङ्गः पूर्वं कायोत्सर्गे स्वमनोवधारितान् दैवसिकातिचारान् इच्छाकारेण "संदिसह भगवन् देवसिअं आलोएमि" इत्यादि सूत्रं चारित्रविशुद्धिहेतुकं उच्चारयन् श्रीगुरुसमक्षमालोचयेत्, आह च—श्रीजिनवल्लभसूरिभिः तथैव उक्तत्वात् ॥

"अह सम्ममवणयंगो करजुअविहिधरिअपोत्तिरयहरणो । परिचिंतिय अइआरे, जहक्कमं गुरुपुरो विअडे ॥ १४ ॥"

ततः तरुणप्रभसूरिवचनात् 'ठाणेकमणे' त्यादि कथयति साधुः, पौषधमध्ये श्रावकोऽप्येवं दैवसिकातिचारालोचनानन्तरं मनोवचनकायसकलातिचारसंग्राहकं "सव्वस्सवि देवसिए" त्यादि पठेत् इच्छाकारेण संदिसह इत्यनेन अन्तरालोचितातिचार प्रायश्चित्तं च मार्गयेत् गुरुवचश्च "पडिक्कमह" इति प्रतिक्रमणरूपं प्रायश्चित्तमुपदिशन्ति, इदं च—

सामा० २७ "आलोयण १ पडिक्कमणे २, मिस ३ विवेगे ४ तहा वि उस्सग्गे ५ । तव ६ छेअ ७ मूल ८ अणवठ्ठाया अ ९ पारं

चिए चेव १० ॥ १ ॥" इति क्रमापेक्षया दशविधप्रायश्चित्ते द्वितीयप्रायश्चित्तरूपं प्रथमप्रायश्चित्तं त्वालोचनारूपं प्राकु कृतं प्रतिक्रमणमित्यस्य चाऽयमर्थः—

"स्वस्थानाद्यत् परस्थानं, प्रमादस्य वशाद्गतः । तत्रैव क्रमणं भूयः, प्रतिक्रमणमुच्यते ॥ १ ॥"

तच्च मिथ्यादुष्कृतादि रूपमुक्तं च—

"पडिकमणं १ पडियरणा २, परिहरणा ३ वारणा ४ नियत्तं ५ । निंदा ६ गरिहा ७ सोहो ८, पडिकमणं अट्ठहा होइ ॥ १ ॥" ततः संस्तारक १ कासासन २ प्रोञ्छनक ३ भूम्यादि ४ प्रमार्जनपूर्वं विधिना उपविश्य वामजानुमधो दक्षिणजानुं चोर्ध्वं विधाय एकाग्रमनसा इह सर्वं परमेष्ठिनमस्कारपूर्वकं कर्म कर्तव्यमित्यादि सर्वं पठ्यते समभावस्थेन प्रतिक्रम इत्यतः सामायिकसूत्रं 'करेमि भंते सामाइयमि' त्यादि उच्चार्यते, तदनन्तरं मङ्गलार्थं 'चत्तारि मंगल'मित्यादि भण्यते, अथ दैवसिकाद्यतिचाराणामोघालोचनार्थं 'इच्छामि पडिक्कमिउं जो मे देवसिओ कओ' इत्याद्यभिधीयते, विभागालोचनार्थं तु गमनागमनातिचारप्रतिक्रमणरूपा ईर्यापथिकी अनुविशेषोऽशेषातिचारप्रतिक्रमणार्थं मूलसाधुप्रतिक्रमणसूत्रं पठ्यते, श्राद्धस्तु आचरणादिना नमस्कार १ करेमि भंते सामाइयं २ इच्छामि पडिक्कमिउं ३ इति सूत्रपूर्वकं श्राद्धप्रतिक्रमणसूत्रं योगशास्त्रवृत्त्यनुसारेण 'तं निंदे तं च गरिहामी ति' पर्यन्तं ४९ गाथाप्रमाणं सूत्रं पठति, तदनु सकलातिचारभारनिवृत्त्याऽपगततद्भारो लघुभूत उत्तिष्ठति, तथाहि—"कयपावोवि मणूसो, आलोइय निंदिय गुरुसगासे । होइ अइरेगलहुओ, ओहरिअभरुव भारवहो ॥४०॥" एवं द्रव्यतो भावतश्चोत्थाय 'अब्भुट्ठिओ' इत्यादि सूत्रं प्रान्तं यावत् पठति, आह च—

"अह उवविसित्तुं सुत्तं, सामाइअमाइअं पढियपयओ । अब्भुट्ठिओ–म्मिआइ, पढइ दुहं उट्ठिओ विहिणा ॥ १ ॥" अत्रोत्तिष्ठन् 'तस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्सेति' वाक्यं वाचाऽनुचरन् मनसैव तदर्थं चिन्तयन्नुत्तिष्ठति । तत्राऽर्थे श्रीजिनपतिसूरिसामाचारीवचनमपि तथाहि–'साधवा–पडिक्कमणसुत्तंते तस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्से ति न भणन्ति', एवं श्रीचन्द्रसूरिकृतप्रतिक्रमणवृत्तावपि, श्रीतरुणप्रभसूरिकृतबालावबोधेऽपि यथा–'तस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्स' इसउ पदश्रावका प्रतिक्रमणमान्ती आम्नाय तणइ अभावइ केइएक पढइ नहि, केइएक पढइ तथापि हि अब्भुट्ठिओमि आराहणाए १ विरओमि विराहणाए २ ए पदयुगल तिहां जि संबंधीयुं छइ, तिण कारणे इम निवर्तमान जाणवुं, अत्राऽर्थे सामाचारी शतके द्वाविंशतितमप्रश्नोत्तरं विलोकनीयं, ततः प्रतिक्रान्ताऽतिचारः । श्रीगुरुषु स्वकृतापराधक्षामणार्थं वन्दनकं ददाति । "पडिक्कमणे १ सज्झाए २, काउस्सग्गे ३ ऽवराह ४ पाहुणए ५ । आलोअण ६ संवरणे ७, [उ]त्तमट्ठे ८ य वंदणयं ॥ १ ॥" इति वचनात् पञ्चप्रभृतिषु साधुषु सत्सु त्रीन् श्रीगुरुप्रभृतीन् क्षमयेत् । 'सामान्नसाहूसु पुणं उवणायरिएणं समं खामणं काउं तओ तिन्निसाहू खामेत्ता पुणो किइकम्ममि त्यादि, तदनु च कायोत्सर्गकरणार्थं 'पडिक्कमणे १ सिज्झाए २ काउस्सग्गे' ३ इत्यादि वचनात् वन्दनकं ददाति, इदं 'अल्लिआवणवंदणकमि'त्युच्यते । कोऽर्थः ? स्वात्मनो गुरुपारतन्त्र्यकरणनिमित्तमिदं वन्दनकमिति, श्रीतरुणप्रभसूरिकृतबालावबोधादिग्रन्थेषु, ततः साधुः करेमि भंते इच्छामि ठामि काउस्सग्गं तस्सुत्तरीत्यादिक्रमोक्त्या आलोचना १ प्रतिक्रमणाभ्यां २ अशुद्धानां चारित्रादिबृहदतिचाराणां शुद्ध्यर्थं कायोत्सर्गं विधत्ते, श्रावकस्तु अल्लिआवणवन्दनकदानानन्तरं भूमिं प्रमृज्य 'जे मे कया कसाया' इत्याद्यक्षरसूचितं कषायचतुष्ट-

यात् प्रतिक्रमणमनुकुर्वन्निव पश्चात्पदैः अवग्रहात् बहिर्निःसृत्य 'आयरिय उवज्झाए' सूत्रं पठति, अन्यगच्छेषु केषुचिद् 'आयरिय उवज्झाए' इत्यादि गाथात्रिकं साधवोऽपि पठन्ति, न चैतत् संगतिमङ्गति, श्रीयोगशास्त्रवृत्तौ–हेतुगर्भे–श्रीजिनवल्लभसूरि–श्रीजिनपतिसूरिप्रमुखनिर्मितग्रन्थेषु सर्वत्र 'सड्ढो गाहातिगं पढइ' इत्येवं नामग्राहं श्राद्धस्यैव एतत् पठनमुक्तत्वात् न साधोः, न च वाच्यं–श्राद्ध इति कोऽर्थः?, श्रद्धावानिति व्युत्पत्त्या द्वयोरपि ग्रहणं क्वाऽपि ग्रन्थे, अत्राधिकारे एतदर्थकरणाऽदर्शनात्, नाऽपि च सर्वोऽपि प्रतिक्रमणसूत्रपाठो द्वयोरपि समान इति । सामायिकसूत्र–प्रतिक्रमणसूत्रादिषु द्वयोरपि भिन्नभिन्नपाठात् । विस्तरवार्तार्थिना अस्मिन्नेव ग्रन्थे पञ्चमं प्रश्नोत्तरं द्रष्टव्यं, कायोत्सर्गे च चारित्राचारविशुद्ध्यर्थं चतुर्विंशतिस्तवद्वयं चिन्तयति, आह च—

"इय सामाइयउस्सग्गसुत्तमुच्चरिअ काउसग्गठिओ । चिंतइ उज्जोअदुगं, चरित्तअइयार सुद्धीए कए ॥ १७ ॥

इह चाऽऽह ननु–करेमि भंते सामाइयमिति सूत्रमादौ प्रतिक्रमणसूत्रकथनक्षणे द्वितीयं तृतीयं पुनरिह तदुच्चारणं किमर्थं ? उच्यते–सर्वमपि धर्मानुष्ठानं समतापरिणामे स्थितस्य सफलं भवतीति, प्रतिक्रमणस्यादौ मध्येऽवसाने च पुनः पुनस्तस्य स्मृत्यर्थं तदुच्चारणं, आह च—

"आइमकाउस्सग्गे, पडिक्कमंतो य काउ सामइयं । तो किं करेइ बीअं, तइअं च पुणोवि उस्सग्गो ॥ १ ॥ समभावंमि ठिअप्पा, उस्सग्गं करिअ तो पडिकमई । एमेव य समभावे, ठिअस्स तइअं पि उस्सग्गो ॥ २ ॥ सज्झाय १ झाण २ तव ३ ओसहेसु ४ उवएस ५ थुइपयाणेसुं ६ । संतगुणकित्तणेसुं य ७, न हुंति पुणरुत्तदोसा उ ॥ ३ ॥" इति चारित्रा-

चारविशुद्धिहेतुं कायोत्सर्गं च पारयित्वा दर्शनाचारविशुद्ध्यर्थं चतुर्विंशतिस्तवं पठेत्, ततः "सव्वलोए अरिहंतचेइआणं" इत्यादि सूत्रं च पठित्वा तदर्थमेव कायोत्सर्गमेकचतुर्विंशतिस्तवचिन्तनरूपं कुर्यात्, तं च तथैव पारयित्वा श्रुतज्ञानाचारविशुद्ध्यर्थं 'पुक्खरवरदीवड्ढे' इत्यादि सूत्रं "सुअस्स भगवओ करेमि काउस्सग्गं" इत्यादि च पठित्वा एकचतुर्विंशतिस्तवचिन्तनरूपं कायोत्सर्गं कुर्यात्, पारयित्वा च ज्ञान–दर्शन–चारित्राचारनिरतिचरणसमाचरणफलभूतानां सिद्धानां, "सिद्धाणं बुद्धाणं" इति सिद्धस्तवं पठति । आह च—

"विहिणा पारिअ सम्मत्तसुद्धिहेउं च पढिअउज्जोअं । तह सव्वलोअअरिहं–तचेइआरोहणुस्सग्गं ॥ १८ ॥ काउं उज्जोयगरं, चिंतिय पारेइ सुद्धसम्मत्तो । पुक्खरवरदीवड्ढं, कड्ढइ सुयसोहणनिमित्तं ॥ १९ ॥ पुण पणवीसोस्सासं, उस्सग्गं कुणइ पारए विहिणा । तो सयलकुसलकिरिआ, फलाणसिद्धाण पढइ थयं ॥ २० ॥" इह चतुर्विंशतिस्तवद्वयचिन्तनरूपो द्वितीयश्चारित्रविशुद्धिहेतुकः कायोत्सर्गः अस्मिंश्च पूर्वोक्तयुक्त्या चारित्राचारस्य ज्ञानाद्याचारेभ्यो वैशिष्ट्यादिना चतुर्विंशतिस्तवद्वयचिन्तनं संभाव्यते, नाऽत्रैतनयोः तृतीयो दर्शनाचारविशुद्धिहेतुकः चतुर्थो ज्ञानाचारविशुद्धिहेतुः । आह च—

"नमुक्कार चउवीसग, किइकम्मालोयणं पडिक्कमणं । किइकम्मपुरा लोइअ, दुप्पडिकंते अ उस्सग्गो ॥ १ ॥ एस चरित्तुस्सग्गो, दंसणसुद्धीइ तइओ होई । सुअनाणस्स चउत्थो, सिद्धाणथुई अ किइकम्मं ॥ २ ॥" दिवसातिचारचिन्तनार्थः प्रथमश्चारित्राचारहेतुः कायोत्सर्गो द्वितीयोऽपि चतुर्विंशतिस्तवद्वयचिन्तनरूपः तद्धेतुरेव कायोत्सर्गः ।

"दुन्निअ हुंति परिसे, दंसणनाणेय इक इको अ।" इति वचनात् । इह च सकलकुशलानुष्ठानफलभूताः सिद्धिपदप्राप्ता सिद्धा एव यदाह—"जिणधम्मे मुक्खफलो, सासयसुक्खो जिणेहिँ पन्नत्तो । नरसुरसुहाइँ अनुसंगिआइँ इह किसिपलालुब ॥ १ ॥" साम्राज्यस्वर्गाद्युपभोगसुखानां च सम्यक् फलत्वं न स्यात् यत उक्तं–'कह तं भन्नइ सुक्खं सुचिरेण वि' इत्यादिसर्वासामपि क्रियाणां फलं पर्यवसाने एव स्यात् नाऽर्वाक्, वृक्षादावपि फलस्य तथा दर्शनात्, उक्तं च—

"मूलाओ खंधप्पभवा दुम्मस्स खधाओ पच्छा समुविंति साहा य । साह पसाहा विरुहंति पत्त तउसि, पुप्फं च फलं रसो अ ॥ १ ॥ तथा च सिद्धं सकलकुशलानुष्ठानस्य सिद्धत्वं सम्यक् फलमिति, ततो युक्तं ज्ञानदर्शनचारित्रफलभूतसिद्धस्मरणं, तदनु श्रीवीरं वन्दते, संप्रति तस्य तीर्थसद्भावेन विशेषतः स्मरणीयत्वात्, तदनु महातीर्थत्वादिना उज्जयन्तालङ्करणं श्रीनेमिनं, ततोऽपि चाऽष्टापद-नन्दीश्वरादिबहुतीर्थनमस्काररूपं 'चत्तारि अट्ठ दस' त्यादि गाथां पठति । एवं चारित्राचारदर्शनाचारज्ञानाचाराणां शुद्धिं विधाय सकलधर्मानुष्ठानस्य श्रुतहेतुकत्वात् तस्य समृद्ध्यर्थं 'सुअदेवयाए करेमि काउस्सग्गं' अन्नत्थेत्यादि पठित्वा श्रुतदेवताकायोत्सर्गं कुर्यात्, तत्र चैकं नमस्कारं चिन्तयति पारयित्वा च तस्याः स्तुतिं पठति, एवं च क्षेत्रदेवता अपि स्मृतिमर्हति, यस्याः क्षेत्रे स्थितिर्विधीयते ततः तस्याः कायोत्सर्गानन्तरं स्तुतिं भणति, यच्च प्रत्यहं क्षेत्रदेवतास्मरणं तत् तृतीयव्रते अभिक्षावग्रहणावनीयाचनारूपभावनायाः सत्यापनार्थं संभाव्यते, अतः पञ्चमङ्गलभणनपूर्वकं संडासकं प्रमार्ज्योपविशति, यदुक्तं—

॥ १५९ ॥

"अह सुअसमिद्धहेउ, सुअदेवीए करेमि काउसग्गं । चिंतेइ नमुक्कारं, सुणइ वदेइ व तीइ थुइ ॥ २१ ॥
एवं खेत्तसुरीए, उस्सग्गं कुणइ सुणइ देइ थुइं । पढिऊं च पंचमंगलं, उवविसइ पमज्ज संडासे ॥ २२ ॥"

इत्यादि–श्रीजिनवल्लभसूरिवचनात् उपविश्य च पूर्ववत् विधिना मुखवस्त्रिकां कायं च प्रतिलेख्य श्रीगुरूणां वन्दनके दत्त्वा इच्छामो अणुसट्ठिमिति भणित्वा जानुभ्यां स्थित्वा कृताञ्जलिर्नमोऽर्हत्सिद्धेतिपूर्वकं स्तुतित्रयं पठति । आह च—

"पुव्वविहिणेव पेहिअ, पुत्तिं दाऊण वंदणं गुरुणो । इच्छामो अणुसट्ठिं, ति भणिय जाणूहिं तो ठाइ ॥ २३ ॥"

इदं वन्दनकद्वयं मङ्गलादि–निमित्तमिति, श्रीतरुणप्रभसूरिकृतबालावबोधे हेतुगर्भे च, तथाहि—इदं च पूर्वोक्तं वन्दनकं दानं श्रीगुर्वाऽऽज्ञया कृतावश्यकस्य विनेयस्य मया युष्माकमाज्ञया प्रतिक्रान्तमिति विज्ञापनार्थं, लोकेऽपि च राजादीनामादेशं विधाय प्रणामपूर्वकं तेषामादेशकरणं निवेद्यते, एवमिहाऽपि ज्ञेयं यदाह—

"सुकयं आणत्तंमि व, लोए काऊण सुकय किइकम्मा । वड्ढंति आ थुईओ, गुरु थुइगहणे कए तिन्नि ॥ १ ॥"

एतच्च एवं संभाव्यते वन्दनकांश्च ते । 'इच्छामो अणुसट्ठिमिति' दर्शनाद् एतदर्थश्चाऽयं इच्छामोऽभिलषामोऽनुशास्तिं श्रीगुर्वाज्ञां प्रतिक्रमणकार्यमित्येवंरूपां, तां च वयं कृतवन्तः स्वाभिलाषपूर्वकं, न तु 'राजवेष्ट्यादि' न्यायेन । एवं च प्रतिक्रमणकरणं संपूर्णं समजनि, तस्य निर्विघ्नतया संपूर्णीभवनाच्च संपन्ननिर्भरप्रमोदप्रसराकुला मंगलार्थं वर्धमानस्वरेण वर्धमानाक्षरं श्रीवर्धमानस्तुतित्रयं 'नमोऽस्तु वर्धमाने' त्यादिरूपं श्रीगुरुभिरेकस्यां स्तुतौ, पाक्षिकादिप्रतिक्रमणे श्रीगुरुपर्वणो विशेषबहुमानसूचनार्थे तिसृष्वपि स्तुतिषु भणितासु सतीषु, सर्वे साधवः श्राद्धाश्च युगपत् पठन्ति ।

"बालस्त्रीमन्दमूर्खाणां, नृणां चारित्रकाङ्क्षिणाम् । अनुग्रहार्थं तत्त्वज्ञैः, सिद्धान्तः प्राकृतः कृतः ॥ १ ॥"
इत्याद्युक्तिभिः स्त्रीणां संस्कृतेऽनधिकारित्वसूचनात्, नाटकादिष्वपि प्रायः स्त्र्यालापानां प्राकृतादिभाषयैव दर्शनात्
साध्व्यः श्राविकाश्च नमोऽर्हत्सिद्धेत्यादि सूत्रं न पठन्ति, नमोऽस्तु वर्धमानेत्यादिस्थाने 'संसारदावानले' त्यादिरूपं स्तुतित्रयं
च पठन्ति, यच्च श्रीगुरुकथनावसरे प्रतिस्तुतिप्रान्ते नमो खमासमणाणमिति गुरुनमस्कारः साधुसाध्व्यादिभिर्भण्यते । तत्
नृपाद्या लाल्येषु प्रतिवार्तां प्रान्तं जीवेत्यादि भणनवत् श्रीगुरुवचःप्रतीच्छादिरूपं संभाव्यते, इदं नमो खमासमणाणमिति
पदं विधिप्रपा–तरुणप्रभबालावबोधादौ नाऽस्ति, परं हेतुगर्भेऽस्ति, तथेदं श्रीवर्धमानस्वामिनस्तीर्थं तस्याऽऽज्ञया चेदं प्रतिक्र-
मणादिकरणं निर्विघ्नं च तत्संपूर्णीभवने हर्षेण मङ्गलार्थं च श्रीवर्धमानस्तुतिपाठोऽयं कृतज्ञानां व्यवहारो यत्स्वसमीहित-
शुभकार्यनिर्विघ्नभवने श्रीगुरुदेवबहुमाननादिवर्धमानस्वरेण स्तुतित्रयपाठश्च हर्षातिरेकादयं च न्यायो लोकेऽपि दृश्यते,
यथा राज्ञः शत्रुंजयादौ विवाहादौ वा हर्षेण विचित्रवादित्रवादनोच्चैःस्वरगीतगाननृपपूजनादिः, स्तुतित्रयपाठानन्तरं शक्र-
स्तवपाठः, ततो गुर्वाज्ञया एकः श्राद्धो यतिर्वा इच्छाकारेण संदिसह भगवन् स्तोत्रभणुं ? इति क्षमाश्रमणदानपूर्वकमधु-
रस्वरेण सद्भूतगुणगर्भितश्लोकाद्यैकादशकादारभ्य अष्टोत्तरशतं यावत् श्रीवीतरागस्य बृहत्स्तवनं पठति, अन्ये तु
जानुभ्यां स्थित्वा सावधानमनसः कृताञ्जलिपुटाः शृण्वन्ति । ततः संपूर्णस्तोत्रकथनानन्तरं चतुर्भिः क्षमाश्रमणैः श्रीगुर्वा-
दीन् वन्दते इति श्रीहेतुगर्भवचनप्रामाण्यात्, क्षमाश्रमणचतुष्टयं दत्ते श्रीतरुणप्रभसूरिबालावबोधानुक्रमेण स चाऽयं
प्रथम० क्ष० श्रीआचार्यमिश्र १ द्वितीयक्षमाश्रमण० श्रीउपाध्यायमिश्र २ तृतीयक्षमाश्रमण० सर्वसाधु ३ चतुर्थक्षमाश्रमण-

मग्रे दास्यते, इत्यनेन दैवसिकप्रतिक्रमणं संपूर्णं जातं । अत्र प्रतिक्रमणे 'जयतिहुयण' कथने गच्छाचारेण आन्तरणीदोषो गण्यते, देववन्दनं विना कायोत्सर्गं तद्दोषो न भवति, ततः 'सव्वस्सवि देवसिअ' कथनादारभ्य 'इच्छामो अणुसट्ठिं' यावदान्तरणीदोषो भवेत् ततः परं न स्यात्, सर्वमपि धर्मानुष्ठानं श्रीदेवगुरुभक्तिबहुमानादिपुरःसरं सफलं भवतीति, प्रतिक्रमणस्य प्रारम्भे संपूर्णीभवने च श्रीदेवगुरुवन्दनं इति । आद्यन्तग्रहणेन मध्यस्याऽपि ग्रहणमिति न्यायेन तद्भक्तिः सार्वत्रिकी ज्ञेया, यथा शक्रस्तवे नमुत्थुणमित्यादौ, नमो जिणाणमिति अन्ते च नमो इत्यस्य स्थापनेन शक्रस्तवे प्रतिपदं तत्पाठज्ञापनं, ततः 'कुणइ पच्छित्तउस्सग्गमिति' श्रीजिनवल्लभसूरिविरचितप्रतिक्रमणसामाचारीवचनप्रामाण्यात् चतुर्थक्षमाश्रमणदानपूर्वं इच्छाकारेण संदिसह भगवन् 'देवसिअपायच्छित्तविसोहणत्थं' करेमि काउस्सग्गमिति, श्रीतरुणप्रभसूरिवचसा अन्नत्थूससिएणमि त्यादि भणित्वा कायोत्सर्गं कुर्यात्, तन्मध्ये चतुश्चतुर्विंशतिस्तवचिन्तनं कुर्यात्, पारिते चैकं चतुर्विंशतिस्तवं मङ्गलार्थं पठेत्, हेतुगर्भेऽप्युक्तं, पूर्वं प्रतिक्रमणे चारित्रदर्शनज्ञानाचारशुद्ध्यर्थं कायोत्सर्गेषु कृतेष्वपि पुनरिह 'द्विर्बद्धं सुबद्धं' भवतीति न्यायेन प्राणातिपातादिविरमणातिचारविशुद्ध्यर्थं चतुर्थं चतुश्चतुर्विंशतिस्तवचिन्तनरूपं दैवसिकप्रायश्चित्तविशुद्ध्यर्थं कायोत्सर्गं कुरुते, उक्तं च—

"गुरुथुइगहणे थुइ तिन्नि वद्धमाणक्खरस्सरो पढई । सक्कत्थयं थयं पढिअ कुणइ पच्छित्तउस्सग्गं ॥ २४ ॥
पाणवह मुसावाए, अदत्तमेहुणपरिग्गह चेव । सयमेगं तु अणूणं, उस्सासाणं हविज्जाहिं ॥ २ ॥"

अयं च कायोत्सर्गः कैश्चित् सामाचारीवशेन प्रतिक्रमणस्य अन्ते क्रियते । कैश्चित्तु आदौ एव क्रियते, श्रीखरतरगच्छी-

यैस्तु प्रतिक्रमणप्रान्ते क्रियते, तथा श्रीजिनवल्लभसूरिणा प्रतिक्रमणसामाचार्यां श्रीजिनप्रभसूरिणा च विधिप्रपायां दैवसिकप्रतिक्रमणं दैवसिकप्रायश्चित्तकायोत्सर्गपर्यन्तमेव लिखितं, तदानीं तत्प्रमाणस्य एव करणात् । अथ श्रीतरुणप्रभसूरिकृतषडावश्यकबालावबोधे प्रान्ततोऽप्येतनः प्रतिक्रमणानुक्रमेण अनुक्रमो लिख्यते, तथाहि—ततो गीतार्थाऽऽचारणावशेन "इच्छाकारेण संदिसह भगवन् खुद्दोवद्दवओहडावणत्थं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थूससिएणं" इत्यादि भणित्वा कायोत्सर्गं करोति, तत्र चतुर्विंशतिस्तवचतुष्टयचिन्तनं पारिते चैकं चतुर्विंशतिस्तवं पठेत्, ततो जानुभ्यां स्थित्वा साधुः पौषधकः श्रावकश्च "सज्झायं संदिस्सावेमि सज्झायं करेमि" इति भणित्वा नमस्काराणां त्रयं पञ्चकं वा कथयेत् । ततः श्रीपार्श्वनाथसंबन्धि स्तोत्रं कथयेत्, ततः शक्रस्तवः "जावंति चेइआइं" इत्यादि भणित्वा क्षमाश्रमणदानपूर्वं 'जावंत केवि साहू नमोऽर्हत् सिद्धे'त्यादिकथनपूर्वकं श्रीपार्श्वनाथलघुस्तवनं भणित्वा जयवीरायेति पठति, ततो भूतलन्यस्तमस्तको मुखे मुखवस्त्रिकां दत्त्वा "सिरि-थंभणयट्ठियपाससामिणो" इत्यादि गाथायुगलं 'वंदणवत्तिआए' इत्याद्युक्तिपूर्वं कायोत्सर्गं कुर्यात्, तन्मध्ये चतुर्विंशतिस्तवचतुष्टयचिन्तनं पारिते चैकश्चतुर्विंशतिस्तवः । ततः क्षमाश्रमणदानेन "भट्टारकश्रीजिनदत्तसूरि-आराधनानिमित्तं करेमि काउस्सग्गं" इत्याद्युक्तिपूर्वं चतुर्विंशतिस्तवचतुष्टयकायोत्सर्गं करोति, पारिते चैकं, अस्मिन् दैवसिकप्रतिक्रमणं विना पदस्थसाधु सर्वैरेकीभूय प्रतिक्रमणं स्थापनीयं । अथ कदापि कोऽपि श्राद्धादिः पश्चादापतति, तदा न शुद्ध्यति तस्य तैः समं प्रतिक्रमणकरणं किंतु स तेभ्यः पृथग् भूत्वा करोति, प्रतिक्रमणं अथ मुख्यसाधुर्यदि वाचनाचार्यादिपदस्थो भवति, तदा आप्रतिक्रमणसूत्रं यावत् पश्चादप्यापतति । अथ केनाऽपि उत्सूरता

भवनवशात् देवा न वन्दिताः तदाऽपवादमार्गेण बृहत्स्तोत्रकथनसमये स वन्दते इति स्वगच्छप्रवृत्तिर्दृश्यते, परं विचार्यमाणा न तादृक् ।

ननु-प्रतिक्रमणं पञ्चविधाचारशुद्धिनिमित्तं क्रियते, यदुक्तं—

"पंचविहायारविसुद्धिहेउमिह साहु सावगो वा वि । पडिक्कमणं सह गुरुणा, गुरुविरहे कुणइ इक्कोवि ॥ १ ॥"

तत्र पञ्चविधाचारे कस्याऽऽचारस्य प्रतिक्रमणे केन सूत्रेण शुद्धिः स्यात्? इति, उच्यते-प्रतिक्रमणशब्द आवश्यकविशेषवाच्यपि अत्र सामान्ये आवश्यके रूढत्वाच्चाऽऽवश्यकं षडध्ययनात्मकं तानि चाऽमूनि "सामाइयं चउवीसत्थउ वंदणयं पडिक्कमणं काउस्सग्गो पच्चक्खाणंति" एतेषां च षडर्था अधिकारा अमी यथाक्रमम्—

सावज्जजोगविरइ, १ उक्कित्तिण २ गुणवओ-अपडिवत्ति ३ । खलिअस्स निंदणा ४ य विगिच्छा ५ गुणधारणा ६ चेव ॥ १ ॥

तत्र सामायिकेन चारित्राचारस्य शुद्धिः क्रियते १ चतुर्विंशतिस्तवेन दर्शनाचारस्य २ वन्दनकेन ज्ञानाद्याचाराणां ३ प्रतिक्रमणेन तेषामतिचाराऽपनयनरूपा ४ प्रतिक्रमणेनाऽशुद्धानां तदतिचाराणां कायोत्सर्गेण ५ तप आचारस्य प्रत्याख्यानेन ६ वीर्याचारस्य एभिः सर्वैरपि । उक्तं च—

"चरित्तस्स विसोही, कीरइ सामाइयेण किल इह यं । सावज्जे आरजोगाण वज्जणा सेवणत्तणउ ॥ १ ॥" दंसणयारविसोही, चउवीसाइत्थ एण किज्जइ अ । अच्चुब्भयगुणकित्तण, रूवेणं जिणवरिंदाणं ॥ २ ॥ नाणाईआ उ गुणा, तस्स पन्नपडिवत्तिकरणाओ । वंदणएणं विहिणा, कीरइ सोही अ तेसिं तु ॥ ३ ॥ खलिअस्स य तेसिं पुणो, विहिणा जं निंद-

णाइ पडिकमणं । तेण पडिक्कमणेणं, तेसिं पि कीरई सोही ॥ ४ ॥ चरणाइआयाणं, जइक्कमं वणविगच्छरूवेणं । पडि-क्कमणा सुद्धाणं, सोही तह काउसग्गेणं ॥ ५ ॥ गुणधारणरूवेणं, पच्चक्खाणेण तवइआरस्स । विरियायारस्स पुणो, सवे हि वि कीरए सोही ॥ ६ ॥" इति दैवसिकं प्रतिक्रमणं सहेतुकं स्वसामाचारीकं संपूर्णं ॥ १ ॥

इदानीं रात्रिप्रतिक्रमणानुक्रमः कोऽप्युच्यते, तथाहि–पाश्चात्यनिशायामे निद्रां परित्यज्य ईर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य क्षमा-श्रमणदानपूर्वं "कुसुमिण दुसुमिण राइपायच्छित्तविसोहणत्थं करेमि काउस्सग्गमि"त्यादि भणित्वा चतुर्विंशतिस्तव-चतुष्कचिन्तनरूपं कायोत्सर्गं कुर्यात्, श्रावकस्तु सामायिकोच्चारपूर्वकं कायोत्सर्गं करोति, एष च कायोत्सर्गो दैवसिकप्रा-यश्चित्तविशोधनार्थं च संभाव्यते । इह च सर्वं श्रीदेवगुरुवन्दनपूर्वं सफलमिति चैत्यवन्दनां विधाय स्वाध्यायकायोत्सर्गादि-धर्मव्यापारं विधत्ते, यावत्प्राभातिकप्रतिक्रमणवेला, तदनु चतुरादिक्षमाश्रमणैः प्रतिक्रमणं स्थापयति, क्षमाश्रमणचतुष्टयं श्रीत-रुणप्रभसूरिवचनप्रामाण्याद्, एवं प्रथमक्षमाश्रमणेन श्रीआचार्यमिश्र १ द्वितीय क्ष० श्रीउपाध्यायमिश्र २ तृतीय क्ष० वर्तमा-नगुरु श्रीअमुकसूरि ३ चतुर्थ क्ष० सर्वसाधु, ततो भूतलन्यस्तमस्तको मुखे मुखवस्त्रिकां दत्त्वा 'सवस्सवि राइये'त्यादिसूत्रं सकलरात्रिकालाचारबीजकभूतं भणति, अत्राऽधिकारे 'इच्छाकारेण संदिसह'ति पदं न वाच्यं, ततः शक्रस्तवं पठति, उक्तं च–

"एवं ता देवसिअं, राइअमवि एवमेव नवरि तहिं । पढमं दाउं मिच्छामि दुक्कडं पढइ सक्कथयं ॥ १ ॥"

इह च शक्रस्तवपाठेन संक्षेपदेववन्दनं पूर्वं कृतवन्दनत्वेऽपि श्रीदेवभक्तिः सर्वत्र कार्या इति स्मरणार्थं इत्यादि कार-णानि यथाऽवगमं स्वयं भाव्यानि, ततो द्रव्यतो भावतश्च उत्थाय 'करेमि भंते सामाइयमि' त्यादि सूत्रपाठपूर्वं चारित्र-

दर्शनज्ञानातिचारविशुद्ध्यर्थं कायोत्सर्गत्रयं करोति, प्रथमकायोत्सर्गे एकं चतुर्विंशतिस्तवं चिन्तयति, द्वितीयेऽप्येकं 'साय सयं गोसद्धं ति' वचनात् चिन्तयति, 'साये'ति अत्र अनुस्वारलोपः प्राकृतत्वात् कृतः । ततः सायं—सन्ध्यायां, प्रतिक्रमणे शतं पादानां, तत्र श्लोकस्य चतुष्पादरूपत्वात् पञ्चविंशतिश्लोकानां चतुर्भिर्गुणने शतं पादानां भवति । 'गोसे' ति प्राभातिकोद्द्योतकरद्वये अर्धं शतस्य भवति, पादानां पञ्चाशदित्यर्थः । इति श्रीप्रवचनसारोद्धारे (४३ पत्रे) १८५ गाथावृत्तौ। तृतीये तु निशातिचारान् चिन्तयति, इह पूर्वोक्तयुक्त्या चारित्रातिचारस्य ज्ञानाद्याचारेभ्यो वैशिष्ट्येऽपि यदेकस्यैव चतुर्विंशतिस्तवनचिन्तनं तद्रात्रौ प्रायोऽल्पव्यापारत्वेन चारित्रातिचाराणां स्वल्पत्वादिना संभाव्यते । ततः कायोत्सर्गं पारयित्वा सिद्धस्तवं पठित्वा संडासकप्रमार्जनपूर्वं उपविशति, उक्तं च—

"उट्ठिय करेइ विहिणा, उस्सग्गं चिंतए अ उज्जोअं । बीअं दंसणसुद्धीए चिंतए तत्थवि तमेव ॥ २६ ॥
तइए वि निसाइआरे, जहक्कमं चिंतिऊण पारेइ । सिद्धत्थयं पढित्ता, पमज्ज संडासमुवविसइ ॥ २७ ॥"

ननु-प्रथमे चारित्राचारविशुद्धिकायोत्सर्गे निशातिचारचिन्तनं कस्मान्न क्रियते ? उच्यते-'निद्दामत्तो न सरइ' इत्यादि हेतुभिः, उक्तं च—

"एत्थ पढमो चरित्ते, दंसणसुद्धीए बीअओ होइ। सुअनाणस्स अ तइओ, नवरं चिंतंति अ तत्थ इमं ॥१५२६॥" तइए निसाइयारं" इत्यादि ततः पूर्वं च मुखवस्त्रिकादिप्रतिलेखनापूर्वं वन्दनकदानादिविधिं विधत्ते तावत् यावत् प्रतिक्रमणसूत्रानन्तरः कायोत्सर्गः । उक्तं च-"पुव्वं च पोत्तिपेहण, वंदणमालो अ सुत्तपढणं च । वंदणखामणवंदण, गाहातिगपढणमु-

सामा० २८

स्सग्गो ॥ २८ ॥" पूर्वं चारित्राद्याचाराणां प्रत्येकशुद्धये पृथक् कायोत्सर्गाणां कृतत्वेन सांप्रतं तेषां समुदितानां अतिचारान् प्रतिक्रमणेनाऽशुद्धान् शोधयितुं अयं कायोत्सर्गः संभाव्यते, अत्र च कायोत्सर्गे श्रीवीरकृतं षाण्मासिकतपश्चिन्तयति श्रीवर्धमानतीर्थे वर्तमानः त्वं रे जीव ! श्रीवर्धमानकृतं षाण्मासिकं तपः कर्तुं शक्नोषि न वा ? इत्यादि । तपोविधिश्च श्रीआगमोक्तो यथा—

प्रथमतीर्थङ्करस्य तीर्थे वार्षिकं तपो भवति, मध्यमतीर्थङ्कराणां अष्टमासिकं तपः, श्रीवर्धमानस्वामितीर्थे तु षाण्मासिकं तपो यदाह—

"संवच्छरमुसभजिणो, छम्मासे वद्धमाणजिणचंदो । इय विहरिया निरसणा, जइ जाए ओवमाणेण ॥" ततश्च षाण्मासिकं क्रमाद्वाऽन्यत् तपश्चिन्तयन् यत्कर्तुं शक्नोति तन्मनसि निधाय कायोत्सर्गं पारयित्वा मुखवस्त्रिकादिप्रतिलेखनापूर्वं वन्दनकद्वयं दत्त्वा मनश्चिन्तितं प्रत्याख्यानं विधीयते, उक्तं च—

"तत्थ य चिंतइ संजमजोगाण न जेण होइ मे हाणी । तं पडिवज्जामि तवं, छम्मासं ता न काउमलं ॥ १ ॥ एगाइ इगुणतीसूणीअं पि न सहो न पंचमासमवि । एवं चउ–ति–दु–मासं, न समत्थो एगमासमपि ॥ २ ॥ जातं पि तेरसूणं, चउतीसइतो दुहाणीए । जाव चउत्थंतो अंबिलाइ जा पोरिसि नमो वा ॥ ३ ॥ जं सक्कइ तं हियए, धरेउ सवंपि पेहए पुत्तिं । दाउं वंदणमसढो, तं वि अ पच्चक्खए विहिणा ॥ ४ ॥" तदनु च 'इच्छामो अणुसट्ठिं' ति भणित्वा श्रीतरुण-

प्रभसूरिवचनात् साधुः 'परसमये'त्यादि गाथात्रयरूपां वर्धमानस्तुतिं मन्दमृदुस्वरेण पठति । श्राविकास्तु संसारदावेति, ततो 'नमुत्थुण'मित्यादि भणित्वोत्थाय देवान् वन्दते । यत उक्तं—

"इच्छामो अणुसट्ठिं, ति भणिय उववसिअ पढइ तिन्निथुई । मिउसद्देणं सक्कत्थयं, इओ चेइए वंदे ॥ १ ॥"

उभयोरपि आवश्यकयोः आद्यन्तेषु माङ्गल्यार्थं चैत्यवन्दने आविष्कृतेष्वपि यदहर्मुखे प्रदोषे च विस्तरतो देववन्दनं तद्विशेषमाङ्गल्यार्थं कालवेलाप्रतिबद्धत्वेन च संभाव्यते, अन्यथा वा कारणं यथागमं ज्ञेयं, ततः साधुः पौषधीकः श्राद्धश्च प्रथमक्षमाश्रमणेन भगवन् 'बहुवेलं संदिसावेमि' १ द्वि० क्ष० भगवन् बहुवेलं करेमि २ तृ० क्ष० श्रीआचार्यमिश्र ३ च० क्ष० श्रीउपाध्यायमिश्र ४ पं० क्ष० सर्वसाधुवन्दनं ५ । अत्र बहुवेलमित्यादि एतस्य अयमर्थः—सर्वकार्याणि श्रीगुरुप्रश्न-पूर्वकं कार्याणि, ततश्च दिवसमध्ये लघुलघुकार्येषु पुनः पुनः प्रश्नं कर्तुं दुःशक्यं, अतस्तेन क्षमाश्रमणद्वयेन तल्लघुलघुकार्य-करणविषये श्रीगुरूणां अनुमतिं मार्गयति, बहुवेलासंभवीनि कार्याण्यपि बहुवेलेति उच्यन्ते इति संभाव्यते, सुधीभिस्तु अन्यथाऽपि यदागमं विचार्यमत्रापि प्रतिक्रमणे पञ्चविधाचारविशुद्धिविधिः पूर्ववद्भाव्यः, इत्यनेन रात्रिप्रतिक्रमणं पूर्णं जातं । ततः कम्मभूमि १ अट्ठावयंमि उसभो० २ इत्यादीनि कुलकानि मङ्गलार्थं पठति, अत्र रात्रिप्रतिक्रमणे आदौ प्रति-क्रमणस्थापनात आरभ्य प्रान्ते क्षमाश्रमणपञ्चकं यावत् सर्वत्राऽऽन्तरणीदोषः, तथा कोऽपि रात्रिप्रतिक्रमणं यदि पश्चात् स्थापयति स पृथगेव क्रियां करोति, परं सायन्तनप्रतिक्रमणे इव न पश्चादापतति । तथैव प्रवृत्तिदर्शनात् इति रात्रि-प्रतिक्रमणं २ ॥ ननु—मूलसूत्रे काऽपि प्रतिक्रमणानुक्रमो निर्दिष्टो वर्तते न वा? उच्यते—श्रीउत्तराध्ययनसूत्रे षड्विंशति-

तमेऽध्ययने कोऽपि स्वल्पः प्रतिक्रमणानुक्रमः (५४० पत्रे) प्रतिपादितो नाऽन्यत्र काऽपि, तत्राऽपि साधुमुद्दिश्य न श्राद्धं । सांप्रतं क्रियमाणप्रतिक्रमणानुक्रम इथान् विस्तरः—कोऽपि पूर्वधरादिप्राक्तनसूरिविनिर्मितग्रन्थानुसारी कोऽपि च स्वगच्छसंप्रदायगम्यः । श्रीउत्तराध्ययने प्रतिक्रमणानुसारेण क्रम एवं, तथाहि—

"पोरसिए चउब्भागे, वंदित्ता ण तओ गुरुं । पडिक्कमित्ता कालस्स, सिज्जं तु पडिलेहए ॥ ३७ ॥ पासवणुच्चारभूमिं च, पडिलेहिज्ज जयं जई । काउस्सग्गं तओ कुज्जा, सव्वदुक्खविमुक्खणं ॥ ३८ ॥ देसियं च अईयारं, चिंतिज्ज अणुपुव्वसो । नाणंमि दंसणे चेव, चरित्तंमि तहेव य ॥ ३९ ॥ पारियकाउस्सग्गो, वंदित्ता य तओ गुरुं । देसिअं तु अईयारं, आलोइज्ज जहक्कमं ॥ ४० ॥ पडिक्कमित्ताण निस्सल्लो, वंदित्ताण तओ गुरुं । काउस्सग्गं तओ कुज्जा, सव्वदुक्खविमुक्खणं ॥ ४१ ॥ सिद्धाणं संथवं किच्चा, वंदित्ताण तओ गुरुं । थुईमंगलं च काऊणं, कालं संपडिलेहए ॥ ४२ ॥"

इति दैवसिकप्रतिक्रमणानुक्रमः ।

"पढमं पोरिसिं सज्झायं, बीअं झाणं झियायई । तईयाए निद्दमुक्खं तु, चउत्थी भुज्जोवि सज्झायं ॥ ४३ ॥ पोरिसीए चउत्थीए, कालं तु पडिलेहए । सज्झायं तु तओ कुज्जा, अबोहंतो असंजए ॥ ४४ ॥ पोरिसीए चउब्भाए, वंदित्ता ण तओ गुरुं । पडिक्कमित्तु कालस्स, कालं तु पडिलेहए ॥ ४५ ॥ आगए कायवुस्सग्गे, सव्वदुक्खविमुक्खणे । काउस्सग्गं तओ कुज्जा, सव्वदुक्खविमुक्खणं ॥ ४६ ॥ राईयं च अईयारं, चिंतिज्ज अणुपुव्वसो । नाणंमि दंसणंमि अ, चरित्तंमि तवंमि अ ॥ ४७ ॥ पारिअकाउस्सग्गो, वंदित्ताण तओ गुरुं । राईयं तु अईयारं, आलोइज्ज जहक्कमं

॥ ४८ ॥ पडिक्कमित्तु निस्सल्लो, वंदित्ताण तओ गुरुं । काउस्सग्गं तओ कुज्जा, सव्वदुक्खविमुक्खणं ॥ ४९ ॥ किं तवं पडिवज्जामि ?, एवं तत्थ विचिंतए । काउस्सग्गं तु पारित्ता, करिज्जा जिणसंथवं ॥ ५० ॥ पारियकाउस्सग्गो, वंदित्ताण तओ गुरुं । तवं संपडिवज्जित्ता, करिज्ज सिद्धाण संथवं ॥ ५१ ॥ पारिअकाउस्सग्गो वंदित्ताण । तओ गुरुं संपडिवज्जित्ता करिज्ज सिद्धाण संथवं ॥ ५१ ॥" इति ॥

अथ पाक्षिक–चातुर्मासिक–सांवत्सरिक–प्रतिक्रमणानुक्रमः कथ्यते, तत्र पाक्षिकप्रतिक्रमणमाचरणा चतुर्दश्यां—तत्र साधवः सूक्ष्मबादरातिचारजातस्य विशोधनार्थं सदा दिवसनिशावसानेषु प्रतिक्रमणं विदधाना अपि पक्षचतुर्मासंवत्सरेषु विशेषेण प्रतिक्रमणं कुर्वन्ति, उत्तरकरणविधानार्थं, तथाहि—यथा कश्चित् तैलादिभिः कृतवपुःसंस्कारोऽपि धूपविलेपनभूषणादिभिः उत्तरकरणं विधत्ते, तथा साधवोऽपि शुद्धिविशेषं कुर्वन्तीति । किं वा "जह गेहं पइदिवसं, पि सोहिओ तह वि पक्खसंधीसु । सोहिज्जइ सविसेसं, एवं इहयं पि नायव्वं ॥ १ ॥" तथा नित्यप्रतिक्रमणे कश्चिदतिचारो विस्मृतः स्यात् स्मृतो वा भयादिना गुरुसमक्षं न प्रतिक्रान्तः स्यात् परिणाममान्द्याद् असम्यक् प्रतिक्रान्तोच्चारणाद् अतः पाक्षिकादिषु तं प्रतिक्रामन्ति । तत्र पाक्षिके पूर्ववत् दैवसिकं प्रतिक्रमणसूत्रान्तं श्रीतरुणप्रभसूरिवचनेन "वंदामि जिणे चउवीसम्मि" ति पर्यन्तं भणित्वा प्रथमक्षमाश्रमणेन इच्छाकारेण "संदिसह भगवन् पक्खियमुहपत्ति पडिलेहेमि, चतुर्मासिके चउमासी मु०, संवच्छरिए संवच्छरिय मु०" इत्युक्त्वा द्वितीयक्षमाश्रमणं दत्त्वा मुखवस्त्रिकां प्रतिलेख्य वन्दनकं दत्ते । अत्रान्तरे वृद्धसाधुः यदि—"पुण्यवन्तो देवसिने" स्थानके पाक्षिक–चातुर्मासिक–सांवत्सरिक भणिज्यो छींक राखज्यो

मधुरस्वरे पडिकमज्यो, अन्ये भणन्ति तहत्ति, इदं वार्त्तिकवाक्यं गच्छप्रवृत्त्या कथ्यमानमस्ति, परं विधिप्रपातरुणप्रभसूरिबालावबोधादौ लिखितं नाऽस्ति । ततः संबुद्धान् श्रीगुर्वादीन् क्षमयितुं क्षमाप्रधानं च सर्वमनुष्ठानं सफलमिति ज्ञापयितुं "संबुद्धा खामणेणं अब्भुट्ठिओहं अब्भिंतरपक्खियं खामेमि" चातुर्मासिकप्रतिक्रमणे "चाउम्मासिअं खामेमि" सांवत्सरिकप्रतिक्रमणे "संवच्छरिअं खामेमि" इति पाठमूर्ध्वस्थित एव मस्तके हस्तद्वयं निवेशयन् कथयित्वा ततो जानुभ्यां स्थित्वा भूतलन्यस्तमस्तको मुखे मुखवस्त्रिकां दत्त्वा पाक्षिकप्रतिक्रमणे "पन्नरसण्हं राईण"मित्यादि, चातुर्मासिकप्रतिक्रमणे "चउण्हं मासाण"मित्यादि, सांवत्सरिकप्रतिक्रमणे "दुवालसण्हं मासाण"मित्यादिपाठेन श्रीगुर्वादीन् क्षमयति। तत्र पाक्षिके त्रीन्, चातुर्मासिके पञ्च, सांवत्सरिके सप्त क्षामणकानि कार्याणि, परं त्रिषु अपि स्थानेषु साधुद्वयं शेषं रक्षणीयं । अत्र श्रीआवश्यकबृहद्वृत्तिः (७९४ पत्रे)—

"एवं सेसाणवि साहूणं खामणावंदणं करेंति, अह विआलो वाघाओ वा ताहे सत्तण्हं पंचण्हं तिण्हं वा, पच्छा देवसिअं पडिक्कमंति" इति, तत उत्थाय इच्छाकारेण "संदिसह भगवन् पक्खियं चउम्मासिअं संवच्छरिअं वा आलोएमि इच्छं आलोएमि जो मे पक्खिओ जो मे चउमासिओ जो मे संवच्छरिओ वा" इत्यादि सूत्रं भणित्वा संक्षेपेण विस्तरेण वा पाक्षिकान् चातुर्मासिकान् सांवत्सरिकान् वाऽतिचारा नालोचयति "सव्वस्स वि पक्खिय चउम्मासिअ संवच्छरिअ" इत्यादि भणित्वा उपवासादिरूपं प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यते, अत्र गच्छप्रवृत्त्या गुरुर्वक्ति—"चउत्थेण छट्ठेणं अट्ठमेण वा पडिक्कमह" इति ततो वन्दनकदानपूर्वकं प्रत्येकं क्षामणकानि कुरुते, तत्पाठस्तरुणप्रभसूरिणोक्तो यथा—"देवसिअआलोइअ पडिक्कंतं प्रत्येकखा-

मणेणं अब्भुट्ठिओमि अब्भिंतर पक्खियं–चउम्मासिअं–संवच्छरिअं वा खामेमि" इत्यादि, ततो वन्दनकद्वयं ददाति, ततो "देवसिअं आलोइअं पडिकंतं पक्खिअं–चाउम्मासिअं–संवच्छरिअं वा पडिकमावेह" गुरुर्ब्रूते "सम्मं पडिक्कमह त्ति।" तत इच्छमिति भणित्वा यः पाक्षिकसूत्रं भणति स सामायिकसूत्रं "इच्छामि पडिक्कमिउं जो मे पक्खिओ चउम्मासिओ संवच्छरिओ अइयारो कओ" इत्यादि सूत्रं भणित्वा एकक्षमाश्रमणेन "पक्खियसुत्तं संदिसावेमि द्वि० क्षमा० पक्खियसुत्तं कड्ढेमि त्ति" भणित्वा नमस्कारत्रयं पठित्वा पाक्षिकसूत्रं पठति। ये च साधुश्रावकाः शृण्वन्ति ते तदा किं कुर्युरित्याह— सामायिकसूत्रं उत्सर्गसूत्रं तस्सुत्तरीसूत्रं च पठित्वा कायोत्सर्गं कुर्वन्ति, कायोत्सर्गकरणशक्त्यभावे उपविष्टा अपि शृण्वन्ति, परं प्रान्ते सर्वेऽप्युत्थाय कायोत्सर्गं कुर्वन्ति। यदुक्तं श्रीविधिप्रपायां, तथाहि–"वंदणं दाऊं भणइ देवसिअं आलोइअं पडिकंतं पक्खियं पडिक्कमावेह, तओ गुरुणा सम्मं पडिक्कमहेत्ति भणिय सामाइयसुत्तं उस्सग्गसुत्तं च भणिय खमासमणेण पक्खियसुत्तं संदिसावेमि पुणो खमासमणेण पक्खियसुत्तं कड्ढेमि त्ति भणित्वा नमुक्कारतिगं कड्ढिय पक्खियसुत्तं भणइ जे य सुत्तं सुणंति ते उस्सग्गसुत्ताणंतरं तस्सुत्तरीकरणेणं ति दंडगं कड्ढिय काउस्सग्गे ठंति" इति। तरुणप्रभसूरिकृत-बालावबोधे तु ये कायोत्सर्गं कृत्वा शृण्वन्ति तेषामयमेवाऽनुक्रमः प्रोक्तोऽस्ति, अथ च यः सूत्रं भणति तस्य कर्तव्यताऽनुक्रमो न उक्तोऽस्ति। अथ ये श्राद्धाः श्रीगुरुं विना प्रतिक्रामन्ति ते तु एवं कुर्वन्ति, तथाहि–एकः श्रावकः श्रीस्थापनाचार्याग्रे समागत्य एकक्षमाश्रमणदानेन वक्ति इच्छाकारेण "संदिसह भगवन् सूत्रं संदिसाहुं" गुरुर्वक्ति "संदिसावेह" पुनर्द्वि० क्ष० भगवन् सूत्रं कढुं, गुरुर्वक्ति भणहे ति, तत इच्छमिति भणित्वा ऊर्ध्वीभूय हस्तद्वयं संयोज्य मुखे मुखवस्त्रिकां

दत्त्वा नमस्कारत्रयं कथयित्वा मधुरस्वरेण व्यक्ताक्षरं सावधानचित्तः सूत्रार्थं मनसि चिन्तयन् वंदित्तुसूत्रं गुणयति श्रोतारश्च पूर्वोक्तविधिना कायोत्सर्गं कृत्वा शृण्वन्ति। ततः सूत्रसमाप्तौ नमस्कारेण पारयित्वा सर्वेऽप्यूर्ध्वं स्थित्वैव नमस्कारत्रयं पठित्वा उपविश्य नमस्कारत्रय-सामायिकसूत्रत्रयपूर्वं, "इच्छामि पडिक्कमिउं जो मे पक्खिओ अइयारो कओ" इत्यादिदंडकं पठित्वा, साधुः साधुप्रतिक्रमणसूत्रं, श्राद्धः श्राद्धप्रतिक्रमणसूत्रं भणति। श्रावकस्तु एको गुर्वादेशेन कथयति अन्ये शृण्वन्तीति गच्छप्रवृत्तिः, तत उत्थाय "अब्भुट्ठिओमि आराहणाए" दंडकं पठित्वा क्षमाश्रमणदानेन कथयति "इच्छाकारेण संदिसह भगवन् मूलगुण-उत्तरगुणातिचारविशुद्धिनिमित्तं करेमि काउस्सग्गं", गुरुर्ब्रूते "करेह तत इच्छं करेमि भंते इच्छामि ठामि काउस्सग्गं अन्नत्थूससिएणं"मित्यादि भणित्वा प्रतिक्रमणेन न शुद्धानां अतिचाराणां विशुद्ध्यर्थं द्वादशचतुर्विंशतिस्तवचिन्तनरूपं कायोत्सर्गं कुर्यात्। चातुर्मासिके कायोत्सर्गे विंशतिचतुर्विंशतिस्तवचिन्तनं कुर्यात्, तथा सांवत्सरिके कायोत्सर्गे च चत्वारिंशच्चतुर्विंशतिस्तवान् नमस्कारमेकमधिकं च चिन्तयेत्, ततः पारयित्वा चतुर्विंशतिस्तवमेकं कथयित्वा उपविश्य मुखवस्त्रिकां प्रतिलेख्य वन्दनकद्वयं दत्त्वा, इच्छाकारेण संदिसह भगवन् समत्तखामणेणं अब्भुट्ठिओमि अब्भिंतर पक्खियं चउमासियं संवच्छरियं खामेउं इत्यादिना समाप्तक्षामणकं विधत्ते, अत्र गच्छप्रवृत्त्या गुरुर्वक्ति पुण्यवन्त त्रीणि त्रीणि नमस्कार कही च्यार खमासमण देइ पक्खिय चउमासिय संवच्छरिय खामणां खामह, ततः साधवः क्षामणासूत्रालापकैः वारचतुष्टयं क्षामयन्ति। श्राद्धस्तु चतुर्भिरछोभवन्दनैः भूतलन्यस्तमस्तको वारचतुष्टयं त्रीन् त्रीन् नमस्कारान् भणति, उक्तं च हेतुगर्भे—

"सुत्तं अब्भुट्ठाणं, उस्सग्गो पुत्तिवंदणं तह य । पज्जंते अ खामणयं, तह चउरो छोभवंदणया ॥ १ ॥"

तदन्ते गुरवो भणन्ति 'नित्थारगपारगाहोह'त्ति ततः सर्वे भणन्ति 'इच्छं इच्छामो अणुसट्ठिं' इति हेतुगर्भे । तरुणप्रभसूरिबालावबोधे तु पूर्वं सर्वेऽपि 'इच्छामो अणुसट्ठि'मिति भणन्ति, ततो गुरुर्ब्रूते 'नित्थारगपारगाहोह'त्ति । अत्रान्तरे इदं 'पाखीनइ लेखइ' इत्यादिकं वाक्यं श्रीतरुणप्रभसूरिबालावबोधविधिप्रपादौ लिखितं नाऽस्ति, तथापि आचारदिनकरे लिखितमस्ति, तथाहि–"पाखिनइ एक उपवासु अथवा बी आंबिल अथवा तिण्ह नीवी च्यार एकासणां अथवा बीसहस्ससज्झाय पतलइ तपश्चर्याणि करी यथा शक्तिं पक्षदिवसमांहे प्रवेश करिज्यो, ततो गुरुर्ब्रूते पुण्यवन्तो पाखिने लेखइ एक उपवास बी-आंबिल तिण्हि नीवी च्यार एकासणां अथवा बीसहस्ससज्झाय करी एक उपवासनव पूरपूरिज्यो, पाखिनइं थानके देवसिक भणिज्यो, ततः सर्वेऽपि भणन्ति तहत्ति । चातुर्मासिकप्रतिक्रमणे एतत्सर्वं द्विगुणं वाच्यं, सांवत्सरिकप्रतिक्रमणे त्रिगुणं वाच्यं, परमेतद्वार्तिकविधिः तरुणप्रभसूरिकृतबालावबोधादौ लिखितो नाऽस्ति, ततो वन्दनकं दत्त्वा दैवसिकप्रतिक्रमणं पूर्ववत्कार्यं, नवरं भवनदेवतास्तुतिरधिका कथ्यते, तत्र हेतुगर्भे हेतुर्यथा–क्षेत्रदेवतायाः प्रत्यहं स्मृतौ भवनस्य क्षेत्रान्तरगतत्वेन भवनदेव्या अपि स्मृतिः कृतैव, तथापि पर्वदिने तस्या अपि बहुमानार्हत्वात् कायोत्सर्गः साक्षात् क्रियते, पाक्षिकादिपर्वत्रयेऽपि । विधिप्रपायां तु प्रोक्तं "संवच्छरिए भवणदेवया काउस्सग्गो न कीरइ न य थुई, असज्झाइ काउस्सग्गो वि न कीरइ" इति । पर्वत्रयेऽपि गुरुणा वर्धमानस्तुतित्रये कथिते चाऽन्ये वर्धमानस्तुतिं भणन्ति । श्रीखरतरगच्छे सति तद्गोत्रीयादिश्रावके जयतिहुयणनमस्कारं बोहित्थरागोत्रीयः

श्रावको वक्ति १ देववन्दने स्तुतिं श्रीमालगोत्रीयः २ स्तोत्रावसरे अजितशान्तिस्तव एव कथ्यते, तत्राऽपि लूणीयागोत्रीयः कथयति ३ लघुस्तवस्थाने च उवसग्गहरं स्तोत्रं पठ्यते, तत्राऽपि गणधरगोत्रीय एव कथयति ४ पाक्षिकचातुर्मासिक-प्रतिक्रमणे यदि अस्वाध्यायो न भवेत्, तदा असज्झायकायोत्सर्गश्चतुर्विंशतिस्तवचतुष्टयचिन्तनरूपोऽधिकः क्रियते। अत्राऽपि पाक्षिकादिप्रतिक्रमणे पञ्चविधाचारशुद्धिः तत्तत्सूत्रानुसारेण स्वयं ज्ञेया, सा चैवं संभाव्यते—ज्ञानादिगुणवत् प्रतिपत्तिरूपत्वाद्वन्दनकानि संबुद्धक्षामणकानि च ज्ञानाचारस्य १ ।१२।२०।४०। लोगस्स कायोत्सर्गानन्तरं प्रकट-चतुर्विंशतिस्तवचिन्तनेन दर्शनाचारस्य २ अतिचारालोचनप्रत्येकक्षामणकबृहल्लघुपाक्षिकसूत्रकथनसमाप्तिपाक्षिकक्षामण-कादिभिः चारित्राचारस्य ३ चतुर्थतपःप्रतिपत्ति १२।२०।४०। लोगस्स कायोत्सर्गादिभिर्बाह्याभ्यन्तरतप आचारस्य ४ सर्वैरपि तैः सम्यगाराधितैः वीर्याचारस्य ५ शुद्धिः क्रियते। यत्तु ज्ञानाद्याचारसूत्राणां व्यतिक्रमपाठः तत्र तत्तद्गच्छ-सामाचार्यादिप्रमाणं संभाव्यते ॥ ८४ ॥

॥ इति प्रतिक्रमणानुक्रमाधिकारः ॥ ८४ ॥

ननु–श्रीखरतरगच्छश्राद्धानां पौषधग्रहणे कोऽनुक्रमः?, कुत्र उक्तश्च? उच्यते—अत्रार्थे श्रीजिनप्रभसूरिविनिर्मित–श्रीवि-धिप्रपाप्रतिपादितपाठ एव प्रमाणं, स चाऽयं—"सपयं पुव्वलिंगिओ पोसहविहि संखेवेण भणइ जम्मिदिणे सावओ साविआ वा पोसहं गिण्णहि तम्मि–दिणे, अप्पभाए चेव वावारंतर चाएण गहिअपोसहोवगरणो पोसहसालाए साधुसमीवे वा गच्छइ, तओ इरियावहियं पडिक्कमिअ गुरुसमीवे ठवणायरियसमीवे वा खमासमणदुगपुव्वं पोसहमुहपत्तिं पडिले-

॥ १६७ ॥

हिअ पढमखमासमणेण पोसहं संदिसाविअ बीअखमासमणेण पोसहं ठाएमित्ति भणइ, तओ वंदिय नमुक्कारतिगं कड्ढिय करेमि भंते पोसहमिच्चाइ दंडगं वोसिरामि पज्जंतं भणइ, तओ पुव्वुत्तविहिणा सामाइयं गिण्हइ, वासासु कट्ठासणं सेसट्ठमासेसु पाउंछणं च संदिसावेमि अउवउत्तो सज्झायं करितो पडिक्कमणवेलं जाव पडिवालिअ पभाइअं पडिक्कमइ", अत्र श्रीतरुणप्रभसूरिवचसा साधुवत् बहुवेलं संदि० बहुवेलं करेमि त्ति क्षमाश्रमणद्वयं दत्ते। तओ आयरियं उवज्झायं सव्वसाहू वंदइ तओ जइ पडिलेहणाए सवेला ताहे सज्झायं करेइ, जायाए अ पडिलेहणाए वेलाए खमासमणदुगेण पडिलेहणं संदिसावेमि पडिलेहणं करेमि त्ति भणिय मुहपोत्तिअं पडिलेहइ, एवं खमासमणदुगेण अंगपडिलेहणं करेइ, इत्थ अंगसद्देण अंगट्ठिअं कडिपट्टाइ नेअं इइ गीयत्था।" अत्रान्तरे पहिरणउ पडिलेही थापनाचार्य पडिलेहइ इति श्रीतरुणप्रभसूरिवचनं, तओ ठवणायरियं पडिलेहित्ता नवकारतिगेणं ठविअ कडिपट्टयं पडिलेहिअ पुणो मुहपत्तिं पडिलेहित्ता खमासमणदुगेण उवहिपडिलेहणं संदिसाविअ कंबलवत्थाइं, अवरण्हे पुण वत्थकंबलाइं पडिलेहइ। तओ पोसहसालं पमज्जिअ कज्जयं विहिए परिट्ठविअ, इरियं पडिक्कमिअ सज्झायं संदिसाविअ गुणणपढणपुच्छयवायणवक्खाणसवणाइ करेइ। अत्राऽवसरे ईर्यापथिकीप्रतिक्रमणानन्तरं श्रीतरुणप्रभसूरिबालावबोधपाठ एवं, तथाहि—"एकखमासमणे सज्झायं संदिसावेमि भणी, बीअ खमासमणे सज्झायं करेमि इसउ भणइ, पछइ बइसीकरी विधिसु सज्झाय करइ।" अथ श्रीतरुणप्रभसूरिबालावबोधादौ प्रोक्तं नाऽस्ति परं साम्प्रतं गच्छप्रवृत्त्या 'उप्पन्नं केवलं नाणं' इति पर्यन्तमुपदेशमालासूत्रं जानुभ्यां स्थित्वा गुणयन्ति, जओ गुरुसुं पडिकमिउं न हुवइ अथवा गुरुसुं पडिकमिउं हुवइ ते जो उपधान करतो हुवइ

तउ भवसिन्धुकुलगुरुपादमूले द्वादशावर्तवन्दना दियइ, शक्तिसंभवइ चउविहार उपवास प्रत्याख्यान करइ, शक्ति असंभवइ गुरुपदिष्टविधिनोपवास प्रत्याख्यान करइ, पछै एक खमासमणे इच्छाकारेण संदिसह भगवन् बहुवेलं संदिसावेमि भणी । बीय खमासमणे भगवन् बहुवेलं करेमि पाछइ एक खमासमणे इच्छाकारेण संदिसह भगवन् सज्झायं संदिसावेमि ३ चउत्थ खमासमणे इच्छाकारेण संदिसह भगवन् सज्झायं करेमि इसुं भणि ४ पांचमइ खमासमणे इच्छा० सं० भ० बइसणं संदिसावेमि ५ छट्ठइ खमासमणे इच्छा० सं०, भ० बइसणं ठाएमि इसुं भणइ ६ पछइं उपधान तप तणइ द्वादशावर्त्त वांदणा देइ करी मुहपत्ति मुखे देइ करी मधुरस्वरइ सज्झाय करइ इति । तओ जायाए पऊण पोरिसिए खमासमणदुगेण पडिलेहणं संदिसाविअ मुहपत्तिं य पडिलेहिय भोयणपाणभायणाइ पडिलेहइ, तओ पुणो सज्झायं करेइ जाव कालवेला ताहे आवस्सिआइ पुव्वं चेइहरे गंतुं देवे वंदेइ, उवहाणवाही पुण पंचहिं सक्कत्थएहिं देवे वंदेइ तओ जइ पारणाइ तओ पच्चक्खाणे पुण्णे खमासमणदुगपुव्वं मुहपत्तिं पडिलेहिअ भणइ भातपाणी पारावेह उवहाणी नवकारसहिओ चउविहारो इयरो भणइ पोरिसो पुरिमड्ढो वा तिविहाहारं चउविहाहारं वा एकासणं नीवी आंबिलं वा जाव काइवेलातीए भत्तपाणं परावेमित्ति, तओ सक्कत्थयं भणिय खणं सज्झायं च काऊं जहा संभवं अतिहिसंविभागं काऊं मुह हत्थे पडिलेहिअ नमुक्कारपुव्वं अरत्त दुट्ठो असुरसुरं अचवचवं अद्दुअम विलंबिअं अपरिसाडिअं जेमेइ, तं पुण निअघरे अहाप्पवत्तं फासुअंति पोसहसालाए वा पुव्वसंदिट्ठसयणोवणीयं न य भिक्खं हिंडइ, तओ आसणाओ अचलिओ चेव दिवसचरिमं पच्चक्खइ तओ इरियावहियं पडिक्कमिअ सक्कत्थयं भणइ, जइ पुण सरीरचिंताए अट्ठो तो नियमा

दुग्गइ आवस्सियं करिअ साहुव उवउत्तो निज्जीवथंडिले गंतुं अणुजाणह—जस्सावग्गहोत्ति भणिऊण दिसिपवणगामसूरियाए समयविहिणा उच्चारपासवणे वोसिरिअ फासुअजलेण आयमिय पोसहसालाए आगंतूण निसिहीआइ पुव्वं पविसिअ इरियावहियं पडिक्कमिअ खमासमणपुव्वं भणति, इच्छाकारेण संदिसह भगवन् गमणागमणं आलोयह इच्छं आवस्सिअं करिअ अवरदक्खिणप्पमुहदिसाए गच्छिअ दिसालोअं करिअ संडासए थंडिलं च पडिलेहिअ उच्चारपासवणं वोसिरिअ निसीहिअं करिअ पोसहसालं पविट्ठा आवंतजंतेहिं जं खंडिअं जं विराहिअं तस्स मिच्छामि दुक्कडं", तओ सज्झायं ताव करेइ जाव पच्छिमपहरो जाए अ, तम्मि खमासमणपुव्वं पडिलेहणं करेमि, पुणो पोसहसालं पमज्जेमि त्ति पुव्वं च अंग पडिलेहणं काउं पोसहसालं दंडपुच्छणेण पमज्जिअ कज्जेअ उद्धरिअ परिट्ठविअ इरियं पडिक्कमिअ ठवणायरिअं पडिलेहिअ ठवेइ । तओ गुरुसमीवे ठवणायरीय समीवे वा खमासमणदुगेण मुहपोत्तिं पडिलेहिअ पढमखमासमणे इच्छाकारेण संदिसह भगवन् सज्झायं संदिसावेमि बीअ, खमासमणे सज्झायं करेमि त्ति भणिअ सज्झायं वंदणयं दाऊण गुरुसक्खियं पच्चक्खाइ, तओ खमासमणदुगेण उवहि थंडिलपडिलेहण संदिसावीय उवहि पडिलेहणं करेमि खमासमणदुगेण बइसणं संदिसावेमि बइसणं ठाएमि त्ति भणिय वत्थकंबलाइं पडिलेहेइ । इत्थ जो अभत्तट्ठी स सव्वोवहि पडिलेहाणंतरं कडिपट्टयं पडिलेहेइ, जो पुण भत्तट्ठी सो कडिपट्टयं पडिलेहिअ, उवहिं पडिलेहि इति विसेसो । तओ सज्झायं ताव करेइ जाव
सामा० २९ कालवेला, जायाए अतीए उच्चारपासवणं थंडिले चउवीसं पडिलेहिअ, जइ तम्मि दिणे चउद्दसीए पक्खियं चाउम्मासं

वा अह अट्ठमी उद्दिट्ठा पुन्निमासिणी वा तो देवसिअं, अह भद्दवय सुद्धचउत्थीतो संवच्छरिअं पडिक्कमणसामायारीए पडिक्कमिअ साहुविस्सामणं कुणइ, तओ सज्झायं ताव करेइ जाव पोरसी उवरिं जइ समाहीतो लहुअसरेणं कुणइ जहा खुद्दजंतुणो न उठंति, तओ आसन्नभणणपुरओ भूमिपमज्जणाइ विहिय सरीरचिंतो, खमासमणदुगेण मुहपोत्तिं पडिलेहिय खमासमणेण राईयं संथारयं संदिसाविअ बीअ खमासमणेण राईसंथारए ठाएमित्ति भणिय सक्कत्थयं भणइ। तओ संथारयं उत्तरयं—उत्तरपटं च जाणुगोवरिं मीलत्तु पमज्जिअ भूमिए पत्थरेई, तओ सरीरं पमज्जिअ निसीहि नमो खमासमणाणं ति भणिय संथारए ठविय नमुक्कारतिगं सामाइयं च उच्चारिय अणुजाणह परमगुरु इच्चाई गाहाओ भणिऊण वामबाहूवहाणो निद्दामुखं करेइ। जइ उव्वत्तइ तओ सरीरसंथारए पमज्जिअ अह सरिरचिंताए उट्ठइ तो सरीरचिंतं काऊण इरियं पडिक्कमिअ जहण्णेण वि गाहातिगं गुणिअ सुयइ सुत्तो वि जाव न निद्दा एति ताव धम्मजागरिअं जागरंतो थूलभद्दाइ महरिसिचरिआइं परिभावेइ। तओ पच्छिमरयणीए उट्ठिअ इरियावहियं पडिक्कमिअ कुसुमिणदुसुमिणकाउस्सग्गं सयउस्सासं, मेहुण सुमिणा अट्ठुत्तरसयउस्सासं करिय, सक्कत्थयं भणिय पुव्वुत्तविहिए सामाइयं काउं सज्झायं संदिसाविअ ताव करेइ जाव पडिक्कमणवेला। तओ विहिणा पडिक्कमिअ जायाए पडिलेहणाए पुव्वविहिणा काऊणं पडिलेहणं जहन्नओ वि मुहुत्तमित्तं सज्झायं करिय। पोसहपारणट्ठी खमासमणदुगेण मुहपोत्तिं पडिलेहिय खमासमणपुव्वं भणइ, इच्छाकारेण संदिसह भगवन् पोसहं पारावेह, गुरु भणइ 'पुणो वि कायव्वो', बीअखमासमणेण पोसहं

238

पारेमित्ति, गुरु भणइ 'आयारो न मोत्तव्वो'त्ति तओ नमुकारतिगं उवट्ठिओ भणइ, पुणो मुहपोत्तिं पडिलेहिअ पुव्वविहिणा सामाइयं पारेइ, पोसहे पारिए, नियमाइ संभवे साहू लाभिअ पारिअव्वंति। जो पुण रत्तिं पोसहं लेइ सो संझाए उवहिं पडिलेहइ, तओ पोसहे ठाउं थंडिलपेहणाई सव्वं करिय नवरं जाव दिवससेसं रत्तिं वा पज्जुवासामित्ति उच्चरइ पभाए पुण जाव अहोरत्तिं दिवसं वा पज्जुवासामित्ति उच्चरइ इति विधिप्रपापाठः। रात्रिपौषधग्रहणविधिः श्रीतरुणप्रभसूरिबालावबोधोक्तोऽपि लिख्यते, तथाहि—रात्रि-पौषधप्रतिलेखनवेलासमय उपधिलेखनावेलासमय उपधिलेखना कीजइ, परिधानप्रतिलेखना पुणो कीजइ, पछइ दिवस-अणि आथमियइ हुंतइ मूलपदे पहिलुं इरियावहियं पडिक्कमी करी एक खमासमणे पोसहमुहपत्तिं पडिलेहिमि कही ऊभा होइ, एक खमासमणे पोसहं संदिसावेमि कही, बीजइ खमासमणे पोसहं ठाएमि भणी तइय खमासमणदानपूर्वक ऊभा होइ, अर्धावनतगात्र हुंतो मुहपरि मुहपत्ति देइ गुरुवचन अनुभासतो तिणि वार नमस्कारभणनपूर्वक 'करेमि भंते पोसहं' इत्यादि पोसह दंडक तिणिवार उच्चरइ, तदनन्तरि पूर्वरीति करी सामायिक करइ, इरियावही पहिली पडिकमी छै, सुइज प्रमान कीजै, वली सामाइक दंडक पाछै पडिकमीजे नही इति ॥ तथा अत्र श्रावको यदा पाश्चात्यरात्रौ कालवेलायां पौषधं गृह्णाति तदा प्राग्दिन-सन्ध्यायां पौषधोपकरणानि प्रतिलेखयित्वा बद्ध्वा पृथग् रक्षति, ततः तैरुपकरणैः कालवेलायां पौषधं गृह्णाति, साम्प्रतमेवं गच्छप्रवृत्तिर्दृश्यते, परं विधिप्रपायां श्रीतरुणप्रभसूरिबालावबोधे चेदं लिखितं नाऽस्ति। पुनः पौषधविधि-

प्रपंचः श्रीजिनवल्लभसूरिविरचितपौषधविधिप्रकरणादवसेयः । तथा अत्र श्रीतरुणप्रभसूरिबालावबोधे पूर्वं परिधानं प्रतिलेख्य पश्चात् स्थापनाचार्यं प्रतिलेखयतीत्युक्तं, अत्र च विधिप्रपायां स्थापनाचार्यं प्रतिलेख्य पश्चात् परिधानं प्रतिलेखयतीत्युक्तं १ तथा 'इयरो भणइ' इत्यत्र उपधानपौषधं विना पौषधमध्ये भक्तपानीयपारणविधिरुक्तः २ तथा तृतीयप्रहरप्रतिलेखनायां स्थापनाचार्यप्रतिलेखनानन्तरं श्रावकैस्तु साधुवत् स्वाध्यायकरणं उपदिष्टं ३ पुनः तत्रैव स्वाध्यायानन्तरं प्रत्याख्याननिमित्तं वन्दनकदानं पौषधिकस्य प्रतिपादितं ४ तथा तरुणप्रभसूरिबालावबोधे प्रोक्तमिदं, यदुत श्रावको गोदोहनवेलायां साधुसमीपे समागत्य १ अंगप्रतिलेखनां १ वस्त्रप्रतिलेखनां २ उच्चारभूमिप्रतिलेखनां ३ च कृत्वा ईर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य पश्चात् पौषधं करोति इति, तत्र रात्रौ कथं तेषां त्रयाणां प्रतिलेखना शुद्ध्यति ? तथा प्रवृत्तिरपि नो दृश्यते ५ तथा सायमप्रतिलेखितोऽपकरणैः पाश्चात्यरात्रौ पौषधकरणं निगदितम् ६ इति । शब्दषट्कं विसंवादिप्रायं दृश्यते, गच्छप्रवृत्त्या समं, पुनः तदभिप्रायं ग्रन्थकर्तारोऽन्येऽपि च बहुश्रुता विदन्तीति नाऽस्माकमभिनिवेशो, यथाऽस्ति तथा प्रमाणम् ॥ ८५ ॥

॥ इति पौषधकरणानुक्रमाधिकारः ॥ ८५ ॥

ननु–दीक्षा–दानविधिः कुत्र प्रतिपादितोऽस्ति ? उच्यते—श्रीविधिप्रपायां, अत्र शिष्याणां सुखावबोधार्थं स एव पाठः संस्कृतीकृत्य लिख्यते, श्रावकः कदाचित् चारित्रमोहनीयकर्मक्षयोपशमेन प्रव्रज्यापरिणामे जाते दीक्षां प्रतिपद्यते, अतः

॥ १७० ॥

तस्या विधिर्भण्यते, प्रव्रज्यादिनात् पूर्वदिने सन्ध्यासमये व्रतग्राहिसत्त्वो यथा विभूत्या मङ्गलतुर्यसहितो रजोहरणादि-वेषसंगत-च्छब्बकेन सधवाशुचिनारीशिरसि न्यस्तेन समं समागत्य गुरुवसत्यां समवसरणादि पूजासत्कारा-क्षतात्तर्तनालि-केरसहितो कृत्वा गुरूणां पादौ वन्दते, ततो गुरुर्वासचन्दनाक्षतानभिमन्त्र्य शिष्यशिरसि वासक्षेपं कुर्याद्, वर्धमानविद्या-दिभिः । अड्डा [आट्टी] अधिवास्य कुसुम्भरक्तदशिकाया उद्बाहयति चन्दनमक्षतांश्च शिरसि ददाति, ततो रजोहरणादिवेष-मधिवास्य तस्य मध्ये पूगीफलानि पञ्च सप्त नव पञ्चविंशतिर्वा प्रक्षेपयति, भूतिपोट्टिकां च, ततो वेषछब्बकेन सधवानारी-शिरोन्यस्तेन समं उभयपार्श्वस्थितयोः हस्तगृहीतनिष्कोशखड्गयोः द्वयोः पुरुषयोः सतोगृहं गत्वा जिनबिम्बानि पूजयित्वा तेषां पुरस्तात् शासनदेवताया वा पुरस्तात् छब्बकं स्थापयित्वा रात्रिजागरणं कुर्वन्ति श्रावकाः, श्राविकाश्च देवगुरूणां चतुर्विधसंघस्य च गीतानि गायन्त्यस्तिष्ठन्ति यावत् प्रभातवेला । ततः प्रभाते गुरूणां चतुर्विधसंघसहितानां गृहमाग-तानां पूजां कृत्वा अमारिघोषणपूर्वं दानं ददाति यथोचितं स्वजनादिवर्गं सम्मानयति, ततः तस्य मातृपितृबन्धुवर्गो गुरूणां पादौ वन्दयित्वा भणति-"इच्छाकारेण सचित्तं भिक्खं पडिग्गहेह" गुरुर्भणति-"इच्छामो वट्टमाणजोगेण" ततो संघसहि-तेन यानादिषु समारूढो मङ्गलतुर्यरवेण स्वयमेव दानं ददन् जिनभवनं समागच्छति, लग्नादिकारणे पश्चाद्वलितो जिनानां पूजां करोति, ततोऽक्षतैर्नालिकेरसहितैः अञ्जलिं भृत्वा नमस्कारपूर्वं प्रदक्षिणात्रयं ददाति, ततः पूर्वोक्तविधिना पुष्पाणि अक्षतांश्च क्षिपति दीक्षानिमित्तं, ततः पश्चात् ईर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य क्षमाश्रमणपूर्वं पूर्वप्रतिपन्नसम्यक्त्वादिगुणः शिष्यो

भणति "इच्छाकारेण तुब्भे अम्हं सव्वविरइसामाइय आरोवणत्थं चेइआइं वंदावेह", यः पुनः पूर्वाऽप्रतिपन्नसम्यक्त्वादिगुणः स "सम्मत्तसामाइय १ सुअसामाइय २ सव्वविरइसामाइय ३ आरोवणत्थं ति" भणति, गुरुराह "वंदावेमो" पुनरपि क्षमाश्रमणं दत्त्वा गुरुपुरतो जानुभ्यां तिष्ठति गुरुरपि तस्य शीर्षे वासं क्षिपति, ततो गुरुणा सह चैत्यानि वन्दते, गुरुरपि स्वयमेव शान्तिनाथ–शान्तिदेवतादिस्तुतीर्ददाति शासनदेवताकायोत्सर्गे उद्द्योतकरचतुष्कं चंदेसुनिम्मलयरा पज्जंतं चिन्तयति, गुरुरपि पारयित्वा स्तुतिर्ददाति, शेषाः कायोत्सर्गस्थिताः शृण्वन्ति, पश्चात् सर्वेऽपि उद्द्योतकरं पठन्ति, ततो नमस्कारत्रिकं कथयन्ति, ततो जानुभ्यां स्थित्वा शक्रस्तवं पञ्चपरमेष्ठिस्तवं च भणन्ति, ततो गुरुर्वेषं अभिमन्त्रयति पश्चात् क्षमाश्रमणं दत्त्वा शिष्यो भणति "इच्छाकारेण संदिसह [भगवन्] तुब्भे अम्हं रयहरणाइ वेसं समप्पेह", ततो नमस्कारपूर्वं सुगृहीतं करेहत्ति भणन् शिष्यो दक्षिणबाहुसंमुखं रजोहरणदसिकाः कुर्वन् पूर्वाभिमुख उत्तराभिमुखो वा वेषं समर्पयति, पुनः क्षमाश्रमणं दत्त्वा रजोहरणादिवेषं गृहीत्वा ईशानदिशि गत्वा आभरणाद्यलङ्कारं उन्मुञ्चति वेषं च परिदधाति, प्रदक्षिणावर्तं चतुरङ्गुलोपरि कर्तितकेशो गुरुपार्श्वमागत्य क्षमाश्रमणं दत्त्वा भणति "इच्छाकारेण तुम्हे अम्हं अड्डं गिण्हह" पुनः क्षमाश्रमणं दत्त्वा ऊर्ध्वस्थितस्य ईषद् अवनतकायस्य नमस्कारत्रिकं उच्चरयित्वा ऊर्ध्वस्थितो गुरुः प्राप्तायां लग्नवेलायां समकालनाडीद्विकप्रवाहवर्जं अभ्यन्तरं प्रविश्य श्वासं अस्खलितं अड्डात्रिकं गृण्हाति, तत् समीपस्थितसाधुः सदशवस्त्रेण अड्डाः प्रतीच्छति, ततः क्षमाश्रमणं दत्त्वा शिष्यो भणति "इच्छाकारेण तुब्भे अम्हं सव्वविरइसामाइयआरोवणत्थं

काउस्सग्गं करावेह, खमासमणपुव्वं सव्वविरइसामाइय आरोवणत्थं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थूससिएण"मित्यादि पठित्वा उद्योतकरं सागरवरगंभीरा पर्यन्तं शिष्यो गुरुश्च द्वावपि चिन्तयतः पारयित्वा उद्योतकरं भणतः, ततः क्षमाश्रमणं दत्त्वा शिष्यो भणति, इच्छाकारेण तुब्भे अम्हं सव्वविरइसामाइयसुत्तं उच्चरावेह, गुरुराह, उच्चरावेमो । पुनः क्षमाश्रमणं दत्त्वा ईषदवनतकायो गुरुवचनं अनुवदन् नमस्कारत्रिकपूर्वं सव्वविरइसामाइयसूत्रं वारत्रिकं उच्चरति, ततो गुरुर्मन्त्रोच्चारपूर्वं प्रणामं कृत्वा लोकोत्तमानां पादेषु वासं क्षिपति, अक्षतानभिमन्त्र्य संघाय ददाति। ततः क्षमाश्रमणं दत्त्वा शिष्यो भणति "संदिसह किं भणामो" गुरुर्भणति "वंदित्ता पवेयह", पुनः क्षमाश्रमणं दत्त्वा भणति "इच्छाकारेण तुम्हे अम्हं सव्वविरइसामाइअं आरोवेह गुरुर्वासक्षेपपूर्वं भणति" आरोवियं ३ खमासमणेण हत्थेणं सुत्तेणं तदुभएणं सम्मं धारणीयं चिरं पालनीयं नित्थारगपारगाहोहि, गुरुगुणेहिं वुड्ढाहिं, सीसो, इच्छामो अणुसट्ठित्ति भणित्वा क्षमाश्रमणं दत्त्वा भणति तुम्हाणं पवेइयं संदिसह साहूणं पवेएमि, ततः क्षमाश्रमणं दत्त्वा नमस्कारमुच्चरन् प्रदक्षिणां ददाति, वारत्रयं संघश्च तच्छिरसि अक्षतनिक्षेपं करोति, ततः क्षमाश्रमणं दत्त्वा भणति "तुम्हाणं पवेइयं साहूणं पवेइयं संदिसह काउस्सग्गं करेमि", गुरुर्भणति करेह । पुनः क्षमाश्रमणं दत्त्वा "सव्वविरइ आरोवणत्थं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थूससिएण"मित्यादि पठित्वा सागरवरगंभीरा पर्यन्तं उद्योतकरं चिन्तयित्वा पारयित्वा उद्योतकरं पठति, ततः क्षमाश्रमणपूर्वं भणति "इच्छाकारेण तुब्भे अम्हं सव्वविरइ सामाइयथिरीकरणकाउस्सग्गं करावेह, सव्वविरइसामाइयथिरीकरणत्थं करेमि काउस्सग्गं" तत्र सागरवरगंभी-

रापर्यन्तं उद्द्योतकरं चिन्तयित्वा पारयित्वा उद्द्योतकरं पठति । ततः क्षमाश्रमणं दत्त्वा "इच्छाकारेण तुब्भे अम्हं नाम-ठवणं करेह गुरुर्भणति "करेमो ।" ततो वासं क्षिपन् रविशशिगुरुसोमगोचरशुद्ध्या यथोचितं नाम करोति, ततः कृत-नामा शिष्यः सर्वसाधून् वन्दते, आर्यिकाः श्रावकाः श्राविका अपि तं वन्दन्ते । ततः क्षमाश्रमणपूर्वं शिष्यो गुरुं भणति "तुब्भे अम्हं धम्मोवएसं देह" "पुनः क्षमाश्रमणं दत्त्वा जानुभ्यां स्थितः शिष्यः शृणोति गुरुर्भणति" "चत्तारि परमंगाणि इत्याद्युत्तराध्ययनानां तृतीयमध्ययनं "पवज्जा विहाणं वा जयं चरे जयं चिट्ठे" इत्यादि वा सोऽपि च संवेगातिशयतस्तथा शृणोति यथाऽन्योऽपि कोऽपि पवज्जति, अत्र संग्रहगाथा—

"चिइवंदणवेसप्पण–संमंचउरंगुलग्ग अट्ठ[ट्ठी]गहो । सामाइअ तिअकड्ढण–तिपयाहिण वास उस्सग्गो ॥ १ ॥"

॥ इति दीक्षादानविधिरधिकारः ॥ ८६ ॥

ननु–सप्तसु उपधानेषु श्राद्धानां कस्मिन् उपधाने कति उपवासाः?, १ कति पौषधाः?, २ किं नाम?, ३ क उपधानप्रवेश-विधिः?, ४ का प्रभाते क्रिया?, ५ का तृतीयप्रहरे क्रिया?, ६ को वाचनाकरणविधिः?, ७ क उत्क्षेपविधिः?, ८ को निक्षे पविधिः?, ९ का कर्तव्यता नित्यं? १० का च पडिपुन्नाविगइधारणा कर्तव्यता?, ११ ? अत्रोच्यते—एतेषां एकादशप्रश्नानां उत्तरस्वरूपं किंचिद्विधिप्रपा–तरुणप्रभसूरिबालावबोधानुसारेण किंचित् संप्रदायानुसारेण, किंचिच्च सांप्रतं श्रावकक्रियमाण-क्रियानुसारेण शिष्यसुखावबोधार्थं प्राकृत–संस्कृत–वार्तिकरूपतया लिख्यते । तत्र प्रथमं प्रत्युपधानं उपवाससंख्या १ पौष- ॥ १७२ ॥

धसंख्या २ नामानि २ चाऽऽह---पंचमंगलमहासुअखंधे पढमं दुवालसं तओ पंचण्हं अज्झयणाणं नमोअरिहंताणं इत्यत आरभ्य नमो लोए सव्वसाहूणं यावत् एगा वायणा दिज्जइ १ । इत्थ पुण अज्झयणा अट्ठ तओ आयंबिल अट्ठगं अट्ठमं च ३ तओ तिण्हं अज्झयणाणं एसो पंच नमुक्कारो इत्यत आरभ्य हवइ मंगलं यावत् बीया वायणा दिज्जइ २ अत्रोपवासाः सार्धद्वादश, पौषधाविंशतिः, विधिना वहनेतु उपवासा द्वादश पौषधाश्च षोडश, इदं पंचमंगलमहासुअखंध नमुक्कारतपः विसडेति नाम इदं प्रथमोपधानं । १ । इरियावहिआ-सुअखंधे वि अट्ठ अज्झयणा तिणि चरमाणि चूला भिन्नइ, तत्थ दुवालसमे तवे पुण्णे "इच्छाकारेण संदिसह" इत्यत आरभ्य जे मे जीवा विराहिया "यावत्" पढमा वायणा दिज्जइ १ तओ आयंबिल अट्ठमे अट्ठमे च कए एगिंदिया इत्यत आरभ्य ठामि काउस्सग्गं यावत् बीआ वायणा दिज्जइ २ अत्राऽपि उपवासाः सार्धद्वादश पौषधाविंशतिर्विधिना वहने तु उपवासा द्वादश पौषधाः षोडश, इदं इरियावहियातपः विसडेति नाम इदं द्वितीयमुपधानं । २ । "भावारिहंतत्थए पढमं अट्ठमं तओ नमुत्थुणं" इत्यत आरभ्य "गंधहत्थीणं" यावत् पढमा वायणा दिज्जइ १ "तओ सोलसएहिं अंबिलेहिं गएहिं लोगुत्तमाणं" इत्यत आरभ्य धम्मवरचाउरंतचक्कवट्टीणं यावत् बीया वायणा दिज्जइ २ "पुणो तओ सोलसहिं अंबिलेहिं गएहिं अप्पडिहयवरनाणदंसणधराणं इत्यत आरभ्य सव्वे तिविहेण वंदामि यावत् तइया वायणा दिज्जइ ३ अत्रोपवासा द्वात्रिंशतिः पौषधाः पञ्चत्रिंशत्, विधिना वहने तु उपवासा एकोनविंशतिः पौषधाः पञ्चत्रिंशदेव ३५ इदं नमुत्थुणं तपः पांत्रीसडेति नाम तृतीयमुपधानं । ३ । "ठवणारिहंतत्थए पुव्विं चउत्थं तओ

तिन्नि अंबिलाणी तओ तिण्हं अज्झयणाणं अरिहंतचेइयाणं" इत्यत आरभ्य वोसिरामि यावत् एगा वायणा दिज्जइ १
अत्रोपवासाः सार्धौ द्वौ पौषधः चत्वारः इदं अरिहंतचेइआणं तपः चउकडेति नाम चतुर्थमुपधानं । ४ । "नामारिहंत चउ-
वीसत्थए पढमं अट्ठमं तओ लोगस्स उज्जोअगरे" इत्यत आरभ्य चउवीसंपि केवली इति यावत् पढमा वायणा दिज्जइ १
"पुणो वारसहिं आयंबिलेहिं गएहिं उसभमजिअं च वंदे" इत्यत आरभ्य वद्धमाणं चेति यावत् बीआ वायणा दिज्जइ २
"पुणो तेरसहिं आयंबिलेहिं एगहिं "एवं मए" इत्यत आरभ्य प्रान्तं यावत् तइया वायणा दिज्जइ ३ अत्रोपवासाः सार्ध-
सप्तदश, पौषधा अष्टाविंशतिः, विधिना वहने तु उपवासाः सार्धपञ्चदश पौषधास्तु अष्टाविंशतिरेव, इदं चउवीसत्थयतपः
अट्ठावीसडेति नाम पञ्चममुपधानं । ५ । "दवारिहंतत्थए पढमं चउत्थं तओ पंच आयंबिलाणि अंते पुक्खरवरदीवड्ढे"
इत्यत आरभ्य सुअस्स भगवओ इति यावत् एगा वायणा दिज्जइ, अत्र उपवासाः सार्धत्रयः पौषधाः षड्, इदं पुक्खर-
वरदीवड्ढे तपः छक्कडेति नाम षष्ठं उपधानं ॥६॥ सिद्धत्थय-सुयखंधे "सिद्धाणं बुद्धाणं" इत्यत आरभ्य तारेइ नरं वा नारिं
वा इति यावत् एगा वायणा दिज्जइ, अत्र उपवासः एकः स च चतुर्विधाहार एव पौषधोऽपि एकः, इदं सिद्धाणं बुद्धाणं
तपोमालेति नाम सप्तमं उपधानं ॥ ७ ॥ २ अथोपधानप्रवेशनविधिः प्राह-यदि बहवः श्रावकाः श्राविकाश्च उपधाने प्रवि-
शन्ति तदा संघनाम्ना चन्द्रवलं ग्राह्यं, संघस्य कुम्भराशिः ज्ञेयः, तदभावे यो या वा प्रविशति तन्नाम्ना चन्द्रवलं ग्राह्यं १
तथा उपधानवाही सन्ध्यायां वाचकादिपदस्थसमीपे समागत्य ईर्यापथिकीं प्रतिक्रमति, ततः क्षमाश्रमणं दत्वा भणति,

246

ईर्यापथिकीं प्रतिक्रमति, ततः क्षमाश्रमणं दत्त्वा भणति,

अमुग उवहाणतवे पवेसह गुरुर्भणति पवेसेमो नवकारसी करिज्यो, अंगपडिलेहण संदिसावजो, उवहाणवाही भणति तहत्ति, तृतीयाद्युपधानप्रवेशे कालवेला पौषधग्रहणे तु नवकारसी करिज्यो, अंगपडिलेहण संदिसावज्यो उपधानवाही भणति तहत्ति, अत्र क्षमाश्रमणदानानन्तरं चतुर्विधाहारं करोतु पानीयं वा पिबतु भोजनं वा करोतु विचारो व्यवस्था वा नास्ति, अथ केनाऽपि कारणेन सन्ध्यायां क्षमाश्रमणं न दत्तं, तदा पाश्चात्यरात्रौ अपि प्रतिक्रमणवेलातः प्राक् पूर्व-रीत्या क्षमाश्रमणदानं कार्यं, कालवेलायां प्रतिक्रमणं कार्यं नवकारसीप्रत्याख्यानं च मालिकपार्श्वे कार्यं। ततो वाच-कादिपदस्थसमीपे समागन्तव्यं १ तत्र यदि प्रथमोपधानद्वयं भवेत् तदाऽवश्यं नन्दी कर्तव्या, नन्दीमध्ये एव च तदुपधानस्य उत्क्षेपो विधेयो अथ यदि शेषोपधानानि तदा नन्दीनियमो नाऽस्ति। ततः प्रातः प्रथमं तदुत्क्षेपः कार्यः, ततः पौषधसामायिकयोर्ग्रहणं ततो वन्दनकषट्कदानपूर्वं सुखतपोवन्दनकं, ततः सुखतपःपृच्छा च इति उपधानप्रवेशनविधिः। ४। अथोपधानवाहिनः प्राभातिकक्रियामाह, उपधानवाही प्रातः पदस्थसमीपे समागत्य, गुर्वादेशेन ईर्यापथिकीं प्रतिक्रम्या आगमनं आलोच्य पौषधं सामायिकं च गृहीत्वा क्षमाश्रमणद्वयदानपूर्वं प्रतिलेखनां करोति, ततः क्षमाश्र-मणद्वयदानपूर्वं अङ्गप्रतिलेखनां करोति, ततो मुखवस्त्रिकां प्रतिलेख्य प्रथमक्षमाश्रमणेन ओहि पडिलेहणं संदिसावेमि द्वितीयक्षमाश्रमणेन ओहि पडिलेहणं करेमि इति भणति, ततो मुखवस्त्रिकां प्रतिलेख्य पदस्थपदे वन्दनषट्कं ददाति, ततो गुरुर्वदति "पवेयणं पवेयह" उपधानवाही च क्षमाश्रमणं दत्त्वा अर्धावनतकायः शृणोति, गुरुर्भणति 'अमुगउवहाण-

निरुद्धनिमित्तं वा तव करइ इत्युक्त्वा उपवासं, आयंबिलं, एगासणं वा, प्रत्याख्यानं कारयति, उपवासे आयंबिले निरुद्धत्ति वक्तव्यं, एकाशने निर्विकृतिके च निमित्तेति वक्तव्यं । ततः प्रथमक्षमाश्रमणेन बहुवेलं संदिसावेमि द्वितीयक्षमाश्रमणेन बहुवेलं करेमि तृ० क्ष० बइसणं संदिसावेमि च० क्ष० बइसणं ठाएमि पं० क्ष० सज्झायं संदिसावेमि ष० क्ष० सज्झायं करेमि सप्त० क्ष० पांगुरणं संदिसावेमि अष्टम० क्ष० पांगुरणं पडिगाहेमि नवम० क्ष० कट्ठासणं संदिसावेमि दसम० क्ष० कट्ठासणं पडिग्गहेमि । ततो मुखवस्त्रिकां प्रतिलेख्य वन्दनकद्वयं ददाति, गुरुर्वदति सुखतप उपधानवाही वदति तुम्हारइ प्रसादइ इति प्रभातसंबन्धी उपधानविधिः । ५ ।

अथ उपधाने तृतीय-प्रहर-संबंधिविधिर्लिख्यते, तथाहि—तृतीयप्रहरस्य प्रतिलेखनायां जातायां स्थापनाग्रे मालिकादेशेन ईर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य प्रथमक्षमाश्रमणेन पडिलेहणं करेमि द्वितीय क्ष० पोसहसालं पमज्जेमि, इत्युक्त्वा मुखवस्त्रिकां प्रतिलिखति, एवं क्षमाश्रमणद्वयदानपूर्वं अङ्गप्रतिलेखनां मुखवस्त्रिकां प्रतिलिखति, ततो वसतिः प्रमार्जयति तत्र यदि तस्मिन् दिने भोजनं कृतं भवति, तदा पदस्थसमीपे क्रियाकरणादर्वाक् परिधानवेषं एकं प्रतिलिखति न शेषवस्त्राणि, अथ यदि तस्मिन् दिने उपवासो भवति, तदैकं वेषमपि न प्रतिलिखति, ततः पदस्थसमीपे समागत्य ईर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य प्रतिलेखनां अङ्गप्रतिलेखनां च पुनर्गुरुसमक्षं करोति, ततो मुखवस्त्रिकां प्रतिलिख्य वन्दनकषट्कं ददाति ततश्चतुर्विधाहारं त्रिविधाहारं वा प्रत्याख्यानं कृत्वा, क्षमाश्रमणदशकं ददाति, तथा—ओहि पडिलेहणं संदिसावेमि १ ओहि

पडिलेहणं करेमि २ सज्झायं सं० ३ सज्झायं क० ४ बइसणं सं० ५ बइसणं क० ६ पांगुरणं सं० ७ पांगुरणं पडिग्गहेमि ८ कट्ठासणं संदि० ९ कट्ठासणं पडिग्गहेमि १० पुनर्मुखवस्त्रिकां प्रतिलिख्य वन्दनकद्वयं दत्त्वा सुखतपेति पृच्छा, उपधानवाहि भणति तुम्हारइ प्रसादइ । ततः सर्वोपकरणानि प्रतिलिखति मात्रकादिकमपि सर्वं प्रतिलिख्यते । तथा यस्मिन् दिने भुक्तं तस्मिन् दिने पउणपहरप्रतिलेखनायां स्थालीकचोलादिकं सर्वमपि भुज्यमानं प्रतिलिखति, उपवासदिने तु न, इति उपधाने तृतीयप्रहरसंबन्धी विधिः । ६ ।

अथ वाचनाविधिर्लिख्यते—सन्ध्यायां प्रथमं चतुर्विधाहारं कृत्वा ईर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य मुखवस्त्रिकां प्रतिलिख्य वन्दनकद्वयं दत्त्वा पहिलइ उपधानि पंचमंगलमहासुअखंधस्स पढमवायणापडिग्गहणत्थं काउस्सग्गं करावेमो, पहिलइ उपधानि पंचमंगलमहासुयखंधपढमवायणानिमित्तं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थू० इत्यादि भणनपूर्वं कायोत्सर्गे सागरवरगंभीरा यावत् लोगस्स १ चिन्त्यते, पारिते च संपूर्णं लो० भणित्वा, ततः क्षमाश्रमणपूर्वं इच्छाकारेण पंचमंगलमहासुयखंधस्स पढमवायणा पडिगहणत्थं चेइआइं वंदावेह गुरुर्भणति वंदावेमो, वासक्षेपं करावेह गुरुर्भणति करावेमो ततो वासक्षेपः कार्यः, ततश्चैत्यवन्दनं ततः क्षमाश्रमणपूर्वं इच्छाकारेण संदिसह भगवन् वायणं संदिसावेमि बीये खमासमणे वायणं पडिगहेमि, ततः क्षमाश्रमणं दत्त्वा उपधानवाहिनः करद्वयगृहीतमुखवस्त्रिकाच्छादितमुखस्य अर्धावनतगात्रस्य नमस्कारत्रयपूर्वं गुरुर्वारत्रयं तत्तत्सूत्रालापकस्य वाचनां ददाति, ततो वायणामांहि मिच्छामि दुक्कडमिति वाक्यं प्रान्ते,
सामा० ३० एवं इरियावहियसुअखंधादिनामोद्देशेन सर्वेषां उपधानानां वाचनाविधिः कार्य इति वाचनाविधिः । ७ ।

अथ उत्क्षेपविधिमाह–प्रथमं ईर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य मुखवस्त्रिकां प्रतिलिख्य वन्दनकद्वयं दत्त्वा क्षमाश्रमणपूर्वं उपधानवाही भणति—"पहिलइ उपधानि पंचमंगलमहासुअखंधतवं उक्खिवह" गुरुर्भणति–उक्खिवामो, पहिलइ उपधानि पंचमंगल महासुअखंध उक्खेवावणिअं नंदिपवेसावणीयं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थूससिएण"मित्यादि पूर्वं कायोत्सर्गे चंदेसु निम्मलयरापर्यन्तं चतुर्विंशतिस्तवमेकं चिन्तयित्वा पारिते च संपूर्णं कथयित्वा, क्षमाश्रमणदानपूर्वं भणति, पहिलइ उपधानि पंचमंगलमहासुअखंध–उक्खिवावणीयं चेइआइं वंदावेह, गुरुर्भणति वंदावेमो वासक्षेपं करावेह गुरुर्भणति करावेमो, ततो वासक्षेपपूर्वं संपूर्णं चैत्यवन्दनं क्रियते । एवं सर्वत्रोपधानेषु उत्क्षेपो ज्ञेयो, नवरं प्रथमोपधानद्वये नंदिमध्ये कार्यते उत्क्षेपः। शेषोपधानेषु तु न नन्दिमध्ये कार्यते । अथ यद्दिने न नन्दि तदा प्रातः प्रवेशदिने उत्क्षेपः कार्यते, परं निजनिजोपधाननामादिभिः आलापेन कार्यः इति उत्क्षेपविधिः । ८ । अथ निक्षेपविधिमाह—

तपोऽवसानदिने सन्ध्यायां कृतचतुर्विधाहारः प्रातर्वा ईर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य मुखवस्त्रिकां प्रतिलिख्य वन्दनकद्वयं दत्त्वा उपधानतपोवाही भणति "इच्छाकारेण संदिसह भगवन् अमुगतवं निक्खिवेह" गुरुर्भणति "निक्खिवामो", तत इच्छं ति भणित्वा क्षमाश्रमणं दत्त्वा भणति "इच्छाकारेण संदिसह भगवन् अमुगतवनिक्खिवणत्थं काउस्सग्गं करावेह" गुरुर्भणति "करावेमो, इच्छामि खमासमणो० अमुगतवनिक्खिवणत्थं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थू" इत्यादि भणित्वा कायोत्सर्गे नमस्कारमेकं चिन्तयित्वा पारितेऽपि नमस्कारमेकं कथयित्वा क्षमाश्रमणं दत्त्वा "अमुगतवनिक्खिवणत्थं चेइआइं वंदावेह" गुरुर्भणति "वंदावेमो" ततः संपूर्णां चैत्यवन्दनां करोतीति निक्षेपविधिः । ९ ।

॥ १७५ ॥

अथ नित्यकर्तव्यतामाह–सा नित्यकर्तव्यता काऽपि शास्त्रोक्ता काऽपि सांप्रतं दृश्यमानपरम्परागम्या, तथाहि–उपधाने श्रावकैर्विकृतिमध्ये एकं घृतमेव ग्राह्यं नाऽन्या काऽपि विकृतिः १। उपधाने त्रिंशन्निर्विकृतिकानां मध्ये एकमपि निर्विकृतिकं न ग्राह्यं, तथाविधकारणे तु सति खण्डादिग्रहणं यतनया कार्यं २। उत्कटद्रव्याणि अपि न ग्राह्याणि ३। आर्द्रहरितशाकोऽपि न ग्राह्यः ४। घृततैलादि व्याघारितशाकोऽपि न ग्राह्यो, धूमितस्तु ग्राह्यः ५। तलितपर्पटसीरावटिकादिकमपि न ग्राह्यं ६। अन्नादिपरिवेषिका स्त्री कृतरात्रिप्रायश्चित्ता शुद्ध्यति नाऽन्यथा ७। अन्नादिपरिवेषिकाया वस्त्राणि दण्डितखण्डितादिकानि न शुद्ध्यन्ति ८। जेमनादिभूमिस्थानमपि कृतरात्रिप्रायश्चित्तया दण्डितखण्डितादिवस्त्ररहितया प्रमार्जितं शुद्ध्यति ९। यावन्ति च वस्त्राद्युपकरणानि उपधाने प्रथमदिने गृहीतानि भवन्ति तानि सर्वाण्यपि भोग्याभोग्यानि उभयकालं प्रतिलेख्यानि १०। जेमनस्थालीकच्चोलकादीनि तु जेमनदिने पादोनप्रहरप्रतिलेखनासमये प्रतिलेखनीयानि नाऽन्यदा भोजनाभावाच्च ११। कदाचित् हारकुण्डलादिकं गृहीतं स्वदेहादुत्तार्य स्वगृहादौ मोच्यं भवेत् तदा विना उपधानं यया स्त्रिया अहोरात्रपौषधो गृहीतोऽभवेत् तस्या हस्ते रात्रौ, न तु दिने उपधानवाहिन्या देयं, सा च प्रातः तदुक्तस्थाने मुञ्चति १२। उपधाने सर्वाणि वस्त्राणि स्वयं वा मालिकया वा प्रतिलेखितानि शुद्ध्यन्ति १३। सर्वं क्रियानुष्ठानं आदेशनिर्देशादिकं मालिकादेशेन शुद्ध्यति १४। क्रियानुष्ठानकारिका मालिकाऽप्युभयकालं प्रतिक्रमणं करोति, रात्रिप्रायश्चित्तं करोति, सप्तवारांश्च देवान् वन्दते तदा शुद्ध्यते नाऽन्यथा १५। रजस्वला दिनत्रयं तपसि न पतति १६। महाअ-

स्वाध्यायसत्कं ७।८।९ सप्तम्यादिदिनत्रयं तपसि न पतति १७ । प्रतिक्रमणमध्ये प्रभाते नमस्कारप्रत्याख्यानमेव कार्यं, ततो गुरुसमीपे क्रियावसरे उपवासं आचाम्लं निर्विकृतिकं एकाशनं वा कार्यं १८ । प्रत्याख्यानपारणसमये पूर्वं नमस्कारप्रत्याख्यानं पारयति, ततः उपवासादिकं १९ । प्रथमोपधानद्वयप्रवेशदिने मालादिने च यदि नन्द्याडम्बरेण उत्सूरता भवति पौषधादि कर्तुं न शक्यते, तदा तृतीयप्रहरप्रतिलेखनानंतरं सर्वोपकरणानि प्रतिलिख्य रात्रिपौषधोऽवश्यं ग्राह्यः २० । प्रातरुपधानवाही गुरुसमीपे समागत्य ईर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य पौषधं सामायिकं च लात्वा प्रतिलेखनां अङ्गप्रतिलेखनां च करोति, ततो मुखवस्त्रिकां प्रतिलिख्य उवहि पडिलेहणं संदिसावेमि उवहि पडिलेहणं करेमीति क्षमाश्रमणद्वयं ददाति, ततो वन्दनकषट्कदानानन्तरं क्षमाश्रमणदशकं ददाति, तत्क्रमश्चायं—बहुवेलं संदि० १ बहुवेलं करेमि० २ बइसणं सं० ३ बइसणं ठाएमि ४ सज्झायं संदि० ५ सज्झायं क० ६ पांगुरणं संदि० ७ पांगुरणं पडिगहेमि ८ कट्ठासणं संदि०९ कट्ठासणं पडिग्गहेमि १० । ततो वन्दनकद्वयदानपूर्वं सुखतपःपृच्छा २१ । सन्ध्यायामपि एवमेव क्रियाकरणं, नवरं पूर्वं प्रतिलेखनां अङ्गप्रतिलेखनां च करोति, न उवहि प्रतिलेखनां । ततो गुरोर्वन्दनकषट्कदानानन्तरं क्षमाश्रमणदशकदानमिदं उवहि पडिलेहणं संदि० उवहि पडिलेहणं करेमि २ सज्झायं संदि० ३ सज्झायं क० ४ बइसणं सं० ५ बइसणं ठा० ६ शेषं पूर्ववत् १० । २२ । पृथक् प्रतिक्रमणसद्भावतः पाक्षिकवन्दनकानि सुखतपःपृच्छापर्यन्तां क्रियां सर्वामपि कृत्वा देयानि २३ । मालापरिधाने सन्ध्यायां मालां अभिमन्त्रयित्वा स्वगृहे रात्रिजागरणं कृत्वा

प्रातर्गच्छाधिपतिपार्श्वे माला परिधातव्या, तदनु तद् दिनात् दिनदशकं दशाह्निका कार्या, तत्र पौषधग्रहणाभावेऽपि त्रिविधाहारमेकाशनं कुर्वन् उपधानवाही च निरारम्भस्तिष्ठति २४। सर्वाण्यपि उपधानानि उत्कृष्टविधिना वहनीयानि तदभावे श्रावकैः एकान्तरोपवासैः, साधुभिस्तु उपवासाचाम्लनिर्विकृतिकैकाशनैः कृत्वा तावन्त उपवासाः पूरणीया न दिनसंख्या नियमोऽस्ति २५। इति नित्यकर्तव्यता ॥ १० ॥

अथ पडिपुन्ना विगइ पारणाविधिमाह—प्रातर्गुरोः समीपे समागत्य पृथक् प्रतिक्रमणे कृते च मुखवस्त्रिकां प्रतिलिख्य वन्दनकषट्कं ददाति, गुरुभिः समं प्रतिक्रमणे कृते वन्दनकद्वयमेव ददाति, ततो गुरुर्भणति "पवेयणं पवेयह" इति भणित्वा भणति पडिपुन्नाविगइपारणं करेहत्ति, ततः किंचित् स्वेप्सितं प्रत्याख्यानं करोति, ततो भणति—गुरुसमक्षं समग्र उपधानमांहे अभक्ति आशातना कीधी हुवे ते मिच्छामि दुक्कडं। इति पडिपुन्नाविगइपारणाविधिः। ११। ॥ ८७ ॥

॥ इति सप्तोपधानक्रिया-विधिरधिकारः ॥ ८७ ॥

ननु श्रावक-श्राविकाणां निर्विकृतिकप्रत्याख्यानेन उत्कटद्रव्याणि यानि त्याज्यानि सन्ति तानि कानि? उच्यन्ते—

"खीरी खंड खजूर सक्करादक्खदाडिमाई य। तिलवट्टी वडिवाई, करंबओ चूरिमं च तहा ॥ ९६ ॥
नालिअरं मोईअं, मंडिअ संतलिय भज्जियाचणए। आसुरिअंबिलिआ, पणगाइ किल्लाडियाइं तहा ॥ ९७ ॥
तंदुलकड्ढिअ दुद्धं, घोलं एयाइं भूरिभेयाइं। उक्कोसगदव्वाइं, वज्जिज्जा निव्विगइअंमि ॥ ९८ ॥"

इति श्रीसन्देहदोलावली (पत्रे ११०) सूत्रगाथात्रयवृत्त्यनुसारेण क्रियते—

तन्नामानि शृणु क्षैरेयी १ दुग्धशाढसेविका २ खण्डः ३ खजूरः ४ शर्करा ५ द्राक्षा ६ दाडिमकुलिका ७ सहकार ८ राजादन ९ कदलीफल १० नागरङ्गजातिफलानि ११ द्राक्षादीनि नागरङ्गादिफलपर्यन्तानि सचित्तान्यपि उपायेन प्रासुकीकृतानि अत्र ज्ञेयानि, अन्यथा तद्भक्षणासंभवः, गुडपर्पटिका १२ गुडधाना १३ कर्करीयकः १४ फाणितं १५ इक्षुरसः १६ कंसार १७ वर्षोपलः १८ शर्करातिलकाखण्डकतलीपर्यायाः १९ अमृतिका २० तिलकुट्टीः २१ साऽपि सचित्ततिलानां चेत्तदा पर्युषिता अग्नितापतप्ता तदा सद्यस्काऽपि अचित्तानां तदापि सद्यस्काऽपि कल्पते, वटकानि काञ्जिकमिश्रानि अभिन्नानां पक्वान्नविकृतित्वेन घोलमिन्नानां जीवसंसक्तिमत्त्वेन निर्विकृतिके अभक्ष्यत्वात् २२ करम्बो–दधिकृतो दुग्धकृतो वा ज्ञेयः, नतु तक्रकृतः तस्य बदरचूर्णवत् नीरसत्वेनाऽनुत्कृष्टत्वात् २३ चूरिमं घृतखण्डादि[गुड]मिश्रितं मोदकादिचूर्णं २४ स्नेहभाचः २५ तथाकुग २६ कुलरि २७ सिद्धपंडिका २८ घृततैलाद्येकतरम्रक्षितमण्डका २९ रोट्टिका ३० आस्तानक ३१ आम्लिका ३२ व्याघारिते इुरिका ३३ पूरणादि तेमनानि ३४ व्याधारित राजग्रहेलिका ३५ नालिकेरगरिका ३६ मोदकामण्डितस्नेहमिश्रिता कणिक्कानिष्पन्ना ३७ अग्नितापगलितपुटद्वयान्तर्न्यस्तगुडमिश्रा रोट्टिका घृताद्यतिमृक्षितरोट्टिका वा ३८ भर्जिका वत्थुलादिशाकः, सापि उत्कालिते घृते तैले वा पक्वा ज्ञेया ३९ अपक्वचणकाः तेऽपि घृते तैले वा पक्वा ग्राह्याः ४० अन्यान्यपि छमकितशालनकानि ४१ आसुरिका–राजिका संस्कृतघोलदध्याद्यन्तर्निक्षिप्तखण्डीकृतसर्षपशाकादिः इयं च सिन्धादिदेशे आहुरिति नाम्ना, जालन्धरे आसुरमिति नाम्ना, अन्यत्र राजिका तिक्तमिति नाम्ना च प्रसिद्धा एषा

च दधिकृता कृता ज्ञेया। यदुक्तं योगविधौ—'तद्दिवसकया दहीकया आसुरी न कप्पइ जोगवाहीणमिति' अतः काञ्जिकवटकपानीयभक्षणेऽपि न दोषः ४२ आम्लिकापानकं चिंचापानकं तद् आदिः यस्य तद् तथा, आदिशब्दात् ४३ द्राक्षापानकं ४४ नालिकेरपानकं ४५ खर्जूरपानकं ४६ गुडपानकं ४७ किलाटिका फेदहडिनामिका ४८ दुग्धसिद्धद्राक्षा ४९ खुडुहुडी ५० खारिक ५१ मख ५२ वटकादिव्यञ्जनानि ५३ तन्दुलकथितं दुग्धं पेया इत्यर्थः। अल्पैः षष्टिकादितन्दुलैः समं पक्वमित्यर्थः। इदं तु तलस्थितसहपक्वं तन्दुलादीनामुपरि चत्वारि अङ्गुलानि यावत् वृद्धं ज्ञेयं, तदूर्ध्वं वर्धमानं विकृतिरेव, क्षैरेयी तु सान्द्रा भवतीति न तया पौनरुक्त्यं ५४ हस्तविलोडितो निर्जलो दधिघोलः, स तु विकृतिरेव, परं यो हस्तविलोडितः सजलो दधिघोलः स उत्कृष्टद्रव्यं ५५ गुडमाधुरा ५६ शिखरणी ५७ निर्भञ्जनानि ५८ इत्यादीनि ज्ञेयानि। अत्र पूर्वं नामग्राहं अनेकानि उत्कृष्टद्रव्याणि उक्तानि। अथ एषामेव विकृतिनिष्पन्नानां नानादेशजत्वेन दुर्लक्षाणां सुखावबोधार्थं व्यापकलक्षणमाह—

"विगई दवेण हया, जातं उक्कोसिअं भवे दवं।" 'विकृतिः' क्षीरादिका द्रव्येण तन्दुलादिना हता भग्ना, मोरिता निर्वीर्यीकृतेति यावत्, या काचन पायसादि उत्कर्षितं उत्कर्षितसंज्ञं भवेत्॥ 'द्रव्यम्' उत्पन्नरसवीर्यविपाकान्तरत्वात् यथा मथितं खण्डादिरसेन हतं शिखरणी १ घृतं कणिकादिना मिश्रितं कूलरिः, चूरिमं वा २ वटकादि पक्वान्नं काञ्जिकादिनोपहतं काञ्जिकवटिकादीनि, पर्पटसुकुमारिकादिरसेणोपहतं तैलं घृतं वा निर्भञ्जनं ४ शुण्ठीचूर्णरसेन हतो गुडपाको गुडपर्पटिका ५ इत्यर्थः॥ पुनरुत्कटद्रव्यविस्तराधिकारमिच्छता सन्देहदोलावली-सूत्रवृत्तिप्रमुखाः ग्रन्थाः द्रष्टव्याः॥ ८८॥

॥ इति उत्कटद्रव्याधिकारः ॥ ८८॥

आचा-
शत-
म् ।
॥ १७८ ॥

खरतरगच्छाधीशा, जिनचन्द्रयुगप्रधानगुरुराजाः । श्रीपातिसाहिमान्याः, समभूवन् भूमिविख्याताः ॥ १ ॥
श्रीपूज्यमुख्यशिष्याः, दक्षाः श्रीसकलचन्द्रनामानः । मद्गुरवो गुणगुरव–स्तेषामेव प्रसादो मे ॥ २ ॥
इत्येवं सप्तदशभि–स्तुर्यं प्रश्नोत्तरैः स्फुटम् । प्रकाशं कृतवान् पूर्णं, गणिः समयसुन्दरः ॥ ३ ॥

इति श्रीसमयसुन्दरोपाध्यायविरचिते सामाचारीशतके
पञ्चमप्रकाशे चतुर्थः प्रकाशः समाप्तः ॥ ४ ॥

साध्वीना-
म्-स्वतः
कल्पसूत्र-
वाचना-
धिकारः
८९
षडावश्य-
काधिका-
रश्च
९०

॥ अथ पञ्चमः प्रकाशः ॥

॥ श्रीमत्स्थम्भणपार्श्वनाथाय नमः ॥

ननु-साध्वीभिर्दशाश्रुतस्कन्धादिच्छेदग्रन्था वाच्यन्ते न वा? उच्यते-स्वत एव परं न सभाबन्धेन, निषिद्धत्वात्, स्वतो वाचनं तु संगतिमञ्चति। यतः तत्तपोवहनं तासां निर्दिष्टमस्ति, अन्यथा तत् तपोवहनं अपार्थकं स्यात् अपि च 'अन्नेसिं च पवेयणीअमि ति' ता न भणन्ति, अत एव स्वतो वाच्यते, न वाचना अनुज्ञाता तासाम्॥ ८९ ॥

॥ इति साध्वीनां स्वतः कल्पसूत्रादिवाचनाधिकारः ॥ ८९ ॥

ननु-प्रतिक्रमणद्वयं करणे षडावश्यकानां कुत्र कुत्र आद्यन्तौ व्यवस्थापितौ? उच्यते-अत्र वृद्धसंप्रदाय एव, तत्र सायन्तनप्रतिक्रमणे 'करेमि भंते' इत्यत आरभ्य अतिचारकायोत्सर्गपारणं यावत् सामायिकावश्यकं प्रथमं १। ततश्चतुर्विंशतिस्तवप्रान्ते चतुर्विंशतिस्तवआवश्यकं द्वितीयं २। ततो मुखवस्त्रिकाप्रतिलेखनपूर्वं वन्दनकं आदितः कृत्वाऽऽलोचनासूत्रं यावत् तृतीयं वन्दनावश्यकं ३। ततः प्रतिक्रमणसूत्रत आरभ्य क्षामणावन्दनपूर्वं आयरियउवज्झाए गाथात्रयप्रान्तं यावत् चतुर्थं प्रतिक्रमणावश्यकं ४। ततः चारित्रदर्शनज्ञानानां कायोत्सर्गत्रयकरणेन पञ्चमं कायोत्सर्गावश्यकं ५। षष्ठं तु प्रत्याख्यानरूपं आवश्यकं ६ पूर्वं कृतमिति। प्राभातिकप्रतिक्रमणे तु षडावश्यकानि अनुक्रमेण भवन्ति, तथाहि—करेमि भंते

इत्यत आरभ्य चारित्रदर्शनज्ञानकायोत्सर्गपर्यन्तं प्रथमं सामायिकं आवश्यकं १। ततो लोकोद्द्योतकरसंपूर्णभणनरूपं द्वितीयं चतुर्विंशतिस्तवावश्यकं २। ततो वन्दनालोचनपर्यन्तं तृतीयं वन्दनावश्यकं ३। ततः प्रतिक्रमणसूत्रमारभ्य आयरिय उवज्झाए गाथात्रयपर्यन्तं यावत् चतुर्थं प्रतिक्रमणावश्यकं ४। ततः कायोत्सर्गकरणपूर्वं लोकोद्द्योतकरभणनपर्यंतं पञ्चमं कायोत्सर्गावश्यकं ५। ततो वन्दनकदानपूर्वं प्रत्याख्यानं क्रियते तत् प्रत्याख्यानावश्यकं षष्ठं ६ ॥ ९० ॥

॥ इति षडावश्यकानां आद्यन्तव्यवस्थाधिकारः ॥ ९० ॥

ननु-विंशतिस्थानकतपसः का गाथा ?, तत् तपसि च किं गुणनं ? तत्रोच्यते—

"अरिहंत-सिद्ध [चेइय] पवयण-गुरु-थेर-बहुस्सुए तवस्सीसु। वच्छलया य तेसिं, अभिक्ख नाणोवओगे य ॥ १ ॥
दंसण-विणए आवस्सए अ सीलवए निरइयारं। खणलव-तव-च्चिआए, वेयावच्चे समाही अ ॥ २ ॥
अपुव्वनाणग्गहणे, सुअभत्ती पवयणे पभावणया। एएहिं कारणेहिं, तित्थयरत्तं लहइ जीवो ॥ ३ ॥"

गुणनं इदं प्रथमस्थानके तपसि नमो अरिहंताणं २००० गुणनं अर्हतां अष्टप्रकारपूजा क्रियते १। द्वितीयस्थानके नमो सिद्धाणं २००० गुणनं पुण्डरीकादिसिद्धभक्तिः क्रियते २। तृतीये नमो पवयणस्स २००० गुणनं संघस्य पुस्तकस्य वा भक्तिः क्रियते ३। चतुर्थे नमो आयरियाणं २००० गुणनं वन्दनादिगुरूणां भक्तिः क्रियते ४। पञ्चमे नमो थेराणं २००० गुणनं वृद्धस्थविराणां विश्रामणादि भक्तिः क्रियते ५। षष्ठे नमो उवज्झायाणं २००० गुणनं बहुश्रुतानां भक्तिः क्रियते ६। सप्तमे नमो लोए सव्वसाहूणं २००० गुणनं तपस्विनां भक्तिः क्रियते ७। अष्टमे नमो नाणस्स २०००

विंशतिस्थानकतपोविधिरधिकारः ९१

गुणनं पूर्वपठितपाठो गुण्यते ८। नवमे नमो दंसणस्स २००० गुणनं निरतिचारं शुद्धं सम्यक्त्वं पाल्यते ९। दशमे नमो विणयसंपन्नाणं २००० गुणनं देवगुरुवृद्धानां विनयभक्तिः क्रियते १०। एकादशे नमो चारित्तस्स २००० गुणनं कालवेलायां प्रतिक्रमणद्वयं क्रियते ११। द्वादशे नमो बंभवयधारिणं २००० गुणनं द्वादशव्रतपालनं विशेषतः क्रियते १२। त्रयोदशे नमो किरिआणं २००० गुणनं सामायिकादिक्रियायां प्रमादो न क्रियते १३। चतुर्दशे नमो तवस्सीणं २००० गुणनं विशेषतस्तपः क्रियते १४। पञ्चदशे नमो गोयमस्स २००० गुणनं सुपात्राय दानं दीयते १५। षोडशे नमो जिणाणं २००० गुणनं देवानां वृद्धानां च वैयावृत्यं क्रियते १६। सप्तदशे नमो चारित्तधारिणं २००० गुणनं पौषधपूर्वं मनःसमाधिना स्थातव्यं १७। अष्टादशे नमो नाणस्स २००० गुणनं नवीन श्रुताभ्यासः क्रियते १८। एकोनविंशे नमो सुअस्स २००० गुणनं वेष्टनकदवरकादिना पुस्तकपूजा क्रियते १९ विंशे नमो पवयणस्स २००० गुणनं जिनशासनोन्नति प्रभावना क्रियते २० सर्वत्र स्थानकेषु उत्कृष्टतः त्रिकालदेववन्दनं १ भूमिसंस्तारके शयनं २ त्रिकालं देवपूजनं ३ उभयकाले प्रतिक्रमणं कर्तव्यं ४, एतत्सर्वं संयोगाभावेऽपि च पञ्चशक्रस्तवैः देववन्दनं कर्तव्यमेव, तपःपूर्तौ च विंशतिमोदकादिसर्वपक्वान्नढोकनपूर्वं देवगृहे स्नात्रं विधाय संघभक्तिः क्रियते ॥ ९१ ॥

॥ इति विंशतिस्थानकतपोविधिरधिकारः ॥ ९१ ॥

ननु–भोजनानन्तरं संवरणे वन्दनकानि दीयन्ते–क्रियंते तानि किं भुक्तैः अभुक्तैर्वा दीयन्ते? उच्यते—भुक्तैरेव नाऽभुक्तैः यतो वन्दनकचूर्णौ अभुक्तानां नियतानि चतुर्दशवन्दनानि अहोरात्रमध्ये प्रोक्तानि, भुक्तानां तु पञ्चदशेति तथा च—

तत्पाठः—एआणि पुव्वण्हे सत्त एवं अवरण्हे वि सत्त भवन्ति, अणुण्णा वंदणगानि सज्झायवंदणगेसु पविसंति त्ति काउं सज्झायवंदणगाणि तिन्नि पडिक्कमणवंदणगाणि चत्तारि एमिद्दाणि चेतन्नि सत्त एवं चउद्दस हवंति अब्भत्तट्ठिअस्स, भत्तट्ठिअस्स पुण पच्चक्खाणवंदणगेण सहिआणि पणरसं भवंति त्ति १ एवं श्रीप्रवचनसारोद्धारे पञ्चसप्ततिद्वारेऽपि (१८४ पत्रे) तथाहि—

"चत्तारि पडिक्कमणे, किइकम्मा तिण्णि हुंति सज्झाए । पुव्वह्णे अवरह्णे, किइकम्मा चउद्दस हवंति ॥ ६४८ ॥"

व्याख्या—चत्वारि प्रतिक्रमणे कृतिकर्माणि—वन्दनकानि भवन्ति, तत्र आलोचनवन्दनकं प्रथमं १ क्षामणकवन्दनकं द्वितीयं २ आचार्यप्रभृति—सर्वसंघस्य क्षमणपूर्वमाश्रयणाय वन्दनकं तृतीयं ३ प्रत्याख्यानवन्दनकं चतुर्थं ४ तथा स्वाध्याये त्रीणि वन्दनकानि, तत्र स्वाध्यायप्रस्थापने एकं वन्दनकं १ स्वाध्यायप्रवेदने द्वितीयं २ स्वाध्यायकरणानन्तरं च तृतीयं ३ एवं पूर्वाह्णे—प्रत्युषसि सप्तवन्दनकानि, अपराह्णे अपि एतानि एव सप्त, कालग्रहणोद्देश १ समुद्देशा २ अनुज्ञादि ३ वन्दनकानां स्वाध्यायवन्दनेषु एव अन्तर्भावात्, तदेवं एतानि ध्रुवाणि कृतिकर्माणि प्रतिदिवसं चतुर्दश भवन्ति १, अभक्तार्थिकस्य । भक्तार्थिकस्य तु अपराह्णे प्रत्याख्यानवन्दनकेनाऽभ्यधिकानि इति पञ्चदश भवन्तीति २ ॥ एवं श्रीआवश्यकचूर्णावपि (४० पत्रे)

पभाए पुव संझाए चत्तारि—पडिक्कमणे वंदित्ता अलोएंति एकं, बितिअं जं अब्भुट्ठियावसाणे मज्झे वंदंति, मज्झवंदणए कति वंदितव्वा ?, जहण्णेणं तिण्णि मज्झिमेणं पंच वा सत्त वा उक्कोसेणं सव्वेवि, जदि वाउला वक्खेवो वा तो

एगेण ऊणगो दोहिं तिहिं जाव तिण्णि अवस्स वंदितवा, एवं देवसिए वि। पक्खिए पंच अवस्सं, चातुम्मासिए संवत्सरिए य सत्त अवस्सं, ते वंदेतूण जं आयरिअस्स अलिविज्जति तं ततिअं किइकम्मं, पच्चक्खाणे चउत्थं किइकम्मं। तिण्णि सज्झाए–वंदित्ता पट्ठवेति पढमं, पट्ठविते पवेयंतस्स बितियं, पच्छा पढति, ततो जाहे चउब्भागावसेसा, पोरिसी ताहे पादे पडिलेहिति, जदि न पढति तो वंदति, अह पढति तो अवंदित्ता पातं पडिलेहेतूणं पच्छा पढति, कालवेलाए वंदितुं पडिक्कमति, अह उग्घाडकालिअं न पढति ताहे वंदितुं पादे पडिलेहिति, एतं ततियं, एवं पुव्वण्हे सत्त अवरण्हे वि एते चेव सत्त, एताणि अब्भत्तट्ठिअस्स नियमा, भत्तट्ठिअस्स पच्चक्खाणं अब्भहिअं एताणि अवस्सं चोद्दस, इत्यादि २ इत्थमेव श्रीबृहत्कल्पभाष्ये तद्वृत्तौ (तृतीये उद्देशे) च तथाहि—

"दुगसत्तगकिइकम्मस्स अकरणे होइ मासियं लहुगं। आवासगविवरीए, ऊणऽहिए चेव लहुओ उ[त्ति] ॥ ४४६९ ॥

वृत्तिः–'दुगसत्तग'त्ति द्वे सप्तके चतुर्दश भवन्तीति कृत्वा पूर्वाह्णाऽपराह्णयोः चतुर्दश वन्दनकानि भवन्ति, कथमिति चेदुच्यते–इह रात्रि–प्रतिक्रमणे चत्वारि वन्दनकानि, तत्रैकं आलोचनायां १, द्वितीयं क्षामणके २, तृतीयं षाण्मासिकतपश्चिन्तनकायोत्सर्गार्थं ३, चतुर्थं प्रत्याख्यानग्रहणार्थं इति ४ तथा स्वाध्याये त्रीणि वन्दनकानि, तत्र वृद्धसंप्रदायः, सज्झाए वंदित्ता पट्ठवेइ, एयं पढमं १, पवेयं तस्स बीइयं २, पच्छा उद्दिट्ठं समुद्दिट्ठं पढइ, उद्देस–समुद्देस–वंदणाण–मिहेवं तब्भावो तओ जाहे चउभागावसेसा पोरिसी ताहे पाए पडिलेहेइ जइ न पढिउकामो तो वंदइ अह पढिउकामो ताहे अवंदित्ता पाए पडिलेहेइ, पडिलेहित्ता पच्छा पढइ, कालवेलाए वंदिउं पाए [पडिलेहण पडिक्कमइ] एयं तइयं ३। एवं पूर्वाह्णे

सप्तवन्दनकानि, अपराह्णेऽपि एवमेव सप्त भवन्ति। तत्र चत्वारि दैवसिकप्रतिक्रमणे, त्रीणि स्वाध्याये अनुज्ञावन्दनानां स्वाध्यायवन्दनेषु अन्तर्भावादिति सर्वसंख्यया चतुर्दश वन्दनकानि भवन्ति, एतच्चाऽभक्तार्थिकं अङ्गीकृत्योक्तं, यस्तु भक्तार्थिकस्तस्य भोजनानन्तरभाविप्रत्याख्यानवन्दनकसहितानि पञ्चदश भवन्ति इति, एतेषां मध्यात् एकतरस्याऽपि कृतिकर्मणोऽकरणे मासकं लघुकं प्रायश्चित्तं भवति ॥ ४४६९ ॥ एवं आचारदिनकरेऽपि नवाङ्गीवृत्तिकारक–श्रीअभयदेवसूरिसन्तानीयैः श्रीरुद्रपल्लीगच्छीयैः श्रीवर्धमानसूरिभिः प्रोक्तं, तथाहि—तत्र यः किलाऽऽहारग्राही भवति तदा स वन्दनकद्वयं ददाति, यो नाऽऽहारग्राही तस्य नेति, इत्यादिग्रन्थानुसारेणाऽभक्तार्थिकस्य चतुर्दश वन्दनकानि भवन्ति, भक्तार्थिकस्य च पञ्चदश वन्दनकानि ज्ञेयानि, पश्चात् गच्छरीतिरपि प्रमाणमिति संवरणे भुक्तैरेव वन्दनकानि देयानि नाऽभुक्तैरिति ॥ ९२ ॥

॥ भोजनानन्तरं संवरणे वन्दनकानां अधिकारः ॥ ९२ ॥

ननु–चैत्राश्विनमासयोः अस्वाध्यायमेलनऽस्वाध्यायोत्तारणविधिः कः? उच्यते–चैत्राश्विनमासयोः द्वितीयपक्षे प्रतिपदि द्वितीयां वा मुख्यविहारिसाधोः चन्द्रादिबले मुहूर्त्ते च शुभे सति कल्पत्रेपमेलनं क्रियते, तत्राऽयं विधिः–स्थापनाचार्याग्रे समागत्य ईर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य मुखवस्त्रिकां प्रतिलेख्य वन्दनकद्वयं दत्त्वा "इच्छामि क्षमाश्रमण" इत्यादि क्षमाश्रमणपूर्वं "सज्झाय निक्खिविउं" द्वितीयक्षमाश्रमणेन "सज्झायनिक्खिवणत्थं काउस्सग्ग करुं", तृतीयक्षमाश्रमणेन "सज्झाय निक्खिवणत्थं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थूसस्सिएण"मित्यादिपाठपूर्वं कायोत्सर्गं, तत्र नमस्कारं एकं चिन्तयित्वा पुनर्नमस्कारं एकं कथयित्वा अणुजाणिज्यो इति कथनं। अथोत्तारणविधिः–यथाहि, वैशाख–कार्तिकमासयोः प्रथमपक्षे द्वितीयातः पश्चात् सोम-

वारे बृहस्पतिवारे वा भरण्यादिवर्जिते चतुष्पादके नक्षत्रे मुख्यविहारिसाधोः चन्द्रादिबले सिद्धियोगे सति कल्पत्रेपोत्तारणानन्तरं मध्याह्नात् परतः सायंतनप्रतिक्रमणानन्तरं वा ईर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य मुखवस्त्रिकां प्रतिलेख्य वन्दनकद्वयं च दत्वा प्रथमक्षमाश्रमणेन "सज्झायं उक्खिवउं" द्वितीयक्षमाश्रमणेन "सज्झायं उक्खिवणत्थं काउस्सग्गं करुं इच्छं सज्झायं उक्खिवणत्थं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थ०" इत्यादि कथनपूर्वं कायोत्सर्गं कृत्वा तत्र सागरवरगंभीरापर्यन्तं लोकोद्द्योतकरं चिन्तयित्वा पारिते च संपूर्णः कथ्यते १। पुनः क्षमाश्रमणदानपूर्वं "असज्झाय-उहडावणत्थं" कायोत्सर्गः क्रियते, तत्र लोकोद्द्योतकरचतुष्टयं चिन्त्यते, पारिते च संपूर्णः २। पुनः क्षमाश्रमणपूर्वं "खुद्दोवद्दवउहडावणत्थं" कायोत्सर्गं कृत्वा लोकोद्द्योतकरचतुष्टयं चिन्तयित्वा पारिते संपूर्णः ३। पुनः क्षमाश्रमणदानपूर्वं शक्रादिसमस्तवेयावच्चगरदेवतानिमित्तं कायोत्सर्गः क्रियते तत्राऽपि लोकोद्द्योतकरचतुष्टयं चिन्तयित्वा पारिते संपूर्णमेकं कथयित्वा, क्षमाश्रमणदानपूर्वं "सज्झायं संदिसावेमि सज्झायं करेमि निसीहिआए मत्थएण वंदामि" इत्युक्त्वा पूर्वमुपविश्य स्वाध्यायः क्रियते, तत्र नमस्कारत्रयपूर्वं "धम्मो मंगलमुक्किट्ठमि"त्यादि षड्जीवनिकायाध्ययनं यावत् मधुरस्वरेण स्वाध्यायः कर्तव्यः। ततोऽनुज्येष्ठं साधुभिः प्रत्येकं वन्दना कर्तव्या, मुख्यविहारिणा वाच्यं च "सिद्धांत भणओ भणावओ तप वहओ वहडावओ" इत्यादि ॥ ९२ ॥

॥ इति अस्वाध्यायमेलनाऽस्वाध्यायोत्तारणविधिरधिकारः ॥ ९२ ॥

ननु-द्वितीया-पञ्चम्यष्टम्येकादशी-चतुर्दशीरूपाः पञ्चतिथयो या विद्यन्ते तासु धर्मार्थिनो विशेषेणैकाशन-विकृतिप्रत्या-

ख्यानादिकं प्रत्याख्यानं कुर्वन्तो दृश्यन्ते । तत्राऽष्टमी–चतुर्दश्योः तपोनियमः क्रियमाणः संगच्छते, तयोः पुण्यतिथित्वेन लोके प्रसिद्धत्वात्, पर्वत्वेन आगमेषु उक्तत्वाच, पर्वणि च तपो बहुगुणमेव भवति, यदुक्तं—

"उत्तरकरणं एगग्गया य आलोय–चेइयंवंदणया । मंगलधम्मकहा वि अ, पव्वेसु तवो गुणा हुंति ॥ १ ॥"

न पुनर्द्वितीयादिषु तद्विपरीतत्वाद् अथवा सत्कृत्यत्वाद् असौ अविशेषेण पञ्चदशस्वपि तिथिषु युज्यते, न पुनः प्रतिनियतासु तासां अनागमिकत्वेन मिथ्यात्वहेतुत्वात्, इति चेत् सत्यं, यद्यपि एताः पुण्यदिनत्वेन लोके न प्रसिद्धा, नाऽपि पर्वत्वेनाऽऽगमेऽपि प्रोक्ता दृश्यन्ते, तथापि केनाऽपि कारणेन बहुश्रुतैः आदृताः, तथाहि–श्रावकविधौ पण्डितराजपरमार्हतधनपालेनोक्तम्—

"पंचविहविसयसुखं, उवभुंजइ परमिएसु दिवसेसु । तीव्वाभिलासविरओ, परिहरओ पंचसु तिहिसु ॥ १ ॥"

इत्येता एव पञ्च तिथयः पञ्चदशीसहिताः षड् भवन्ति ता अपि श्रुतधरैः आदृताः, तथाहि दिनकृत्ये (७ पत्रे)—

"छण्हं तिहीण मज्झंमि का तिही अज्ज वासरे । किं वा कल्लाणगं अज्ज–लोगनाहाण [मंतियं] संति यं ॥२१॥" इति ।

ननु–सामान्योक्तौ कथं ज्ञायते तैः एता एव विवक्षिता वाऽन्या ? इति चेदुच्यते–वृद्धव्यवहारात् तेषामेव ग्रन्थान्तरे उक्तत्वाच, तथाहि तद्ग्रन्थः—"बिहिट्ठ १ ट्ठुमि २ चउद्दसीसुं ३ च पुन्निम ४ बी एगारसि ५ पंचमी ६ दोगासणादि तवं १ इति आगमिकवद्बहुमाननीयाः श्रुतधरवचनस्य प्रायः श्रुतमूलत्वादिति श्रीसन्देहदोलावलीबृहद्वृत्तौ चतुश्चत्वारिं

शङ्गाथा ४९ व्याख्याने। पुनर्महानिशीथे सप्तमाध्ययने, "अट्ठमी १ चउद्दसी २ नाणपंचमी ३ पज्जोसवण ४ चाउमासिए ५ चउत्थाट्ठमछट्ठे न करिज्जा खवण"मिति ॥ ९४ ॥

॥ इति पञ्चतिथीनां नामाधिकारः ॥ ९४ ॥

ननु-प्राभातिकं प्रतिक्रमणं कुत्र स्थाने पूर्णीभूतं कस्मात् स्थानात् छन्दनादोषो न भवति? उच्यते-देववन्दनानन्तरं श्रीआचार्यादिवन्दनाक्षमाश्रमणत्रयं दत्ते सति रात्रिकप्रतिक्रमणं संपूर्णं, ततः परं आन्तरणीदोषो न भवति, तथैव प्रतिक्रमणं प्रान्तता, श्रीजिनप्रभसूरिभिः श्रीविधिप्रपायां लिखिता, तथाहि—"अरिहंतचेइआइं इच्चाइ पढिय थुइचउक्कयं चेइए वंदेइ, जावंति चेइआइं इच्चाइ गाहादुगथुत्त पणिहाणगाहाओ न भणेइ, तओ आयरियाई वंदेइ तओ वेलाए पडिलेहणाइ करेइ" त्ति। एवमेव तरुणप्रभसूरिकृतषडावश्यकबालावबोधेऽपि, तथाहि—"एगखमासमणि आचार्यमिश्र वांदीयइ, बीजै खमासमणि उपाध्यायमिश्र वांदीयइ, त्रीजै खमासमणि सर्वसाधु वांदीयइ एतलै रात्रिप्रतिक्रमण संपूर्ण थयुं, तइ पछै कम्मभूमि पढमसंघयणि इत्यादि नमस्कार श्रीऋषभवर्धमानक इत्यादि स्तवनप्रतिलेखनाकुलकादिक 'अट्ठावयंमि उसभो' इत्यादि प्रभातमांगलिक्य भावनाकुलकसज्झाय करइ ॥ ९५ ॥

॥ इति प्राभातिकप्रतिक्रमणप्रान्तताधिकारः ॥ ९५ ॥

ननु-सामायिकस्थः श्रावक उत्तरीयं प्रावरणं प्रावृणोति किं वा केवलपरिधानशाटक एव तिष्ठति? उच्यते—नोत्तरीयप्रावरणं प्रावृणोति, तस्य सतोऽपि सामायिकग्रहणसमये व्युत्सर्जनत्वोक्तत्वात्, यदुक्तं श्रीआवश्यकचूर्णौ, तथाहि—"सो अ

किर सामाइअं करिंतो मउडं अवणेइ १ कुंडलाणि २ नाममुद्दं ३ तंबोल ४ पावारगमाइ वोसरइ" इति । ततः सामायिकस्य उत्सर्गतः अप्रावरण एव तिष्ठति, तदानीं तस्य यतिभूतत्वात्, यदुक्तं 'हेमंतेसु अवाउडे त्ति, समणो इव सावओ हवइ जम्हा' इति वचनाच्च, अपवादतस्तु काष्ठदाहशीतादिकारणमाश्रित्य त्रीणि उत्तरीयाणि प्रावरितुं कल्पन्ते नाऽधिकानि, तान्यपि कालप्रतिलेखितानि तस्य यतिवृत्तित्वात् यतीनां च शीताद्यपवादे कल्पत्रयस्य क्रमेण प्रावरणानां ग्रहणमुक्तं, तथैव च ओघनिर्युक्तिभाष्ये भणितं, तथाहि—"जाहे तइ वि न तरे ताहे निविट्ठेग पाउणे खोमं । तेण वि असंथरंतो दो खोमि पाउणे ताहे ॥१॥" तहवि असंथरंतो तईअं ओण्णि पाउणे" इत्येवमेव श्रीसन्देहदोलावलीसूत्रे (६८ पत्रे) प्रोक्तं, तथाहि—

"उस्सग्गनयेणं सावगस्स परिहाण साडगादवरं । कप्पइ पाउरणाइं, न सेसमववायओ तिन्नि ॥ ४६ ॥"

यत एवं प्रावरणपरिभोगः अपवादिकोऽत एव असौ परिधानाद् अन्यवस्त्रं शीतदंशमशकादिकारणतः प्रतिसेवितुकाम एव सामायिकग्रहणक्षणे प्रावरणं संदेशयति नाऽन्यथा यथा उष्णकालादौ इति भावः । ननु—कृतसामायिकायाः श्राविकाया उत्सर्गतः कति वस्त्राणि प्रतिपादितानि सन्ति ? उच्यते—परिधानशाटिका १ कञ्चुकं २ उपरितनांशुकं चेति ३ वस्त्रत्रयं स्वदेहे यथास्थानोपयुक्तं सत् कल्पते । अयमभिप्रायो यद्यपि सामायिकग्रहणवेलायां परिधानादन्यः सर्वोऽपि परिग्रहः सावद्यव्यापारहेतुत्वात् व्युत्सृज्यतया उक्तः, इति अप्रतिलेख्यत्वात् अङ्कुनवत् कंचुलिकागुणितशाटिके न सामायिके परिभोक्तुं अर्हतः, तथाऽपि स्वस्याऽन्येषां च अशुभभावहेतुः दशनस्तननेत्रजघनाद्यङ्गावयवाच्छादकतया बहुगुणा, कञ्चुलिका शाटिका प्रच्छदपटा इत्येतान् सामायिकेऽपि न व्युत्सृजन्ति, जिनवचनबहुमानात् महासत्यः श्राविकाः ततः

साधूनां-उत्सर्ग-अपवादमेध्ये वस्त्रग्रहणाधिकारः ९६

कथं अन्यदा व्युत्सृजन्ति, तथा च या गृहिण्यो नीरोगा अपि सम्यक्त्वप्रतिपत्त्यनन्तरं स्वदेशानुरोधाद्वा १ धर्मादिकारणाद्वा २ वस्त्रमालिन्यादि भयाद्वा ३ यूकापातादिशङ्कया वा ४ वैधव्यस्थित्या वा ५ अपरिहितकञ्चुका अस्थानविदीर्णपरिधाना अस्थगितशिरसः परिधानाऽञ्चलस्थगितशिरसो वा स्त्रीवृन्दमध्येऽपि चिरं तिष्ठन्ति । किं पुनः पुरुषा–लोके ता विराधका एव बोद्धव्याः प्रवचनलाघवहेतुत्वादिति, एवमेव कृतसामायिकायाः श्राविकाया उत्सर्गतो वस्त्रत्रयस्यैव ग्रहणं श्रीसन्देहदोलावलीसूत्रे (६९ पत्रे) युगप्रधानश्रीजिनदत्तसूरिभिर्लिखितमस्ति, तथाहि—

"एवं कयसामइया, वि साविगा पढमनयमएणेह । कडिसाडगकंचुयमु–त्तरीज्ज–वत्थाणि धारेइ ॥ ४७ ॥" गाथा ।

ननु–कृतसामायिकश्राविकाया यद् वस्त्रत्रयं उत्सर्गतः प्रतिपादितं तत् ज्ञातं, परं अपवादतः सा कियन्ति वस्त्राणि बिभृयात् ? उच्यते—शीतादिकारणे सति प्रागुक्तपरिधानशाटक–कञ्चुकोत्तरीयरूपाणां औत्सर्गिकवस्त्राणामुपरि पुनः प्रावरणवस्त्रत्रयेण अङ्गानि आच्छादयति, अत एव शरीरलग्नवस्त्रत्रयादधिकं एकं द्वे वा त्रीणि वा च वस्त्राणि प्रावरीतुकामाऽपि असौ प्रावरणं संदिशति एव प्रावृणोति नाऽन्यथा । प्रतिक्रमणे तु षोढाऽऽवश्यककरणवेलायां पुनस्त्रिपदं शीताद्यबाधायपवादपरिगृहीतं प्रावरणरूपं वस्त्रस्थानत्रयं परिहरति, स्वस्थानोपयुक्तैकशाटिकाकञ्चुकोत्तरीयेभ्योऽन्यत् प्रतिक्रमणकाले श्राविकाया न कल्पते इत्यर्थः । इत्थमेव कृतसामायिकायाः श्राविकायाः अपवादपदेन श्रीजिनदत्तसूरियुगप्रधानैरपि सन्देहदोलावलीसूत्रे (६९ पत्रे) प्रतिपादितमस्ति । तथाहि—

"बीअपएणं तिण्हुवरि तिहिं तु वत्थेहिं पाउअंगी उ । सामाइअवयं पालइ, तिपयं परिहरइ पडिक्कमणे ॥ ४८ ॥"

ननु-अपवादे निर्ग्रन्थानां कल्पसप्तकं अनुज्ञातमस्ति, तथाहि कल्पभाष्ये तृतीयोद्देशे—

"अप्पा असंथरंतो, निवारिओ होइ तिही वत्थेहिं । गिण्हति गुरुविदिण्णे, पगासपडिलेहणे सत्त ॥ ३९८५ ॥
तिन्नि कसिणे जहन्ने, पंच य पडिदुब्बलाइँ गेण्हेज्जा । सत्त य पडिजुन्नाइं, एयं उक्कोसगं गहणं ॥ ३९८६ ॥" इति,

'निवारितो होइ'त्ति अग्न्यादिविराधनातो निवारितो भवतीत्यर्थः । तत्कथं सामायिकस्थत्वेन निर्ग्रन्थतुल्यस्याऽपि श्राद्धस्य अपवादतः त्रीणि एव उक्तानि, कथं वा सामायिकस्थत्वेन निर्ग्रन्थीसमानायाः श्राविकायाः अपि त्रीण्येव उक्तानि ? इति चेत् उच्यते—यतीनां यावत् जीविकव्रतत्वेन विकृष्टतपःकारितत्वेन शीतलाहारभोजित्वेन अनभ्यङ्गशरीरत्वेन प्रायो मलिन-जीर्णवस्त्रत्वेन अनिवातोपाश्रयत्वेन रूक्षवृत्तित्वेन च शीतं प्रचुरं लगति, तेन च सोढेन अल्पसंहननत्वेन ते घनं आबाध्यन्ते इति तेषां सप्त उपदिष्टानि, श्राद्धास्तु मुहूर्त्तमात्रपाल्यसामायिकव्रतत्वादिना तद्विपरीता इति तेषां कियतापि शीतेन सोढेनाऽपि न कदाचिद् आबाधा भवतीति त्रीणि एव उक्तानि, एवं श्राविकाणामपि भाव्यं, अत्यन्तापवादे तु एवं "जहा समाहिं बहूणि वि कडाइं पाउणइ" इति वचनात् साधूनामिव द्वयानामपि एषां बहूनि अपि प्रावरीतुं कल्पन्ते । यदि वा विकृष्टतपःप्रतिपत्तिवशात् यदा एष सामायिके चिरकालं तिष्ठति, यथोपधानतपोवाही, तदा अस्य गृहस्थस्याऽपि तावन्ति प्रावरणानि कल्पन्ते, यावद्भिः प्रावृतैः शीतधर्मादिना न आक्रम्यते, यद्यपि उपधानतपोवाही पौषधस्थ एवोच्यते न सामायिकस्थः, तथापि पौषधे सति अवश्यमेव सामायिकं भवतीति, तदीया एव सर्वाऽपि उपसर्गापवादादिव्यवस्था

तत्र भवति, केवलं शयासंस्तारकादिविधिः एवाऽत्राऽधिकः । तन्मूलस्य शयनविधेः पौषधे एव उक्तत्वादिति । 'पुव्वं जाहे तह वि' इत्याद्योघनिर्युक्तिभाष्येण कल्पत्रयस्य प्रावरणमेव अपवादिकं साधोः उक्तं । नतु ग्रहणं, यतः औधिकोपकरणान्तर्गतत्वेन उत्सर्गेण साधुः कल्पत्रयं गृह्णाति यदुक्तं चतुर्दशउपकरणसंख्यायां, 'तिन्नेव य पच्छादगा' इति केवलमिदं संवर्त्तितमेव सत् उत्सर्गेण वामस्कन्धेन वहति शीतवातादिकारणेन पुनः प्रावृणोति, अत्र तु 'गिण्हई गुरुव दिन्ने' इत्यादिना कल्पभाष्येण कल्पसप्तकस्य ग्रहणमेव अपवादिकं उक्तं, ततो यतिः उत्सर्गेण तिस्रः प्रच्छादकाः संगृह्णाति अपवादतस्तु सप्त प्रावृणोति च, तिस्रोऽपि सप्ताऽपि अपवादतः एवेति न पूर्वापरविरोध इत्यर्थः, पुनरत्राऽर्थे विस्तरार्थिना युगप्रधानश्रीजिनदत्तसूरिविरचितं सन्देहदोलावलीसूत्रं तद्वृत्तिश्च द्रष्टव्ये ॥

इति साधूनां उत्सर्गे वस्त्राणामेकं, अपवादे त्रयं, अत्यन्तापवादे सप्तकं ।

कृतसामायिकश्राद्धानां उत्सर्गे एकं, अपवादे त्रयं, श्राविकाणां उत्सर्गे त्रयं अपवादे षट्कं इत्यधिकारः ॥ ९६ ॥

ननु—"गुरुविरहंमि अ ठवणा" इति वचनप्रामाण्यात् काष्ठादिस्थापना स्थाप्यते तत् युक्तं, परं सा स्थापना गुरोः वा अर्हतो वा यदि गुरोः तदा प्रतिक्रमणादौ क्रियमाणे शक्रस्तवपाठः तदग्रे न युक्तः, अथ यदि अर्हतः स्थापना तदा 'गुरुविरहंमि अ ठवणा' इति वाक्यं हृदि निधाय तत् स्थापनं असंगतं इव स्यात्, ततः किं तत्त्वं ? तत्रोच्यते—एका काष्ठादिस्थापना पञ्चानामपि परमेष्ठिनां अस्ति, अत्र पञ्चाऽपि परमेष्ठिनः स्थापिताः सन्ति । अथ कश्चित् प्रेरयिष्यति श्राविकाभिः गुरूणां संघट्टो रक्षणीयः, तर्हि कथं आर्यिकाः स्थापनाचार्यं स्थापयन्ति ? अथ निजमहत्तरां कल्प्यते इति चेत् तत्र स्थापनाचार्यं

प्रामाचा-
रीयशत-
कम् ।

१८५ ॥

पञ्चपरमेष्ठिनः स्थाप्यन्ते न साध्व्यः तथा च स्थापनायां संघट्टो भवतीति अचेतनत्वात् तीर्थकरस्थापनावत् यथा श्रावि-
काणां तीर्थकरप्रतिमासंघट्टो न भवति एवं स्थापनाचार्यस्याऽपि । यदुक्तं श्रीव्यवहारभाष्ये दशमोद्देशके, तथाहि—

"दसविहवेयावच्चं, इमं समासेण होइ नायव्वं [विज्ञेयं] । आयरिय-उवज्झाए, थेरे अ तवस्सि सेहे य ॥ १२१ ॥

अंतरंतकुलगणे य संघे साहम्मि वेयावच्चे अ । एएसिं तु दसण्हं, कायव्वं तेरसपएहिं ॥ १२४ ॥" इति ।

परः प्राह–नन्वत्र आचार्यस्य वैयावृत्यं उक्तं न तु अर्हतः ? उच्यते–अत्र 'आयरिये' ति पदेन तीर्थङ्करो व्याख्या-
तोऽस्ति, यदुक्तम्—

"तित्थयरवेयावच्चं न भणियमित्थं तु किं न कायव्वं । किं वा न होइ निज्जर, तहिअं अह चेइआयरिओ ॥ १ ॥

"आयरियग्गहणेणं, तित्थगरो तत्थ होइ गहिओ उ । किं वा न होआयरिओ, आयरं उवदिसंते अ ॥ १२२ ॥"

तत एकस्यामेव स्थापनायां आवश्यकादिकरणकाले स्थापनाचार्य इति व्यपदिश्यते, चैत्यवन्दनवेलायां तु स्थापनाऽर्ह-
न्निति, "जिणविरहंमि अ जिणबिंब ठावणे" ति वचनात् । न वाच्यं एकत्रैव अर्हद्व्यपदेश आचार्यव्यपदेशश्च विरुध्येत,
तन्निबन्धयोः अर्हत्त्व-गुरुत्वयोः एकत्वसद्भावस्य आगमे संस्थापितत्वात्, तच्च प्राग्व्यवहारभाष्यगाथायां आयरियपदेन
द्वयमपि दर्शितं, तीर्थङ्करस्य च आचार्यत्वं सर्वत्र सिद्धान्तादिषु प्रतिपादितमस्ति । तत्र श्रीभगवत्यां (११४ पत्रे) श्रीगौ-
तमस्वामिना श्रीमहावीरदेवस्य धर्माचार्यत्वं उक्तमस्ति, तथाहि–

"तए णं से भगवं गोयमे खंदयं कच्चायणस्सगोत्तं एवं वयासी एवं खलु खंदया ! मम धम्मायरिए मम धम्मोवदेसए

स्थापनायां
पंचपरमे-
ष्ठ्यधिकारः
९७

॥ १८५ ॥

समणे भगवं महावीरे उप्पन्ननाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली तियपक्कुप्पन्नमणागयवियाणए" इत्यादि । पुनः श्रीभगवत्यां कोणिकसंग्रामे गाढप्रहारजर्जरिताङ्गो नागपौत्रो वरुणनामा पर्यन्ताराधनाऽभिमुखः प्राह "नमुत्थुणं समणस्स भगवओ महावीरस्स आइगरस्स जाव संपाविउकामस्स मम धम्मायरियस्स त्ति", पुनः श्रीविशेषावश्यकगाथायामपि धर्माचार्यत्वे—

"ठवणा वि य निअगुरुणो, सुत्ते भंते त्ति जेण गणहारी । आमंतइ तित्थयरं, सेसा य अप्पणो य गुरुं ॥ १ ॥" इति ।

पुनः श्रीउपदेशमालासूत्रे श्रीधर्मदासगणिनाऽपि प्रोक्तं—

"आयरिय[भत्ति]धम्मरागो, कस्स सुनक्खत्तमहरिसीसरिसो । अवि जीविअं ववसिअं, न चेव गुरुपरिभवो सहिओ ॥१००॥"

पुनः श्रीपञ्चमाङ्गे सिंहानगारेण रेवत्यग्रेऽपि श्रीमहावीरदेवस्य अर्हतो धर्माचार्यत्वं प्रोक्तमस्ति, एवमनेकेषु स्थानेषु अर्हतो धर्माचार्यत्वं निगदितमस्ति, अतो न कश्चिद्विरोधः । ननु–भवतु नाम एकस्यामेव अवस्थायां स्थापनाचार्यो वा स्थापनार्हन् वा, परमसौ स्थाप्यप्रमाणमेव कर्तुमुचितो न लघुतरो महत्तरो वा, तावत्प्रमाणे हि तस्मिन् दृष्टे सोऽयं इति अध्यवसन्ति तद्भक्ताः, किं नाऽध्यवसितः कृतपुण्यप्रतिनिधिः कृतपुण्य इति तत्पुत्रैः इति वाच्यं । स्थापनाकल्पस्य आगमे अनियतमानस्यैव प्रतिपादितत्वात् तथाहि आवश्यके–

"अक्खे वराडए वा, कट्ठे पोत्थे य चित्तकम्मे अ । सब्भावमसब्भावं, ठवणाकप्पं विआणाहि ॥ १ ॥" इति ।

अथ वराटकानां स्वभावतो एव लघुत्वात् काष्ठानां च याद्दच्छिकत्वेन अनियतत्वात्, किं च स्थाप्यप्रमाणा एव स्थापना यदि अभविष्यत् तदाऽर्हत्स्थापनाऽपि तादृशेवाऽकारयिष्यत् अर्हंश्च उत्कृष्टतः पञ्चशतधनुःप्रमाणं एव, जघन्यतस्तु

सश हस्तमान एव भवति, तथा च सति तन्मानतो लघुतरार्हत्प्रतिमाः सर्वा अपि अप्रमाणतां प्राप्स्यन्ति, सांप्रतं तु अर्हत् प्रतिमाः लघुतराः प्रतिग्रामं प्रतिनगरं प्रतिदेवगृहं दृश्यन्ते, ततः तासां समाराधनं अफलमेव स्यात् न च तदफलं भवति संविग्नश्रुतधरैः आदृतत्वात् । तस्मात् यथा स्थाप्यमानात् लघ्व्योः लघुतरा–लघुतमाऽपि तीर्थकृत्प्रतिमा आराध्यन्ते तथा स्थापनाचार्योऽपि, तथा शीतलाचार्येणाऽपि श्रीआवश्यके गुरुस्थापना स्थाने दण्डकः स्थापितोऽस्ति । पुनर्विस्तरार्थिना श्रीसन्देहदोलावलीबृहद्वृत्तिः द्रष्टव्या ॥ ९७ ॥

॥ इति स्थापनायां पञ्चाऽपि परमेष्ठिन इत्यधिकारः ॥ ९७ ॥

ननु–श्रुतदेवतादीनां कायोत्सर्गः प्रतिक्रमणे क्रियते, स सिद्धान्तोक्तया आचरणया वा क्रियते ? उच्यते–आचरणया, यदुक्तं श्रीहरिभद्रसूरिभिः श्रीपञ्चवस्तुकवृत्तौ (८० पत्रे), तथाहि—

"पम्हट्ठमेरसारण, विणओ उ ण फेडिओ हवइ एवं । आयरणा सुयदेवय–माईणं होइ उस्सग्गो ॥ ४९१ ॥"

वृत्तिः–आचरणया श्रुतदेवतादीनां भवति कायोत्सर्गः, आदिशब्दात् क्षेत्रभवनदेवतापरिग्रह इति । ननु इयं आचरणा कदा जाता ? उच्यते–पूर्वधरकाले संभाव्यते—यतः श्रीवीरनिर्वाणाद्वर्षसहस्रे गते पूर्वश्रुतं व्यच्छिन्नं, अथ च श्रीहरिभद्रसूरिस्तु वीरनिर्वाणात् पञ्चपञ्चाशदधिकवर्षसहस्रे व्यतीते दिवं गतः, यदुक्तं—"चउसयतिपन्नवरिसे ४५३, कालगगुरुणा सरिस्सई गहिआ । चउसयसत्तरिवरिसे ४७०, वीराओ विक्कमो जाओ ॥ ११ ॥ ततः—"पंचसए पणतीए, विक्कमकालाओ झत्ति अत्थमिओ । हरिभद्दसूरिसूरो, निब्बुओ दिसओ सिवसुखं ॥ १०० ॥" इति । श्रीहरिभद्रसूरिणा

तु पञ्चवस्तुके आचरणया श्रुतदेवतादिकायोत्सर्गकरणं लिखितं, ततः सा आचरणा श्रीहरिभद्रसूरितः प्राक् पूर्वधरकाले एव जातेति ॥

ननु–भवतु नाम श्रुतदेवतादिकायोत्सर्गकरणं पूर्वधरकालेऽपि तस्य दृश्यमानत्वात्, परं श्रुतदेवतादिकायोत्सर्गकरणं सम्यग्दृशां न युज्यते इति यत् कस्यचिद्वचनं, तद् अयुक्तं, आगमे तस्य उपदिष्टत्वात्, तथाहि—(८० पत्रे)

चाउम्मासिय वरिसे, उस्सग्गो खित्तदेवयाए उ । पक्खिय सिज्जसुराए, करिंति चउमासिए वेगे ॥ ४९२ ॥ इति श्रीआवश्यककायोत्सर्गनिर्युक्तौ (पत्रे ७९४) पुनः चाउम्मासिअ संवच्छरिएसु सव्वेऽवि मूलउत्तरगुणाणां आलोयणं दाऊणं पडिक्कमंति, खेत्तदेवयाए उस्सग्गं करेंति, केई पुण चाउम्मासिगे सिज्जदेवयाएवि काउस्सग्गं करिंति, इति श्रीआवश्यकवृत्तौ । पुनरपि चाउम्मासिए एगो उवस्सयदेवयाए काउस्सग्गो कीरइ, संवच्छरिए खित्तदेवयाएवि कीरइ अब्भहिओ इति श्रीआवश्यकचूर्णौ । तथा श्रुतदेवतायाश्च आगमे महती प्रतिष्ठा दृश्यते, तथाहि–

सुयदेवयाए असायणाए सुतदेवता जाए सुयमहिट्ठिअं तीए आसायणा, नत्थि सा, अकिंचित्करी वा एवमादि श्रीआवश्यकचूर्णौ–

"जा दिट्ठिदाणमित्तेण देइ पणयाण नरसुरसमिद्धिं । सिवपुररज्जं आणारयणा देवीइ तीइ नमो ॥ १ ॥"

श्रीआराधनापताकायाम्—

"यत्प्रभावादवाप्यन्ते, पदार्थाः कल्पनां विना । सा देवी संविदे नस्तादस्तकल्पलतोपमा ॥ २ ॥"

इति । श्रीउत्तराध्ययनबृहद्वृत्तौ—

सामा० २२

"यस्याः प्रसादमतुलं, संप्राप्य भवन्ति भव्यजननिवहाः । अनुयोगवेदिनस्तां, प्रयतः श्रुतदेवतां वन्दे ॥ १ ॥" इति ।

श्रीअनुयोगद्वारवृत्तौ तथा—

"पंचविहायारविसुद्धिहेउमिह साहु सावगो वावि । पडिकमणं सह गुरुणा, गुरुविरहे कुणइ इक्कोऽवि ॥ १ ॥ वंदित्तु चेइयाइं, दाउं चउराइए खमासमणे । भूनिहियसिरो सयलाइयारमिच्छुकडं देइ ॥ २ ॥ सामाइअपुव्वमिच्छामि ठाइउ काउस्सग्गमिच्चाइ इत्यादि १३ पुण पणवीसुस्सासं, उस्सग्गं कुणइ पारए विहिणा । तो सयलकुसलकिरिआ–फलाण सिद्धाण पढइ थयं ॥ १४ ॥ अह सुअसमिद्धिहेउं, सुअदेवीए करेइ उस्सग्गं । चिंतेइ नमुक्कारं, सुणइ य देइ य तीइ थुइं ॥ १५ ॥ एवं खित्तसुरीए, उस्सग्गं कुणइ सुणइ देइ थुइं । पढिऊण पंचमंगल–मुवविसइ पमज्ज संडासे ॥ १६ ॥ पुव्वविहिणेव पेहिअ, पुत्तिं दाऊणवंदणं गुरुणो । इच्छामो अणुसट्ठिं, ति भणिय जाणूहिं तो ठाइ ॥ १७ ॥ गुरुथुइगहणे थुइ तिन्नि वद्धमाणक्खरस्सरो पढइ । सक्कत्थयं थवं पढिअ कुणइ पच्छित्तउस्सग्गं ॥ १८ ॥ एवं ता देवसिअं, राइअमवि एवमेव नवरि तहिं । पढमं दाउं मिच्छामि दुक्कडं पढइ सक्कथयं ॥ १९ ॥ उट्ठिय करेइ विहिणा, उस्सग्गं इत्यादि गाथा ॥ २६ ॥ इच्छामो अणुसट्ठिं, ति भणिय उवविसिअ पढइ तिण्णि थुई । मिउसद्देणं सक्क–त्थयाइ तो चेइए वंदे ॥ २७ ॥ अह पक्खियं चउद्दसि–दिणंमि पुव्वं च तत्थ देवसिअं । सुत्तंतं पडिकमिउं, तो सम्ममिमं कमं कुणइ ॥ २८ ॥ मुहपोत्ती वंदणयं, संबुद्धाखामणं तहाऽऽलोए । वंदण पत्तेअं खामणं च वंदणयमह सुत्तं ॥ २९ ॥ सुत्तं अब्भुट्ठाणं, उस्सग्गो पुत्ति वंदणय तहय । पज्जंतियखामणयं, तह चउरो छोभवंदणया ॥ ३० ॥ पुव्वविहिणेव सव्वं, देवसिअं वंदणाइ तो कुणइ ।

सिज्जसुरी उस्सग्गे, नेओ संतिथयस्स पढणे य ॥ ३१ ॥ एवं चिअ चउम्मासे, वरिसे अ जहक्कमं विही णेओ । पक्खिय-चउमासवरिसेसु, नवरि नामस्स णाणत्तं ॥ ३२ ॥ इति योगशास्त्रतृतीयप्रकाशवृत्तौ (२४८ पत्रे), एवं पाक्षिकवृत्तावपि श्रुतदेवतास्तुतिः, तथाहि—"सुअदेवया-भगवई०" श्रुताधिष्ठात्री देवता भवति च श्रुताधिष्ठात्री देवता, यदुक्तं कल्पभाष्ये—

"सव्वं च लक्खणोवेयं, समाहिं दिंति देवया । सुत्तं व लक्खणोवेयं, जिणसव्वन्नुभासियं ॥ १ ॥" भगवतीपूजा ज्ञानाद्० इत्यादि, ननु—कथं श्रुताधिष्ठातृदेव्या व्यन्तरादिप्रकारायाः कर्मक्षपणे सामर्थ्यं ? उच्यते—तद्गोचरशुभध्यानस्याऽपि सतुः कर्मक्षयहेतुत्वेन अभिहितत्वादिति । एवं निशीथभाष्यचूर्णौ षोडशोद्देशकेऽपि [भव] वनदेवतादीनां कायोत्सर्गकरणं लिखितमस्ति, तथाहि—

"ताहे दिसाभागं अमुणंता सबालवुड्ढगच्छस्स रक्खणट्ठा वणदेवयाए उस्सग्गं करिंति सा आकंपिआ दिसभागं पंथं वा कहेज्ज, सम्मद्दिट्ठिदेवया अण्णववएसओ वइ आएतावि ठवति ते साधू तं, वइयं पासित्ता आसासिया ते साहू ता ते देवयाए गोउलपरंपरएणं ता वाणीया जाव जणवदं पत्ता ताहे सा देवता अंतिमवइयाए उवगरणं विंटियं विस्सरावेइ, तीए अट्ठा साहुणो निउत्ता गोउलं न पेच्छंति, बेंटियं घेत्तुं पडिगया गुरुणो कहंति नत्थि सा वइयत्ति, नायं जहा देवयाए कयमिति । एत्थ सुद्धोचेव नत्थि पच्छित्तं" इत्यादि । एवमेव श्रीदेवेन्द्रसूरिभिरपि श्रीसंघाचारबृहद्वृत्तौ (२७० पत्रे) सम्यग्दृष्टिदेवदेवीनां स्मरणीयत्वादिना व्यवस्थापनं व्यधायि, तथाहि—"इह सुरा य सरणिज्जत्ति" इहशब्दः पूर्वद्वारे संयोजितोऽपि डमरुकमणिन्यायेन अत्राऽपि संबध्यते । ततश्च इहेति संपूर्णचैत्यवन्दनायां क्रियमाणायां सुराश्च

सूर्यश्चेति 'पुरुषस्त्रियो'ऽपि एकशेषे सुराः ते चात्र यक्षाम्बाप्रभृतयः सम्यग्दृष्टिदेवता ज्ञातव्याः, न तु अर्हन्तः, तेषां प्राग् वन्दनीयत्वेन अभिहितत्वात् अनुशासकत्वात् स्मारकत्वाच्च, एते च किं इत्याह–'सरणिज्जत्ति' स्मरणीयास्तु तद्गुणानुचिन्तनोत्कीर्तनादिनोपबृंहणीयाः, स्तवनीया इत्यर्थः । श्लाघ्यश्च जिनप्रवचनस्थः स्वल्पगुणोऽपि, सम्यग्दृष्टिप्रशंसायाः कर्मक्षयकारणत्वात् । उक्तं च–"गुणपगरिसबहुमाणो, कम्मक्खयकारणं जेण त्ति" । नैवं चेत्तदा उत्तरोत्तरसंयमस्थानवर्तिभिः साधुभिः जघन्यजघन्यतरादिसंयमस्थानवर्तिनः साधवोऽप्यनुपबृंहणीयाः स्युः, तैश्च नियमादिसु दृढाः श्रावकाः । न च एतदागमे दृष्टं इष्टं वा, यत् गुणिनां गुणा न प्रशस्याः, दर्शनमालिन्याद्यवाप्तेः । आह च "नो खलु अप्परिवडिए निच्छयओऽमइलिए व सम्मत्ते । होइ तओ परिणामो जत्तो अणुववूहणाईय त्ति" ॥ १ ॥ देशविरतानां वा अविरतानां वाऽविरतसम्यग्दृष्टयः श्राद्धाः सत्काराद्यर्हा न स्युः, तथा च सति—

तम्हा सव्वपयत्तेणं, जो नमुक्कारधारओ । सावओ सोऽवि दिट्ठव्वो, जहा परमबंधवो ॥ १ ॥

इत्यादि अपार्थकं स्याद् एवं च सकलागमव्यवहारलोपात् विमर्शनीयं इदं सूक्ष्मधिया इति । यद्वा स्मरणीयाः—स्मारणादिषु प्रेरणाऽर्हाः, तत्र "पमुद्दे गाहा" अयमर्थः—वैयावृत्त्यादिकारका गीयन्ते, तत्र चाऽनादरवतां भवतां तत् किं स्वकृत्यमपि विस्मृतं ? न युक्तमत्र प्रमादयितुं, दुर्लभा हि पुनरियं सामग्री २, दुःखदः प्रमादारिः ३ दुरितो भवोदधिविनिपातः ४ स्वनामैव सत्यापयति इत्यादि व्यङ्ग्यार्थगर्भितविशेषणद्वारेण स्मारणादि क्रियते, अथवा स्मरणीयाः संघादिकृत्ये वैयावृत्त्यप्रभावनादौ उभयलोकसुखावहे प्रेरणार्हाः तत्तत्करणशक्तियुक्तत्वात्तेषां । इदं उक्तं भवति–यदाऽमुकसंघे प्रभावनादि करिष्यथ तदाऽहं अमुकं

कायोत्सर्गादिकं पारयिष्यामि इत्यादिना सुदर्शनप्रियामनोरमाया इव तत्र तत्र संघकृत्ये प्रवर्तयितव्याः। अत्र चार्य निशीथचूर्ण्युक्तो विधिः "पुव्वं अणुसिट्ठी किज्जइ थुइत्ति भणियं होइ, अणुसिट्ठी थुइति एगट्ठेत्ति" भाष्यवचनात् "साहु कयं ते एयं, वुच्चइ, जहा चंपाए सुभद्दा। नागरजणेण अणुसिट्ठा धन्ना सपुन्ना सत्ति ॥ १ ॥ तेओ उवालंभो, दिज्जइ साणुण। ओव एसपयाणं, कीरइ त्ति वुत्तं भवति ॥ २ ॥ पच्छा सो उवग्गहो किज्जइ ३ भणियं च-ठाणे दवावणे करणे अ, करणे य कयमणुण्णाए। उवहिअमणुवहिअं वा, जाणहि उवग्गहं एअं ॥ ३ ॥ एवमेव तत्रैव ग्रन्थे (३९४) पत्रेऽपि तथा च तत्पाठः-चतुर्थी स्तुतिः पुनर्वैयावृत्त्यकराणां-यक्षाम्बाप्रभृतीनां सम्यग्दृष्टिदेवतानां, किमर्थमित्याह-उपयोगार्थं स्वकृत्येषु तेषां सावधानतानिमित्तं भवति च गुणोपबृंहणतः तत्सद्भाववृद्धिः। ततश्च स्वकार्यकारित्वोपयुक्तत्वाजगत् प्रसिद्धं एतद् यत्प्रशंसातः सोत्साहं सर्वकार्यकरणादर इति। 'तु' शब्दो विशेषकः तेन याः श्रुताङ्गीशासनदेवतादिविषयाः स्तुतयः ताः सर्वा अपि चतुर्थस्तुतौ निपतन्ति, गुणोपबृंहणद्वारेण तासामपि उपयुक्तादिफलत्वादिति । स्तुति[युगलेषु]युगन्तेषु तथा निबन्धनात्, गुणोत्कीर्तनस्य द्वितीयस्तुतिरूपत्वात्, तथाहि-जिनज्ञानस्तुतिर्वन्दनाद्यात्मकत्वाद् एका गण्यते, वैयावृत्यकरादिस्तुतयस्तु द्वितीया गुणोत्कीर्तनादिरूपत्वात्, एवमेव युगलत्वसिद्धेः, भावितं चैतत् पंचमे वन्दनाद्वारे अत एव कचिद्युगले चतुर्थास्तुतिः सर्वे यक्षाम्बिकेत्यादि वैयावृत्यकराणां, काऽपि च भूयासुः। सर्वदा देवा देवीभिरित्यादि सामान्यतः सर्वदेवतानां कुत्राऽपि "गौरी सैरिभेति" विद्यादेवतानां अन्यत्र 'निष्पङ्कव्योमनीले' ति देवविशेषविषया एकत्र विकटदर्शने ति देव्या एव, कुत्रचिद् च "आमूलालोलधूली" त्यादि श्रुतदेवतायाः इत्यादि परिभावनीयं। इदं सूक्ष्मधिया कुग्रहादिपरिहारेण। कायोत्सर्ग-

विषयेऽपि बहु विमर्शनीयं, यतो दैवसिकावश्यकमध्ये सामान्यतो वैयावृत्यकरान् विमुच्य केवलश्रुतदेवतादेः कायोत्सर्गकरणं, पाक्षिकादौ तु भवनदेव्याः, दीक्षादौ तु शासनदेव्यादीनामपि, अलं प्रसंगेन, तत्त्वं तु परमर्षयो विदन्ति ॥ ९८ ॥

॥ इति श्रुतदेवतादिकायोत्सर्गस्थापनाधिकारः ॥ ९८ ॥

ननु—श्रीखरतरगच्छीयसाधुसाध्व्यः सुविहितनामबिभ्राणा अपि मृत्तिकाघटकेन पानीयं विहरन्ति तत्र रक्षन्ति तत् किं तत्र जीवसंसक्तिसद्भावात्? उच्यते, श्रीस्थानाङ्गे (१३८ पत्रे) तृतीयस्थाने तृतीयोद्देशके पानीयघटस्य साधुसाध्वीनां उक्तत्वात् तथाहि—"कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा तओ पायाइं धारित्तते वा परिहरित्तते वा तं० लाउयपादे वा दारुपादे वा मट्टियापादे वा" (सूत्रं १७०) व्याख्या—अलाबुपात्रकं—तुम्बकं दारुपात्रं—काष्ठमयं मृत्तिकापात्रं—मृण्मयं शरावघार्घटिकादि, शेषं सुगमं, अत्र घार्घटिकाशब्देन पानीयलघुघटिकाः प्रोक्ताः । जीवोत्पत्तिपर्यन्तं तु यतनावन्तः साधवो रक्षन्त्येव न कथंचित् रक्षणे तु तत्रोत्पन्नपूतरकजीवपानीयं ग्रन्थोक्तविधिना गृहस्थादिभ्यः प्रयच्छन्ति, प्रत्युत काष्ठलोष्टिकादिधारणे तु क्रीतदोषस्य साक्षात् दृश्यमानत्वात् बहुमूल्यत्वाच्च । न तद्धारणनियमो विचार्यमाणः संयमसुखावहो मृत्तिकापानीयलघुघटिकाः तु अल्पमूल्यत्वात् सुखेन शुद्धत्वेन मिलनत्वात् संयमोपष्टम्भकारिणो भवतीति युक्तमेव तद्धारणम् ॥ ९९ ॥

॥ इति मृत्तिकापानीयघटिकारक्षणाधिकारः ॥ ९९ ॥

ननु—संघादीनां विघ्नोपद्रवशान्त्यै शान्तिविधिः क्रियते स शान्तिविधिः कः?, कुत्र प्रतिपादितश्च ? उच्यते—स विधिः कोऽपि प्राक्तनलिखितानुसारेण, कोऽपि च महेवादौ [उत्सवे] विधिज्ञश्रावकक्रियमाणानुक्रमस्य स्वयं दर्शनेन च लिख्यते, तथाहि—

शुभदिने शुभवेलायां शुभमुहूर्ते संघस्य कारकस्य वा चन्द्रबले सति गुरूपदेशेन संघस्य समुदायं सर्वं मेलयित्वा देवगृहे समेत्य स्नात्रकरणानन्तरं देवाग्रतः धौतं पवित्रं निश्चलं पट्टकं स्थापयित्वा तदुपरि केशरादितिलकपूर्वं ज्ञान–दर्शन–चारित्राणां अनुक्रमेण तन्दुलपुञ्जिकारूपा स्थापना क्रियते, ततो मूलनायकस्य दक्षिणाङ्गे इन्द्र १ अग्नि २ यम ३ नैर्ऋत ४ वरुण ५ वायु ६ कुबेर ७ ईशान ८ ब्रह्म ९ नागानां १० दशदिक्पालानां पूर्ववत् स्थापना क्रियते, ततो मूलनायकवामाङ्गे आदित्य १ सोम २ मंगल ३ बुध ४ बृहस्पति ५ शुक्र ६ शनैश्चर ७ राहु ८ केतु ९ नवग्रहस्थापना क्रियते, ततः तद्दिश्येव चैत्यदेवता १ क्षेत्रदेवता २ देशदेवता ३ स्थापनात्रयं क्रियते, एवं २५ पुञ्जिकानां स्थापना कार्या। तदनु सर्वासां पुञ्जिकानामुपरि बलिपुष्पधूपनैवेद्यवासादिप्रक्षेपः कार्यः। ततः—

पुञ्जिकासु च ये देवा, देवलोकेऽपि गुरुणोदिताः। बलिपूजां प्रतीच्छन्तु, सन्तु संघस्य शान्तये ॥ १ ॥

अनेन श्लोकेन सर्वासामुपरि अखण्डजलधारादानं कार्यं, ततः सर्वं गृहागते पर्पटादिमिश्रभाजनं बृहत्तरं भृत्वा एकस्य हस्ते दत्त्वा पूर्वदिक्संमुखं भूत्वा जलधारादानपूर्वं पूर्वदिशि बलिः प्रक्षिप्यते, तत्र–श्लोकश्चाऽयम्—

ऐरावतसमारूढः, शक्रः पूर्वदिशि स्थितः। संघस्य शान्तये सोऽस्तु, बलिपूजां प्रतीच्छतु ॥ १ ॥

एवमाग्नेय्यां दिशि–आग्नेय्याविदिशः स्वामी, श्रीवह्निश्छागवाहनः। संघस्य शान्तये सोऽस्तु, बलिपूजां प्रतीच्छतु ॥ २ ॥

एवं दक्षिणस्यां दिशि–दक्षिणस्या दिशः स्वामी, यमो महिषवाहनः। संघस्य शान्तये सोऽस्तु, बलिपूजां प्रतीच्छतु ॥ ३ ॥

एवं नैर्ऋतदिशि–याम्यऽपांतरालेऽसौ, नैर्ऋतिः शववाहनः। संघस्य शान्तये सोऽस्तु, बलिपूजां प्रतीच्छतु ॥ ४ ॥

एवं पश्चिमदिशि—यः प्रतीच्या दिशो नाथो, वरुणो मकरस्थितः । संघस्य शान्तये सोऽस्तु, बलिपूजां प्रतीच्छतु ॥ ५ ॥ एवं वायव्यदिशि—हरिणो वाहनं यस्य, वायव्याधिपतिः स्मरः । संघस्य शान्तये सोऽस्तु, बलिपूजां प्रतीच्छतु ॥ ६ ॥ एवमुत्तरदिशि—निधाननवकारूढ, उत्तरस्या दिशः प्रभुः । संघस्य शान्तये सोऽस्तु, बलिपूजां प्रतीच्छतु ॥ ७ ॥ एवमीशानदिशि—सिते वृषेऽधिरूढः स ईशानो विदितः प्रभुः । संघस्य शान्तये सोऽस्तु, बलिपूजां प्रतीच्छतु ॥ ८ ॥ एवमधोदिशि—पातालाधिपतिर्योऽस्ति, सर्वदा पद्मवाहनः । संघस्य शान्तये सोऽस्तु, बलिपूजां प्रतीच्छतु ॥ ९ ॥ एवमूर्ध्वदिशि—ब्रह्मलोकविभुर्योऽस्तु, राजहंससमाश्रितः । संघस्य शान्तये सोऽस्तु, बलिपूजां प्रतीच्छतु ॥ १० ॥ एवं दशस्वपि दिक्षु जलधारादानेन स्वस्वदिक्स्वामि श्लोकप्रतिपादेन च बलिः प्रक्षिप्यते, प्रथमं प्रान्ते च श्लोकादौ नमोऽर्हत् सिद्धेति कथ्यते । एतस्मिन् विधौ कृतेऽत्र प्रस्तावे यदि संघसामुदायिकः शान्तिः तदा देवगृहसत्कः कलशो गृह्यते, यदि एकः कोऽपि कारयति तदा शान्तिकारकगृहात् चतुरश्चलसधवसुन्दरीशिरसि आरोप्य बहुगीतगानतानमानदानपाश्र्वजन्यशब्दादिवादित्रे वाद्यमाने अन्तर्धवलितः पञ्चरत्नोपेतः मुखवेष्टितमुहलीसूत्र उपरि समाच्छादितकसुम्भलवस्त्रः कलशः समानीय पूर्वकृतस्वस्तिकोपरि स्थाप्यते कलशमध्ये श्रीशान्तिनाथप्रतिमा निश्चला सुसज्जिता कृत्वा मोच्या, कलशोपरिष्टात् ऊर्ध्वं तणीचतुष्कमध्ये उपर्युपरि प्रोतस्वाजिलीपकान्नं बध्यते, तणीमध्यतो महुलीदवरको लम्बमानस्तथा बध्यते यथा कलशोपरि मुखमध्यभागे तिष्ठति, तत्र च संघसमुदायको महुलीकन्दुको बध्यते, कलशस्य पुष्पचन्दनपूजा कार्या । गुरुरपि वासक्षेपं करोति । ततः कलशाग्रे कुसुमाञ्जलि १ लवणपानीय २ परिधापनिका ३ आरात्रिका ४ मङ्गलप्रदीपाः ५

क्रियन्ते, मङ्गलप्रदीपश्च घृतमयः कसुम्भलवृत्तिकश्च तादृग्विधेयो यथा एकयैव वृत्त्या प्रज्वलन् संपूर्णशान्तिघोषणादिकृत्यं यावत् न विध्याति [संपूर्ण]। पश्चात् चतुर्विधसंघसहितो गुरुः ईर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य शक्रस्तवं आदितः कृत्वा अष्टादशभिः स्तुतिभिर्देवादीन् वन्दते, आन्तरणीदोषो न कर्तुं देयः, देवतायाश्च स्तुतय इमाः—यदंघ्रिनमनादेव, देहिनः सन्ति सुस्थिताः । तस्मै नमोऽस्तु वीराय, सर्वविघ्नविघातिने ॥ १ ॥ सुरपतिनतचरणयुगा—न्नाभेयजिनादिजिनपतीन् नौमि । यद्वचनपालनपरा, जलाञ्जलिं ददतु दुःखेभ्यः ॥ २ ॥ वन्दन्ति वन्दारुगणाग्रतो जिनाः, सदर्थतो यद्रचयन्ति सूत्रतः । गणाधिपास्तीर्थसमर्थनक्षणे, तदङ्गनामऽस्तु मतं नु मुक्तये ॥ ३ ॥ शक्रः सुरासुरवरैः सहदेवताभिः, सर्वज्ञशासनसुखाय समुद्यताभिः । श्रीवर्धमानजिनदत्तमतप्रवृत्तान्, भव्यान् जनानवतु नित्यममङ्गलेभ्यः ॥ ४ ॥ ततः श्रीशान्तिनाथदेवाधिदेवाराधनार्थं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थू इत्यादि । रोगशोकादिभिर्दोषै—रजिताय जितारये । नमः श्रीशान्तये तस्मै, विहितानतशान्तये ॥ ५ ॥ ततः श्रीशान्तिदेवतानिमित्तं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थू इत्यादि । श्रीशान्तिजिनभक्ताय, भव्याय सुखसम्पदम् । श्रीशान्तिदेवता देया—दशान्तिमपनीय [तं] मे ॥ ६ ॥ ततः । श्रीश्रुतदेवतानिमित्तं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थू इत्यादि । सुवर्णशालिनी देयाद्, द्वादशाङ्गी जिनोद्भवा । श्रुतदेवी सदा मह्य—मशेषश्रुतसम्पदम् ॥ ७ ॥ ततः श्रीभवनदेवतानिमित्तं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थू इत्यादि । चतुर्वर्णाय संघाय, देवीभवनवासिनी । निहत्य दुरितान्येषा, करोतु सुखमक्षतम् ॥ ८ ॥ ततः क्षेत्रदेवतानिमित्तकं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थू इत्यादि । यासां क्षेत्रगताः सन्ति, साधवः श्रावकादयः । जिनाज्ञां साधयन्तस्ता, रक्षन्तु क्षेत्रदेवताः ॥ ९ ॥ ततः श्रीअम्बिकादेवतानिमित्तं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थू

इत्यादि । अम्बा निहितडिम्बा मे, सिद्धबुद्धश्रुतान्विता । सिते सिंहे स्थिता गौरी, वितनोतु समीहितम् ॥ १० ॥ ततः श्रीपद्मावतीदेवतानिमित्तं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थू इत्यादि । धराधिपतिपत्नीया, देवी पद्मावती सदा । क्षुद्रोपद्रवतः सा मां, पातु फुल्लत्फणावलीः ॥ ११ ॥ ततः श्रीचक्रेश्वरीदेवतानिमित्तं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थू इत्यादि । चञ्चच्चक्रकरा चारु–प्रवालदलसन्निभा । चिरं चक्रेश्वरी देवी, नन्दतादवताच्च माम् ॥ १२ ॥ ततः श्रीअच्छुप्तादेवतानिमित्तं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थू इत्यादि । खड्गखेटककोदण्ड–बाणपाणितडिद्द्युतिः । तुरङ्गगमनाऽच्छुप्ता, कल्याणानि करोतु मे ॥ १३ ॥ ततः श्रीकुबेरादेवतानिमित्तं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थू इत्यादि । मथुरापुरि सुपार्श्व–श्रीपार्श्वस्तूपरक्षिका । श्रीकुबेरा नरारूढा, सुताङ्काऽवतु वो भयात् ॥ १४ ॥ ततः श्रीब्रह्मशान्तिदेवतानिमित्तं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थू इत्यादि । ब्रह्मशान्तिः स मां पाया–दपायाद्वीरसेवकः । श्रीमत्सत्यपुरे सत्या, येन कीर्तिः कृता निजा ॥ १५ ॥ ततः श्रीगोत्रदेवतानिमित्तं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थू इत्यादि । या गोत्रं पालयत्येव, सकलाऽपायतः सदा । श्रीगोत्रदेवता रक्षां, सा करोतु नताऽङ्गिनाम् ॥ १६ ॥ ततः श्रीशक्रादिसमस्तदेवतानिमित्तं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थू इत्यादि । श्रीशक्रप्रमुखा यक्षाः, जिनशासनसंस्थिताः । देवदेव्यस्तदन्येऽपि, संघं रक्षन्त्वपायतः ॥ १७ ॥ ततः सिद्धायिका–श्रीशासनदेवतानिमित्तं करेमि काउस्सग्गं अन्नत्थू इत्यादि । श्रीमद्विमानमारूढा, यक्षमातङ्गसेविता । सा मां सिद्धायिका पातु, चक्रचापेषु धारिणी ॥ १८ ॥

अस्मिन् कायोत्सर्गे लोगस्स ४ पारिते लोगस्स १ तत उपविश्य नमस्कारशक्रस्तवादिकथनपूर्वं जयवीयरायपर्यन्तं वाच्यं । ततः संपूर्णाङ्गोपाङ्गाः सभार्याः सुशीलाः सपुत्राः समृद्धा बद्धहस्तमहुलीदवरका गुणनभणनविचक्षणा अष्टौ इन्द्रस्थानीयाः परिहितधौतिका आकार्यन्ते, तत्र द्वौ हस्तयोः कलशं गृहीत्वा तिष्ठत, एको धूपं ददाति, एकः कुसुमचन्दनवासक्षेपं करोति, अन्ये चत्वारो मधुरस्वरेण शान्तिपूर्वकं सप्तस्मरणादि गुणयन्ति । तथा द्वौ कलशधारकौ कुण्डिकातः कलशान् भृत्वा नमस्कारपूर्वं सप्तजलधारा दत्तः पश्चात् नमोऽर्हत्सिद्धाचार्योपाध्यायेति पूर्वं अजितशान्तिस्तवः पठ्यते, पदे पदे जलधारादानं एवमग्रेतनस्मरणे अपि, भक्तामरशान्तिद्वयादीन्यपि । एवमन्योऽपि सर्वसंघः सप्तस्मरणादि गुणयति पश्चाद् भृते मूलकलशे पूर्वं रक्षित श्रीपार्श्वनाथप्रक्षालनपानीयमपि कलशमध्ये क्षिप्यते, ततो मङ्गलप्रदीपं भ्रामयित्वा—

चेलोत्क्षेपैः पुष्पधूपादिदानैः, सम्मान्यश्रीदिक्पतीनां विसर्गम् ।
कृत्वा शेषान् शेषदिव्यावतारान्, प्राग्ग्नारात् प्रेषयेत् स्वाधिवासान् ॥ १ ॥
अर्हदभिषेकदर्शित–सान्निध्यनिरस्तकल्मषोल्लाघाः । गच्छन्ति यथास्थाने, ये केचिदुपागता देवाः ॥ २ ॥
शक्राद्या लोकपाला दिशि विदिशि गताः शुद्धसद्धर्मसक्ताः, आयाताः स्नात्रकाले कलशहृतिकृते तीर्थनाथस्य भक्त्या ।
न्यस्ता शेषाऽऽपदाद्या विहितशिवसुखाः स्वास्पदं सांप्रतं ते, स्नात्रे पूजामवाप्य स्वमपि कृतमुदो यान्तु कल्याणभाजः ॥ ३ ॥

अनेन पद्यत्रयेण दिक्पालविसर्जनं क्रियते, पश्चात् सर्वोऽपि संघो देवगृहे निकरादानपूर्वं शान्तिजलं केन्दुकसत्कमहुलीसूत्रं च लाति, महुलीसूत्रं हस्तादौ बध्यते, कलशमध्याच्छान्तिजलं गृहीत्वा सर्वत्र गृहादौ प्रक्षिप्यते, ततः संघ-

मध्ये नगरमध्ये देशमध्ये सर्वत्र शान्तिर्भवति, ऋद्धिसमृद्धिवृद्धिसिद्धिसंपदो भवन्ति, आधिव्याधिरोगशोकक्षुद्रोपद्रवाश्च द्रुतं दूरतो यान्ति ॥ १०० ॥

॥ इति श्रीशान्तिकविधिरधिकारः संपूर्णः ॥ १०० ॥

खरतरगच्छाधीशा, जिनचन्द्रयुगप्रधानगुरुराजाः । श्रीपातिसाहिमान्याः, समभूवन् भूमिविख्याताः ॥ १ ॥
श्रीपूज्यमुख्यशिष्याः, दक्षाः श्रीसकलचन्द्रनामानः । मद्गुरवो गुणगुरव–स्तेषामेष प्रसादो मे ॥ २ ॥
एवं द्वादशभिः सम्यक्–पूर्णं प्रश्नोत्तरैः स्फुटम् । प्रकाशं पञ्चमं चक्रे, गणिः समयसुन्दरः ॥ ३ ॥

॥ इति श्रीसमयसुन्दरोपाध्यायविरचिते पञ्चप्रकाशे श्रीसामाचारीशतके पञ्चमः प्रकाशः संपूर्णः ॥ ५ ॥

॥ ग्रन्थकृत्प्रशस्तिः ॥

सामाचारीशतकमिदमासूत्रितं सूत्रगत्या, किंचित् वृत्तिप्रकरणवशात् संप्रदायाच्च किंचित् ।
चेद् ग्रन्थेऽस्मिन् भवति किमपि श्रीजिनाज्ञाविरुद्धं, संघाध्यक्षं मम जडधियो दुष्कृतं स्याच्च [तस्य] मिथ्या ॥ १ ॥
जैना गच्छा जगति बहवो भिन्नभिन्नाभिधाना, भिन्नाचारा निजनिजमतं स्थापयन्ति प्रमाणम् ।
गच्छाधीशाः श्रुतनिगदितां संमतिं दर्शयन्ति, [तद्व्यामोहो] तस्य मोहो न भवति कथं ? यज्जिनाज्ञैव सत्या ॥ २ ॥
प्रारब्धं किल सिन्धुदेशविषये श्रीसिद्धपुर्यामिदं, मूलत्राणपुरे कियद्भिरचितं वर्षत्रयात् प्रागमया ।
संपूर्णं विदधे पुरे सुखकरे श्रीमेडतानामके, श्रीमद्विक्रमसंवति द्वि–मुनि–रसेन्दु–[illegible] निर्मिते १६७२ ॥ ३ ॥
प्रवर्तमाने जिनवीरशासने, परम्परायां गणभृत्सुधर्मणः । श्रीवज्रशाखा सुकुले च चान्द्रे, गणे स्फुटे कौटिकनामधेये ४
श्रीपातिसाहिमान्ये, युगप्रधाने प्रधानसौभाग्ये । खरतरगच्छाधीशे, विजयि जिनसिंहसूरिगुरौ ॥ ५ ॥
अकब्बरसाहिस्तुमान्यः, श्रीमज्जिनचन्द्रसूरिगुरुराजाः । जाता युगप्रधाना–स्तच्छिष्यः सकलचन्द्रगणिः ॥ ६ ॥
तच्छिष्यसमयसुन्दर–सदुपाध्याया अकार्षुरिदमेवम् । सामाचारीशतकं, सततं स्वपरोपकाराय ॥ ७ ॥
सुशिष्यो वाचनाचार्य,–स्तर्कव्याकरणादिवित् । हर्षनन्दनवादीन्द्रो, मम साहाय्यदायकः ॥ ८ ॥

इति श्रीसमयसुन्दरोपाध्यायविरचिते पञ्चमप्रकाशे श्रीसामाचारीशतकं संपूर्णम् ॥

सामाचारीशतकम् ।

॥ १९३ ॥

॥ लेखक-प्रशस्तिः ॥

प्रशस्तिः

श्रीमद्विक्रमतो धराङ्कगगनप्रालेयरोचिर्मिते, वर्षे लोद्रपुरे वरे यदुकुले भाटीसुगोत्रेऽभवत् ।
राजा श्रीसगरः प्रजासुखकरस्तत्सुन्दरी श्रीमती, सौख्यं भुञ्जतोस्तयोः [illegible]ऽऽत्मजाः ॥ १ ॥
अष्टौ तेषु मृताश्च मारिवशतो दुर्दैवतोऽनुक्रमे, दुःखार्त्तौ पितरौ वियोगविधुरौ जातौ च तस्मिन् क्षणे ।
कुर्वाणा विहृतिक्रमात् क्षितितले श्रीवर्धमानप्रभोः, शिष्याः सूरिजिनेश्वराः खरतराः श्रीलोद्रपुर्यां गताः ॥ २ ॥
राजाद्याः सपरिग्रहाः प्रमुदिता नन्तुं गताः सद्गुरून्, श्रुत्वा श्रीजिनधर्ममर्म सकलं सन्तोषमापुस्तराम् ।
विज्ञप्तिं विदधे नृपः करयुगं संयोज्य राज्ञाऽन्वितः, स्वामिन्नष्ट ममाऽङ्गजा मृतिमगुर्जीवत्यथो ते त्रयः ॥ ३ ॥
तत्कार्यं च यथा परोपकृतिभिर्जीवेत् सुतानां त्रयं, लाभो वो भविता स कौ नृपतिना प्रोक्तं तदा मत्पदे ।
राजाऽयं भविता सुतः कुलधरः श्रीजैनधर्मी पुनः, पुत्रौ श्रीधरनामराजधरकौ शुद्धास्तिकौ भाविनौ ॥ ४ ॥
ज्ञात्वा लाभममुं तथैव गुरुभी रक्षाकृताम्नायतो, वासक्षेपवशेन तौ नृपसुतौ श्राद्धौ कृतौ भ्रातरौ ।
ताभ्यां लोद्रपुरे जिनेन्द्रभवनं प्रोच्चैस्तरं कारितं, तद्गोत्रं भणशालिनाम समभून्दाण्डादिशालावशात् ॥ ५ ॥
श्रीधरश्रावकस्याऽऽसन्, पञ्च पुत्रा अनुक्रमात् । खीमसी १ भीमसीनामा २, जगसी ३ रूपसी ४ तथा ।
देवसी ५ च यथा ख्याताः, पाण्डवाः पण्डुभूपतेः ॥ ६ ॥

॥ १९३ ॥

खीमसीश्रावकस्याऽऽसीत्, कुलचन्द्रस्तनूरुहः तत्पुत्रो रामदेनामा, धनपालस्तदङ्गजः ॥ ७ ॥
साधारणाख्यस्तत्पुत्रः पुण्यपालस्तदङ्गजः । तस्य सज्जनोदेतू–स्तत्पुत्रस्तस्य गजकः ॥ ८ ॥
ज्येताख्यो नन्दनस्तस्य, खेतानामा तदङ्गभूः । आसकर्णश्च तत्पुत्र–स्तत्पुत्रो वस्तुपालकः ॥ ९ ॥
पुञ्जानामा च तत्पुत्रः, श्रीयशोधवलस्ततः । तत्पुत्रः पुनसीनामा, श्रीमल्लस्तस्य नन्दनः ॥ १० ॥
श्रीमल्लाङ्गजथाहरूः सुरतरुर्दानप्रदानेऽधिको, यो भाण्डारमबीभरन्नवनवैः शास्त्रैः स्वयं लिखितैः ।
अर्हच्छासनमेकविंशतिसहस्राणीह वर्तिष्यते, तत्तु प्रोज्ज्वलपुस्तकेष्वधिगतं बुद्ध्वा विचार्येति च ॥ ११ ॥
आषाढाश्विनचैत्रभाद्रपदमासाष्टाह्निकापर्वणि, श्रीमज्जेसलमेरुदुर्गनगरे चैत्येषु सप्तस्वपि ।
काश्मीराभिधकेशरेण भगवद्बिम्बानि यः पूजयेत्, सङ्ख्यया शतशः सृजन् स्वपरयोः सम्यक्त्वमत्युज्ज्वलम् ॥ १२ ॥
गुप्तं दानमपि प्रयच्छति मुदा सद्धर्मिणां सीदतां, दीनानां च ददाति सुन्दरतरां सो बडकां नामतः ।
चातुर्मासिकपाक्षिकाब्दिकमहाष्टम्यादिके पर्वणि, प्रातः पारणकं ददाति सततं यः पौषधाख्यं कृताम् ॥ १३ ॥
यः श्रीलोद्रपुरे पुराणनगरे भूयिष्ठद्रव्यव्ययात्, चैत्योद्धारमुदारचित्तपरिणामोऽकारयत् सादरम् ।
श्रीचिन्तामणिपार्श्वमूर्तियुगलं तत्रैव चाऽस्थापयत्, सोल्लासं जिनराजसूरिगुरुभिर्हस्तप्रतिष्ठापितम् ॥ १४ ॥
यः कुण्डलाकृतिभृतां जयलब्धिकानां, कृत्वा च पुञ्जमतुलं मनुजावपुंषि ।

ताभिर्भृशं प्रवरभक्तिभृतस्तथा यत्, सा विस्मरिष्यति कदापि न किंवदन्ती ॥ १५ ॥
प्रासादेषु त्रिभुवनगुरोरष्टसंख्येषु सम्यक्, दादास्तूपे मुखमलकथीपादिचञ्चत्पताकाः ।
कीर्त्युल्लासाद्दिशि दिशि समारोपयामास भक्त्या, यः श्रीदेवावसरजयिनं शंभवं पूजयित्वा ॥ १६ ॥
यः सौवर्णं वरमशरफीनाणकं भक्तितोऽदात्, पूर्वं केनाऽपि न वितरितं सर्वसाधर्मिकाणाम् ।
नित्यं दत्ते [illegible]तिनां [illegible]न्नपानं, कुर्वन् सामायिकजिनवचः श्रुत्यमावश्यकादीन् ॥ १७ ॥
श्रीभाले तिलकं पुनः श्रवणयोः सौवर्णसत्कुण्डले, ग्रीवायां मणिमौक्तिकादिजटितं ग्रैवेयकं भूषणम् ।
हस्ते श्रीफलमद्भुतं शिववधूवि[वै]वाहनैमित्तिकं, मन्ये सर्वमिदं चकार सुकृती श्रीपार्श्वनाथस्य यः ॥ १८ ॥
तद्भार्या निजभर्तृभक्तिकरणे दक्षा सुपक्षद्वया, शुद्धाचारवती सती गुणवती युक्ता विवेकश्रिया ।
बाह्याभ्यन्तरभूषणाऽस्ति कनकादेवी प्रसिद्धाऽभिधा, यत्पुत्रौ हरिराज उत्तमगुणः श्रीमेघराजस्तथा ॥ १९ ॥
यः पूर्वं भरतादिवच्च तिलकं कारापयित्वा गृहे, भूत्वा संघपतिर्बभूव पुरतः कृत्वा रथं सत्वरम् ।
रुक्माणां निकरं वरं प्रतिपुरं वर्षन् यशोऽप्यर्जयन्, श्रीशत्रुञ्जयतीर्थराजविलसद्यात्रां पवित्रां व्यधात् ॥ २० ॥
यत्संघे जिनराजसूरिगुरवो गच्छाधिराजेश्वरा, आचार्या जिनसागरा मुनिवरव्रातेन संशोभिताः ।
मुख्यः संघपतिः शिवाख्य इतरे श्राद्धाः पुनर्गोचराः, अन्येऽपि व्यवहारिणो मरुधराः सत्कां सुयात्रां व्यधुः ॥ २१ ॥
विधु-वसु-रस-शशि-वर्षे १६८१, राउलकल्याणदासनृपराज्ये । श्रीशत्रुञ्जयसंघो, विनिर्ममे थाहरूकेन ॥ २२ ॥

पुण्यकर्तव्यता काऽपि, प्रत्यक्षं ददृशे मया। काऽपि श्रुता सतां वक्त्रात्, प्रशस्तिर्लिखिताऽस्ति तत् ॥ २३ ॥
सामाचारीशतकममुना थाहरुशाहनाम्ना, पश्चादर्शेष्वमलमतिना लेखितं पूर्वमेव।
यावच्छ्रीमत्खरतरगणप्रोल्लसन्नाम तावत्, नन्दत्वेतच्चिरमनुपमं सर्वकल्याणकारि ॥ २४ ॥

॥ इति श्रीसामाचारीशतकं संपूर्णं ॥

सूरीश्वरो विजयते सुकृपादिचन्द्रः, शिष्योऽस्ति तस्य **सुखसागर**पाठकस्तु।
तस्याऽऽज्ञया लिखितवान् पुरि **मोहमय्यां**, सुश्रावको **विजयचन्द्र** इमां प्रतिं तु ॥ १ ॥

Printed by Ramchandra Yesu Shedge, at the Nirnaya Sagar Press,
26-28, Kolbhat Street, Bombay.

Published by Jaweri Mulchand Hirachand Bhagat, Jinadattasuri Jain
Bhandar, Mahavir Swami's Temple, Pydhuni, Bombay.